

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

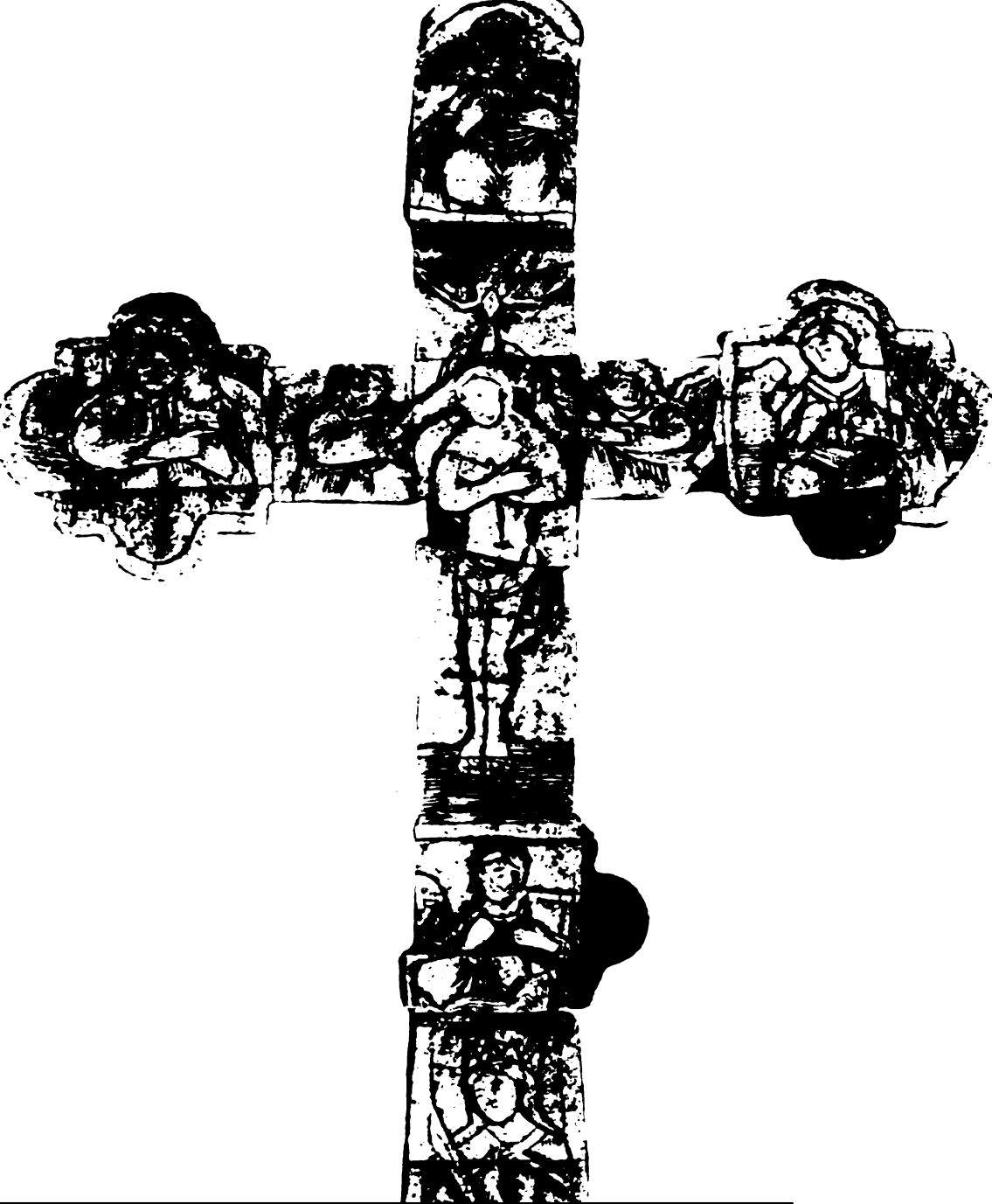
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

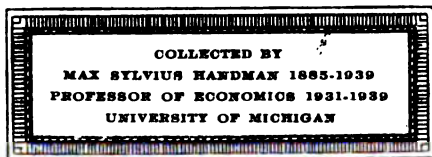
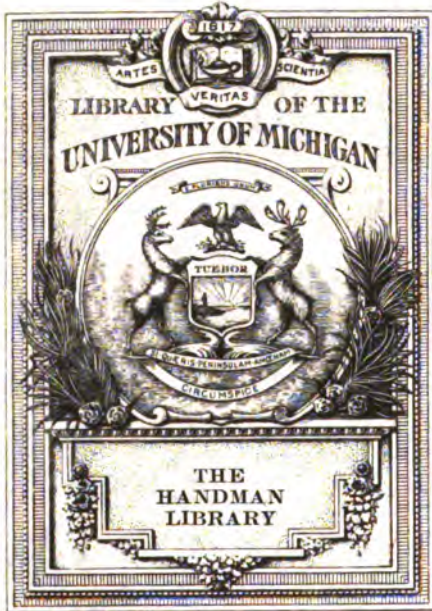
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

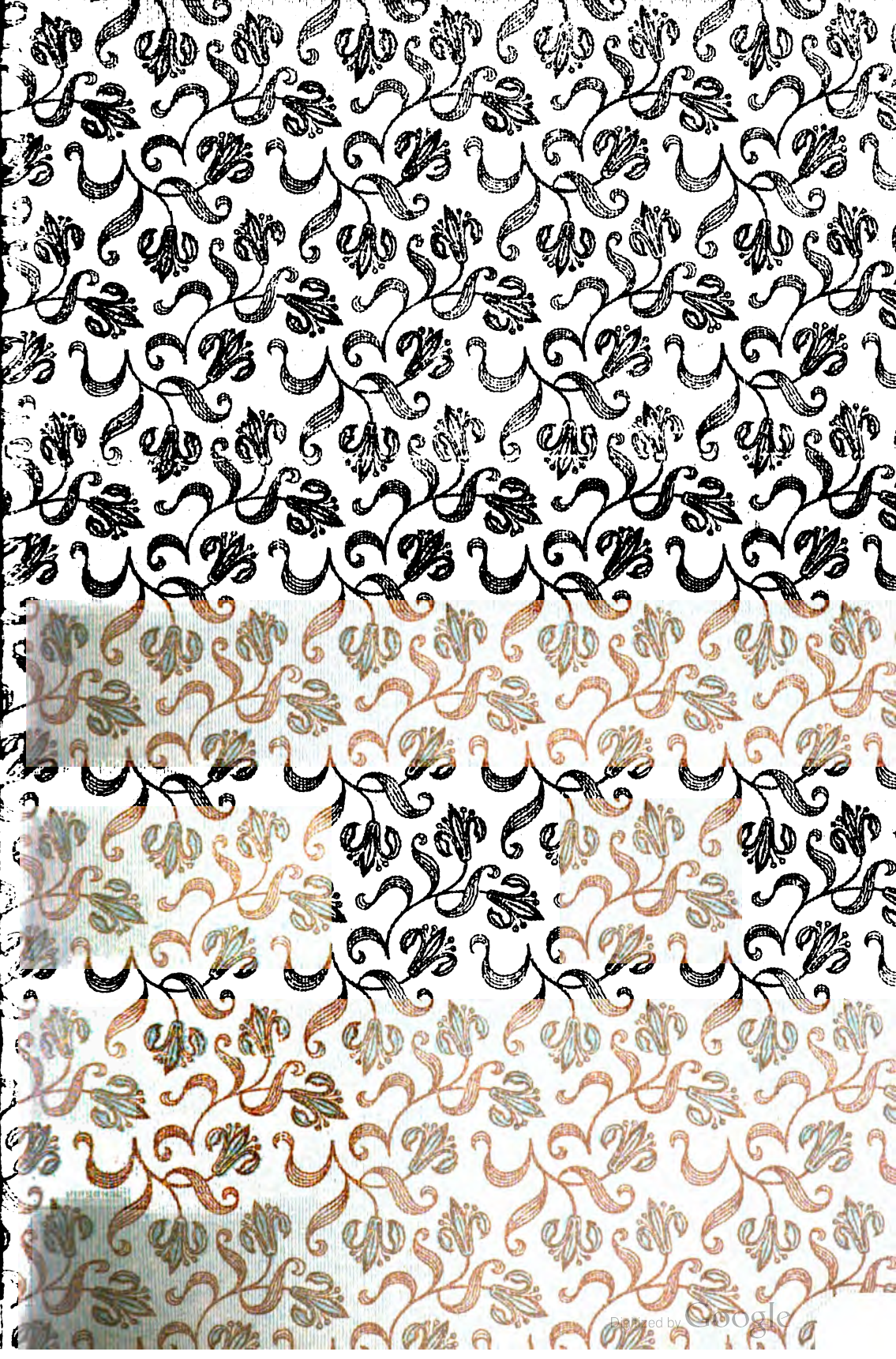
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

*Viata romineasca;
revista literara si stiintifica*

Viața Românească

Viața Românească

Revistă literară și științifică

Directori: C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

VOLUMUL X

ANUL III

I AȘI

Redacția și Administrația: Str. Golia No. 52

1908

Gen. Lib.
Numb. 5-25-40
539271

AP
86
V 62

„Călătorului îi şade bine cu drumul“

Prietenului meu Ioan A. Rădulescu-Pogoneanu.

Băntura l'a prăpădit pe Pitache Cojescu, că altfel unde ajungea el pînă acuma, să-şi fi văzut el de treburi cum se cade şi să-şi fi păstrat banii care i-au trecut prin mîină?... Că de noroc nu se poate plînge; pe ce-a pus mîina i-a mers. Dacă a ţinut moşie cu arendă, cînd era anul mai rău, de se văitau toţi vecinii, lui Pitache îi mergea de-ţi era mai mare dragul. Numai din tăierea pădurii după Nuceseanca putea să cîştige, să aibă pînă la adînci bătrîneţe. Mă rog: nouă sute de pogoane de pădure de construcţie, stejari să fi luat numai pe trunchiul unuia doi poli, bez stîinjenii de ars şi crăcile.—Dar cine era să facă chefurile rămase de pomină, care se începeau azi şi ţineau cu săptămînile? Pitache. Cine pleca întovăraşit de alţi cincisăse prieteni în trăsuri, cu patru cai înaintaşi şi cu lăutarii după ei la Braşov? Pitache. În vremea asta logofeţii şi contabilii nu stau cu mîinile în sin. Lumea zice că unul dintre ei, d'acolo, din jaful dela Nuceseanca şi-a făcut starea de azi.

Ei! dar acum s'a sfîrşit. Pitache s'a cuminţit. S'a isprăvit cu viaţa de pînă acum;—i-a pus cruce. Toate merg pînă la un timp. De aceia s'a jurat împreună cu prietenul său Năiţă Dinulescu, că de aci în colo intră în rîndul oamenilor cuminţi.

Sînt zece zile de cînd se păzesc unul pe altul; şi n'au băgat în gură nici o lacrimă de băntură. Apă, că e sănătoasă şi e lăsată dela dumnezeu.

S'a mai jurat el şi altă dată şi nu s'a ţinut. Ei! dar acum e altceva. Toate merg pînă la o vreme. A dat omul cu capul de pragul de sus. Ce? e om de aproape cincizeci de ani. Nevasta s'a luat de gînduri; copiii încep să se mărească... Pînă cînd? De rîndul ăsta s'a isprăvit, s'a mîntuit.

Cu cele citeva mii de franci ce i-au mai rămas, s'a hotărît să ia în arendă moşia statului Drugăneştii, al căruia contract expiră la toamnă, moşie frumoasă la care s'au pricopsit cîţi au

ținut'o. Deputatul de la colegiul al doilea, căruia și-a dat votul, și pentru care a alergat de a dat pe brinci la alegerile din urmă, i-a făgăduit formal c'o să facă să i se dea lui moșia. Și fiindcă Pitache cind spune o vorbă—e vorbă, a și început să-și pue în lucrare hotărîrea. Moșia fiind la o poștă și jumătate dela oraș, și-a cumpărat un cal buestraš «de minîncă nori nu altceva», și-a luat jambiere roșii de piele, o șapcă frumoasă—și pleacă chiar acum la Drugănești, împreună cu prietenul Năiță să vază mai bine moșia.

Năiță n'are cal, dar a închiriat unul dela Tașcu, care ține birji și poștalioane.

Pitache s'a sculat dela cinci și-și așteaptă cu nerăbdare prietenul care întîrzie, cu toate că i-a spus deslușit aseară, să vie cît de devreme ca să nu-i apuce căldura pe drum, aducîndu-i aminte și de vorba romînului: călătorului îi șade bine cu drumul. Cînd colo poftim! cinci și jumătate, și el nu vine—șase, și el tot nu vine.

Din cînd în cînd se duce la poartă și se uită'n lungul drumului, să-l vază venind.

În sfîrșit, aproape de șapte, Năiță se ivește. Vine la trap. Pitache îl zorește, răsucindu-și șapca cu mîna, ca acarii dela drumul de fier, și strigînd cît poate:

— Hai! nene, păcatele mele, hai odată!

A fost o incurcătură. Băiatul lui Tașcu uitase de vorba lui de aseară și inhămasese la un poștalion, care pleca la Găești, calul închiriat de el, singurul cal care merge bine la călărie. A trebuit să-l pornească cu alt cal după poștalion.

— Înțelege—explică Năiță, făcîndu-și vînt cu pălăria—pînă să-l ajungă, pînă să deshame pe unul, să pue p'ăllalt, pînă să vie îndărăt...

— Tiii! păcat,—răspunde Pitache încălecînd—ne apucă zăduful pe drum!

Dar Năiță a descălicat și se zbate să găsească chinga, s'o mai strîngă nițel, că s'a cam slăbit.

— Haide, Năiță; dă mai iute—îl silește Pitache;—ți-am mai spus'o de o mie de ori: călătorului îi șade bine cu drumul....

Acum au pornit-o.

N'are aface calul lui Năiță, slab, nețesălat, ros de ham în toate părțile, cu bidiviul lui Pitache, gras ca pepenele și lucios la păr, parcă e uns cu untdelemn; precum n'are aface nici costumul lui,—șapcă nu, jambiere nu,—cu costumul lui Pitache. Nici înfățișarea unuia n'are aface cu a celuilalt. Pe cit de gros

și de voinic e Pitache, pe atit de uscat și de pipernicit e Năiță...

Dar merg în pas, la țacăneală.

Au eșit din oraș și acum țin șoseaua drept.

E o dimineață frumoasă de Iunie, plină de mirezme de flori de tei, de sulfină și de levăntică. La dreapta drumului, în vale, se țin lanț zăvoarele Ialomiții, printre care cînd și cînd se vede apa sclipind în bătaia soarelui; la stînga, pînă în poalele dealurilor, grine de toată frumusețea: lanuri galbene de grîu copt cu chenare roșii de maci înfloriți,—lanuri de ovăz de un verde brumăriu,—lanuri de porumb de un verde închis și lucitor; iar pe dealurile care închid zarea, vii cu răzoare de viță paralele și drepte, parcă sînt trase cu condeiul, printre care se zăresc ici și colo puncte albe: muncitori la plevilă.

Răsună lunca de cîntecile pitpalacilor și de hîrîitul cîrsteilor.

Frumusețea firii umple de mulțumire inimile călăreților. Se vede din bunăvoința zimbetului cu care răspund saluturilor țărancelor, care trec spre oraș ducînd cobilițe de pui și de boboci de rață, spînzurați de picioare,—băsmăluțe cu ouă,—oale mari cu lapte și cu smîntînă,—coșuri de cireși ori donicioare de fragi, toate bunătățile prăsite, adunate, ori păstrate pentru gura orășenilor.

Femeile moțae din cap a «bună-dimineață»; iar ei le răspund cu dragoste:

— Mulțumim dumitale. Vinzare bună....

Să fie un ceas dela plecare, cînd ajung la capul podului de peste Ialomița. Aici e răspîntie de trei drumuri, și la răspîntie, drept în fața podului, e hanul, vestitul han al lui Manolache Ciolănescu. Înaintea hanului o polată încăpătoare învelită cu șindrîlă, pe acoperișul căreia e firmă mare cu numele proprietarului; iar între *Manolache* și între *Ciolănescu* un rotocol albastru, în care sînt zugrăvite două ciolane încrucișate. Pe o sîrmă, care leagă doi stilpi, stau spînzurați covrigi rumeni, iar pe alta perechi-perechi de cîrnați proaspeți, acoperiți cu un tulpă, în ciuda viespelor care le dau tircoale bîzîind. În fereastra cîrciumei, rînduri de sticle cu băuturi de toate culorile pietrelor nestimate. Nici un mușteriu;—oamenii sînt duși la muncă.

Scularea de dimineață, aerul curat și călăria și soarele, care a început să dogoară, le-a deschis o poftă de mîncare și o sete, mai ales o sete grozavă. De aceea, fără vre-o prealabilă înțelegere, au oprit amîndoi în dreptul hanului și bat cu friștile în stilpii polatei, fără să se uite unul la altul și strigînd într'un glas:

— Hei ! stabiliment !

Băiatul, care moțăia la țigheea, se tirăște alene în ușa prăvăliei, frecându-se la ochi.

— Mă,—întreabă Pitache,—ai ceva rece de băutură, un pelin cu sifon ceva ?

— Este,—răspunde băiatul, silindu-se să nu caște.

— Dă-ne două pelinașe cu sifon.

— Ori cu borvis,—adaugă Năiță.

Băiatul pleacă agale.

— Mișcă-te mai repede, băete ! —îl silește Pitache,—aaa ! mișcă-te, băețas.

Și nu-l slăbește de loc, strigându-i din cînd în cînd : dă zor, mă neicuță, că sîntem grăbiți și știi, vorba romînului : călătorului îi șade bine cu drumul.

Băiatul se întoarce aducînd pe o tavă verde două pahare de vin cu sifon. E rece : Se cunoaște după abureala paharului.

Pitache bea jumătate paharul, își plesnește limba de cerul gurii și, întorcîndu-se spre Năiță, se uită în ochii lui, ridicînd sprincenile în semn de întrebare, adică : «ce zici» ?

Năiță, care și-a băut paharul pînă'n fund, zice : «phiii ! strașnic !»

— Unde-l țineți, mă,—întreabă Pitache pe băiat,—de e așa rece ?

— La ghiată.

— Dar de unde aveți ghiată ?

— Păi n'are jupînu ghețarie în curte ?

— Ce vorbești, domnule ! ? se miră Pitache și Năiță într'un glas și tot într'un glas poruncesc : «ia mai adu două» ; iar Pitache adaugă : «dar nu fi mocăit, umblă repede, că sîntem grăbiți.»

Al doilea pahar se bea pe nerăsuflăte ; tocmai al treilea, care s'a adus acum, se bea mai pe'ndelete, cu întrebări puse băiatului :

— Cum te chiamă, mă ?

— Tilică.

— De unde ești tu ?

— De la Priseaca.

— Al cui ești de la Priseaca ?

— Al lui Tache Drăgoi.

— Și de mult ești aici ?

— De patru luni.

— Dar stăpîn’tu unde e, mă?

— E dus coalea la nițșe trifoi.

Pitache scoate o rublă, o dă băiatului și-l zorește să-i aducă restul, cînd se aude alături în livada cu pruni : lip-lip ! lip-lip ! Vine Manolache Ciolănescu pe poteca dintre pruni, cu papucii lipăind.

El cunoaște bine atît pe Pitache cît și pe Năiță,—și nu i-a văzut de mult. Cînd dă cu ochii de ei nu mai poate de bucurie.

— Bună ziua, dom’le Pitache. Uite și domnu Năiță ! da’ncotro ?

— Incoa la vale ; dar mă, Manolache, grozav pelin ai. Mă băește, să mai aduci un rînd ! trei pahare ! de unde-l ai ?

— Așa e că e grozav ? De la frati-meu Ilie.

— Strașnic ! dar știi ? un lucru nu-mi place mie : băiatul. Nu face. Aici la han în drum, la răs_pîntie, trebuie un băiat iute, spirt. Să umble ca sfirieaza. Omul vine, bea, pleacă repede. Vorba romînului : călătorului ti șade bine cu drumul.

Cînd se’ntoarce băiatul, hangiul zice :

— Dar de ce nu descălicați nițel ? Mai răsufală și caii o leacă.

Iar Pitache și Năiță găsesc că are dreptate : mai răsufală și caii o leacă. De aceea se scoboară, leagă dirlogii cailor de cîte un stîlp și se așează la masă sub polată.

— Ei, noroc să dea Dumnezeu și bine te-am găsit !

— Noroc ! Bine ați venit sănătoși !

— Strașnic pelin ! Dar de cînd ți-ai făcut ghețarie ?

— Acu un an. M’am gîndit : gîrla coalea ; ghiata de pomană, boii tot stau degeaba iarna. Ia să-mi torn eu o ghețarie,—și am făcut-o. M’a ținut o sută și mai bine de lei,—da ’ncai am făcut un lucru bun.

Și văzînd că Năiță se uită de cîtăva vreme cu stăruință la cîrnații spînzurați pe sîrmă :

— Sînt proaspeți, dom’le Năiță ; aseară i-am făcut,—pe viața mea ! Mă Tilică, ia dă jos o pereche de cîrnați.

— Așa e, sînt proaspeți, se vede cît de colo.

— Păi să vezi ce-am pățit :—explică Manolache—am un blestemat de taur, dar’ar lupu’n cornu lui ! c’o să plec cu el Joi la tîrg să-l vinz, să mă scap de el, că numai buclucuri îmi face. Mai deunăzi nu era să-mi omoare un copil ? Eri dimineață, nu știu, ori că din joacă, ori de-al dracului ce e, îmi impunge o fru-

mușețe de purcea drept în burtă. Noroc c'am fost aici. Dacă'm văzut că e impunsă rău, a trebuit s'o taiu. Am avut Ignat eri pe negindite. Aseară tot se ducea frati-meu la tîrg, i-am dat carnea s'o vînză la un măcelar și am oprit și eu ceva dintr'însa. Mi-a prins bine ghețaria. Să pue să frigă o pereche?

Pitache, după ce răspunde hotărît: «Să pue!» ia și avizul lui Năiță: «hai? ce zici Năiță?» Iar Năiță nu poate să strice gustul lui Pitache, dar recomandă băiatului, cu blîndețe și cu duioșie:

— Dar, mă Tilică, umblă mai repejor, mă băețaș.

Până să frigă cîrnații, nu e de refuzat propunerea hangiu-lui de a merge să le arate ghețaria. Se duc deci să vadă ghețaria sistematică, învelită cu stuf de o frumusețe; apoi intră în grădina din fund. Cum în vremea asta soarele s'a ridicat sus și a început o vipie de căldură care frige, nu altceva, ce plăcere fără seamăn simte Pitache și prietenul său, cînd ajung în grădină, sub bolta de umbră a unor nuci uriași! Cel din mijloc mai cu seamă trebuie să fie de mai bine de două sute de ani. De geaba, nici o umbră ca umbra de nuc.

E răcoare!... Și vine de undeva un miros de sulfînă și de levănțică...

— Ia auzi, mă Năiță!

Și citești trei tac, să audă cum cîntă pitpalacile. Una, aici, aproape, chiar lingă gardul grădinii zice deslușit: «pitpalac!» Altele mai departe îi răspund: «petpedec! petpedec!» iar lor le răspund altele și mai dedeparte, tocmai de colo, din poalele viilor: «pitpidic! pitpidic! pitpidic!»

— Și 'ncotro ziceți că mergeți dumneavoastră?

— La Drugănești.

— A! păi v'a apucat zăduful pe drum. Eu știți ce-ași face în locul dumneavoastră? ași rămîne să mîînc aici, că tot e aproape de nimez. După prinz vă spui eu c'o să tragă o sfîntă de ploae de un ceas, să rupă pămîntu. Și ași pleca după ploae pe răcoare: praf nu, căldură nu.

Nu e pe tot cerul, senin ca sticla, pic de norișor, nici măcar cit un bob de meu; dar dacă spune Manolache c'o să plouă... Și Pitache știe ca ăștia dela țară se pricep la ale vremii lucru mare. N-a pățit-o el odată, cînd ținea Merenii? Tot așa de senin ca acuma. El, în loc să asculte pe unul care-i spunea să plece cu trăsura cu coviltir, a plecat cu o brișcă ne'nvelită; și peste un ceas l'a apucat o ploae cu piatră, să-l omoare și mai multe nu. Tot așa a pățit odată și Năiță.

— Ce zici, mă Năiță ?

Ce să zică Năiță, mai ales după ce hangiuul le pomenește de niște pastramă bună de capră și de niște uger de purcică ?

— Nu mă 'nnebuni ! ai oprit ugerul dela purcică ?

— E pus la ghețarie.

— E ! dă poruncă să bage caii undeva la umbră, frate Manolache, și regulează de ale mîncării.

Hangiuul, om în toată firea, care știe că călătorului îi șade bine cu drumul, pleacă zorit să dea porunci ; iar Pitache îi strigă din urmă :

— Și până una-alta, trimete-ne o velință-ceva și o baterie de pelin cu sifon...

Ce masă infricoșată ! Ce pastramă fragedă ca roua ! Dar ugerul ăla de purcică de se topea 'n gură!... Dar ceapa verde ! Nu se mai puteau sătura.

— Mă Năiță, dacă mă iubești, ia de ici bucățica asta grasă.

— Mă Pitache, să mă 'ngropi, gustă colea, să zici că n'ai mîncat de cînd ești.

Dar pelinul cu sifon ținut la răcitoare !

Un singur lucru nu i-a plăcut și nu-i place lui Pitache : băiatul. A spus-o hangiuului de cîte-va ori și i-o spune și acuma, cu limba împiedicată, parcă ar avea cleiu în gură și sughițînd la răs-timpuri :

— Nu face, 'scultă-mă pă 'ine... hic!... aici e han mare... 'a răspintie... Va un băiat spirt. Omu se grăbește la drum, donle. Vine, cere, bea și pleacă... n'are vreme de pierdut și că-ătorului i șade bine cu dru'u...

Acum soarele scapătă înapoi spre oraș. În grădina din spa-tele hanului, Pitache și Năiță dorm duși cu fața 'n sus și sforăe, să zici că umblă fereștrăul ; iar hangiuul, care-i cunoaște de mult, a pregătit pentru diseară o ciorbă cu ardei grozavă,—niște pui de pus la frigare apelpisiți,—o salată de țiri bățăioasă,—a pus clondirele la ghiată și a trimis pe Tilică'n sat să cante pe Dima lăutarul. Știe el că domnu Pitache și domnu Năiță nu se 'ntorc curînd acasă, că sînt călători, și călătorului îi șade bine cu drumul.

Ioan Al. Brătescu-Voinești.

Scrisorile iubitei.

Scrisorile iubitei
Le-adună la un loc
Și fără de sfială,
Copile, dă-le foc :

Eu am într'o lăcriță
Un vraf de-așa scrisori...
Arar mă uit la ele
Și plîng adeseori

Polemica

Da, cu Byron sameni tare —
Diferență doar un pic :
Un picior avea mai mic...
Și-un talent mai mare !

Gh. din Moldova

De ce cîntă păsările ?

Ne luasem de vorbă privind canarul care ne desfăta la masă, de două ori pe zi, în birtul tăcut al unui mic orașel de provincie.

Eram exilat acolo pentru un an de zile; și cum singurul prieten pe care mi-l găsisem era profesorul de naturale, băeat bun altfel, și foarte priceput în meseria lui, dar de o neștiință barbară cu privire la *umanități*; și cum pe mine așa m'a lăsat Dumnezeu, să vîntur idei cel puțin trei ceasuri pe zi, sub pedeapsa de a mă îmbolnăvi—de aceea eram nevoit să vorbesc cu prietenul meu despre viața naturii. Și găseam destul interes în aceste convorbiri, fiindcă deși vechiul meu profesor de științe din liceu își dăduse osteneală — ajutat fiind și de un manual potrivit — ca să înăbușe în mine prin nomenclaturi și descrieri moarte curiozitatea pentru natură, totuși nu fusese în stare să-mi stingă plăcerea pe care am simțit-o totdeauna de a observa viețile din jurul meu. Cîte ceasuri nu mi-am pierdut în copilărie, uitîndu-mă la furnici, albine, țîntari și păiajeni... Mai cu samă păiajenii li urmăream cu mare interes. Și acuma îmi aduc aminte de ziua în care mi-am pierdut cartea de științe, uitată în vre-un tufiș din grădina publică unde mergeam noi băieții de liceu să ne preparăm în ajunul examenului. Nici până în ziua de azi n'am mai găsit cartea cea încîlcită, cu specii, clase și ordine fără sfîrșit; dar nu-mi părea rău, căci reușisăm să-mi clasific eu păiajenii de toate neamurile pe care-i găsisem în ziua aceea.

Unii, mari, burtoși, își întindeau pinza, deasă și fină, ca o plasă pe tufișuri, și omorau prada fără a o înfășura, numai prin înțepături repetate, repezindu-se și retrăgîndu-se cu iuțeala fulgerului; alții colorați, în forme curioase, își așezau rețeaua deasupra unui prîtiș, pe buruenele de pe mal, pentru a prinde musculițele ce plutesc vecinic în aer deasupra apei,—și ca să nu cadă, ori ca să nu sperie prada, prea ușoară pentru a se încîlci, ce mișcări alunecoase și agere....; unii, așa de mici, abea vizibili, își întindeau pînjenii în unghere, și reușau să învâlească o muscă de douăzeci de ori mai mare decît dînșii, legîndu-i picioarele, unul după altul, cu mare trudă, prin niște fire pe care se

tot duceau să le lege de puncte tari; alții, mari și cu picioare foarte lungi, nu făceau pînză, ci-și fugăreau prada,—dar de se întimpla să simtă sbîrîntind musca în pînza altui păiajen, se rezeau într'acolo, și cu ce stîngăcie, și totuși cu ce îndemnare o învăluiau, îndoindu-și picioarele cele lungi....; mai mult decît toți aceștia îmi plăceau păiajenii roșii, mici cît o gămălie de ac, care trăesc în colonii cu miile, întinzînd de sus în jos o rețea de fire pe care se tot urcă și coboară întocmai ca marinarii pe frînghiile unui vas cu pînze....

Odată am urmărit lupta între doi păiajeni care s'au întîlnit în aceeași pînză. Indată s'au simțit după umblet de departe și au început a se apropia unul de altul, încet, ușor, cu mișcări chibzuite și pînditoare, pipăind mereu pînza, și gata de a prinde pe adversar de un picior pentru a-l înfășura într'o clipă; apoi s'au oprit, și fiecare a zguduit repede pînza pentru a cunoaște greutatea și deci mărimea și puterea celuilalt—și deodată unul, simțindu-se mai slab, fuge la marginea pînzei și-și dă drumul pe un fir ca un acrobat de circ; celălalt îl urmărește, și ajungînd în același punct, apucă firul, și începe a-l trage cu o iuțală grozavă, depănînd din picioare așa cum trag copiii cu minele sfoara unui smeu; și cît pe ce era să-l apuce dacă fugarul, simțindu-se ridicat cu așa iuțală, n'ar fi tăiat firul luînd-o la fugă...

* * *

....Și după cum spuneam, ne luasem de vorbă de la canar. Eu mă miram cum o fi scoțînd el acele sunete așa de pline, iar prietenul meu, naturalistul, mă lămuri, că nu le scoate din gît, ci din fundul tracheii, acolo unde tracheia, care servește astfel ca tub de rezonanță, se ramifică în plămîni.—Dar oare păsările, au ele intenția de a face muzică, de a plăcea urechii păsărești, ori poate emit fără voia lor sunete așa de armonioase?—Ba nu, mă îndreptăiau tot eu, cîntă cu intenție, fiindcă sunetele prezintă evident acea simetrie variată de fraze, aceea *unitate în varietate*, care după Fechner formează fondul artei muzicale.

„Cîntecul privighitorii, de pildă,—îmi povesti prietenul meu (după Naumann și Brehm)—este așa de perfect și așa de original, sunetele așa de pline, variațiunea atît de plăcută și armonia atît de fermecătoare, încît cu adevărat ne umple de mirare; cu o grație nespusă strofele dulci fluierate se alternează cu strofe răsunătoare, strofele plîngătoare cu strofe vesele; și pe cînd cîntecul uneia începe dulce, crește cu încetul în putere și moare în suspine, cîntecul alteia preludează cu note repezi și de o plăcută duritate, trece la note melancolice, asemănătoare cu cele mai curate sunete de flaut, și pe acestea le schimbă iarăși pe nesimțite în sunete vesele.... Un tempo moderat și pauzele dintre strofe măresc efectul acestor melodii fermecătoare.... Cîntecul unei privighitorii, ca să fie bun, trebuie să cuprindă 20, până la 24 de strofe diferite; la mulți cîntăreți variațiunea este mai

„mică. În această privință, localitatea are o influență însemnată; „căci de oarece privighitorile tinere fac întotdeauna școală la cele „mai bătrîne din aceiaș localitate, se înțelege ușor de ce într'o „regiune se aud aproape exclusiv cîntăreți excelenți, pe cînd în „altă regiune se aud numai cîntăreți mai puțin înzestrați. Mas- „culii bătrîni întrec în totdeauna pe cei tineri; căci și la păsări „„arta nobilă cere să fie exercitată”.—În purtarea ei, privighitoa- „rea vădește o fire prevăzătoare, liniștită, serioasă. Mișcările îi „sînt pline de cuminție și demnitate; atitudinile trădează mîn- „drie, iar gesturile par a arăta conștiința unei superiorități recu- „noscute”.—Prin urmare nu încapă nici o îndoială, încheiă pri- „etenul meu, că păsările cîntătoare se desfată ele înse-le cu cîntul „lor, și-și dau foarte bine samă de talentul cu care sînt înzestrate.

— Ei, dar de ce cîntă păsările?—Selecțiunea sexuală, îmi răs- „punse prietenul meu,—după Darwin. Acele păsări de sex mas- „culin care au impresionat plăcut urechia femeiei, au fost prefe- „rate, s'au reproduș și au transmis urmașilor această însușire a „lor. Naturaliștii au stabilit de mult că masculii, singuri înzes- „trați cu talent muzical, se inspiră mai ales în timpul rutului, „cînd se întrec între ei în fața femelii, provocînd-o prin chemări „și cîntece aprinse, prin sărituri drăgălașe, prin jocuri în zbor, și „sfîrșind întrecerea printr'o luptă adesea ucigătoare. Cîntecul pri- „vighitorii, de pildă, nu răsună nici odată așa de aprins, ca atun- „cea cînd intră în joc gelozia, și cînd fiecare dintre concurenți în- „trebuințează talentul muzical ca o armă pe care caută să o mî- „nuească pectt se poate mai bine. Tot selecțiunea sexuală a pro- „dus la păsări și culorile așa de frumoase și variate ale penișu- „lui. Ba la o întreagă serie de păsări tropicale, masculii îmbracă „anumite podoabe numai în timpul rutului; această „haină de nuntă“, „cum o numesc naturaliștii, pe lingă culori frumoase mai are de „ obicei și o coadă foarte lungă pe care paserea o leapădă apoi, „fiindcă în viața obicinuită o atare greutate i-ar fi vătămătoare în „lupta pentru existență.

— Bine, dar de ce nu cîntă și celelalte animale ? De ce se- „lecțiunea n'a luat și la ele aceiași cale ? Fiindcă știm doară că „la alte ființe viețuitoare, selecțiunea a produs alte însușiri—de „pildă vigoarea și mărimea masculului. Va să zică, dacă la pă- „sări selecțiunea a luat *această* cale--a sunetelor muzicale—pri- „cina nu poate fi alta, decît că păsările au o asemenea predispo- „ziție. Și atunci ajungem tot de unde am plecat: Care-i pricina „acestei inclinațiuni ? De ce cîntă păsările ?

Prietenul meu, naturalistul, n'a fost în stare să găsească ex- „plicarea, și nici eu n'am găsit-o în numeroasele cărți și enciclope- „dii pe unde am căutat-o. Am găsit-o însă pe urmă, pe calea re- „flecțiunei, și iată prin care raționament.

Dacă un animal—sau o plantă—are un caracter *exceptional*, „adică un caracter pe care nu-l mai regăsim în toată seria din „care face parte acest animal, e cît se poate de probabil, ținînd „samă de *legea corelației*, că un atare caracter se află în strînsă

legătură cu celelalte caractere excepționale ale aceluiași animal. Și din toate aceste caractere excepționale, unul va fi cauza generatrice a celorlalte. Așa de pildă: de ce are elefantul trompă și colți așa de lungi? Care-i pricina acestor caractere, excepționale în toată clasa mamiferelor? Pricina trebuie căutată în locul excepțional pe care-l ocupă elefantul între mamifere: că este cel mai mare și cel mai greu, deci cel mai puțin mlădios; că de aceia are picioarele ca niște coloane și gîtul scurt și țeapăn; că nu poate prinde cu gura ca tigrul, și nici svîrli cu picioarele cum svîrle calul—iată de ce i-a dat natura trompa puternică și mlădioasă, cu care apucă și lovește, și colții amenințători, care-i iesă din gură înaintea dușmanului. Particularitățile analoage la celelalte mamifere din ordinul *multungulatelor*—trompa tapirului, cornul rinocerului, colții ipopotamului, ritul și colții extraordinari de groși ai unei anumite specii de mistreț—nu sînt decît aplicațiuni diferite și pe o scară mai mică, ale aceluiaș principiu general.

După această metodă, care se numește în logică *metoda diferențelor specifice*, cercetez clasa păsărilor și constat o mulțime de caractere distinctive, precum: temperatura ridicată a singelui, corpul acoperit de fulgi, lipsa intestinului gros, aripile, oasele goale, sacii de aer, coastele legate una de alta prin cîrlige, osul pieptului în formă de scut și avînd *carena* perpendiculară pe dînsul, și altele. Toate aceste caractere au evident ca pricină generatoare și în același timp ca scop, zborul; temperatura înaltă e produsă de cheltuiala îndelungată de energie musculară și nervoasă; intestinul gros lipsește, pentru a nu îngreua paseerea în plutirea ei; osul pieptului e format să despice aerul și să servească aripilor ca punct de razăm; și așa mai departe. Și atunci, observînd alături de celelalte caractere distinctive, caracterul excepțional al înclinațiunii muzicale, conchid *a priori*: *Zborul a produs și acest caracter.*

* * *

Sugestionat de verosimilitatea presupunerii mele, mă întreb: ce înțurire a putut avea zborul asupra sistemului nervos al păsărilor? Și iată ce găsesc:

Zborul a trebuit de sigur să accelereze foarte mult curentul nervos, mișcarea repede a aripilor presupunînd puțința de a trimite și întrerupe curentul, alternativ la două serii de mușchi, de mai multe ori pe secundă. Ori, fiziologia ne arată că *infeala de reacțiune* merge paralel cu *impresionabilitatea* sistemului nervos, pricinuite fiind amîndouă de ușurința de descompunere a materiilor instabile din nerv, nervul fiind asemănător unui fitil Bickfort în care explozia se comunică printr'o serie de grămăgioare de praf de pușcă. Este evident că numai atunci explozia se va comunica repede, cînd praful de pușcă va fi de felul lui ușor explozibil, și în acest caz prima grămăgioară de praf—

corespunzînd periferiei nervului adică *simțurilor*—va exploda și ea foarte lesne.

Cu alte cuvinte zborul, cerînd o reacțiune repede a sistemului nervos, a trebuit să crească ușurința lui de funcționare, să mărească „explosibilitatea” materiei nervoase, se afineze organizația nervoasă, afinînd bine înțeles și simțurile. Un simț fin este tocmai acela care se pune în mișcare la cea mai ușoară excitație ; care prin urmare este simțitor la *nuanțe*—și cu aceasta, pregătit pentru plăcerile estetice.

Cîtitorul se poate referi în această privință la propriile lui observațiuni. Să compare mișcările unui om „nervos” cu acelea ale unui om flegmatic, și impresionabilitatea, sensibilitatea pentru sunete și culori, a unuia cu a celuilalt. Să compare pe un țaran cu un aristocrat. Să compare, în privința vioiciunii mișcărilor și a inclinației pentru plăcerile vizuale și auditoare, și în genere pentru plăcerile simțurilor, pe omul meridional cu omul flegmatic de nord. Să pue în legătură patima negrilor pentru muzică—țigani sînt un amestec de negri „dravidieni” din sudul Asiei cu alte rase,—cu dragostea lor pentru culori în îmbrăcăminte, și cu dansul lor de sandale de un ritm așa de repede....

Dacă însă observăm păsările, mai ales pe cele mici, care mișcă mai repede aripile, le vedem sărînd, cînd vor să meargă, tresărînd mereu, și mișcîndu-și capul repede și neliniștit. Despre vîzul și auzul lor, zoologia ne spune anume că sînt foarte dezvoltate, însușire la care trebuie să fi contribuit de sigur și mișcarea în spații mari, mai ales la păsările de pradă.

Deci, condiția cea mai însemnată a aptitudinii muzicale, fi-nețea auzului, păsările o datoresc zborului.

Dar zborul, cerînd o cheltuială puternică și îndelungată de energie musculară și nervoasă, are nevoie și de o respirație mai activă; de aceea păsările, în afară de plămîni, au saci de aer, celule de aer, oasele pline de aer, în sfîrșit tot corpul ca un rezervoriu de aer. Respirația vie a mărit oxigenarea singelui, combustia, și deci temperatura, și întreaga funcționare a organismului. La păsări, mușchii inimii sînt relativ mai tari, vinele și arterele mai rezistente, sîngele mai roș și cu globule mai multe decît la mamifere. Iar puterea de mistuire a stomacului este mărită în mod coresponzător. Mucoasa stomacului e învîrtoșată, și în stare, la păsările de pradă, să macine oase bătrîne. Păsările mîncă relativ mai mult ca mamiferele, consumînd uneori o cantitate de hrană de două, și de trei ori mai grea decît însuș corpul lor. Cele mai multe din ele, atîta timp cît nu dorm, mîncă.

De aceea și energia de care dispun este cu adevărat nesecată. În cîteva zile sînt în stare să parcurgă mai multe mii de kilometri; cele călătorești trec marea Mediterană într-o noapte, și la nevoie plutesc în văzduh cîteva zile de-a rîndul fără a se odihni și fără a lua hrană. Dacă nici o altă clasă de animale nu are un schimb organic așa de viu, dar și nici o altă ființă nu trăește atît de intens, nu desfășoară atîta activitate, nu-și

* * *

Văd ridicîndu-se două obiecțiuni în mintea cititorului :

1) Culori și forme frumoase, deși nu așa de frumoase ca la păsări, se găsesc și la alte animale, nezburătoare, de pildă la girafă, la zebra, la tigr, la jaguar, la gazelă....

2) De ce nu cîntă și aceste animale ?

Lăsînd deocamdată la o parte prima obiecțiune, voi răspunde la a doua.

Cu privire la finețea nervoasă, prima condiție a sentimentului estetic, observ că se cere mai multă impresionabilitate pentru a înțelege o melodie de cînt. pentru a admira o combinație de culori ; mulți oameni n'au ureche muzicală, dar toți se bucură de culori frumoase ; și prin urmare se poate ca niște animale destul de nervoase pentru a se bucura de culori, să nu fie destul de nervoase, pentru a resimți plăcerile estetice ale urechii.

Această deosebire între vîz și auz ne-o explică Psihologia : muzica se desfășoară succesiv în timp, pe cînd culorile sînt simultane ; afară de aceasta, ochiul este un organ *cu mult mai întrebuițat*, mai complex și mai perfecționat de cînt urechea.

Cu privire la supraenergia nervoasă, a doua condiție a sentimentului estetic, am arătat că păsările,—din pricina înaltei temperaturi a organismului lor,—o au într'un grad mult mai mare ca celelalte animale. Această energie a trebuit să se reverse prin ajutorul coardelor vocale, știut fiind că energia care se revărsă de la sine, *de pildă cu prilejul emoțiilor*, fără a fi îndreptată de voință pe o anumită cale, alege drumul cel mai lesnicios, adică mușchii cei mai delicați, aceia care se pot mai ușor pune în mișcare (Spencer) ; și cari mușchi sînt mai delicați de cînt coardele vocale ? Omul cel mai prefăcut, perfect stăpin pe fața și ținuta sa, îndată ce va fi emoționat vocea tot îl va trăda printr'o imperceptibilă disonanță.

Păsările însă, sînt înzestrate cu o sentimentalitate mult mai puternică și mai adîncă de cînt mamiferele. Fiind mai nervoase, adică primind mereu prin simțurile lor afinate impresiuni vii din afară, au trebuit să devie și mai expansive, și anume să-și exprime emoțiunile prin mlădierele glasului. Iar vioiciunea și expansivitatea simțirii au trebuit să strîngă legăturile afective între păsări, să întărească emoțiunile lor altruiste (Spencer). Proverbială este la păsări tandrețea lor pentru pui, dragostea dintre mascul și femelă, sentimentul de prietenie și solidaritate care leagă stoluri întregi. Naturaliștii și păsărarii se întrec în povestiri despre păsări cari mor cînd le moare perechea ; cari se sinucid frecîndu-și capul de gratii, în desnădejdea de a fi pierdut libertatea ; cari tac triste în lipsa stăpinului de acasă, iar la întoarcere îl primesc cu cîntece exuberante ; cari cresc puii rămași orfani ai altor păsări—și multe de acestea ; iar la marea varietate a sentimentelor acestor ființi înaripate, corespunde o varietate tot așa de mare în modu-

lațiile cari le exprimă. Iată de ce chiar păsările cari nu cîntă ci-ripesc într'una.

* * *

Dacă însă de la teoria generală că zborul a afinat sistemul nervos al păsărilor înzestrîndu-le cu înclinațiunea estetică ce culminează în sentimentul muzical, trecem la cazuri particulare, să nu ne mirăm de vom găsi excepții, produse, fie prin aplicațiuni deosebite ale legii generale, fie prin lucrarea altei legi sau altei selecțiuni.

Așa vedem că privighitoarea, al cărei viers sublim se potrivește așa de bine cu seninătatea măreață a nopților de vară, e îmbrăcată într'o haină cenușie-cafenie, abia *rehaussată* de roșul ruginiu al cozii; ast-fel o doamnă nobilă cu aparența modestă și sufletul bogat!...

Tot ast-fel mierloiul cu ciocul galben și penișul negru ca un tenor în frac și cravată albă, își flueră cu brio ariile sale dulci și puternice.

Din contra păunul, în splendida, dar prea încărcata lui toaletă de bal cu trenă lungă, ai crede că vrea să umple lumea cu urticiosul lui țipăt de parvenit pretențios; iar pasărea paradisului, care ca și păunul e neobosită în a-și admira cu îngîmfare penișul ei—ce-i drept o capo d'operă a naturii ca strălucire de culori—ce neplăcut ne surprinde cu vocea ei cliritoare; singur papagalul, concurîndu-le pe amîndouă aceste păsări cu strălucirea metalică-aurie a penișului său multicolor, își compensează în același timp și vocea lui strașnic de răgușită, de mîncător de alune, prin talentul de bun acrobat și bun *diseur*.

Să fi potrivit natura lucrurile într'adins ast-fel pentru a furnisa poeziilor subiectul unei fabule? Vor fi avînd dreptate teologii teleologi cari au susținut în totdeauna că D-zeu a creat celelalte viețuitoare spre folosul și învățătura omului?

Eu sînt de altă părere și văd lucrurile mai simplu: natura își economisește și dînsa mijloacele; cînd și-a ajuns ținta pe o cale, le neglijează pe celelalte.

Alte păsări, mai puțin favorite de soartă, n'au nici voce plăcută și nici penele frumoase. Așa e cioara, această pasere plebeiană—după cum o arată și vocea ei groasă de agent electoral,—care are toate însușirile și toate cusururile omului de jos: nu iubește singurătatea, ca aristocratica privighetoare, ci trăiește mai de obicei în pîlcuri mari, adesea uriașe; se luptă greu pentru existență, hrănindu-se cu ce poate, fără considerații de estetică ori igienă; e vecinic în ceartă cu semenii ei, și totuși profund solidară cu neamul cioresc,—căci vai de acela cari s'ar apropia de un cuib cu intenții dușmănoase; cioroimea se ridică toată încontra-i ca un singur om și ceasuri întregi se rotește prin aer deasupra dușmanului, umplînd văzduhul cu croncănitul ei amenințător.

Tot așa vrăbiile, acești *gavroche* adînc cunoscători de oameni, acești găinari de stradă ai păsărimii, cari se bat și se tăvălesc în praful de pe drum, și ni se vîră în suflet cu obrăznicie pentru o fărîmătură de pline.

Ei bine, de ce păsările acestea, și altele, au fost cu atîta sîrîcenie înzestrate de natură ?

Cauzele sînt multe. Realitatea e totdeauna produsul în crucișării unor legi generale multiple ; zicătoarea ironică a lui Goethe : „*jede Sache hat mehrere Ursachen*“ nu este de cît un simplu adevăr și încă foarte însemnat.

În cazul nostru, una din legile cari s'ar putea abstrage din observarea realității, ar fi că păsările mari, cu zborul greoiu, și cu atît mai mult cele de curte, cari nu zboară de loc, sînt chiar după teorie mai puțin rafinate ; de aceea nu cîntă.

O altă lege ar fi, că anumite păsări care, ca vrabia și cioara, trăesc pe lîngă locuințele oamenilor, sau ca uliul, vulturul și altele, trăesc din furat, au tot interesul să se îmbrace modest pentru ca să nu bată la ochi ; chiar corbul, așa de simțitor la plăcerile vederii—ceia ce-l face să fure și să ascundă pietre prețioase întocmai cum fură unele cucoane dantele din bazaruri—are pene frumoase dar de culoare întunecată.

În sîrșit o altă lege, cu mult mai însemnată decît celelalte, ar fi că păsările călătore, și cele care trăesc întregul an în țările călduroase, sînt în deobște cu mult mai bine înzestrate decît cele care petrec iarna prin părțile noastre. Privighetoarea, mierla, și imensa majoritate a păsărilor cîntătoare dela noi, sînt și păsări călătore ; stîlețul, scatiul, ciocirlia, sînt dintre rarele excepțiuni la această regulă. Faptul se explică pe de o parte prin cunoscuta înțîrîrire ațîțătoare a căldurii asupra sistemului nervos, și pe de altă parte prin inferioritatea pe care o dă finețea nervoasă în lupta pentru existență într'o climă aspră.

De aceea și între mamifere, acele a căror înfățișare prezintă caractere estetice—girafa, zebra, leul, tigru, gazela—aparțin climelor calde ; însă nu căldura trebuie privită ca pricină hotărîtoare : dacă elefantul, tapirul, rinocerul, ipopotamul, hiena, și atîtea alte mamifere de climă caldă, nu au nimic estetic în ele, pe cînd girafa, gazela, zebra, tigru, leul, pantera, sînt de o admirabilă eleganță în toată ființa lor, pricina trebuie căutată într'o notă care le e comună acestora din urmă : *iuțeala de alergare*—*notă care corespunde tocmai zborului la păsări*. Dacă la feline nervozitatea își are originea în viclenia pîndirii și iuțeala atacului, pentru girafă, gazelă, căprioară, iuțeala de alergare este singura armă de apărare ; de aici acea finețe nervoasă care prin mijlocirea selecțiunii sexuale a produs la gazelă de pildă, botul fin, ochii mari, frumoși și blînzii, gîtul lung și mlădios, formele onduloase, culoarea plăcută, picioarele extrem de delicate și mersul nespus de grațios. Gazela în deosebi este cu adevărat o capodoperă a naturii ; vechii egipteni o consacraseră zeiței Isis, și generații ne-numărate de poeți arabi nu găseau cuvinte s'o descrie ; ba chiar

pentru farmecele femeii iubite nu găseau o laudă mai mare decât aceia de a le asemana cu ale gazelei... În fugă, sprintena gazelă pare a nu atinge pământul, și nici vestitul cal arab n'ar putea s'o ajungă, dacă n'ar fi șoimul de vânătoare ca s'o ție în loc atâcînd-o cu ghiarele...

* * *

Bănuesc că în mintea cetitorului a apărut de mult o întrebare: „dar insectele? și ele zboară. Au și ele sentiment estetic?... ”

Fără îndoială că da—deși sistemul lor nervos este atît de rudimentar față de acela al păsărilor. În adevăr, în privința strălucirii și variațiunii culorilor, zoologia ne spune anume că insectele sînt singurele vietăți ce se pot asemana cu păsările; și că această variațiune de culori se datorește sentimentului estetic manifestat prin mijlocirea selecțiunii sexuale, ne-o arată faptul că la multe insecte găsim diverse ornamente rezervate numai masculului. Așa la bondarul cu coarne ramificate (*Lucamis cervus*) sau „cerbul sburător” • cum îi zic francezii, la cărăbușul cu corn în frunte (*oryctes nasicornis*), la cărăbușul uriaș cu coarne dințate din America de Sud (*Dynastes Hercules*) etc., masculii, singurii înzestrați cu această podoabă,—și armă în acelaș timp,—o întrebuițează în timpul rutului în lupta pentru femelă, luptă care este așa de aprinsă, încît concurenții se aleg adesea-ori cu coarnele rupte, cu aripile stricate sau chiar cu corpul strivit. Tot așa la acel bondar cu coarne foarte lungi și elastice întoarse dealungul corpului, care trăește pe stejarii bătrîni (*ergates faber*, în nemțește *timplarul*, în romînește *răgăoacele*), masculul are coarnele de două ori mai lungi decât femela, și pe lîngă aceasta, mai are niște frumoase încrustațiuni pe gît ca podoabă specială a sexului său... Exemplele s'ar putea firește înmulți după voe.

Este de asemenea cunoscut că variatele culori ale florilor s'au produs prin selecțiune naturală pentru a atrage insectele în vederea fecundării. Cercetări recente au dovedit însă că mirosul florilor atrage insectele mai mult chiar decât culorile strălucitoare ale corolei.

Iată dar două simțuri, văzul și mirosul, foarte afinate la insecte, din pricina nervozității datorite zborului.

Așa dar o selecțiune sexuală făcută sub înfrîurirea sentimentului estetic vizual—selecțiune în care ochiul rețea al insectelor, compus dintr'un mare număr de ochi (în mijlociu 2000—6000) a trebuit să joace și el un rol însemnat—găsim și la insecte.

Nimeni n'ar putea însă bănuî la insecte existența unei selecțiuni sexuale făcute sub înfrîurirea sentimentului estetic auditiv. Ca forme și culori insectele nu lasă nimic de dorit; dar cine le-ar putea pretinde să cînte? Ar fi o ciudată pretențiune—nu-i așa—față de aceste mici vietăți surdomute, care nu respiră prin plămîni, ba n'au nici urechi!

Și cu toate acestea—admirați minunatele înțiriri ale zborului asupra sistemului nervos—*unele insecte cîntă!*...

În adevăr, lăsînd la o parte sunetul produs de aripile subțiri și străvezii prin prodigioasa iuțeală a vibrațiunii lor în zbor,—sunet care după unii naturaliști exprimă și el, până la un oarecare punct, emoțiunile insectei—avem sunetul relativ muzical pe care lăcustele îl emit prin frecarea unor dungi dințate dela picioarele dinapoi cu nervura proeminentă a aripei, sau acela pe care-l emit greerii prin frecarea nervurilor celor două aripi între ele, frecare prin care se pune în vibrare pielea extrem de fină a aripei, întocmai după cum cutia vioarei e pusă în vibrațiune prin frecarea arcușului pe coarde. Sunetul acesta, dacă pentru noi nu-i tocmai muzical,—deși i-a inspirat lui Dickens o admirabilă navelă: *Greerul din vatră*—în intenția insectei însă, este cu siguranță muzical, și datorit selecțiunii sexuale, dovadă că la aceste insecte cîntătoare *nu cîntă decît masculul*.—(În pungulița cu lichid acoperită de o subțire membrană, pe spatele lăcustei, naturaliștii au recunoscut—*urechea* insectei).

Mai mult decît atîta. Sînt un fel de greeri care trăesc mai ales prin țările calde, și sînt numiți în știință *cicade*; aceștia nu mai cîntă cu piciorul sau cu aripile ci au voce cu tot dinadinsul; și iată cum. Se știe că insectele au în torace și în abdomen niște pungi de aer, în comunicație directă cu exteriorul, și ramificate la interior în țevi nenumărate, astfel că aerul să vie în atingere directă cu sîngele. Aceste pungi se pot mări și micșura întocmai ca plămînul la vertebrate; iar la muște, la albine, la viespi, la țînțari, una sau două din aceste pungi se pot și la gură îngusta și lărgi după voia insectei, și au acolo niște membrane pe care aerul expirat le pune în vibrare, producînd un sunet diferit și mai înalt decît sunetul datorit vibrațiunii aripilor. Ei bine *cicadele*, au în locul acestor membrane niște adevărate coarde vocale, și afară de aceasta, pe pîntece, un întreg aparat de rezonanță, prea complicat ca să-l descriu aci. În schimb nu s'a descoperit încă urechea acestor greeri.

De cicade se vorbește adesea în literatura Greciei antice.—După o legendă, doi muzicanți, Eunomus și Ariston, se luaseră la întrecere. O cicadă zbură la cel dintâi, se așează pe harfă în locul unei coarde plesnite, și-i aduse victoria. De aceea la Greci, cicada pe harfă era considerată ca simbolul muzicii.—Pentru cîntecul ei, această mică vietate era ținută în colivii. Oratorii lui Homer, cei cu vorba dulce ca mierea, erau asemănați cicadelor. Xenarchos din Rodos, făcînd aluzie la faptul că numai masculii cîntă, zice: „Fericite trăesc cicadele, căci femeile lor sînt mute.” Iar Anakreon le cîntă în următoarele versuri:

Ferice te socotesc, cicado!
Că entuziasmată de puțină rouă
Cînti pe cei mai înalți pomi
Asemănătoare unei regine.
Al tău este tot ce vezi în cîmpii

Și tot ce aduc anotimpurile ;
Locuitorii câmpului îți sînt prieteni
Fiindcă nu trăești în paguba nimănui,
Și muritorii te cinstesc, pe tine
Plăcută vestitoare a verii.
Și te iubesc muzele.
Și te iubește însuși Apolon ;
El ți-a dat glasul cel limpede ;—
Și nici bătrînețea nu te ajunge,
Pe tine cea fără suferinți și fără stinge în trup—
Aproape asemănătoare zeilor !

* * *

Legea cea mai generală la care ne conduce excursiunea pe care am făcut-o în lumea animală, este că înclinațiunile estetice ale animalelor stau în strînsă legătură cu doi factori mai însemnați : cu iuțeala de locomoțiune și cu căldura mediului ambiant.

H. Sanielevici.

Pînea albă

— Băete, plata !

Vecinul meu bătu nervos în masă cu o piesă de cinci lei; dar în zingănitul taciturilor, în larma mesenilor, în strigătele cari se încrucișau dela un capăt al sălii la celalt capăt, nu era chip să mai pui mîna pe chelnerii grăbiți, asudați, zăpăciți.

Unul trecu pe lingă noi cu pași de struș, cu farfurii înșirate pe braț până la gît.

— Iordane ! plata, că plec.

— 'ndatăăă...

Iordan dispăru în fumul de țigări, pe cînd vecinul meu, adresîndu-se tovărășului său de masă, un tînăr oacheș, spilcuit, cu mișcări sacadate parcă l'ar fi strîns hainele la încheeturi :

— Hotărît, nu mai e posibil să fii bine servit nicăiri, în Bucureștiul ăsta infect.

Se uită la ceas.

— Am întîrziat cu trei sferturi de oră.

— Te-o mai fi așteptînd ?

— O, de asta sînt sigur. Nu-ți închipuești cum mă iubește biata fată. Alaltăeri m'a așteptat în ploae vre-o două ceasuri. Margareta mă oprise la masă, bărbatu-său era dus în provincie și cînd mă întorceam spre casă, fără grabă, cu țigara în colțul gurii, am găsit-o în stradă, learcă de ploae, cu ochii plini de muștrări. Dar pricepi și tu dacă din brațele Margaretei mai poți avea chef de dragoste. I-am îndrugat cîteva minciuni, afaceri, un unchiu de pe la Severin de pe undeva, și-am scăpat numai cu sărutări.

— Tu, să te mulțumești cu atît !...

— Nu mai spune dragă, am început să mă fac cuminte.

Șiși răsuci o musteață rară sub doi ochi de-o albăstrime spălăcită, naivă sau proastă.

Dar atunci își aduse iar aminte, trînti piesa de cinci lei în masă și strigă nerăbdător :

— Plata, băete !

Însfîrșit un chelner veni, luă socoteala și dădu restul.

Prietenii își strînseră mînele.

— La revedere, pe mîni.

— La revedere... dar apropo, dacă vezi pe Aglaia să nu-i spui că am prinzit împreună. Mă crede la băi...

— Ce!... ai rupt-o cu dînsa ?

— Nu încă... da știi cum 1s femeile, până să te dezbari de ele, te trec toate nădușelile.

— Craiule !

Celălalt, zimbînd mulțumit, îi făcu un semn vag cu mîna la gură : „tăcere“.

Abia plecat, un alt tînăr, dela o masă vecină, se sculă și luă locul celui dus.

— Ce mai nou, Iorgule ?

— Nimic, *caro mio*, doar că am luat leafa pe luna viitoare....

— Asta'i poveste veche!... Cu cine erai la masă ?

— Zi'i un pirlit oare-care și'i destul. M'a pisat ca totdeauna cu femeile lui. Dar tu cu cine ești ?

— Zi-le mai mulți pirliti, cari fac politică. Învîrtim un poker, după masă, la Nae. Vii și tu ?

— Sînt de-ai noștri ?

— Desigur. Numai de-ar mîntui odată cu politica lor.

Într'adevăr, dela colțul acela al sălii, o discuție furtunoasă se ridica și copleșea larma obișnuită a birtului.

— Te'nșeli domnule, ți-o spun eu că mergem spre pieire. Un partid care nu'și îngrijește partizanii, e pentru mine un partid mort. Unde's făgăduelile din opoziție, cîți au pus în slujbe, oamenii ăștia înșelați crezi d-ta că's nebuni să mai lupte pentru noi ? Nu vorbesc de mine, slavă Domnului, am cu ce trăi ; dar sînt ceilalți, grosul partidului, cei cari au alergat prin mahalale, cari au aplaudat la întruniri, singurii, domnule, cari au muncit și sătui și flămînzi, și pe vreme bună și pe vreme rea. Cu aceștia ce facem ? Să nu le dăm nimic?... e ușor. Dar să se gîndească bine guvernul că va mai da ochii cu dînșii, că va mai avea nevoie de votul lor, și-atunci să nu ne spună că nu l'am prevestit. Eu fac politică, domnule, de 18 ani. Și-ascultă-mă pe mine, cu ăștia se cîștigă alegerile, nu cu proiecte de legi, nu cu programe, nu cu gogorițe.

— Bine, știu, ai și d-ta dreptate, dar ce să facă și guvernul, cum să-i împace pe toți, nu's zece, două zeci, o sută ; sînt zece mii...

— Să'i dea afară pe toți cei din opoziție. Nici unul să nu rămîie. Să nu ne mai ridă în nas, ca acum, în biourourile ministerelor. Să'ți spun numai un caz, domnule. Umblu de două luni să fac controlor la băncile populare pe un nepot al meu. Din ziua întăi am avut făgăduela ministrului. Și de-atunci am bătut pela toate ministerele, m'au trimes unul dela altul, m'au tot purtat cu vorba, până cînd astăzi, exasperat, după ce i-am strîns cu ușa, știi ce mi-au răspuns d-le ? Ți-o dau într'o mie ! N'o să ghi-cești ! Mi-au răspuns dulceag că țin să n'amestece politica la băncile populare !! Parcă ce sîntem noi, copii, să ne ungă ochii cu

tirade de astea? Nu fac politică? Ba or fi muncind acolo, așa, numai de dragul țăranilor. Că de țărani le arde lor inima; nu'mi cunosc eu oamenii!... Dar le-am spus-o și eu pe deantregul, m'am răsuflat incaltea: așa ne trebuie, bine ne faceți, și cine o mai face ca noi, ca noi să pățească.

Un domn scurt, gros, cu lanț de aur greu peste rotunzimea pieptului, sosit atunci, exclamă lângă mine:

— Coane Costache!... la București pe căldurile astea?

Domnul dela masa de-alături, nalt, bine făcut, puțin cărunt pe la timples, îmbrăcat aproape cu eleganță, se sculă cu o amabilitate exagerată:

— A, ce plăcere neașteptată să ne întâlnim aici!...

Pe cînd îi oferea un scaun, se întrebau de sănătate, de familie, de recolta moșiilor. Toate mergeau strună. Ceea ce mergea mai prost era politica locală. Certuri, dezbinări, povestea veche a luptelor și intrigilor pentru șefie.

— Și ceea ce e mai grav, e că guvernul nu ne dă nici un sprijin. Săptămîna asta e a doua oară că viu în București. Le-am spus-o eri lămurit în consiliu: ori ne satisfac cererile, ori almințeri nu mai răspundem de rezultatul alegerilor comunale. Și ce le pretindem boerule? nimica toată. Două-trei schimbări în magistratură, prămenirea poliției și permutarea unui învățător. Cu-noști pe X, procurorul. Face pe cinstitul, lucrează cu ușile închise, și zilele trecute a dat rechizitor de urmărire pentru omor contra celui mai devotat om de încredere al meu. Opoziția jubilează. Dar dacă d-lor cred că politica se face zvîrlind în închisori pe toți cei cari muncesc pentru partid, n'au decît s'o facă și pe asta, eu mă spāl pe mîni.

Domnul sosit de curînd, își încreți fruntea:

— Da, am auzit și eu ceva de afacerea asta. Mi se pare că un Evreu ar fi fost omorît...

— Nimica toată, boerule, nimica toată; un pîrlit de Jidan, beat, rachitic, făcea zgomot în stradă. Comisarul i-a tras o palmă. Și Jidanul n'a găsit altceva mai bun de făcut decît să moară, tocmai acum, în ajunul alegerilor. L'am certat eu pe Alecu îndestul, l'am amenințat, dar iarăși nu pot consimți să-l bage în pușcărie. Vor să'l bage cu ori ce preț? Eu le-am spus-o: nu dau afară pe procuror, perdem patruzeci de voturi ca o para. Mi-am făcut datoria, d-lor n'au decît să aleagă.

Și'i vorbea mai departe, aproape șoptind, infuriat, amărit, revoltat. De membrul de ședință care, într'un proces de revendicare al lui cu niște țărani, se dăduse de partea țăranilor; de primarul comunii depe moșie, care se lasă moale cu executarea tocmelor agricole, de învățător care agită printre săteni să ia ei cu arendă moșia Statului.

— Dacă mergem așa, să lăsăm pe toți desculții să'și facă mendrele, cum vor crede de cuviință, te întreb pe d-ta, unde o să ajungem? Azi rîvnesc la moșiile noastre, mine or să ne dea nouă la cap. Dar miniștrii dorm, ori se ceartă între dinșii. Pri-

mejdia bate la ușă, și d-lor nu vor s'o audă. Aș vrea să fiu profet minciunos, însă mi-e teamă că zile răle așteaptă țara asta.

Boerul scurt și gros goli un pahar, se uită în dreapta și în stînga, și punindu-și coatele pe masă, se aplecă la urechea domnului cu aer distins :

— Eu v'am spus-o : nu merge cucoane cu libertățile, cu socialismul. După revoltele din 88 le-ați dat pămînturi, le-ați deschis poftete. Ia să se fi împușcat atunci cîteva sute de derbedei mai mult,—n'am mai avea azi o chestie țărăneasă ! Cînd v'am vorbit în cameră, nu m'ați ascultat. D-tră v'ați așternut,—să vă vedem cum o să dormiți...

Domnul cu aer distins, ridică brațele în văzduh, cu desnădejde. Un maior ciocănea cu cuțitul în farfurie :

— Imbecilule, am spus o porție de stuguri, de azi dimineată. — Vineeee...

Chelnerul pieri și maiorul urmă convorbirea întreruptă :

— Înaintări 1s astea, dreptate e asta, hal de armată ! Muncești de cu ziuă și până seara, îți scuipi sufletul cu toți stropșii, cu chiu cu vai ajungi la vechime, și atunci, cu mîna la chipiu, smirna, te uiți cum alții îți iau înainte. Unul e rudă cu ministrul, altul cu nu știu care deputat și în jurul ministrului e un stat major de căpătuți și de infumurați cari tae și spînzură cum le vine la socoteală. Noi ne supunem, răbdăm în tăcere, dar încet, încet și sigur, se seamănă în rîndurile oștirii dezbinarea, invidia, dezgustul. Astăzi nu se simte nimic ; să nu dea Dumnezeu însă un război și vom vedea atunci cum pot să-și apere țara cei cari au fost nedreptățiți, și cum știu s'o apere generalii cari își perd capul și la manevre.

Intră apoi în amănunte: cutare colonel, care nu comandase în viața lui o companie, strecurat cine știe cum în misiuni, prin biurourile ministerului, pe la palat, și care fusese de-odată înaintat general de brigadă. La manevrele regale își aruncase brigada întreagă, pe flanc, în focurile artileriei vrăjmașe. Și altele : generali înaintați prin protecție, dușmăniindu-se între dinșii, desfăcînd ce făcuseră ceilalți, trecîndu-și nopțile la cărți și zilele la moșii. O slujbă rutinară, biurocratică. Armata țării lăsată pe mînele nevolnicilor, fără muniții, fără instrucție, fără disciplină. Pe cînd cei buni, cei destoinici, rămași în umbră, striviți în îmbrînceala după trese și după lefuri mari.

Vorbea acum amar, înveninat de ură neputincioasă :

— Pe mine m'au sărit de două ori. Liberalii fără motiv, conservatorii pentru că am un frate care face politică liberală. Nu'i nimic. Mîni, poimni, o să ies la pensie ; și-un singur gînd mă mai ține în viață : să fac politică, să lovesc în dreapta și'n stînga, să mă răzbun cu-aceiași armă cu care m'au lovit ei pe mine.

Un cetățean fără musteți, cu privirea provocătoare, probabil un student, strigă în stînga mea :

— Pîne ! băete....

Cu impetuozitatea guralivă a tinereții, povestea unor prietini, strînși roată împrejurul lui, cum se trec examenele la facultate, cite scrisori împărțise în ajunul licenței, cite luptase pentru guvern la întrunirile studențești.

— Măi, le-am ținut un discurs la Dacia, de m'au purtat băeții pe brațe, ca în triumf. Cînd le-am strigat : „Voi, creerul acestui popor, urmașii Romei, ai lui Mihai și-ai lui Ștefan cel mare, vă veți lăsa ademeniți de clevetirile opoziției“.... a fost un adevărat delir în sală, nu altăceva. Păcat că n'ați fost și voi. Sara m'a poftit șeful la masă, m'a strîns în brațe și mi-a spus că viitorul e al meu.

Unul îl întrebă :

— Și-acum ce ai de gînd să faci ?

— Nu știu încă, deocamdată îmi fac socotelile. Șeful ar vrea să rămîn aici, în București. Vor să mă numească șef de biurou la finanțe. Cred, mai curînd, c'o să'mi aleg o provincie. Să vă spun drept ; Capitala nu prea îmi surde, sînt prea mulți, răzbați cu greu. În provincie e altceva. Oameni puțini ; ca magistrat ești deodată în rîndul întăi. Substituit în Ploești, în Craiova, într'un centru comercial oare-care.

Zîmbea sub umbra vagă a musteșilor :

— Știți, oameni chiaburi, vre-un negustor eșit din afaceri, cu o singură fată, proastă, pretențioasă, și zestre, citeva sute de mii de lei. Mă cunoașteți, aș ști să mă învîrt.

Se răsturna pe speteaza scaunului, făcea rotocoale de fum și haz de prostia omenească.

— Vizite la colegiul întăi și-al doilea ; gogoși patriotice, interes nevoilor locale, ploconeli celor puternici, dispreț aristocratic celor mici, victimă în opoziție și deputat guvernamental.

Dar un preot, care de citva timp umbla aiurit printre mese, întrebînd ceva pe toți chelnerii, deodată dădu cu ochii de dinșii și veni glonț înspre noi, cu mînecele antereului flînd în aer :

— Costică !....

Costică, studentul cu discursul de la Dacia, se sculă într'un avînt de dragoste, potolit într'o clipă. Cu ochii în lături, se supuse resemnat îmbrățișărilor bătrînului preot. Îi șopti în barbă :

— Ce cați în București ?

— De azi dimineață alerg după tine. Pe-acasă, pe la școala voastră, pe unde nu te-am căutat !

Îi vorbea răpede, întinerit, cu ochii umezi de fericire negrăită. Îl găsea mai slab, se plîngea că le scria rar și, cu un zîmbet bun, numai cînd avea nevoie de parale. Că pinea fusese proastă, viile așa și-așa, oamenii tot mai dirji și mai răi. Preoteasa muncise trei zile la bucatărie să'i pregătească merinde și soră-sa îl dorea din inimă.

Prietenii ceilalți tăceau, ca înghețați. Unul, mai înțepat într'un guler de-o șchioapă, se sculă, înclină puțin capul în fața bătrînului și întinse mîna, prietenului, cu răceală.

— Cînd ne vedem, George ?

— Nu știu sigur.... zilele astea foarte ocupat.... poate duminică, la curse....

Dar preotul n'avea ochi de cît pentru fecioru-său.

— Ce mare te-ai făcut, și ce frumos !...

Ceilalți, unul cite unul, cereau socoteala, plăteau, plecau tăcuți, zîmbind ironic.

Un gînd posomorît umbrea fruntea îngustă a feciorului de preot.

Cînd rămaseră ei singuri la masă, îl întrebă :

— Nu iai nimic, tată.

— Ba aș lua ceva, că n'am mîncat de azi dimineată,— privi însă în jur, la bogăția oglinzilor aurite, la lumina îmbelșugată a globurilor electrice, la bogăția mesenilor și adăogă :

— Da o fi scump tare aici.

Atunci feciorul preotului, băgînd de seamă că'l observ, răspunse cu nepăsare :

— Nu face nimic, plătesc eu.

Însă preotul avea mișcări comune, sorbea zgomotos din ciorbă, se sluzea mai mult cu mîna de cît cu furculița, și se ștergea pe barbă cu colțul feței de masă. Feciorul lui, tot mai stingherit, vorbea puțin, răspundea vag, privea aiurea, parcă ar fi fost la masă cu un străin.

Un tînăr trecu pe lingă dinșii, îl salută și el se sculă, îi vorbi îndelung. Glumeau nu știu de ce, rîzînd și preotul uitase friptura, privindu'l cu admirație.

— Ce multă lume cunoști tu aici ! De aceea nu te înduri să vii pe la noi. În sat, cînd ne stringem toți fruntașii la un loc. ne umbrește bine pe toți cireșul din poarta bisericii. Anul ăsta să'l fi văzut, se încovoea de rod. Preoteasa și Mândica nici nu m'au lăsat să gust dintr'însul ; te-așteptau să vii și le păstrau pentru tine. Cînd au văzut că trece și sint Petru, le-au pus la uscat pe casă. Ți-am adus o buccăa întreagă.

Îi spunea de toate : de juncanul care murise în postul mare, de sărbătorile Paștelui cu lumea de pe lume, de fata lui Gavrilă Pislarul care se măritase în primăvară. Cînd i-a pomenit numele fetei, ochii preotului zimbeau cu dragoste iertătoare, așteptînd o lumină de veselie pe fața feciorului. Dar feciorul sta nemișcat, tăcut, cu-același brazdă posomorîtă de-a curmezișul frunții.

— Tu nu ești în toate apele tale ; la ce te gîndești tată ?

El răspunse cu nepăsare, printre dinți :

— Că viața e grea și că printre sorții de nercușită trebuie să socotești și cu dragostea părinților....

Un domn de la masa de alături strigă :

— Pîne, băete, ți-am spus de-un ceas !...

Domnul era mic, slab, aproape chel și cu mustețile pe oală. Lăsă ziarul din mîni și se adresă tovarășului de masă :

— S'a adjudecat asupra lui Blum.

— Nu se poate !

— Citește.

li arată cele două rînduri cu ştirea imposibilă :

— Vezi, ți-am spus-o eu ; ne-am străgănit degeaba.

— Bine, dar asta nu se poate, o fi o greșală, ar fi ceva nemai pomenit, furt ziua 'n amiază mare.

— Nimica toată ! De zece ani de cînd sînt sivicultor am văzut multe.

— Dar răzeșii or să se revolte, or să puie foc pădurilor.

— Fii fără grijă. Lor li-e tot una, ori d-ta, ori Blum ; ei n'aveau nimic de cîștigat.

— Nu'i așa ! Eu le făgăduisem oarecari înlesniri. Le-aș fi dat voe să'și coboare lemnele pe apă, le-aș fi plătit mai bine la chereștea, Blum o să'i exploateze fără milă.

— Ce să'i faci ? Prefectul e bine văzut la centru și nu ne putem pune împotriva lui. Era avocatul lui Blum și a luat în afacerea asta cel puțin 40 de mii de lei.

— Și mie imi făgăduise ministrul, personal. O să'l întreb hotărît cum rămîne cu cuvîntul dat. Vrea să'și bată joc de mine,— am și eu ac de cojoc. O să'i pregătesc o interpelare la toamnă să nu mai știe pe unde să scoată cămașa. Dar până atunci trebuie agitat, trebuiesc ațîțați răzeșii. Să le-arătăm pericolul evreesc, primejdia despăduririlor fără socoteală. D-ta, personal, ești interesat în cauză. Nu poți privi nepăsător cum se taie pădurile noastre bătrînești. Un Român, calea-valea ; dar syndicatele astea jidovești, cari acapareză totul, cari trec ca lăcustele... ei, dragul meu, nu mai e vorba de-o afacere bănească, ci de o chestie națională.

Strigă exasperat :

— Pine băete, că n'o să mînlnc cu apă !

— Iordaaane.... pline la domnul !

În larma birului, în cîntecele lăutarilor, încruntat, înădușit, punea la cale o mișcare sănătoasă din partea țăranilor. Să iscălească o petiție către rege, să ceară tăierea pădurilor pe seama lor, s'amenințe pe Jidan cu moartea.

— Înțelegi, pentru mine nu mai e vorba de cîștig ; e chestie de ambiție, de patriotism. Cînd cu taxa pe prune, în opoziție, le-am făcut o revoluție s'o ție minte. Vor să mai aibă încă una ? Or s'o aibă !...

Chemă plata și plecă bufnind, trăsînd, stringînd nervos brațul domnului mic și chel, silvicultorul.

Locurile goale le ocupară doi domni cu cheotorile înflorite, cu fețele zimbitoare, cu mișcări flexibile de oameni deprinși să se strecoare printre scaune și printre întimplări. Se uitară în jurul lor cu ochi mici, salutînd prietinește cu virful degetelor. Un chelner se grăbi să le șteargă masa, cu intenție vădită să'i servească „prompt“, pe cînd ei își aruncau privirile nepăsătoare pe lista de mîncări.

— Am o maioneză faină !

— Fie pentru maioneză.

— Și pine.

Și concediindu'l cu un gest, urmară în șoapte conversația întreruptă :

— Și crezi că o să dea ?

— Parcă ursul joacă de voce ! Aseară, cînd am eșit de la redacție, mă aștepta în stradă. S'a ținut de mine un ceas întreg. Mai întâi m'a luat pe coarda sentimentală, amețindumă cu „sanctuarul familiei“, cu „morala publică“, cu „menirea moralizatoare a presei“. L'am ascultat cu-o răbdare de inger : mi-am șters o lacrimă pe furis și i-am răspuns, frîgîndu'mi minile : așa e, dragă doctore, ca om, compătimesc din suflet, dar ca ziarist nu'mi pot face de cît datoria. Soția d-tale a fost surprinsă în împrejurări extraordinare. Dacă d-ta ai iertat'o, și dacă noi n'am pomeni nimic în ziar, celelalte ziare ne-ar lua-o înainte și ne-ar aduce o pagubă incalculabilă. Gîndește-te și d-ta, cu-o știre ca asta, ziarul s'ar vinde ca pînea caldă.....

— Cheltuelile le-aș suporta eu.....

— Oh, dragă doctore, să nu vorbim de asta, sînt mii de franci în joc...

Doctorul plecă fruntea în pămînt și după o pauză ca la teatru, șopti :

— O mie, aș putea da....

Era prins. Am discutat până tîrziu. Pentru dînsul, și numai pentru dînsul, puteam să jertfim interesele superioare ale presei, pentru două-trei mii de lei. Ne-am strîns minile cu căldură. Diseară, cel mai tîrziu, așteptăm răspunsul...

— Și-o să dea oare ?

— Ca popa !... I-am pus dinaintea ochilor spectrul „opinie publice“. Și'l știi. E un spectru care nu se tîrguște....

— Ce canalie ești !

— Face o sticlă infundată, nu'i așa ?

Comandară veseli :

— O sticlă infundată, băete !

— Și pline !

Apoi ziaristul se aplecă peste masă cu-o mișcare felină și'l privi întrebător în ochi :

— Dar tu ?

Celălalt întinse brațele.

— Nimic ?

— Ceva mai mult de cît altă..... Sînt pe pragul celebrității.

— Tu ?...

— Cum mă vezi în carne și oase. Dacă nu te-aș ști tare de inger, ași întîrzia să'ți mărturisesc, cu modestia orgolioasă a unui apostol, că de eri dimineață sînt naționalist.

— Cine ?... glumești !... Tu și naționalist ?

— Da dragul meu... și naționalistul cel mai intransigent din cîți au văzut lumina zilei în scumpa noastră patrie. Toată noaptea am citit istoria Romînilor. Din paginile „Vulturului românesc“ mi-am dat seama că neamul nostru are de toate, numai adevărați patrioți n'are.... și săptămîna viitoare plec în Transilvania să țin un ciclu de conferințe...

— Cu intrare ?

— Firește... Poporul trebuie obișnuit să facă jertfe pentru marea cauză a romnismului...

— Băete l... o sticlă infundată..... ori ce alte cuvinte de admirație ar fi meschine....

Prietinii ciocneau paharele cu veselia învingătorilor. În larma clocotitoare a sălii, cuvintele mari: „a patra putere în stat“, „naționalismul mintuitor“, „rolul opiniei publice“... se împreunau adesea, se înlănțuiau ca un leit-motiv, cu strigătele ridicându-se aproape de pretutindeni:

-- Pine l...

— Pine, băete l...

— Adă pine l...

Și când ultimele picături de vin străluciră ca rubinele în fundul paharelor, filozofia, care vine totdeauna la sfârșitul mesei, aprinse în ochii lor o rază de ironie supremă.

— Ah, opinia asta publică l...

— Ce adevăr evanghelic l...

Ziaristul își întinse un braț alene pe speteaza unui scaun:

— Când mă gândesc, iubite, că toți cîți suntem, trăim de pe urma acestei gogorițe sociale. Nimic nu se mișcă în lumea asta fără știrea ei. Privește-o bine. Pentru dînsa, oamenii cei mai inteligenți, ca și cei mai mărginiți, își chinuesc zilele, își vînd liniștea, își amanetează fericirea. Privind-o mai profund, vei vedea că talentele, aurul, gloria sînt slugile ei plecate. Ea e motorul civilizațiilor, temnița mediocrităților, trambulina inteligențelor pămîntul mînos, îngrășat cu băligaruri, pe care crește hrana de toate zilele a ziaristilor, a politicienilor, a patrioților, a tuturor marilor exploataatori ai mării și infinitei prostii omenești. Ah, dragul meu, eu, care trăesc dintr'însa, îmi vine cîteodată, în ceasurile mele de cinste revoltată, să'mi bat joc de ea cu cruzime, asemenea acelor traficatori ai babelor sentimentale, cari-și răsbună vînzarea lor zilnică, terfelindu-le numele în cloacele cafenelelor de răspîntie....

Cu ușurința obicinuinții, făcea teorii pardoaxale, presărate cu piperul sarcasmului dezamăgit, Glumea, făcînd calcule, și amesteca spiritul practic al omului gonit de nevoile vieții, cu lustrul specific vieții de ziarist.

Și urma astfel, cînd, doi tineri, gravi, îmbrăcați cu eleganță, veniră înspre noi salutînd în dreapta și'n stînga cu-o politeță excesivă. În dreptul mesei dealături, amîndoi strînseră mîna prietenește unuia din cei doi prietini, celuia car, din convorbirea deadinioarea, înțălesesem că era ziarist.

— Ce mai nou, d-le Glodeanu?

Mai nimica... Pe căldurile astea și știrile de senzație stau la umbră... Dar d-tră, d-le Neagu?

— Foarte bine, mulțumesc, tot cu vechea îndeletnicire: cărțile și serisul.

— Scrieți ceva important?

— Da, tocmai ; dacă ai cîteva rînduri la îndămnă, anunță te rog în ziar că pregătesc o lucrare vastă pentru la toamnă.

— Cum nu, cu cea mai mare plăcere. Asupra ?

— Asupra art. 151 din procedura civilă. O problemă juridică din cele mai interesante. Dacă aveți nevoie de cîteva lămuriri, vi le pot da eu însumi.

— Minunat !... ne-ați face un adevărat serviciu. Și dați-mi voe să vă mulțumesc de pe acum în numele cetitorilor ziarului.

Își strîngeau mîinile cu cordialitate, spunîndu-și amabilități. Apoi ocupară două scaune, la o masă din fața mea.

— Cine sînt ?—Întrebă în șoapte naționalistul.

— Cum, nu'i cunoști ? Frații Neagu. Cel mai în vîrstă, avocat, deputat, profesor universitar. Cel de-al doilea, doctor în drept dela Paris, din anul ăsta. Candidează acum pentru un loc la universitate. Elemente de valoare, cu vederi înaintate. Într-o discuție la Capșa, au declarat categoric că sînt pentru acordarea de drepturi cetățenești străinilor născuți în țară.

Pe cînd dădea aceste lămuriri, un zgomot infernal izbucni lîngă ușa din stradă. Zingănit de farfurii sparte, de tacîmuri căzute la pămînt, probabil, vre-o masă răsturnată. Toată lumea, sculată în picioare, se uita într'acolo. Chelnerii se adunaseră grămadă în jurul cuiva, și-un domn cu monoclu striga în gura mare :

— Dați-o afară !... s'o ducă la poliție !...

O doamnă se ștergea pe rochie cu șervetul și un roi de tineri se învîrtiau în jurul ei, silindu-se să'i ajute. Cîțiva exclamau...

— Bine, dar asta'i imposibil !...

— Curată bătae de joc !

-- În mijlocul Bucureștilor !...

— Și poliția care doarme !...

Peste îmbulzeala chelnerilor se ridică un cap despletit, vînat, cu privirele rătăcite.

— Lasați-mă... dați-mi florile... că merg singură !...

Un vardist se arată în cadrul ușii. Urmă o explicație scurtă și alaiul eși în stradă, în amenințările domnului cu monoclu. Mesenii își ocupară locurile și un băeat povestea la o masă alăturată cum florăreasa, trecînd cu flori printre scaune și crezînd că n'o vede nimeni, a pus mîna pe un colț de pine. Dar din răpezeală a răsturnat un pahar cu vin peste rochia unei cucoane : un domn, vrînd să pue mîna pe hoață, a răsturnat masa, și de-aici toată larma. Chelnerii se întorceau cu trandafiri la ureche, veseli ca dela nuntă. Lăutarii cîntau să rupă coardele, naiul își făcea de cap, strigătele se înmulțeau, creșteau, umpleau sala :

— Pine, băete !...

— Adă pine !...

— Pine !...

Domnul, care era candidat de profesor la universitate, se întoarse către frate-său :

— Nu înțeleg cum nu se iau măsuri radicale să se stîr-

pească odată cerșitorimea asta care ne apropie de orient. În centrele mari ale apusului mizeria e mult mai groaznică și totuși nu se vede spectacolul ăsta, trist și dezgustător, al cerșitoriei. Ar trebui să veniți cu o lege în parlament, în acest senz ; ar trebui să se scrie o operă asupra acestei stări sociale morbide.

— Legile și volumele nu's de nici un folos. Ne trebuie mai curînd o magistratură conștientă de datoriile ei și-o administrație care s'o secondeze cu energie. Cîteva pedepse salutare celor vinovați de delictul de vagabondaj și-o execuție răpede, fără tărăgăniri, ar fi îndeajuns. Dar magistrații noștri încep să vorbească de milă, sînt atinși de vîntul pierzător al socialismului ; și administrația e moale, preocupată de politică sau de gheșefturi, fără o linie de conduită hotărîtă, fără ideal,

Preotul bătrîn întrebă :

— Dar ce-a făcut de-o duc la închisoare ?

— N-al auzit ?... A vrut să fure o bucată de pine.

— Însă dacă i-o fi fost foame, tată ?

— Trebuea să ceară ; nu trebuea să fure !

— Să ceară ?... nu i-ar fi dat nimeni.

— I-ar fi dat cineva cinci parale, pe-o floare. Dar toate zdrenfuroasele astea sînt vițioase. Nu vor să mai mînlînce pine neagră... le cere inima pine albă.

— Și vor condamna-o ?

— Art. 306 și 308 sînt categorice. Oricine își însușește pe nedrept lucrul altuia, are drept dela 15 zile până la doi ani de închisoare.

— Ce bine cunoști tu legea !

Și fruntea bătrînului preot se plecă în farfurie, îngîndurată sau fericită.

Iar viitorul profesor, dela masa din față, urma :

— Va trebui o muncă încordată, o luptă de toate clipele, ca să scoatem țara asta din mocirla impasibilității, a lincezirii, în care au aruncat o libertăți nepotrivite cu starea înapoiată a poporului. Utopiile socialiste nu sînt pentru noi. Necunoscînd valoarea libertății, ne jucăm cu ea cum se joacă copiii cu focul și ne obișnuim să nu mai respectăm și să nu ne mai temem de nimic. De aceea crimele și delicturile se înmulțesc pe zi ce trece, și fie-care se crede în drept să întindă mîna spre bunul altuia.

— Sînt adevăruri astea cari trebuiesc spuse și cari îți vor deschide mai răpede porțile universității.

— Dacă ași scrie un articol în acest senz, pentru „La Nation ?“.

— O idee nimerită. Să citezi într'însul din discursurile lui M. și G.; am colecția „Monitorului“ acasă. Vom răsfoi-o diseară împreună, și o să găsim ceva care să se potrivească...

După o clipă de gîndire...

— Strecoară în treacăt și cîteva rînduri în sprijinul marelui proprietăți, singura putere civilizatoare a Statelor moderne. Din principiu, în toate articolele tale, să nu uiți nici odată marea pro-

prietate.—Zimbea ușor :—În politica noastră, e cuvîntul magic, iarba de fier, care înduioșează toate inimile guvernamentale. E, dacă vrei, demagogismul aristocratic.

— Dar crezi că M. și G. îl vor citi ?

— Un prieten al meu le va atrage atenția asupra lui. A-seară, la club, M. mi-a vorbit de ultimul tău articol. Mi-a cerut lămuriri asupra studiilor tale și mi-a spus că ai vederi sănătoase și rare, cu atît mai meritorii cu cît tineretul de astăzi se lasă tîrît spre umanitarismul vag al cîtorva șarlatani. Lucrează în aceeași direcție, fără să te pripești. Zilele astea, cred, cu oarecare probabilitate, că-mi va cere să i te prezint. Va căuta să te descoase. Să nu'i ceri nimic. Să ai aerul că lupți numai pentru convingerile tale personale, că toată mulțumirea ta ar fi să știi că'ți împărtășește și el vederile, și să'i arăți, fără să insisti, că'i cunoști opera legislativă și oratorică și că numai datorită acestor opere, gîndurile tale au luat calea pe care o urmezi astăzi. Oamenii cei mai puternici și mai inteligenți, vor să fie tălmiați.

— Mi-am dat seama de mult de adevărul ăsta. Cu-aceiași sinceritate însă trebuie să-ți mărturisesc că adeseori îmi vine peste mînă. Cînd aduc cuiva o laudă nemeritată, ori cînd ti spun tocmai ceea ce nu cred despre dînsul, simt bine că roșesc și mi-e teamă vecinic că individul o să mă înțeleagă, că o să mă pătrundă cu privirea pînă în fundul sufletului. În loc să mi-l fac binevoitor, mi-e în grijă să nu mă desprețuiască.

Fratele mai mare zimbi :

— Ești tînr încă. Mai tîrziu o să te convingi că oamenii primesc laudele cele mai exagerate, fără să clipească din ochi, ca un tribut de admirație ce li se datorește pe sînta dreptate. Am cunoscut imbecili și oameni inteligenți, cu situații sociale mediocre sau strălucite, toți deopotrivă de vanitoși și de ușor de prins de nas cu undița admirației. Fii fără cea mai mică grijă. Spune-le toate enormitățile, minunează-te, rămlî cu gura căscată în fața unui cuvînt de duh sau a unei teorii stupide, compară-i cu cine socoți tu din oamenii de geniu că le-ar fi mai plăcut să semene, cîntă-le osanale, măgulește-i mai ales pînă și în slăbiciunile lor și fii sigur că nici odată spusele tale nu vor fi mai prejos de părerea pe care ei însiși o au despre dînșii. Oamenii, în unanimitatea lor, sînt asemenea poezilor. Le place să le vorbești mereu de ei și să le slăvești opera. Chiar cei rari, cari își vor da seama că nu ești sincer, ori că-i lauzi din interes, se vor feri să-și arăte bănuelile și vor căuta să-ți fie folositori. Organizația socială e astfel alcătuită, încît cu cît cineva e mai sus pus, cu atît are nevoie de-un concert mai numeros de laude, ca să poată zvîrli cu pulberea clientelei în ochii potrivnicilor, fără să se sinchisească dacă laudele sînt meritate și pornite din convingere, sau nu. Jumătate din situațiile înfloritoare de astăzi, ale acelor pe cari o să-i cunoști la universitate, în parlament, în fruntea instituțiilor mari ale țării, ori pe banca ministerială, sînt datorite acestei filosofii a vieții, cunoscută de toți, pusă în prac-

tică de câțiva numai. Intransigenții, firile rigide și supuse orbește adevărului strimt, incapabile să recunoască meritele altora, au drept la dragostea noastră, dacă-ți place, însă sînt menite veșnic să rămîie la jumătatea drumului. Mi-aduc aminte, cînd eram în liceu, că profesorul nostru de romină, care era șchiop, scoțîndu-mă într-o zi la tablă, mi-a spus între altele să-i dau un exemplu de superstiție populară. Eu, fără să mă gîndesc, am scris cu literele cursive cele mai frumoase: „Să te ferești de omul însemnat”. Profesorul a încruntat numai din sprincene, n’a zis nimic, dar de atunci, în ora lui stăteam mai mult în genunchi de cît în bancă și la examen m’a lăsat corigent. Profită de pățania mea. Cînd ti vorbi cu un șchiop, admiră pe Vulcan, ca pe cel mai frumos dintre zei și aruncă vestmîntul frumos al laudei peste toate uriciunile oamenilor. Șchiopul, inteligentul și prostul, te vor crede totdeauna pe cuvînt.

— Dar ceea ce mă sfătuești tu să fac, are mare asemănare cu lingușirea!

— Cuvintele nu importă și nu trebuie să te sperie. Ceea ce te interesează e cunoașterea exactă a vieții fără înfloriturile pe cari i le dăruiesc artiștii și adolescenții. În viață, ca să răzbești, una din forțele de căpetenie e lingușirea. Recunoaște-o fără încunjur și folosește-te de ea dacă te simți în stare. Dacă nu, declară-te mai bine învins de la început.

Au mai vorbit mult, dar prea încet, astfel că nu i-am mai auzit ce spun. Cîrînd păreau înțaleși și și-au strîns mîinile. Un chelner trecu pe lîngă dînsii și amîndoi li cerură pine.

Gazetarul de lîngă mine strigă și el:

— Pine, băeți!...

Apoi, cu un gest discret, arată naționalistului pe-un domn mărunt, uscățiv și chel, care vorbea cu aprindere la o masă apropiată:

— Îi cunoașteți?... E T., directorul bibliotecii naționale... un om extraordinar. Acum vre-o optsprezece ani, se spune că ar fi pus bazele unei biblioteci, prin subscripție publică. Imediat a fost numit director, i s’a alocat o leafă princiară, a făcut să i se voteze bugete nesfîrșite, s’a menținut sub toate guvernele și te desfid să-i descoperi biblioteca în tot Bucureștiul. Pentru noi, ziarisții, deprinși să iscodim toate crimele, viața lui, ca și instituția fundată de el, sînt taine nepătrunse. Ziarele l’au atacat, deputații au anunțat interpelări în cameră, s’au iscălit petiții kilometrice, studenții i-au cerut capul,—o lună nu se mai știea nimic de dînsul, până ce se potolea furtuna și’n urmă îl vedeai iarăși apărînd în ante-camerile autorităților, pe scările ministerului de instrucție, furișîndu-se fără să supere pe nimeni, cu surisul gata pe buze, cu ochii incolori de vicleșug. Cum se învîrte, cine’l sprijină,—mister!

D. T. vorbea acum ceva mai tare. Ziaristul adăogă încet:

— Să’l ascultăm ce spune. Pun gîtul c’a dat încă de-un manuscris rarism și foarte scump.

În adevăr d. T. vorbea cu căldură dar, vădit, cu-o dezinteresare de artist:

— 130 de pagini, in folio, pe pergament, minunat păstrate. Trei șnururi groase, cu peceți negre, imposibil de descifrat. Caracterele din cea mai frumoasă epocă slavă. Anticariul care mi le-a adus, un Ovreu, le-a cumpărat, desigur, pe-un preț de nimic, de la niște răzeși din Putna. Mă silește să-i dau răspuns, până peste-o săptămână, altfel le vinde unui frate, din Moscva. Gîndiți-vă, ar fi un dezastru. Avem așa de puține izvoare istorice! Să le pierdem și pe cele cîte se mai găsesc ici și colo.... Dar un manuscris poate revoluționa toată știința! Un manuscris... știți d-tră ce poate însemna un manuscris pentru istoria întunecată a poporului nostru? Ah, dacă aș avea eu bani; dacă m'aș putea împrumuta măcar... să știu bine că aș lua pînea din gura copiilor!... Gîndiți-vă d-lor, sînt ocazii cari nu se mai întîlnesc.

— Știm, d-le T.... dar dă, știți și d-tră.... ministrul se opune... deputații i'au făcut zile amare.... ar vrea să vadă odată deschizîndu-se biblioteca asta.... De-attîia ani de cînd tot ne făgăduiți!....

— Firește, firește... aveți și d-tră foarte multă dreptate. Zia-rele de scandal nu scapă niciodată prilejul să vă supere și să asmuțe publicul. Dar publicul nostru e incult, nu știe cît de scump se plătesc cărțile și manuscrisele. El nu-și dă seama că cele cîteva zeci de mii de franci pe an abia ajung să cumpărăm volumele strict trebuincioase. Deschiderea bibliotecii presupune paznici, lumină, încălzit, attea cheltueli accesorii pe cari nu le acordă nimeni. E ușor să spui: deschideți biblioteca; dar numai eu știu cît lupt ca să smulg sumele ridicole cu care întîmpin nevoile cele mai grabnice. Nu zic, o voi deschide. La anul, de sigur la anul. O să cer să mi se sporească bugetul. Dar până atunci sînt manuscrisele astea d-lor... gîndiți-vă... o săptămână și se vînd aiurea. Ar fi o lipsă de patriotism strigătoare la cer!..

— Și cît cere Ovreiul?

— Nimica toată, d-lor, nimica toată. Vre-o două mii și ceva de lei... Ei, băete!... nu servește nimeni aici?... Am spus niște lichioruri... D-tră ce luați?... Vă rog, sînteți invitații mei... Cum vă spuneam, o sumă ridicolă...

Dar două glasuri tinere strigară lîngă mine:

— Pîne băete!

Birtul gemea acum de lume. Lăutarii cîntau pe întrecutele, chelnerii strigau comenzile în fund, risetele pluteau în larma ne-întreruptă a sălii; de pretutindeni se auzea:

— Pîne, pîne...

Domnul T. vorbea ca mai înainte, fără să-l mai aud. Tinerii, noi-veniți, vorbeau prea tare:

— Roman e ăsta, literatură e asta? Unde mergem? E des-tul să îmbraci un erou cu suman și să-l încalți cu opinci, ca să fii consacrat poet. Barbarie și sălbătăcie!

— Ai văzut cum a fost primit volumul meu? Criticii mari—tăcuți; publicul—nepăsător; numai mirlitul gazetărașilor. N'au pu-

tut să'mi găsească nici o imperfecție și s'au legat de erotismul citorva strofe. Auzi, eu decadent ! Vra să zică să nu mai pome-nești de dragoste, să alungi comparațiile rare, să nu mai fii su-fletește ca o senzitivă, ci să'ți pui cușma pe-o ureche și să su-dui ca surugii. Dar pot ei să se izbească cu talentul lor de pă-mînt cît or vrea, n'or să scrie ei versuri ca ale mele.

Recita cu tremur divin în glas :

În ochii tăi, o mare de moarte și 'ntuneric,
Alunec ca o navă, cu pînzele umflăte
De uraganul sumbru al dorului himeric,
Spre dragostea suavă, cu frunți nesărutate...

Aproape cînta, înainte, dar prietenul lui, fără să'l asculte, îi vorbea :

— Cu versurile tale, încă n'ar fi nimic. Poeziile nu se mai citesc în vremea de azi. Recunoaște și tu că rima își trage su-fletul. Dar proza, dragă, proza, maturitatea civilizațiilor, epopea modernă, haina largă în care cugetarea nu se dezarmează !... Nu-velele mele, într'o limbă cum nu s'a scris până acum în țara asta, cu fraze plesnind de gînduri profunde. cu subiecte de-o va-rietate și de-o bogăție neîntrecută....

— Dar încă cealaltă, „Inelul de opal“. Cu cîtă măiestrie am asemănat dragostea pierzătoare a femeii, cu piatra nefastă, opa-lul. Ți-aduci aminte versul acela minunat :

Cînd rîzi, pe dinții tăi, petale de opale,
Respir durerea lumii și viața mea pierdută ;
Pe gura ta, clavier cu clape de opale
Apăs gura mea arsă de poftă animale
Și....

— Am pus în nuvelele mele psihologie, filosofie, nemulțu-mirea sufletelor moderne, săturate de știință și însetate de necunoscut...

— De pildă : „petale de opale“, l'ar fi găsit dumnealor ?

— Arta nu se poate mulțumi cu sentimente trecătoare, îi trebuie patimi ori gînduri eterne....

— Ce evocatoare e gura, din care sărutul scoate, ca dintr' un clavier, profunzimea simfoniilor sufleteșt...

— Filosofia vieții, într'o frază !

— Frumosul, un vers impecabil...

N'am cum să transcriu, căci vorbeau amîndoi de-odată.

— Și totuși, îmi voi prezinta volumul la Academie.

— Voi concura pentru premiul cel mare...

— Și voi fi bătut de autorul cutărui roman,...

— De poetul chiotelor ardelenesti !...

Ura, îi făcu să se asculte. Vorbeau acum pe rînd :

— În toamna trecută, premiul cel mare, ei l'au luat. Și-au

împărțit toate premiile. Editori sunt numai pentru dînșii. Slujbele cele mai bune, tot lor.

— Și dacă încaltea ar lucra ceva prost, dar original. Nici att. Plagiază, fură, de stîng pămîntul. În romanul lui R. am găsit pagini întregi, luate de-a gata, din Gogol. L'am pus pe două coloane o să apară în „Tot Românul sireacul“ de Duminecă.

Prietenii își frecau minile.

— Să le mai dea ministerul comenzi și bani cu nemiluita.

— A venit desculț din Ardeal, și-acum nu'și mai încapă în piele.

Împărțeau un fel de mîncare, frățește și sfîrșindu-li-se pînea, strigară :

— Pîne, băete.

Din toate colțurile sălii se ridicau glasuri :

— Pîne !...

— Pîne !...

Vioarele țipau, basul gemea, naiul sfredelea aerul opac de fumul țigărilor; chelnerii, aiuriți, alergau cu pași de struț, mesenii băteau cu cuțitele în farfurii și strigau :

— Pîne !...

— Pîne !...

Glasuri revoltate scrișneau din toate părțile :

— Politică e asta !...

— Pe fiu-meu l'au lăsat fără slujbă !...

— M'au sărit la înaintare !...

— O să'mi scot paguba la poker...

— Magistrat în provincie...

— Pe miniștri îi am în buzunar !...

— Numai așa vei ajunge profesor la universitate !...

— Două mii de lei manuscrisul d-lor, ne-am înțeles...

— Nuvelele mele !...

— Versurile mele !...

— Oh ! dacă ne-ar plăti și nouă ministerul !...

— Pîne !...

— Pîne !...

Sala imensă, gamurile, zidurile, clădirea întregă, strigau, gemeau, clocoteau cerînd pîne.... Vioarele nu se mai auzeau, basul nu se mai auzea, nimică parcă nu se mai auzea în lume ; naiul singur țipa ca o nebunie despletită, țipa peste gurile deschise, peste ochii înfrigurați, peste poftete dezlănțuite, țipa...

— Pîne !... Pîne !...

N. D. Cocea.

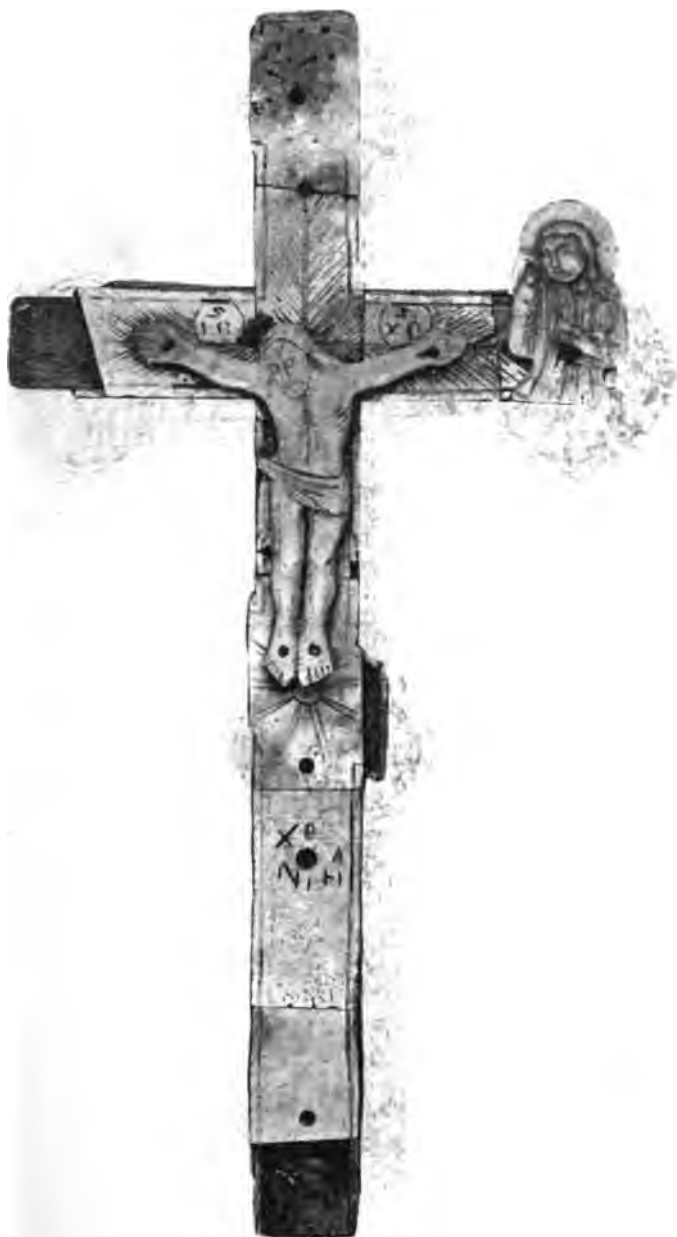

CRUCE DE SÎNTEA MĂRIEA 32/19
 REPREZENTÎND: BOTEZUL
 DOMNULUI, CEI PATRU EVAN-
 GHELIȘTI ȘI PE SF. ECATERINA.

„Viața Românească”

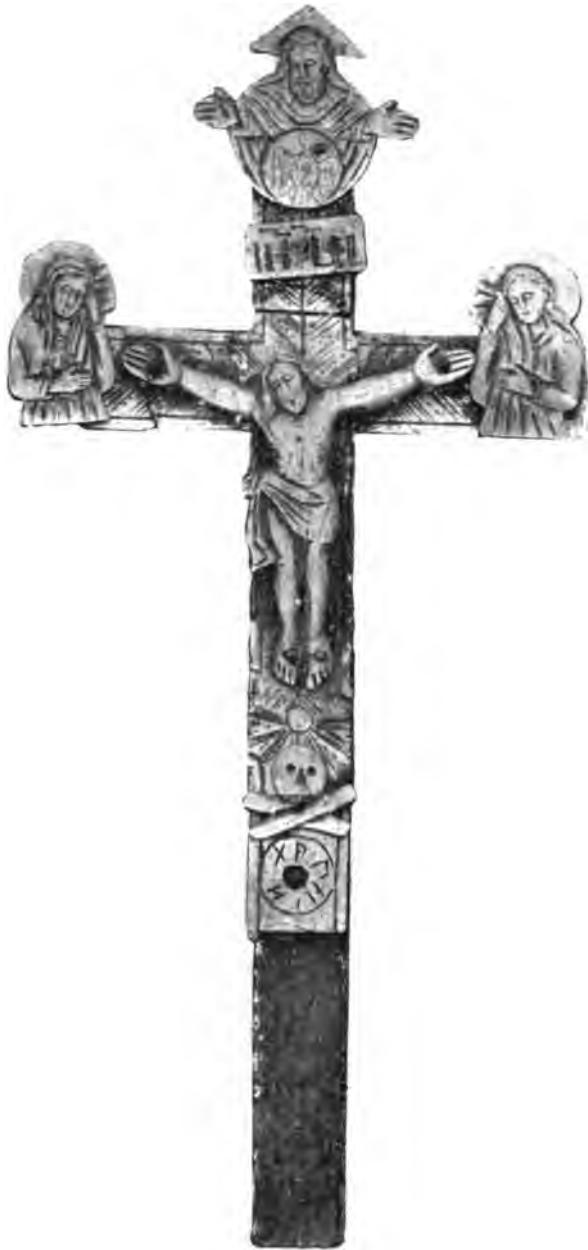

CRUCE DE SİDEF MĂRİMEA 22/13
 REPRESENTİND: BOTEZUL
 DOMNULUI, BUNA-VESTIRE,
 SF. PETRU ȘI UN VLĂDICĂ.

CRUCE DE SİDEF · MĂRİMEÂ 23/11
REPREZENTÎND: RĂSTİGNİREA

„Viața Românească”

CRUCE DE SİDEF MÄRİMEA ^{30/13}
 REPRESENTİND : RÄSTİGNİREA

„Viața Românească“

Patru Cruci

Contribuțiuni la studiul reliefulor bizantine.

Mai rar se întâmplă ca artiștii bizantini să reprezinte în sculptură imagini cari să se apropie, în ceea ce privește tehnica, de aceia ce se numește un „haut-relief“, adică un relief care să fi depășit planul obicinuit de proeminare a figurilor ce, în basoreliefurile cunoscute, e ușor ridicat deasupra fondului pe care se sapă sau se gravează. Această pentru că Biserica ortodoxă s'a ținut totdeauna la distanță de figurile sculptate, (rond-basse) spre deosebire de cea catolică care aproape că nu are imagini zugrăvite ci numai sculpturi, și asta mai rar.

Totuși, la început, sculptura imaginilor a fost în mare cinste la Părinții Bisericii cari nici nu s'au gândit în Concilii să le interzică. Mai târziu însă, pe vremea lui Leon Isauricul, atunci când se deslănțuise furtuna iconoclastă, un înalt prelat, patriarhul Ghermano, a găsit că singură pictura e mai sfântă. Și așa s'a putut ca odată cu dispariția celor din urmă iconoclaști, să se folosească numai imaginile zugrăvite. În biserica catolică un episcop a declarat odată cardinalului din Horena „că tradițiunea interzicea adorațiunea imaginilor sculptate“ și de atunci, în afară de crucifixul în complect relief, biserica catolică nu mai reprezintă figura sculptată, în afară bineînțeles de arta profană. Toate aceste considerațiuni mă fac să mă opresc cu oarecare surprindere în fața a două cruci din cele patru pe care le descriu, și a căror descoperire nu cred că ar fi lăsat rece pe ori și care iconolog, necum pe cel ce scrie aceste rânduri, atât de doritor de a deștepta interesul tuturor pentru iconologia românească.

Am dinainte aceste patru cruci, de sidef, dintre cari două posedă astfel de reliefuli, aproape în rondo-basse, fapt ce înlesnește oarecum datarea lor. Reliefulurile sînt făcute din bucăți de sidef adaptate prin ajutorul unei substanțe cleioase, lucru ce se ghicește atunci cînd apare lemnul gol, acolo unde a căzut vre-o bucată de sidef. Convins de însemnătatea nu atât arheologică cît iconologică a acestor patru cruci pe cari le prețuesc îndestul pentru tehnica lor uneori naivă, alteori savantă, — îmi îndeplinesc

o plăcută sarcină să fac o descriere a lor, care nu poate fi lipsită de interes, întru cît cazul se prezintă pentru prima oară, neavînd în muzeele noastre nici un specimen din aceste reliefuri.

Încep cu cea mai mare dintre cruci. Pe prima faţă—să se ştie că toate aceste cruci au reliefuri pe amîndouă feţele—avem ca imagini: în centru, Botezul Domnului, strejuit de figurile celor patru evanghelişti în cele patru extremităţi ale imaginii Botezului; iar jos, într'un frumos costum bizantin, deşi naiv redat, s-ta Ecaterina. Scena Botezului din centru e bine împărţită pentru locul unde e situată: intersecţia braţelor crucii; în centru, dealungul braţului perpendicular al crucii, figura Mîntuitorului într'o atitudine umilă, cu genunchii lipiţi şi puţin aduşi înăuntru, ceea ce exprimă un sentiment de jenă, ca pentru golicuina trupului; braţele împreunate pe piept, ca şi capul, de un desen puţin îngrijit şi care s'a cam şters, completează o figură ce din cauza uzajului reprezintă aproape o siluetă. Aureola Mîntuitorului e numai gravată, ceace denotă că artistul a scăpat din vedere să o scoată în relief ca şi la celelalte cruci. Imediat deasupra, şi aproape de aureolă, un porumbel, sfîntul Duh, coboară harul său reprezentat printr'un mînunchiîu de raze—cum nu odată se'nîmplă să vedem în icoanele bizantine—peste alesul lui Dumnezeu. În dreapta, un înger întinde un giulgiu, în stînga o figură de ascet, probabil sf. Ioan, întinde o mînă extraordinar de disproporţionată—pe capul lui Crist, ca pentru binecuvîntare. Repet încă odată: întreaga scenă ca şi toate figurile de pe această faţă a crucii sînt foarte naiv redade. Primul evanghelist din cei patru e la capătul de sus al crucii; el reprezintă pe Matei cu o carte în mîna stîngă; simbolul, un înger—lipseşte de oarece decorul de pe chenarul crucii a căzut în această parte; în dreapta se vede evanghelistul Luca, al cărui simbol e boul, care e arătat în mod destul de naiv, ca îndreptîndu-şi botul spre figura evanghelistului. E aceasta o curioasă intenţie a sculptorului athonit. În fine, în josul scenei Botezului este evanghelistul Marcu, alături cu leul, simbolul acestui sfînt. Figura leului, atît cît apare, aduce mult cu aceea a sfînxului egiptean sau grec; să fie o reminiscenţă din arta păgînă, sau numai o împlinare cauzată de naivitatea desenului? Şi ca o complectare a compoziţiunilor, destul de bine distribuite pe suprafaţa crucii, în jos, către sfîrşitul braţului perpendicular, sculptorul a reprezentat o sfîntă, probabil s-ta Ecaterina, în costum de împărăteasă bizantină, cu cunună şi haină lungă străbătută de umărar; gulerul hainei larg, resrînt pînă peste umeri, e acelaş din costumele împărăteselor bizantine. În mînă, sfînta ţine o ramură indicată foarte rudimentar. Lipseşte însă atributul acestei sfînte, instrumentul de tortură de care a pierit; se poate să fi lipsit spaţiul pentru aceasta.

Pe cealaltă faţă a crucii, ca şi cum intenţiunea artistului a fost de a continua poemul vieţii Mîntuitorului, e reprezentat, urmînd aceluiaşi dispoziţiuni de compunere, în centru: Răstignirea, unde nu se vede decît locul unde să fi fost aşezată figura Mîntuitorului.

tuitorului, care din nenorocire a căzut, pierzându-se; totuși se zărește forma crucii, indicată prin liniuțe sgrtiate cu burinul și, cătră capătul de jos al crucii, chiar un cap de mort, nu însă în relief. În dreapta și în stînga Răstignirii, Maria din Magdala și Maica Domnului, cu vâlul ținut în dreptul ochilor, au aerul căplîng. Mai jos, doi apostoli cu figuri îndurerate, iar sus de tot, Dumnezeu Tatăl, cu capul profilat pe fondul simbolicului triumghi, veghează la toată această scenă dureroasă trimițînd prin sfîntul Duh—porumbelul—raze de mîngiere înspre sacrificatul său. Fiu. După cum se vede, compozitorul a fost foarte abil în alegerea subiectelor și coordonarea lor. Pe față Botezul, pe dosul crucii Răstignirea, cele două momente însemnate ale vieții celui mai mare Martir; în jurul Botezului evangheliștii, cei cari propăvăduiau cuvîntul celui ce se boteza în apele Iordanului, iar dincolo, în jurul Răstignirii, cele două Marii, ființele cele mai aproape sufletește de Omul care murea de dragul celei mai mari idei, ideea creștină. Nici că se putea o alegere a subiectelor, cît și o distribuire alta a lor, pentru o cruce cu o suprafață atît de puțin prielnică compozițiilor. Vom vedea și în celelalte cruci cum sculptorul ortodox se folosește de știința compozițiunii pentru a reda un tot armonios, într'o suprafață cu dimensiuni hotărîte chiar prin natura obiectului.

A doua cruce, cea mai complectă și mai bine păstrată, este de o factură superioară celei dintîi; aceasta are pe amîndouă fețele figuri și compozițiuni rînduite cu o știință deosebită, cum și de o execuție minuțioasă, delicată ceace dă crucii o înfățișare de giuvaer.

Pe prima față compozițiunile sînt distribuite astfel: în centru Botezul, în dreapta și stînga: sf-ta Fecioară Ingenunchiată dinaintea unui scaun de rugăciune, și îngerul cu ramura de crîn, ceace constituie laolaltă scena Bunei Vestiri; sus, Dumnezeu Tatăl cu sf. Duh și jos în două compartimente suprapuse, în primul sf. Petre cel cu sabia *) și dedesupt un vlădică în costum arhieresc, cu camilafcă. Scena centrală, mai complectă și mai îngrijită decît la prima cruce, reprezintă Botezul: Crist în Iordan înconjurat de sf. Ioan Botezătorul, o figură bine desinată și expresivă, și de un înger care întinde un giulgiu ca și la prima cruce. Scena are și unele detalii studiate, cît se poate studia pe sîdef. Așa, sf. Ioan poartă în mîna stîngă o cruce de care e aninat un prapur, îngerul are aripi cu penele studiate oarecum. „Buna vestire“, scena care se desfășoară în dreapta și în stînga.

*) Desigur că artistul a făcut aluzie la scena din grădina Ghetsi-mani, aceea care e reprezentată pe partea opusă, exact în dreptul imagini sf-tului Petru. Sf. Petru e unul dintre cei patru apostoli iubiți ai lui Cristos, cu cari El a petrecut noaptea în grădina Maslinilor. Se știe că atunci cînd soldații au pus mîna pe Cristos, Petru a scos sabia ca să apere pe Mîntuitorul. Altfel, iconografia reprezintă pe sf. Petre cu cheile, făcînd aluzie la cuvintele spuse de Mîntuitorul sf-lui Petre „....Iar ție, îți voi da cheia împărăției cerurilor, pentruca ceace legi tu pe pămînt să fie legat și în ceruri, iar ceace tu deslegi pe pămînt, să fie dezlegat și în ceruri“.

Botezului, este deasemeni o scenă bine studiată, cu figurile bine proporționate : Maica Domnului, de o execuție fină, e în-genunchiată în fața unui scaun de rugăciune, pe care e o carte deschisă ; fondul e înprejmuit de o draperie care e un lux de detaliu pentru o scenă ce se desfășoară într'un spațiu atât de mic, și pentru greutatea tehnicii sidefului. Ingerul care e așezat tocmai la capătul opus al brațului orizontal al crucii e bine proporționat și studiat, el poartă aripi îngrijit studiate și vine pe nori ridicați în rotocoale. Dedesuptul scenei Botezului e sf. Petre. Bine proporționat, sfântul are aerul că e în căutarea cuiva, poate e gata să apere pe iubitul său „Învățător“, pentru care „a scos sabia“ odată, atunci când în Ghetsimani oamenii lui Pilat puseseră mîna pe dînsul. Sfîntul e de profil, ceea ce e puțin obișnuit în iconologie, unde mai toate figurile sînt prezintate de față, tocmai pentru a putea reda în întregime expresiunea,—o preocupare de căpîtenie a artiștilor athoniți. Într'un cuvînt, interesanta prezintare a sfîntului Petre cel cu sabia, face o notă deosebită în această cruce, prin aceea că e lipsită de rigiditatea mișcărilor particulare sfînților bizantini. În josul sfîntului Petre e un Vlădică în costum de arhereu, ținînd în mîna stîngă o carte, iar cu dreapta binecuvîntează. Bisericoasa figură e desigur a vreunui mitropolit al vremurilor de atunci, cea ce e dovedit prin portul camilafcei la potcap, fără de care personajul putea trece drept sfîntul Nicolae. Vestmîntul acestui înalt Părinte e bogat decorat cu desemnuri de ramuri, așa cum e la orice vestmînt bizantin, cum se vede și la vestmintele ctitorilor dela Curtea-de-Argeș. Peste frumoasa odajdie, prelatul are un patrafir brăzdat de patru cruci. Figura în întregime e îngrijit studiată și are chiar oarecare caracter. Sus de tot, în capul crucii, e Dumnezeu Tatăl, cu capul profilat pe un triunghi, iar mai jos, un cerc de raze pornite din jurul sfîntului Duh, simbolizat ca 'n-totdeauna printr'un porumbel. Figura Tatălui e drapată și draperia studiată.

Pe cealaltă față a acestei a doua cruci e reprezentată, în centru, Răstignirea, din care au rămas săpate în relief numai aureola, care se vede a fi fost foarte frumoasă—dovadă acel mănunchiu de raze care se mai zărește puțin,—și, cătră capătul de jos al crucii de răstignire, un cap de mort și două femure. În dreapta și în stînga Răstignirii se văd cele două Marii, cari plîng ștergîndu-și lacrimile cu colțul vîlului. Foarte înduioșătoare atitudinea sfintelor femei. În josul Răstignirii e o scenă care reprezintă pe „Isus în grădina Maslinilor“. Mîntuitorul se roagă în genunchi, cu capul plecat semn de resemnare, particular în iconologia noastră la figurile cari se roagă. Însfîșit jos, la extremitatea brațului vertical al crucii, e reprezentată sf-ta Ecaterina în costum de împărăteasă, altfel decît la prima cruce, cu o diademă mică, o aureolă, cum și o haină cu mînci largi. Sf-ta poartă în dreapta o ramură, iar în stînga, adusă pe genunchi, o sabie, instrumentul cu care a îndurat martirul. De admirabilă exe-

cușie, această figură e neîntrecut de frumoasă față de celelalte figuri, și e chiar poate una dintre puținele figuri frumoase bizantine. Capul aduce cu acela al Madonelor lui Rafael; pieptănătură linsă și în două părți, căzînd cu acel calm particular pe o frunte puțin bombată și curată; obrazul rotund, cu puțină proeminență în dreptul bărbiei, semn de nobleță ca și gîtul subțire și ușor ondulat. E o sf. Căterină cum puține se vor fi reprezentat în sculptura bizantină. În total luată, crucea reprezintă pe amîndouă fețele poemul Noului Testament în scene alese, potrivite spațiului care le primește. Îndemănaticul compozitor bizantin ne-a povestit mai întîi Botezul Domnului, la care a asistat în afară de sf. Ioan Botezătorul și Dumnezeu Tatăl, de oarece sfințele cărți o spun că în momentul Botezului s'ar fi deschis cerul și s'a auzit o voce grăind aceste cuvinte: „Acesta e Fiul meu cel iubit, întru care bine am voit”.—Și ce putea să așeze artistul la cele două capete ale crucii, în direcția Botezului? O scenă, cea dintîi, de unde istoricește au decurs celelalte: Buna Vestire. Îngerul Domnului vestește sfintei Fecioare nașterea Mesiei. Pe partea opusă Răstignirea, înghă care plîng cele două femei sfinte. Mai jos, ca o scenă care a precedat Răstignirea, artistul a pus pe Crist în grădina Maslinilor, de care se leagă în mod neîndoiios figura sfîntului Petre cel cu sabia, de pe partea opusă, corespunzătoare a crucii. Se știe că sf. Petre, aci în grădina Maslinilor, a scos sabia pentru a apăra pe Mintuitorul, Învățătorul său. Și ca figură decorativă, artistul a ales pe sfînta Ecaterina, temeiă care cu fapta și mai ales cu cuvîntul a apărât ideea creștină în fața lumii păgîne. Un Vlădică, care trebuie să fi fost și acesta vreun voitor de bine, vreun pravoslavnic iubitor al crucii, completează numărul figurilor cu cari artistul ortodox s'a gîndit să illustreze poema evanghelică.

De o factură deosebită ca celelalte, această cruce poartă urma unei mîni dibace obișnuită cu greul desemnului, pe care îl stăpînește tot așa de bine și în tehnica sidefului, atît de greu de săpat. E desigur un alt artist, superior acelora cari au lucrat la celelalte cruci.

Mai rămîn de descris alte două cruci, cele ale căror reliefuri, prin proeminența lor neobișnuit de pronunțată, ne-au atras atenția în deosebi. Dintre aceste două cruci foarte deterioritate, una singură are mai multe figuri; cealaltă păstrează numai pe Crist răstignit.

De o execuție mai greoaie, cea dintîi prezintă în centru pe Mintuitorul răstignit, în complet relief. Nu mai e aci vorba de baso-relief ca în crucile descrise pîn'acum. E desigur acesta unul din rarele cazuri, după cum am mai spus, în iconologia ortodoxă, unde se evită pect se poate figurile în relief; aceasta e și cauza pentru care odată cu stabilirea cultului icoanelor, iconografia a putut lua avîntul pe care l-a avut și îl are astăzi în biserica ortodoxă. În lipsă de figura sculptată, figura zugrăvită a fost folosită de orișice creștin închinător la icoane. Crucea de

care vorbim, are ca particularitate că figurile formează corp a parte de restul crucii, pe care sînt prinse cu cuie de alamă. Din această cauză, din punct de vedere tehnic, aceste două cruci nu au valoarea celorlalte, unde figurile sînt săpate în sideful cu care e îmbrăcată crucea.

În jurul Răstignirii sînt, ca și la celelalte două, sînta Maria și Maria Magdala, iar sus Dumnezeu Tatăl, pe pieptul căruia se vede Sfîntul Duh. La picioarele lui Crist, un cap de mort și două oase, cioplite grosolan. Infine, pe ultima cruce s'a păstrat numai figura Mîntuitorului răstignit. Pe dosul acestei din urmă cruci sînt cîteva gravări, mai mult niște sîgrieturi, cari reprezintă o cruce cu două sulii, înfipite într'o tîdvă încunjurată de aureolă în josul căreia e o sabie; în stînga e „năframa sîntă“, care în legătură cu acea cruce gravată, proptită în cele două sulii, instrumentele de tortură, amintește drumul spre Golgotha. În adevăr, cărțile sînte spun că atunci cînd Crist suia Calvarul, obosit peste măsură, sudoarea îi picura dealungul obrazilor. O femeie din popor cu numele Veronica, care urmărea tristul convoiu, a dat Mîntuitorului o năframă cu care să-și șteargă fruntea asudată. Ca prin minune, pe această năframă s'a luat figura Mîntuitorului. Alții spun că năframa aceasta e aceeași pe care a dăruit-o Mîntuitorul regelui Abgarus sau Argarus, care numai privind această năframă s'a vindecat de o uricioasă boală de piele. Oricum ar fi, imaginea năframei sînte face parte din iconografia ortodoxă și artistul care a gravat-o pe crucea de care ne ocupăm, nu a greșit cînd a pus-o alături de crucea cea cu două sulii, ceace vine mai repede în sprijinul primei origini a Năframei, anume a aceleia care ne-o arată ca apărînd întăiași dată în drumul spre Golgota. Tot spre înțelegerea acestei idei este și acea sabie culcată la picioarele crucii, care trebuie să fie sabia sfîntului Petre cel care în grădina maslinilor, apărînd pe Domnul său, a tăiat urechea unui soldat din trupa ce însoțea pe Iuda.

Sînt în Muzeul de Antichități două mărețe cruci, dintre care una de sidef, în mozaic, de o execuție admirabilă. Aceste cruci nu au însă nici un relief; figurile sînt numai gravate. Deci, nu în această școală și epocă s'ar putea clasa crucile de cari vorbim. Multă vreme, în Egipt, anume în Alexandria, au existat adevărate fabrici de imagini sînte în relief, de oarece acolo artiștii aveau la îndămină și materialul brut, fildeşul, sideful, porfirul etc. Multe din obiectele religioase de factură bizantină, cari populează muzeele străine, sînt de această proveniență. Urmind acestei școle, Rușii își formaseră și ei mici așezăminte industriale, în cari, după modelul de la sf. Munte, se fabricau obiecte religioase, ca: icoane, cruci talismane etc, din cari o bună parte treceau și pe la noi, aduse de vechii boieri pentru jupînesele lor, cari parte le-au păstrat și le-au lăsat urmașilor, parte le-au făcut danie mănăstrelor. Nu e un lucru rar azi, la noi, în unele familii vechi, să întîlnești obiecte de aceste în cari odată cu arta tre-

cultului, întrezezi și felul de viață petrecut de jupnesele vechilor boeri. Am convingerea că aceste patru cruci au fost aduse din Rusia, cu care ortodoxismul nostru cît și slavismul de odinioară ne va fi pus în legături comerciale în ceea ce privește imaginile sfinte. Și astăzi noi aducem icoane din Rusia. În ceea ce privește datarea lor, nu prea veche, ea trebuie restrînsă în limitele ultimelor două secole trecute, cam pe la începutul secolului XVIII-lea, cînd încă soseau pe la noi produsele industriei orientului asiatic, aduse de neguțători din Veneția sau Constantinopol, cît și acelea ale industriei rusești, care în cea ce privește obiectele cultului avea un însemnat debușeu în țările Românești. În tot cazul, oricare ar fi proveniența acestor cruci, ea nu poate porni din altă țară decît una de ritul ortodox greco-oriental. Și printre acestea, cea mai sigură e Rusia, singura care, în afară de orientul creștin, era în stare să fabrice astfel de obiecte, în legătură cu arta religioasă *)—O deosebire de factură mă face să o arăt pe una dintre cruci, pe cea mai complexă, ca făcînd parte din școala helenistică, pe cînd toate celelalte trei, din cauza lipsei de proporții, amintesc stîngăcia școalei bizantine. Se poate ca în aceeași fabrică, obiectele să fi eșit din mîni deosebite ; nici că se explică altfel, factura aproape clasică din cea de a doua cruce și factura rigidă, naivă oarecum, din celelalte.

A. Baltazar.

*) Sînt în posesiunea acestui mic tezaur iconologic mulțumită unei bunici evlavioase, care, din nefericire, nu a trăit mai mult, pentru ca cu o deslușire, să mă fi ferit de a face conjecturi pe care îmi place totuși să le cred că sînt aproape de adevăr.

Homer travestit ¹⁾

— Parodie în patru scene —

SCENA I.

În cîrciuma „*La Bacus cel vesel*”.
Vulcan singur la o masă bea paharele, unele după altele. La o altă masă, în dosul unui stîlp, Helios, fără a fi văzut, citește „*Curierul Olimpului*”, trăgînd însă cu urechea la cuvintele lui Vulcan.

Vulcan. Ei, Pinostes, cîrciumar nemernic, rușinea breslei tale, vinzător de vin prefăcut, pentruce nu-ți grăbești pasul? Ți-au legat oare zeii picioarele de te miști atît de încet? Mina ta leneșă nu umple cu sirg pocalele rotunde. Ce înseamnă această rea voință, pe care o zăresc în trăsăturile feței tale? Ei, Pinostes, vorbește repede, căci, pe Styx, simt o mare mîncărime în palme și să nu mă faci să vin după teșghea. Nici Bacus, zeul tău ocrotitor, nu te-ar putea scoate din brațele mele vîjnoase.

Pinostes (sosind cu cana plină). Nu pierde răbdarea, Vulcan, căci sînt deapururea în slujba ta. Iată cana plină cu un vin parfumat și puternic. Nici Euryal, nici Proles, nici Ocyal nici Amphial n'au un vin mai delicios : Ți curge prin vine, Ți încălzește singele și te invăluie într'o aromeală plăcută oamenilor și zeilor... (cu melancolie și cu subînțeles). Dar vasul e pe sfîrșite ; abia pe fund mai licăresc picăturile galbene ca chihlimbarul. Încurînd se va isprăvi cu totul... Ei, Vulcan, harnic zeu al focului, meșter dibaci în lucrarea metalelor, tu, căruia i se închină Lemnosul și Samotrace, prin grele timpuri trecem... O insectă nelegiuită, blestem

1) Subiectul, în liniile lui generale, e luat din cîntul al VIII din Odiseia.

al zeilor nemuritori, a căzut asupra butucilor de viță și le roade frunza. Pe unde trece nu rămâne decât pustiul; strugurii nu se mai fac. Toate jertfele aduse lui Esculap au fost zădarnice; preoții lui din Epidaur ne-au spus că zeul nu se îngrijește de cît de boalele omenești. Durerea noastră nu-l atinge de loc... Vinul se scumpește astfel, iar mușterei nu vor să ne plătească toți...

Vulcan (înfuriat). Cine cu figura de om, cămătar murdar, lacom agonisător de oboli, nu știu ce mă oprește să nu te zdrobesc. Cîrciumar cu inima pitică, cine ți-a turnat în vine atîta îndrăzneală, pentru a mă înfrunta pe mine, zeul cu brațele vînjoase, ilustru prin lucrările lui minunate? Ia cana, și toarnă în poale vinul tău acru, care nu e vrednic de gtlejul zeilor nemuritori... Ce-mi vorbești de plată? Cînd Vulcan îți face cîntea de a se pune la masa ta săracă, și de a bea din vinul tău netrebnic, pentru ce te gîndești la plată?...

Pinostes. Pe zeii nemuritori, crede-mă că-s pătruns de cîntea ce-mi faci (mai turnînd un pahar și privindu-l). Privește-l ce limpede e l... Să mă crezi, o Vulcan, că e un vin de Cipru adevărat, pe care tatăl meu Sostenes l'a moștenit și el dela tatăl lui... Stă ascuns în fundul pivniței; lumina albă a zilei nu-i vede fața decât cînd am cite un mușteriu ilustru prin naștere, sau cite un zeu. Bacus, trecînd pe aici în carul tras de pantere, s'a oprit și l-a băut pe jumătate. Pentru a se urca apoi în car, am trebuit să-l ajut cu toți băeții din prăvălie. (Trist) Și plecînd, a uitat să-mi plătească... Treburile merg rău, o Vulcan. În zădar am înjunghiat o juncă neagră în cîntea lui Mercur, zeul nu m'a ascultat. Guvernul a încărcat de taxe nobila noastră meserie. Într'un ziar de dimineață am cetit că ar voi chiar să introducă monopolul dulcelui dar al zeilor... Dar pe Hecate cu trei capete, această nelegiuire nu se va întîmpla. Vom merge cu toții la eclezie, la arhonți și la pritani, și vom amenința cu răscoala, iar dacă nu vom fi ascultați, la alegerile viitoare, vom vota împotriva celor ce caută să ne prigonească; da, le vom arăta noi acestor nelegiuși, cînd îi vom alunga din cetate printr'un ostracism ce are să servească de pildă, veacurilor viitoare...

Vulcan (din ce în ce mai încalzit). Nu mă amestec în treburile muritorilor, o Pinostes. Zeii nu cunosc astfel de grije. Dar iată frumoasa Kritia, care intră pe ușă ca o arătare divină. Ce mers impunător! ce privire mîndră! (Pentru sine) Pe Jupiter, simt că mă furcă ceva prin vine! (Tare) Dar pe Styx, Pinostes, pentru ce stai înșipt lîngă mine? Nu vezi că vinul s'a isprăvit, și setea nu mi s'a stîmpărat încă. Aleargă, sboară cu aripi iuți în fundul negru al pivniței; vei găsi acolo în burduful neatins un vin mărinimos, care mă va face să uit de nectarul zeilor. Pleacă!

Pinostes (ieșind nemulțumit, șoptește la urechea Kritiei). Învăluie-l în farmecele tale, o Kritia, și nu-l lăsa să plece, înainte de a fi plătit.

Kritia Fii fără grijă...

Vulcan. Dulce Kritia, nu coborî ochii tăi rușinoși; privește-mă în față, și îndrăznește să te apropie... Nu căta că sînt un zeu nemuritor. naintea unei femei atît de frumoasă ca tine, zeii devin blînzi; puterea lor se îndulcește. Tu știi cum mîrinimosul Hercul a ajuns să toarcă caerul cu lînă, la picioarele Omfalei.

Kritia (cu violenție). Nu îndrăznesc să te privesc în față, o **Vulcan.** Din ochii tăi scapără o căldură, ce ar putea să mă dogorească...

Vulcan (măguliț). Glasul tău e o armonie dumnezeiască, care îmi sună în urechi ca... (gîndindu-se, deodată galant). Nu pot să-l asemăn decît cu muzică foilor, ce suflă în focul năprasnic, îmbujorîndu-l. Atelierul răsună de dulcea lor răsufulare; flăcările pîlpente și scînteile se ridică cu un pocnet ușor; ciocanele cad pe nicovală cu o armonie cum nici Apollo n'ar scoate din lira lui.

Kritia. Nu ești numai meșter prin minile tale vinjoase, ci și prin cuvînt. Laudele tale, o zeule temut, mă fac să roșesc—ca și cum ași sta înaintea vetrei de foc a atelierului tău.

Vulcan (răsucindu-și mustața). Ei, Charitele la naștere nu mi-au fost neprielnice: mi-au dat și darurile spiritului. Nu, zău, sînt cîtîva nătîngi cari mă desprețuesc pentru că s meșter în aur și în fer, cași cum n'aș putea străluci, și prin farmececele minții.

Kritia. Cei ce spun așa, nu știu ce vorbesc.

Vulcan. Cît despre cumnatu-meu Apollo... Nu voesc să vorbesc rău de rude, dar crede-mă, o Kritia, că el n'ar fi putut lucra armura eroului Achille, pe cînd...

Kritia (așezîndu-se la masă). Și eu, drept să-ți spun, nu pun nici un preț pe spirit și pe complimentele ușoare, pe care toți bărbații le fac femeilor. N'aș da pe ele nici un obol găurit. Ce înseamnă toate aceste nimicuri, nevrednice de un bărbat serios, căruia i s'ar cădea mai bine să se facă cunoscut prin isprăvi vitejești, ori prin lucrări minunate de aur, de argint sau de arama cea roscată ca tine.

Vulcan. Știi, o frumoasă Kritia, că pentru o femeie ai multă minte! (suspînd) Vai, însă, pentru ce nu toate femeile și chiar zeițele nemuritoare nu gîndesc ca tine! Corupția a intrat în sufletul lor; urechea li se lasă ademenită de șoapte minciunoase de dragoste, de poezii de laudă, de galanterii nevrednice de un bărbat.

Kritia (sentențios). Barbații se pun la încercare prin fapte și nu prin vorbe.

Vulcan. Vorbești ca și cum ai avea înțelepciunea Minervei, o Kritia... La ce bun să știi cînta din liră, să știi suspina în versuri, sau să faci jocuri de cuvinte? Aceste sînt arte fără nici o însemnătate. Femeile se lasă totuși fermecate de astfel de lucruri mărunte și vrednice de despreț. Sînt chiar soții, cari după o îndelungată căsnicie credincioasă, își părăsesc bărbatul, fugînd după vre-un cîntăreț din flaut, (cu fatuitate)... cel puțin dacă ar fugi

după vre-un meșter iscusit în nobila artă a făuririi metalelor prețioase !

Kritia. Nu-mi vine să cred că s'ar putea o astfel de nelegiuire. O femeie să se lase ademenită de tinerii închinători ai Muzelor și ai lui Apollo ! Cu neputință... Ce ar putea găsi la ei ? Sărăcie lucie. Ei nu i-ar putea da ca dar nici măcar un inel frumos, lucrat în aurul cel galben (Vulcan, mîndru, își desface mîna, arătîndu-și inelele). Dar ce vîd, o zeule măestru, rubinuri, topazuri, smaralde, diamante... Și ce artă în tăierea lor ! ce iscusință în încrustarea lor în aur ! ce sculpturi fine și bogate ! Ah, cit de frumos e ăsta : o sărbătoare mare desigur ?

Vulcan : E nunta lui Peleu și a Tetidei...

Kritia. Îmi închipuiam.

Vulcan. E lucrul mîinii mele iscusite : Iată Peleu, iată Tetida, iată zeii, iată nimfele...

Kritia S'o acopere undele Styxului pe femeia ce s'ar putea îndrăgosti de un cîntăreț din liră, pentru care boabele de rouă sînt diamante, iar razele soarelui sînt de aur. Foarte mulțumesc de așa juvaeruri ! Ei vorbesc în versurile lor seci numai de pietre nestimate, și mă prind că în viața lor n'au văzut attea pietre cîte licăresc pe un singur deget al tău.

Vulcan. Din ce în ce bag de samă, o Kritia, că ești foarte înțeleaptă și că știi preții ceace merită cu adevărat să fie prețuit.

Kritia (tristă). Ce folos că nu m'au făcut zeii frumoasă...

Vulcan (îngîmfat, aparte). Merge repede fata ! Sînt teribil. (Tare) O Kritia, ce cuvinte nelegiuite ieșiră de pe buzele tale de carmin, dintre dinții tăi de mărgean, de pe limba ta de... hm ! de... Nu găsesc un cuvînt potrivit. Dar, crede-mă că ești frumoasă, cu gîtul alb ca marmura de Pentelic, cu ochii negri ca apele Cocytului, cu părul des ca brazii de pe culmea muntelui Olimp... (Tîind) Spune drept, Kritia, nu e așa că, dacă ași voi, ași putea fi și eu poet ?

Kritia. O Vulcan, în această clipă ești mai poet de cît toți poeții,—dar, vai, poeții sînt niște minciunoși. Ei nu știu de cît a măguli deșărtăciunea noastră.

Vulcan. Mă jur pe cea mai mare nicovală din atelierul meu că ești frumoasă.

Kritia (mușcată de gelozie). Cuvinte, cuvinte. Vulcan. Ce poți găsi la mine, sărmana cîrciumăreasă „*La Bacus cel vesel*“, cînd tu ai în culcușul tău pe cea mai frumoasă dintre zeițele nemuritoare ?

Vulcan (cu un aer degajat). A, voești să vorbești de Venus,... da... da... e drăguță, nu zic nu. Chiar frumuseică și curățică. Dar, nu se poate asemana cu tine.

Kritia. Vai, trebuie să-mi acopăr fața, dinaintea unei astfel de...

Vulcan. Adecă vezi tu, Kritia, ea e blondă... Pentru ce e blondă, cu părul galbăn ca spicul, și cu ochii albaștri ca apa mării ? Pentru ce, cînd mie nu-mi plac blondele ? Iubesc însă

brunele ; și cînd te vîd pe tine, cu ochii negri ca undele Cocytului și cu părul negru ca brazii de pe culmea Olimpului, simt toate nebuniile în sînge, ca și cum ași fi mîncat elebor... (vrea s'o sîrute).

Kritia (lovindu-l peste mînă). Fii cuminte, căci te-ar putea vedea Venus. și atunci vai de mine nenorocita ! Ar implora pe Jupiter să-și trimeată fulgerile peste capul meu... Și apoi, știu că tu ești cel mai credincios dintre zei ; căsnicia voastră este albastră ca cerul în ameaza unei zile de Iulie. Nu ți-ai îngăduit niciodată să sîruți măcar vre-o însoțitoare a Venerii, sau vre-o nimfă. Și Venus îți poartă aceiași credință...

Vulcan. A, pfui !... nu zic nu. Dar vezi, tu, o Kritia, mi s'a urît de atîta credință. Să te culci în fiecare seară cu aceiași femeie, ori cît de frumoasă ar fi, nu e o fericire prea mare. Și pe urmă, după cum ți-am spus, pentru ce e blondă ?

Kritia. Cu toate aceste „blondul“ se poartă anul ăsta. Toate femeile își fac părul ca spicul copt al grîului.

Vulcan. Dacă mie nu-mi place ! (Cu satisfacție) Altminteri e bună de inimă și cuminte (lovind din degete). Totuși prea se ține de om ; prea mă iubește. Nu zic să nu mă iubească, dar ea trece măsura ; îmi face ochi dulci în toate colțurile. Nu mă lasă să lucrez la cuptorul meu, liniștit ; intră în atelier pe furiș și mă cuprinde pe la spate cu mîinile ei de trandafiri. Trebuie să părăsesc lucrul, pentru a o ținea pe genunchi... Ei, ei e prea mult ! Și pe lîngă asta, nu poate suferi un alt bărbat ; ti urăște pe toți ; face viață amară ucenicilor mei, iscusiți în arta făuririi. Fuge de bărbați și pizmuește pe femei. Se teme ca nu cumva să-mi placă vreuna ; oricît de frumoasă e, nu e sigură totuși pe farmecele ei. Sint sătul de atîta iubire, de atîtea scene, și de atîta credință !... Nu, pe Jupiter, nu mai voesc... (strîngînd în brațe pe Kritia). Te iubesc pe tine, Kritia, o jur pe stelele nemuritoare, pe Styx, pe Cerberul cu trei capete, te iubesc mai mult de cît muntele Etna, sau insula Lemnos... (o sîrute). Lasă-mă să te sîrut pe gîtul tău frumos, subțire și lung ca coșul cuptorului meu...

Kritia (lăsîndu-se în brațele lui). O Zeule puternic, fă dîin mine ce voești. Focul tău mă dogorește, mă arde... Patima mă coprinde și mă lopește...

Vulcan. Dă mîna încoace, frumoasă Kritia. Strînge ! Ne-am înțeles — nu e așa ?

Kritia. Sint sclava ta supusă. (Luîndu-i mîna) Ce frumoase inele ! (de-făcîndu-i pardesiul). Da ce înseamnă hainele astea ?

Vulcan. Mi-am pus hainele negre, Kritia, pentru că merg astă seară la socru-meu Jupiter, adunătorul nourilor și stăpînitorul fulgerelor ; ne-a chemat la un ospăț măreț în palatul lui. Toți zeii și toate zeițele vor veni îmbrăcați în hainele cele mai scumpe și cu juvaerurile cele mai prețioase. După miezul nopții, va fi și excepție în sala cea mare a tronului, la care vor veni toate nimf-ele, toți semizeii și toți eroii, ce nu pot sta cu noi la masa zei-or nemuritori. Se va juca pyrrhica, pînă la venirea Aurorei cu

degetele de trandafiri, în sunetul unei muzici pe care o va conduce însuși Apollo cel frumos... Eu însă după masă voi dispărea din mulțime și nimeni nu va băga de seamă lipsa mea. Voi veni la tine, o frumoasă Kritia, și voi bate în geam. Tu pregătește o băutură adormitoare pentru Pinostes, pe care dă-i-o înainte de culcare. După ce va fi așipit, așteaptă-mă.

Kritia. Voi face cum poruncești, Zeule, stăpînul inimii mele.

Vulcan. Venus iubește dansul; o voi lăsa deci să joace cu Terpsichore, care se pricepe atît de bine, căci cu un zeu n'ar îndrăzni să joace. Ce vrei, e rușinoasă!

(În timpul acesta Helios ce ascultase cu nerăbdare toată convorbirea dintre Vulcan și Kritia, fierbe... Aruncă ziarul, iese de după colană și se aproprie de masă, cu minile în șolduri.)

Helios (Furios). Pe Jupiter, o Vulcan, mare neghiob mai ești! — Iar tu Kritia, femeie nevrednică, îți vei lua pedeapsa înșălăciunii tale! Aste sînt jurămintele, pe cari mi le făceai, plîngînd, în genunchi? Asta e credința ta! A fost deajuns să vezi cîteva inele frumoase, pe niște degete înegrite de fum, pentru a uita jurămintele pe zeii nemuritori și pe cei infernali! O, cea din urmă dintre femei, rușinea sexului tău, cum ai putut să te lași ademenită de cel mai urît dintre zei, pe care soția îl înșală fără nici o temere? Da, da Vulcan, rîde Olimpul de tine.. Pe frunte ți-au crescut două coarne, ce n'au să mai încapă pe ușa palatului tău aurit.

Vulcan (furios, sculîndu-se în picioare). Pe Styx, pe Cerber, pe Hades, pe Hecate, cine ești tu îndrăznețule? Spune repede, căci altminteri îți zdrobesc țeasta ta obraznică! Mii de fulgere, vorbește, nu aștepta să cunoști muncile focului și loviturile barosului!....

Helios. Liniștește-te Vulcan, căci și eu sînt zeu ca și tine. Minia ta e deci zădarnică. Eu sînt cel ce știe toate. Nimic din ce e pe lume nu-mi scapă. Privirea mea pătruinde întunericul cel mai adînc; ea străbate fundul mării; și e atît de iscusită încît a văzut și coarnele tale...

Vulcan. Spune-mi repede cine ești, pe Tartar!

Helios. Sînt Helios.

Vulcan. Helios?

Helios. Da, și-ți dau un sfat, zeule meșter în aur și în fer: în loc de-a umbla după drăguțele altora, păzește-ți nevasta, pe care o socotești atît de credincioasă. Te înșală.

Vulcan. O, Helios, dacă n'ai fi zeu nemuritor și dacă n'ai fi a tot știutor, privind toate în mersul tău liniștit pe bolta cerului albastru, te-ași fi zdrobit ca pe un nerușinat minciunos. Spune-mi, o Helios, mă înșală ea, ea cea mai blindă dintre zeițe?

Helios. Te înșală, o Vulcan, și în fie-care zi. Abia pleci la atelier, și ea se desfată în brațele altuia.

Vulcan. Ale cui?

Helios. Ale lui Marte.

Vulcan. Ah, cinele, are să-mi plătească scump această trădare ! Ași fi înțeles să mă înșele cu Apollo, care e frumos și cîntă din liră atît de duce, dar cu Marte nu mi-ași fi închipuit niciodată. Ce are Marte mai mult de cît mine ? Un zeu atît de fioros și de aspru, cum de poate plăcea unei zeițe atît de dulce și de blîndă ?... Marte, ah ! știi tu Helios, că niciodată nu-și scoate tunică de oțel de pe trup ? Se culcă cu ea (se primblă mișcat) Nu, Helios, nu se poate : mă minți... Venus nu mă poate înșela cu Marte !

Helios. O Vulcan, zeu ilustru prin arta făuririi metalelor, uiți oare că toate femeile se îndrăgostesc de războinici. Ele iubesc uniformă strălucită, casca de bronz cu coada de cal ce flutură în vînt, sabia lată și strălucitoare, pintenii de argint. Femeile iubesc să te porți aspru cu dinsele, să le înspăimînti cu razele privirii tale feroase, să le subjugi și să le zdrobești dintr'o lovitură de pumn ; ele iubesc povestirile de război, unde singele curge în valuri iuți ca undele rîului Alfeu. Nu uita, o Vulcan, că dacă și tu ai plăcut odinioară Venerii, ai plăcut prin aceleași însușiri ; firea ta aspră, chipul tău plin de fum și de funingine, brațele tale vinjoase i-au cîștigat inima. Ea vede în tine zeul ce știe mîngia dureros, dar știe și frînge. Vai, însă, ai fost blînd cu dînsa și Marte ți-a luat locul.

Vulcan. Nu, nu, o Helios, zeu ce vede totul, nu te voi crede niciodată, dacă nu-mi vei da o dovadă...

Helios. E cel mai ușor lucru.

Vulcan. Vorbește, pe Styx !

Helios. Astă seară înainte de a te duce la ospățul pe care ni-l dă Jupiter, adunătorul de nourî, treci pe la palatul tău aurit și spune-i Venerii, că o veste grabnică te chiamă în atelierele tale de la Lemnos. Roag-o să meargă singură la petrecere, iar tu te ascunde undeva și așteaptă până la miezul nopții, cînd Venus furișîndu-se cu Marte, va veni în palatul tău, înșălîndu-te în propriul tău pat...

Vulcan. Opopoi, opopoi !... Pregătesc o răzbunare feroasă, ce va sluji de pildă zeilor și oamenilor. Voi face pe dată o pînză de metal atît de subțire în cît nimeni n'ar putea-o vedea, afară doar de tine. O voi pune în jurul patului, și cînd Venus și Marte se vor culca, se vor simți deodată strînși în lațuri de fier peste tot corpul. Voi sosi stunci și eu pe neașteptate, găstîndu-i la uuloc... Ah, Helios, vîd roș dinaintea ochilor. Vîd singe, singe.... Mă voi răzbună.

Helios. Liniștește-te, o Vulcan ! Cum voi vedea că Venus iese din sala ospățului, voi veni și eu încetîșor cu Mercur, în dosul palatului tău. (A parte) Trebuie să-l pîzim, căci nebunul e furios.

Vulcan (fierblînd). Acum, Helios, să plecăm repede ; mă arde locul ; nu pot sta ; trebuie să mă răzbun ; opopoi, opopoi ! (ia de braț pe Helios și se îndreaptă spre ușă).

Pinostes (intrînd cu o cană de vin). Ei, Vulcan, eheu !... Iată

vinul de Cipru ! Unde te duci ? Stăi ! Ai uitat să plătești ! (Vulcan și Helios au ieșit din circumă. Pinostes către Kritia) Nu, pe Hecate, pe Cerber și pe Cocyt, zeii ăștia sînt niște hoți ! Încă unul care n'a plătit. N'o să-i mai primesc în prăvălie. O să-i dau afară ! Și cine-i de vină ? Tu, nenorocită creatură, care nu nu știi cum să le furi mințile ! (o ia la bătaie).

SCENA II

In palatul lui Vulcan. Venus, ajutată de Insoțitoarele ei, se pregătește pentru serbarea lui Jupiter. Cupidon își face și el de lucru.

Cupidon. Frumoasă zeiță, stăpîna mea iubită, o Venus, primește acest dar de la mine.

Venus. Ce e, Cupidon, copil șagălnic ?

Cupidon. Nu e decît un mic punct negru. Ai crede că e o muscă. Da, da : e o musculiță de dragoste, pe care s'o pui pe sinul tău strălucit cu peliță suptire și frumoasă ! Pe albeața lui de crin, această musculiță va țintui luminile tuturor. Toți zeii te vor privi cu ochi de foc.

Venus (punînd musculița pe sin). O Cupidon, meșteșugurile tale sînt fără număr ; mîntea ta e plină de iscodiri de dragoste, fără pildă. Kallimene, nimfă cu ochii negri, ce zici tu ?

Kallimene. Te prinde de minune, o zeiță a iubirii. Și eu, cunosc un zeu a cărui inimă se va stînge de dor, văzîndu-te atît de frumoasă...

Venus : Tăcere, Kallimene ! Păstrează-ți limba și arată că, deși femeie, poți ținea pentru tine o taină...

Kallimene. Taina nu va ieși niciodată din sufletul meu. Ți-am jurat cel mai adînc devotament și mă voi ținea de jurămint.

Venus (privindu-se într-o oglindă de argint). Cum mă găsești, Insoțitoarele mele credincioase ?

Insoțitoarele (în cor). Ești frumoasă ca un vis de Mai, strălucita noastră stăpînă. Glorie ție, cea mai scînteietoare, cea mai dulce, cea mai fermecătoare dintre zeițe ! Glorie ție, împărțitoarea tuturor bunurilor ce gustăm în Olimp și pe pămînt !

Venus (visătoare). Și cu toate aceste ! Împărțesc fericirea altora, și nu știu dacă o voi găsi pentru mine. Ce zici Cupidon, ți voi plăcea în astăsară ?

Cupidon (cu aer de runoscător). Întoarce-te puțin, așa, așa, (îi îndreaptă cîteva cute). De partea asta, blondă zeiță, te prinde de minune. Întoarce-te și de cealaltă. Hm ! pe săgețile arcului meu, tăetura nu e bună. Peplosul nu cade drept. Fă un pas înainte... Încă unul... Trebuie prins aci cu o agrafă de aur... Cuta trebuie să fie dreaptă... Așa, așa ; nu e rău.

Venus. O copile ce știi toate, crezi că-i voi plăcea ?

Insoțitoarele (în cor). Îi vei plăcea, o minunată zeiță a dragostei.

Venus. Nu vă întreb pe voi. Răspunde, Cupidon.

Cupidon (cu bună voință rezervată). Cred că-i vei plăcea, dar trebuie să te ții mai bine. Ține-te mai dreaptă, mai mândră. Nu te legăna în mers, căci pari ca o femeie ce nu așteaptă de cît să se supună bărbatului. O, frumoasă Venus, învață arta meșteșugită a prefacerii. Nu te arăta umilită și tremurătoare. Înaltă-ți fruntea, pune un foc răzvrătit și de dușmănie în ochii tăi, care să depărteze de la tine pe toți bărbații, căci cu cît îi va depărta mai mult, cu atît îi va lega mai strîns la carul tău. Fii poruncitoare, încruntă cît mai des frumoasa ta sprinceană; privirea ta trebuie să fie grea ca un lanț de oțel, căci numai c'un astfel de lanț se pot ține mult timp bărbații...

Venus. O, copil priceput, Cupidon, aspre sînt poveștile tale.. Cum să mă arăt nemiloasă, cînd tremur de dragoste dinaintea lui? Ajunge să-l văd, pentru ca să mă simt slabă, ca cea mai slabă dintre muritoare. Nu, o Cupidon, față de *dînsul* nu pot fi poruncitoare; o privire a *lui* mă face umilită. Sînt ca o sclavă...

Cupidon. Aceasta va fi pieirea ta, o Venus.

(Se aude egomot în sală)

Kallimene. Se aud pași în sală!

Insoțitoarele. Se aud pași grei în sală.

Venus. Cine e?

Cupidon. Sînt pașii lui Vulcan.

Insoțitoarele (tremurînd). E Vulcan.

(Vulcan intră cu privirea întunecată)

Insoțitoarele. Glorie ție, cel mai fericit dintre soți!

Cupidon. Glorie ție, o Vulcan, în puterea căruia e cea mai frumoasă și mai credincioasă dintre soții.

Vulcan (luînd de o aripă pe Cupidon). Nu ți-i frică c'o să-ți frîng aripa, o copil nebunatic?

Cupidon (fuge setecînd). Opopoi, opopoi, mi-ai rupt aripa, crunt zeu al foilor și al barosului...

Vulcan (privind fioros în jur). Ieșiți!

(Insoțitoarele și Cupidon se închină ieșind).

Venus (cade pe tron, frîgîndu-și mîinile și cu lacrimi în ochi). Nu nu, Vulcan, e de nesuferit cum te porți cu lumea. Ce ți-au făcut aceste frumoase nimfe, ce ți-a făcut dulcele Cupidon, pentru a te purta atît de aspru?

Vulcan (privind-o cu luare aminte de sus și până jos). Ești frumoasă, blondă Venus; ești gătită. Și pentru cine ai pus cel mai mîndru peplos de purpură?

Venus. Tu știi, nobilul meu stăpîn, că pentru tine. Dacă voesc să fiu frumoasă, e numai să-ți plac ție, ce te arăți atît de crud cu mine, căci nu mă mai iubești.

Vulcan (cu vocea sinistrală). Te iubesc mai mult decît crezi, o zeiță a tuturor farmecelor iubirii.

Venus. Așa am fost eu nenorocită; nimeni nu mă iubește, deși toți iubesc prin mine. Dar pentru ce pari atît de mîhnit și atît de încordat?

Vulcan. Am o veste tristă.

Venus. Vorbește, o Vulcan; varsă-ți inima în sinul soției tale supuse!

Vulcan. Trebuie să plec departe.

Venus. Ce spui, nobilul meu soț? Nu se poate; nu te voi lăsa eu. Unde trebuie să pleci?

Vulcan. O veste mi-a venit chiar acum cum că atelierele mele din insula Lemnos s'au aprins. O mină nelegiuită le-a dat foc și, dacă nu mă voi duce să ajut la stingere, vor arde până în temelii. Trebuie să plec chiar acum.

Venus (stăpîniindu-și bucuria). Nu, o Vulcan, voești să scapi numai de mine, cea mai iubitoare dintre soții. Nu mă mai iubești (șterge cîteva false lacrimi).

Vulcan. Pe Styx, femeie, îți spun că te iubesc; dar trebuie să plec.

Venus. Ce va zice, tată-meu, Jupiter, cînd va vedea că lipsești dela banchet? Gîndește-te, zeule puternic, la supărarea lui, gîndește-te la răutățile ce vor spune ceilalți zei... Nu, nu, Olimpul întreg știe că nu mă iubești și că voești să scapi de mine; unde mă duc, îmi rid zeitele în colțuri, arătîndu-mă cu degetul, ca pe cea mai părăsită dintre femei. Acum se va cutremura palatul de risul lor.

Vulcan. Spune lui socru-meu Jupiter să mă ierte că nu pot veni. Treburi grabnice mă chiamă în Lemnos. Și acum grăbește-te (secoale ciornicului). Nouă și jumătate; la zece zeii mărini-moși se pun la masă. Nu trebuie să faci ca parveniții, ce sosesc întotdeauna mai tîrziu, spre a fi mai bine văzuți.

Venus. Cum o să mă duc singură fără tine, puternice zeu cu brațele vînjoase? (îi cuprinde gromazul, și-l sărută). Vîno cu mine! Lasă atelierele din Lemnos în grija ucenicilor tăi dibaci, și vîno!

Vulcan. Nu. Du-te singură; așază trandafirii în părul tău blond, și fii cea mai frumoasă dintre zeitele nemuritoare, o Veneră cu stîni mici. (Deschizînd ușa buduarului) Veniți însoțitoare, cui-buri de dragoste și de patimă; vîno și tu, istețule Cupidon.

(Însoțitoarele și Cupidon intra)

Vulcan. O voi nimfe, pregătiți carul în formă de scoică al ilustrei Veneră, cu care trebuie să meargă la palatul mărinosului Jupiter, adunătorul de nourî. Puneți-i pe umăr himationul de purpură brodat cu stele de aur, iar tu Cupidon, frumosule copil, ia-ți arcul pe spate, și ține coada himationului celei mai strălucite dintre zeite.

(Însoțitoarele îi pun himationul, Cupidon se pregătește)

Venus. O, tu cel mai iubit dintre zei, pentru ce-mi umpli sufletul de o durere atît de crîncenă? Străbate văzduhul cu sănătate, spîntecă marca, cea cu unda amară, stînge focul din insula Lemnos, și te întoarce apoi în brațete Venerii celei părăsite, gîndindu-te că ai de stîns aici un foc mai mare... Iar eu mă duc la banchetul tatălui meu Jupiter, stăpînitorul fulgerelor, cu mîhnirea în inimă. Nici nu voi atinge ambrozia cea dulce și buzele mele de trandafir nu se vor muia în nectarul divin. Stingheră, voi sta

Într'un colț, vrednică de a fi plinsă de toți zeii nemuritori, și nici nu voi juca pyrrhica. Ca o sărmană turturică, cu ciocul cenușiu, mă voi gândi la tine, nobile făuritor al metalelor prețioase....

Vulcan. Cuvîntul tău e dulce ca mierea albinelor de pe Himet, frumoasă Venera. Nu te întrista însă, în cîteva zile voi fi îndărăt și voi face o cunună parfumată în jurul gîtului meu, din brațele tale de crin.

Însoțitoarele. Glorie zeiței dragostei, cu ochii de peruzea, cu părul de aur și cu sinii mici !

Cupidon. Glorie zeiței mîndre, cu privirea aspră ce înlănțuiește pe toți zeii în lanțuri de neîrînt.

Kallimene (întrînd). Carul în formă de scoică, împodobit cu trandafiri, te așteată, stăpînă a iubirii.

Venus. Du-te cu bine, nobilul meu soț, și păstrează-mi credința ce mi-ai jurat-o la altarul lui Jupiter. Nu te lăsa ademenit de ochii frumoși pe cari îi vei întîlni în cale.

Vulcan. Du-te cu bine, împărțitoare a dragostei. Risipește farmecele tale în sala zeilor și fă să plutească pretutindeni împăcarea și mulțumirea de sine.

Venus (ieșind). Adio, nobile soț.

Vulcan. Adio, nobilă soție.

Însoțitoarele (ieșind și ele cu Venus). Zeii să-ți dea un drum fericit și vînturi bune, nobilul nostru stăpîn !

Cupidon (ieșind). Grațiile să-ți dea, o Vulcan, înțelegerea tuturor frumusețelor firii : să iubești florile, poeziile și gingășia surisului unei femei.

Vulcan. Copilul ăsta desigur că rîde de mine...

(Vulcan rămîne singur, ocrolește patul nupțial)

Vulcan. O zei mărinimoși, și în deosebi tu Jupiter, stăpînul nostru al tuturor, spuneți-mi dacă mă înșeală blonda Venus ? Spuneți-mi dacă acest pat, în care am gustat atîta fericire și dulceață, a fost martorul unei atît de grozave înșălăciuni ? Opopoi ! Opopoi ! Îmi simt inima mușcată de cea mai neagră îndoială ; și dacă o voi prinde-o aici cu Mart, o voi strînge în aceste brațe, până ce suflul ușor al vieții îi va sbura din gîtulejul ei alb ca marmura. Iar voi zei, veți fi martori ai răzbunării mele !..... (Gîndindu-se cu capul între înîni). Nu se poate. A fost cu mine atît de bună, atît de dragostoașă ! M'a rugat atît de mult să nu plec la Lemnos, ci să rămîn cu ea astă noapte, în desfătările dulci ale iubirii, încît nu e cu puțință să mă înșăle. Brațele ei de crin au înconjurat grumazul meu, cu atîta implorare, ochii ei albaștri au lăcrimat cu atîta duioșie...

O voace din văzduh : *Femina dum plorat decipere laborat.*

Vulcan. Ce spui, o voace tainică ? Vorbește în limba mea, căci nu te înțeleg.

Voacea. O Zeule, tu strălucești numai prin brațele tale vînjoase și prin iscusința meșteșugului tău, nu însă și prin priceperea minții tale ! O femeie cînd plînge, caută un nou mijloc de în-

șălăciune, și cu cât e mai dulce și mai dragostoasă, cu atât să știi că a păcătuit mai mult, sau că are de gînd să păcătuiască, o clipă după ce te va fi părăsit. Află de la mine aceasta, zeule adorat la Lemnos...

Vulcan. Nenorocire ei, dacă spui adevărul, o, umbră tainică !

(Scotește o pînză de stîrmă nevăzută, pe care o întinde în jurul patului)

Vulcan. Nenorocire ție, Veneră, dacă mă înșăli... Corpul tău fraged și plătînd va fi zdrobit în acest laț de oțel, ce te va înconjura, te va strînge, și nimeni altul decît mine nu-l va putea rupe sau desface din jurul trupului tău înșingerat ! Răsunarea mea va fi cruntă și va sluji de pildă zeilor și oamenilor. Nenorocire ție soție necredincioasă ! Nenorocire ție ! Opopoi ! Opopoi ! (Pleacă).

Paris April 1908.

(va urma)

E. Lovinescu.

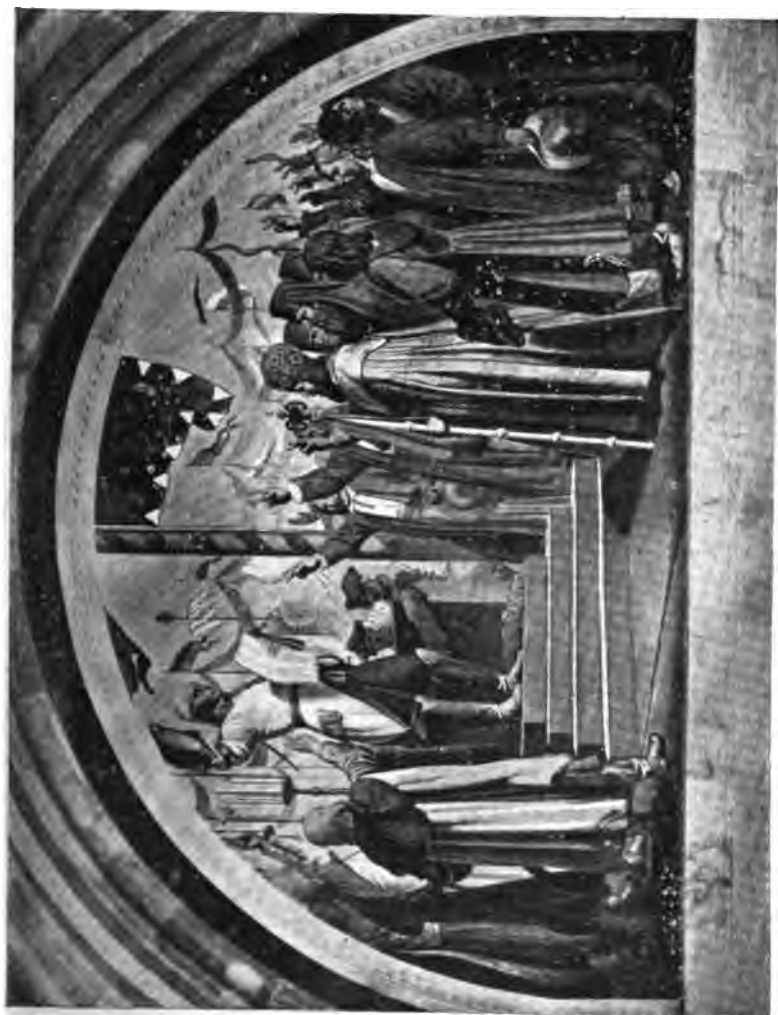
Cum era pe vremuri la noi în Bucovina

(Jurământul țării la 1777 ¹⁾).

....Trecuse vreme de doi ani la mijloc de cînd *Iosif II*, împăratul Austriei, trimisese oștile sale să înfigă pajurile cu două capete în pămîntul țării noastre scumpe. Și iată că dela mieznoapte, de pe lîngă neadormitele ape ale Nistrului, până la *Pietrele Roșii*, unde se'ntîlnesc granițele celor trei țări romînești : Ardealul, Moldova și Bucovina, țara gемеа acumа de cătane împărătești, tot Nemți înalți și bine legați, cari erau îmbrăcați în tunice albe, roșii și albastre și purtau cozi și tricornuri pe cap.

Băstinașii începură să mai răsufle oleacă și să se simtă mai siguri, căci legile și dreptățile nu mai atrneau de vrful săbiei ca pe vremea stăpînirii Turcului. Dar totuși se mai arătau făcători de rele ce ațineau calea bieților drumeți, căci pe unele locuri țara era pustie ; de multe ori ți se intîmpla să mergi zile întregi, fără să dai de țipenie de om, sau măcar de vr'un han mai acătării. De drumuri bătute nici pomina, numai ici colo cite un drumeac plin de hîrtopi și mîncat de ploi, iar cale de citeva poște întîlniai doar vr'un bordei săpat în pămînt, în vrful căruia atrnea pe-o prăjină un jup de paie sau de strujeni : semn că aici era un fel de conac. Satele se aflau prin rîpi și pe la marginile codrilor pustii și nepătrunși, îndosite de frica Tătarilor și a altor legi spurcate. Moldovenii se împăcară îndată cu stăpînirea cea nouă, deși nu puteau pricepe cum de au venit sub cîrma împărăției austriecești, căci nici învîlmășală de oști n'au văzut, nici sînge să curgă ori măcar pirjolul să se primble ca alte dăți pus-tiitor prin țară...

1) După următoarele izvoare: 1) *Wienerisches Diarium* No. 91, a. 1777; 2) Copia raportului cap. de cavalerie *de Linken* către generalul conte *de Siskovics*, comandantul armatei din Galiția, cu data din *Zaleszczyki*, 15 Oct. 1777. Acest act, scris într'un stil militar scurt și sec, a fost publicat de Dr. Daniil Verencea în *Romänische Revue*, an. V, 1889, pg. 690. Cel mai însemnat și mai detaliat act e Rapotul Baronului *Gabriel de Spleny* către comanda generală c. r. din Galiția, resp. cons. de războiu i. r. din Viena, dtto 31 Oct. 1777. Originalul se află în Arhiva i. r. de războiu Sign. X, 19 și a fost publ. de Dr. I. Polek în *Jahrb. d. Landesmuseums. Cernăuți*, 1902.

Jurământul Bucovinei la 1777.
 (După un tablou din sala sinodală din Cernăuți)

„Viața Românească”

Cei de la cîrma împărăției nu erau mulțămîți numai cu cucerirea țării, și de aceea încă prin 28 Iulie 1777 hotărît consiliul i. r. de războiu al curții din Viena, ca țara întreagă să aducă într-o zi anumită omagiile sale dinastiei domnitoare, ca să vadă Moldovenii, că ei nu sînt supuși unei stăpîniri vremelnice, ci sînt legați pe veci de norocul și nenorocul împărăției Austriei. Locul, unde avea să se facă jurămîntul, s'a ales în Cernăuți, pentru că aici era scaunul guvernatorului militar al țării, precum și cele mai multe gazde pentru numeroșii oaspeți ce aveau să sosească la Cernăuți pe ziua de 12 Oct. 1777. S'a ales de aceea o lună de toamnă, pentru că pe atunci avea să fie strînsă pînea de pe cîmp, iar boierimea, clerul și țăraniile aveau timp destul pentru zăbavă, și afară de asta și vremea era încă frumoasă, încît soldații puteau să doarmă și afară de tîrg pe pămîntul gol, cu cerul deasupra. Boerilor din țară, chiar și celor din Moldova, cari aveau moșii întinse în Cordon, tot așa mazililor, răzeșilor, șliahcișilor și clerului înalt li s'au trimis anume invitări, ca să vie la Cernăuți mai înainte, pe ziua de 10 Oct. Clerul înalt din Moldova, cu pămînturi în țară, a fost înștiințat de contele *Siskowics*, comandantul armatei din Galiția, că este deslegat de jurămînt și că nu trebuie să se trudească în zădar până la Cernăuți. Lunile lui Iulie, August și Septemvrie au fost menite pregătirilor pentru marea serbare, al cărei iscoditor și conducător era singur generalul de *Spleny*. În Bucovina întreagă era mare nevoie chiar și de lucrurile cele mai trebuincioase. În Cernăuți, precum și în celelalte părți ale țării, se aflau numai bolți și nici un birt sau han mai mare; de aceea *Spleny* îngriji de conace, de mîncare și de băutură imbielșugată pentru oaspeții așteptați. Necontenit sosiau în tîrg care încărcate cu fin și ovăs pentru cai. Pentru ca oaspeții să fie pe deplin mulțămîți cu ospățul dat de împărăție, s'au trimis ofițeri în Galiția până la Jaroslau, Brody și Leov, ca să cumpere farfurii, serviete, pîhăre, cușite și alte tactmuri trebuincioase. Locotenentul *Rolling* avea să cumpere în Leov tactmuri de zinc, vinuri străine și alte băuturi spirituoase; *Räuschet* a tirguit în Brody pîhăre, lămpi și druci de fier. Colonelul *Fürstenberg* a trimis scaune cu spătare din Stanislau, un croitor și un cismar al regimentului său; tot așa *Spleny* a adus cu sine din Horodenca bucătarul și toate tactmurile sale fabricate în Danzig, furculițe, sfeșnice, policandre, un cal pentru tambur și gorniști. Un sergent major din Hussiatin a trimis soția sa ca bucătăreasă, ba chiar din tabăra din Czortkow a sosit în Cernăuți bucătarul colonelului *Fernier* dimpreună cu cele mai bune tactmuri din bucătărie. Ofițerii statului major au adus tocmai din Leov covoare, candelabre și scaune cu spătar. Mănăstirea din Horodenca a împrumutat baldachinul, trîmbițele și muzicanții săi. Un alt baldachin a fost adus din Leov, precum și o mulțime de dulgheri, măsari și bodnari, cari aveau destul lucru pentru toată vara.

Ca să nu se tulbure liniștea sfintelor lăcașe, fiecare mă-

năstire de călugări și maice—pe atunci se aflau 26 de mănăstiri în țară—primi, odată cu invitarea la serbare, manifestul împărațesc și jurământul scris în *limba moldovenească*, pe care aveau să-l cetească stareții și starețele în soborul mănăstiresc, apoi să-l jure și să-l iscălească fiecare, de la stareț până la portar. Mănăstirile de călugări trebuiau să-și trimită la Cernăuți pe ziua de 10 Oct. egumenul dimpreună cu alți doi călugări aleși de sobor, și acești trei avcau să depună în numele mănăstirii lor jurământul de credință înaintea guvernatorului țării. Maicele aveau să fie reprezentate la Cernăuți printr'un mandatar, om de încredere al mănăstirii. Țirgoveții, țărani și Jidovii aveau să fie cu totul alfel jurați, anume în localitățile lor, prin ofițeri împărătești. De aceea s'au ales și s'au trimis încă din 27 Septembrie, 17 ofițeri în provincie: anume, doi din regimentul 2 de garnizoană, cinci din regimentul *Nugent* de pedestrași, 4 din regimentul *Hadik* și șese din regimentul *Esterhazy*: aceste din urmă amândouă de huzari. Fiecare ofițer avea o listă a opt până la zece sate, date în sama lui, vr'o clișăvă ostași călări și un mazil, ce vorbea limba nemțască și moldovenească, care avea să fie tălmăciu și să cetească sătenilor și Țirgoveților jurământul. Mazilul însă trebuia să fi jurat dinainte la Cernăuți. Ofițerii mai primiră și o enciclică a episcopului *Dosilei*, către toți protopopii și preoții, cari trebuiau să îndemne pe păstoriții lor la ascultare și supunere către împărăție. Cum ajungea un ofițer într'un sat, preotul puneă să tragă clopotele, ca să se strângă oamenii la biserică, iar vornicul trimetea vătăjei după cei ce trăiau în munți, pe la stni și pe la hodăi, ca să se înfățișeze și ei la jurământ. După ce se adunau cu toții în biserică, mazilul cetea încet jurământul, iar poporării rostiau cuvînt de cuvînt după mazil, ținînd cele trei degete de la mîna dreaptă ridicate în sus. La urmă, preotul și vornicul precum și ceilalți săteni iscăleau jurământul dacă știau scrie, de nu, puneau numai degetul sau făceau o cruciță, iar mazilul le scria numele întreg. Fiecare sat trebuia să întărească încă odată jurământul crăienilor și să trimită pentru aceasta pe vornicul lor dimpreună cu doi sfetnici la Cernăuți. Episcopul avea să apară în persoană, iar protopopii dimpreună cu doi preoți din decanatul lor. Orașele trimeteau doi cetățeni, breslele starostii, iar Jidovii cîte doi delegați aleși de *cahal* (comunitate). Pretutindeni s'a făcut jurământul în liniște, numai în Uidești, un sat de lîngă Suceava, s'a răscurat popa *Andrei* și a apîlat poporul împotriva stăpînirii¹⁾. Locotenentul *Johan Dorfmeister* povestește că adunîndu-se poporul din Uidești în ograda bisericii, popa *Andrei* n'a voit să intre în biserică, și de aceea a fost dus pe sus în lăuntru de către un huzar. Poporul tulburat tare, intră în sfîntul locaș, ca să vadă ce se va întîmpla cu popa *Andrei*, care stătea acum lîngă altar cu mîinile împreunate. Deodată se făcu tăcere

1) Raportul loc. Dorfmeister către generalul Spleny, dtto St. Ilie 4 Oct. 1777. Originalul se află în registratura guvernului țării Bucovina.

adîncă în biserică și tîlmaciul începu să cetească jurămîntul. Poporul asculta dus pe gînduri, în vrîme ce popa *Andrei*, cuprins de-o întristare mare, pleca mereu capul, mai jos, tot mai jos, ca și cum l'ar apăsa o greutate uriașă. Cînd era să depuie jurămîntul, ridică capul în sus, pași încet în sfîntul altar, de unde se întoarse cu sfînta scriptură în mînă, pe care o arătă ofîterului împărătesc, zicînd cu glas puternic, că el nu cunoaște alt jurămînt, de cît acela care stă în cartea lui și pe care a trebuit să-l jure ca preot pentru întăia și cea din urmă dată. Mîlțimea se pregătea să iasă din biserică, dar la ușă stăteau huzarii. Spre a o reține, ofîterul porunci poporului să nu-l bage în samă pe popa *Andrei* și să jure singuri, zicînd că-l va trage pentru aceasta la răspundere pe popă. Și oamenii au jurat, însă „foarte necuviincios și de silă“. Popa *Andrei* se îndrîji, și atunci cînd îl chiamă ofîterul după jurămînt, și-l întrebă care-i pricina purtării sale necuviincioase, el răspunse că cuvîntul „*Padanik*“ (supus, vasal) din jurămînt nu-i place, și că tare se teme că poporul nu va ținea jurămîntul, ci va fugi din țară. Chemat să-și dea sama înaintea Dichiului din Suceava, care era vicarul Mitropolitului din Iași, popa *Andrei* a trecut a doua zi granița în Moldova dimpreună cu mai mulți Uideșteni. Astfel scrie locotenentul *Dorfmeister*, însă în Uidești s'a păstrat și acuma tradiția despre vestitul popa *Andrei*, unicul Român de atunci care s'ar fi răsvrătit împotriva stăpînirii, punîndu-se în fruntea Uideștenilor înarmați cu furci, coase și topoare...

Cernăuțul era pe vremea aceea mai mult un sat decît un oraș, tăiat în două de ulița jidovească, unde se aflau bordee din lut și nuele, cari pe timp de ploaie năprasnică erau în primejdie să se prefacă în noroiu și să fie spălate de pe fața pămîntului de apele Prutului. Nicăiri nu aflai o locuință mai acătării, iar în băcării se vindea marfa cea mai de lipsă. De oarece orașelul n'avea piață potrivită, s'a ales înaintea reședinții legatului împărătesc o bucată de loc, care s'a netezit și s'a năsipit pe o suprafață de 36 stînjani lungime și 18 lățime. Înaintea locuinții guvernatorului se ridică un arc de triumf de 6 m. lărgime și tot atîtia înălțime, ținut de patru stîlpi dorici. Deasupra arcului se afla un balcon, împodobit cu vase și pajure împărătești. În dreapta și în stînga arcului de triumf se înălțau cîte două piramide de cîte cinci stînjani înălțime, pe vrful cărora stăteau chipuri de vulturi cu aripile gata de sbor. În fridele celor patru stîlpi dorici se aflau statuile *Dreptății* și *Bunătății*, cari arătau cu degetul numele împăratului Iosif II și al maicii sale, ale căror chipuri, încunjurate de nouri, erau zugrăvite deasupra statuiilor. *Dreptatea* era închipuită pe înțelesul Moldovenilor ca o mamă, care ocrotește pe un copil de Moldovean. În alte două colțuri ale pieței menite pentru serbare, se ridica cîte un portal de 8 stînjani lățime și 3 înălțime, constînd din o poartă mai largă și alte 4 arcade mai mici.

Ca să se poată adăposti și ospăta musafirii, s-au pus la în-

dămina lor cele 20 de case mai de doamne-ajută din Cernăuți, precum și casele din Sadagura; afară de aceasta s-au zidit galerii pe ambele părți ale locuinții guvernatorului, având fiecare galerie câte 4 arcade împodobite cu vase și arme.

Printr-o poartă de aceste și printr-o tindă dădeai într-o sală lungă de 24 metri și lată de 6 metri, împodobită cu crengi de brad și candelabre. În locuința guvernatorului militar se afla o bucătărie pentru oaspeții cei mai aleși. Afară de aceasta erau zidite în locul cel mai potrivit și îndămănos încă 8 bucătării mici și una mai mare pentru prostime, în cari se puteau frige și trei boi deodată.

În toată țara n'ai fi aflat o sală mai largă, cu atât mai puțin în Cernăuți, în care să se ție o adunare mai numeroasă. Ca să nu se aducă omagiile afară sub cerul deschis, se alege de nevie, spre scopul acesta, un magazin, ce se clădea tocmai atunci, și care fu împodobit în pripă cu frunzare și crengi de brad. În Cernăuți se afla pe vremea aceea numai 4 biserițe „*moldovenești*”: Sf. Nicolai, Sf. Paraschiva, Sf. Treime și Adormirna Maicii Domnului. Pentru slujba dumnezeiască a fost aleasă de episcopul *Dositei Herescu* biserița Sf. Treimi, zidită în anul 1774 de dînsul și fratele său, boierul *Ilie Herescu*, care era mare medelnicer. Ca să aibă lumea adăpost pe vreme rea, s-a ridicat o galerie largă prinprejurul bisericii, iar pe lângă pereții galeriei s-au pus bănci și scaune de șezut. Și pentru prostime s-au făcut pregătiri: pe patru schele înalte aștepta câte un poloboc de câte 150 vedre ca să fie desfumat, apoi boi fripți în frigare, dar cari s-au fost stricat din pricina vremii celei umede. Piața menită pentru serbare era încunjurată cu bănci, masalale și brazi înalți de 7 stînjeni, pe cari avea să se acașere mulțimea.

Pentru ca să nu se împlăie vr-o nenorocire în decursul serbării, s-a dat poruncă strașnică, ca fiecare casă să aibă o bute cu apă, două cofe, o cange și scări de'ndămină la vreme de primejdie. Țîrgoveții și oaspeții trebuiau să iee sama cum umblă cu focul, luminarea și fumatul. Din Stanislau s-a adus o tulumbă, care s-a încredințat, dimpreună cu alte unelte pentru foc, locotenentului *Schmiedebauer*, fost șef de birou. Acesta mai avea să ieie și sama ca poporul să nu facă zarvă la aruncatul banilor în mulțime, să nu se sfădească și să se bată la împărțitul pîinii, vinului și al cărnii. Pentru ca serbarea să se facă în toată liniștea și libertatea, și pentruca toți boierii și clerul din țară, precum și magnații poloni și cei din Ardeal să fie găzduiți cum se cade, s-au ales maestri de ceremonii doi Nemți și doi Moldoveni.

Iată că în toiul pregătirilor sosiră una câte una și lucrurile comandate: *Räuschel* cu trei chervane grele din Brody, bucătarii cu tactmurile lor, cumpărătorii de marfă precum și căruțele din Leov, Stanislau, Czortkow, Horodenca și din toată Galizia răsăriteană.

Pe la 10 Oct. se iviră cei dintâi oaspeți: magnații poloni și ardeleni, muiați în aur, veneau în calește trase de cai împodobiți

cu panglice, boierii din țară dimpreună cu jupinesele lor în butci moschicești, căpușite cu postav verde, iar prinprejurul trăsurilor călăreau odraslele boierești pe cai buieci, ce săltau în mers. Fiecare boier era însoțit de un taraf de lăutari, robi ai săi, cari începură să cînte îndată ce intrară în Cernăuți. Dela munte și de prin văi veneau călări pe cai mărunți, preoți bătrîni îmbrăcați țărănește, cu desagii pe șea, vornicii și sfetnicii lor, precum și o mulțime de țărani și țărance, cari voeau să vadă pe noii stăpîni dela Beci, precum și veselia țării cumpărată pe bani. Zi și noapte se auzea scriștiitul trăsurilor boierești, ale tirgoveților și egumenilor de pe la mănăstări. În fruntea tuturoră sosiră boierul *Vasile Balș*, vornicul *Anghelachi* și marele medelnicer *Ilie Herescu*; dintre clerici erau sosiți episcopul *Dositei Herescu*, arhimandriții *Ioasaf*, *Calistrat* și învățatul arhimandrit *Vartolomei Măzăreanu*, „mădular academiceștii teologii Chievlui și îndreptător școalelor domnești“, precum și cinci protopopi. Îndată ce soseau în Cernăuți, se anunțau la Cancelaria țării, unde-și iscăleau numele, li se arăta conacul, tovarășul la convoiul omagiului, masa și numărul la masă. Și fost-a numărul oaspeților moldoveni: 23 boieri din Cordon și 2 din Moldova; 88 de mazili din țară și 10 din Moldova; 109 ruptași și 142 șliahciți, toți din țară; tot astfel 9 mădulari ai clerului înalt și o mulțime de preoți dela sate. Mulți au lipsit dintre mazili și boieri, între cari jupinesele *Maria Balșoia* și *Roxanda Știrbăzoia*, dar au fost reprezentați la serbare prin mandatarii lor. Numărul tuturor oaspeților mai de seamă, Moldoveni și străini, a fost de 800.

În aceeași zi sosiră și trupele împrăștiat prin țară și, așezîndu-se în șir afară de tirg, au intrat în Cernăuți cu muzică răsunătoare: un despărțimînt de huzari ai lui *Esterhazy*, unul din reg. *Thierheim* din Sniatin și o trupă de infanteriști din reg. *Durlach*. Cele 4 tunuri din Suceava fură unite cu celelalte din Cernăuți și garnizoana întărită încă cu 400 de oameni. Soldații tăbărlă apoi afară de oraș în corturi, sub comanda colonelului conte *Lombardi*, a unui maior, a unui căpitan de cavalerie și a altor trei de infanterie, anume *Iohann Steinert*, *Schönborn* și *Fechner*. Pe ambele aripi ale lagărului se afla un escadron de călăreți împărțiți în distanțe egale; lîngă dinșii se afla o companie de pedestrași, iar mai departe cîte 4 tunuri, și în fine trei companii de pedestrime. În mijlocul taberii, întocmită după planul căpitanului *Granister*, se desfășura o uliță de steaguri.

Ceva mai tirziu intră și fanfara reg. *Nugent* din Sniatin cu gornistii lui *Esterhazy*, cari se împreună cu ai lui *Hadik*.

Pe la amiazăzi se postă o ceată de 100 ostași sub comanda unui căpitan înaintea reședinței generalului baron *Spleny*. Aceștia formau garda principală și aveau să schimbe sentinelele de la reședința guvernatorului, dela cancelaria administrativă și dela sala festivă. La cele 4 intrări în orașel se aflau cîte un ofițer și 24 soldați, iar la colțurile tirgușorului cîte un semi-pluton de pompieri compus dintr'un căprar, un fruntaș și alți 6 soldați; trei patrule de

cite un căprar, subcăprar și 6 huzari părintau ulițele pe vreme de noapte. În centru vegheau 30 soldați sub comanda unui ofițer, ca să nu se iște din nebăgare de samă vr'un foc în tirg. Aici era și punctul de întâlnire al tuturor patrulilor și străjilor. Dară și granița s-a întărit. Fiecare cerdac a mai primit cite-un ofițer, subofițer și 12 soldați. Pedestrașii și călăreții aveau să patruleze în tirg pe toată vremea serbării fără întrerupere, schimbindu-se numai în sorocace. Sentinelele erau luate din reg. 2 de garnizoană; cecalaltă oștire a rămas în tabără afară de orașel, pentru că înlăuntru abea era loc pentru oaspeți.

În ziua următoare (11 Oct.) pe la ceasurile 8 jum., a depus jurământul, în reședința guvernatorului, mazilul *Calmuschi*, care a fost numit crainic în fața celor mai aleși boieri din țară și a multor magnați străini. După aceea a ieșit călare pe uliță avînd pe cap coif împodobit cu pănăș filțițor. Era îmbrăcat în zale strălucitoare, împodobite cu cordele albe de tafet; în stînga ținea scutul, pe care era zugrăvită pajura împărătească cu două capete, iar în dreapta toiagul de crainic. Înaintea lui călărea un chimvalist, a cărui chimvală purta steag cu emblema împărăției; dinapoia crainicului urmau cei doi Moldoveni, măiestri de ceremonii, șese gorniști, un vagmistru și doisprezece huzari înarmați cu arme scumpe și călărind pe minunați cai de soi. Crainicul călărea pe ulițele Cernăuțului, vestind în sunete de goarne și chimvale că pe a doua zi se va face jurământul țării. Din cînd în cînd oprea calul și striga cu glas puternic: „Se dă fiecărui locuitor din ținutul Bucovinei de știre, că binevoind Măriile Lor împărătești și crăiești, prea buna și milostiva maică a noastră *Maria Theresia* și prea luminatul împărat și domn *Iosif II*, să ne iee în prea puternica lor pază ca supuși credincioși ai Lor, trebuie pentru aceasta, mine la oarele 9 dimineața, să dăm jurământul de credință și supunere către stăpînii țării noastre. De aceea fiecare din noi să gîndească și să se pregătească pentru jurământul cel vajnic”.

În dimineața zilei de 12 Oct. la ceasurile 6, s-a ținut în locuința guvernatorului și în tabără o liturghie pentru credincioșii catolici. Pe la oarele 8 porniră ostașii și tirgoveții la locurile ce aveau să le ocupe în decursul serbării, iar trupele reg. *Thierheim* și *Durlach*, dimpreună cu fanfara reg. *Nugent*, se postară pe piața șchelelor. Pentru prezintarea armiei, conducerea și încheierea convoiului, se hotărî jumătate de despărțimînt din reg. *Tierheim*, iar cecalaltă parte formă o uliță largă de 12 pași, cite doi oameni pe ambele părți ale drumului, dela sala cea mare până la magazin. Și huzarii lui *Esterhazy* își ocupară posturile. Pe balconul arcului de triumf se aflau gorniștii lui *Esterhazy* dimpreună cu vre-o clișiva tamburi. Gorniștii lui *Hadik* cu alți dobași se postară la intrarea în magazin. Acolo se aflau—nu departe pe un dîmb—vornicii și sletnicii sub conducerea mazilului *Palade*. Orașenii se așezară înaintea locuinței lui *Schmiedebauer*. La dreapta lor stăteau slujbașii dela judecătorie, apoi breslele, Armenii și însfirșit Jidovii. Fiecare stare și nație avea steagul său nou și cite un taraf de lăutari; Jidovii purtau cele 10 porunci.

În vremea aceasta se rînduiră și celelalte stări, anume episcopul *Dositei Herescu*, arhimandriții, egumenii și ceilalți călugări; boierii, mazilii, rușii și slăhiciții se așezară în sala cea mare, în stînga și dreapta, așa cum aveau să meargă cu convoiul. Erau de față și trei generali, patru coloneli, doi locot-coloneli și trei maiori, cari după ce se salutară în cerdacul salei, intrară dimpreună cu nobilii cei străini în locuința guvernatorului.

La 9 ceasuri se deschiseră ușile dela reședința guvernatorului și în cîntecul tuturor muzicilor apăru pe prag legatul împăralesc *Gabriel baron de Spleny* în mare ținută și însoțit de 12 lachei în livrele strălucitoare, cu cari intră apoi în sala cea mare unde-l așteptau stările. Înaintea lui păseau ofițerii *Hanisch* și *Dorbat* ca maiestri de ceremonii, iar dîndărăt îl urmau magnații cei străini. Iată că dela portalul de triumf trîmbițele și tobele dădură un semnal, care se auzi în tot Cernăuțul, până departe în valea Prutului, și convoiul începu să se miște încet. În frunte călărea reg. de cavalerie *Thierheim*, a cărui fanfară cînta un marș serbătoresc. Cam 20 de pași mai în urmă veneau Moldovenii *Dămian* și *Mihalache*, ceilalți doi maiestri de ceremonii, iar în mijlocul lor păsea crainicul *Calmuschi*. Aceștia formau fruntea convoiului. Îndărătul lor se'ntindea lanțul cel lung al oaspeților, tot de cîte doi oameni: boierinașii și rușii, ca cei mici în boierie; după aceștia urmau mazilii, și înșirîți boierii cei mari îmbrăcați în anteree și încinși cu șaluri de mătăasă, toți părechi și cu capul descoperit. În distanță mică înapoia boierilor mergeau preuții, iarăși cîte doi și îmbrăcați în strălucitoare odăjdii, ca florile de cîmp. După dinșii urmau călugării și egumenii, mai departe dichiii și arhimandriții, iar la urmă bătrînul episcop *Dositei*. După episcop păseau maiestrii de ceremonii *Hanisch* și *Dorbat*, apoi *Baronul de Spleny* în straie de gală, urmat de cei 17 ofițeri, cari au fost trimiși să jure pe țigoveții și străini. Dînapoia ofițerilor mergeau magnații cei din Galiția și din Ardeal. Un despărțimînt de oaste încheia convoiul cel lung. Ca să fie ordine în mulțimea cea numeroasă, care nu mai văzuse asemenea minune, se așezară soldații, țigoveții și țaranii pe amîndouă părți ale drumului cîte doi în șir. Muzicile cîntau, iar steagurile se plecau ca și înaintea împăratului și soldații prezintau pe rînd arma la apropiarea guvernatorului...

Magazinul, în care avea să se facă jurămîntul, era încunjurat de o mulțime de lume. Pe părăși atrîneau chipurile împăratului și împărătesei, iar în mijlocul clădirii, sub un minunat baldachin, se ridica un tron acoperit cu plîș roșu, pe care se puse *Spleny* cu capul acoperit. După ce intrară și se rînduiră toți cei invitați, crainicul ridică toiagul său, ca să se facă tăcere în mulțime, iar credinciosul boier *Ilie Herescu* luă locul unui logofăt și ceti cu glas tare și răsplat manifestul împăralesc și jurămîntul în *limba moldovenească*, pe care-l ascultă poporul în tăcere. După aceea ținu episcopul *Dositei* o frumoasă cuvîntare către mulțime, îndemînd-o la credință și supunere către casa împărătească și arătînd cît de vajnic e jurămîntul acesta. Încheind

episcopul cuvîntarea, frate-său ceti iarăși jurămîntul încet, iar poporul repeta fiecare cuvînt, ridicînd în sus trei degete dela mîna dreaptă. Cînd isprăvi logofătul de cetit jurămîntul, poporul strigă de trei ori: vivat! Ostașii reg. *Thierheim* dădură o salvă întreită, iar tunurile bubuiră de 36 ori după olaltă, anunțînd lumii că Bucovina a trecut pe veci în stăpînirea Austriei! Muzicile militare și toate tarafurile de lăutari ale boierilor și mănăstirilor, precum și o meterhanea turcească începură să cînte, valurile mulțimii se clătinară, orășenii și oastea își schimbă locurile și porniră încet spre biserica sfintei Treimi, formînd o îndoită linie pe ambele părți ale drumului pe care mergea convoiul la sf. Ierurgie.

În ușa bisericii, îl primi pe *Spleny* episcopul *Dositei* îmbrăcat în odăjdii și încunjurat de preuți, stropindu-l cu aghiazmă și cadelnîndu-l. În bisericuță încăpură numai oaspeții cei mai aleși, căci locul era de tot strîmt. În decursul slujbei dumnezeiești, *Spleny* ingenunchiă sub un frumos baldachin pe un scăuneș acoperit cu damasc roșu. La începerea sfintei Ieturgii impușcă trupa *Thierheim* înaintea bisericii, și 36 de tunuri se descărcară, iar după Iiturgie se strînse toată boierimea și preuțimea pe piața dinaintea salei, ca să-l salute pe *Spleny* și să i se poclonească. Tot pe piață se afla și o masă cu 2 lumînări de ceară, negreală, condeiu, ceară roșie și Iirtui pe cari era scris jurămîntul. *Spleny* lua din mîna celor 17 ofițeri listele cu jurămîntul, și chieamă pe cei mai aleși dintre boieri și preuți, ca să-l iscălească. Și ceilalți fură chemați în Cancelaria țării pentru acest scop. Pe cînd se petreceau aceste, muzica și oastea se întorseseră înapoi în tabără.

Vestea despre omagiu a fost răspîndită în toată țara și de aceea au venit o mulțime mare de oameni la Cernăuți. Pentru a îndestula atîtea suflete, s-au aruncat de pe balconul arcului de triumf bani noi galțieni de cîte 15 cr. în sumă de 760 cor., iar ca să nu se iște scandaluri, fură depărtați Jidovii cei Iacomii. După aruncarea banilor, începu să cînte muzica și să se împartă poporului vin și mîncare. Pe dîmbul pe care se afla magazinul, se înălțau patru schele cu cîte 4 stîlpi ascuțiți, împodobii cu cordele, iar deasupra pe schele erau cele 2 antale mari de cîte 150 vedre de vin moldovenesc, cărora li s-a dat cep. Curgea vinul ca dintr'un izvor, iar lumea-l bea cu cofele, cu canele, cu ulcelele și cu pumnii. Tot în vremea asta se împărți de starostele casapilor, *Valentin Marșal* și calfele sale pe celelalte 2 schele, 40 oi fripte, gîște, rațe, gobai și 1500 franzoale, pe cari le aruncau doi aruncători, fără să se întîmple vr-o primejdie, după cum povestește raportul. Nu departe de cele 4 schele se aflau trei copaci de cîte 5 până la 7 stînjeni înălțime, cojiți de scoarță și unși cu oloiu. În vrîful lor fluturau panglici de mătasă, năframe în ale căror colțuri erau legați bani, brle moldovenesti, etc. Cu toate că unele încercări n'au reușit, totuși cei mai sprintenii din țărani și munteni au izbutit să iee jos toate lucrurile de acolo. Era mare risul și hazul mulțimii de cei ce cădeau. Muzica cîn-

ta, poporul minca și bea, juca sau se acățara pe copaci, în vreme ce străinii, boierii din țară și clericii băteau din palme și încurajau pe moșici, ca să-și arăte iscusința.

Pe la 2^{1/2} după amiază răsunară trompetele și durăiră tobele de pe balconul arcului de triumf, dind de știre boierilor că și pentru dinșii e masa gata. La guvernatorul împărătesc ospătau boierii cei mari, clericii și străinii cei aleși, la un loc 10 mese. În magazia cea nouă, de care se țineau și cele 8 bucătării, se așezară pentru mazăli și pentru preuții de rind 17 mese, dintre care una numai cu bucate de post. Pentru fiecare 2 mese servea un stolnic dimpreună cu 6 servitori și 2 ștergătoare. Numărul oaspeților aleși ajungea la 800. Mincarea bună era din bielșug, vinuri moldovenești și ungurești după pofța inimii, iar muzica răsună în amândouă salele, înveselind inimile. Când s-a toastat în onoarea familiei împărătești, trîmbițară goarneau de trei ori de pe balcon, se dădură salve de sinețe și se descărcară tunurile de 36 ori. Oastea se întoarse apoi cîntînd în tabără. După masă începură boierii moldoveni, în chiote vesele, să joace pe piață într'un mare cerc bătrîne și frumoase jocuri moldovenești, cum nu mai văzuseră străinii prin țările lor...

Seara pe la 6 ceasuri, cînd se îngina ziua cu noaptea, începură să licărească cele dintăi lampe și să răsune goarneau de pe foișor: fanfara regimentului *Nugent* cînta un marș, iar afară în tabără, unde ardeau focurile, se deslușeau sunetele înădușite ale meterhanelei. Vinul curgea în bielșug, iar poporul lui i se împărți din nou carne friptă și plne. Arcul de triumf, cele două intrări din față, copacii pentru acățarat și îndoita îngrădire a pieții de serbare, străluceau în lumina orbitoare a 5000 de lampe, iar la locuința lui *Spleny* ardeau 30 de felinare de tinichea vâpsite cu roș și alb, și toată strada principală, începînd de la arcul de triumf și până la cele 4 schele, era iluminată cu 60 de felinare și masalale.

Pentru că poporul nu știa scrie și ceti, nici nu s'au făcut înscripții, ci s'au zugrăvit pe firme și pe cele 4 schele tablouri, ca să le priceapă fiecare. S'au ales astfel de simboale, cari tălmăceau poporului binele ce-l va avea el sub stăpînirea cea nouă.

Prima icoană: 1) La poarta unei mănăstiri un călugăr șede pe scaun, încunjurat de băeți și băietani, pe cari li învață a scrie și a ceti. Această icoană simboliza creșterea poporului prin școală. Educația copilelor era arătată în josul icoanei printr'o învătătoare, care le deprinde a broda și desena.

2) Reprezintă lucrarea pămîntului. De după un deal răsare soarele. Într'o holdă de secară se văd secerători harnici și cosăși ce-și ascut coasele, taie secara, adună, leagă snopi și fac clăi. Mai jos se zăresc pluguri cu boi și țărani ce grapă.

3) Pe aceasta se vedeau vaci și cai. Jos o stîna bine adăpostită.

4) Pe această icoană erau zugrăvite breslele și meșteșugul. Rotarii ciocănesc la roate, foiul suflă și covalii lovesc cu bărosul fierul roșu pus pe ilău. Jos se deslușește o fabrică de sticlă.

5) Aici e închipuit negoțul prin marinari ce conduc cora-

bia pe un rlu, fiind încărcată de saci și pachete; pe drum trece un chervan tras de șese boi și plin cu marfă. În josul tabloului se vede un neguțitor la teșghea vorbind cu mușteriii.

6) Aceasta-i icoana unei gospodării trainice cu grajd, șură și puicuri pentru fîn și altă pine. Gospodarul tocmește căruța, iar gospodina asvirle grăunțe la galițe, în vreme ce două copile torc în din furcă. Jos—ceva ciudat și de bună samă netheles de popor—se vedeau jucători de șah și o popicărie!

7) Scene din viața boierilor: în fund pe un fînaț se ridică o casă boierească, iar în grădina cu flori se primblă boieri și cucoane moldovence, în urma cărora pășesc două slugi. În josul icoanei e chipul unui viziteu, care duce pe pe stăpînii săi într'o butcă trasă de șese cai...

Cernăuțul era împodobit serbătorește. Înaintea caselor se ridicau arcuri, iar deasupra ușilor atîrnau frunzare și ghirlande de flori, pajuri duble sau inscripția: „Trăească Maria Theresia și Iosif II!”.

Ceva mai tîrziu începu să curgă lumea spre podurile cu mîncare și băutură, căci aici se aprinsese un foc de artificii pentru desfătarea mulțimii bete de bucurie, de cîntece și de vin.

Nici jocul n'a lipsit în sara aceea: în locuința guvernatorului împărătesc era bal pentru magnații poloni și ardeleni. Boierii moldoveni, despărțiți de subțiratecii străini, jucau jocuri de ale lor în sala cea mare, unde puteau să-și facă cheful după obiceiul țării, tropotind și chiuind în voie. Mazilii și ruptașii petreceau în magazinul cel nou, iar prostimea afară, pe cînd Jidovii se 'n-virteau și ei într'o colibă de crengi făcută anume pentru dînșii. Aici abea li s'au împărțit și lor bani. Veselia cuprinsese toată lumea, încît nici tâlharii nu s'au atins de avere străină, de oarece și ei erau amețiți de-abinele. Sus pe deal în tabără ardeau focuri, trimbițau goarne sau cîntau muzici, iar jos în orașel se primbla mulțimea pe ulițe cu tarafuri de lăutari de la casă la casă. Pe la miezul nopții se potoli totul: luminile și masalalele se stînsură, numai felinarele mai ardeau în noapte. Rar unde mai auzai vîlmășagul mulțimii, căci poporul se culcase prin birturi și conace, pe drumuri sau în casele trgoveților cernăuțeni. Numai zingănitul armelor se mai deslușea pe ulițe, căci străjile și patrulele umblau neconținut încolo și'ncoace; caii nechezau citeodată, lovind pămîntul cu copita, și cite un cetățean cheflui mai striga din cînd în cînd să-i trăiască împăratul și împărăteasa....

A doua zi (în 13 Octomvrie) primi și oastea (1697 de oameni la număr) carne, vin și pine. Ei n'au putut să se veselească ziua trecută, căci au stat sub arme. În aceeași zi au predat mazilii guvernatorului o scrisoare de mulțămită și supunere către casa împărătească, iar în 14 Oct. se goli Cernăuțul de oaste și de numeroșii săi oaspeți.

Astfel s'a *veselit* țara noastră acum o sută treizeci de ani, costînd toată serbarea 20,312 cor. 20 b.

Și cum s'au schimbat acum vremurile!!...

Cernăuți, în Februarie 1908.

Invingătorul lui Napoleon

În vara aceea profesorul Caranfil se dusesese să-și petreacă vacanția la mănăstirea Neamțului, și în ziua când i s'a întâmplat cele ce mi-a povestit, făcuse o excursie cu mai mulți prieteni și cunoscuți prin împrejurimile mănăstirii, până dincolo de schitul Procovului. Când a ajuns acasă, la părintele Chiprian, unde-și avea locuința, înnoptase de-albinelea și Caranfil se gândi cu plăcere la așternutul lui moale, unde avea să se odihnească de oboselele zilei. Intrind înăuntru, el își aruncă ca de obicei privirile la gravurile vechi, cari împodobeau pereții camerei sale. Pe un părete, portretele lui Alexandru II și al împărătesei Maria Feodorovna, pe care vremea lăsase feldefel de urme; stăteau alăturate de împușcarea lui Maximilian, iar pe perețele din față era Sfânta Agură și mai încolo chipul lui Napoleon, făcut după o ilustrație a timpului.

Caranfil se pregăti ca să se culce, gândindu-se la tot felul de lucruri. Petrecuse bine în ziua aceea, într-o companie veselă și plăcută.... Aici Caranfil surise. Peste câteva zile vor face o nouă excursie, la cetatea Neamțului, unde nu mai fusese niciodată. „Săracul Ștefan cel Mare, se gândi el, mare om!“ Și Caranfil într'un acces de patriotism își scoase surtucul, făcând doi pași prin odaie, oprindu-se în fața lui Napoleon.

„Teribilă figură“ continuă profesorul, fixând chipul lui Napoleon. „Dar a dat și el de dracul la Waterloo, gândi Caranfil, și ducele de...“

Aici Caranfil se opri, căci nu-i veni repede în minte numele eroului dela Waterloo.

„Să mă culc, se gândi el, căci trebuie să mă scol de dimineață... Mine stau acasă... termin pe Tolstoi... și-apoi poimîne... Cum îi zice?... ducele de... de...“ urmă el mai departe cugetarea de mai adineoarea... „Ei dă-l dracului închee el, și se vîrî în așternut.

Caranfil își puse minile sub cap și închise ochii, hotărît să doarmă, dar ceva îl împiedeca. „Stăi frate, cum îi zice?...“ Și el își fixă toată atenția, pentru a scoate din mulțimea cunoștințelor și a numelor proprii înmagazinate în capul său, numele eroului englez.

„Ce-mi pasă la urma urzii?...“ se gândi Caranfil, văzînd că acesta refuză să iasă la lumină... „Ia să dorm mai bine“...

Și făcu o mișcare foarte hotărîtă, care nu mai admitea nici o replică.

„Cu toate acestea, trebuie să-mi aduc aminte“... zise peste puțin Caranfil,... „ducele de... ducele de... de...“ Și ducele refuză cu îndărătnicie să se arăte...

„Ei de-acu, destul!“... își zise iar profesorul, întorcându-se cu fața la perete. El stătu așa cîtva timp, dar apoi deschizînd ochii se gîndi :... „tot e de vreme. Ducele de... Bal... nu... ducele de Cal... nu... ducele de Ac... parcă nu începe cu A... ducele de... Ram...“ . Dar cu tot procedeul acesta mnemotehic numele generalului rămase ascuns în niște adîncimi insondabile, ceea ce făcu pe Caranfil să esclame tare :

„Sînt un prost și un dobitoc, treaba asta am eu acu?“ Și ca să dea o desmințire categorică acestei păreri defavorabile despre dînsul, el închise din nou ochii și se întoarse cu spatele la Napoleon, manifestare care arăta lămurit intenția lui hotărîtă de a rupe orice comunicație intelectuală cu dînsul. Dar imediat el se sculă pe jumătate și fixă un punct în spațiu, cu o vădită încredere... Eroul englez rămase tot anonim !

Caranfil se trînti în pat, apoi deodată svîrli oghialul de pe el, se dădu jos și începu să se plimbe dela un capăt la celalalt al odăii.

„Ia să vedem, zise el tare... S'o luăm încetîșor... Așa“. Și începu ca la școală punîndu-și întrebări și dînd tot el răspunsurile :

— Unde a fost învins mă rog Napoleon ?—La Waterloo.— Foarte bine.—Cine l-a învins ?—Ducele de...“

Caranfil se opri la figura lui Napoleon, pe care o fixă cu tenacitate, vînd parcă să cetească în trăsăturile eroului francez, numele dușmanului său. Dar împăratul stătea mîndru și nu voi să se preteze de loc la astfel de manoperă a profesorului. De aceea el începu iarăși cu întrebările, plimbîndu-se prin odaie agitat : „Cine a fost învingătorul lui Napoleon ?—Ducele de...“

Întrebarea aceasta a fost pusă cu toată vehemența trebuincioasă împrejurării, iar răspunsul fu dat așa, ca și cînd profesorul ar fi vroit să surprindă pe vr'un dușman nepregătît. Zădarnic însă și acest artificiu !

Se vedea deci bine că ducele era hotărît, cu tot dinadinsul, ca în noaptea aceasta să petreacă în locuința lui acriană, pe sama amicului nostru.

Caranfil se opri în mijlocul odăii și-și zise cu tonul cel mai convingător : „Să fiu rațional... să aștept până mine... nu-i cine știu cît... Și voi aflu desigur“. Și profesorul, ca încheiere la aceea judecată, iarăși fixă un punct în spațiu. „Și apoi serios... ce-mi pasă la urma urmei cine l'a învins ?!... Dracul să-i ție pe amîndoi !... Haide Caranfile... fii om cuminte... La culcare !“...

Într'adevăr, în urma acestei admonestări așa de raționale, el se culcă iarăși, închise ochii și își puse și o pernă peste cap. Dar nu trecură nici cinci minute și Caranfil scoase capul și zise încetîșor : „Kutussoff, Blücher, Schwarzenberg...“ Dar nici în to-

vărășia soților lui de arme, generalul englez nu vroi să iasă la iveală, ceea ce făcu pe Caranfil să-și vire capul adînc în perne și să bată din picioare ca un desperat, trimetînd la toți dracii pe Napoleon, împreună cu toți dușmanii lui.

El se sculă, udă un prosop cu apă rece, se legă cu el la cap, apoi începu să se plimbe prin casă furios, repetînd ca un școlar bucher : „Napoleon a fost învins la Waterloo de... stăi... stăi... stăi !—Cine a învins pe Napoleon la Waterloo ?—Ducele de..“

Cum se plimba astfel prin casă, deodată o licărire fericită îi lumină fața și Caranfil se opri pe loc și zise tare, cu cea mai desăvîrșită convingere, uitîndu-se fix în podele : „Toți oamenii sînt muritori... ducele de... e om..., deci ducele de... e muritor“.

Să nu creadă cumva cetitorul, că sub influența acestei idei fixe, mintea amicului nostru Caranfil, o luase pe cîmpii mănăstirii. Nu, de loc !—Ce era ? El își adusese aminte că odată, mai de mult, învățase la Universitate, într'un manual de logică al unui Englez, acest exemplu de silogism, în care ducele învingător era subiectul din propoziția minoră ; și dacă istoria îl trădase în noaptea aceeași, el sperase un moment, că cel puțin filosofia îi va veni în ajutor.

De prisos însă ! Noaptea aceasta îi va fi cu neputință ca să doarmă. O durere mare de cap îl cuprinsese, o durere nervoasă... insuportabilă. Caranfil deschise fereastra și o răcoare plăcută veni în odaie, răcorîndu-i capul înfierbîntat. De pe dealul din față, dinspre Ciungi, se auzea fișuitul brazilor. Luna lumina întinderile, și la lumina ei, chipul lui Napoleon se deslușea lămurit pe perețele opus. Caranfil îl fixă încă odată cu aceeași intenție de mai adineoarea, dar împăratul, cu capul întors în profil, cu mina dreaptă în deschizătura jilecii și cu cea stîngă la spate, îl înfrunta vîdit cu aerul lui rece și desprețuitor.

Această chestiune începu să ice pentru Caranfil proporțiile unei adevărate nenorociri. Unde să aște ?... Ce să facă ?... Cu neputință să doarmă !... Și se plimba prin casă, cu pași mari, vorbind singur și gesticulînd...

„A fost în Portugalia... Cine a fost în Potugalia ?..... Ducele de Brag... nu... Toți oamenii sînt muritori... Cum de l-am uitat ?... Ducele de Rag... lua-l-ar dracu...“

Imposibil !

Un moment el se gîndi la popa Chiprian... dar nu... aceasta era o prostie... o văzu singur Caranfil... căci de unde putea să știe călugărul numele generalului englez ?

Unde să se ducă ?.. Cum să aște ? Da ! se va duce la amicului său Vasiliu... el singur îl va putea liniști. Până dimineață era prea mult. Caranfil se îmbracă, se încălță și ieși din casă. Vasiliu stătea tocmai în Vovidenie... dar n'are a face. Caranfil porni într'acolo.

Cînd să iasă, văzu lumină la Chiprian, care ședea alături, într'o cocioabă veche și Caranfil ezită un moment. „Nu, desigur, e o prostie..... de unde are să știe el ?“

Dar împins de-o trebuință nehotărâtă, el se trezi în lăuntru. Călugărul, un bătrîn ca de vr'o 80 de ani, se închina, cînd dintr'o carte. Văzîndu-l, el întrebă pe chiriașul său :

— Nu v'ați culcat încă ?

— Ba da... dar nu mi-i somn. M'am mai uitat la tablourile cele de pe părăți.

— Iaca acuși toacă de utrenie, zise călugărul.

— De mult ai tablourile cele, părințele ?

— Le am dela părintele Ioachim.

— Ai și pe Napoleon. Mare împărat a fost...

— A fi fost, da.

— Dar sfinția ta, știi cu cine s'a bătut el ?

— S'a fi bătut și el cu *Hosman-Pașa*.

— Dapoi bine, părinte, zise cu ciudă Caranfil, nu știi peste ce țară a domnit Napoleon ?

— Cum nu ? Peste țara nemțască.

Caranfil îl lăasă în plata Domnului și plecă la Vasiliu.

Era o noapte dintre cele mai frumoase. De pe cărarea care duce spre deal în Vovidenie, se vedea o priveliște admirabilă, dar lui Caranfil de altele îi ardea acum : „A comandat cu Blücher... Prin urmare, cine a comandat cu Blücher la Waterloo ?.... Toți oamenii sînt muritori.... Ducele de... este om....“

De prisos toate procedeele ! Noroc că nu mai era mult până la Vasiliu.

Cînd a ajuns la Vovidenie era miezul nopții. O liniște mare-stăpînea toate împrejurimile. Numai toaca mănăstirii se auzea lămurit, cînd mai încet, cînd mai tare, iar din fundul pădurilor, o altă toacă, de la un schit misterios, răspundea cînd mai tare, cînd mai încet....

Caranfil bătu în geamul prietenului său, strigîndu-l pe nume.

— Cine-i acolo ? se auzi din lăuntru.

— Eu.

— Tu ești ?

— Da. Dormei ?

— Adormisem, dar ce-i ?

— Te rog, cum, îi zice generalului englez care a învins pe Napoleon la Waterloo ?.. Comandantul luptei...

Urmă o mică pauză, după care Vasiliu întrebă :

— Ai înnebunit ?

— Te rog, lasă gluma la o parte, spuse Caranfil, și răspunde-mi.

Vasiliu nu răspunse, dar se auzi un mic sgomot în casă și după puțină vreme, ușa sălii se deschise și o figură înbrăcată în alb, cu un surtuc între umere, apără în cerdac.

— Ce ai, bre ?

— N'am nimic, răspunse Caranfil, am uitat numele învingătorului lui Napoleon, și mă chinuesc deasăară să aflu cum îi zice și nu pot.

— Pentru asta ai venit ?

— Pentru asta.

— Nu cumva ai fost azi pe la Casa de nebuni ? îl întrebă foarte serios Vasiliu....

— Nu vorbi prostii.... te rog, răspunde-mi.

Vasiliu se gândi un moment, apoi zise: „Nu-mi aduc aminte.“

Caranfil insistă: „Adu-ți aminte.... te rog... e duce.... duce de.... adă-ți aminte.... a fost comandantul suprem la Waterloo.... A luptat întâiu în Portugalia. E duce....“

Vasiliu păru că se gîndește adînc. Caranfil adăugă:

— El ti care a zis în focul luptei la Waterloo: „să murim pentru bătrîna Anglie.“ Ți-aduci aminte ?

— Să murim pentru bătrîna Anglie ?

— Da, da, da! zise bucuros Caranfil.

Vasiliu se gîndi în urma acestei lămuriri, pe cînd Caranfil își ținea răsufarea.

— Nu-mi aduc aminte.

— Gîndește-te.... te rog, gîndește-te.... a fost ministru pe la 1828.

— La 1828 ?

— Da, în cabinetul lui Robert Peel.

— Metternich?... zise cu oarecare sfială Vasiliu.

Caranfil se infuriă.

— Bine, măi, Metternich e Englez ? Atîta istorie știi tu ? Să-ți fie rușine să spui asemenea prostii, ce dracu ?!—Și o mare descurajare cuprinse pe Caranfil.

Vasiliu îi răspunse liniștit :

— Ia ascultă, bre, ai venit să-mi faci scandal.... în mijlocul nopții ? Haide pleacă de-aici, căci mi-i și frig....

— Te rog, zise Caranfil, schimbînd tonul. Nu te supăra.... mai gîndește-te o leacă... Nu-i Metternich.....

Vasiliu se gîndi, ce-i dreptul, dar răspunse :

— Nu... nu-mi aduc aminte.

— Nu-ți aduci aminte, sau nu știi ?

— Nu-mi aduc aminte.

— Te rog adă-ți !

— Lasă-mă în pace, mi-ai stricat somnul... nu-mi aduc aminte. Ce dracu ești nebun, sau îți bați joc de mine ? Și Vasiliu intră în lăuntru și încuiă ușa.

Caranfil rămase un moment pe gînduri. El își duse mîna la frunte, după care operație urmă apoi o vorbă grozavă, plină de năduh, probabil la adresa ducelui de... căruia, desigur, nici un Englez și nici vr'o altă nație nu i-o adresase vre o dată plină atunci.

El porni încetîșor la vale, tot cum venise.

Pe drum se oprea din cînd în cînd : „Nu se poate.... nu se poate.... ducele de.... ducele de Mag.... nu... ducele de Bag.... nu... stăi....“ Și el deslănțui imediat un torent de vorbe grozave, cari învăluiră deopotrivă pe duce, mănăstirea, pe amicul Vasiliu, în

special și toate trebile omenești în general. Apoi întocmai cum ar striga la telefon: „Waterloo!... Ducele de...”

Caranfil ajunsese acasă, fără să poată stabili vr'o asociație psihologică, etimologică sau cronologică, între diferitele lucruri scoase de dînsul la lumină în acea noapte și numele ducelui victorios. Intrînd, se asvîrli desperat pe pat. El stătu un moment astfel, fără să se miște, apoi se sculă, deschise geamul, se plimbă prin casă, uitîndu-se cu o ură feroce la Napoleon. Împăratul sta rece și nepăsător!

În urmă, el se desbracă și se vîrî în așternut, trăgîndu-și oghealul peste cap.

Dar deodată sări din pat ca mușcat de șerpe și se asvîrli asupra unei lăzi, care stătea în fundul odăii. „Dobitoc ce sînt!” strigă tare Caranfil dîndu-și o tîflă. Apoi, de la ladă alergă la masă, pe care o pipăi pe deasupra, gratificîndu-se întru una cu titlul de *dobitoc*, pe urmă dete fuga la geam, unde iar făcu niște mișcări ca și cum ar fi cîntat pe un instrument cu clape, apoi își înșfăcă hainele și tremurînd de nerăbdare el căută prin buzunare și negăsînd chibriturile, se aruncă iar asupra lăzii începînd să bojbăească înlăuntru prin întuneric, găsi o carte mică și groasă și stăpînit de un singur gînd se repezi afară, ca un turbat și o porni la fugă oprindu-se lingă un felinar, care era cam la vr'o două sute de metri de la casa lui. Acolo el deschise dicționarul și ceta la cuvîntul *Napoleon*:

„Fu învins la Waterloo în ziua de 18 Iunie, de către armatele cualizate, sub comanda ducelui de Wellington și...”

A, ha! bun! strigă Caranfil ușurat. Ducele de Wellington“. Și voios, el repetă încă o vorbă rominească, adresată exclusiv Englezului, de astădată de satisfacție însă...

Și tremurînd de frig, temîndu-se să nu-l vadă cineva desculț și în costumul acela, Caranfil fugi iute înapoi, se culcă liniștit și adormi îndată.

D. D. Pătrășcanu.

Cucoarele lui Ibicus

după Schiller

La jocul istmic, joc la care
Aleargă 'n strimtele hotare
Cu drag norod peste norod,
Mergera ș-acel vestit rapsod,
Cărui Apolo-i dete harul
De-a revărsa în cînt ales
Și bucuria și amarul,—
Mergera, din Regium purces.

Acrocorintu 'n zarea sură
Drumețului privirea-i fură.
Pe subț dumberăvi de brad, acum,
Încrezător își tae drum.
E pace 'n juru-i, doar cucoare
În cîrduri lungi, ce pribegesc
Spre țări cu mai prielnic soare,
Horind pe sus, îl însoțesc.

„Noroace, paseri dragi, voi care
„Tovarășe mi-ați fost pe mare,
„Drept semne bune eu vă îau ,
„A' noastre căi o țintă-și au :
„Din depărtări venim frățește
„Spre-un adăpost al nu știu cui ;
„Ne aibă Domnul, ce-i ferește
„Pe toți de rău,—în paza lui !“

Cu-avînt sporit încet cu 'ncetul
 Străbate-acu 'n temeiul brădetul.
 Cum trece-așa cu repezi pași,
 Asupră-i sar doi ucigași.
 În lupt'atunci scăparea-și pune,
 Dar brațu-i cade lesne 'nvins,—
 Că-i bun de-atîns gingașe strune,
 Iar nu vinjosul arc de 'ntins.

La frați, la zei el sprijin cere,
 Dar glasul lui n'avea putere
 Și răcnet chiar de-a fost ajuns,
 Tot n'a primit nici-un răspuns.
 „Așa mi-i dat să mor, pesemne,
 „Aici, în loc străin, uitat,
 „De nimeni plîns, de mini nedemne
 „Ucis, rămas nerăzbunat!”

• În lac de singe stă să moară.
 Cucorii iar de-asupră-i zboară.
 El nu-i zărește, dar un gînd
 I-abate cîrdu' lor țîplînd.
 „Prin voi, cucori, căci altul nime
 „N'o poate duce, colo sus
 „Ajungă vestea astei crime!”
 Și ochi 'ndată i-au apus.

Pe trupu-i gol, schilod, în stare
 De plîns găsit, doar cela care
 Știa plecarea-i în Corînt,
 Mai află urme ce nu-l mint.
 „Așa căzut cruzimii pradă,
 „Să dau de tine tocmai cînd
 „Privirea mea stătea să vadă
 „Pe frunte-ți lauru 'nverzînd!”

La vestea cum sîrși rapsodul,
 O jale prinde 'ntreg norodul;
 Mișcați adînc toți Grecii sînt:
 Ceva din inimi li s'a frînt.
 Se 'ndeașă 'n Pritaneu poporul
 De-aprinsa-i furie mînat:
 Să se răzbune 'n grab' omorul
 Prin moartea celui cu păcat!

De urma lui în ce chip, însă,
Prin valma cea de lume strînsă
De peste țări și mări la joc,
Se poate da mai cu soroc ?
E un tâlhar făptașul oare ?
Sau la izbînd'un rîvnitor ?
O știe numai sîntul soare
Cel ce-i a tot cunoscător.

Cu pași semeți el umblă, poate,
Acuma chiar prin grece gloate
Și-n vreme ce mînia-l vrea,
Ne-atîns el stă pe lingă ea.
Ori, poate 'n casa lor hulește
Pe bunii zei, ori că, mai știi,
Alaiul însuși îl sporește
Spre teatru 'n mers cu pașii vii.

Ci bănci cu bănci mereu se 'ncarcă,
Rotunzii stîlpi se farmă, parcă.
Din lumea 'ntreagă-aici venit,
Norodu-așteapt'acum grăbit.
Cum geme surd potopul mării,
De-atîtea mii de guri gemînd,
Clădirea crește 'n largul zării,
A' sale laturi mari 'nnălțînd.

Ce minte știe număr, nume,
La un atît amar de lume ?
Sînt din Focida, sînt Tebani,
Și din Aulida-s, și Spartani,
Din ale Asiei părți multe
Și de prin insule mai sînt,
Veniți cu gîndul să asculte
Al corului de Furii cînt.

El, dup'o datină sfințită,
Cu o mișcare cumpănită,
Din fundul teatrului eșînd,
Pășește, scena ocolînd ;
Nu-i pe pămînt nici o făptură
Asemeni celorla din cor :
E uriașă-a lor statură,
Cum nu o are-un muritor.

Pe umeri poartă negre haine,
 Și-n semn de nepătrunse taine,
 Ard facile 'n brațe numai os.
 Obraji de ceară, ochiu hidos,
 Și 'n loc de plete 'nvolburate,
 Ce-s o podoabă pentru frunți,
 Vezi șerpi cu guri înveninate
 Că se mlădie leneși, crunți.

Și roat'ășa pășind 'nainte,
 Încep a' imnului cuvinte
 Ce-afund în suflet răzbătînd,
 Aduc în faț'ascunsul gînd.
 Stăpîn pe cuget și simțire,
 Răsun'acum grozavul cor
 Și-i, fără plînsese de lire,
 Tot mai adînc pătrunzător.

„Slăvit cel cărui nici o vină
 „Nu-i pleacă fruntea cătră tină;
 „În calea vieții nu-i vom sta:
 „N'avem spre dînsul ce căta.
 „Dar vai ș' amar de-acela care
 „În suflet poartă greu păcat,
 „De astă-zi, noi, de-a sa cărare
 „Pe-a nopții fiică am legat.

„Să nu socoată c'o să scape:
 „Aripi avem, spre-a-i fi aproape,
 „Și lanțuri, spre-a-l înținge, sînt,
 „Că-i dat să intre în pămînt.
 „Căința însăși nu ne 'mpacă:
 „Mereu, mereu l'om urmări,
 „În lumea umbrelor chiar treacă,
 „Noi încă nu ne vom opri!“

Cîntînd așa, rotesc; o pace
 Peste zidirea 'ntreagă zace,
 O pace-adîncă de mormînt,
 Cum e cînd zeii față sînt.
 Așa solemn dînd scenei roată,
 În felul vechiu, cu pasul rar,
 Cu o mișcare măsurată,
 Spre fundul teatrului dispar.

Între-adevăr și 'nchipuire
Plutește-acum orice simțire
În rece tremur, preamărind
Puterea din ascuns veghind,
Ce firul soartei stăpânește
Și cugetului ne 'mpăcat
Adeseori i se vădește
Din fapt de sară 'n revărsat.

De-odat' din șirul mai de-afară
De bănci sbucnește-o voce clară :
„Te uită, Timotee, sus :
„Cucoarele lui Ibicus !“
Se 'nchide zarea după clipă,
Iar peste teatru, 'ncet vîslind
Și rar din sura lor aripă,
Se văd cucoare-acum plutind.

„Lui Ibicus !“ Iubitul nume
Mîhnește iar întreaga lume.
Cum schimbă val cu val izbiri,
Din gură 'n gură trec șoptiri.
„Lui Ibicus ? Cel plîns ? Cel care
„Muri ucis de cruzi mișei ?
„De cine pomenitu-i oare ?
„Cu cîrdul de cucoare ce-i ?“

Și tot mai mult se 'ntreabă știre.
În inimi naște-o presimțire
La toți. „Vedeți în ce a fost
„Al corului de Furii rost !
„Omoru-și află răzbunare :
„Făptașul însuși s-a trădat ;
„Deci fie prins acela care
„Vorbi, și 'ndată judecat !“

Cel cu rostirea-i fără vrere
Ar fi ținut cu drag tăcere,
Dar chipu-i palid, spăimîntat,
Pe față-l dă ne 'ntîrziat.
Îl smulg din loc, îl duc la jude,
Se schimbă scena 'n tribunal,
El spune firul faptei crude
Și 'ndur' al răzbunării val.

C. Teodorescu

Cronica Economică

Mișcarea pentru reforma funciară în Germania

I

Anul trecut a apărut la Constanța o broșură a d-lui Emil Mihail Brancovici : „Reforma funciară și problema noastră agrară“. Această broșură înfățișează prelucrarea unor idei, emise de Adolphe Damaschke, președintele ligii germane pentru reforma funciară—intr'un chip unilateral însă, cea ce face ca silințele acestei ligi să nu apară în adevărata lor lumină. Chestiunea e așa de importantă, încît publicul românesc are dreptul să fie mai complet și mai precis informat.

În ultimele decenii s'a putut vedea o creștere extraordinară a rentei funciare, în special la pămînturile din orașe, cari sînt destinate pentru construcții. Această creștere extraordinară se săvîrșește fără ca proprietarul să fi depus nici cea mai mică muncă. De unde vine atunci această valoare uriașă a unei bucăți de pămînt sterp, pe care de multe ori proprietarul nici n'o știe unde e ? Ex nihilo nihil. Cine a creat-o ? Evident că această valoare o creiază societatea prin progresul, prin munca, pe care ea în totalitatea ei o săvîrșește. Societatea are deci dreptul de a-și rezerva pentru ea această creștere de valoare, și de a lăsa proprietarului numai un venit egal cu procentele capitalului închis în bucata de pămînt.

Acesta e punctul de plecare și temelia pe care se sprijină toată mișcarea pentru reforma funciară din Germania și din lumea întreagă. Analiza științifică a acestui fenomen a făcut-o pentru prima oară economistul american Henry George în lucrarea lui *Progres și Sărăcie*.

Să luăm de pildă orașul Berlin. Cîrînd după încheierea păcii dela Versailles, pămînturile de construcție și-au îndoit, și-au întreit, și-au împătrit valoarea ; oameni, cari nu însemnau nimic prin munca, prin talentul, ori prin puterea lor de organizare, au ajuns în cîțiva ani la bogății neobișnuite. Cui se datorește această bogăție ? Negreșit Germaniei întregi, care prin muncă și vitejie își asigurase o victorie ce o făcea

una din cele mai mari puteri ale lumii; negreșit armatelor cari, prin singele și prin ostenele lor, făcuseră din Berlin capitala imperiului. Această plusvaloare trebuie deci să revină pe bună dreptate, și într-o formă oarecare, comunității, care a produs-o.

Într'un oraș mort, într'un oraș care lincezește, vine statul și creiază un canal sau o linie ferată, vin industriași și creiază acolo un centru industrial puternic, vin miile de lucrători cu munca lor, vin comercianții, vin școlile, profesiunile libere—și orașul ia un avânt pe care nu-l avușese niciodată. Valoarea pământului se urcă cu o repeziciune uriașă. Cui se dădorește această urcare? Evident factorilor cari au produs-o: societății care prin munca ei a dat orașului avântul, fără de care valoarea pământului n'ar fi putut crește.

Valoarea pământului din interiorul orașului Charlottenburg, lângă Berlin, era de 6 milioane mărci în 1865, de 45 milioane mărci în 1886 și de 300 milioane în 1896. În interval numai de 6 ani se socotește că pământul întreg al regatului prusian și-a mărit valoarea cu 2 miliarde de mărci. Se citează în Berlin cazul unei bucăți de pământ, care a fost cumpărată cu 7,000 de mărci pentru a fi revindută, după un interval de câteva decenii cu 6,000,000. În centrul orașelor populate, ca Berlinul, Londra, New-York, se socotește prețul metrului pătrat de pământ de construcție la câteva mii de mărci.

Fenomenul acesta dă naștere la speculațiuni, cari au urmări sociale primejdioase. Sint oameni, cari acaparează terenuri și încetînd de a se mai ocupa cu altceva, speculează cu ele. De curînd, în Berlin, justiția dovedește că un individ, care nu lucra nimic, care fusese de multe ori închis, avea totuși un venit de 60.000 mărci anual, care-i venea exclusiv din speculațiunea pe care o făcea cu pământul.

Iată cum se exprimă Brentano, profesor de economie politică la München, asupra acestor speculanți: „Pe cînd proprietarul doarme, fumează ori bea, în timp ce el își vede de alte afaceri ori se desfătează, în timp ce el petrece în închisoare ori în casa de nebuni, creșterea populațiunii face ca pământul pe care el l'a cumpărat, și pe care poate nici nu l'a plătit decît în parte, să-și mărească valoarea. Tot ceea ce comunitatea face pentru înbunătățirea existenței înăuntrul marginilor ei, cade în folosul lui, și atunci cînd el socotește c'a venit momentul favorabil, atunci vinde și-și încasează valoarea, pe care a creiat-o cheltuiala statului și a comunei și creșterea populațiunii. Valoarea aceasta vrea să fie meritul și răsplata lui“.

În afară de argumentul de ordin teoretic general, care vorbește împotriva acestei speculațiuni, sint consecințele ei de ordin social-economic. Industriei i se impune prin această speculațiune un impozit zdrobitor. Un întreprinzător trebuie să imobilizeze, în terenul pe care construiește, o cotă disproporționat de mare din capitalul lui de întreprindere. Cînd statul e silit să exproprieze pentru scopuri de utilitate publică, trebuie să plătească sume exorbitante. Dar speculațiunea aceasta

apasă asupra populațiunii întregi și cu deosebire asupra păturilor de jos, mai ales în forma lipsei ori scumpetel locuințil. Familii numeroase trebuie să locuească în una ori două încăperi, din pricina imposibilității absolute pe care o are un om sărac, ori de condiție mijlocie, de a-și construi o casă, și din pricina chiriei exorbitante pe care trebuie s'o plătească. Și asta nu din cauză că construcția unei case ar fi scumpă—materialul și tehnica construcțiilor costă mai puțin decât în trecut—ci din cauză că prețul terenului, rezultat din speculațiune, înghite o cotă colosală din capital. Familiile de lucrători, cari locuiesc într'una ori două camere sînt silit să primească sub acoperișul lor alți lucrători fără familie, vagabonzi de pe stradă, dela cari mai pot cîștiga un ban pentru plata unei chiriei zdrobitor de mare. Faptul acesta are urmările cele mai dezastruoase din punct de vedere moral și dosarele justiției sînt pline de exemple înspăimîntătoare.

Una din cele mai grele probleme, pe cari trebuie să le rezolve Germania de azi, e problema locuinților în special în orașe. Primejdia e așa de amenințătoare, încît nu numai economiștii, medicii și spiritele cu tendinți umanitare, dar chiar reformatorii practici : legiutorii, oamenii politici, guvernele statelor federate și administrațiile comunelor, se zbu-ciumă și se zbat în cazna de a rezolva problema aceasta.

Până acuma numai partizanii reformei funciare au putut aduce o soluție, care să fie justificată din punct de vedere al principiilor teoretice și realizabilă din punct de vedere practic. Așa se și explică de ce mișcarea pentru reforma funciară a găsit partizani în cercurile cele mai largi : economiști, oameni de stat, industriași, comercianți, lucrători, funcționari, fără deosebiri confesionale ori de crez politic.

II

Partizanii reformei funciare alcătuiesc în Germania o ligă, care trăește de două decenii, care însă s'a împuternicit cu deosebire în ultimii ani. Iată în ce constă țelul ligii, deci punctul principal din programul ei :

Liga vede în problema funciară partea fundamentală și cea mai importantă a problemei sociale. Ea luptă pentru ca pămîntul, aceeași temelie a oricărei existențe naționale, să fie pus sub puterea unui drept, care să ocrotească întrebuițarea lui ca loc de lucru și de locuit, care să excludă ori ce abuz și speculațiune cu el, și ca valoarea, pe care el o cîștigă fără munca individului, să revină pe cît posibil totalității sociale.

Țelul pe care liga îl urmărește stă prin urmare între capitalismul rezultat din abuzul libertății individuale și între postulatul socialist de naționalizare a solului.

Această pornire moderată, această linie mijlocie, pe care liga o urmărește în cel mai larg spirit de împăciuire, și fără a așța nici o patimă, a făcut succesul neașteptat al mișcării. În capul ei e o peronalitate,

Adolph Damaschke, care pare că intrupează tocmai spiritul acesta de pace ideală, unit cu o putere de convingere care încătușează, și cu o iubire de oameni care răsare din ființa lui întreagă.

Pentru realizarea țelului ligii, orice măsură care cadrează cu programul ei e bine venită. În ea se găesc personalități dela cele mai timide până la cei mai intransigenți reformatori. Mijlocul pentru realizarea acestui țel e crearea unui curent puternic în opinia publică, care să impună legiutorilor anumite reforme, sau intervenția directă a ligii pe lângă legiutor.

Ca una din măsurile cele mai eficace pentru ca plusvaloarea pământurilor să revină societății, care apoi s'o întrebuințeze în îmbunătățiri și ușurări de folos general, e socotit impozitul progresiv pe creșterea valorii. Măsura aceasta, pe care liga se silește s'o introducă în legislatura imperiului sau a statelor federate, e apărută cu căldură chiar de economiști moderați, cu renume universal, cum e de pildă profesorul Adolph Wagner dela universitatea din Berlin.

Adversarii ei aduc împotriva-i două feluri de argumente: unele de ordin teoretic, celelalte de ordin practic. Din punct de vedere teoretic, măsura se combate cu aceleași argumente cu cari se combate acțiunea întreagă a ligii: „Faceți socialism, atacați dreptul de proprietate” și așa mai departe. Profesorul Wagner a răspuns în chip strălucit obiecțiunilor de felul acesta. El spune: „Drept de proprietate absolut, adică dreptul de a abuza de proprietate în paguba societății, n'a existat niciodată. Noi nu atacăm proprietatea, ci numai monopolul, care se naște în anumite împrejurări, specula nesănătoasă, care se îndreaptă în contra societății, apăsînd-o cu sarcini în schimbul roadelor proprii ei muncii. Și dacă prin socialism se înțeleg măsurile pe cari trebuie să le ia statul pentru a feri societatea de speculă, pentru a ocroti interesele cele mai generale pe cari el ca stat trebuie să le privighieze, apoi nu mă sfiesc să spun că facem socialism. În felul acesta și politica protecționistă și instituția asigurării lucrătorilor și toate reformele spre binele direct al societății sînt socialiste. În felul acesta interpretat, toate statele au fost și vor fi din ce în ce mai mult socialiste”.

O obiecțiune care vine dela economiști mai serioși, în contra impozitului progresiv, e aceasta:

— Bine, puneți un impozit pe valoarea care rezultă din munca societății, adică din folosirea conjuncturilor favorabile cu privire la pământ; dar atunci, de ce nu tratați în același fel și industria de pildă? Oare în industrie nu se mărește cîștigul întreprinzătorului cu o cotă, care e datorită muncii societății? Oare cutare mare industriaș, ar putea face afaceri așa de strălucite în străinătate, dacă n'ar fi vaza industriei germane, care rezultă din situațiunea imperiului, pe care societatea întreagă a creat-o?

Observația e dreaptă—răspund partizanii reformei funciare—însă nu trebuie să uitați că în nici un domeniu creșterea nu e așa de con-

tinuă, de regulată și de repede, și că nicăiri nu se înghite așa de flagrant, așa de izbitor, de cătră un individ, care poate fi un parazit,— o valoare la producerea căreia munca lui nu ia parte. Aici sînt urmările sociale și economice nefaste, deci aici trebuiesc luate măsuri de reformă.

Se mai obiectează că există și alte multe cîștiguri nemeritate, de altă natură, cari ar trebui tratate la fel, cum sînt de pildă moștenirile, cîștigurile la bursă, la loterie, etc? Aceste cîștiguri sînt în parte supuse impozitului, cum sînt moștenirile; celelalte ar necesita un aparat prea complicat pentru a le constata și, afară de asta, ele sînt datorite unei împliniri și nu muncii sociale, deci societatea nu le poate trata ca pe acele cîștiguri, produse direct de ea, cum e plusvaloarea rentei funciare.

Cît privește obiecțiunile de ordin practic, apoi greutățile de cari s'ar izbi statul la introducerea acestui impozit nu sînt mai mari de cît acelea, cari au domnit la introducerea altor impozite. Și greutatea pe cari ar avea-o o comisie financiară de a stabili care e creșterea nemeritată a valorii unei bucăți de pămînt, nu poate să fie un argument în contra celui mai drept impozit, care are simpatia celor mai largi pături sociale, într'o vreme cînd societatea are nevoi din ce în ce mai mari, fără ca resursele ei să crească în aceeași proporție. E supusă impozitului munca sub toate formele ei, și să nu se supună impozitului acest venit nemeritat?

În ceea ce privește realizarea acestei reforme, printre membrii ligii însăși, sînt diferențe de păreri: unii ar dori ca impozitul să fie perceput în folosul imperiului, alții în folosul statelor federate ori a comunelor, cei mai mulți sînt pentru o împărțire între acești trei factori, lucru care e legat cu multe greutăți practice.

De fapt, multe orașe au și căpătat ele dreptul de a percepe un astfel de impozit—ca impozit comunal. Astfel sistemul funcționează cu destul succes în Halle, Kiel, Köln, Frankfurt și în alte orașe mai mici,— și sub forma aceasta pare a și avea cei mai mulți sorți de izbîndă. Guvernul bavarez studiază chestiunea în vederea unei legi cu caracter general.

III

Liga luptă însă și pe alte căi pentru realizarea țelului ei. Ea vrea ca statul și comunele să cumpere din vreme acele terenuri, pe cari se presupune că mai tirziu se va întinde zona așezărilor omenești, pentru a le conceda apoi fără a-și însuși plusvaloarea.

Cînd de pildă statul prusian a făcut proiectul canalului Rin-Weser, atunci partizanii reformei funciare au prevăzut cu toată dreptatea că pe malurile canalului se va desvolta o puternică mișcare industrială și vor răsări numeroase așezări omenești, cari trebuie să fie cruțate de viitoarea speculă ce s'ar putea face cu pămîntul. Liga a început deci o vie propagandă pentru ca statul să-și procure de o parte și de alta a cana-

lului o fâșie de teren, care să fie cedată mai tirziu celor ce vor întemeia fabrici, cu îndatorirea de a crea case individuale pentru lucrători, încunjurate fiecare de câte o grădină și de o mică bucată de pământ—spre a evita astfel acea stângere a vieții familiare și a mulțămirii de a trăi, care e rezultatul direct al locuirii în casele-cazarme, pe cari le clădește industria azi pentru lucrătorii ei. Orașul-grădină—*die Gartenstadt*—e idealul ligii.

Ea a adunat mii de semnături pe un memoriu, pe care l'a înaintat guvernului. Și când guvernul, convins înșfîșit de binefacerile viitoare ale măsurii, a cerut parlamentului o sumă de 16 milioane mărci pentru realizarea ei, i s'au acordat 20 de milioane.

Liga numără izbînda aceasta printre cele mai frumoase succese ale ei.

Tot prin presiunea și propaganda ei s'a îndreptat pe o cale mai bună politica funciară în colonii. Fără ca statul să fi luat măsuri, cea mai mare și cea mai bună parte a pământului intrase în stăpînirea unor mari societăți de acaparare, din cari multe străine. Statul, făcut atent, a răscumpărat prin învoială o întindere de 46.000.000 ha, pentru necesitățile viitoare ale unei politici coloniale sănătoase.

Admițînd că statul sau comuna au, sau și-au procurat un stoc de pământ, pentru a-l ceda mai apoi pe încetul și fără speculă, se naște întrebarea, în ce formă îl va ceda și ce garanții se iau pentru a împiedica pe acela căruia i s'a dat pământul, de a specula în viitor cu el. În privința aceasta lucrul ar prezenta greutatea de oarece după vînzarea unui lucru, vînzătorul încetează de drept de a avea vr'o pretențiune asupra lucrului cedat. Sistemul aplicat în Bitterfeld, de a zidi case și de a le închiria împreună cu pământ cu tot, nu e alegerea cea mai potrivită.

Trebuie creat un drept de proprietate, care să excludă în același timp însă și specula. Codul civil german are o dispoziție fericită, care rezolvă problema. E un articol care prevede că în contractul de vînzare se poate înscrie o clauză care, în împrejurări anumite, formează pentru vînzător un drept. În cazul nostru, comuna înscrie în contract rezerva că, dacă proprietarul ar ceda pământul obținut pe o sumă care să întrecă cu atîtea procente valoarea lui primitivă de cumpărare, atunci comuna are dreptul de a achita proprietarului-vînzător suma obținută de ea la prima vînzare și de a-și lua astfel pământul înapoi.

Sistemul acesta al răscumpărării (*Wiederkaufsrecht* sau *Vorkaufsrecht*) funcționează în orașul Ulm și dă, judecînd după raportul primarului acestui oraș—unul dintre partizanii reformei funciare și un cunosător recunoscut al problemei locuinței—cele mai frumoase roade.

Sînt însă alți membri ai ligii, cum e de pildă profesorul de universitate dr. Ermann din Mûnster, unul din cei mai buni jurisconșulți ai Germaniei, cari susțin că sistemul acesta al dreptului de răscumpărare e numai un paliativ, bun atîta vreme cît nu există o măsură radicală

hotărâtoare. El susține eficacitatea așa numitului *drept ereditar de a construi (Erbbaurecht)*. Acesta este un adevărat drept de proprietate, alienabil, ipotecabil, înscris în cărțile funduare, și în virtutea căruia proprietarul poate zidi și stăpîni o clădire pe pămînt străin. El e cu totul diferit decî de dreptul unui arendaș ori chiriaș, se stabilește pe un număr lung de ani (70—90) și se transmite prin moștenire. Dreptul acesta ereditar prezintă față de sistemul răsкупărării marele avantaj că asigură o mai mare stabilitate și continuitate în viața economică. Cu sistemul răsкупărării comuna își afirmă dreptul ei oricînd, în mod neprevăzut, cea ce dă naștere la conflicte, la greutăți, mai ales cînd proprietarul are o clădire pe terenul respectiv, pe cînd în cazul dreptului ereditar de a construi, toate greutățile acestea sînt evitate, iar clădirea are tot timpul să se amortizeze într'o perioadă așa de lungă, deci ea poate fi fără pagubă dărmată, cea ce prezintă și alte avantagii. În adevăr, dacă ne referim la locuințele lucrătorilor, fiindcă aceasta-i fața cea mai serioasă a problemei, apoi cînd dreptul ereditar de construcție ar intra în vigoare, nu s'ar mai construi și n'ar trebui să se mai construească marile clădiri masive, căzărnille de azi ale muncitorimii, cu influențele lor nefaste, ci locuinți modeste pentru fiecare familie, cari s'ar amortiza repede și cari ar redeștepta în pătura aceasta mulțămirea de a trăi.

Comuna sau statul, care cedează pămîntul, rămîne proprietar al acestuia; proprietarul dreptului de a construi plătește în schimb o rentă, care trebuie interpretată ca o sarcină reală, care apasă asupra acestui drept, nu ca o datorie personală.

Sistemul acesta permite tratarea separată a celor doi factori economici: pămîntul—o formă a naturii—și clădirea—o formă a capitalului produs de munca omenească.

Elementele lipsite de capital pot pe calea aceasta să-și construească o locuință, întrucît pămîntul nu au nevoie să-l plătească, iar capitalul necesar clădirii îl pot procura pe cale hipotecară, de vreme ce dreptul de a putea construi și de a poseda casa e hipotecabil.

Comuna are avantajul că-și pune în valoare, prin renta ce primește, un pămînt pe care ea direct n'ar putea construi, și pe de altă parte își menține pentru viitor dreptul de proprietate, excluzînd specula și abuzul de pînă acuma, cînd pămînturile comunale erau vîndute pe prețuri de nimica.

În Londra s'a aplicat cu folos sistemul acesta. În Germania el dă naștere la foarte multe controverse juridice, fără ca pînă acuma să fi putut fi admis și regulat în mod definitiv. Orașul Frankfurt e pînă acuma singurul care l'a pus în practică.

IV

În legătură cu specula pămîntului și cu tendințele ligii, unii ingineri, unele capete luminate, au adus în discuție și problema forței mo-

trice a apelor unei țări, care va cădea într'un viitor apropiat,—dacă nu se vor lua din vreme măsuri—în mina particularilor, cea ce va fi o nouă formă de speculare cu o bogăție națională, care aparține prin însăși natura ei societății.

Se știe, într'adevăr, că în mersul repede al civilizației omeniești, necesitatea forței motrice e în creștere continuă. Izvorul principal de forță în prezent e cărbunele de pământ. Iar, după calculele celor mai de samă specialiști, depozitele de cărbuni de care dispun diferitele țări, vor fi într'un viitor, nu prea îndepărtat, săcătuite.

Pe de altă parte, electricitatea ne permite să folosim și să transportăm la distanță forța motrice a apei. Urmează că în viitor această rezervă uriașă de forță, pe care o reprezintă rîurile și căderile de apă, va fi izvorul exclusiv pentru necesitățile civilizației.

Statul însă trebuie să se gîndească din vreme a lua măsuri ca bogăția aceasta să fie spre folosul intereselor generale și să nu cadă în mina unor acaparatori, cari speculînd fără rezervă conjuncturile negreșit favorabile, să fie o cauză de mizerie a păturilor largi ale unui popor.

Însfîrșit, printre cele mai radicale măsuri, cerute de anumiți reprezentanți ai mișcării pentru reforma funciară, e aplicarea principiilor ei chiar la renta pămînturilor rurale, care în tot cazul nu reprezintă, decît în împrejurări speciale, o creștere de valoarea nemeritată.

În legătură cu această acțiune, întinsă și asupra pămînturilor rurale, Adolph Damaschke propune ca toate datoriile hipotecare să fie luate pe seama unui institut de stat*), de vreme ce și în domeniul acesta trebuie pus capăt monopolului și speculei care se face în paguba intereselor generale.

Partea aceasta: aplicarea principiilor ligii la pămînturile rurale și reforma creditului hipotecar fac obiectul broșurii d-lui Brancovici. Se vede din expunerea de până aici cît e de unilateral a se privi mișcarea pentru reforma funciară numai pe fața aceasta a ei.—

V.

Liga pentru reforma funciară își are sediul în Berlin; acțiunea ei se întinde asupra imperiului întreg, iar birourul stă în legătură cu mișcarea similară din străinătate.

Ea caută să-și susțină, să-și dezvolte și să-și realizeze programul prin convocarea de congrese, adunări, prin răspîndirea unei literaturi potrivite țelului ei și în general prin lămurirea opiniei publice.

În anul trecut s'au ținut nu mai puțin de 160 de conferințe în 130 de localități ale imperiului, de cătră diferiți membri. Membrii unui ținut, unei

*) Pămîntul Germaniei e unul din cele mai greu apăsate de datorii, din Europa.

provincii, se pot constitui într-o secțiune, căreia în limitele programului general, i se asigură o oarecare independență, i se îngăduie să urmărească și să susțină reforme locale în legătură cu țința mișcării.

Liga e condusă de un consiliu de directivă, în fruntea căruia stă un președinte.

În fiecare an are loc într'un centru oarecare al imperiului o adunare generală ordinară. Cu acest prilej se face darea de seamă a activității anuale, a progreselor săvârșite pe terenul reformei funciare și a situațiunii casei.

De obicei, în același timp cu adunarea generală, se convoacă un congres, la care poate asista publicul mare și la care cei mai autorizați membri ai ligii, țin disertațiuni economice și juridice în legătură cu programul ei.

Averea ligii se compune din cotizațiunile membrilor ei și daruri benevole. Orice membru e obligat să plătească anual o sumă de cel puțin 6 mărci. Cel ce achită odată pentru totdeauna 100 mărci e proclamat membru pe viață.

Din aceste cotizațiuni se susțin cheltuielile necesare acțiunii de propagandă a ligii. Ea are un organ special: o revistă economică și lunară: *Bodenreform*, la care colaborează dintre cei mai autorizați economiști ai Germaniei. Revista e în anul al 19-lea al existenței ei și și-a creat un loc de frunte în literatura periodică universală care se ocupă cu problemele sociale.

Afară de asta, în fiecare an apare un Anuar al ligii.

Revista și celelalte publicații se trimit gratuit membrilor ei. Cheltuielile s'au ridicat anul trecut la 27.000 mărci. Următoarea tabelă poate da o idee generală de chipul cum se repartizează această sumă:

	M. Pf.
Publicarea și trimiterea revistei	13,052.75
Hirtii volante și alte imprimare de propagandă	1,703.80
Salarii personalului administrativ	2,200.00
Salarii membrilor biuroului	3,885.30
Cheltueli de călătorie	344.00
Chirie	800.00
Cheltueli pentru ultimul congres	1,054.20
Correspondențe și lămuriri	2,392.00

Restul până la 27.000 mărci e înghițit de cheltueli mai mărunte.

Biuroul expediază zilnic, în medie, 100 de imprimare și 12 scrisori.

Mișcarea pentru reforma funciară se întinde cu o repeziciune uimitoare. În Aprilie 1908 făceau parte din ligă, în afară de numeroșii membri individuali din toate stratele sociale, 39 comune, 53 societăți de funcționari, 23 societăți culturale, 17 asociații pentru ocrotirea sănătății; 29 asociații politice, 166 asociații de lucrători, 24 societăți de construcție, și colonizare, 27 societăți pentru închiriere și 3 societăți de proprietari de case.

În total, mișcarea e sprijinită de un număr de 600.000 de cetățeni.

Se înțelege că o ligă, care se întemeiază pe sprijinul a 600.000 de oameni, pe autoritatea științifică a atîtor profesori, juriști și economiști, care are un scop așa de umanitar și de bine precizat, pe care-l urmărește pe căile unei agitațiuni legale,—nu poate să deștepte decît cel mai mare interes din partea autorităților conducătoare, cari sînt ținute să ia în samă orice ajutor și orice lumini pentru rezolvirea problemelor sociale.

La ultimul congres, în Stuttgart, au fost reprezentate oficial toate autoritățile al căror resort putea avea legătură cu acțiunea ligii: din Prusia era reprezentat ministerul de interne; din Württemberg ministerul de interne, de justiție și de domenii, Centrala pentru agricultură, direcțiunea asigurării lucrătorilor, direcțiunea serviciului sanitar, primăria orașului Stuttgart. Din Bavaria a fost delegat directorul serviciului pentru inspecția locuințelor, din Berlin directorul serviciului de binefacere; erau de față încă profesori, membri ai parlamentului și primari din diferite orașe.

Presa discută principiile și năzuințele ligii, cari găsesc aprobarea și în reviste a căror specialitate nu e numai decît rezolvirea chestiunilor economice *).

Dealtfel, mișcarea pentru reforma funciară nu există numai în Germania. Ea există încă în Norvegia, în Suedia—la ultimul congres era de față ca delegat profesorul dr. Cassel, dela universitatea din Upsala—în Austro-Ungaria, în Anglia. În Anglia, 79 de membri ai parlamentului sînt partizani ai reformei funciare; însuși fostul premier Henry Campbell Bannerman era un sprijinitor al ei.

Problema pe care caută a o rezolva mișcarea pentru reforma funciară a deșteptat și deșteaptă cel mai mare interes în lumea științifică. O întreagă literatură de scrieri economice a răsărit din analiza ei, printre cari sînt vrednice de toată atenția studiile lui Adolphe Damaschke, Berthold Otto, dr. Ermann, etc. În ultimele zile a apărut un tratat de economie politică de dr. Pohlman, care e scris cu privire special la reforma funciară.

Socot că mi-am făcut datoria față de publicul nostru cetitor, prin această schiță, fără pretenție, asupra unei mișcări care are atîta răsunset în lumea științifică și în viața publică din Apus.

Hohenheim

G. C. Ionescu-Șișești

*) Articole documentale au apărut, de pildă, în „Gartenflora“ și în „Wiener Illustrierte Gartenkunst“.

Cronica externă

— Situația în Austria. —

A făcut mult sgomot în Austria afacerea Wahrmund. Un simplu incident universitar a luat în câteva zile proporțiile unui incident național, care a zguduit Austria din hotar până în hotar. Afacerea în sine era fără mare însemnătate. Un profesor de teologie făcea la Innsbruck un curs ale cărui idei au părut cercurilor eclesiastice prea libere. De unde, intervenție a nunțiului papal, protestare a ministerului de culte austriac, împărțire în două taberi a studenților și în fine, grevă în toate universitățile și manifestațiuni anticlericale în toate orașele. De ce toate acestea pentru un profesor, care a făcut un curs ce n'a plăcut citorva cardinali? Pentrucă această afacere n'a fost decît un pretext. De mult exista în Austria o adîncă nemulțumire împotriva epitropiei clericale, și această nemulțumire nu aștepta decît un prilej ca să izbucnească. Acest prilej a fost afacerea Wahrmund. De aceea se și poate spune că ea reprezintă prima încercare serioasă pe care Austria o face ca să scuture jugul clerical. Faptul merită luarea noastră aminte. În veacul al XIX, în care toate statele europene au fost cucerite de spiritul modern, în care ideile noi și tendințele de democratizare n'au cruțat nici una din vechile organizațiuni sociale, Austria păstrase o situație deosebită. Ea adoptase formele externe ale civilizațiunii moderne, dar înăuntrul acestui organism nou bătea cu putere tot sufletul lumii vechi. Așezămintele austriace aveau astfel un parfum de vetustate, care se explica prin lunga opoziție ce Austria făcuse ideilor Marei-Revoluțiuni — căci să nu uităm niciodată că Metternich fusese sufletul Sfintei Alianțe—și prin temperamentul indolent și cam adormit al Austriacilor, pe cari Napoleon I i-a zugrăvit atît de bine cînd, exasperat de încetineala mișcărilor lor, a exclamat odată pe un cîmp de bătălie „Austriacii sînt întotdeauna îndărăt cu 5 minute, cu un corp de armată sau cu un secol!”

Cît de scump a costat pe Austriaci această neputință de a se adapta spiritului unor vremuri noi, se poate vedea din înfrîngerile ce au suferit în tot decursul veacului al XIX-lea și din situația critică, în mijlo-

cul căreia se zbate și azi monarhia Habsburgilor. Ceea ce era însă mai curios decât inaptitudinea Austriei de a se adapta civilizațiunii moderne, era faptul că nu reacționa de loc împotriva nepăsării, care o costa atât de scump. Preoții continuau să fie stăpînii situației și ai spiritelor, iar națiunea continua a privi cu o conștiință seninată înfrîngerile repetite ce se datoreau funestei lor influențe. Nici o voce puternică nu cutezase să se ridice din masele amuțite, să denunțe pericolul și să determine în opinia publică curentul mintuirii. S'ar fi zis că toate izvoarele de viață au secăt, că tot focul entuziasmului s'a stîns în poporul austriac. Cei mai optimiști încetaseră de a mai nădăjdui.

Și iată, de cîteva ani Austria s'a trezit. Farmecul ideilor moderne a sedus-o; atrasă de puterea lor vrăjitoare a căzut și dînsa în mrejele lor. În cîteva luni, fără multă pregătire, ea a introdus sufragiul universal, a rupt zăgăzurile ce menținea într'un fictiv echilibru forțe între cari vremea stabilise alte raporturi reale. Puterea socialismului și supremația ideilor democratice au apărut dominînd diviziunile naționale și toate distincțiunile politice ale vieții de partide. Dintr'o zi într'alta a fost în înapoiata Austrie o explozie de democrație. Pentruca această democratizare să fi fost însă desăvîrșită, trebuia scuturat un al doilea jug: jugul clerical. Catolicismul nu este numai o doctrină religioasă, el este mai presus de toate un instrument politic. Papii nu au vrut să despartă nici odată puterile lor spirituale de visurile lor de dominațiune pămîntenească. Biserica catolică a avut întotdeauna pretenția de a fi mai presus de puterile lumești, de a conduce ea regi, împărați și popoare. În Austria influența catolicismului rămăsese foarte vie și era deci în primul rînd o influență politică, care se exercita într'o direcție reacționară și se înălța ca o stavilă în fața tuturor ideilor de progres și de democratizare. Așa fiind, cînd Austriicii s'au dezbărat de tirania colegiilor restrînse, ei nu distruseseră de fapt decât jumătate din cercul reacționar în care viața lor publică stătea zugrumată: ca să desăvîrșească opera lor, trebuiau să nimicească și puterea clericalismului. Aci lupta era însă mult mai grea. Sistemele electorale reacționare sînt ca acele armate, cari sînt concentrate la un loc și pe cari un general dibaciu le poate zdrobi printr'o singură bătălie fericită. Clericalismul e ca armatele ce poartă răsboaie de guerilla. El e răspîndit pretutîndeni, te pîndește unde te aștepti mai puțin să-l întîlnești, re apare la stînga cînd ai crezut că l'ai distrus la dreapta. Pe urmă, clericalismul are ramificațiuni foarte întinse. El se întinde pînă în sînul familiilor, el cucerește spiritele, robește convingerile, fuge acolo unde nu-l poate atinge acțiunea directă a omului, unde nu-l poate doborî decît influența lentă a timpului. În fine clericalismul are pentru el și haina misticismului. Mulți lovesc cu ușurință în piepturi cari stau deschise, dar, printr'o rămășiță de atavism, șovăesc cînd e vorba să izbească în veșminte ce evocă în mintea lor credințe ce nu s'au stîns cu desăvîrșire, sau o teamă de necunoscut de care nu au putut încă să se dezbare.

Afacerea Wahrmund e prima bătălie dată împotriva clericalismului austriac. Ea a dovedit cât de puternică e nemulțumirea împotriva clericalismului în Austria, dar războiul e abia început. Vor trebui încă multe bătălii, și bătălii crâncene, până ce clericalismul să fie înfrânt în monarhia Habsburgilor. Fazele acestei lupte vor fi desigur interesante de urmărit pentru toți cei ce urmăresc pas cu pas lupta ce se dă în timpurile moderne între o lume care naște și alta care dispare. La dreptul vorbind, ce poate fi mai pasionant decât spectacolul acestei transformări, decât farmecul necunoscutului, ce este la capătul ei? Și ce este mai ciudat decât de a privi o omenire, care se schimbă în mijlocul unor oameni ce refuză să o înțeleagă și cari se încăpăținează să n'o vadă?

Două lucruri se desprind însă de pe acuma luminos din afacerea Wahrmund. întâi, înfrângerea catolicismului și al doilea, neputința de a rezista astăzi curentului democratic. Degeaba apărătorii catolicismului se încearcă să mai susțină puterea lui. Evident că o forță ca organizația bisericii catolice nu poate să dispară în câteva decenii, dar nu e mai puțin adevărat că toate țările catolice luptă pentru a distruge influența preoților și că pretutindeni catolicismul este bătut. Nici o țară nu mai suferă dominațiunea preoților. Sînt cîțiva ani abia decînd Franța a reușit să înlăture congregațiunile, și iată că două țări, în cari catolicismul era atotputernic, Austria și Spania, s'au ridicat împotriva lui și nu se mai gîndesc decît să pășească pe urmele Franței. În zădar vorbesc apărătorii catolicismului de admirabilul spirit de adaptare al bisericii catolice și dau ca dovadă activitatea pe care preoții catolici o desfășoară în unele chestiuni sociale. Toate acestea nu pot decît să întîrzie înfrîngerea, dar nu s'o înlăture. Fatalitatea înfrîngerii stă în esența însăși a organizațiunii catolice, în lupta nesocotită ce duce împotriva spiritului de cercetare, în ironia soartei, care a vrut ca dintr'o doctrină sublimă de iubire și de iertare, preoții ei să facă un instrument de tiranie și de dominațiune. Dealtminteri, ceea ce e mai trist pentru catolicism și cel mai bun indiciu al decadenței sale fără de mintuire, e că societățile catolice nici nu mai au puterea să se pasioneze pentru cauza lor.

Cînd d. Combes a început în Franța lupta împotriva clericalismului, se credea că lumea catolică franceză își va apăra privilegiile cu cea din urmă energie, că se va ridica ca un singur om ca să respingă mina neglegiuită ce îndrăznește să se atingă de biserică. Congregațiunile au fost însă izgonite, bisericile au fost despărțite de stat fără nici o zguduire puternică, nu s'au văzut decît pe ici pe colo manifestațiuni singuraticе, focuri de pae ce s'au stîns de îndată ce un reprezentant al forței publice a suflat mai tare peste dînsule, sau entuziasmuri ce s'a răcit la apariția celui dintîi subcomisar. Iar astăzi, nimeni nu mai vorbește în Franța de aceste chestiuni. Alte preocupări agită spiritele. Una din cele mai mari schimbări sociale, după ce s'a săvîrșit fără zbciumare, a căzut în uitare. Cît timp credința în biruință mai există, o cauză nu e pierdută.

Cînd însă nepăsarea a cuprins pe cei mai convingiți, sfîrșitul este apropiat, și să nu credem că sfîrșitul atotputerniciei catolice nu va avea asupra mersului întregii lumi o influență de cea mai mare însemnătate. Priviți numai ce au făcut catolicii din țările pe cari și-au pus stăpînire. Vedeți cum Spania, mîndră și puternică odinioară, stă azi smereită în concertul european, unde sărăcia și înfrîngerile ei nu-i mai dau dreptul decît la un loc secundar. Luați pe vecina ei Portugalia, pe care morala catolică n'a știut s'o ferească de cea mai desăvîrșită corupție politică. Treceți la Italia care nu se ridică decît în măsura în care înfrînge clericalismul. Nu uitați că Bavaria, cu toate virtuțile ei, stă plecată sub sceptrul Prusiei. Vedeți Polonia sfășiată, Austria dezbinată și adăugați la acest tablou anarhia republicilor sudamericane, a căror civilizațiune e toată clădită pe religia catolică, stabiliți o comparație între starea tuturor acestor state și statele protestante de pildă, și spuneți pe urmă dacă omenirea nu are dreptul să pună cele mai frumoase speranțe în înfrîngerea atotputerniciei catolice ?

Neputința de a rezista curentului democratic nu poate să fie mai bine ilustrată decît prin exemplul Austriei. Dacă și Austria se democratizează, e fiindcă democrația e o necesitate a timpurilor, pe care nimic n'o poate înlătura. Și în Austria democratizarea are o mai mare însemnătate decît aiurea, de oarece ea nu va sluji numai la rezolvarea unui problem de organizare socială internă, ea va sluji la dezlegarea problemului naționalităților. Ceea ce face astăzi din problemul naționalităților un problem insolubil, e că fie Austria, fie Ungaria, nesocotesc principiul naționalităților și concep monarhia Habsburgilor ca o împărăție în care unele naționalități trebuie să fie stăpîne și celelalte supuse; pe cînd soluția stă în respectul tuturor naționalităților deopotrivă și în unirea lor, nu prin forța brutală, ci prin solidaritatea de interese și comunitatea de aspirațiuni. În ziua în care idelle democratice vor pătrunde în conștiința Austriei, în acea zi vor cădea toate piedicile ce stau azi în calea unei federațiuni, și monarhia Habsburgilor, care a cunoscut alîtea zbuciumări deșarte, va fi găsit atunci înfine elixirul pe care atîția alhimiști politici l'au căutat în niște concepții învechite, în cari nu putea să fie găsit.

I. G. Duca.

Cronica Științifică

— Circulația materiei și energiei în natură. —

Se știe că, în natură, între cele trei regnuri: *mineral, vegetal și animal*, există un schimb de substanță și energie, schimb încontinuu și închis, întrucât nu e decît una și aceeași materie, care se transformă încontinuu, atît în laboratorul imens al naturii, cît și în micul laborator al celulelor animale și vegetale; așa că din acest punct de vedere, *re-paus absolut*, în înțelesul lipsei de travaliu, putem spune că nu există în univers.

Această materie este unică în natură și dacă se schimbă, schimbările ei sînt datorite mediului înconjurător.

Sînt vre-o 14 corpuri cari se asociază și formează combinațiuni mai mult sau mai puțin instabile, și cari, ușor pot să treacă sub altă formă. Aceste combinațiuni se fac prin *sinteză*, însoțite întotdeauna de o acumulare de energie care trece în stare potențială, iar la cea mai mică acțiune a mediului, același corp se poate descompune, cînd, pune în libertate și energia sub formă de energie actuală.

Această teorie a căpătat o bază științifică prin *legea conservățiunii materiei* a lui *Lavoisier* și prin *legea conservățiunii energiei*, stabilită de către *Robert Mayer* și *Helmholtz*, legi după cari s'a zis că: „în natură, nici materia nici energia nu pot fi create ori distruse, ci ele sînt cantități constante și invariabile“; însă, cum în concepțiunea monistă a naturii, energia și materia sînt inseparabile, putem ca aceste două legi să le confundăm în una singură, universală: *legea conservățiunii substanței*.¹⁾

Materia această universală poate să fie divizată în părțile mici: atomi, între cari există o substanță foarte ușoară, dacă nu imponderabilă, numită eter și care umple spațiile dintre atomi, precum și spa-

1) *Ernest Haeckel*.—Le monisme.

țurile interplanetare, așa că din acest punct de vedere, eterul este și el universal.

Mă simt obligat să reamintesc că aceasta e o ipoteză, însă o ipoteză bună, întrucât ea e de o perfectă concordanță cu toate faptele stabilite până acum.

* * *

Dacă trecem la *materia organizată*, care formează regnul vegetal și animal, vedem că această materie este formată din elemente pe care le găsim și în materia brută, însă care diferă prin modul de combinațiune așa că în plante găsim compuși ca hidrații de carbon, grăsimile, substanțele albuminoide, care se deosebesc de corpurile simple, fiindcă închid o energie potențială mare, și *Verworn* zice că: „ceea ce e important în această privință, e că un grup din aceste substanțe: albuminoidele, aparțin, fără excepțiune, la toate organismele, și dacă pe de o parte nu există un singur organism mort sau viu, în care materiile albuminoide să lipsească, pe de altă parte, nu există în natură un singur corp inorganic, în care să se afle o materie asemănătoare sau apropiindu-se prin caracterele sale de substanța albuminoidă. Posesiunea moleculei complexe de albumină este semnul distinctiv al organismului față de toate corpurile inorganice”¹⁾.

Materia vie posedă însă multe proprietăți prin care se deosebește de materia brută, așa, materia vie respiră, se nutrește, simte, se mișcă, se reproduce; și se mai deosebește și alfel de materia brută, căci, pe cînd aceasta se poate divide până în particule mici numite atomi, împărțirea substanței vii nu poate fi împinsă de cît până la *celulă*, care e formată din protoplasmă și nucleu, așa că *celula este unitatea morfologică și biologică* a substanței vii, contrar teoriei lui *Altmann*, care consideră celula ca fiind formată din granule mici numite *bioblaste*, ce nu pot fi însă considerate ca unități biologice, căci nu-s de sine stătătoare.

Altă proprietate a materiei vii e că ea este neconținut în o prefaceră și într'un schimb de substanță și energie cu mediul ambiant. Din acest punct de vedere, celula organică este un adevărat laboratoriu în care *protoplasma* sintetizează substanțele cele mai diverse; și în această privință putem să facem o deosebire între regnul vegetal și regnul animal, deosebire care ne va ajuta mult la explicarea modului de circulație a materiei în natură.

Plantele iau elementele simple pe care le găsesc în pămînt sub formă de săruri, le absorb prin perii absorbantî ai rădăcinii, sub formă de soluțiuni, și grație clorofilei, pot ca *utilizînd energia solară* să descompue pe CO₂, pe care îl absorb din atmosferă prin frunze, și să

1) *Verworn*: Physiologie générale.

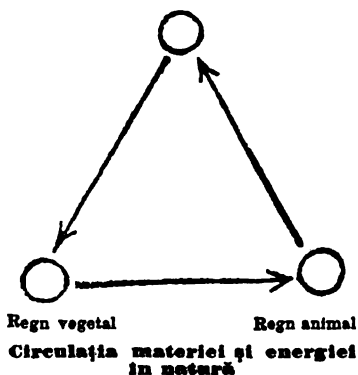
unească C cu O și H, și să formeze primul produs de sinteză numit amidonul, care e atât de răspândit în plante (*sinteza ternard*).

Plantele dar, plecând de la CO₂, apă și câteva săruri dizolvate în ea, pot să constituie toate substanțele organice atât de diverse pe cari le conțin și cari intră în constituția substanței lor. Ele continuă mai departe sinteza ternară, și, fixând azotul la molecula compusă din C, H și O_x, formează astfel substanțele albuminoide (*sinteza quaternard*). Vedem, deci, că plantele sînt specializate mai mult în vederea *organizării materiei minerale*, prezentîndu-se cu o acțiune de sinteză.

Regnul animal nu poate ca să sintetizeze substanța sa din corpurile simple inorganice, așa că toate animalele au nevoie, pentru a trăi, de materii organice sintetizate deja de plante, pe cari le desfac spre a-și procura energia necesară lor.

Regnul animal nu poate să existe fără regn vegetal și unele animale, de ex : carnivorele, ce par că ar face excepție de la regula generală, își procură hrana lor tot din vegetale, întrucît și carnivorele se nutresc cu animale erbivore, cari trăesc numai cu alimente vegetale, astfel că în mod indirect și carnivorele țin tot de regnul vegetal ; vedem deci o dependență a regnului animal de regnul vegetal, așa că albuminele, hidrații de carbon, grăsimile, sintetizate de plante, formează apoi baza regnului animal, care are o *acțiune de descompunere*, de analiză.

Regn mineral

Am putea să figurăm aceste fenomene în o schemă care ne va arata, și mai bine, circulația de materie și energie în natură, de la regnul mineral la cel vegetal, și apoi la regnul animal, de unde materia se va întoarce iarăși la forma primitivă, adică minerală.

În evoluția ei, substanța vie, după un timp oarecare se desface iarăși în corpurile simple, pe cari le găsim în natură, *asa că găsim un ciclu închis de materie și energie* între aceste trei regnuri. S'a asemănat cu multă dreptate

evoluția ființelor vii cu fenomenul ce-l observăm cînd aruncăm o piatră în aer ; aceasta constituie un mobil în mișcare, care va descrie o curbă definită de forța care i-a dat naștere ; tot asemenea și ființa vie descrie în evoluția sa o *traectorie*, al cărei termen final e întotdeauna moartea, căci ființele vii au o existență limitată, ele se descompun și dau loc altor ființe : „*materia vie moare și se naște fără încetare, în virtutea unei instabilități, care e funcțiune a vieții*”.

Deci neconținut materia vie este într'un echilibru instabil, și tocmai aceasta e unul din caracterele cele mai însemnate ale substanței vii :

neconținut într-o transformare, într-o prefacere. Și există două curențe cu sens invers : prin unul intră substanțele alimentare, cari vor aduce și energia necesară funcționării celulei, prin celălalt curent ies produșii acestei desazimilații, cari pot fi : vapori de apă, CO_2 sau uree (CO_2 , H_2)—acest martor al distrucțiunii albuminei vii, a protoplasmelor,—și cari nu sînt de cît simplii principii minerale.

Pretutindenea în natură vedem acest proces de sintetizare și dezasimilațiune, dezasimilațiune care are în totdeauna o tendință de mineralizare a substanței sintetizate de către plantă, restituind astfel lumii înconjurătoare elementele simple cari au suferit atîtea diverse transformări.

Așa dar, trawaliul pe care-l produce lucrătorul de uzină, ca și lucrătorul intelectual, are ca bază regnul vegetal, care acumulează energie în substanțele sale, energie care după cum am văzut la sinteza ternară, are ca origină *soarele*, care constituie sursa conservatoare a vieții pe pămînt. Dacă acum am căuta să mergem mai departe și să ne întrebăm de unde vine energia soarelui?... Liniște.—Vălul întunecat al ignoranței acopere această fundamentală problemă... Aci dăm de limitele cunoștinții noastre asupra naturii și nu putem răspunde de cît că nu știm.

Ar. Grădinescu.

Cronica Artistică

O timplă de biserică de A. Clavel.—„Darul Romei”.—Un cuvânt nedrept.—Expoziția Grottemeyer.—Sculptorul Franasovici.

D-l A. Clavel, arhitect, expune în hemiciclul Pinacoteiei o timplă de biserică executată după desenele d-sale, desene inspirate parte din decorațiunea religioasă, parte din motivele de industrie casnică românească, ceace face ca lucrarea aceasta să pară, să fie chiar originală, cât se poate de originală. Intr'adevăr: cui l-a fi trecut prin minte—și nu a trecut nimăru prin minte—ca să folosească motivele săpate de pe unele case țărănești, cum și unele proceduri de sudare a diferitelor piese de lemn, într'o timplă de biserică?—operă cu caracter religios, caracter bine definit, bine conservat și mai ales mult respectat în tot decursul vremii decînd s'au încheșat caracterele diferitelor arte. Deaceea m'am mirat cînd am văzut amestecul acesta de motive luate din domeniul deosebite, cari se exclud unul pe altul și cari dacă se 'ntîlnesc într'un tot armonic, se separă însă pînă la natura lor bine distinctă, care le și indică o destinație aparte pentru fiecare. Hotărît: d. Clavel a vrut să fie și original și naționalist. Și pentru una și pentru alta din aceste două intențiuni noi nu-l putem decît felicita; și o facem pentru a-l dovedi chiar dintru început că norma noastră de critică ti este tocmai pentru aceasta favorabilă. Decît, avem și o datorie față de arta în sine, aceea de a respecta caracterul unei opere, ferindu-l cît se va putea mai mult de influențe străine aceluia caracter. Altfel lipsim opera noastră de stil, cădem în *baroc*. Și cred pe d. Clavel nu numai un artist ca ori și care altul, dar încă un artist pasionat de arta sa, pentru a 'mi închipui că odată cu timpla dela catedrala din Caracal, d-sa a lăsat deoparte convingerile d-sale de artist și de om de gust, cu privire la caracterul sau stilul unei opere.—Privesc creasta acestei timpli, o vitrantă de ogive cu săgețile retezate și decorate cu acel briu bisericesc destul de cunoscut; îmi zic: e bine, e frumos, e de gust. Imediat dedesubt trei rînduri de ochiuri destinate praznicelor, de mărimi deosebite, echilibrate, se grupează de minune în jurul unui ochiu mai mare, un centru destinat

unui praznic mai însemnat. Urmează apoi un admirabil briu de un profil îngrijit, decorat cu clorchine de struguri și foi de viță inteligent stilizate după motive similare, zugrăvite însă, cari se mai găsesc la unele din vechile noastre monumente istorice, cum de pildă la paraclisul dela Colțea.

Trec însă la partea inferioară a tîmplei unde, cu toată crucea aceea de gust dela porțile împărătești, parcă am pierdut șirul lucrurilor și tocmai într'un tîrziu mă forțez de a recunoaște că sînt în fața a două uși —ușile laterale ale tîmplei—de casă țărănească, cu tablii încheiate de-a curmezișul, cu săpături mărunte, ochiuri cu steluțe, creștături în cruce, așa cum e în casa meșterului Antonie Mogoș din muzeul de Artă Națională. Desigur că *arta națională* a cîștigat mult din această reînviere a ei într'o tîmplă de biserică, opera d-lui Clavel. Cît a pierdut însă... tîmpla de biserică din această apropiere a motivelor de industrie casnică romînească? Și a pierdut nu numai prin incompatibilitatea caracterului motivelor, dar și prin valoarea artistică a motivelor, cari, e elementar de a recunoaște: sînt primitive. Căci ori și cine care laudă și admiră aceste motive, laudă și admiră pe țăranul nostru care deși neumbat prin școli, sapă și cioplește în lemn figuri ce sînt frumoase pentru că sînt *caracteristice*; departe însă de a crede că sub raportul strict artistic aceste motive pot intra în decorațiunea modernă fără o prealabilă stilizare. și aceasta numai în opere cu caracter corespunzător. D-l Grasset, cînd a vorbit în studiul său asupra „Școalei decorative Domnița Maria din București” a accentuat această *primitivitate* a decorațiunilor de artă casnică, „la care—zice decoratorul francez—nu trebuie să ne reîntoarcem” 1). Negreșit ar fi și lesne și practic totdeauna; voești să faci o operă „în stil romînesc”: lai motive naționale de pe porți, de pe covoare, de pe cămăși—cum face o cunoscută editură din capitală pentru cărțile ce le editează—și le aștarni în opera ce ai a face, fiind convins că cea ce ai făcut va fi socotit drept o încercare—neizbutită, v'asigur—de artă decorativă romînească. Cît a cîștigat însă în realitate arta decorativă, ce progres de idei în stilistica decorațiunii? Nici unul. Nu zic totuși că arta noastră nu trebuie să caute în trecut, la arta vremurilor vechi. Dar cînd și cum? Aci nu știu să răspundă cei mai mulți cari iau la întîmplare motive din arta veche romînească, și le folosesc anapoda, în lucrări de decorațiune modernă.

Negreșit că cea ce spun aci, spun mai puțin pentru d. Clavel, care e un arhitect de gust, decît pentru restul decoratorilor în genere, cari n'au priceput niciodată ce înseamnă o operă de stil. În cea ce privește pe d. Clavel, ar fi fost mai bine dacă pentru tîmpla aceasta ar fi cercetat sfîșnicele săpate în flori, stranele, trepiedele cît și iconostasele cele vechi, aflătoarele unele încă prin biserici vechi, altele în Muzeul

1) L'Art décoratif, Mai 1908,

de artă națională dela șosea ; însfirșit tîmplele, frumoasele tîmple dela Cozia, sau aci în capitală, la Scaune și Paraclisul Mitropoliei. E sigur că ar fi întîlnit motive mai potrivite, mai în caracter decît cele pe cari le-a folosit în partea inferioară a tîmplei expuse la Ateneu.

Cu aceste rezerve asupra decoratiunilor din opera d-lui Clavel, ne facem o datorie de a recunoaște că artistul posedă îndeajuns însușirile unui arhitect de gust, căruia i se cuvine toată lauda pentru lucrarea aceasta, de altfel bine echilibrată ca proporțiune și îngrijit studiată în detaliu.

„Darul Romei”.—În piața Sf. Gheorghe și Lipscani s'a așezat zilele acestea monumentul „Lupoaipei”, dăruit de municipalitatea Romei, comunei București. E o frumoasă lucrare de sculptură, a cărei valoare e cu atît mai mare cu cît e vorba de o operă de stil, unica poate pe piețile noastre publice. Nici nu se putea un mai prețios dar din partea orașului unde arta e o tradiție și cultivată, ca atare, în unele din monumentele sale. Vedeți această lupoaică cu grumaz puternic, cu părul în-cîrionțat în rînduri simetrice, cu botul clopit ca din granit,—ea e din aceeași clasă de animale din plastica clasică : vaca lui Miron, caii din friza Parthenonului și chiar taurul ninivit. Iată de ce e o operă de stil. În părul acela cîrionțat de pe grumazul lupoaipei, întrevădem un întreg trecut de artă cu felul de a fi și de a înțelege natura a artiștilor din acea epocă, cu interpretarea lor particulară, neînțeleasă multă vreme, sau înțeleasă atunci cînd s'a ghicit îndărătul unei tehnici în aparență naive, intențiuni de mari stilisți. Să mulțumim și noi dar de la această rubrică donatorilor artiști, inimoșilor Italieni, pentru acest prețios monument de artă.

Un cuvînt nedrept.—În primul număr al „Buletinului Comisiunii monumentelor istorice” a cărui aparițiune a fost salutată cu bucurie de toți iubitorii noștri de artă veche romînească, în special de acei ce știu prețului operele de caracter, se publică și raportul comisiei privitor la lucrările de restaurare executate sau în curs de execuție. În acest raport, se spune între altele că „în cea ce privește pictura, comisiunea așteaptă ca atunci cînd vom avea specialiști pentru pictura *al fresco*, să se facă lucrările de pictură” (citez din memorie). E desigur în acest fel de a vedea al Comisiunii monumentelor o deosebită grijă—cum și trebuie—pentru ca restaurarea frescurilor să se facă cît mai în caracter și de o mîină cît mai destoinică. Se pare însă că teama comisiei de a nu da peste artiști nedestoinici e mai puțin justificată astăzi, cînd am întîlnit mai mult de cît un artist care să se simtă „nesocotit” de neîncrederea Comisiunii monumentelor. Și de ce oare nu vor fi și la noi „specialiști” ?.. Care să fie cauza acestei lipse din cauza căreia lucrările noastre de restaurare picturală sufăr atîta ? O cercetare cît de sumară stabilește tocmai contrariul ; și pentru a nu merge mai departe, pictura dela Stavropoleos dovedește că asemenea lucrări se pot face și la noi, fără să fie nevoie pentru aceasta de pictori de la muntele Athos, sau de vre-un

Exner oarecare, cari se vor fi mirînd și ei cum de România își caută decoratorii peste graniță. Adecă nu se muncește și la noi, nu se cercetează, nu se fac releveuri, nu se studiază vechile frescuri, nu se copiază sfinții din vechile monumente? Nu se găsesc tineri cari să fi studiat decorațiunea murală, *frescul, tempra*? Nu se găsesc buni desenatori, îndemânateci copişti? Sînt desigur; și pentru toată această muncă de salahari: de a aduna, de a studia, de a migăli pentru a surprinde tainele tehnice ale vechilor decorațiuni, de a-și însuși factura bizantină pentru care trebuie o muncă de schimnic, pentru toată această caznă zic,—nu trebuie, cel puțin, să le ignorăm munca care și așa nu-i conduce la nici un folos practic.

Dar... ce înseamnă o lucrare *al fresco*, ce greutate de nelnvins pentru un *Romîn* prezintă acest gen de pictură, despre care istoria spune că el e procedeul cu care au lucrat primii pictori apăruiți în țările cari posedă, în afară de policromia statuelor, și o decorațiune pictată? Pe o tencuială proaspătă, pictorul zugrăvește, în culori de apă, chipul ce-l are de făcut, cu stricta condițiune de a zugrăvi *numai* pe tencuiala umedă; de aceea chiar pictorul e dator de a pune să i se prepare tencuiala numai cît poate lucra într'o zi. Tot din cauza repeziciunii cu care trebuie să se facă execuția, în vederea uscării tencuelii odată cu pictura, pictorul e ținut să vină cu desemnurile gata pe cartoane, sau pe hîrtie groasă, după care, prin ajutorul *panzelor* (înțeparea cu acul a conturului) obține cu ajutorul pulberii de cărbune, un calc pe tencuiala pregătită de zidar. Pe acest calc, un bun desenator, stăpîn pe tehnica frescului—din cele mai simple—ăsterne nuanțele cît se poate mai cu îndemănare pentru a termina dintr'odată; revenirea tonurilor strică oarecum, chiar dacă e făcută *a tempra*, cum se face cîteodată. La ce se reduce dar frescul cerut de Comisia monumentelor? O copiere a frescului vechiu și o transpunere a acestel copii pe preparațiunea zidarului, pe tencuială. Și pentru aceasta nu se găsește la noi nici un artist îndestul de pregătit, care să corespundă pretențiunilor genului acesta? Lăsăm deoparte specialiști ca Verona sau Baltazar; trebuie să se mai găsească destul, sau cel puțin atîți cît ne trebuie,—decoratori *al fresco*, cari merită cinstea de a li se încredința lucrări de acest gen. Ne-am obișnuit să credem că dintre noi nu pot ieși elemente destoinice, cari să priceapă rostul atîtor lucrări pentru a căror rezolvire visăm cine știe ce artizan, care poartă cu sine ca cea mai prețioasă prerogativă calitatea sa de... străin.

Și în această privință nimic mai simptomatic pentru xenofilia noastră, decît încrederea aproape oarbă cu care ne grăbim a încărca de lucrări pe cei recomandați de împrejurarea că până acum „s'a constatat”—tristă constatare—că dintre noi nu poate ieși alesul sau aleșii cari să merite încrederea cu care cinstim pe alții. Nu vorbesc pentru cazul „monumentelor istorice”; el e numai o manifestare, ca multe altele, a căror repetare trebuie să îngrijească pe ori și cine se uită în viitor. Profităm de prilejul acesta pentru a ne exprima mulțumirea pentru lucrările de restaurare întreprinse de comisiune, cari nu numai că au început dar

unele au și luat sfârșit, fiind conduse de arhitecți de ai noștri, printre cari numile d-lor Gabrielescu N. și Ghica-Budești, spun, cel puțin atât, că pentru lucrările noastre de restaurare, nu trebuie să ne uităm mai departe de capul arhitecților români. Să fim siguri că Stavropoleos (aci lucrează d. Mincu), Horezul, Golia etc. au încăput pe mîni sigure. Nici o părere de rău pentru *altfel* de restauratori.

Expozițiunea Grottemeyer.—Bine recomandat de gazetele cotidiene, d. Grottemeyer a sperat că va cuceri lesne publicul românesc cu pînzele d-sale comandate, sau necomandate, de monarhii și oamenii de samă portrecturați de d-sa. Dacă nu aș datora oarecare curtuazie pictorului străin, mi-aș fi spus sincer părerea asupra lucrărilor d-sale, pe cari le doream la înălțimea reclamei ce li s'a făcut. Consiliem pe d. Grottemeyer ca în turneele d-sale prin țări străine să prenumere și țara noastră, printre cele cari au în viața lor publică o viață artistică îndestul de animată de un public rafinat și pretențios. Poate că atunci să ne vie cu cele cîteva lucrări mai bune: „Portretul d-nei“ X. „O recrutare“, nu în *fotografii* ci în original, pentru a menționa și eventual a-i sărbători trecerea pe la noi.

Sculptorul Franasovici.—În împrejurări cunoscute, sculptorul Franasovici a murit în floarea vrstei, tocmai cînd cu toții așteptam dela dînsul opera care să fixeze reputațiunea unui sculptor cu temperament ales. Cele cîteva lucrări—două-trei busturi—expuse acum cîțiva ani în Palatul Artelor, cu ocazia Expozițiunii jubilară, au fost deajuns, pentru noi, pentru a întrevedea în persoana răposatului artist un sculptor de carieră; o factură liberă și originală, unită cu o îndrăzneală a concepțiunii, deosebea operele lui Franasovici de restul lucrărilor de sculptură. Tehnica acestui sculptor, pe care îl regretăm sincer, să asemăna numai cu cea a prințului Trubetzkoi, originalul sculptor rus, care, se știe, excelează în lucrări realiste în genul în care a debutat și Franasovici. O catalogare și o publicațiune a operelor regretatului sculptor se impune.

Spiridon Antonescu.

Cronica financiară

Situația tezaurului public în anul financiar 1907—1908, dela 1 Aprilie 1907 până la 31 Martie 1908.

Ministerul finanțelor a publicat de curînd o dare de samă de mer-sul încasărilor și cheltuelilor privitoare pe exercițiul 1907—1908, dela 1 Aprilie 1907/8—31 Martie 1908, adică pe timp de 12 luni. După această dare de samă, evaluările bugetare pe exercițiul 1907—8, și încasările dela 1 Aprilie 1907—31 Martie 1908, se prezintă ast-fel :

Evaluarea veniturilor pentru întreg exercițiul 1907—

1908, adică 18 luni, dela 1 Aprilie 1907—30 Septembrie

1908 este de : Lei 252.475.456

Pentru exercițiul 1906—1907 evaluările au fost de „ 236.989.238

De unde un plus de evaluări de „ 15.486.217

Încasările pentru 1907—1908, dela 1 Aprilie 1907,

de cînd a început să se execute bugetul pe 1907/8,

până la 31 Martie 1908, cînd s'a încheiat anul financiar

1907—1908 au fost de „ 283.815.981

În 1906—1907, pentru acelaș timp, încasările au

fost de „ 271.379.894

De unde un plus de încasări în 1907—1908 față

de 1906—7 de „ 12.436.087

Față de evaluările bugetare, încasările prezintă cifrele următoare :

	<u>1907—1908</u>	<u>1906—1907</u>
Evaluări bugetare (18 luni) , Lei	252.475.456	236.989.238
Încasări (12 luni) „	283.815.981	271.379.894
Rezultă un plus de încasări față		
de evaluări de „	31.340.525	34.390.656

cițiului 1907—1908 mai ales asupra veniturilor directe, cum ar fi arenze de moșii, rate asupra pământurilor statului vândute la țărani, impozite directe: foncieră, patente, impozit personal etc. — Și încasările în această perioadă variază. Ele sînt mai mici sau mai mari, după cum executarea bugetului în cele 12 luni s'a făcut mai lesnicios sau mai greoiu. Dacă situația economică, rezultat al unei producțiuni agricole abundente și a unui comerț prosper a fost bună, atunci și încasările în cele 12 luni au mers bine; dacă însă situația economică a fost defavorabilă, atunci și încasările dau cifre mai mici, mai ales din contribuțiuni directe, cari rămîn să se execute în perioada complementară dela 1 Aprilie la 30 Septembrie.—Astfel în cele 6 luni complementare încasările celor din urmă 5 exerciții au atins cifrele următoare:

Incasări în perioada complementară de 6 luni. Lei	(1901-1902)	(1902-1903)	(1903-1904)	(1904-1905)	(1905-1906)	(1906-1907)
	21.105.556	20.057.441	18.644.274	22.658.185	25.041.401	20.976.313

Ca să vedem care ar fi încasările exercițiului 1907—1908 la 30 Septembrie 1908, n'am avea decît să adăugăm la încasările de lei 283.815.981 ce s'au realizat în 12 luni, încasările probabile ce se vor realiza în perioada complementară. Pentru exercițiul 1907—1908, încasările în această perioadă de 6 luni pot atinge cifra cea mai ridicată din cele ce am dat pentru cele 5 perioade ale exercițiilor din urmă, din pricină că în 1907 n'am avut o producțiune agricolă abundentă, astfel că mulți contribuabili n'au fost executați la plată în timpul dela 1 Aprilie 1907—30 Martie 1908 și au fost păsuiți pentru perioada complementară.—Dar pentru a nu exagera rezultatul, luăm pentru calculul nostru că cifra încasărilor tezaurului în perioada complementară ar fi cifra mijlocie de 20 milioane, nici cea mai ridicată, nici cea mai scăzută;—atunci încasările exercițiului 1907—1908 dela 1 Aprilie 1907—30 Septembrie 1908 vor atinge cifra următoare:

Incasări în 12 luni, dela 1 Aprilie 1907—30 Martie 1908	Incasări pe 6 luni pri- vitoare pe 1907—1908, de la 1 Aprilie 1908— 30 Septembrie 1908	Incasările exercițiu- lui 1907—1908
---	---	--

$$\text{Lei } 283.815.981 + \text{Lei } 20.000.000 = \text{Lei } 303.815.981$$

De regulă cheltuelile bugetare nu depășesc veniturile stabilite prin buget; chiar dacă se întîmplă oarecari prefaceri între creditele acordate la diferite capitole din buget, cum s'a întîmplat și pentru bugetul pe 1907—1908, aceste prefaceri se petrec înăuntrul creditului bugetar total.—Prin urmare, dacă la cifra evaluărilor veniturilor bugetare pe 1907—1908 raportăm cifra încasărilor ce s'ar obține la închiderea exercițiului, la 30 Septembrie 1908, obținem rezultatul următor:

Incasările exercițiului 1907—1908, de la 1 Aprilie	
1907 la 30 Septembrie 1908	Lei 303.815.981
Evaluările bugetare „ „ „ „	252.475.456
	<u>Excedent. „ 51.340.525</u>

Dar creditele stabilite prin bugetul pe 1907—1908 sînt mai mici

decît cifra evaluărilor veniturilor bugetare. Creditele pe 1907—1908 s'au stabilit la cifra de lei 249.275.456, alegîndu-se pînă la atingerea evaluărilor un excedent de lei 3.200.000.

Excedentul exercițiului 1907—1908 va întrece dar cifra de 51 milioane lei.

Acest excedent însemnat se obține într'un an cînd producțiunea noastră agricolă a fost mai puțin decît mijlocie, cînd comerțul nostru exterior, corespunzînd acestei producțiuni, a dat cifre mult mai scăzute, și cînd cutremurul social ce a izbucnit în primăvara anului 1907, în Martie, a făcut ca multe averi să se piardă și mulți contribuabili să-și piardă rostul de trai.—Producțiunea grîului în anul 1907 a atins cifra de 14.884.307 hectolitri, față de 40.126.507 hectolitri în 1906 și de 36.412.747 hectolitri în 1905.—În 1906 am exportat, numai grîu, de mai bine de 250 milioane lei, aproape jumătate din exportul Romîniei, corespunzător producțiunii celei mai mari de grîu ce am avut, pe cînd în 1907 n'am avut acest export, căci mult mai mică a fost cifra producțiunii.

Rezultatul admirabil cu care se va încheia exercițiul 1907—1908 dovedește pe de o parte tîria sistemului nostru de alcătuire bugetară, iar pe de alta o stare economică prosperă.—În 1901—1902 am statornicit și continuat sistemul de a alcătui bugetele cu o foarte prudentă evaluare a veniturilor și o mărginire a cheltuelilor sub cifra evaluărilor. Iar situația noastră economică prosperă se datorește extensiunii ce a luat agricultura și industria.—Producțiunea mare agricolă ce am avut în anii din urmă, mai ales în anii 1906 și 1905, și dezvoltarea noastră industrială, ce continuu a mers înainte, a făcut ca comerțul exterior al Romîniei să se soldeze în anii din urmă cu balanțe favorabile, să se formeze astfel rezerve economice, cari să înlesnească mersul schimbului și al încasărilor în anii de restriște.—Producțiunea de cereale a crescut dela media de 4.116.489 tone, cît a fost în cei 5 ani de la 1896—1900, la media de 4.726.085 tone în anii dela 1901—1905.

Comerțul exterior total al Romîniei a crescut dela 3.469.227 tone, în valoare de lei 646.266.637, cît era în 1901, la 4.947.683 tone în valoare de 913.474.303 lei, cît a fost în 1906.—Și s'a încheiat cu următoarele cifre în favoarea Romîniei:

Balanță comercială

1901	Lei	+	61.395.117
1902	"	+	91.474.670
1903	"	+	85.706.597
1904	"	—	49.499.274
1905	"	+	119.563.409
1906	"	+	69.246.053

În 6 ani, comerțul nostru extern s'a încheiat cu un plus în favoarea noastră de lei 377.886.572, ceea ce însemnează că această sumă a rămas în țară din comerțul nostru, servind să achite și datoriile noastre în străinătate și cheltueile ce le facem acolo.

Din cele de până aci se vede că situația noastră economică a ajuns la așa dezvoltare și rezerve s'au format atâtea în țară, că mersul încasărilor tezaurului nu mai atrăna așa mult, dela un an la altul, de producțiunea agricolă. Până la 1901—1902, de cînd bugetele noastre se încheie cu excedente, se știa că era deajuns un an agricol rău ca să facă ca bugetele să se încheie cu deficite mari, cum a fost în 1899, cînd am avut un deficit de 35.404.909 lei, cum a fost, în 1900, cu un deficit de 27.244.017 lei.—Dar această siguranță, ce mai mult sau mai puțin prezintă bugetele noastre, nu trebuie să ne facă să schimbăm baza lor de alcătuire. Cînd în comerțul nostru de export 80 % din total îl ocupă cerealele, un articol nestabil în comerț, căci producția lui atrăna de influențele atmosferei, și cînd starea noastră economică e influențată de acest export, e natural ca în alcătuirea bugetelor să menținem baza largă ce am adoptat, care să ne dea excedente mari în vremuri de belșug și să ne ferească de deficite în vremuri de secetă. Trebuie să menținem pe cît cu putință creditele bugetare în marginea strînsă ce am adoptat.—E bine să se știe că cele mai multe cheltuieli, mai ales cele de material, pornesc din biurouri, și ele se fac atîtea cît sînt creditele și se fac de multe ori fără folos și fără cea mai mică economie. Am avut ocazia să contribui la lucrările de executare ale bugetului și multă trudă mi-a trebuit ca să nu se cheltuească tot creditul prevăzut la unele articole bugetare și să rămînă oarecari economii.—Creditele de materiale trebuie să se acorde cu cea mai mare economie, iar executarea lor să se facă cu cea mai mare privighiere, așa ca cheltuielile nu numai să nu întreacă creditele acordate dar să lase și economii.

Alcătuirea bugetelor pe bază de excedente, e cerută și de interesele țării și de o bună gospodărie a finanțelor noastre.

Experiența ne-a arătat cît de periculoase sînt deficitele și cît de folositoare excedentele. Acestea asigură prosperitatea finanțelor publice și contribuie la bunul mers al afacerilor financiare și comerciale. Nu odată s'a constatat, și în 1907 s'a putut vedea bine, că atunci cînd toate piețele financiare din apusul Europei și cele din America erau zguduite de o teribilă criză financiară, piața noastră n'a avut mult de suferit,—aceasta și din pricină că situația tezaurului public fiind înfloritoare, a înlesnit afacerile și a animat tîrgul.

Excedentele bugetare mai au de rezultat că repară unele neegalități, ce rezultă din aplicarea impozitelor noastre, cu o singură condiție, ca aceste excedente să fie cheltuite în țară. Cheltuind aceste excedente pentru lucrări în țară, statul plătește cu ele munca a o sumă de muncitori de tot felul; se întorc astfel în mîna contribuabililor o parte din sumele ce le-au plătit ca impozite.

Bugetele cu excedente ne feresc de a contracta împrumuturi, uneori dăunătoare. Țara face față trebuințelor sale prin resursele proprii și nu e forțată a bate la porțile străine. În afară de asta, exceden-

tele pot contribui să se constituie rezerve prețioase.—Lucrul esențial este însă de a întrebuința bine excedentele, cari sînt rodul sforțărilor comune și a le întrebuința pe cît posibil la executarea de lucrări productive, căci o rea întrebuințare a excedentelor constituie pentru stat o pierdere și nu o întărire a forțelor economice.

De la 1901—1902 încoace toate bugetele țării s'au încheiat cu excedente, astfel :

Anii	Incasări din venituri bugetare	Plăți din credite bugetare	Excedente	Cît la sută reprezintă excedentul din incasări
1901—1902	Lei 237.242.537	216.025.348	21.217.189	8.94
1902—1903	„ 248.469.774	216.140.014	32.329.760	13.01
1903—1904	„ 246.759.270	218.090.537	28.668.733	11.61
1904—1905	„ 231.504.017	225.028.290	6.475.726	2.79
1905—1906	„ 278.727.464	233.281.108	45.446.355	16.30
1906—1907	„ 292.356.207	239.435.783	52.920.424	18.19

Asupra acestor excedente s'au deschis credite, adică s'au întrebuințat din ele sume menite să ajute la întărirea noastră culturală, economică și militară. Tot din excedente s'a prelevat și suma de lei 13.839.404, care constituie fondul de rezervă al tezaurului, și a mai rămas disponibil excedentul de lei 40.528.215, asupra căruia nu s'a deschis credit, adică nu i s'a decis întrebuințarea.—

Cercetate pe natură de venituri, evaluările exercițiului 1907—1908 și incasările de la 1 Aprilie 1907—31 Martie 1908 prezintă, în comparație cu evaluările și incasările din aceeași perioadă a exercițiului trecut, cifrele următoare :

Natura veniturilor *)	Exercițiul 1907—1908		Exercițiul 1906—1907		Diferința de incasări în 1907—1908 față de incasările anului financiar 1906—1907.
	Evaluări pentru întreg exercițiul	Incasările de la 1 Aprilie 1907—31 Martie 1908	Evaluări pentru întreg exercițiul	Incasări de la 1 Aprilie 1906—31 Martie 1907	
1	L. 44.200.000	37.260.044.35	47.650.000	38.890.527.23	—1.630.482.88
2	„ 51.960.000	76.539.046.02	39.464.000	61.891.872.72	+14.647.173.30
3	„ 19.650.000	23.796.873.29	18.050.000	23.593.579.26	+203.294.03
4	„ 52.985.000	62.866.611.96	51.735.000	58.264.949.20	+4.601.662.76
5	„ 1.151.000	1.376.964.30	1.114.000	1.037.979.38	+338.984.92
6	„ 32.000.000	33.141.672.99	31.710.000	36.140.850.18	—2.999.177.19
7	„ 28.661.000	27.760.790.81	27.458.210	27.712.477.11	+48.313.70
8	„ 9.837.703. ⁵⁷	9.152.187.11	9.779.864. ⁸⁰	9.086.887.29	+65.299.82
9	„ 12.030.753	11.921.790.91	10.028.164	14.760.711.71	—2.838.980.80
Total		252.475.456. ⁶⁷	236.989.238. ⁸⁰	271.379.894.08	+12.436.087.66

*) 1) Impozite directe. 2) Impozite indirecte. 3) Drepturile de timbru și înregistrare. 4) Monopolurile Statului. 5) Alte taxe. 6) Serviciile publice. 7) Domeniul Statului. 8) Subvențiuni. 9) Alte venituri.

Impozitele directe. Pentru 1907—1908, impozitele directe s'au evaluat în mai puțin, cu aproape 3¼ milioane. Scăderea cea mai mare s'a făcut la taxa asupra salariilor, de la 4.500.000 cît s'au evaluat în 1906—1907, la 2.100.000. În 1907—1908, și cu începere de la 1 Aprilie 1907, taxa asupra salariilor s'a redus de la 5%, cît era în trecut, la 3%, iar perceperea ei avea a se face nu de la salariul de 120 lei lunar înainte, ci de la salariul de 200 lei. S'a mai scăzut evaluarea impozitului funciar cu mai bine de jumătate milion, reprezentînd reducerea de ¼%, de la 5% la 4½%, ce se percepe asupra venitului proprietății mai mici de 10 hectare.

Incasările din impozitele directe în 12 luni ale exercițiului 1907—1908 au scăzut cu mai bine de 1¼ milion, față de perioada corespunzătoare a exercițiului trecut, cam în proporția scăderilor din evaluări.

Evaluările și incasările din aceste impozite se prezintă astfel :

Natura veniturilor*)	Exercițiul 1907—1908		Exercițiul 1906—1907		Diferința de incasări în 1907 în raport cu 1906
	Evaluări pentru exercițiul întreg	Incasări de la 1 Aprilie 1907 — 31 Martie 1908.	Evaluări	Incasări în aceeași perioadă	
1) L.	18,500,000	14,701,486,08	19,080,000	14,988,865,06	—287,378,98
2) „	5,200,000	4,811,655,85	5,220,000	4,543,917,86	+267,737,99
3) „	3,200,000	3,661,854,02	3,500,000	3,773,347,50	—111,493,48
4) „	—	—	10,000	7,823,69	—7,823,69
5) „	2,100,000	2,361,495,38	4,500,000	4,726,913,21	—2,365,417,83
6) „	5,100,000	3,461,851,52	5,100,000	3,206,084,40	+255,767,12
7) „	6,400,000	5,290,612,53	6,540,000	5,268,352,61	+22,259,92
8) „	1,600,000	1,585,042,44	1,600,000	915,657,66	+669,384,78
9) „	2,100,000	1,386,046,53	2,100,000	1,459,565,24	—73,518,71
Total	44,200,000	37,260,044,35	47,650,000	38,890,527,23	—1,630,482,88

Impozitele directe reprezintă 17 % în totalul evaluărilor pe 1907—1908, iar la incasări 14 %.

Proporția lor în veniturile totale bugetare nu e prea mare, cu toate acestea nu sînt ușor suportate de contribuabili. În aplicarea și executarea acestor impozite am ocaziunea să văd cît de greu și cît de apăsător e pentru unii contribuabili impozitul de patentă bunăoară și cît de ușor e pentru alții. O reformă a acestor impozite se impune.

*) 1) Foncieră. 2) Patente. 3) Licențe de băuturi spirtoase. 4) Amenzi după legea licențelor. 5) Taxa de 3 % asupra salariilor. 6) Impozitul personal. 7) Zecimi de percepere. 8) Impozitul asupra venitului capitalului mobilier. 9) Taxa asupra hectarilor de vii și pruni, conform legii asupra băuturilor spirtoase.

Venitul cel mai însemnat din impozitele directe ni-l dă impozitul funciar. Proprietatea rurală și urbană reprezintă la noi capitalul cel mai însemnat și dă cele mai mari venituri, de unde și cifra ridicată a impozitului ce izbește aceste venituri. Incasările din impozitul funciar, cari au atins în 1907—1908 cifra de aproape 15 milioane lei, au mers relativ bine și n'au fost influențate mult de recolta slabă din vara anului 1907 și de mișcarea socială ce ne-a zguduit în primăvara aceluiași an. A rămas să se incaseze, pentru a se atinge evaluările, suma de aproape 4 milioane lei; aceasta se va face în perioada complementară a exercițiului, de la 1 Aprilie—30 Sept. 1908, și sigur că cea mai mare parte din acest rest se va incasa.

Un al doilea impozit direct însemnat est impozitul de patentă, adică taxa ce contribuabilii plătesc statului asupra veniturilor ce trag din afaceri. Incasările din patentă au întrecut în 1907 incasările din aceeași perioadă a anului 1906, dar n'au atins evaluările. Până la închiderea exercițiului, la 30 Septembrie, cred că evaluările se vor acoperi, avînd în vedere că unii contribuabili, mai ales arendașii, s'au păsuit a plăti la epoca convenabilă lor, adică la recolta din acest an.

Veniturile din taxa de licență de băuturi spirtoase au întrecut evaluările, deasemenea și cele din zecimi de perceperi.—Un venit care prezintă o creștere simțitoare la incasări, față de incasările din aceeași perioadă a exercițiului trecut, este acel din taxa de 5 % asupra venitului capitalului mobilier. Incasările acestui venit au fost în 1907 de 1.585.042 lei, atîngînd aproape evaluarea, pe cînd în 1906, venitul acestui impozit a dat abia cifra de 900 mii lei. Acest spor este datorit pe de o parte unei mai temeinice așezări a lui, iar pe de altă parte unei creșteri a capitalului mobilier. În 1906 abia s'a așezat acest impozit și aplicația lui n'a putut să se facă peste tot.

Incasările din acest impozit ne vor da întrucltva măsura sporirii capitalului mobilier la noi.

În cei 6 ani din urmă, și pe timpul de la 1 Aprilie—30 Martie, incasările din impozitele directe au dat cifrele următoare :

	1903—1904	1904—1905	1905—1906	1906—1907	1907—1908
Lei	38.482.771	33.589.086	36.327.981	38.890.527	37.260.044

Impozitele indirecte.—În evaluarea veniturilor bugetare pe 1907—1908 veniturile din impozitele indirecte iau locul al doilea, căci veniturile din monopoluri au locul întâi. Incasările însă au întrecut cu mult evaluările, astfel că, după incasări, veniturile din impozitele indirecte au primul rang și dau cea mai mare cifră.

Evaluările și incasările din aceste impozite sînt arătate prin următoarele cifre :

Natura veniturilor *)	Exercițiul 1907—1908			Exercițiul 1906—1907		Diferința de încasări în 1907 față de 1906
	Evaluățiuni pentru în-treg exerciț.	Incassări dela 1 Aprilie 1907—30 Martie 1908		Evaluări	Incassări	
1) Lei	31.000.000	49.193.433.25	17.320.000	39.674.740.86	+9.518.692.39	
2) „	11.000.000	17.024.075.05	11.000.000	10.834.119.86	+6.189.951.19	
3) „	—	—	4.000	4.675.69	—4.675.69	
4) „	60.000	69.311.85	40.000	55.875.25	+13.436.60	
5) „	1.800.000	—	3.000.000	3.502.457.00	—3.502.457.00	
6) „	5.600.000	7.099.031.45	5.600.000	5.080.870.30	+2.018.161.15	
7) „	2.500.000	3.153.195.42	2.500.000	2.739.133.76	+414.061.66	
Total	51.960.000	76.539.046.02	39.464.000	61.891.872.72	+14.647.173.30	

Impozitele indirecte reprezintă în evaluarea totală pe 1907 a veniturilor bugetare 20%, iar încasările 30%.—Toate aceste impozite sînt taxe de consumație și cifra ridicată de încasări, ne dă dovada unei întinse consumații; iar o consumație mai întinsă este semnul unei stări economice prospere, a unei mai mari bogății. Cifrele ridicate, ce dau veniturile din contribuțiile indirecte, întăresc constatarea ce am făcut mai înainte asupra prosperității noastre economice. Și sporul de încasări din veniturile contrib. indirecte se obține într'un an cînd producțiunea agricolă a fost slabă, cînd prin urmare mijloacele noastre de venituri în 1907 au fost mai scăzute. Dacă totuși consumația s'a ridicat față de anul precedent, aceasta se datorește rezervelor ce se găsesc în țară, consolidării noastre economice. Rezervele economice, o stare economică prosperă, fac ca impozitele indirecte să-și mai piardă din caracterul lor nestabil și să dea în bugetul de venituri cifre pe cari să se poată conta în vremuri de criză, cu mai multă siguranță.

Dintre veniturile din contribuții indirecte cel mai însemnat este venitul vămilor. Deși evaluarea venitului vămilor s'a sporit în 1907 cu mai bine de 13 milioane lei, dela 17 milioane la 31 milioane, încasările au întrecut cu aproape 10 milioane aceste evaluări sporite, ajungînd la 49.193.435 lei față de 39.674.740, încasați în 1906. Acest spor însemnat se datorește în cea mai mare parte taxelor mai ridicate, ce prevede noul tarif vamal care s'a aplicat în 1907.

Dacă încasările din vămi dau pentru bugetul din 1907—1908 cifra cea mai însemnată, socotesc că nu mult timp se va mai putea conta în bugetele viitoare pe cifre de venituri tot așa de ridicate. Cu dezvoltarea industriei care, dela punerea în aplicare a noului tarif vamal mai ales, a luat și va lua un avînt considerabil, importul multor articole va scădea, și cu ele, cifra încasărilor dela vămi. Pentru viitoarele bugete, veniturile vamale trebuiesc evaluate cu multă cumpănire. Un alt venit

*) 1) Venitul vămilor. 2) Taxa băuturilor spirtoase. 3) Amenzi de contravențiuni la legea spirtoaselor. 4) Taxa asupra alcoolului denaturat. 5) Taxa asupra vinului. 6) Taxa de consumație asupra zahărului. (7) Taxa asupra petrolului.

Însemnat din contribuții indirecte este venitul din taxa băuturilor spirtoase. Evaluarea acestui venit a fost de 11 milioane lei, aceeași ca și în anul 1906, încasările însă au întrecut cu mai bine de 6 milioane lei încasările din aceeași perioadă a exercițiului precedent. Acest spor de încasări este rezultatul unei mai mari consumații. Dar cu noua reformă a monopolului vânzării băuturilor spirtoase, și veniturile din taxa asupra băuturilor spirtoase va suferi scădere. Prin această reformă s'a împușinat pe deoparte numărul cîrcumelor la sate, dela 14.000 cîte erau la votarea legii la abia 9000, iar pe de alta, s'a pus obligație ca toate cîrcumile să fie aprovizionate cu vin, adică s'a introdus un concurent serios alcoolului, care va avea de consecință să'i împușineze consumația și prin urmare să împușineze încasările din taxa ce se percepe asupra lui.

Veniturile din taxa de consumație asupra zaharului deasemenea dau un spor de încasări în 1907 de mai bine de 2 milioane. Întinderea consumației zaharului dă măsura înstăririi populației și dovedește un progres igienic, căci consumația acestui aliment nu numai că ajută la înțărirea organismului, dar înlătură consumația alcoolului, care în mare măsură deprimă organismul.

Deasemeni un spor apreciabil dau în 1907 și încasările din taxa asupra petrolului.—Veniturile din taxa asupra vinului, care în bugetul pe 1906—1907 a dat încasări de $3\frac{1}{2}$ milioane, în 1907 n'a mai dat nici o cifră de încasări, căci pentru acest an taxa s'a desființat. În cei din urmă 5 ani încasările din impozitele indirecte au dat cifrele următoare:

	1903—1904	1904—1905	1905—1906	1906—1907	1907—1908
Lei	44.432.165	39.705.858	57.377.548	61.891.872	76.539.046

Drepturile de timbru și înregistrare reprezintă o parte însemnată a veniturilor statului. În evaluarea totală a venitului pe 1907—1908, ele reprezintă 7%, iar încasările 9% din totalul încasărilor pe 12 luni.

Evaluările și încasările acestei categorii de venituri se repartizează astfel:

Natura veniturilor *)	Exercițiul 1907—1908		Exercițiul 1906—1907		Diferința de încasări în 1907 față de 1906
	Evaluări pe întreg exercițiul	Încasări dela 1 April 1907 —31 Martie 1908	Evaluări	Încasări	
1) L	9.600.000	11.129.764.50	9.100.000	10.329.269.30	+ 800.495.20
2) „	1.900.000	2.375.080.41	1.600.000	2.761.435.76	— 386.355.35
3) „	5.000.000	6.452.891.61	4.400.000	7.233.958.09	— 781.066.48
4) „	3.000.000	3.660.000.50	2.800.000	3.062.239.85	+ 597.760.65
5) „	150.000	179.136.27	150.000	206.676.26	— 27.539.99
Total	19.650.000	23.796.873.29	18.050.000	23.593.579.26	+ 203.294.03

*) 1) Vânzare de timbre. 2) Vize de timbre. 3) Taxe de înregistrare în genere. 4) Taxe de înregistrare la succesiuni și donațiuni. 5) Amenzi de contravențiuni la legea timbrului.

Evaluarea acestor venituri pentru 1907—1908 s'a făcut cu un plus de 1,600,000, față de evaluarea exercițiului 1906—1907, iar încasările au dat un plus de mai bine de 200 mii lei față de încasările exercițiului 1906—1907, deși n'au atins evaluările.—Un plus însemnat de încasări, de mai bine de 800 mii lei, a dat vânzarea de timbre, deasemenea încasările din taxa de înregistrare la succesiuni și donațiuni au crescut, de la 3,062,239,85 lei în 1906, la 3,660,000 lei în 1907.—Treptat cu sporirea bogăției, veniturile din taxele de succesiuni vor spori și sînt menite să dea cifre mari în bugetul statului.—O scădere mare la încasări în 1907, de mai bine de 700 mii lei, se observă la veniturile din taxele de înregistrare în genere. Aceasta dovedește că în 1907 au fost mai puține transacții ca în 1906, iar împuținarea lor se datorește și slabei recolte din 1907, care a împuținat veniturile populației țării, și crizei financiare ce a bîntuit în acest an piețele Europei și Americii,—care s'a repercutat și asupra pieții noastre.

Monopolurile statului constituie pentru bugetul statului unul din cele mai mari izvoare de venituri. Evaluarea acestor venituri reprezintă pentru 1907—1908, 20% din evaluarea totală.

Evaluarea s'a făcut pentru 1907—1908 cu un plus de 1,250,000 lei față de evaluarea exercițiului 1906—1907, anume de la 51,735,000 în 1906, la 52,985,000 în 1907, dar încasările au întrecut și evaluările și încasările anului 1906—1907. Încasările în 1907—1908 s'au ridicat la cifra de 62,866,611 lei, cu aproape 10 milioane lei peste evaluări. Aceste încasări reprezintă 24% din suma totală a încasărilor pe 1907—1908.

Specificate anume, evaluările și încasările din monopoluri dau cifrele următoare :

Natura veniturilor *)	Exercițiul 1907—1908		Exercițiul 1906—1907		Diferința de încasări în 1907 față de 1906
	Evaluări pe întreg exercițiul	Încasări dela 1 April 1907 — 31 Martie 1908	Evaluări	Încasări	
1) L.	38.700.000	46.016.929.40	37.700.000	42.293.212.37	+3.723.717.03
2) „	4.000.000	5.085.002.60	4.000.000	4.593.664.55	+491.338.05
3) „	2.900.000	3.582.949.80	2.850.000	3.419.252.15	+163.697.65
4) „	500.000	783.255.60	500.000	671.449.35	+111.806.25
5) „	450.000	564.616.06	450.000	496.454.60	+68.161.46
6) „	5.200.000	6,639 341.15	6.000.000	6.578.812.47	+60.528.68
7) „	75.000	29.125.00	75.000	74.650.00	—45.525.00
8) „	160.000	165.392.35	260 000	137.453.71	+27.938.00
Total	52.985.000	62.866.611.96	51.735.000	58.264.949.20	+4.601.662.76

*) 1) Venituri din tutunuri și din vânzarea lor pentru export. 2) Venitul din biria de țigarete. 3) Venitul din chibrituri și din vânzarea lor pentru export. 4) Venitul din cărțile de joc. 5) Venitul din explozibile. 6) Vânzarea sării pentru consumația în țară. 7) Contrib. întreprinzătorilor pentru distrugerea culturii ilicite. 8) Venituri extraordinare ale Regiei.

Deși veniturile din monopoluri prezintă un spor destul de ridicat la încasări, de mai bine de 4½ milioane față de încasările din 1906, cu toate acestea acest spor e mult mai mic decât sporul de încasări pe care îl dau contribuțiile indirecte. Aceasta provine nu numai din faptul că veniturile din monopoluri au un caracter mai stabil în bugetul de venituri al Statului, pentru cuvântul că consumația articolelor ce formează obiectul monopolului au intrat în deprinderea de toată ziua a consumatorilor și nu se pot lipsi de ele chiar în vremuri de criză, dar și pentru că la creșterea veniturilor din contribuții indirecte a intervenit un element cu totul nou, aplicarea tarifului nou vamal, cu taxe vamale mult mai ridicate. Tocmai acest tarif vamal va fi pricina în viitor a nestabilității venitului din contribuții indirecte, căci sub protecția lui, se vor înființa unele industrii, cari vor face ca importul unor articole să se împuțineze și prin urmare și veniturile vamale.

Cel mai însemnat venit din monopoluri este acel rezultat din monopolul tutunului. Sporul de încasări este de aproape 4 milioane lei față de încasările din 1906, ceea ce dovedește creșterea consumației acestui articol.—Sporuri de încasări sînt cum se vedem ai la toate articolele monopolizate, între cari mai însemnate sînt la încasările din hîrtie de țigarete, la chibrituri etc.

Încasările din veniturile monopolurilor, în cei 6 ani din urmă, de la 1 Aprilie—31 Martie, prezintă cifrele următoare:

1902—1903	1903—1904	1904—1905	1905—1906	1906—1907	1907—1908
L. 50,521,892	51,944,717	54,142,015	55,376,262	58,264,949	62,866,611

Creșterea încasărilor este constantă, ceea ce dovedește că consumația acestor articole a intrat așa în deprinderea consumatorilor, încît nu numai că n'a scăzut în vremuri de criză, cum a fost bună oară în 1904—1905, dar chiar a crescut.

Serviciile publice.—O mare sursă de venituri ale statului este și aceea provenită din exploatarea de stat a cîtorva servicii publice. Astfel, statul este proprietarul și exploatatorul căilor ferate, a poștelor, telegrafului și telefoanelor, a serviciului maritim, a serviciului de navigație pe Dunăre, a docurilor de la Brăila și Galați, precum și a șantierului dela Turnu-Severin.—Evaluarea veniturilor din aceste servicii a fost, pentru 1907, de 32,000,000 lei, cam tot atîta ca în 1906, ceea ce reprezintă în totalul veniturilor 12½%; încasările în 12 luni, de la 1 Aprilie 1907 pînă la 31 Martie, au întrecut evaluările, dînd 33,141,672 lei, dar au fost cu aproape 3 milioane lei mai mici de cît încasările anului 1906—1907.

Scăderea cea mai mare au dat-o față de anul trecut încasările dela căile ferate, cu o diferență în minus de 4 milioane lei. Această scădere este datorită și mai puținelor transporturi ce s'au făcut în 1907, din cauza recoltei slabe ce a fost, și mai puținelor vîrsări ce Direcția căilor ferate a făcut în același interval tezaurului. Complectarea vîrsărilor se

va face în perioada complementară până la 30 Septembrie, și prin urmare încasările din căi ferate pot fi mai însemnate.

Poștele au dat încasări de 8.437.258 lei, întrecând cu mai bine de un milion evaluările exercițiului și cu mai bine de 2 milioane încasările din anul 1906. Deasemenea veniturile din telegraf au dat încasări de lei 3.360.140, întrecând și evaluările și încasările din anul trecut. Această creștere a încasărilor din poște și telegrafe, dovedește mișcarea întinsă și economică și culturală, care a dat naștere sporului de corespondență și prin urmare sporului de venituri.

Telefoanele și instalațiunile telefonice au dat încasări de 1.097.752 lei, cu un plus de mai bine de o sută de mii lei față de încasările din 1906.

Serviciul maritim și cel fluvial nu figurează cu cifre mari în bugetul statului și aceasta din pricină că sînt la începutul lor de dezvoltare. Dar dezvoltarea lor în viitor este menită să dea și cifre mari de venituri în casa statului și impulsie și sprijin comerțului nostru exterior. Legăturile directe ce serviciul nostru maritim a stabilit cu Turcia și Egiptul vor face ca piețele acestor țări să fie și mai mult deschise comerțului românesc. Deasemenea legăturile de comunicație ce serviciul maritim a stabilit cu Olanda, Anglia, și Belgia vor face ca produsele noastre să fie mai lesnicios oferite piețelor din apus, și mai bine cunoscute, de unde o dezvoltare mai mare în viitor a comerțului României.

Încasările din veniturile serviciilor publice exploatate de stat, în cei șase ani din urmă, au dat următoarele cifre :

	1902—1903	1903—1904	1904—1905	1905—1906	1906—1907	1907—1908
Lei	31,160,416	31,223,181	29.621,929	32,665,871	36,140,850	33,141,672

Domeniul statului.—Statul este un mare proprietar, avînd moșii întinse, păduri, bălți, mine și carieri, stabilimente balneare etc. Toată această avere imobiliară, fie că e exploatată direct de stat cum sînt bălțile, stațiunile balneare, fie că e dată în exploatarea particularilor, aduce în casa statului însemnate venituri. Astfel în bugetul pe 1907—1908 evaluarea veniturilor domeniiale a fost de lei 28,661,000, cu un plus de mai bine de un milion față de evaluarea exercițiului 1906—1907.

Încasările în 1907—1908 n'au întrecut cu mult încasările din aceeași perioadă a anului trecut; ele au fost în 1907 de lei 27,760,790 față de 27,458,210 în 1906.

Veniturile domeniiale reprezintă în evaluarea totală a veniturilor pe 1907, 11%, iar încasările în acelaș an, reprezintă 10% din încasările totale. Cele mai însemnate venituri domeniiale sînt următoarele :

Natura veniturilor *)	Exercițiul 1907—1908		Exercițiul 1906—1907		Diferința de încasări în 1907 față de 1906.
	Eval. pentru întreg e-xercițiul	Încasări de la 1 Aprilie—31 Martie 1907	Eval. pentru întreg e-xercițiul	Încasări de la 1 Aprilie—31 Martie 1908	
1) L	7,200,000	6,246,507	7,000,000	7,132,302	—885,794
2) „	6,500,000	5,073,693	6,000,000	5,559,811	—486,117
3) „	1,350,000	1,195,605	1,350,000	1,299,919	—104,314
4) „	5,700,000	6,435,411	5,500,000	5,962,765	+472,645
5) „	2,328,000	4,127,554	2,200,000	3,045,310	+1.082,243
6) „	1,200,000	1,247,586	1,200,000	1,152,088	+95,498
7) „	200,000	255,745	170,000	227,807	+27,938
Total „	24,478,000	24.582,101	23,420,000	24,380,002	202,099

Cel mai însemnat venit din această categorie de venituri este acel provenit din arendarea moșiilor și domeniilor. Deși evaluarea acestui venit a fost pentru 1907 ceva mai ridicată ca în 1906, încasările însă au fost cu mai bine de 800,000 lei mai scăzute ca în 1906. Cauza acestei scăderi este slaba recoltă din 1907, care a îngreuiat situația arendașilor și i-a împiedecat de a face față angajamentelor. A doua scădere mai însemnată, care deasemenea e legată de starea agricolă, este cea dată de încasările din anuitatea bunurilor vândute în loturi.

Aceste scăderi, și altele de mai mică însemnătate, sînt compensate de plusurile de încasări ce dau bălțile, încasări în plus de mai bine de un milion lei, și pădurile, cari dau un plus de aproape 500 mii lei.—Un spor de mai bine de 100 mii lei mai dau și minele și carierele.—Am spus în altă ocazie, și repet cele ce susțineam, că cu o schimbare în sistemul de exploatare și administrare, imensele domenii ale statului vor da în buget venituri mult mai ridicate și mai sigure de cît cele de azi, contribuind să se scadă unele din sarcinile ce apasă asupra contribuabililor. Dar această chestie va mai trebui dezvoltată și nu-și găsește locul aci.

În cei 6 ani din urmă, și în timp de 12 luni, încasările din veniturile domeniile prezintă următoarele cifre :

1902—1903	1903—1904	1904—1905	1905—1906	1906—1907	1907—1908
L. 24,269,117	27,187,968	21,604,585	25,760,112	27,712,477	27,760,790

Alte venituri. Bugetul statului mai cuprinde încă 2 categorii de venituri de oarecare importanță, astfel :

1) Subvențiile plătite de comune, județe, și diverse autorități, pentru serviciile ce le face statul.—Aceste venituri s'au evaluat la 9.837.703

*) 1) Arenzi de moșii și domenii. 2) Annitatea bunurilor vândute în loturi. 3) Vinzarea pămînturilor în Dobrogea. 4) Venitul pădurilor. 5) Bălți și pescuit. 6) Sarea pentru export. 7) Venitul stabilimentelor balneare.

lei, cu o mică urcare față de evaluarea din 1906, care a fost de 9.779.864 lei. Incasările în cele 12 luni ale anului 1907 s'au ridicat la 9.152.187 lei.

2) Diferite venituri cari nu intră în categoriile de venituri citate până acum, precum : procente dela debitorii statului, dividende dela Banca națională cu incasări de lei 931.975, din excedentul Casei de Depuneri incasări de lei 2.818.535, dela „Monitorul oficial” și imprimeria statului lei 967.668, din rămășițe din exerciții închise incasări de 4.610.841 lei, din venituri întâmplătoare 1.335.860 lei.

Situația generală

În rezumat, din cele de până aci se vede că evaluările bugetare pentru exercițiul 1907—1908 s'au ridicat la lei 252.475.456,57 și că incasările în 12 luni de executare a bugetului, dela 1 Aprilie 1907—31 Martie 1908, au atins cifra de lei 283.815.981, ceea ce dă, numai pentru 12 luni de executare, un excedent de lei 31.340.525.

Aceste incasări de venituri bugetare se descompun astfel :

Venituri bugetare.—Incasări.

	1907—1908
Impozite directe	Lei 37,260,044.35
Impozite indirecte	„ 76,539,046.02
Drepturile de timbru și înregistrare	„ 23,796,873.29
Monopolurile statului	„ 62,866,611.96
Alte taxe	„ 1,376,964.30
Serviciile publice	„ 33,141,672.99
Domeniul statului	„ 27,760,790.81
Subvențiuni	„ 9,152,187.11
Alte venituri	„ 11,921,790.91
Incasări efectuate în anii trecuți pe sama exercițiului 1907—1908	„ 93,501.81
Total. Lei	283,909,483.55

Asupra acestor incasări și în limita creditelor de lei 249,275,456, cîte s'au deschis prin bugetul pe 1907—1908, s'au făcut cheltueli cari, dela 1 Aprilie 1907 până la 31 Martie 1908, au atins cifra de lei 226,584,847, astfel descompuse :

Cheltueli bugetare.

	1907—1908
	Plăți dela 1 Aprilie 1907—31 Martie 1908
Datoria publică	Lei 74,954,831.37
Dotățiunile	„ 9,951,997.00
Ministerul de război	„ 44,139,949.49

Ministerul de finanțe	.	Lei	25,291,030.64
" " culte	.	"	27,098,373.95
" " interne.	.	"	23,286,147.48
" " lucrări publice	.	"	7,844,237.49
" " justiție.	.	"	6,277,375.83
" " domenii	.	"	4,451,042.33
" " externe	.	"	3,248,063.32
Consiliul de miniștri.	.	"	41,799.00
Total.		Lei	226,584,847.90

S'a cheltuit până la 31 Martie 1908, în 12 luni, mult mai puțin decît s'a încasat, astfel că a rămas în casa tezaurului un excedent de încasări din venituri bugetare, la 31 Martie 1908, de lei 57,324,635.65. Am spus că până la închiderea exercițiului mai sînt venituri de executat, deasemenea sînt și cheltueli de efectuat, cari nu vor întrece mărimea creditelor stabilite prin buget. Incasările realizate, sporite cu cele ce se vor realiza în perioada complementară, iar cheltuelile mărginite în limita creditului bugetar pe 1907—1908, vor da excedentul de peste 51 milioane—ce am ales—cu care se va încheia exercițiul 1907—1908.

Situația finanțelor statului este cum se vede înfloritoare. Această situație a finanțelor va slăbi influența anului agricol mediocru, ce se anunță, și va contribui la animarea vieții noastre economice, iar ca rezultat asupra finanțelor publice, va face lesnicioasă executarea bugetului pe exercițiul 1908—1909.

Dimitrie I. Gheorghiu.

Cronica Veselă

CALEIDOSCOP

Sonete antimusicale

I

Ah, pentru-a suta oară iar „Traviata!”
În dreapta iarăși Marșul din „Profetul”!
În stînga, „Walzertraum”! Iar, sus, poetul
Cum vreți să dea manuscrisul gata!

Dar dac'ar fi să scriu „Mahabarata”?
Eu care nu-mi pot scrie măcar sonetul?
Nu mi-ar ajunge nici cit trăi bietul
Bunicu-meu, bunica și cu tata!

Nu pot să scriu, să dorm, nu-mi aflu loc...
Ah, pentru ce nu sînt un diplodoc:
Ce proașc'aș da cu coada prin orhestre...

De nu vrei să m'asvîrli pe ferestre,
Fă, Dumnezeul meu, un hocus-pocus
Și schimbă-mă pe-un ceas în diplodocus!

II

Pe-un afluent al rîului Iordan
Stetea a Ierichonului cetate
Cu ziduri tari și turnuri crenelate
Ce-a fost de mulți asediată 'n van.

Dar nu mi-aduc aminte în ce an
Veni în fruntea unei mari armate
Un șef de-orhestră Josua, sau poate
Un alt ales al neamului jidan

Și cînd văzu că nu-și ajunge scopul
Nici cu berbecii, nici cu tîrnăcopul,
A poruncit la toți: „Strigați, măi, ho !

Suflați în surle tare, cu avînt!“—
Și—bîlbîdic !—cetatea-i la pămînt...
...De n'aș păți ca tine, Iericho !

Elegie

În cursul vieții mele-atît de triste
Am scris atîtea cronice rimate,
Ce dorm acum pierdute prin reviste—
Și tot nu-s încă o celebritate.

Am scris la „Convorbirile“ Junimii
Cu Petre Carp și Maiorescu Tit—
Dar m'au uitat așa curînd sublimii
Și nici la jubileu nu m'au poftit.

Contemporan mi-era 'n „Contemporanul“
V. Gh. Mortzun cu-a lui poeme 'n proză,—
El e ministru azi, iar eu, sărmanul,
Aștept zădarnic o metamorfoză.

Am scris apoi la „Viața“ lui Vlăhuță...
Dar „Viața“ a murit, că n'avea zile
Și am rămas și-acolo de căruță—
Nu 'nvie „Viața“, e'n zadar, copile !

Am publicat în „Pagini literare“
Cu-Artur Stavri, Gorun și alți eroi—
Dar unde-s azi ?... O vremuri funerare !
Stavri e deputat de Dorohoi !

Azi scriu c'o mină la „Sămănătorul“,
Cu alta la „Viața Romînească“—
Dar orișice-mi rezervă viitorul,
Oricum aceste două să trăiască !

La „Convorbirile“ lui Mișu însă
De-ar fi s'ajung cîndva, ori la „Arhiva“,
Să știți atunci că steaua mea e stînsă :
Puteți, o critici, să-mi mîncăți coliva !

Viziune telegrafică (Reminiscentă)

Un turn din zile vechi rămas.
Doi spadasi. Schimb de cuvinte.
Pas înapoi, pas înainte.
Un zingănit, un jalnic glas.

Tumult. O ceată de arcași.
Un felinar pe-obrazul pal....
Tîrziu !... Infamul ucigaș ?
Departe un galop de cal....

Wagnerism

Azi dimineață Cișmigiul părea un parc de vechiu castel
Și, ca un rege singuratec, eu singur mă plimbam prin el.

Treceam cu minile la spate tăcut, pe-aleele pustii,
Copacii moșăiau din creștet ca niște uriași cheflii.

Dar iat'un brad că se deșteaptă și cu un ram băttînd ușor,
Asemeni unui capelmaistru le dă semnal în *do minor*.

Buimaci de somn se'ntind giganții trosnind a lor încheieturi
Și tumultuoși pornesc să cînte preludiul unei uverturi.

Ca un catarg interminabil d'asupra negrelor boschete,
Un plop s'alintă 'n neastîmpăr, băttînd din mii de castagnete.

Un teiu stufos ca un Dinicu, s'a deșteptat acum și el
Și amoroso plînge 'n umbră cu nota lui de violoncel.

Privindu-se ca 'ntr-o oglindă în luciul apei liniștite,
Din harfe sălciile cîntă ca niște fete despletite.

Alătura, ursuz, platanul, mîncat și găurit de ploi,
Prin scorburile lui respiră cu note grave de oboi.

Tresare ca din altă lume, mișcîndu-și foile ei late,
Și, la răstîmpuri, sgomotoasă din talgere catalpa bate.

Se întregește simfonia și tot mai veselă devine,
Staccato păsările cîntă din fluere și piculine....

Divin era concertul, gratis și fără de compozitor !
Iar eu, ca Ludwig, melomanul, în sală singur spectator,

Și-o lebdă misterioasă vislea pe ape-așa de lin....
De ce n'am dispărut ca tine, fantastice Lohengrin !

A. Mîrea.

FĂRÎMITURI.

D'ale Poppeștilor

Pe plajă-i un stol de cucoane...
Poppescu, fiecare, indiscret,
Flirtează și face fașoane,
Și ifos își dă de poet.

El are la ceafă cărare
Și'n ochiu un monoclu semeț,
Și are la dame cătare
Cum printre copii are Meț.

O, dulce poete Ovidiu,
Gîndit-ai în tristu-ți exil
C'odată Poppescu-Guvidiu
Găsi-va la Tomis azil ?

«Mai am un singur dor...»

Un cer cu lună,
O barcă bună,
O mandolină,
O mare lină,
O... Lină mică,
Și alt nimică !

De dragul copiilor

Copil fără ghețe 'n picioare
Se joacă pe țărîm în nisip ;
Fac cură de mare, de soare,—
Ce pali sînt drăguții la chip !

Ca flori delicate în sere,
Ei viața 'ntre ziduri își trec...
N'au sînge !... Iar eu în artere
În plusul de sînge mă'n nec...

Mi-s dragi,—parcă eu le-aș fi moșu ;
Ah, sufăr să-i văd străvezii,
Și-mi vine să-mi tai nasul roșu
Și... sînge să 'mpart la copii !

Constanța, Iulie.

Tarascon

Viața românească în Bucovina

Doi compozitori : Ciprian Porumbescu *) și Tudor cav. de Flondor.

O serbătoare a sufletelor românești de pretutindeni, cari în timpul din urmă se întâlnesc din ce în ce mai des, deși încă tot prea rar, a fost sărbătorirea aniversării de 25 de ani dela moartea compozitorului român bucovinean *Ciprian Porumbescu*. În centrele mari de viață românească, ca București, Craiova, Sibiu, Brașov, Cernăuți, Suceava, cum și în orașele și orașelele de provincie ca Turnu-Severin, Lugoj, Turnu-Măgurele, și-a avut mult regretatul fiu al neamului nostru pomenirea sa. O serbare frumoasă, demnă de marele cîntăreț, a aranjat reuniunea de cîntare „Ciprian Porumbescu” din Suceava,—care cu cinste poartă numele patronului ei—la mormîntul lui Ciprian Porumbescu, în Stupca. A fost o serbare la care au participat toate societățile culturale din Bucovina. Prietenul de studii, și mai tîrziu și de necazuri, al lui Ciprian, pînă la Const. Morariu a scris după invitarea reuniunii o scriere festivă pe înțelețul poporului, care s'a împărțit poporânilor adunați la mormîntul neuitatului Ciprian. Din aniversarea aceasta, care a străbătut Romînia dela un capăt la altul, arătîndu-ne ca pe un popor unit în cugete și în simțiri, vrednic de un viitor mai bun, ne-am ales și cu două fapte ce vor rămînea și vor vorbi și urmașilor de pietatea acestei generațiuni. Reuniunea de cîntare din Suceava a hotărît să împodobească mormîntul lui Ciprian și să se îngrijească de o cruce, iară societatea filarmonică din Craiova a hotărît să deschidă o colecție publică, din venitul căreia să tipărească cele „mai bine de două sute din frumoasele lui compozițiuni muzicale”, cari n'au văzut încă lumina tiparului.

Scurta viață a acestui suflet ales, a acestui înțelegător adînc al durerii și bucuriei sufletului românesc, este plină de evenimente demne de reținut.

1) A se vedea: *Petra-Petrescu*; Ciprian Porumbescu. în călîndarul „Amicul poporului”, Dr. *Valeriu Branighe*: Ciprian Porumbescu, în *Drapelul* VIII No. 43 sq. și *Const. Morariu*, Ciprian Porumbescu, scriere populară, Suceava 1908.

S'a născut în comuna Șipot din munții rusești la 2 Octombrie v. 1854. Părinții săi au fost Iraclie Porumbescu (până la 1881 Golembiowski) paroch în acel sat și Emilia născută Clodnițchi. Iraclie Porumbescu este o figură marcantă din trecutul bucovinean; el a jucat în anii dezrobirii naționale 1848—1849 un rol însemnat. Era un intim al Hurmuzăchenilor și ca atare a avut ocaziunea a face cunoștința refugiaților politici din Moldova și Ardeal ca Alexandri, Cogălniceanu, Negri, Barițiu, Pumnul și alții. Iraclie s'a încercat și pe terenul literar și ne-a lăsat o sumă de amintiri prețioase din acea epocă de rezeșteptare națională. O parte din scrierile sale au fost publicate de prof. L. Bodnărescul ¹⁾, altă parte se află în manuscris. A scris și poezii dintre cari cea mai respindită, care se cîntă și astăzi este: *Lui Iancu*, cu versurile: „Auziți acolo, un bucium răsună“.

Iraclie Porumbescu a avut nouă copii, dintre cari au rămas în viață numai trei, adică doi băieți Ciprian și Ștefan și o fată Mărioara; astăzi trăește numai Mărioara Porumbescu, măritată după d. Liviu Rațiu, în Cîmpina.

În toamna anului 1860 a intrat Ciprian în școala primară din Ilișești (districtul Gura Humorului), deoarece în Șipot era numai școală rușeană. În 1863 trecu examenul de primire în gimnaziul din Suceava, pe care l'a sîrșit în 1873, pierzînd un an din cauza unui morb îndelungat. Tatăl lui Ciprian se afla de la 1865 în Stupca, în apropierea Sucevei, care a fost patria adevărată a compozitorului. După absolvirea gimnaziului intră în seminariul teologic din Cernăuți. La 1875 fu înființată în Cernăuți, în amintirea jubileului de o sută de ani dela anexarea Bucovinei la Austria, o universitate; seminarul teologic fu transformat în facultate și alipit universității. Studenții romîni înființară o societate studențească, pe care o numiră „Arboroasa“, după numele străvechiu al provinciei numită astăzi Bucovina. Societatea aceasta și-a inaugurat activitatea la 10—22 Decembrie 1875. În această societate Ciprian Porumbescu a dezvoltat o activitate rodnică mai întăi ca organizatorul secțiiei muzicale, care a procurat multe plăceri sufletești societății romînești de pe atunci, apoi ca președinte al societății. Societatea a fost disolvată de guvern în 1877, iară membrii comitetului ei—între aceștia Ciprian și pâr. Morariu—întemnițați. Două au fost cauzele cari au provocat această catastrofă, care pentru Ciprian a devenit fatală, deoarece aici în temnița umedă a contractat o boală de piept ce l'a pus în floarea vîrstei în mormînt. Tînăra societate se adresase guvernului romîn pentru o subvenție—tocmai atunci votase camera romînă în ședința ei din 17 Ianuarie 1877 suma de 1000 lei pentru sprijinirea societăților romine din Austria—și primi 200 lei; cu ocazia aniversării tăerii capului domnitorului Grigore Ghica, pe cînd în Cernăuți se aranjau serbări cu caracter anti-romnesc, comitetul Arboroasei trimise comitetului festiv din Iași o telegramă în care se afla și faimosul cuvînt „detrun-

1) Scrierile lui Iraclie Porumbescu, Partea I, Cernăuți 1898.

chiat". Comitetul a fost arestat și i s'a făcut proces de înaltă trădare. După zece săptămîni de arest preventiv, la un loc cu criminalii de rînd, s'a judecat procesul, cel mai senzațional proces ce s'a văzut în pașnica și răbdătoarea Bucovină. Acuzații au fost achitați pe baza verdictului negativ dat de jurați în unanimitate. Acest epizod a zdrobit și sănătatea fizică și cariera frumoasă a lui Ciprian. El avea să fie trimis în străinătate ca să se pregătească pentru catedra de muzică bisericească ce urma să se înființeze pe lângă universitatea din Cernăuți. Procesul amintit i-a nimicit acest vis frumos, dar n'a fost în stare a disrădăcina din sufletul său dragostea pentru neam. După părăsirea temniței, Ciprian a urmat cursurile la facultatea filozofică din Cernăuți, iar în 1880 a trecut la conservatorul din Viena. După absolvirea studiilor este numit profesor de muzică la școalele centrale romîne din Brașov și director al corului dela sf. Nicolae, tot din Brașov. Boala lui însă agravîndu-se din ce în ce tot mai tare, el fu silit să plece după recomandăția medicilor săi în Italia și anume la Nervi, pe malul mării Mediterane. Din timpul petrecerii sale aici ne-au rămas cîteva însemnări publicate de el însuși în „Gazeta Bucovinei” (No. 33 și 34 din 1892). El ne povestește pe larg impresia ce a făcut-o asupra publicului străin, care, fără știrea lui, asista la executarea unei doine și insistă apoi asupra întîlnirii sale cu marele componist *Verdi*. Partea aceasta fiind deosebit de interesantă, o reproducem și noi: „În două oare am fost la Genua, de unde, cu o birjă, în curînd am ajuns la vila lui Verdi. Doi servitori stau la intrare și al treilea la ușă, pe care o deschise cu o adîncă închinăciune și cu cuvîntul „aprego”! (adecă poftiți). Verdi, încă slab, ședea în salon într'un fotoliu, și de departe îmi zise în limba franțuzească: „Iartă domnule și june amice că nu mă scol; sînt încă ceva bolnav, dar foarte mă bucur”. Și întinzîndu-mi amîndouă minile, se uită lung la mine, apoi zise cu bucurie vădită: „Ah, tip romanic, foarte mă bucur! Am auzit aseară dela dumnealor, foarte mă bucur! Un fecior ni dede și nouă fotoliuri, iar Verdi, tot cu ochii țintiți la mine, mă întrebă mai înțai de unde sînt, ce slujbă am, ce boală m'a adus încoace și altele. Apoi mă întrebă despre Romîni, despre aflarea lor în toate părțile pe unde locuiesc, și în sfîrșit despre muzica lor. Răspunzîndu-i la toate, el mă întrebă din ce instrumente cînt eu. I-am răspuns că din vioară și din clavir. „O—zise Verdi—cîntecele romanice, după firea lor, pe vioară se potrivesc. Fii bun, te rog, colo pe pian e și vioara; cîntă un cîntec romînesc să-l aud”. Eram, se înțelege, nu numai mișcat, văzîndu-mă înaintea unui Verdi, dar să și cînt înaintea lui,—pare că nu mă simțeam în putere. El, cum se vede, pricepu sfieala mea și zise servitorului ce sta la ușă: „A, apă, dulceți!” După ce m'am împros pătat și am prins la curaj, am cîntat doina. M'am uitat de cîteva ori la bătrînul maestru și l'am văzut cu ochii țintiți asupra mea. Cînd am sfîrșit de cîntat, el zise către Boîto: „Mare lucru, cîntecul acesta nu mi-l cunoscut, dar toată gama lui o simțesc și o pricep!” Mi s'a părut că bătrînul vrea să

se scoale și să vie la mine. Eu am pășit spre dînsul. El iar mi-a întins amîndouă minile și, strîngîndu-le pe ale mele, îmi zise cu suflet mișcat : „Da, frați ni sînteți. Atestatul că ni sînteți frați vi l-am auzit acum.”

Dar nici clima Italiei n'a putut să întărească trupul istovit al slăbitului cîntăreț și Ciprian se întoarse cuprins de un dor nemărginit de patrie, în 10 Martie 1883, la Stupca și la 25 Mai muri în vîrstă de 29 ani neîmpliniți.

Talentul său muzical s'a relevat din cea mai fragedă tinerețe. Parte cu instructor, parte fără ajutor și îndreptare ; ascultînd cîntecele Țiganilor din Stupca, s'a dezvoltat Porumbescu ajungînd un maestru al violinei. Deja ca gimnaziast ajunsese la o dexteritate mare și era nedespărțit de vioara sa. Era înamorat de cîntecele populare, de melodioasele hore și de fermăcătoarele doine. Cea dintîi compoziție a lui este „Dorința” (cuvintele de M. Cugler-Poni), apoi „Hora națională”, „Marș festiv”. Pe cînd era în seminar se ocupa mult cu muzica bisericească și a produs și în direcția aceasta lucruri neperitoare, cari sînt pînă astăzi bucăți de forță ale repertoriilor corurilor noastre bisericești, ori și unde trăesc credincioșii bisericii noastre.

Ca student în „Arboroasa” a compus vestita „Cislă”, piesă hazlie de mare efect, „Sunt Arboros” „Treicolorul”. Cîntecele studențești cîntate de tinerimea studioasă la toate întrunirile ei ca : „In Putna, vechea matoră”... energicul imn „Pe al nostru steag” și multe altele, sînt munca lui Ciprian. El a scris textul celor mai multe și le-a pus pe note edînd unica cîrtică cu cîntece studențești în limba romînă. O activitate muzicală deosebit de rodnică a dezvoltat el în timpul cît a fost profesor la Brașov, compunînd și tipărind cîntece și aranjînd concerte. Amintesc din compozițiile lui încă *Candidatul Linte* și opereta *Craiu nou*. Cel din urmă cîntec al lui, scris pe patul morții, este *Tempi passati*.

Departe de patria sa, între străini, în sanatoriul dîn Schlachtensee lîngă Berlin, s'a stîns zilele trecute Tudor Flondor, proprietar mare din Rogojești, la granița Romîniei, în vîrstă de 46 de ani. E născut la 1862 în Storojineț, avînd de tată pe boerul George Flondor, figură marcantă a aristocrației noastre, și de mamă pe Isabella, care era foarte muzicală. Are doi frați : Iancu, proprietar mare la Storojineț, fruntaș al boerimii romîne din Bucovina, și Nicu, proprietar mare, care în oarele de recreare se ocupă și cu muzica. Tudor a fost o fire de poet visător, pierdut în lumea de melodii și idealuri, și deaceea a neglijat partea reală a vieții totdeauna, și a și avut și puține succese. E drept că a jucat și în viața publică a țării un rol, însă acesta nici pe departe n'are însemnătatea rolului ce l'a avut în viața artistică a țării. A fost deputat al curiei a cincea în parlamentul vienez pînă la introducerea sufragiului universal, cînd n'a mai candidat ; a fost deputat al proprietății mari în camera provincială pînă la moarte. Specialitatea sa era agricultura. Pe terenul acesta avea cunoștințe solide și a și rostit cîteva discursuri de

samă la dezbaterea de chestiuni economice. A fost președintele consiliului cultural al țării, instituție creată și subvenționată de stat pentru promovarea intereselor economice din țară; a scos și jurnalul economic „Agricultorul”. Dar toate aceste dispar în fața meritelor ce și le-a câștigat pentru muzica națională. Ca băiat și-a făcut orhestră din băieții din Storojineț, ca gimnasiast a condus coruri bisericești și lumești, ca universitar a început a scrie muzică pentru bucăți ușoare. Ca student tânăr, în etate de 19 ani, prin 1882, când se înjghebase o mișcare teatrală la noi, îl aflăm pe Flondor capelmaistru al trupei de diletanți care da în fiecare a doua Joi câte o reprezentare teatrală; în Joia premergătoare reprezentației și în cea următoare,—câte un concert. În anii ce urmează. Flondor compune muzica pentru multele cînticele, vodeviluri și operete ale lui Alexandri, ca: Rămășagul, Nunta Țărănească, Cinel-cinel, Lița Pescărița, Florin și Florica, Rusaliele. Seria aceasta a încoronat-o mai târziu cu opera sa de frunte *Moș Ciocîrlan*.

Cîntecul prin care a devenit cunoscut pretutindeni, și care se cîntă și astăzi foarte adese este serenada, „Somnoroase păsărele”. Alte cîntece sînt: Rîndunica, Vin cu mine copiliță, Viorica, Visuri, Traiu vînătoresc etc; are și cîteva cîntece nemțești.

A fost lungă vreme dirigintele societății muzicale „Armonia”, apoi președintele ei, în urmă a fost numit diriginte onorific. Pe timpul lui s’au aranjat turneuri artistice prin Bucovina, cari au produs un entuziasm mare și vor rămînea neuitate. Ca dirigent de cor și orhestră a fost neîntrecut. Avea și multă simțire poetică și a scris și cîteva poezii, cuplete; a colaborat la textul pentru *Moș Ciocîrlan*. Nu era însă stăpîn. Îndeajuns pe limba romînă și din cauza aceasta n’a putut crea ceva durabil. Ca om a fost o fire blîndă și de o bunătate de inimă rară; ca proprietar a fost un sfătuitor și sprijinitor al țăranilor de pe moșia sa. Rămășițele pămîntești ale defunctului au fost transportate la Rogojest și înmormîntate acolo, fără pompă, în cripta familiară.

George Tofan

Scrisori din Ardeal

Partidul moderat.—Legea lui Apponyi.—Mișcări culturale.

Realizarea programului național e pendentă de o împăcare între Români și Unguri. Chiar la 1881, cînd s'a formulat programul național, fruntașii români au prevăzut și așteptat aceasta. Nici n'a fost vr'odată bărbat politic român, care să fi propagat lupta până la cuțite între Români și Unguri. Chiar elementele cele mai înaintate ale partidului național român au accentuat necesitatea unei împăcări între aceste două neamuri.

Greutatea este însă în *condițiunile* sub care s'ar putea face apropierea. Nu s'a găsit adică până acum nici un bărbat, ori un partid politic maghiar, care să admită vr'un punct-două din programul național român, ci dimpotrivă: de la 1881 și până azi, toate partidele și guvernele maghiare au prigonit cu cea mai mare dușmănie pe toți aderenții sinceri ai programului național și n'au ezitat să declare că, *pe baza acestui program, Ungurii niciodată n'o să stea de vorbă cu Românii*. Întâi, zic ei, să abandonăm programul național și numai după aceea Ungurii vor sta de vorbă cu noi. Ba, la 1905, Apponyi, conducătorul opoziției parlamentare, împreună cu Kossuth, nici n'au voit s'audă că'n parlament cei zece deputați naționaliști ar reprezinta partidul naționalităților. Întâi să dezarmăm, să abandonăm programul nostru istoric, și numai după aceea Ungurii vor trata cu noi.

Nu e greu de ghicit cam ce condițiuni ar pune Ungurii, în acest caz. Doar toate luptele dovedesc că întotdeauna învingătorii pun condițiuni grele învinșilor. Și nouă ne-ar pune chiar jugul în grumazi, văzîndu-ne umiliți și atît de dezorientați, ca numai de dragul unui taifas, cu vr'o cițiva Unguri, să abandonăm un program istoric, în jurul și pentru realizarea căruia se poartă luptă înversunată nu numai de la 1881, ci, putem zice, de la redesteptarea noastră națională încoace.

Au fost, cu toate acestea, și sînt și azi Români, unii chiar oameni onorabili, cari propagă *necesitatea unei împăcări*, cu *abandonarea* cîtorva puncte sau chiar a întreg programului național. De un an încoace mai ales, și în deosebi acum, se face mare zgomet în jurul înființării

unui partid politic zis *moderat*. Să fie adică două partide românești : unul mai înaintat, cel național adică, și unul moderat, care să aibă misiunea a-i îndulci pe Unguri, a-i dispune să stea cu noi de vorbă ori să ne facă ici-colea câte o concesiune.

Ne aducem aminte că deja la 1891, V. Babeș, pe atunci președintele partidului național, a pus în discuție în coloanele organului său „Luminătorul” din Timișoara, ideia *înfrățirii româno-maghiare*. Însăși lansarea acestei idei a făcut însă între Români un rezenz atât de mare, încît la prima conferință națională ce s'a ținut, cu toată autoritatea mare de care se bucura bătrînul Babeș între Români, el n'a mai fost reales, ci biruitoare a ieșit politica radicală preconizată de „Tribuna”. Și bine să ne însemnăm : pentru salvarea ideilor de împăcare ale bătrînului Babeș, venise la Sibiu (8/21 Ianuarie, 1892) chiar Alexandru Mocsonyi, care până atunci nu se „coboarse” între popor, ci credea că poate dirige politica romînească din castelul său de la Căpolnaș.

Politica zisă memorandistă, ce s'a inaugurat prin prezentarea Memorandului la Viena, a pus capăt pe mult timp oricăror veleități de a întemeia partid moderat. Nici chiar întemnițarea comitetului național n'a slăbit în popor curentul radical, ci cu cît prigonirile din partea guvernului s'au întezit, cu atât rezistența Romînilor a crescut și huiduit a fost origicine care a îndrăznit să mai vorbească de partid moderat. Iar aceasta nu pentru că n'am fi vrut să facem pace, ci pentru că nu vedeam din partea Ungurilor nici o bunăvoință, nici vr'o garanție, că acțiunea de împăcare ar putea să ducă la bun sfîrșit. Întîi fiindcă *așa-ziii „moderați” români în realitate erau niște simple unelte ale guvernului* ; apoi pentru că nici între Unguri nu s'a ivit vr'un bărbat de stat, care să-și fi propus în chip serios rezolvarea chestiunii naționalităților.

Iată de-ce pășirea pe teren a d-lui dr. Emil Babeș a fost desconsiderată, anul trecut, chiar de la început, măcar că d-sa deschisese discuțiunea în coloanele ziarului „Telegraful Român” din Sibiu, organul mitropoliei ortodoxe, și se presupunea, cu drept cuvînt, că *este aprobat și din partea înaltului prelat*. D. Babeș scrisese apoi și o broșură, în care pleda pentru împăcarea cu Ungurii ; nimeni nu vedea însă o garanție ca d. Emil Babeș să ducă la bun sfîrșit ceea ce n'a putut să facă părintele său.

Organele naționale „Tribuna” și „Lupta” au și spus-o îndată că d. E. Babeș este : ori un naiv, picălit de vr'un politician maghiar, și cu bună-credință pornește o acțiune, care are să cadă în baltă ; ori că știind, și din motive de ordin personal, căută să producă divisiuni în sinul poporului român. Faptul că acțiunea d-lui Babeș a fost sprijinită mai ales în coloanele „Ungariei”, organul lui Moldaván Gergely, în „Lumina”, organ kossuthist condus de ovreiu parvenit Saluzsinsky, și în „Severinul” lui Burdea, a contribuit ca Romîni să fie tot mai rezervați față de d. Babeș. Astăzi este pe deplin dovedit că întreaga *vorbărie* împrejurul politicii moderate și a partidului moderat, n-a avut alt rost

decît să producă diversiuni în afară, *partidul național să fie adică prezentat ca-și-cînd nu ar fi singurul depozitar al politicii naționale romîne*, iar înăuntru să producă discuțiuni și certuri cari să aducă folos Ungurilor.

În săptămînile acestea discuția s'a și purtat pe două linii : în presa romînă pusă la discreția guvernului, și în ziarele maghiare, menite să informeze străinătatea. „Pester Lloyd“ i-a dat mereu cu știrea că e pe cale să se înființeze partid moderat romîn, că, prin urmare, în sinul partidului național e o mare debandadă, iar uneltele guvernului, Kupár Reiső (odinioară Radu Cupar) și Moldován Gergely, în presa maghiară și în cea romînă moderată, încredințează (?) lumea că neamul romînesc e pe cale să abandoneze pe naționaliști și să îmbrățișeze politica moderată. Ei au căutat să insinue că îndeosebi clerul romîn unit (gr. cat.) propagă această politică și puneau în perspectivă o adunare chiar, la Blaj, unde să se proclame înființarea partidului moderat.

Au avut, se înțelege, și grija să alarmeze străinătatea.

Insuși Telegraful Romîn și d. Babeș sînt siliți însă acum să se lepede de tovarășii lor, unelte ale guvernului ; altminteri ar pierde orice stimă în fața obștei romîne. Cît despre „Unirea“ organul mitropoliei unite din Blaj, iată ce scrie :

„Dacă ne-am putea orienta, după unii articoli, ce apărură prin „Telegraful“ din Sibiu, prin „Ungaria“ din Cluj, etc. ar trebui să credem că acest pretins partid nu mai stă pe baza programului național, ci e bun bucuros, dacă s'ar executa legea de naționalități *intrucît* se poate.

„Ce înseamnă aceasta ? Inseamnă că se tinde la aceea, *ca poporul romîn să fie divizat în două tabere*, unii, cari stau pe bază istorică, pe baza programului național, alții cari, în fața împrejurărilor politice, află primejdioasă lupta rigidă, își pleacă capul, țintind la aceea, ca să scape și să mintuie ce poate, biziindu-se în grația stăpînitorilor. Ne întrebăm, cu ce scop vrea să se facă această divizare ? În folosul cui se face ? În folosul poporului romîn de bună seamă că nu.

„Sau poate ne temem ?

„Cînd am dat noi ocaziune, ca să creadă cineva, că între împrejurările actuale politice ne temem, ne clătinăm în credința biruinții cauzei noastre și că în fața politicii guvernului de astăzi vrem să abzicem de a lupta pentru drepturile poporului romîn, și că e o necesitate ca să se „modereze“ programul național după bunăplăcerea guvernului ? *Programul politic al unui popor este un lucru sfînt*. Mare să fie cea zguduitoare, care să cutremure un popor întreg în credința că idealul acela, care a unit cătră o țintă generații, care a călăuzit un neam întreg în bine și în rău, acum să fie considerat, cu mintea ușoară, în cîteva clipe, de inutil, absurd, necorespunzător, numai pentru că în fața împrejurărilor politice, nu aduce decît suferințe ? Un program politic nu poate fi alterat de împrejurări politice, precum un popor conștient nu poate fi vacilător, confuz, neîncrezător în credința sa politică“.

„Nu este nici o trebuință să ne moderăm programul politic, *cu toate că poate să ne așteptăm că vor veni și zile mai grele pentru noi*. Poate să ne așteptăm la suferințe mari, dar este doar un lucru logic, că drepturi nici câștiga, nici apăra nu se pot fără suferințe. Maghiarii înșiși, stăpînitorii noștri de astăzi, cari atît de bine își înțeleg rolul de stăpîn, au trebuit să treacă prin multe suferințe pînă ce și-au eluptat și numai atîta independență. *Vom suferi și noi, dar nu ne vom vinde sufletul, nu ne vom clătina în credința că soarele dreptății și al biruinții cauzei noastre are să răsardă*”.

N'are deci guvernul maghiar de unde să recruteze aderenți pentru un partid moderat român, ci tot zvonul este menit numai pentru a seduce pe cei de la Viena și străinătatea. Ungurii vor avea de purtat luptă cu Viena, în chestia pretențiunilor naționale în armată. Ar dori dar să prezinte lucrurile așa, cași cînd ar avea alături de ei și un partid românesc, ceea ce ar mai însemna slăbirea elementelor naționaliste cari pînă acum au combătut fără rezervă curentul șovinist și teroristic maghiar.

Nu ne va trebui însă mare trudă pentru a demasca și la Viena și în străinătate această manoperă ungurească !

* * *

Legea lui Apponyi (a doua!) privitoare la întregirea salariilor învățătoresți, continuă să preocupe cele două confesiuni romine. În toate părțile poporul se arată bun și cu simț de jertfă, încît dă ultimul ban pentru asigurarea școalelor sale confesionale. Bărbați serioși însă și sus puși în societatea noastră, se întreabă dacă e practic și mai ales dacă ne poate fi utilă chiar și cea mai generoasă jertfă ? !

Iată de ce : Apponyi a întocmit legea astfel, încît pentru orice lucru de nimic administrația (guvernul) să dispună de școală și învățător, așa că la urmă ne putem trezi cu 2—3000 școale susținute de noi, dar în cari învățători *maghiari* învață pe copiii noștri numai ungurește.

Cu siguranță, la *congresul național bisericesc* ce se va ține în 1809 la Sibiu, se va și pune în discuție *dacă e bine să urmăm cu jertfa, pentru a-i înlesni guvernului opera sa de maghiarizare, ori să lăsăm ca statul să întrețină el toate școalele, asupra cărora de fapt el dispune ?*

Chestia aceasta va fi obiect de discuție și în sinoadele diferitelor eparhii, în consistoare și în presa de-aici.

* * *

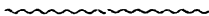
În vara aceasta *Asociațiunea*, singura noastră reuniune culturală, își va ține adunarea în *Șimleu*, un mic centru cultural și economic român

din părțile sălăgene. Deși părțile acele sînt mai expuse și mai primejduite de maghiarizare, totuși, nu suferă îndoială că adunarea are să reușească. În Șimleu avem frunțași cu multă iubire de neam și zeloși, avem și o foaie săptămînală pentru popor; aceștia, ajutați de frunțașii din Sătmar și Solnoc-Dobîca, desigur vor produce Romînilor de pretutindeni bucuria să aranjeze o serie de serbări culturale dintre cele mai alese. Ar fi de dorit ca la aceste serbări să vină și frați din Romînia.

Nu mai puțin vor reuși serbările culturale ce vor aranja bravii frați de la *Oravița* (sudul Banatului) cu prilejul ținerii acolo a adunării generale a Fondului de teatru. Între alte lucruri demne de văzut, va fi și *concertul* (și concursul) *celor mai bune coruri din Banat*. Se știe că mai ales bănățenii sînt cîntăreți buni. La 1906, ei au escelat și în București, la concursul din Arenele Romane. Acasă, se vor dovedi și mai cuceritori de inimi, fiind și foarte ospitalieri.

I. Russu-Șirianu

5 Iulie v. 1908.

Miscellanea

REZULTATELE UNEI POLEMICI

Din tonul „răspunsului” ce mi-l dă d. Aurel C. Popovici în No. 28 al „Sămănătorului” trebuie să conchid că polemica între noi s'a sfârșit... aproape înainte de a se fi început.

Păcat...

Sînt însă dator *cetitorilor* să rezumez aici rezultatele la cari am ajuns în această polemică.

Discuția a urmat între noi,—dacă vom lăsa la o parte toate „artificiile” de polemică în cari, cred fără voe, cădea la fiecare pas d. Popovici,—asupra unui singur punct.

D. Aurel Popovici nu s'a mărginit să critice relele, adevărate sau închipuite, ale regimului democratic, ci a tăgăduit însăși *existența* democratismului, însăși *posibilitatea* unui regim democratic, altfel decît „eterne trageri pe sfoară”.

Am invocat atunci cazul Elveției și, pentru a *descrie* regimul elvețian, am citat cuvintele unui specialist, profesor de drept Constituțional la una din cele mai falnice Universități ale lumii, din Oxford,—o carte clasică de A. V. Dicey.

Învățătul englez arată că poporul elvețian poate interveni direct, prin sufragiul universal, în opera de legislație, și în actele de guvernămînt, *mai mult* decît putea un suveran atît de puternic ca Regina Elisabeta a Angliei (aceasta nu făcea *ea însăși* legile, cum le poate face poporul elvețian). Și monarhii engleji pe acea vreme erau *suverani*, în toată puterea cuvîntului, (atunci în ori ce caz nu se putea încă vorbi în Anglia despre suveranitatea națională), deși își manifestau puterea în *forme constituționale*,—suveran nu însemnă doar *despot*.

În această privință, cuvintele lui Dicey cuprind numai o *descripție a faptelor*, nu vre-o apreciere personală. Această apreciere intervine numai în afirmarea, pe care o face, cu drept cuvînt, A. V. Dicey că în acest regim dispăre *opoziția între guvern și popor*.

La acestea ce răspunde d. Popovici?

D-sa insistă mai mult asupra amintitei aprecieri a lui Dicey și, citind pe alese, cruciș, fără legătura pe care o au în text, crîmpee de fraze din cartea publicistului american H. D. Lloyd, din cari rezultă vre-o indicație asupra *diferențierii organelor de guvernămînt* în Elveția, se oprește în special asupra pasagiului relativ la situația Consiliului federal,—organ ce corespunde *ministerului* în regimul parlamentar, dar care este *lipsit de acel rol conducător* pe care îl are ministerul. Și *tocmai* fiind că e lipsit de acest rol, și *tocmai* fiind că poporul elvețian „poate impune sau opri orice act de legislație sau de guvernămînt mai însemnat”, fără să aibă nevoie de mecanismul responsabilității ministeriale,—Consiliul federal, cum arată Lloyd, își poate „merge drumul său, *considerînd, pregătînd și redactînd măsurile ce trebuiesc recomandate camerelor* [cuvintele subliniate sînt omise în citația d-lui Popovici] „fără a ținea urechea mereu la pămînt [d. Popovici traduce: *la popor*]”.

Și, cum iarăși Lloyd arată foarte bine, această situație a membrilor „guvernului” se datorește tocmai faptului, că măsurile supuse de el camerelor sînt controlate, în diferite forme, și de *sufragiul universal al poporului* !

Dar d. Popovici se crede îndreptățit să exclame :

„Apoi dacă asta se numește *democrație*—atunci și eu sînt democrat !“....

Și deci tot se crede în drept să tăgăduiască *existența* democrației !

Am întrebat atunci pe d. Aurel Popovici *pe cine* vrea să „combată” ?

Cînd atîția oameni „serioși”, cum recunoaște și d-sa, învățați, oameni de stat, publiciști, ca Freeman, Dicey, Brice, Lloyd, etc.,—„*asta* numesc democrație”,—poate d-sa să facă abstracție de noțiunea lor a democratismului ?

Combate d-sa democratismul pe care îl înțeleg ei (și *toată lumea*, de altfel),—atunci Elveția *este* o democrație, și democrația există.

Acceptă d-sa *acest* democratism,—atunci pentru ce îl combate ?

Și spre a înlătura orice echivoc, am arătat ce înțeleg „oamenii serioși” prin democrație ; și n'am căutat să fiu original, am reprodus definițiile din cel dintăiu manual de școală ce mi-a căzut în mînă (*A. Esmein. Éléments de dr. Constitutionnel*),—d. Popovici le găsește chiar prea *terre-à-terre*.

Totuși d-sa n'a răspuns *nemic* la toate acestea : există democrația, pentru ce ne combate ?...

Păcat...

* * *

În schimb, d. Popovici proorocește din nou toate nenorocirile ce vor cădea pe capul poporului român, pe urma ideilor susținute de mine, cînd noi vom zăcea „sub glia verde” (acest termen de verificare a proorocirii, evident, mă dezarmează), și repetă din nou aceleași două trei

afirmări, pe cari, decidnd a luat direcția politică a „Sămănătorului“, d-sa le reproduce mereu în diferite combinații și în diferite „variațiuni pe aceeași temă“, fără a le dovedi,—și anume:

1) *Poporul attta așteaptă, propaganda democratică, pentru ca să isbucnească ca un „ocean de pofte și rîvniri incalculabile“.*

Unde a văzut directorul „Sămănătorului“ astfel de lucruri, nu știm.

În țara pe care „oamenii serioși“ o califică de *cea mai democratică* în lume, în Elveția, poporul se arată *mai conservativ de cît conducătorii lui*, cum arată Lloyd (op. cit. p. 218 urm.), încît radicalii idealişti se ridică împotriva „referendumului“.

Insuși d. Popovici face caz din faptul, că în 32 ani (1874—1906) poporul elvețian a răspins prin *referendum* (din conservatorism, dovedește Lloyd) *două* măsuri, pe care d-sa le găsește utile.

2) *Poporul trebuie condus de fruntașii săi „firești“ și „patrioți“.*

Dar cine sînt fruntașii firești?

O nobilime privilegiată? (Nu îndrăsnesc să afirm, că aceasta este idea d-lui Popovici, dar sînt oarecari indicațiuni în acest sens).

Cum se desemnează acești fruntași? sau de unde să iai o nobilime, cînd nu o ai?

Mister.

Apoi care om de stat, care „politician“ cinstit chiar, nu se crede, în toată sinceritatea, *patriot*? Nu din *patriotism* tocmai ține fiecare la ideile lui?

Îi recunoaște, de pildă, de patrioți directorul „Sămănătorului“ pe d-nii P. P. Carp sau N. Iorga?

Dar concepția d-lui Carp asupra naționalismului, și a d-lui Iorga asupra democratismului diferă de a d-sale atît de mult! (Despre subsemnatul nu mai vorbesc, fiindcă, pentru d. Popovici, trebuie să întrupez toate „ateismele“, „materialismele“, „cosmopolitismele“, „pacifismele“, sau „feminismele“ imaginabile.... „abominațiunea pustietății“!...)

3) *Democratismul duce statele și națiunile la pierzare.*

Unde s'a întîmplat acest lucru?

Din cauza democratismului se descompune sub ochii noștri Imperiul glorios de altădată al Osmanliilor?

Din cauza democratismului a ajuns la marginea prăpastiei Imperiul Țarilor, a suferit o înfringere rușinoasă și se sbate acum în nepuțința de a-și așeza viața de stat pe vr'o temelie sănătoasă?

Sau, în vechime, din cauza democratismului au pierit Impărățiile Egiptului, Babilonului, etc., sau chiar Imperiul Roman (trebuie să punem la o parte, de pildă, lămuririle în această privință ale unui Mommsen, sau chiar ale unui Liebig, celebrul chimist)?...

Și cum se explică prosperitatea unei țări ca Elveția, care, cu toate condițiunile naturale atît de neprielnice, merge în fruntea progresului chiar material, economic,—fără să mai vorbim de cultura ei, de școalele ei exemplare, etc.,—cum cu atîtea detalii ne arată și Lloyd, citat de d.

Popovici ? sau pe ce temei *de fapt* ar putea vre-o Casandă reacționară să-i prezică Elveției pieirea, chiar pentru vremuri cînd vom fi „sub glia verde“ ? Oare aici puterea distructivă a democratismului nu e eficaă, și pentruce ?

Și care democratism ? Al „oamenilor serioși“, ca Dicey, Freeman, Brice, Lloyd, etc.,—sau „cel ce nu există“ ?...

Nu știm.

În zădar veți căuta răspuns la aceste întrebări în toate polemicele d-lui Popovici.

Atunci împotriva cui și pentru ce se răsboește d-sa ?

Și iată, polemica a luat sfîrșit... Păcat!...

D. Popovici însă, după aproape șese luni de activitate publicistică intensă, ne făgăduște că ne va desvăli mai tîrziu toate aceste taine.

Să așteptăm.

* * *

Dar despărțindu-ne astfel de d. Aurel C. Popovici, cel puțin pentru moment, datorim *cetitorilor*, desigur, o lămurire.

Pentru ce regretăm, și regretăm sincer, sfîrșitul lamentabil al acestei polemici,—cu tot tonul ei gladiatoric, cu toate „artificiile“ și cu toate violențele ei excesive și nejustificate de nemic ?

Cu oricare altul, evident, n'am sta de vorbă în aceste condiții.

Dar d. Aurel Popovici nu poate fi judecat ca oricare altul.

Sînt polemisti cu cari e o mare plăcere să discuți, fiindcă gîndirea lor originală și bogată, argumentația lor strînsă, luminile neașteptate ce ei aruncă asupra unor fețe ale problemei, nelămurite încă chiar pentru d-ta,—dacă nu te conving, te silesc să-ți limpezești propria-ți cugetare, să o supui unui examen mai serios, dintr'un nou punct de vedere, să o lărgești și să o adîncești.

Într-o astfel de polemică adversarii, rămîind chiar fiecare ireducibil pe punctul său de vedere, simt totuși că n'au discutat în zădar, și n'au răpit, fără folos, timpul cetitorilor ; că prin faptul chiar că două concepții antagoniste au fost puse față în față, în contradictoriu, și dezvoltate până la ultimele lor consecinți,—au cîștigat nu numai polemicii ei înșiși și cetitorii, dar s'a netezit calea adevărului. Căci mintea slabă a omului nici nu poate străbate spre adevăr, decît prin cărarea spinoasă a șovăelii, a îndoelii, a criticei și a discuției, întrupate în diferite construcțiuni teoretice, ce par întotdeauna autorilor lor atît de armonioase și solide, și adesea—atît de șubrede urmașilor...

Vigurosul director politic al „Sămănătorului“ nu face parte din această categorie de polemisti.

Cu toată erudiția-i vastă și serioasă, cu toată convingerea-i adîncă, ce radiază din fiecare cuvînt și... din fiecare semn de exclamație,—îi lipsește puterea de argumentație și de critică, și acea putere de mlădire intelectuală, puterea de comprehensiune a ideilor adversarului, și—nu numai ale adversarului.

D. Aurel Popovici,—ca și acele aparate Marconi cari, din nesfârșitele vibrațiuni ce întretaie în toate direcțiile spațiul, nu sînt sensibile decît la anume fel de ondulațiuni,—din ce spune adversarul, din tot ce cetește, în perfectă bună credință, nu înțelege decît ce-i convine și cum îi convine. ¹⁾

Toată construcțiunea-i teoretică, cum am spus mai sus, se rezumă în două trei formule invariabile.

La toate sforțările de logică și argumentație, d-sa, impasibil și rigid, răspunde prin aceleași două trei afirmațiuni sacramentale,—agrementate numai prin șiruri mai lungi sau mai scurte de semne de exclamație, sau prin varietatea caracterelor tipografice...

Ca o stîncă de granit, pe care nu o pot urni din loc, nici măcar brăzda, toate fulgerile cerului...

În asemenea condițiuni, dacă discuțiunea cu d. Aurel Popovici nu-ți poate procura plăcere intelectuală, ea îți produce un intens sentiment estetic.

În vremurile acestea de neurastenii și reflexiune, e un deliciu să te oprești un moment în fața unui om dintr'o bucată, chiar dacă arhitectonica sa teoretică se reduce numai la cele două trei formule mistice.

Chiar atitudinile dușmănoase și disprețuitoare pentru adversar, violența de limbaj, tendința de a-ți suspecta buna credință și de a-ți căuta în toate numai „tertipuri advocățești“,—departe de a-ți dispăcea la acest om, îți completează impresiunea reconfortantă de caracter întreg.

Fiindcă, nu uitați, că atunci când polemizează, d. Popovici, în realitate, nu discută, nu argumentează, nu se înjosește până la subterfugul de logică (cu voință, cel puțin), ci oficiază; prin fiecare rînd scapă neamul și țara de pierzanie; chiar prin fiecare ghilemea și semn de exclamație pune cîte o proptea la scaunul Domnului, clătinat de necredința veacului, de incursiunile „rațiunii suverane“, atît de disprețuite de d-sa.

În această stare sufletească, sînt explicabile toate violențele, precum este explicabil că o observațiune, cît de obiectivă, pare a îndreptăți o ripostă și mai vehementă.

1) Încă o pildă, pe lingă cele ce am dat până acum :

H. D. Lloyd arată, că în *cantonul Glarus* Consiliul—adică „guvernul“—e dator să supună votului adunării plenare a cetățenilor (*Landsgemeinde*) și măsurile ce nu isviresc din inițiativa lui, a Consiliului, și care nu sînt aprobate de el, și dacă aceste măsuri sînt votate de adunare, guvernul e dator să le inscrie în ordinea zilei a anului următor—măsură excelentă, evident. De aci învățatul american conchide: „Consiliul exercită astfel un *veto limitat*.—(a *limited veto*)“,—adică ceea ce e cunoscut în dreptul constituțional prin „*veto suspensiv*“,—în opoziție cu „*veto absolut*“, care limitează drepturile corpurilor legislative,—ca dreptul de veto al Regelui, d. p., în constituția română.

D. Popovici, pe lingă că citează această frază detașat, ca o regulă generală, pe care o pune în legătură cu alte restricțiuni ale „suveranității populare“, o traduce astfel: „Consiliul exercită de fapt un *veto limitat*“,—nu *limitat*, cum spune autorul! Și aș putea înmulți aceste pilde de înțelegere greșită a d-lui Popovici, (dar conformă felului său de a gândi) până la infinit, cu toată buna-i credință nediscutabilă.

Pentru o fire de prooroc toleranța e un păcat, „ereticii”—și eretici sînt toți „adversarii,”—nu merită decît ură și dispreț pe această lume, și cazne vecinice în cealaltă.

Zilele acestea am cetit în Clemenceau,—care dacă ar fi renunțat la politică, tot ar fi rămas în istoria țării sale ca o strălucită figură literară,—un fin portret de „prooroc”, în tipul unui pastor protestant :

„Pentru Strumpf,—mai e nevoie să spunem ?—*eretic* (malpensant) „însemna orice om ce credea alt-fel decît dînsul.... Pentru el era o „inexprimabilă suferință ori de cîte-ori întîlnea pe cineva, cu care era în „divergență asupra vre unui punct de teologie... Și acest om, care n'ar fi putut să strivească un purice, sfîrșia de cele mai multe ori prin condamnarea interlocutorului său la flacărele vecinice. Dacă nu spuneai *a-min* la ori-ce cuvînt îi cădea lui de pe buze, nu puteai isprăvi conversația cu el decît blăstemat pentru erezie“....¹⁾

Și d. Aurel C. Popovici are o fire de prooroc, ca și d. N. Iorga, și chiar mai mult decît d. N. Iorga.

D. Iorga, d. p., la nevoie știe să-și menajeze concursul electoral al d-lui Lascar Tărăbuță, sau poate, cu toată-i susceptibilitatea proverbială, păstra o prudentă tăcere, față chiar de d. Aurel Popovici.

Dar acesta nu cunoaște ast-fel de slăbiciuni,—dă cu toporul....

Nu e de mirare, că d. I. Scurtu—pe care natura l'a făcut „discipol credincios”, gata de a primi harul, cum pe ceilalți i-a făcut prooroci,—a și părăsit pe d. N. Iorga spre a se alipi de d. Aurel Popovici.

Dar firii de prooroc e inerent, ca să zic așa, să privească lumea de pe... picioroange...

Ce mi-i Gladstone, Clemenceau sau Jaurès; Schmoller, Wagner sau Sombart; K. Marx sau F. Lassalle ?...

Ori-ce om, cit de modest, poate, de sigur, critica *ideile* unui geniu chiar. Care bun școlar nu ar putea azi să lămurească punctele slabe ale filosofiei lui Kant?

Dar o fire de prooroc nu se poate mărgini la critica ideilor,—îi trebuie să arunce în „ghehena de foc” pe însuși *ereticul*,—și iață nevoia de a discuta *valoarea* însăși științifică, și chiar de om, a „adversarului.”

Te poți formaliza, dacă ești privit de pe... picioroange, în „ilustra companie” a atîtor oameni de stat, învățați și scriitori,—„vestiți” sau „zăpăciți” ?...

Prin urmare, fără supărare...

C. S.

P.S.—Colaboratorul nostru A. Mirea, cu tot talentul lui scinteetor, devine grav,—apare în volum... („*Caleidoscopul*” lui A. Mirea, tipărit de D. Anghel și St. O. Iosif”), editura *Minerva*, prețul 1 leu 50.

Te trezești că ajunge *prooroc* și acesta, cu concursul d-lor D. Anghel și St. O. Iosif!...

1) „Les plus belles pages de Clemenceau” (Paris, 1908), p. 32.

Recenzii

Adina Gr. Olănescu, *Cugetări*. „Minerva”, București, 1908. Prețul lei 1.50.

Adina Olănescu a fost ceea ce se chiamă o „intelectuală”, adică o ființă omenescă, care-și pune probleme relativ la lucrurile și împrejurările lumii aceștia, care se indeletnicește cu *ideile* despre lucruri tot atita cît și cu lucrurile, dacă nu și mai mult, și pentru care, cu un cuvînt, *ideile* au tot atita realitate ca și lumea concretă.

Și cum asemenea exemplare ome-nești de lux sînt rare, mai rare în țara noastră, și încă și mai rare printre femei,—„cugetările” Adinei Olănescu nu pot fi citite fără interes și chiar fără pietate,—căci viața acestei distinse femei s’a curmat așa de tragic, așa de nedrept de tragic.

Mulți nu au predilecție pentru acest gen. Și poate cu oarecare cuvînt: Fiind niște concluzii ale unor argumentări, pe care autorul nu le desfășoară, niște generalizări scoase din observații, pe care autorul nu ni le face cunoscute,—„cugetările” sînt, pentru cititor, simple afirmări personale.—Un scriitor francez, mai dăunăzi, și-a luat curioasă indeletnicire de a refăce cugetările lui La Rochefoucauld, afirmînd contrarul. Depildă La Rochefoucauld zice că femeile, în întaiul amor, iubesc pe bărbați, în celelalte amoruri, iubesc *iubirea*, etc. Scriitorul francez, de ca-

re vorbesc, schimbă cugetarea aceasta în contrarul ei. Și Faguet, care analizează aceste cugetări refăcute, găsește că unele sînt tot atit de adevărate cași corespunzătoarele din La Rochefoucauld, altele mai adevărate, cîteva neadevărate. Ca să dovedească *pentru ce* cutare cugetare refăcută e mai adevărată, Faguet *argumentează*...—și triumfează. Dar știm noi *care au fost argumentele* lui La Rochefoucauld? Ce ar răspunde el, dacă ar putea discuta cu Faguet? Iată defectul acestui gen.

Dar dacă, din punct de vedere curat științific, „cugetările” n’au mare însemnătate, în schimb ele sînt un admirabil stimulent pentru gîndire. Și mai ales atunci cînd „cugetarea” e relativă la preocupățiile care te stăpînesc. Se poate, de pildă, ceva mai interesant pentru un om care iubește decît „cugetările” relative la iubire, la femei, la gelozie, etc?—Iar cînd o „cugetare” este un rezumat fericit al propriilor tale cugetări asupra unui lucru, atunci simți acea cunoscută bucurie de a te regăsi în „cartea” pe care o citești.

E de prisos să adaog că forma are o importanță covîrșitoare în genul acesta,—cași în orice gen care are, prin definiție, ca însușire scurtimea. Ca și într’o epigramă, forma trebuie să fie concisă,—expresiile pregnante,—cu un

cuvînt—*lapiđară*. Fără aceasta, o „cugetare“ pierde mai mult de jumătate din valoarea ei.

Această însemnătate a formei face pe mulți să creadă că „cugetarea“ ar consta în exprimarea într-o formă nouă a *oricărui* idei. Din această cauză o mulțime de idei curente, exprimate printr-o comparație nouă, ne sînt date drept „cugetări“. Așa, ca să luăm un exemplu chiar din „cugetările“ Adinei Olănescu, cînd ea zice: „Nu toate pietrele scilipitoare sînt scumpe: nu toate vorbele mari sînt rodnice“,—ea spune un lucru știut de toată lumea. Toată „cugetarea“ stă, aci, în comparație. Cugetarea aci e numai atîta; „Nu toate vorbele mari sînt rodnice“. Dar cine ar îndrăzni să dea această idee drept o „cugetare“?

Și sînt și „cugetări“ cari cuprind banalități, fără ca măcar acestea să fie înflorite cu o comparație. De pildă, din Adina Olănescu: „Mizeria slăbește și trupul și sufletul“.

O adevărată „cugetare“ este o idee nouă, stabilirea unui raport nou între două noțiuni, generalizarea unor observații, — concluzia unui studiu, care nu se dezvoltă, — în sfîrșit o *ideas nouă* pentru cetitorul cult, sau, în orice caz, o idee care nu e curentă și care pune o problemă. Iată, de pildă, tot din Adina Olănescu: „Ceia ce chemăm rănile inimii noastre, nu sînt mai adeveseori decît rănile minăriei noastre“. Această „cugetare“ ne pune probleme. Un exemplu: S'a spus că gelozia stimulează amorul. Femeile o știu, și cînd observă că barbatul începe să se răcească, ele încep să cocheteze cu alt bărbat și adesea reușesc să aprindă sentimentele aceluia care se eliberează. Este evident că cochetăria femeii cu alt bărbat nu e un fapt care să te facă *s'o iubesti*; din contra. Dar omul suferă în *ambibiția* lui. Mîndria lui de cuceritor e jignită. „Rana“ lui, cum

zice Adina Olănescu, e o „rană a minăriei“. El crede însă că e o „rană a iubirii“; și așa de sincer crede, încît nici prin gînd nu-i trece că *minăria* îi e exasperată; el e sigur că *iubirea* i s'a exasperat, că ea a ajuns la paroxism.—Și apropo: spuneam mai sus ce interesante sînt „cugetările“, cînd în ele e vorba de o stare sufletească care ne preocupă. Imaginați acum pe un gelos celînd „cugetarea“ aceasta a Adinei Olănescu. Desigur că el își va pune întrebarea: „Nu cumva „rana“ *inimii* mele este o „rană“ a *minăriei* mele? E iubire în ceiace simt, ori tocmai contrariul ei, egoism?“. Si poate că (iată și un efect... terapeutic al „cugetărilor“!) acel bărbat gelos, ne mai respectîndu-și suferința, aceasta se va mai micșora.

Iată, dar, o „cugetare“ adevărată. Acum că această „cugetare“, pe care am ales-o ca exemplu, nu este tocmai originală, că ea rezultă (dacă nu cumva a fost la fel formulată) din autoanalizele ce și le fac egoiștii lucizi, autoanalize de care e plină literatura contemporană, — aceasta e altă chestie. „Cugetarea“ aceasta însă, nu e o banalitate.—Dealtmîntrelea azi, în urma atîtor „moralîști“ (și „moralîști“ nu sînt numai autorii de „cugetări“ ci și filozofi, și romancierii și autorii de „jurnale“ etc.) e greu să mai fii absolut original, afară decît dacă vrei să cazi în paradoxe pretențioase.

Domeniul acestui gen literar este sufletul omenesc. Marii autori de „cugetări“, un La Rochefoucauld, un Chamfort, un Rivarol sînt „moralîști“, adică observatori *reci* ai sufletului omenesc, așa cum se poate cunoaște el din purtarea oamenilor unul cu altul. În viața „de salon“, în viața aceasta complicată și ipocrită, și de aceea greu de pătruns, s'a ascuțit spiritul de observație al acestor „moralîști“. — Și numai din exploatarea domeniului acestuia poate trăi acest gen.—Acolo un-

de se poate face știință *exactă*, unde sintem datori să facem știință *exactă*, — acolo nu e teren pentru „cugetări“...

Totuși unii trec sub numele de „cugetări“ și *teorii* asupra vieții și lumii, ba chiar și *teorii*, ori considerații, asupra domeniului științelor fizice ale naturii. — Și dind și acestui soi de „cugetări“ forma scurtă și lapidară, fondul și forma se simt rău împreună și ambele sufăr de această împerechiare.

Și unele din „cugetările“ Adinei Olănescu sînt *teoretice*. E vorba în ele de matematici, de timp și spațiu, etc. Această distinsă și cultă femeie, curioasă de problemele și teoriile științifice curente, și-a făcut oarecare considerații personale asupra lor, pe care le găsim trecute printre „cugetări“. Multe din aceste „cugetări“ sînt mai degrabă „opiniuni“ interesante ale unei diletante inteligente.

În definitiv, prin nobleța sentimentelor ei, prin cunoștințele ei, prin mănuirea îndemnatică a limbii românești, care nu e a clasei din care face parte autoarea, și, mai presus de toate, prin preocupările ei, Adina Olănescu merită un loc onorabil în literatura noastră săracă... Ea merită încă ceva, care, de sigur, i-ar fi făcut și mai multă mulțumire: un loc în inima noastră.

*

Corneliu Moldovanu, *Cîntarea Cîntărilor*, Prelucrare în versuri după Biblie. „Minerva“, București, 1908. Preț 1 leu.

Cîntarea cîntărilor d-lui C. Moldovanu este, cum spune însuși traducătorul, o „*prelucrare în versuri după biblie*“. În adevăr, d. Moldovanu a amplificat și a schimbat. A făcut variații pe o temă dată. Am comparat textul biblic cu traducerea: Traducerea este o amplificare a originalului. În multe locuri, un cuvînt, o imagine din textul original a dat traducătorului

prilejul de a face două, ori mai multe versuri, — prilejul de a se transforma din traducător în autor. — Și nu-l învinuiesc pentru libertatea ce și-a luat-o. Odată ce ne-a declarat ce a avut de gînd să facă, nu ne rămîne decît să vedem dacă a făcut bine, *artistic*, ceea ce a făcut. Și a făcut, în genere, bine. *Cîntarea cîntărilor* d-lui Moldovanu e *poezie*, — și d-sa a știut să găsească și forma, oarecum arhaică și... orientală printr'un fel de monotonie a ritmului, ceace satisface exigențele cetitorului, care vrea să găsească în *Cîntarea cîntărilor* un suflet *altfel* decît al nostru, un suflet așa cum ni-l închipuim, pe drept sau pe nedrept, în urma lecturilor noastre despre oamenii vechi, — noi, oameni moderni, cari avem simțul istoric, ori presupunem că-l avem.

O altă libertate ce și-a luat traducătorul-autor este *innobilarea* oarecăror termeni prea *propriei*, cari, dacă ar fi fost redați aîdoma, ar fi fost jignitori pentru noi, care sintem, în vorbe, mult mai „pudici“ decît străvechiul autor al acestui cîntec de triumf al iubirii. Oamenii de azi s'au spiritualizat și au desfăcut dragostea în două: dragostea fizică și dragostea sufletească. Cei vechi însă nu cunoșteu această subtilitate. Și, de altminterlea, și cei noi, dacă sînt normali, n'o cunosc *de fapt*. Dar cei noi obișnuiesc să considere ca inferioară, și aproape ca o slăbiciune rușinoasă deși fatală, fizicitatea dragostei și unele cuvinte, deci, din *Cîntarea cîntărilor* ar fi fost jignitoare. D. Moldovanu le-a spiritualizat și innobilat — dar nu face nimic: Ele evocă, totuși, ceea ce vechiul cîntăreț exprima fără pic de jenă.

Am convingerea că această traducere este binevenită nu numai pentru publicul iubitor de literatură, dar și pentru tinerii scriitori. Ea poate servi de *îndreptar* pentru tinerii poeți care, sau cîntă femeia obiect de plăcere

(azi sînt puțini; acum zece ani erau majoritate), sau cîntă femeea ca inspiratoare de un sentimentalism *intelectual*, dacă mă pot exprima așa. Am impresia că dela Eminescu nu s'a mai cîntat femeea în chip *păgîn*, adică în chip complet. Și, de altminterlea, nici înainte de Eminescu... Nu e bine cînd un poet e „materialist” ori „spiritualist” în simțire. El trebuie să fie *om*, —și „om” așa, este omul antic ori omul Renașterii. Și farmecul adînc al poeziilor de iubire ale lui Eminescu vine de acolo că el a fost un om de felul acesta. Sînt rari poeți care au cîntat iubirea cu atîta *poesie* ca Eminescu. D. Gherea i-a reproșat că n'a cîntat femeea cetățeană. Nu... Concepția iubirii lui Eminescu a fost, pe cît poate fi la un modern, ca a autorului *Cîntării cîntărilor*... A crede că Eminescu poate fi clasificat ușor, între iubitorii femeii-obiect de plăcere, este o greșală, căci Eminescu a fost un păgîn, care nu poate fi închis cu forța într'una din modernele categorii sufletești obișnuite.

G. I.

**

V. Alexandri. *Despot-Vodă. Legendă istorică în versuri*. Cu o notiță introductivă de Petre V. Haneș. București. Leon Alcalay. (Biblioteca pentru toți Nr. 322—325).

*

C. Negruzzi. *Poesii*. Cu o notiță introductivă de Petre V. Haneș. București, Leon Alcalay. (Biblioteca pentru toți No. 336).

Nu mă ocup decît de chipul cum au fost editate aceste două cărți. Dl. P. V. H. declară că a vrut să dea o edițiune populară și, în prefața celei dintâi, ne spune ce înțelege d-sa prin aceasta: „O edițiune populară nu însemnează, cum se face în genere, o edițiune de mîntueală... O edițiune populară are nevoie și de note explicative... Edițiunea trebuie să înlesnească

ea singură înțelegerea cît mai în grabă a textului. Cînd te obligă să cercetezi dicționare sau enciclopedii, nu se poate spune că-și ajunge scopul”. N-avem nimic de spus împotriva acestor principii, dar păcat că au rămas numai în prefață, căci încolo, edițiile s-au făcut tot „de mîntueală”. Notele sînt date fără nici o chibzuială—multe de prisos și multe greșite—pe cînd o mulțime de cuvinte, care ar trebui să fie explicate într'o ediție populară, sînt lăsate fără nicio lămurire. Astfel, pentru a da cîteva exemple. Din *Despot-Vodă*: D. P. V. H. își dă osteneală să lămurească înțelesul cuvintelor *aer* („acoperămintul mesei din altar” pg. 28), *soră* (viitoare călugărița pg. 122), *onor* pg. 100, *angelică* („îngerească” pg. 55), *eres* („credință greșită” pg. 114) etc., dar lasă neexplicate cuvinte ca: *hlamidă* (pg. 59), *psalmodie* (114), *talisman* (87), *cinism* (148), *ipocrizie* (149) etc. etc.

Din C. Negruzzi: Explică cuvîntul *cătană* (pg. 81), dar lasă fără notă pe aceeași pagină cuvîntul *haiduc*, în înțeles de pedestraș ungur și tot așa lasă cuvintele: *ciapchin* (82) *se heretește* (82), *pircalab* (83), *Dărăbani*. *Armăgei*, *Simeni*, *Panțiri*, *Aprozi*, *Copii* (pg. 86) etc. etc.

Apoi cuvîntul *oferire* (înfiorare) îl explică: „necaz, suferință” (Despot-Vodă pg. 59), „*ciudă*” (D.-V. 149), *a se ofări*=a se neliniști (Negruzzi pg. 82); *corci*=„vitregi, haini” (Negruzzi 73); *ponor*=loc ascuns (Negruzzi 84); *zenit*=cer (D.-V. 142)!! etc.etc. Nu lipsesc nici greșelile de tipar din aceste ediții populare, care dovedesc că nu e de ajuns să știi cum trebuie să faci un lucru, pentru ca să-l și poți face bine.

C. B.

**

Raymund Netzhammer. — *Axiopolis und Troesmis. Die Ruinenfelder zweier Verschwundener Städte der Dobrogea*. 14 pagini 4.

Aceste citeva pagini, dintre cari par-tea întâia privitoare la Axiopolis nu-i de cit o continuare a călătoriei ante-rioare dealungul Mării Negre, au fost publicate în „Alte und neue Welt“. Studii noi, întreprinse de autor asupra acestor două orașe romane, la drep-tul vorbind nu conțin, ci mai mult o sistematizare a diferitelor notiți îm-prăștiate, ici colo, în diverse publica-țiuni. Totuși dragostea autorului pen-tru trecut și regiunea plină de o me-lancolică poezie îi inspiră un stil vioiu și expresiv, pe care-l citim cu plăcere, iar numeroasele fotografii ale ruine-lor și reconstituiri încercate ne a-jută să înțelegem întrucitva ce erau odată aceste puternice forturi. Am vorbit, cu prilejul recenzării altor pu-blicații ale autorului, despre condem-nabila indiferență în care zac și tind să dispară atâtea comori ale trecutu-lui; am putea ridica și acum aceleași protestări, dar la ce bun? Paginile relative la Troemis ne arată și lipsa de sistem și ignoranță barbară cu care s'au făcut săpăturile pentru des-vălirea vechilor ziduri. Cu greu se mai poate recunoaște acum ceva precis: zidurile distruse până în temelie, pie-trele, molozul aruncat fără ordine, iar plugul taie neîmpedecat brazda sa.

M. J.

**

Jules de Gaultier. *Dépendance de la Morale et Indépendance des Mœurs.* Société du Mercure de France, Paris.

Multe prejudecăți ale cugetării mo-derne vin din aceea că deși ne pre-tindem emancipați de puterea teolo-giei, am păstrat totuși metoda și sen-sibilitatea ei, cari ne-au dus la ace-leași erori fundamentale deși pe alte căi. Dintre acestea, cea mai înrădă-cinată e aceea de a căuta explicarea existenței într'un principiu exterior ei, sub formă de lege, din îndeplinirea că-reia ar rezulta o *sistematizare totală* a

existenței. Ori această sistematizare ar însemna nimicirea existenței care, ea fiind o forță în desfășurare, ne apare ca o *infinitate de diversități* în pers-pectivile nesfârșite ale timpului și ale spațiului, în jocul complex al cauza-lității, și nu poate fi concepută ca re-alizând armonia universală. Esențialul ei, realizarea și geneza ei, sînt un fapt de diferențiere ce nu se poate cu nici un preț reduce la unitate, spre a se adapta unui țel metafizic și a realiza astfel finalitatea absolută. Mai mult de-cit alt, cunoștința însăși, sistematiza-rea în parte, care e o condițiune indis-pensabilă existenței, nu se poate rea-liza dacă nu există elemente cari *prin o opoziție fundamentală să fie deose-bite* unele de altele. Raționalismul in-telectual conchide în virtutea legilor cugetării, și anume a principiului contradicțiunii că, mai presus de activitatea rațiunii, activitate se-cundară ce se silește a ordona și a sistematiza, e principiul de creați-une spontanee de sine însăși a exis-tenței, *neraționalul*, pe care niciodată rațiunea nu-l va cuceri, căci dacă a-ceasta se va întimpla ea nu va mai ființa. Din această stare de lucruri a scos Gaultier concepția Bovarysmului său ca metodă de cugetare. În ade-văr, nu poate fi existență care să nu implice cunoștința de sine, după cum și cunoștința presupune cu necesitate existența, chiar de nu ar fi decit ex-istența cugetării cum o cere idealis-mul. Dar ce este cunoștința de sine dacă nu o stare analitică, o opoziție între subiect și obiect? Ea implică deci pe de o parte *diversitatea* în a-ceastă opoziție, iar pe de altă parte *relativitatea* acestei cunoștinți, căci existența trebuind să opue o parte, ca obiect, alteia ca subiect, va trebui cu necesitate ca o parte din ea să nu poată fi prinsă în cunoștință. Cunoș-tința deci ca și existența *sînt fapte de relațiune* și orice tendință de a depă-și limitele relațiunii e o tendință spre

neant, o efortare deșartă spre *absolut*, adică spre o concepție absurdă și imposibilă. În studiile din acest volum, ceea ce urmărește autorul este dovedirea unei părți de nerațional în existență, a unor elemente incalculabile, cari alături de cele ce se pot sistematiza în rațiune, rămân în afară de orice calcul, scapă oricărei prevederi. Din acestea socote autorul că fac parte moravurile.

În adevăr, aplicând în domeniul faptelor morale, cu rigurozitate, metoda pe care Kant o întrebuințează în studiul formelor de cunoștință, el stabilește că faptul etnic elementar, din ale cărui combinațiuni s'au născut cele mai deosebite morale sociale și rafinăriile cele mai subtile ale moralei individuale, e *gustul individului*, care-i indică ceea ce e *bine* și ce e *rău* pentru el. Din răsfingerea acestui gust, a acestei manifestări a sensibilității particulare în puterea de a imagina, de a reflecta și a prevedea a individului, pe de o parte, și pe de alta în legăturile sociale, din conflictul acesta de veacuri, s'a stabilit o erarhie mai mult sau mai puțin stabilă de gusturi. În societate indivizii cei mai tari își satisfac într-o măsură mai largă gusturile decât cei slabi de sub dominațiunea lor. Iar cei slabi, dacă instinctul vieții e mai tare decât orice în ei, sînt nevoiți să sacrifice, de frica de a-și pierde viața, cele mai puternice cerințe ale instinctului, din reflecțiune și prevedere. De aci vine că noțiunea de *rău* în morală, printr'o inversiune, este satisfacerea unui gust ce ar putea aduce ca, consecinți îndepărtate, daune instinctului vieții, iar *bine*,—o serie de acte menite a contraria, din prevedere, asemenea gusturi. Judecățile morale ce se nasc din conflictele instinctelor din același individ și conflictele dintre diferitele mecanisme psihice, sînt din ce în ce mai complicate și analiza lor mai anevo-

ioasă, din care cauză realitatea e mascată și se produce acel fenomen psihic numit de Gaultier Bovarysm, și definit ca o facultate de a ne concepe *altfel* de cum sîntem, în realitate, sub influența unei sugestii ce-și are o birgia în interes, amor propriu sau entuziasm, ca mobile ale acțiunilor. Pe această putere de a ne înșela pe noi înșine se întemeiază morală, căci orice individ sau grup de indivizi ce oprimă pe altul, după primul moment de violență, în care și-a dovedit puterea, se adresează puterii acesteia pentru a-și menține dominațiunea. Astfel, ceea ce e interes, profit pentru învingător, și servitute pentru învins, devine orinduială cîrmuită de o lege superioară, emanată dela divinitate sau din rațiune și din îndeplinirea căreia rezultă fericire. Imperativul pe care-l dă astfel morală e o *utilitate pozitivă* pentru învingători și o *utilitate imaginară* pentru învinși. Pentru ca această ficțiune însă să fie binefăcătoare pentru toți, ea trebuie ca grație puterii de a concepe altfel de cum sînt motivele acțiunilor, să fie *creșută* de grupul de indivizi sau individul ce se simte astfel înălțat în ochii lui proprii, adică să socotească *adevărat* un lucru ce li-e util.

Faptele morale deci sînt stări derivate din fenomene fiziologice primitive iar diferențierea lor se datorește traiului omului în societate. Forma practică a fenomenului moral fiind în judecata individului care-l săvîrșește, el intră în domeniul empirismului, și ca toate fenomenele empirice, e într'o strînsă dependență de fenomenele fiziologice, și fiindcă individul nu se poate concepe decât numai ca făcînd parte dintr'o colectivitate, aceste fenomene fiziologice, gusturile individuale ce fac baza moralității, ele devin prin influențele și constringerile reciproce, *moravuri sociale*. De aici conchidem că morală e în dependență

cea mai strinsă față de moravuri, pe cînd ele sînt independente de ea.

Partea originală însă, proprie autorului, e în aceea că el vrea să dovedească că moravurile sînt independente nu numai de morală, ceea ce e un lucru generalmente admis în etica contemporană,—dar și de logică. El socotește că fenomenele etice *nu se pot induce din experiență* după cum nu se pot deduce nici dintr'un principiu *apriori*, adică sînt *aleatorii*, conțin în ele un element de contingentă ireducibilă. Aceasta se recunoaște mai întîi în extrema lor nestabilitate, variație înfinită a sancțiunilor sociale și individuale în timp și spațiu, puterea înfinită a individului de a se sustrage de la consecințele răsucării, ceea ce face să se opue arbitrarul, în lumea morală, constanței din lumea fizică și apoi, mai ales *posibilitatea* de a introduce liberul arbitru, concepții pur verbale, ce nu se poate proba, dar cari dovedesc nedumerirea spiritului nostru în fața unor fenomene ce scapă măsurilor sale științifice.

Ce consecinți aduce după sine stabilirea acestei independenți a moravurilor de logică?

O știință a moravurilor e posibilă chiar după această constatare, însă trebuie să recunoaștem în primul loc că trebuie înlocuită pretutindeni finalitatea obiectivă cu o serie de finalități subiective, pe cari le formulează sub formă de imperative diferitele gusturi și dorinți ce am văzut că fac baza moralității și creiază *realitatea morală*. Această realitate morală însă nu se realizează decît prin *conflict*, ea se impune ca atare unei civilizații întregi cînd o sensibilitate a avut puterea sau șansa de a învinge pe celelalte. Forma generală prin care se manifestă moralitatea fiind *conflictul*, noi nu o putem proba prin spiritul de deducțiune și claritate, prin imparțialitate și

pasivitate ce sînt virtuțile logice ale dialecticii, căci atunci am *confunda* categoriile cunoștinții cu ale actului. În etică deci nu putem stabili, pentru a constitui o morală colectivă, forme prealabile ale binelui și ale răului, ci ar trebui numai să hotărîm dacă colectivitatea pentru care se formulează o morală este constituită din oameni *ce pot* avea acelaș gust, aceleași dorinți. Omul util în materie de moravuri nu e nici sevantul, nici logicianul dotat cu virtuți dialectice, ci acel care înzestrat cu o sensibilitate puternică, evaluînd totul după această sensibilitate, ar putea să dea un scop, o țintă vieții pentru o clipă, scop ce nu se poate da pe alte căi. Acela ar fi *creatorul de valori* al lui Nietzsche sau *eroul* lui Carlyle. Concepția aceasta dovedind că totul nu poate cădea sub puterea noastră de sistematizare, vădește în acelaș timp că viața posedă o putere de improvizare prin care renaște mereu ca paserea Phoenix; apoi e în acord cu empirismul și e singura ce se învovește și cu formele indefinite ale cunoștinții, care în loc de a fi distruse de antinomii, se întăresc dimpotrivă prin ele.

În capitolul Henry Heine et le Romanticisme e analizată concepția moralității „în sine” ca o stare de moravuri consacrată de natură, concepție ideologică a „romantismului rațiunii” ce a înlocuit vechea concepție a divinității din teologie și și-a ajuns apogeul cu Rousseau și Kant. Această concepție sub forma raționalismului lui Kant ca și sub forma romantizmului lui Rousseau se reazimă pe noțiuni false. Cel dintîi se reazimă pe o falsă concepție a realității morale considerînd ideea binelui ca o entitate obiectivă și simplă, ce există prin „sine” în natură, pe cînd ea e în realitate rezultatul nestabil al conflictului dintre instinctele individului și înfrînările religioa-

se și sociale. Iar romantismul se razimă pe o falsă concepțiune a realității sentimentale, luind ca o entitate simplă și obiectivă, existind prin ea însăși, instinctul iubirii așa cum l'a creat civilizația, cum l'a rafinat și schimbat religia și înfrînările sociale. În realitate, iubirea așa cum se prezintă la omul medieval și modern, e o stare foarte complicată, alcătuită dintr-o justă echilibrare de tendinți contradictorii, o stare în care instinctul primitiv a pierdut mult din violența lui, amestecându-se cu sentimente estetice și etice. Modalitatea de iubire căreia îi zice Gaultier „le mal de Phèdre”, ce pare a-și lua elementele numai din fiziologie, este aceea ce a servit romanticilor ca tip al iubirii omeneshti. Dar ea nu e singura modalitate și mai ales nu e cea *dominantă*. Grecii vechi desprețuiau *pasiunea* și o considerau ca o boală; în evul mediu era considerată ca un blestem, ca o urmare a unei vrăji. Alături de această formă a iubirii, creată în om de fiziologie, există o alta, creată de intervenția socială, un compromis între instinctul vechiu al expansiunii și reproducțiunii și între alte tendinți mai noi, cu cari instinctul vechiu a trebuit să transigeze. Romanticii au confundat planurile eticii cu ale esteticii, luind forma iubirii cea mai estetică prin intensitatea ei ca cea mai nobilă și mai înaltă din punct de vedere etică. Dar prin faptul că a făcut din patimă un lucru de dorit, în loc de un lucru de spaimă, cum era la cei vechi, i-au răpit tocmai ceea ce-i făcea frumoasă adică *puterea*. A resimți pasiunea a devenit o modă care nu a dat ca rezultate decât *parodia* acelor izbucniri de pasiune fatală, ce sînt cazuri rari în omenire. Cazul celor doi amanți celebri Alfred de Musset și Georges Sand sînt o ilustrație fericită a acestor raționamente.

Constatînd însă erorile acestor con-

cepțiuni nu putem totuși să le condamnăm cu totul. Idealul unui bine absolut, al unei justiții absolute, al unei egalități universale, nu au realitate obiectivă, dar ele dovedesc că sensibilitatea contemporană nu mai suportă formele vechi ale suferinții și că o prea mare deosebire în condiția socială e o revoltă. Iar concepția romantică a iubirii arată năzuința sensibilității moderne spre o formă de iubire în care violența primitivă a instinctului să fie îndulcită de simțiri mai blinde și să împrumute dela constrîngerile sociale calități de durată și solidaritate. Aceste concepții ideologice de drept, justiție, libertate și egalitate, sînt reflectul în conștiință a unei intense activități fizice, ele ne arată că a sosit în preajma marii revoluții momentul de a înlocui vechile ficțiuni teologice prin altele noi, cari să nu fie alit de deosebite de fapt ca cele vechi. Aceste ficțiuni ideologice nu au avut însă niciodată puterea de iluzie a celor teocratice și din această cauză au ridicat multe contradicții în sufletul modern, au sfîșiat sensibilitatea și au condus-o la pesimism și descurajare. Un exemplu viu ce ar ilustra acestea și a cărui analiză ar servi la descoperirea vîtiului intelectual al acestei neliniști sufleteshti e sufletul poetului Heine.

Heine e romantic prin importanța cea mare ce o dă sensibilității, care la el e foarte intensă, prin cultul, geniul și entuziasmul pentru artă, prin primele sale admirații literare ce sînt pentru Schleyel, Tieck, Novalis, Chamisso, Hoffman. E raționalist și mistic, căci pune în rațiune principiul unei noi, religii a viitorului: libertatea. Dar în acelaș timp sufletul lui e stăgîiat de antagonismul unor tendinți contrarii. Heine poartă în el un nazarean și un hellen, după împărțirea omenirii în două grupe caracterizate astfel de Nietzsche. Adică în el e un apără-

tor al drepturilor omului după ritul marii revoluții și un artist cu tendinți aristocratice și cu gustul omului subțire pentru viața împodobită și civilizația rafinată. Între aceste două dogme: „Există între oameni o erarhie de ordine divină” și „Toți oamenii sînt egali”, Henry Heine nu a găsit în sufletul său nici o resursă dialectică, nici o stratagemă logică pentru a realiza o sinteză între două puncte de vedere ce îi erau scumpe și cari se excludeau în ultimele lor consecinți. Și cu toate acestea, între aceste două antinomii, s’a formulat realitatea socială contemporană, care nu tăgăduște neegalitatea între oameni ci caută să înlătore numai unele forme învechite ce nu se mai potrivesc cu starea sensibilității morale actuale. Această sensibilitate ce nu mai putea suferi sclavajul, se acomodează foarte bine cu salariatul. Problema socială nu se putea rezolva prin metoda lui Heine, adică opunînd două dogme ireconciliabile față în față și apoi temîndu-ne și de consecințele uneia și de ale alteia. Dogmele nu pot fi luate ca realități căci ele sînt numai aparente, mijloace pentru a modifica realitatea. Realitatea concretă e starea de sensibilitate ce s’a format în decursul veacurilor prin o serie de conflicte și numai din ea vom putea scoate sensul dreptului justiției și compromisului în care libertatea se combină cu constrîngerea.

Dar iată că o teorie nouă, a lui Quinton, introduce un nou punct de vedere în filozofie. Până acum se credea că viața, sub influența împrejurărilor schimbătoare, se schimbă mereu pentru a se adapta. Teoria lui Quinton ne dovedește că viața, celula vie, *rămîne invariabil asemenea ei înșiși*. Iar modificările exterioare, organele, aparatele ce le creiază, sînt anume pentru a se putea izola de mediul exterior și să-și poată astfel conserva toate con-

dițiunile și împrejurările ce-l folosesc la aceasta. Deci viața *nu se adaptează*, ci în cele mai fericite cazuri *își adaptează* fragmente de forțe din cosmos, iar cînd se modifică, nu progresaază, degenează. Din punct de vedere filozofic, concepția aceasta schimbată cu totul sensibilitatea metafizică. Înaintea de teoria lui Quinton înceata ascensiune a vieții prin formele animale dela amibă la om, ale cărei cauze nu se explicau, ar fi lăsat oarecum credința într’un scop, care deși nehotărît, ar fi putut totuși provoca visuri. Cu teoria lui Quinton, nici o finalitate nu mai e posibilă. Complicarea organismelor, inteligența umană, nu mai duc spre destinuri necunoscute ci sînt condiții pentru a asigura un *statu quo*, și a împiedica disoluția. Apărările pe cari le o pune fiziologia direct amenințările din afară, prin dispozițiuni organice și mijloace directe, le creiază și inteligența indirect, și încă nu ne putem pronunța cari mijloace sînt mai eficace.

Inteligența nu mai poate fi privită ca scopul evoluției, nici ca un mijloc al eticii prin care s’ar realiza în conștiință ritmul moral. Religia morală a solidarității, idealul de justiție și de libertate ce înalță sufletul modernilor, dacă le considerăm în raport cu scopul pe care-l urmăresc și-l comparăm cu scopul spre care ne arată biologia că tinde evoluția, sînt himerice. Dacă dinpotrivă le privim ca mijloace pentru realizarea prosperității celei vii și vom căuta să determinăm modul cum lucrează ele în acest scop, le vom aprecia la justa lor valoare.

Relațiile sociale ar avea astfel pentru oameni, din punct de vedere biologic, importanța care o au pentru indivizii de altă specie relațiile intercelulare. Astfel starea socială arătîndu-se mai proprie pentru a asigura securitatea și creșterea numerică a indivizilor, urmează că toate convențiile

prejudecățile și credințele, ce au ca efect întărirea ei, concurează la scopul biologic și astfel faptul social capătă un scop definit de scopul biologic. De aci însă nu trebuie să ne facem iluzie că sociologia va căpăta un grad mai mare de certitudine.

Imprejurările schimbării cosmice, împotriva cărora trebuie să se aplece viața, sînt așa de complexe și se referă la perioade de o durată așa de nesigură, încît nu e posibilă o știință care să institue în prevederea lor moduri de apărare. Cunoașterea scopului biologic va contribui numai a face din sociologi niște istorici filosofi și niște interpretatori ai faptelor sociale perimate. Sociologii vor continua desigur să facă deducțiuni și să rezime prezicerile lor pentru viitorul social pe legi după metoda rațională, iar aceste deducțiuni, dacă nu au valoare ca deducțiuni logice, vor exercita totuși o influență asupra evoluției spiritelor, tocmai pentru că conțin în principiu lor ceva nerațional, petiția de principii a unui instinct care, după părerea lui Nietzsche, e la rădăcina filosofiei.

Teoria lui Quinton cu consecințele ei filosofice, este pentru autor, un argument mai mult pentru susținerea tezei sale. Seria de studii din volum se încheie cu un fel de comentariu asupra concluziilor sale din volumul „*Les Raisons de l'Idéalisme*”, în care se încearcă autorul a reda o concepție generală a existenței și a determina în această concepție locul ce îl ocupă diferitele categorii de fenomene: cele științifice ce arată mișcările cugetării în cadrul necesităților în care știința își înscrie formulele, și categoria fenomenelor morale în care activitatea cugetării se arată ca o parte de arbitrar sau *alea*. După această concepțiune, existența ar fi activitatea cugetării însăși, diferențiată în subiect și obiect, pentru a da naștere cunoș-

tinții, a cărei expresiune este în formula bovarycă, adică puterea omului de a se imagina alt-fel de cum e. Concluzia cea mai însemnată a acestei explicări a lumii e că s'a dat apoi ea principiu de explicare și de justificare a existenței, în loc de etică, estetica. Finalitatea morală ca principiu de justificare a lumii duce la abolirea existenței. Ținînd la sistematizarea totală, ea se razimă pe Providență și pe o metafizică religioasă. Dimpotrivă, explicația universului din punctul de vedere estetic nu mai e o ipoteză ci un fapt ce se reazimă pe analiză și observația activității ce se desfășoară în univers. Această activitate este inseparabilă de conștiință și prin aceasta implică cu necesitate și fără excepții un *act spectacular* (adică de reprezentare) în adevăr, orice senzațiune dă naștere unei percepțiuni, dar această percepțiune, germenul prim al senzațiunii estetice, se găsește în toate manifestările activității cugetării. Concepțiunea idealistă dă această percepțiune drept scopul și rațiunea de a fi a senzațiunii, care și-a îndeplinit misiunea din clipa în care a dat naștere obiectului în faptul percepțiunii. S'ar obiecta însă că autorul dramei existenței nu dă importanță părții acesteia spectaculare din actul său, ci dimpotrivă, se pasionează pentru obiectul dorințelor sale și întrebuințează percepțiunea ca mijloc în serviciul senzațiunii și al dorințelor. Dar la aceasta răspunde autorul că, de vreme ce starea de fericire nu se poate realiza niciodată prin dorinți și senzațiuni, de oarece dorințele ordonate și erarhizate de morală nu sînt capabile a da un senz existenței, am putea admite că arderea cu care dorința își urmărește realizarea prin mii și mii de peripeții și efortări nu e decît un mijloc pentru a da putere spectacolului și material bogat. Teza finalității morale se lo-

vește de imposibilitatea materială de a transforma senzațiunea, ce e durere și plăcere, numai în plăcere, pe cind punctul de vedere estetic le admite pe amindouă, căci și una și alta sînt capabile de a da naștere percepțiunii și a-i da ast-fel satisfacere, a-i atinge scopul. Din acest punct de vedere autorul e împinș a admite altitudinea estetică în senzul rafinat al cuvîntului, ca scop spre care să tindem, în locul virtuții morale propuse de finalitatea etică. Autorul însă nu dă această explicație ca o maximă universală ci ca o construcție logică ce nu lovește intelectul ca cea etică, o construcție ce nu e bazată pe procedeul arbitrar de a universaliza o modalitate proprie a unui temperament, cum e cea etică. Dimpotrivă de la geneza ei e realizată în substanța însăși a faptelor și se manifestă în activitatea normală ca un scop implicat în natura înseși a lucrurilor, și explică existența obiectiv fără să mai fie nevoie să recurgem la o ipoteză exterioară. Acestea sînt problemele puse cugetării moderne în noul volum al lui Jules de Gaultier, prezentate cu insuficiențele inerente unor recenzii ce sînt silite să prezinte în schițe argumentări ce nu-și au valoarea de cît în plina lor desfășurare.

I. S.

Jacques Bardoux. *Essai d'une psychologie de l'Angleterre contemporaine: Les crises politiques.* Bibliothèque de philosophie contemporaine. 1 Volum în 8. Felix Alean. Paris, 1907.

În acest volum J. Bardoux expune o parte din evenimentele, care au agitat opinia publică contemporană a Angliei, vorbind despre: *Reacțiunea protecționistă, mișcarea radicală, și criza politică.* E mai mult o expunere a faptelor, de cît o cercetare adîncită a lucrurilor. Se vede lipsa unei concepții conducătoare, din care cauză

privirea acestui scriitor e nesigură, iar diferitele părți, care compun lucrarea, fiind scrise la oarecare intervale una de alta, fac ca unele din aprecierile, pe care el le face cu ocazia săvîrșirii unui eveniment, să le desmîntă însuși în bucată următoare, cînd, după o trecere de vreme, a putut să cunoască lucrurile mai în intimitatea lor. De aici rezultă multe contradicții neplăcute, cum e cu aprecierile lui asupra mișcării unioniste, aprecieri care variază dela o bucată la alta, în cursul aceluiași cărți. Apoi, se întîmplă, că în descrierea unei serii de evenimente, întrepune lucruri, care neavînd nici o legătură, întrerup firul glădrii. Cu aceste rezerve, cartea este foarte interesantă, căci descrierea vieții engleze este făcută din experiență, autorul trăind multă vreme în mijlocul poporului englez. Vom expune pe scurt ideile mai importante cuprinse în această operă:

În dezvoltarea uriașă a vieții economice engleze, s'a furigat în timpul din urmă un sentiment de îndoială, din cauză că au început să se ridice rivali amenințători pentru producția poporului englez. Pe cînd națiunile europene se sfîșiau în războaie sîngeroase și Statele-Unite sîngeau de războiul de secesiune. Anglia își dezvoltă industria în salturi uriașe, fără a avea nevoie de sprijinul vre-unui regim protecționist.

Dar iată că imperiul german, împunernicit de miliardele luate de la Francezi, și cucerind depozitele de mineriuri din Lorena, își dezvoltă producția cu o înălță fără pereche și superioritatea economică a acestei țări începe să se deslușească, izvorînd din mai multe cauze.

Organizarea perfecționată a producției în Germania și *tehnica, datorită științei germane*, s'au dezvoltat, după cum impuneau cerințele mari: iar mijloacele de producție noi, ce erau puse

în mișcare de un lucrător superior celui englez. Apoi vinele de minereuri noi și bogate puteau să alimenteze cu îndestulare nevoile industriei în creștere. În ce privește industria transporturilor maritime, tonajul steamerelor de fer germane creștea într-o proporție mai mare decât în Anglia.

În fața stagnării industriei engleze care a durat, accentuându-se tot mai mult pînă în anul 1904, tendințele protecționiste au căpătat prilej de dezvoltare, dînd naștere unui puternic curent imperialist. Cu toate acestea, protecționismul nu e o invenție nouă în Anglia.

În secolul XVIII agricultura și, mai ales, industria engleză s'au putut dezvolta în deplinătate sub ocrotirea unui regim protecționist, însă mai tîrziu, cînd s-a întemeiat statornic producția modernă engleză, acest sistem protecționist a devenit o pedică pentru dezvoltarea aceleiași producții. Închiderea pieții engleze mai ales pentru cerealele străine menținea un salariu ridicat, stînjinind dezvoltarea industriei.

Liberul schimb învinsese, însă domnia liberalismului economic, sub forma sa clasică, nu rezistă multă vreme. Industria engleză, triumfînd sub regimul liber-schimbist, începuse să simtă pentru prima oară jigniri simțitoare în 1874, de cînd și găsi prilej de dezvoltare imperialismul protecționist.

Acest protecționism, care se impunea tot mai mult opiniei publice, este *un produs al vremurilor de stînjire a industriei engleze*. Imperialismul ținea să împedice *sfîrșirea legăturilor economice*, ce unesc pe Anglia cu coloniile sale, formînd din stăpînirea Anglo-Saxonă o uniune vamală—supremația fiind rezervată Angliei. Totuși *radicalii și socialiștii* reușeau să opună o rezistență mare acestor tendințe unioniste, arătînd maselor populare, că, dacă coloniile vor fi puse la adăpostul taxelor vamale

protecționiste, vor vinde substanțele alimentare cu prețuri urcate, atîngînd buna stare a muncitorilor.

În fața politicii conservatoare și unioniste, care părăsea tot mai mult principiile intervenționismului, partidul liberal lua un caracter tot mai radical, propunîndu-și ca activitate în primul loc o legislație socială, care să asigure intervenția statului în raporturile dintre indivizi, să lase loc liber energiilor individuale, și, prin intervenționismul economic, să înfrîneze subjugarea celor slabi față de neegalitățile sociale. Energiile individuale nu se pot elibera dela sine de sub apăsarea raporturilor economice, care sînt mai pre sus de puterile oamenilor luați în mod izolat. Acest partid liberal sorotește că nu mai sînt în deajuns revendicările de ordin pur politic, ci trebuie avută în vedere reala îmbunătățire economică.

Față de noile orientări intelectuale, individualismul lui Spencer și liberalismul clasic sînt amintiri din vremuri trecute. Alături de mișcarea liberalismului reînnoit, și de a treia mișcare radicală, se mai distinge o *mișcare socialistă*.

În urma dispariției chartismului, partea muncitorimei cu o mai bună situație materială a fost chemată la viața politică, în urma legii de la 1868. Dar cu toate că proletariatul a fost chemat, cel puțin în parte, la viața conștientă, nu și-a putut menține o atitudine politică independentă, ci a oscilat între cele două vechi partide de guvernămînt, de oarece mișcarea sa nu se răsăma pe niște principii călăuzitoare în materie politică, nu avea un program politic fixat. Cu vremea însă, în această dezordonată govălire a puterilor proletariatului, încep să se distingă grupări politice urmărind un scop independent, și organizînd puterile muncitorimei pe baza unor programe exclusiv de clasă.

Între diferitele organizații ale muncitorimei engleze, a început să se impună *Independent Labour Party*, creat în 1892.

Mișcarea maselor muncitorilor engleji a căpătat un caracter tot mai socialist, deși nu marxist. Socialismul teoretic marxist nu a putut prinde rădăcini viguroase în Anglia, căci caracterul englez se mulțumește, din cauza utilitarismului său, numai cu reformele imediate.

În urma unor crize puternice, proletariatul englez și-a format o organizație politică *Labour Representation Committee*; deasemenea și proletariatul scoțian și-a format o organizație analogă. Actualul *Labour Party* este o transformare a organizației *Labour Representation Committee*, în care intrau numai reprezentanți ai muncitorimei, dar cu diferite concepții politice. „Partidul muncitor englez nu vrea să fie decît un sindicat politic de interese cooperative „(Jacques Bar-doux—*Essai etc.*, pag. 185); el e un conglomerat de elemente socialiste și trade-unioniste.

Cînd activitatea economică engleză se trezi din stagnația, în care se afla în anul 1903, se întîmplă totodată o schimbare în orientarea politică a multor pături din populația engleză. Protecționismul și tendințele conservatoare începură să fie combătute tot mai mult, față de formarea unor noi idealuri. Mai multe alegeri parțiale în 1903, cînd guvernul era conservator, au însemnat o primă atingere a unionismului. În aceste lupte electorale, puterile bisericilor catolice și anglicane dădură sprijin conservatorilor, și în fața conservatorilor și unioniștilor imperialiști uniți s-au aliat muncitorii și cu radicalii. Alegerea cea mare dela 1906 s'a sfîrșit cu victoria liberschimbîștilor și înfrîngerea unioniștilor, în timp ce o redeșteptare a afacerilor, a arătat că taxele vamale protecționiste sînt de

prisos. Apoi la această înfrîngere a conservatorilor a mai contribuit și faptul, că ei își înstrăinaseră simpatiile muncitorilor, părăsind principiile intervenționismului în raporturile economice, pe care ei le patronaseră în multe împrejurări pentru a smulge voturile muncitorilor. Apoi tot conservatorii își atraseră dușmănia muncitorimii prin măsurile luate în contra socialismului municipal și contra trade-unionelor.

Datele statistice, de care autorul se servește pentru ilustrarea afirmațiilor sale, sînt numeroase, luate din izvoare sigure, formînd un material prețios.

I. N.

Dr. Gustave Le Bon, *La Naissance et l'Evanouissement de la Matière*. Paris, 1908. „Société du Mercure de France“. Prix 0.75.

E o conferință ținută nu de mult la Ostende și în care autorul își expune pe scurt teoriile sale asupra materiei,—teorii dezvoltate în scrierile mai voluminoase: „L'Evolution de la matière“, și „L'Evolution des forces“.

Autorul a reușit să condenseze în vreo 50 de pagini de-o mare precizie și claritate rezultatele cele mai însemnate ale cercetărilor sale făcute timp de zece ani asupra disociației materiei.

Nu putem da cititorilor o mai bună idee despre această carte decît traducînd rezumatul făcut de autor la sfîrșitul acestei conferințe,—un rezumat ea însăși—:

„Expunerea care precedă se poate rezuma în cîteva rînduri. Ne închipuim lumea formată mai întîi din atomi difuși de eter, cari, sub acțiunea unor diferite cauze, mai ales a rotațiunii lor, au înmagazinat energie. Această energie, a căreia una din forme este materia, se disociază și apare sub diferite stări: elec-

„tricitate, căldură, etc., așa că readuce materia la eter. Nimic nu se crează, vrea să zică că nu putem crea materie. Totul se pierde, înseamnă că materia dispăre complet ca materie, reintorcându-se la eter. Ciclul e deci complet, sînt două faze în istoria lumii: 1) condensarea energiei sub formă de materie și 2) risipirea acestei energii.—Această distrugere finală e poate urmată în cursul vecurilor de un nou ciclu de naștere și de evoluție, fără să fie cu putință de a hotări un termen acestor distrugeri și renașteri probabil eterne“.

După cum se știe, teoriile lui Gustave Le Bon, relativ la nașterea și disociația materiei, au avut un mare răsunet în lumea învățaților. Și cum broșura aceasta le dă într'un rezumat foarte limpede, o recomandăm cititorilor noștri, mai ales acelor care nu au avut prilejul să cunoască volumele mai sus citate ale autorului.

H. L.

* * *
Andrei Rădulescu. *Luptele lui Ștefan cel Mare cu Turcii în anii*

1475 și 1476, 90 pp. București, Carol Göbl. 1908.

Cercetarea aceasta a fost făcută în seminarul de istorie română, de sub direcția d-lui profesor D. Onciul, dela facultatea de litere din București, și e încă o mărturie despre metoda sănătoasă pe care o dobîndesc studenții acestui seminar.

Lucruri nouă nu se vor găsi în această cercetare, afară de discuția unor puncte de amănunt. Lucrarea e formată din adunarea, analizarea și sistematizarea tuturor știrilor pe care le avem asupra luptelor dela Podul Înalt și Războeni; concentrarea acestei sistematice de material ar fi fost mai de folos dacă autorul ar fi avut grija de a înlătura unele imperfecțiuni, nu atît în povestirea evenimentelor, cît mai ales în ce privește citațiunile, cari sînt făcute cu unele inconservențe și cu oarecare neobicei-nuință asupra tehnicii,—ce ar trebui să lipsească din orice lucrare istorică.

M. T.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare. (Iunie). Pe lângă d. I. Adam, Convorbirile literare, cu acest număr, și-au câștigat, însfîșit, și colaborarea cunoscutului bărbat politic I. Radu, care, dînd lovitura cea din urmă d-lui Tăslăoanu, mai găsește, în îngrijorarea sa patriotică, destulă energie ca să ne distrugă și pe noi, în trecut.

A propos: N'ar putea măcar acest învățat bărbat să ne spună ce e cu „Kebias“, căci acel bărbat falnic, care poartă geograficul nume de Mehedinți, ne-a făgăduit, sînt acum vre-o patru luni, că se va explica asupra celebrului „Kebias“,—și n-a făcut-o.

Sămănătorul (Iunie—Iulie). Par-tea literară a acestei reviste nu este așa de gravă ca cea politică. Poetul cel mai plin de fantazie și de spirit, a cărui existență a pus în nedumerire sărmana estetică a d-lui M. Dragomirescu, A. Mirea, publică fragmente din „Caleidoscopul“ ce a apărut de curînd și din care cetitorii noștri au avut fericirea să guste o bună parte.

Junimea Literară (Iulie—August).—D. Iancu Nistor publică discursul ce l-a ținut cu ocazia serbărilor „Junimii“ și în care caracterizează opera istorică a d-lui Dimitrie Onciul. — D. I. Grămadă reproduce dintr'un cîlîndar cîteva poezii anonime, scrise de un călugăr bucovinean și cari, în adevăr, sînt frumoase, mai ales: „Mie insumi“ și „Sbucium“.—Se reproduce

din „Patria“ No. 365 (1900) o bucată în versuri („Un roman liric“) datorită unui eminescian, care iscălește C. Verde și care conține versuri de o adevărată inspirație poetică.—D. I. Brogu, în *Moartea craiului* (fragment) dă dovadă că gustă mult și și-a însușit frumuseța formei celor doi mari poeți ai Ardealului, Coșbuc și Goga. E interesantă forma lui Goga utilizată într'o bucată epică, cum e cea a d-lui Brogu. —D. Loichiță are cîteva versuri, din cari transpiră o discretă sentimentalitate, — care este caracteristica tuturor versurilor sale.

Arhiva (Iunie). D. dr. L. C. Cosmovici face cunoscut contemporanilor săi două lucruri: că este cel dintăi doctor în științele naturale dela Paris și că este cel dintăi care a descoperit funcția renală la viermi. Dar d-sa știe că aceste adevăruri supără și, dacă le mai spune, este ca să experimenteze încă odată acest adevăr despre adevăr.

Convorbiri (Iulie). D. M. Dragomirescu face iarăși spirit.

Îndrumarea (Iunie). Într'o schiță intitulată „Notarul“, d. Sebastian Moruzzi, un iubitor al celor obîduiți, arată ce multe îndatoriri, imposibile de îndeplinit, are un notar, în urma reformelor administrative.—D. Moruzzi încheie, spunînd că întotdeauna a văzut în notar pe cel mai mare vinovat de relele populației rurale. Acu-

ma, în urma celor ce a constatat, stă la îndoială.

Neamul Romnesc (Iulie).—D. Iorga se ridică, în repetate rânduri, împotriva cursurilor de vară, organizate de Ministerul Instrucțiunii, în Iași, pentru toată lumea și pentru Bucovineni.

D. Iorga scrie ironic la adresa d-lui Haret, care a făcut înlesniri fraților Bucovineni :

„Nu pot da nici bilete gratuite de drum, nici bonuri de găzduire, nici cartele de birturi, nici făgădueli de subsidii“ (6 Iulie).

Iar aiurea anunță că, dintre Bucovineni :

„Au rămas șase. Și Ministerul mai comandă un transport“ (11 Iulie).

Nu ne aducem aminte să fi ironizat d. Iorga pe d. Haret astăprimăvară, cînd a făcut înlesniri acelorasi „frați“, cari au venit la expoziția din Iași „a d-lui Iorga“... Și nici să fi vorbit, atunci, de „comenzi de transporturi“.

D. Iorga însă, mai mult decît împotriva d-lui Haret, e pornit împotriva Bucovinenilor și a profesorilor pe cari d. Haret i-a însărcinat să țină cursuri :

„Deocamdată am de notat și de apreciat un lucru : caldușii tineri bucovineni n'au venit decît în număr foarte mic.

„Poate că n'au venit încă. De la ei până aici e drum lung și, de sigur, drum greu. Este și o deosebire de calendar. Noi sîntem în urma lor cu 13 zile, și poate că vre-unul ar fi crezut că deosebirea e și mai mare și că deci 1-iu Iulie cade după 1-iu August. Se poate.

„Se poate, iarăși, ca Guvernul de acolo să fi vorbit. Cel de aici știu că a vorbit, organizînd la Iași cursuri de vară, în chiar lăcașul Universității, pentru a da prilej d-lui Hecht să dovedească știința limbii românești și d-lui Ibrăileanu gust literar. Poate că raritatea spectacolului să fi atras

„pe unii tineri Bucovineni acolo. Dărim să folosească din lecțiile pe cari le vor face anume pentru ei ilustrul „romanist și marele critic. Supărare, „nu poate fi. D-lor vorbesc despre ce „vorhim noi aici. Și subiectul înterează doar, iar nu personalitatea „sau tendințele profesorilor. Știința „e obiectivă.

„Numai un lucru avem de fixat, pentru cei ce nu vor veni și pentru zăbavnici. Cînd cei un lucru și ți se dă, „poate cu oarecare osteneală, se crede, „în Apus, că n'ai dreptul să-l refuzi, „fără măcar un rînd de înștiințare. Și, „cînd făgăduiești, ai atoria de a-ți ținea cuvîntul. Și, cînd vrei să faci un „lucru, trebuie să știi a fi precis.

„Pentru că, uite, amatorii de ieri ai „cursurilor de vacanță din Văleni vor „fi mini conducătorii unui popor cu „prins în grea luptă. Vor discuta, „vor hotări, vor făgădui. Și soarta „luptei duse de ei, în numele unui „popor, atîrnă de la seriozitatea discuției, de la puterea hotărîrii, de la „ținerea făgăduielii.

„Altfel ni se poate întîmpla și nouă „ca Italienilor, oameni înzestrați, de „altfel, cu toate însușirile, din cari „Bismark, marele cunoscător de oameni, osebba pe unul, pe unul singur, pe Crispi, cu toată grandomania, magnilocvența și indiferența lui „morală. În anume domenii ale vieții de Stat, îl osebba pentru că „era om de relații sigure“.

„Atita am vrut să spun eu care totdeauna mi-am ținut cuvîntul și n'am „purat cu vorba pe nimeni.“ (6 Iulie).

Într'un rezumat al primului său curs dela Valeni, cetim :

„Ademeniți de unele intervenții, „vor sta mai mulți pe gînduri și unii, „partea mai mare de sigur, vor merge „aiurea. Totuși au venit și vor mai „veni de acei care umblă pe picioarele lor și au în vedere întregirea „cunoștințelor“.

În N-rul de 11 Iulie, un corespondent al d-lui Iorga, îl consolează cu următoarele știri fantastice:

„Iași. Pe aici călduri mari și *cur-suri de vacanță*, la care s'au înscris *cinci audienți*. Se pare că mai vine *unul*—și acela încă mai eri s'a îmbolnăvit!

„Au sosit însă Bucovinenii—grație Ministerului și recrutorilor săi—pentru ca să asculte pe Jidanul *Căndrea* vorbind despre limba românească! „Mi se pare că e o rușine fără pă-reche—încă una a partidelor.

„Rușinea au simțit-o și Bucovinenii, care au declarat că nu ascultă astfel de profesori și s'au dus. (Aici „redacția” pune o notă, citată mai sus: „Au rămas șase. Și Ministerul mai comanda un transport”). D-lui Hecht-„Căndrea i s'a pus la dispoziție de onor. Ministeriu tren gratuit, 700 de lei pentru șapte lecții și tiparul oficial pentru prelegeri” (11 Iulie).

Fantasma „Ministerului și a recrutorilor săi” nu lasă să doarmă pe un acolit al d-lui Iorga dela Văleni. Acesta scrie:

„Se teme poate, marea mulțime a celor ce au săgăduit (să vină), de „urgie „lor”, a vreunui din cei mulți „ce pentru vară nu socot altceva mai „bun decit să plece în străinătate?” (9 Iulie).

Această fobie a „Neamului românesc” se vede bine și din următoarele:

„Școlarii dela Pomtrila au vizitat „valea Prahovei.

„S'au ferit de valea vecină a Teleajinului, unde trăește o viață sufletească pe care guvernele n'o a-greiază“...—Și ni se zice că cursurile de vară din Văleni se țin în localul școlii, acordat de „Ministeriu”, de „guvern“... (6 Iulie)

Și iată cum d. Iorga își face singur singe rău și-și strică vacanța pe degeaba.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice. Publicație trimestrială, (No. 2).—Interesante descrieri și note istorice asupra mănăstirii *Hurezii*, bisericii *Stelea* din Tirgoviste, mănăstirii *Chilincea*.—O cronică: Din lucrările comisiunii; Biserica cea mare a mănăstirii Cozia; Expoziția școalei naționale de Arhitectură; Noui inscripții dela Comana; Schiturile și metoașele mănăstirii Bistrița din Vilcea. 24 de ilustrații admirabile: 16 relative la Hurezi; 7 la Stelea; 1 la Chilincea. În supliment o tricromie: Biserica cea mare a mănăstirii Cozia.—Prețul 2 lei 50 b.—Indemnăm pe inbitorii de artă să-și procure această publicație.

La Nouvelle Revue (Iulie 1908). **Pierre Glteau.**—*La flotte allemande*.—Germania, țară săracă și agricolă, a devenit în mai puțin de o jumătate de veac, grație miliardelor franzeze, o țară industrială și comercială ce ridică pretențiuni la înțetate pe glob. Dela 1885 la 1907 exportul ei a crescut cu un procent de 102 la sută. Pentru apărarea și susținerea transportului, pentru apărarea coloniilor, atît de necesare ca debușeuri ale surplusului de populațiune, a fost nevoită să-și creeze o flotă. Au trebuit efortări uriașe și perseverente pentru ca Germania, care în 1895 mai că nu avea flotă, să poseadă în momentul de față 16 cuirasate mari și 10 încrucișătoare cu armament puternic și cu viteză și radiare de acțiune cît mai mare posibilă,—fără să ținem samă de vasele de tip vechiu. Partea slabă însă a acestei flote e că, neavînd în afară de Marea Nordului porturi unde să se aprovizioneze cu cărbuni, a fost nevoe, pentru a le da o mai mare capacitate, să se subțieze cu lrasa și să se micșoreze calibrul pieselor de tun.

Recrutarea personalului necesar acestei flote se face pe principiul ca, în momentul mobilizării, să fie nevoe de un înfim număr de rezerviști, să fie

pe vase numai mateloti de profesie; iar ofiterii, instruiți special timp îndelungat, formează unul din cele mai alese corpuri din armata germană.

Contra cui a pregătit și pregătește continuu Germania aceste forțe navale? Într'un caz de războiu cu Franța acțiunea flotei va avea un rol cu totul secundar, centrul de gravitate fiind în operațiile armatelor de uscat. Flota germană în ofensivă, chiar de va ieși învingătoare, totuși, lipsită fiind de porturi riscă să fie distrusă de resturile flotei franceze. În mod silit lupta pe mare între aceste două puteri nu va fi decât un episod, o luptă în largul mării fiind foarte problematică.

Cu Anglia însă prima luptă va trebui să se dea la larg, căci flota germană va avea să susțină și să apere transportul de trupe pe teritoriul englez. La Berlin se știe aceasta și de aici proiectele formidabile de înarmări navale expuse la începutul anului 1908. Siut însă cu totul slabe șansele ca flota germană să egaleze sau să întrecă flota engleză; bugetul n'ar putea suporta imensele cheltuieli de construcție și întreținere. Anglia se menține la vechiul ei principiu: pentru fiecare vas construit de o Putere, ea pune în construcție două, și guvernării ei n'au fost niciodată egreții față de marină.—Lupta între cele două imperialism, german și englez, este astfel angajată și va înghiți multe milioane. Franța însăși față de înarmările vecinilor nu poate sta indiferentă și trebuie să continue și ea înarmarea și organizarea forțelor navale.

Mercur de France (Iulie 1908).—Paul Louis.—*La politique des classes moyennes en France.*

În societatea de azi clasele sînt cu precizie caracterizate, conflictele dintre posesori și non-posesori bine marcate. Un antagonism așa de bine delimitat n'a fost decât la sfîrșitul republicilor din Atica și Beotia, unde

revoluțiile singeroase erau zilnice. Azi puterea coercitivă a statului, împedînd conflictele singeroase, ne dă iluzia unei liniști și pămînt înșelătoare, pe cînd proletariatul prepară liniștit și metodic grevele sale generale, modul de revoluție modernă, contra clasei bogate, pentru a da o nouă structură societății.

Starea a treia, care nu mai e azi decât o formulă lipsită de sens, o expresie istorică, imediat după marea revoluție s'a divizat într'o mulțime de fracțiuni ce au umplut secolul trecut cu luptele lor, până să ajungă la predominarea de azi asupra marii burghezii. Desvoltarea socială a ultimilor 125 de ani n'a fost simplă cum nici înlăuntruirea faptelor n'a fost identică în toate țările cu regim capitalist. Pretutindeni totuși succesiunea luptelor a fost cam următoarea: marea burghezie a luptat contra aristocrației feudale și teritoriale pentru a o înlocui în conducerea statului; vine apoi asaltul clasei mijlocii contra marii burghezii, care, învingînd și ajungînd stăpînă politică în stat, a devenit un element de conservare socială.

Proletariatul, însă, care le-a ajutat succesiv în lupta lor, și a servit continuu cauzele altora, după victorie a fost desprețuit și menținut în o robie economică, care exclude egalitatea politică. Clasa mijlocie, cu radicalismul ei în politică, nu face decât să-și apere supremația ei lovind de o potrivă în marea burghezie și în proletari. Aceasta e ținta tuturor legilor votate în Franța în ultimii ani și chiar a legilor sociale de organizare a muncii, făcute în favoarea muncitorilor.

Căci aceste legi, deși tind să micșoreze puterea economică a marii burghezii, prea mare încă și azi și să evite înghițirea micilor ateliere și prăvălii de giganticele exploatare, totuși nu fac nimic, nici ele, nici administrația, pentru lucrătorii micilor ex-

ploatări. Și când lucrătorii prin sindicatele lor au început să organizeze o luptă sistematică, mica burghezie s'a întors în contra aliaților săi de ieri, unindu-se cu marea burghezie; așa se explică scăderea numărului de mandate ale socialiștilor germani în ultimele alegeri.

Politica claselor mijlocii este deci următoarea: în contra mării burghezii se afirmă ca novatoare, iar în fața proletariatului, negînd origina puterii sale, pozează ca element de ordine și conservare socială, afirmînd cu tărie principiul *statu quo*. Aceasta se dă la iveală prin constringerea mișcării sindicaliste și prin lăsarea la voia întâmplării a aplicării legilor urriere, a căror votare o susținuseră; motivul e că sindicatele lucrează acum deopotrivă în contra capitalului sub orice formă se prezintă.

Lupta ce se începe de astădată între mica burghezie și proletariat va fi îndirjită, căci nici o înțelegere nu mai este cu putință.

J. Pères.—*Le Mysticisme de la volonté chez H. de Balzac*. Un studiu asupra conținutului filosofic din opera marelui romancier, pentru a scoate la iveală influențele, concordanțele, anticipațiile sale de cugetare, este interesant pentru istoria ideilor, căci Balzac, ca și Homer, a fost un asimilator puternic a tot ce constituie viața unei epoci, un enciclopedist. Filosofia sa, în ceea ce are particular și așa cum se degajează din opera sa, este o doctrină a voinții. În această direcție are puncte de contact cu deosebiți cugetători, căci epoca, în care a trăit, a fost o epocă cu tendinți voluntariste, așa cum se reflectează în dezvoltarea sistemelor, de la Main de Birau și Fichte până la Schopenhauer. Voința apare la dînsul ca o forță activă al cărei motor predominant este pasiunea, pasiunea însă în accepțiunile sale cele mai multiple, sentiment, instinct,

dorință, luptă, dominare, idealitate; de unde și aceste forme nenumărate, joșnice ori sublime, ale forței voluntare

Balzac, ca și Schopenhauer,—iar această concordanță e ușor de explicat,—a recunoscut că ceea ce e universal în voință e tendința ființii inteligente cu caracterul și facultățile sale către o țintă urmărită, tendință ce nu se deosebește calitativ de instinctul animalului ori de atragerea plantei către lumină. Orice ființă vrea să lucreze într'un chip oarecare, să învingă timpul sau spațiul, să se extindă fie prin dominare, fie prin acțiunea inimii, fie chiar prin persecuție. Opera lui B. sintetizează toate manifestările forței voluntare, întîlnim în ea personaje ce manifestă tot felul de voinți. La unele, ca Grandet, caracterul se dezvoltă imuabil într'un mediu dat, iar voința nu-i dăcîst acest caracter ce-și trage mijloacele de reușită din adaptarea sa la acel mediu.

Aiurea se întîlnește voința omenască cu toate nesiguranțele sale și faptele viitoare cu toată contingenta lor; altele voința lipsește, paralizată fiind de omnipotentă analiză, și cele mai înalte daruri ale inteligenței rămîn în neactivitate. Se găsesc apoi personaje a căror calitate predominantă e voința în cea mai simplă accepțiune: oameni de acțiune după modelul lui Napoleon, oameni de stat, etc. Într'o sferă mai superioară găsim voința însetată, înarmată cu viclenie, de nevoie, care, luptînd pentru sine, luptă pentru aspirațiile seculare ale unui popor (Sur Cathérine de Médicis). Marsay, în jurul căruia B. condensează în maxime o întreagă artă a voinții și puterii, este tipul voinții ce se joacă cu ușurință în mijlocul marilor interese, tipul omului superior oricărei situații.

Deasupra voinții de putere, a voinții-instrument, apare voința creatoare

sau genială, care îngrădită în desfășurarea ei se acumulează și se manifestă în chipuri ciudate, redevinând instinct, instinct considerat sub partea sa divină, în sfera cauzelor. Această forță acumulată, care se desfășură în inspirația creatoare, e apanajul genului în știință și arte, în sentiment. Deci ultima treaptă în dezvoltarea voinții e viața divină; și aici se apropie de Main de Birau, cu ale sale trei grade de viață: viața simțurilor, viața personală și cea divină.

Balzac a reunit în el mai multe tipuri de voință, dela optimismul exuberant până la acea voință pusă în mișcare de un interes ideal, ca și cum și-ar lua putere dintr-o dorință de realizare îndepărtată, sau dintr'un sentiment al cărnii obiect este inaccesibil. Albert Savarus este stilizarea istoriei sale proprii. Iar aceasta ne duce la ceea ce e mai personal în concepția voinții după B.: ea e asimilată unei forțe a cărei putere a fost restrinsă în ea însăși, de împrejurări contrariante, de constrângeri exercitate asupra-și, de cultul unui ideal. Lipsită de acțiune, sub forma sa ordinară și spațială, ea are o radiare cu totul genială și fizică: sublimul sau grația trăsurilor, puterea atractivă a privirii etc; aici își are explicarea magnetismul voinții, despre care vorbește atita B.—căci, pentru B., orice manifestare superioară a facultăților noastre e nedespărțită de efecte fizice extra-naturale.

Ale sale „studii filosofice” deschid drumul spre psihologia experimentală, spre studiile științifice mai recente ale fenomenului religios prin analiza faptelor situate pe hotarul inspirației, nebuniei și extazului. Aici avem o patologie a voinții considerate în manifestările sale ideale și în aspirațiile sale spre sublimul artei și al sentimentului.

Ceea ce a format această metapsi-

hologie la B. a fost în primul rînd Istoria naturală, fiziologia, alienistii și medicii ca Bichat, Cabanis, iar o altă serie de influențe au format-o Galvanismul și doctrinele magnetismului animal, precum și misticii Swedenborg și Saint-Marlin, ale căror metode și vederi și le aproprie.

La Revue Latine (Iunie). Emile Faguet, într'un splendid și pătrunzător articol asupra lui Emerson, definește pe filozoful american ca un foarte mare poet, care a exprimat, într'o formă măreață, protestantismul puritan; ca pe un om lacom de curăție sufletească, de virtute intransigență, de comunicare cu Dumnezeu, fără mijlocitori, așa ca să se umple spontan de divinitate; lacom, apoi, de comuniune cu natura, pe care o vedea bună și divină pentru că o confunda cu divinitatea, și n'o considera ca o îndepărtare dela divinitate; lacom, înșirșit, și mai ales, de individualism absolut, dar nu răutăcios ca al lui Stirner, de un individualism pătruns de iubire, desigur, dar gelos de sine însuși, înconjurat de prăpăstii și cu mîndrie apărut împotriva oricărei apropieri.—Acest filozof, zice Faguet, a avut o imensă înjurare în țările cari vorbesc englezește, foarte puțină în Germania, aproape nulă în Franța.

Nuova Antologia (16 Iulie 1908). Giacomo Barzellotti, profesor al universității din Roma, consacră în acest număr un studiu celor doi mari cugetători ai Italiei moderne: *Augusto Conti* și *Carlo Cantoni*. Cel dintâi, discipol al lui Gioberti la început, îmbrățișă mai tîrziu doctrina pozitivistă. Prima sa operă, intitulată, *Criteri della filosofia*, în care, ca o orientare a gîndirii către adevăr, expune cinci criterii: evidența rațională a adevărului, afectele, bunul simț, credința și tradiția științifică. A doua operă principală a sa, intitulată, „Specchio generale della storia della filosofia” este

o istorie a filosofiei, dar îmbrățișată într-o sinteză metodică, care, natural, reflectează ideile autorului.

Carlo Cantoni, este dintre cei dintr-ai învățați din Italia care și-a îndreptat ținta studiilor asupra filosofiei lui Kant: Făcându-și studiile în Germania, el ascultă lecțiile lui Lotze, a cărui teorie dualistă în privința faptelor psihice și fizice, o adoptă și o susține în ale sale „Letture sull' intelligenza umana” ținute pe la 1870 la institutul lombard din Milano. Opera lui de căpetenie este intitulată „Emanuele Kant” și e în trei volume. Este o expunere completă a filosofiei kantiane.

Deutsche Revue (Iulie 1908).—Dr. Diomede Carito, într-un articol *Neurastenia și primejdia ei* din punct de vedere social ajunge la următoarele concluzii. Neurastenia nu este o boală nouă, necunoscută celor vechi. Cercetări conduse de cei mai mari savanți în domeniul istoriei medicinei au dovedit că ea este o boală care există din cele mai îndepărtate vremuri ale anticității. Între Romanii și Grecii timpului de decadentă ea făcea cele mai grozave ravagii, prezentând însă caractere potrivite cu starea istorică și socială a acelei societăți și epoci. Baza bolii și astăzi e aceeași; dacă aparența e puțin schimbată, asta se datorește împrejurărilor particulare ale vieții moderne. Combaterea acestei boale cere conlucrarea armonică a tuturor elementelor conducătoare, intelectuale și etice. De aceea, zice autorul, ar fi necesar, discutarea mijloacelor de combatere a neurasteniei, în congrese internaționale.

The North American Review (Iunie, 1908).—D. *Francisc G. Newlands*, unul din senatorii Statelor-Unite—Dezvoltarea căilor de comunicație pe apă ale Americii—caută să producă un curent în opinia publică pentru intervenția Statului în regularea navigabilității fluviale. Au-

torul remarcă că, în oricare altă parte a lumii, transportul pe apă joacă un rol însemnat atât în comerțul exterior cit și în cel interior. În Germania, care are poate cel mai bun sistem de transport din lume, dezvoltarea căilor de comunicație pe apă a mers paralel cu progresul căilor ferate: fluviile, acolo au fost făcute navigabile pe tot cursul lor; canalele regulatează cursurile râurilor și completează rețeaua comunicațiilor pe apă. Mișcarea pentru crearea căilor de comunicație pe apă—după d. *Newlands*—reprezintă o întreprindere politică nu numai un simplu proiect. Nu poate fi vorba de navigabilitatea cutărui ori cutărui fluviu: planul complet trebuie să cuprindă în el toate cursurile de apă, pe lângă o vastă rețea de canale. Pentru aducerea la îndeplinire a acestui plan nu s'at deajuns numai congresele: ele trebuie să urmeze opinia publică. Întreprinderea n'ar costa mai mult de o sută milioane dolari pe an, în curs de cinci ani. Căile ferate n'ar suferi nici o concurență, dimpotrivă: ele ar fi scutite să scoabăre prea jos tariful din cauza enormelor cantități de marfă estină care acum congestionază sistemul căilor ferate în Statele-Unite. Chestiunea căilor de comunicație pe apă e complexă: ea implică și chestia irigațiilor, secarea mlaștinilor, regularea cursurilor de apă și a depozitelor de aluviune, plantarea pădurilor. Toate aceste operațiuni de potențare a productivității solului Americii vor înapoia fără îndoială în curind cheltuielile necesitate. Marea dificultate pentru a începe această vastă întreprindere zace în deosebirea de vederi, foarte naturale la început. Toți sînt de acord în ce privește necesitatea întreprinderii, nu însă și în privința modalității execuției. Curentul pentru intervenția națiunii în crearea căilor de transport pe apă va duce, dela sine,

la intervenția națiunii și în sistemul căilor ferate. Atunci se vor forma corporații naționale pentru toate sistemele de transport. Rezultatul va schimba cu totul starea actuală haotică care stăpânește azi întreaga organizare a mijloacelor de transport în America. Astăzi căile ferate particulare concurează pe ale Statului și interesele publice ale națiunii sînt sacrificate intereselor particulare.

The Contemporary Review, (Iulie, 1908).—În urma discursului din Mai trecut, al d-lui *Asquith*, chestiunea dreptului de vot al femeilor interesează opinia publică din Anglia. E foarte probabil că un proiect de lege în privința drepturilor politice ale femeilor va fi prezentat înaintea „Camerei Comunelor”. D. *Bertrand Russell*—Liberalismul și sufragiul femeilor—dezvoltă argumentele care pledează pentru dreptul de vot al femeilor în opoziție cu obiecțiile, ce de obicei se aduc împotriva. După autor, această chestie nu e decît un corolar al democrației; și obiecțiile, azi dovedite ca neîntemeiate, ce se aduceau împotriva democrației, se aduc și împotriva acordării dreptului de vot la femei. Principalele argumente în favoarea acordării dreptului de vot la femei sînt următoarele:—1) E lucru știut că din lipsă de imaginație și bunăvoință, o clasă socială totdeauna e rea apărătoare a intereselor altei clase: din această pricină interesele femeilor au fost, până acum, rău apărute de bărbați.—2) Participarea la viața politică a poporului îi lărgeste orizontul vederii și îi superiorizează caracterul cultivîndu-i respectul de sine și simțul responsabilității; acest rezultat dobîndit la clasele muncitoare se va obține desigur și cu experimentarea dreptului de vot la femei.—3) E mai ușor de a da respectul cuvenit acelor care au aceeași putere

legală cu noi: așa că simțul egalității cetățenești între bărbat și femeie va îmbunătăți negreșit viața privată.—Pe lângă aceste argumente de principiu, autorul adaugă și argumentul justiției abstracte. Apoi autorul enumeră obiecțiile cari de obicei se aduc și le combate pe rînd: 1) Se spune că femeile nu merită dreptul de vot fiindcă sînt conduse de sentimente și sînt incapabile de a înțelege chestiile politice. Obiecția cade numai prin enunțarea ei.—2). Femeile ar vota sub presiunea confesoriilor lor religioși. Pentru țările catolice obiecția ar avea măcar o aparență de seriozitate, dar pentru Anglia e cu totul absurdă. În orice caz, dacă lucrurile s'ar petrece cum afirmă obiecția, nu s'ar dovedi decît că femeile sînt lipsite de educația politică, și au nevoie de dreptul de vot tocmai pentru a-și face această educație.—3) Femeile nu merită dreptul de vot pentru că ele nu pot purta arme. Atunci ar trebui să luăm drepturile politice tuturor celor cari din cauze fizice ori de conștiință nu pot purta arme: bătrînilor, bolnavilor, quakerilor (o sectă religioasă).—4) Sufragiul femeii ar introduce cearta în familie pe care ar distruge-o. Obiecția e pur și simplu copilărească.—5) Femeile n'au nevoie de dreptul de vot: majoritatea nu simte nevoie să-l capete. Această obiecție nu ridică un argument ci arată o stare de fapt inferioară.—6) Sînt mai multe femei decît bărbați în Statele Unite: a da drepturi femeilor înseamnă a guverna pe bărbați prin femei, cari vor majoriza. Obiecția e absurdă căci ea implică lupta între bărbați și femei ca atare. Nu e vorba de două tabere dușmane ci de participarea la viața politică a femeilor. Și-apoi s-a experimentat că guvernarea prin femei ar fi mai rea decît guvernarea prin bărbați?

Mișcarea intelectuală în străinătate

ISTORIE.

A. Luchaire. *Innocent III. Les Royautés morales du Saint-Siège.* Hachette, 3 fr. 50.

E vorba de tendința acestui papă de a transforma în censitare, sau chiar, dacă e cu puțință, în feudatare ale Bisericii, micile state cari luptau la marginile lumii creștine: Portugalia, Leon, Castilia, Aragon, Novara, Ungaria, Bosnia, Montenegro, Bulgaria-Valachia, Transilvania, etc.

Ch. Diehl. *Figures Byzantines*, 2-e série.—Colin. 3 fr. 50.

Portretele a zece princese din Occident, aduse pe tronul Constantinopolului în vremea cruciadelor.—Volumul se începe cu o privire generală asupra Bizanțului din vremea cruciadelor.

Ettore Lais. *Ricerche storiche e geografiche sull'Italia antica.* Società tip. edit. naz.

Volumul a apărut întâi în engleză. Autorul se ocupă cu multe chestii referitoare la vechea istorie romană, ca: Relațiile dintre Roma și Atena; invazia Teutonilor, Cimbrilor și Tigrinilor, etc.

Ludovico Pastor. *Storia dei Papi della fine del medioevo.* Desclée.

Autorul e directorul institutului austriac pentru studii istorice, din Roma. Acesta e al IV vol. și se ocupă cu papii dela Léon X până la Clemente VII.

Domenico Ghetti. *Storia politica nazionale d'Italia.* G. Loescher.

E al doilea volum și conține periodul dela 1073 până la 1492.

ISTORIE LITERARĂ. CRITICĂ LITERARĂ. ESTETICĂ LITERARĂ.

Remy de Gourmont. *Dante, Béatrice, la poésie amoureuse et l'idéal féminin en Italie, à la fin du XIII-e siècle.* Mercure de France, 75 bani.

Pune problema existenței Beatricei și o rezolvă negativ.

Corrado Zacchetti. *Cenni di metodica e propedeutica della Stilistica. Parte Prima: Metodica.*—Assise, Zacchetti.

Autorul e dintre aceia cari cred că arta de a scrie se poate învăța. Cartea e scrisă în aceste vederi.

E. Magne. *Madame de la Suze et la société précieuse.*—Mercure de France, 3. fr. 50.

Un portret minuțios al acestei poeteze și „femei galante“.

Dr. Otto Mayrhofer. *Gustav Freytag und das junge Deutschland*, Marburg, Elwert.—Se arată influența pe care școala literară, numită tînăra Germanie, a avut-o la început asupra lui Freytag și cum s-a emancipat el mai tîrziu de această influență.

Edmondo de Amicis. *Ritratti letterari.* Treves.—E a doua ediție, însoțită acuma de fotografiile autorilor despre cari se tratează: Zola, Daudet, Augier, Dumas, Deroulède, Coquelin.

Prof. Dr. Aug. Wünsche. *Die Schönheit der Bibel. I. Band: Die Schönheit des Alten Testaments.* Leipzig. Ed. Pfeiffer.—Este o cercetare făcută, din punct de vedere estetic a Sf. Scripturi.

Emile Chatelain. *Recherches sur le vers français au XV-e Siècle, rimés, mètres et strophes*.—Champion, 10 fr.

Carte bună de consultat. Epuizează chestia.

Oskar Mimsterberg, *Japanische Kunstgeschichte*. Braunschweig, George Westermann.—Opera are trei volume consacrate arhitecturii, sculpturii și ceramicii.

ȘTIINȚI SOCIALE, ECONOMIE, DREPT.

A. Cary Coolidge. *Les États-Unis comme puissance mondiale*. Colin, 3 fr. 50.

Cuprinde conferențele, pe cari autorul, profesor la Universitatea din Harvard, le-a ținut la Sorbona în iarna anului 1906—1907.

I. Novicow. *Le problème de la misère et les phénomènes économiques naturels*. Félix Alcan.

Cercetări asupra producerii bogăției și asupra cauzelor mizeriei. Critica diferitelor sisteme de producere și soluția autorului pentru micșorarea mizeriei.

Augusto Lizier. *L'economia rurale dell' età prenormanna nell'Italia meridionale*. Reber.

Este istoria economică din prima jumătate a sec. IX pînă la a doua jumătate a sec. XI.

FILOSOFIE, PEDAGOGIE.

E. Boutmy. *Le vérité scientifique, sa poursuite*. Flammarion, 3.50.

Considerațiuni interesante asupra metodelor științelor, asupra punctelor de contact și a legăturilor dintre ele.

Heinrich Kerp, *Die Erziehung zur Tat, zum nationalen Lebenswerk*. Breslau, Ferd. Hirt.

Autorul susține o reformă a școalelor și învățămîntului în sensul întăririi judecății și voinței pentru viața socială și națională.

ETNOLOGIE, ANTROPOLOGIE, VOIAJ.

Havelock Ellis. *The Soul of Spain*. Londra, Constable and Co.

Un volum de observații originale asupra Spaniei: țară, locuitori, artă, etc.

G. Sergi. *Europa*. B. S. M., Broca.—O operă la care de mult lucra învățatul italian. În prima parte studiază tot ce se rapoartă la antropologia europeană. În a doua se încearcă o clasificare umană pe baze biologice.

Eugène Gallois, *En Amérique du Sud*. Librairie africaine et coloniale, Paris.—Note și impresii dintr-o călătorie făcută prin Panama, Equator, Peru, Chili, Argentina, Paraguay-Uraguay, Brazilia. Observații interesante asupra vieții și obiceiurilor. Cartea are fotografiile luate de autor.

ȘTIINȚI.

Stanislas Meunier: *Géologie*, Vuibert et Nony.

În cartea I se cuprind noțiuni asupra structurii scoarței pămîntului, noțiuni de mineralogie, de litologie, de paleontologie.

Cartea II e consacrată activității pămîntului.

Cartea III e istoria pămîntului.

Un indice de 80 pagini constituie un fel de dicționar al științelor geologice.

Eugène Rouillard. *La côte nord du Saint-Laurent et le Labrador canadien*. Laflamme et Proulx, Québec.

Studii făcute pe baza documentelor și actelor oficiale asupra regiunii nord-estice a Canadei, mai ales din punctul de vedere economic.

LITERATURA

Jean Thorel, *La Lutte pour l'Amour*. Librairie Universelle, 3.50.

Un roman psihologic. Autorul analizează și descrie amănunțit deziluziile și suferințele unei femei din cauza iubirii pentru un om dezamăgit, incapabil de a iubi.

Compiler.

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la recenzii)

Ioan Săndulescu. *Poezia Lirică din Timpul Războiului pentru Neam* 1877—1878. București, colecțiunea C. Sfetea, Prețul 1 leu.

St. Antim. *Chestiunea socială în România*, Vol. I, București, 1908, Prețul Lei 2,50,

Măsurătoarea ogoarelor. Editura Librăriei N. A. Petroff, Bîrlad, Pr. 3 l.
Teodor Marinescu. *Legi Noi și Vechi*. Editura Librăriei N. A. Petroff, Bîrlad, Prețul 3 Lei,

Traian Mihai. *Politica Monetară și a Băncilor României*, 2 volume București. 1907, Prețul unui volum 5 lei,

Alexie Procopovici, *Despre Nazalizare și Rotacism*. Extras din Analele Academiei Române. Prețul 40 bani,

E. Dioghenide. *Dreptul Roman în Literatura Juridică Românească*, Craiova. 1908. Prețul 1 Leu.

Al. Tzlgara-Samurcaș. *Catalogul muzeului Aman*. București, 1908.

Dr. A. D. Lascu. *Privire asupra situației generale a Românilor din țările Coroanei Sf. Ștefan*. Minerva. București. 1908.

C. Negruți. *Proză*. Partea II din „Păcatele tinerețelor” București, „Biblioteca pentru toți”, Prețul 60 bani.

Walter Prager. *Die Landwirtschaft Rumäniens auf Grund seiner Klimatischen Zustände oder Rumäniens landwirtschaftliche Klimatographie*. Inaugural Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der hohen philosophischen Fakultät der vereinigten Friedrichs-Universität. Halles a. s. Hofbuchdruckerei von C. A. Kaemmerer et Co. 1908.

M. Eminescu. *Lais*. Comedie antică într-un act, în versuri, (Traducere). Cu o introducere critică de Ion Scurtu, București 1908, prețul 1 leu.

Anuarul Liceului „Petru Rareș” din Piatra-Neamț (1907—1908), Tipografia Leopold Steinberg, 1908, Piatra-N. Prețul 1 Leu.

Em. Grigorovitz. *Schitul Cerebucului*. Editura librăriei Naționale, 1908, București, prețul 1 leu.

Andrei Rădulescu. *Luptele lui Ștefan cel Mare cu Turcii în anii 1475 și 1476*, București, 1908, (Fără preț).

Dr. Gr. Țăranu. *Băile Govora*, București, 1908, (Fără preț).

Dionisie Olinescu. *Rămășițe Traco-Dace*. Estras din „Junimea Literară” din Cernăuți. Cernăuți, 1908.

Ludovic Dauș. *Iluzii*, roman, Minerva, București, 1908, prețul lei 1.50.

Pierre Lotti. *Pescar de Islanda*, trad. de C. Sandu-Aldea, Minerva, București, 1908, prețul lei 1,50.

Titu Maiorescu. *Critice*, vol. I, Minerva, București, 1908, preț lei 1,50.

Preotul Atanasie Gherman. *Cel ce muncește, izbuteste, sau „cum ne vom așterne, așa vom dormi !”*, Cernăuți, 1908.

Dima Cristescu. *Răspuns la un raport*, București.

M. Maeterlinck. *Datoria noastră cea socială*, în românește de I. Nisipeanu, Biblioteca „Revistei Ideei”, București, 20 bani.

Sublocotenentul Marin Popescu. *Disciplina marșurilor și oameni de legătură în marș*, Giurgiu. 1908. Prețul 90 bani.

Emile Ferrière. *Darwinismul*, traducere de R. Streitman. „Biblioteca pentru toți”, 30 bani.

Dimitrie Dan, *O inspecție ecleziastică din anul 1667* Cernăuți, 1908.

Pius Wallenstein. *Biografia și Activitatea lui Carol Wallenstein de Vella*, Ploești, 1908. prețul 1 leu.

Dr. Florea Lupu. *Offene Antwort an den Reichsratsabgeordneten Herrn Nikolaj Ritter v. Wassilko*, Verlag der „Reichspost”, Wien, VIII, Strozzigasse, 41.

Fefelega

Desdediminează o vezi pe drum, tirindu-și calul de căpăstru. Femeea e înaltă, uscată, cu obrajii stricați de vărsat, arși de soare și de vânturi. Pășește larg, tropotindu-și cizmele tari, pline de umflături uscate. Calul o urmează cu gîtul întins, scoblițind din picioarele ciolănoase. Poartă pe spinarea adînc cufundată două coșerci dăsăgite. Subt coșerci, cînd acestea se ridică puțin, se văd două petece mari pămîntii. Calul e alb, dar subt coșerci s'a ros părul tot, și pielea, după ce s'a rănit mai întăiu, acum e tare ca potîngul. Merge în urma muerii, adormit parcă de tropotul cunoscut al cizmelor ei. Capul mare cît o solniță nu și-l mișcă nici la dreapta nici la stînga. Femeea iarăși nu-i are grija, ci pășește mereu înainte, și în răstimpuri zice așa, ca pentru sine: «Ghii, mă Bator». Trec așa ei amîndoi pe ulițele satului, urcă apoi pe cărarea dinspre dealul băilor, și se pierd în coborișul repede de dincolo de deal. Pe-aci-i cărarea strîmtă pe coasta pietroasă, și femeea tot mereu ogoește calul: „Noa, mă Bator mă! Numai încet mă, că nu dau Tătarii”. Iar Bator se zdrobește rău pe povîrniș, pare că să-i sară dela loc toate ciolanele așa împung de tare prin piele. Iar corfele dăsăgite din spinare bleoncăue în toate părțile, dînd să se desprindă de pe șaua mică de lemn. Picioarele dinainte ale lui Bator se razimă tare în pămînt, și pleoapele se lasă de multe ori pe cele două rani alburii, ca și cînd ar vrea să invie luminile stînse de mult.

Ajunși în vale se opresc lângă o grămadă de piatră mărunțită. Femeea scoate dintr'o corfă o trocuță de lemn, o umple cu piatră și începe să încarce coșercile. Calul se clatină încet la dreapta ori la stînga, după cum pune femeea piatra. Apoi, cu coșercile pline, pornesc încet la deal. Se'ntîlnesc cu băețandrii cari vin chiuind pe căluții mici, cucuiați deasupra coșercilor. Vin și ei după piatră, dau bună ziua femeii, și trec mai departe. „Să creșteți mari—creșteți mare” zice femeia, și trage 'ntins de căpăstru. Caii mai tineri nechează, chiamă de ici și de colo, dar Bator urcă din greu, cu capul în pămînt, n'aude nimic, nici tropotul cunoscut al cizmelor stăpînii nu-l mai aude. Pipăe cu picioarele și cunoaște, știe unde are să vie vr'un pripor mai greu de urcat.

Acolo se adună, se îniaptă, suflînd nădușit pe nările largi, bătrîne.—„Ho, măi Bator, ho măi sărace, stai să mai odihnim. că doar nu dau Tătarii“. Și calul se oprește bucuros și răsuflă ca din foi. Femea togmește coșercile, mai pune la loc vr'un bruş de piatră ce dă se cadă, și caută 'nainte cît mai au până 'n virful dealului.

Și tot așa, cu popasuri dese, cu indemnuri, ajung pe culme. De-acîi-i mai ușor acum. Apoi în sat descarcă piatra astăzi la o gazdă, mîne la alta. La cîte unii duce și cu săptămînile dearîndul.

Pe muere-o cheamă Măria, dar oamenii, batjocoritori cum sînt, îi zic Fefelega. Tineretul mai mărunt din sat așa a pomenit-o : cu Bator de căpăstru, aducînd piatră la unii și la alții. Cît aur vor fi scos unii și alții din piatra adusă în spinare de Bator, Măria nu s'a gîndit niciodată să socotească, dar de multe ori, cînd Bator abia urca pe spinarea dealului, își zicea așa în gîndul ei : „Din cîtă piatră a purtat săracul, mai că s'ar putea face un deal ca acesta“. Îi plăteau de-o povară zece cruceri. Și, cînd era drumul bun, putea aduce cinci-șase poveri. Tot făcea pe săptămîină vr'o trei zloți. Și 'și zicea în gînd : „Tot putem trăi“.

Odată trăise și mai bine. Pe cînd îi trăia bărbatul, Dinu, oamenii îi ziceau atunce Măria Dinului. Și Măria Dinului pe vremea aceea lucra cu Bator alătura, ca și acum, iar Dinu lucra în baie, sfredelea stîncă și pușcă cu praf de pușcă ori cu dinamită, ca toți băeșii. Și mai cîștiga și Dinu trei-patru zloți la săptămîină.

Copii aveau pe-atunci vr-o cinci capete. Slăbuți copii. Aveau ce mîncă, și tot erau jigăriți. Dinu tușa mult; de cîte ori venea de la bae, ud și plin de tină, tușa și suduia copiii,—nu-i putea suferi văzîndu-i așa de prăpădiți. Muerea le ținea parte, îi mingia, îi săruta pe obrăjorii scorțoși, de pe cari mereu se desprindea ca o pulbere de făină.

— „Lasă-i, măi romîne, ce-ăștepți tu acum de la ei ? Cînd vor începe să lucre, se întăresc ei atunci“, zicea femeea.

— „Până-i cucu ! Dintr'ăștia nû vei vedea tu oameni“. Și totuși Dinu a murit mai îngrabă ca toți. Femeea l'a plîns ce l'a plîns, dar n'a avut vreme de jelire, căci deodată cu înmormîntarea, s'a gătit și cel din urmă bănuț din casă. Bator, în vr'o trei zile cît a hodinit, până l'au îngropat pe Dinu, era aproape să înțepenească. Acum femeea simțea că singurul sprijin ce-l are e calul acesta mare, alb, slab de să-i numeri toate oasele. Satul era tot așa ca și pîn' trăia Dinu. Toți oamenii își vedeau de lucru, ca și cînd nimic nu s'ar fi întîmplat. Și cînd au văzut-o pe Măria în ziua după ce s'a îngropat bărbatul, c'a și plecat cu Bator de căpăstru, vr'unul mai pestriț la mațe a zis mai întăiu vorba : „Iată și Fefelega“. Și de-atunci Fefelega i-a rămas numele.

Dar ea nu s'a încrezut niciodată în oameni. nici nu le-a cerut ajutorul. Se încredea în voia celui de sus, iar acum, de la

moartea lui Dinu, se încredea în Bator. De cînd s'a închis dumnea-lui ochii, și ea a eșit în curte să strige „tulai“, de-atunci a simțit că nu oamenii aceia cari vor veni să vadă pe mort îi vor fi sprijin de-acum înainte, ci calul acela mare, alb, care sta legat de-un pociump și ronțanea liniștit la ogrinji. Și cît a stat mortul în casă, de câte ori eșea Fefelega afară, îi părea că Bator, cum ronțanea la ogrinji dînd din cap, ar zice : „Da, da, da ! Vom face ce vom putea“.

Și așa, încetul cu încetul, tropotind din cizmele mari ziua întreagă pe ulițele satului, cu Bator de căpăstru, a început să-l uite pe Dinu. Nu doară așa ca să se gîndească la alt bărbat, căci ea de mult nu înțelegea de cît într'un chip viața : să se frămînte săptămîină de săptămîină, ca Duminica, pe bănuții căpătați, să cumpere bucate și legumă pentru casă. Și pentru asta se simțea destul de tare, dacă avea pe Bator alături. Poate-ar fi muncit-o și pe ea vr'o dată,—cîndva de mult de tot—unele gînduri mai luminoase, și inima, în tinerețe, poate să-i fi trăsărit vr'odată de-o căldură tainică. Dar îndată ce s'a înhămat la munca din care vedea că toată viața n'are să mai scape, a înțeles că pentru o femeie năcăjită ca ea, toate-acelea închipuiri de mai bine, sînt iac' așa prostii, cari îți fac numai traiul și mai greu.

S'au aflat vr'o doi trei oameni cari au sfătuit-o să se mărite iar.

„Ce să stai așa ? Îmbătrînești ș'atunci nu te mai ia nime“.

— „Lee pe muma dracului“ zicea Fefelega și privea cu dușmănie la oamenii aceia, cari numai din bunăvoință au sfătuit-o așa.—Apoi își punea capul în piept, trăgea de căpăstru : „Ghii, mă Bator, ghii mă sărace“, și își vedea de drum, gîndindu-se la ceva. Nu știa ce-i, dar simțea că-i amar, și nu știa de ce-i mai vine în minte : că adecă de ce mai trăește omul în lumea asta. N'a răspuns niciodată la întrebare de cît ridicînd din umeri, și deci, îi era ciudă că din cînd în cînd îi venea iar gîndul acela. Cîteodată, dimineața, cînd punea coșercile pe cal, i se părea că și Bator s'ar gîndi la lucrul acesta, și că dacă n'ar fi orb, ar privi-o întrebător.

În cinci ani de văduvie a rămas numai cu doi copii, un băeat și-o fetiță. Trei au murit. Au murit toți cînd dau să treacă peste anul al cincisprezecelea. Ca și cînd acolo, la anul acela al cincisprezecelea, ar fi fost un prag înalt—înalt, de care se împiedcă copiii Fefelegii, cad și-și rup grumazii. Sătenii se bucurau că o mai ușurează Dumnezeu, dar Fefelega nu se bucura de loc. Drept că băeții erau mari, dar fiind tot bolnavi, nu puteau munci. Pe unul chiar l'a dat slugă, dar nu l'a ținut stăpînul, zicînd că-i prea bleag. Și Fefelega tot nu se bucura de moartea lor. De spus, nu spunea nimănui de-o doare ori ba. Nici n'o puteau cunoaște oamenii dacă are mort la casă, de cît de pe două lucruri : întăiu că două-trei zile înainte de moartea vr'unui copil Bator sta legat de pociumb ronțănind ogrinji, și a doua, că după înmormîntare, Fefelega pornea cu noaptea 'n cap, cu calul de căpăstru, pe ulițele satului.

Dar până era mortul în casă, dînsa ieșea de multeori și se apropia de cal : „Ce mai faci tu, Bator sărace?“ Și calul ciolănos da din capul mare cît o solniță, pîrînd a zice : „De, ce să-i faci, așa e lumea“.

Și drept avea calul ! Așa e lumea. Fefelega a simțit bine că-i așa, de cîte ori îi murea vr'un copil, și și vedea casa din ce în ce mai goală.

Mai mult venin i se strîngea la inimă Duminica. Da, atunci își scotea plata pentru munca de-o săptămînă a ei și a lui Bator. Și bogătanii, știind-o fără ajutor, nu-i plăteau regulat, nu-i plăteau tot, așa că Fefelega avea rămășiți mari pe la toți. Se încredeau că va veni totuși și săptămîna viitoare la lucru, căci n'avea ce face cu Bator. Și mai făceau socoata că dela o săptămînă până la alta Fefelega, cu capul ei de muere, va mai uita. De uitat nu uita dînsa, dar dacă vedea că omu-i lacom pe creițărașul ei, nu zicea nimic, nu-l mai cerea, ci numai un zimbet de batjocură se așeza parcă pe'ntreaga ei față. Și era ceva de tot curios zimbetul pe obrajii aceștia pămîntii, mincați de vărsat, ca două lespegioare de piatră surie pe cari au picat mulți picuri grei de ploaie, găurindu-le.

Așa, adunîndu-și plățile, rar putea să dea pe la biserică. Dar nu mergeau la biserică nici bogătanii din sat. Aceștia stau în crîsmă și beau bere. Fefelega nu mergea la slujbă și totuși văzînd pe oamenii aceștia, cari beau poate chiar bănuții cari ar fi trebuit să îi dea ei, îi desprețuia, și ști-o amarul ei de ce, se simțea că-i mai mult de cît ei, că-i mai bună creștină de cît dînșii. — Și rar, dar rar de tot, cînd vr'unul o amîna cu lunile și nu-i plătea, le spunea verde 'n față ce plătesc. „Ce-s eu? Nimic. Da pe mine nime nu mă blastămă, nime nu zice să mă bată Dumnezeu, pe cînd pe d-ta tot satul te blastămă“. Ș'acum să-i fi dat bogătașul plata întreită, nu-i mai trebuia. — Mergea acasă, mai puneă o mînă de fin sub botul calului și-i zicea : „Da tu ce mai spui, Batore sărace?“ Și calul, pipăind cu buzele mari, groase, finul, da din cap, ca și cum ar zice : „Da, da, da ! Așa-s oamenii“.

Lucrînd săptămîna întreagă, înțelegîndu-se cu Bator, ca și cînd în el s'ar fi mutat sufletul bărbatului, a lui Dinu, Fefelega nu știa cum trece vremea. Timpul la ea avea o singură măsură : dela moartea unui copil, pîn' cînd altul își închidea ochii. Numărtînd așa ajunsse cu un singur copil, o fată, și socotea trei ani dela cea din urmă moarte ce-a fost în casa ei. Îmbătrîniseră și muerea și calul. Muerea era cărunță de jumătate, avea părul ca lîna oilor seive. Pe obrajii ei mincați de vărsat se formaseră păriășe adînci, zbîrcindu-i față. Bărbia se ascușise și începea să se ridice spre gura căzută înlăuntru. Calul era și mai ciolănos. Cele două petece pămîntii de sub corfe se măriseră, părul de pe coaste, de pe spinare, se răria mereu. Buza din jos îi atîrna, ca și cînd ar fi trasă de o povară nevăzută la pămînt.

Femeile mai bătrîne din sat, babele, se daseră cu vorbe-

în jurul ei. Că așa, că pe dincoalea, c'ar fi bine să facă niște farmece, că nu-i lucru curat de-i tot mor copiii, și tot la aceeași vristă.

Dar Fefelega nu credea în dracul și puterile lui. Femeile își făceau cruce de necredința ei, dar Fefelega răminea rece: „Nu, soro, nu-i drac. Drac e omul cel rău și nedrept. Țsta-i dracul“.

Și n'a umblat după farmece și descîntece. N'a umblat, și la patru ani două luni și treisprezece zile dela cel din urmă mort, i-a adormit și fetița rămasă în viață. Cel din urmă copil. Și tot cînd să treacă peste al cincisprezecelea an. Și asta, ca și vr'o trei mai 'nainte, n'a fost bolnavă. Făina ce-i cădea din obraji păn' a fost mai mică, s'a dus. N'a zăcut decît vr'o două săptămîni.

Și cînd i-a murit copila aceasta din urmă, Fefelega n'a spus o zi nimănui nimic. Cît ce-a închis ochii, a pus lumina în sfeșnic să ardă mai departe, a ieșit în curte, a dezlegat pe Bator dela pociump, l'a tras întins de căpăstru, l'a dus în șopronul plin de fin și l'a lăsat acolo slobod. Nu i-a zis nimic, ci din întîmplare ș'a ridicat ochii spre capul bălanului. Pleoapele stau deschise, fără să clipească, de-asupra golurilor ochilor. Nici cînd nu i se părură acestea două răni așa de grozave, așa de adînci, ca acum. Fefelega merse apoi în casă, se puse pe-o laviță de brad ș'a stat ziua întregă așa cum stă lemnul. N'a plîns, nu s'a bociț, nu și-a sărutat copila, ci sta așa cu capul în palmele aspre și tot venea nodul acela amar, pănă 'n gît, că adecă pentru ce mai este omul în lume. Acum nu ridică din umeri, dar nici nu-și deslușă gîndurile într'un răspuns. Ce vedea mai viu era viața ce a dus'o, de căpăstru, întăi c'un cal negru, apoi cu Bator. Vedea dealul băilor înalt țepiș, cu colți de stîncă, ieșiți, ca niște măsele de urieși, vedea poteca bătută, și pe potecă Fefelega cu Bator de căpăstru. Număra așa ca 'n vis de cîte ori a trecut dealul acela, socotea cām cîte poveri de piatră să fi adus în vreme de vr'o patruzeci și cinci de ani. Apoi trecea cu gîndul la Dumini-cile de peste an: în cîte a fost și în cîte n'a fost la biserică. Și cînd n'a fost, de la care om cîți bani a luat? Cu care s'a sfădit pentru plată? Apoi vedea iar pe Bator cum pășeste, pognindu-și oasele în urma sa, cum sună vr'o potcoavă ce dă se cadă. Il vede cum se zminește cu greutatea 'n spate pe dealul băilor la deal, cum se proptește pe picioarele de dinainte, pe dealul băilor la vale. Il vede, și aude acolo departe pe Fefelega cum îl im-bună: „Stai, măi Batore sărace. Stai să mai hodinim, că doar' nu dau Tătarii“. — Apoi încet-încet, cu mare greutate socotește numă-rul anilor dintre morții săi, dela bărbat pănă la fetița aceasta din urmă. Lung șir de ani. Și ce de drumuri bătute, maica mea Doamne, că dacă le-ai pune în șir drept, ai fi ajuns la marginea lumii!

Dar acum s'a isprăvit cu strapațul. Acum simte ea mai întăi că n'are pentru ce să se mai zdrobească. Păn' i-au murit pe rînd,

unul cite unul copiii, n'a știut că pentru ce se zolește atîta. Acum, cînd Păunița s'ă cu luminița de ceară la căpătăiu, simte Fefelega că toată viața pentru copiii aceștia s'a chinuit. Cum s'a chinuit, numai ea știe! Ba nu, nu i-a căzut greu lucru, a muncit cu plăcere! Pentru ei! Pentru cinci, apoi pentru patru, pentru trei, și iarăși pentru doi, și'n urmă pentru unul. Golul în sufletul ei se făcea tot mai larg, de câte ori îi murea vr'unul, dar dorul de muncă tot mai tare creștea. Și două lacrimi micuțe, ca gămălia, îi umeziră ochii uscați.

Sara a mers la clopotar, la preot, „să se mai ostenească o dată și pentru cel din urmă suflet din casa ei“. Dimineața următoare a mers în șopron, l'a luat pe Bator de căpăstru și a pornit. Calul trăgea să meargă spre locul unde știa că stau celea două corfe legate îndășăgite. Dar Fefelega îl opri. „Stai, Batore, stai calule sărace, că de-acum n'o să mai porți piatra în spinare“. Și-l trăgea de capăstru spre porțiță. Calul, simțind că n'are coșercile în spate, se priponi în porțiță. „Ghi, măi Batore, hi măi dragă. Acum nu mergem la lucru. Nu! Acum te duce Fefelega la tîrg să te vîndă, să-i cumpere Păuniții sicriu frumos, văpsit, să-i cumpere mama cunună și julj alb-alb, ca laptele de alb. C'acum a murit și Păunița, măi Batore“. Și ochii ei uscați se umeziră a doua oară.

Și trăgîndu-l de căpăstru, și tot vorbindu-i, l'a dus la oraș și l'a vîndut pe-un preț ca vai de el. Calul simți mîna străină ce-l prinse de căpăstru, mirosi pe noul stăpîn, și întorcîndu-și capul după Fefelega, necheză întăia oară, după o tăcere de-o grămadă de ani. În ochii bătrînii se iviră a treia oară lacrimi, și ca 'ntr'o fulgerare înțelese păcatul ce-l face, despărțîndu-se de calul ce-a ajutat-o o viață întreagă. Dar zădarnic. Dînsa nu mai avea ce face cu Bator. De cite ori l'ar fi văzut, ș'ar fi adus aminte de lungul șir de morți,—da de morți, căci vede ea că pentru ei a lucrat, și n'ar fi putut răbda. Simțea că prietenia cea aproape omenească ce-a avut-o față de cal, a fost numai în urma ajutorului ce i-l da el pentru copiii săi. Că ea, în calul acela mare, alb, ciolănos, și-a iubit pe copilașii săi. Și totuși, iată chiar acum, cel din urmă ajutor tot dela Bator vine. Să nu fi fost el, Păunița nu avea nici sicriu văpsit, nici cunună ca de mireasă, nici giulgiuri albe. Cînd ieși Fefelega dela tîrguit, calul era legat de-o proptea într'o uliță strîmtă. Merse la el și îl mîngie pe grumazi. Calul necheză iar. „Bator mă, nu fii tu supărat. Ție o să-ți meargă mai bine. Dar iaca, eu mă duc, mă grăbesc să împodobesc pe Păunița“.

Și tropotîndu-și pe trotuare cizmele grele, umbla frîntă de spate, să găsească vr'un car dela ei, să-și ducă acasă podoaba cumpărată pe prețul lui Bator.

I. Agîrbiceanu.

SONETE

Corbii

Din iarna sufletului meu pornește
Un stol de corbi spre zările cernite :
Sint dorurile mele ne 'mplinite ;
...Și 'n iarnă cugetarea 'mi viscolește.

În gemete pustii se prelungește
C'an golul unei vetre părăsite ;
...Și corbi sporesc în cete înmiite...
Și stolul tot mai jalnic croncănește !...

Nu văd în zări nici urma unei stele ;
Doar viscolul din gândurile mele
Tot mai pornit prin gerul lui mă poartă !...

...Iar corbii, presimțindu-și trista pradă,
Spre inima-mi pe jumătate moartă,
Își năpustesc sălbatica grămadă...

Amon

Sînt zile 'n cari soarele se stinge
 Cuprins de-a resignării duioșie :
 El umple cerul de melancolie
 Și-apusu-i palid... E-un apus ce plinge.

Iar uneori în dungi de foc își frînge
 Revolta din suprema-i agonie :
 E cerul parcă vinăt de minie
 Și-apusu-i roș... E un apus de singe.

Dar totdeauna stîngerea solară
 Se 'nvăluie 'n adînci tăceri de sară
 Și-Amon, în fața morții nu se teme.

E calm și rece prin' genuni cînd pierе,
 Căci chiar de 'l doare sufletul, nu geme :
 Așa mor înțelepții,—în tăcere.

Sturzul

Într'însul parcă supraviețuiește
 Un dor de strămoșească haiducie.
 Căci fluieră cu-atîta voinicie
 Încît poiana 'ntreagă clocotește.

De-un freamăt vechiu tot codrul se trezește
 Și 'nvie 'n el pierduta poezie :
 Bujor nu-i mort ; în munți Jianu 'nvie :
 La Șanta 'n văi Codreanu se ivește.

Ca azi, căluțul meu, de vreme multă
 Urechea nu-și îndreaptă și n'ascultă...
 —Mai fluieră-mi, măi sturzule, odată...

Mai fluieră... ca 'n vînt să se stirnească
 Un duh viteaz de flintă descărcată
 În inimă de liftă păgînească !...

Somnul rozelor

Dorm trandafirii, dorm... O violină
Îngînă dulci preludii de iubire ;
Iar noaptea-și țese negura subțire,
Pe care-o argintează luna plină.

Din înstelarea cerului senină
Cad stropi de diamante 'n licărire
Și trec prin crengi în aurite fire
Ce pe cărări fac pete de rugină.

Îți pare noaptea ca din crini sculptată.
Atît de fină e și de curată
Aroma ce din sinu-i se ridică !....

Dorm trandafirii, dorm... pe cînd zefirii
Adie 'ncet, încetinel, cu frică,
Din somn să nu-mi trezească trandafirii...

Călărețul

Frumoasei mele

Din fund de zări vîrtejuri se ridică
Și 'n norii lor un călăreț apare :
E 'n zare-acum....e-aici.... și iar e 'n zare,
De parc-un fulger aerul despică.

Dar cine e fugarul făr' de frică
Trecut ca 'ntr'o supremă săgetare ?
E sufletu-mi pe dorul meu călare,
Fugind spre tine 'n zbor de rîndunică.

El știe foarte bine ce-l așteaptă
Și totuși ține 'n goană calea dreaptă
Spre-a nepăsării tale neagră stîncă...

Privește-l de granit cum se izbește
Și cade în prăpastia adîncă
Din ochii tăi !... Nu da 'ndărăt... Privește!...

M. Codreanu

Asupra originii și istoriei Țiganilor.

Origina.—De unde vin Țiganii? Cărei rase de oameni aparține acest popor rătăcitor și desprețuit? Iată o întrebare care a preocupat mult timp pe cercetători și pe cei cari vedeau trecînd mereu înaintea cetele cu înfățișare sălbatică ale acestui neam.

Astăzi este un lucru pe deplin dovedit că viața lor e *ariană*, adică aceeași cu a popoarelor indo-europene, și că patria lor străbună este *India*.

Nu s'a desprins totuși credința că Țiganii sînt originari din Egipt, și aceasta este una din părerile cari au domnit mai totdeauna. Bandele lor rătăcitoare erau cunoscute sub numele de „Egipteni“. În Anglia li s'a păstrat numele de „*Gipsy*“, și chiar la noi și în Ungaria poporul le-a dat, în batjocură, porecla de „faraoni“. Dealtfel, chiar ei răspîndiseră tradițiunea venirii lor din Egipt.

Numele cel mai general al lor este acel de „*Țigan*“ (αἰγῖται—voc la Greci, „*Zigeuner*“ la Germani, „*Zingari*“ la Italiani, „*Țigan*“ la Unguri și Romîni, „*Cinghiane*“ la Turci, etc.),—nume care se găsește mai întîi în documentele bizantine din veacul al X și românești din al XIV.

În limba lor ei înșiși se numesc „*rom*“ (care înseamnă „om“) sau „*manuș*“ (de unde a venit numele de „romanichel“ care e întrebuițat în Franția).—Din timpul năvălirii lor în occident,—veacul XV—fiindcă veneau dinspre Boemia, fiind crezuți originari de acolo, li s'a păstrat până azi în Franția numele de *Bohémiens*.

Tot felul de păreri în privința originii lor, n'au făcut de cît să încurce mai rău nelămurita lor istorie. Așa unii, cum e Marquardt, presupun, după numele lor de Țigani—Cigani, că descind din *Atingani*, eretici greci.—Alții considerau vorba „*Zigeuner*“ sau mai bine „*Zigarener*“ ca un cuvînt corupt din „*Saracener*“ și deci că origina lor trebuie căutată la Sarasini, adică la Arabi sau Musulmani.

O părere, mai răspîndită, făcea din ei rămășițele hoardelor lui Timur-Lenk, risipite la 1402. În Danemarca și alte țări erau chiar numiți *Tarturi*.

Un scriitor, Wagenseil, spunea chiar că ei ar fi urmașii Evreilor cari trăiseră ascunși cîtva timp, ca să scape de persecuțiunile îndreptate împotriva lor în secolul XIV (la anul 1328), cînd fură învinuiți că au otrăvit fîntînile, provocînd astfel marea epidemie de ciumă. Apoi, de frică, lepădîndu-și origina și prefăcîndu-se a fi pelerini din Egipt, ieșiră Țigani. Acel autor nu ne lămurește însă cum își schimbă și culoarea feței...

Și fiindcă am atins tărîmul fantaziei, trebuie să amintim că unii li arătau ca veniți din Zanzibar și chiar din centrul Africei. Descendență din Hunii lui Atila sau rămășiți de ale Pecinigilor și Avarilor de o parte,—coborîtori din Cain, urmașii Chaldeilor sau Babilonenilor, de alta,—tot felul de presupuneri se resfrîngeau pe capul bieților Țigani.

În ce privește cea mai răspîndită credință, că Țiganii ar fi din Egipt, am spus că pare că a fost colportată de chiar acest popor: „Cei dintăi Țigani nu voiau să fie priviți decît ca Egipteni și pretindeau a fi originari din Egiptul de mijloc. Și ei merită a fi crezuți, adaogă un scriitor din veacul XIII, Thomasius, căci *sînt oameni cinstiți și cum se cade!*”

Pretinsa lor origină egipteană a fost confirmată și prin mai multe obiceiuri asemănate cu ale vechilor locuitori de pe valea Nilului. Dovada contrarie este însă neasemănarea complectă dintre limba coptă, vorbită de urmașii vechilor Egipteni, și aceea a Țiganilor, cum și faptul că în Egipt Țiganii formează o populațiune deosebită de ceilalți locuitori și cu moravuri proprii, asemănătoare cu ale Țiganilor din Europa.

Egiptul a fost pentru ei o patrie de trecere, după plecarea din Asia, unde se află leagănul lor.

*

Asemănările dintre limba lor și vechea limbă sanscrită au făcut ca în veacul XVIII, cîtiva filologi (Rüdiger la 1777, Kraus, etc.) să facă cele dintăi comparațiuni între amîndouă dialectele. În urma cercetărilor mai aprofundate, de pe la jumătatea secolului nostru, s'a stabilit în mod definitiv origina și limba acestui popor nomad. S'a găsit că limba e născută odată cu cele șapte dialecte sau idiome vorbite în India ¹⁾, fără a fi legată mai special de vre-unul din ele. Totuși Țiganii au fost dovediți ca fiind mai apropiați de *Sindi*, *Benjaris* și *Bedyas* din Bengal.—

Cum aceste dialecte neo-indice sînt de formațiune mai recentă,—pe la anul 1000,—s'a conchis de unii, dar fără siguranță, că la această epocă Țiganii nu părăsiseră încă Indiile.

Bataillard, căruia se datoresc multe cercetări speciale în această chestiune, susține însă că Țiganii sînt stabiliți de un timp imemorial în Europa orientală, în Caucaz, Asia mică și insulele mediterane. După el, *Sinti* despre care vorbește Homer și

1) Cari sînt: Hindi, Mahratt, Pendjabie, Sindhi, Gojarat, Bengali și Orija.

Siginii lui Herodot, cari locueau la Dunăre, în părțile noastre, (și de la cari deduce și numele de „Țigan”), nu sînt de cît strămoșii de veacuri ai Țiganilor actuali.¹⁾

Deducriunile lui Bataillard se pot apropia de adevăr: mai ales că istoria popoarelor tracice e foarte puțin cunoscută. De altă parte, asemănarea de nume (Sindi=Sinti=Sindi) e o împrejurare destul de curioasă.

Și prin fizic și prin limbă, patria acestui popor trebuia căutată în Indii și acolo s'a găsit. Alături de marile împărțiri ale Arilor, trebuie să facem un mic loc și Țiganilor, ca un neam vorbind un dialect indus, sau foarte apropiat de vre-unul din ele.

Printre alte detalii, pe lângă chipul și culoarea închisă a pielii, asemănata populațiunilor din Indii, s'a observat și gustul deosebit ce-l au Țiganii pentru unele culori, precum este roșu, aplecare pe care o găsim la mai toți Industanii, începînd dela brahmani până la cel din urmă parias.

Un lucru însemnat este a se ști cărei clase anume aparțineau Țiganii, de oarece cunoaștem marea deosebire ce există în India între cele patru clase sociale. Se crede că ar fi descendenți din *sudras*, cea mai de jos clasă, — mai sigur din *parias* ²⁾. Printre aceștia din urmă se găsesc cele mai multe asemănări cu Țiganii de azi: tot acel traiu nenorocit și mizerabil, aceeași viață nomadă, oropsiți și disprețuiți, starea morală tot așa de decăzută.

Migrațiunea lor, mult mai tîrzie ca a celorlalți Ari, ni se pare că explică îndeajuns această teorie, de oarece se vede că au pornit în lume spre a găsi un traiu superior condițiunii înjosi-toare în care se aflau în vechea lor patrie.

Această origină din casta celor afară din lege se explică și prin faptul că acei nenorociți, prigonii de soartă, se despart atît de ușor de țara lor, pe cînd cei cari fac parte din cele 3 caste (preoți=brama, militari=șatria, negustori=vaisha), nu s'ar despărți până la moarte de patria-mamă, credincioși și fanatici cum sunt religiunii lor.

1) D. Zaborowski explică această afirmație arătînd că Ligurii lui Herodot, cari locueau lângă Veassalia, numeau Siginii (Σιγίνιας) pe negustori, iar Kiprioții numeau astfel lăncile și javelotele. Se știe tocmai că Țiganii au fost în toate timpurile fabricanți și vinzători de arme și unelte de metal. Grecii moderni dau Țiganilor numele de *Katsibelos*, alături cu cel de „Atzicanos” și „Gyptos”. Acest nume ar fi traducerea celui de Sigin. Pe de altă parte, Kiprioții mai numesc pe Țigani *Kálin djirides*, cuvînt provenit din turcește și care înseamnă meșter de săbii. Cele ce știm despre corporațiile cabirice, din cari făceau parte Sintii și Siginii, reamintesc pe metalurgii noștri țigani. „Și misterioasele profesesc ale Grecilor, Sibilele, oare nu seamănă prin meserie, nume și apucături, cu ghicitoarele țigane?” — Această chestiune interesează de aproape trecutul preistoric al Europei și al țării noastre în special.

2) Castă persecutată și blestemată. Toți nenorociții izgoniți din alte caste, pentru a fi călcat vre-o lege, fac parte din casta proscrisă de toate celelalte și declarată infamă și nelegiuită. Atingerea de ei e considerată ca un păcat; trăesc prin păduri; n'au voie să aibă meseriile ce au ceilalți Indieni și apropierea de orașe le este interzisă.

Timpul plecării acestui popor e o problemă importantă. *Vrista de bronz* își are începutul în India, de unde, prin cete de nomazi emigrați de acolo, sălbaticii europeni aflară modul lucrării acestui metal. Oare acești nomazi nu erau străbunii Țiganilor? Teoria emigrării lor, unită cu acest fapt și cu prezența în Tracia a unor popoare lucrătoare de metale în timpuri preistorice, ne răspunde afirmativ. Se poate deduce dar că Țiganii au început să emigreze spre apus la sfârșitul epocii de piatră.

Antropologie.—La înfățișare Țiganii sînt obișnuit de stat mijlociu, figura negricioasă, bronzată, părul negru și creț, trăsături regulate, adesea frumoase, extremitățile mici, o mlădiere și o viociune particulară a corpului.

În privința antropologică, craniile lor sînt foarte asemănate cu ale claselor de jos din India. Dintre Arieni, numai Indușii din clase de jos și Țiganii, au caracterele următoare: fruntea și templele strîmte, frontalul inclinat tare, craniul cu volumul foarte mic:—totuși craniile se deosebesc unele de altele prin aceea că la Indieni sînt cu totul dolicocefale, pe cînd ale Țiganilor prezintă oarecari modificări și sînt chiar sub-brachycefali.

Limba.—Înrudită de aproape cu dialectele din India, deci mai pe departe și cu limbile indo-europene, dar nevorbită de un popor mai numeros și într'o singură țară, limba Țiganilor a rămas un idiom al unor cete nomade, fără nici o dezvoltare literară.

Cu timpul limba lor s'a schimbat, primind termeni noi de prin toate țările pe unde au trecut și transformînd-o. De aceea nu poate fi vorba de o unitate la toate triburile răspîndite prin Asia și Europa, în vorbirea cărora sînt mari deosebiri. Țiganii nu au avut și nu au o limbă scrisă. Ei nu s'au servit vreodată de semne spre a-și transmite ideile, atît din lipsa oricărei culturi, cît și din cauza vieții destrăbălate și nomade.

Analogiile limbii lor cu vechea sanscrită au fost descoperite în secolul XVIII. *Grellmann* cel dintîi, la 1800, a arătat origina lor indiană și tot el ne raportează cele scrise de căpitanul ungur *Szekely* în gazeta de Viena la anul 1763.—„La 6 Noiembrie acest an, zice acesta, un tipograf Ștefan Pop Ulmethi veni la mine. Venind vorba despre Țigani, el îmi povesti următoarele lucruri pe cari le știa de la un predicator protestant, Vali, din Omlaș. Pe cînd Vali studia la Leyda, făcu cunoștința unor tineri malabari cari studiau și ei acolo. Observînd că limba lor avea multe legături cu a Țiganilor, prinse ocaziunea ca să scrie vre-o mie de cuvinte cu însemnarea lor. Ei îl asigurară că în insula lor era un ținut numit *Czigania* (care nu se află pe hartă). Cînd Vali se întoarse la Universitate, întrebă pe Țigani de însemnarea acelor vorbe, pe cari ei le explicară fără greutate.“

Cercetările începute în sec. XVIII asupra limbii și originii Țiganilor, scoase la iveală de *Grellmann* (1790), au fost aprofundate în mod științific în al XIX de către Bataillard, Pott, dr.

Paspati, Ascoli, etc. cărora se datorește comparațiunea și deosebirea elementelor ce compun limba Țiganilor.*)

Iată ca exemplu cîteva cuvinte țigănești, față cu altele din dialectele indice, spre a se vedea asemănarea dintre ele (Grellmann):

mare=baro=burro	dinte=dant=dant
mic=tikno=tegna	negru=kalo=kala
cort=țater=șater	nas=nak=nad
soare=kam=kam	ureche=kan=kaun
noaptea=rati=ratem	mult=bot=but
capul=șero=șer	argint=rup=rupa
apa=pani=panir	

Cifrele : 1=ick=ek ; 2=duj=du ; 3=trui=tui ; 4=star=ștar ; 5=pans=panș ; 6=șof=șo ; 7=efta=hefta ; 8=ohito=aule ; 9=enja=nov ; 10=deș=des, dos. etc.

Dialectele indiane cari au transmis multe elemente din limbă Țiganilor, sînt : bengali, industani, multani și malabar.

Astăzi Țiganii stabili vorbesc limba țării unde se află : în ori ce caz alterarea limbii lor se schimbă după ținuturi. Cei mahometani au în graiul lor majoritatea vorbelor turcești ; în general Țiganii creștini și-au păstrat mai bine limba.

Deosebirea cele mari din dialectele lor ne arată diferența de traiu și diversitatea ținuturilor stăbătute, de unde au cules cuvintele nouă cari au rămas în vorbirea lor. Astfel la Țiganii nomazi din occident se găsesc cuvinte grecești, rominești, maghiare și slave.

Țiganii în Europa—Istoricul.—De la emigrarea lor din ținuturile Indiei, Țiganii, străbătînd *Asia* occidentală, făcură lungi popasuri prin țările pe unde au trecut și în cari au lăsat până azi urme. Astfel îi regăsim în Persia, în Mesopotamia, în Asia mică și mai sus, în Caucaz și în Siberia.

În Europa au pătruns o parte, din Egipt, prin insulele grecești, o alta, trecînd deadreptul Bosforul. Țările apusene nu făcură cunoștința lor decît relativ tîrziu, pe la începutul veacului XV.—Nu se poate preciza însă cînd au apărut ei întîi în imperiul bizantin, Grecia și Turcia de azi. În secolul XVII chiar, se menționează despre cete de ale lor în imperiul grecesc.

De acolo, mai tîrziu, s'au urcat spre nord, oprindu-se o parte în țările romîne, unde au fost făcuți sclavi, și de aci o parte trecînd în Ungaria,—prin sec. XVIII—de unde apoi a emigrat o altă parte spre apus.

Încă din cele dintîi timpuri ale aflării lor în Europa, purtăra numele de „Țigani“, care figurează și în primele documen-

*) Un vocabular de cuvinte ale Țiganilor din România a fost publicat de Kogălniceanu într'o broșură a sa.

te cari îi menționează în țara noastră, în secolul XIV. Dar, după cum observă și Cantemir în Descrierea Moldovei, nu se poate lămuri timpul când au intrat în țările române.

Am zis că locul lor de întâlnire, la venirea în Europa, a fost imperiul grecesc, de unde apoi s'au îndreptat în sus. Toți Țigani din Europa au trecut prin România, unde a fost cel din urmă centru al lor de împărțire. (Cu excepțiune pentru cei din Italia de sud).

Țigani din *Turcia* formează un grup numeros și interesant, împărțit în Țigani creștini și mahometani. „*Cinghianei*“ din *Turcia* au fost studiați de aproape de d. Paspati (1870). Pe mulți dintre ei îi vedem trecând prin țară la noi ca spoitori și căldărari. Un grup numit *Zapari*, în Rumelia și Bosnia, e caracteristic prin apucăturile lui sălbătice. În *Turcia* din Asia, un alt trib, așezat și bogat, *Malcoci*, mai mult creștin, lucrează bronzul și fierul.

Despre Țigani noștri vom vorbi îndată mai pe larg. Un document al lui Mircea-Vodă, din anul 1387, vorbește cel dintâi de ei; în Moldova se pomenește sub Alexandru cel Bun.

Să-i urmăm acum în țările în cari s'au întins pe rând, prin cetele lor rătăcitoare, trecute toate prin țara românească.

În *Ungaria*, unde până astăzi a rămas un număr mare de Țigani, se găsesc încă dela începutul veacului XV. Pray, în „*Annales regnum Hungariae*“ spune că ei au apărut acolo la anul 1417 ¹⁾.—Un șef de hordă al lor căpătă la anul 1496 dela regele Ladislau II, un document de liberă trecere în *Ungaria*. Banda acestui Polgar se compunea din douăzeci și cinci de corturi sau familii, vre-o 300 de inși.—Mai târziu, principele Batory îi toleră în Transilvania.

În privința toleranței ce li s'a acordat cîteodată, trebuie să însemnăm pe lângă documentul regelui Ungariei, și o scrisoare a lui Sigismund, regele *Poloniei*.

Cu toate că în *Germania* nu se cunoaște nici un drept acordat lor—dimpotrivă,—această țară a fost cutreerată de bande numeroase de Țigani tot timpul secolului XV, bande venite fie din *Ungaria*, *Polonia* sau *Valahia*, fie din *Italia*. Cea mai veche dată istorică menționată este anul 1417, când ei apărură în apropierea mării de Nord.

Împăratul Maximilian a dat cel dintâi un ordin prin care se pune în vedere Țiganilor să părăsească pămîntul german. Acest articol, subscris în 1500 la dieta din Augsburg, sună astfel: „Cît despre aceia cari se numesc înșiși Țigani și cari cutreeră țara, e poruncă aspră prin edict public, persoanelor de orice rang al Împărăției ca să nu mai permită pe viitor ca zișii Țigani, cari după dovezi adevărate sînt spionii ce trădeză Turcilor pe creștini, să mai treacă sau să locuească pe pămînturile noastre, să lucreze sau să facă negoț, și cu atît mai mult să nu fie apărați și ocrotiți. Se ordonă de asemenea ca zișii Țigani să

1) Certe primum omnium in Moldavia, Valachia ac Hungaria, circiter annum 1417, visi sunt“.

părăsească imperiul Germaniei înainte de paște ; și dacă vor contraveni acestui ordin, după timpul prescrist, nu vor putea obține nici-o satisfacțiune de vor fi chinuiți de vre-unul din supușii noștri, iar acela nu va fi privit că a făcut vre-un fapt rău*.

În *Francia* ei se iviră pe la anul 1427. Poporul se ferea de ei și i-a privit întotdeauna cu ochi răi din cauza faptelor lor. Împotriva lor s'au dat numeroase edicte. Astfel Francisc I a dat cel dintâi ordin de expulsare a Țiganilor. În anul 1561, la adunarea din Orléans, toți guvernatorii de provincii primiră ordin să-i strpească prin foc și sabie. Un nou edict fu dat la 1612.

Prin 1418, ținutul Grisonilor din *Elveția* văzu primele cete de Țigani, și peste patru ani apărură și în *Italia*. Se spune că la trecerea lor pe acolo, o solie s'ar fi dus la Papa spunind că vin din Egipt, goniți de Arabi. „Papa, pentru năravurile lor înrăite, le-ar fi dat ca penitență să rătăcească 7 ani fără să doarmă în vre-un pat, condițiune care fără îndoială nu a părut prea grea, de oare-ce era starea lor naturală“.—

În anul 1572 ei fură isgoniți din statele Milanului și ale Padovei, mai târziu din ale Veneției.—Din cauza obiceiului lor de a se deda la furturi și pradă, o lege din Italia interzicea Țiganilor să petreacă mai mult de două nopți în același loc.

Spania avu cinstea să-i vadă cam la aceeași epocă (începutul veacului XV) cu țările de mai sus, și păstră în sinul ei o mulțime din acești *Gitanos*.—Din cauza tâlhăriilor și a apucăturilor necinstite cu cari speriaseră lumea, Ferdinand Catolicul îi goni și o parte din ei trecu astfel în Germania. Această isgonire se făcu odată cu acea a Maurilor și Evreilor, însă numai o mică parte părăsi Spania, majoritatea nu făcu decît să se ascundă prin munți și prin păduri, de unde ieși din nou la iveală peste câțiva ani.

Carol Quintul și fiul său Filip II îi persecutară deasemenea în câteva rînduri ; dar numărul lor nu se micșoră și astăzi, dintre țările apusului, Spania posedă cel mai mare număr de reprezentanți ai acestei rase. Carol V, după darea edictelor de expulsare în Spania, făcu acelaș lucru și cu *Țările-de-jos* (pe la 1550). Iată un fapt, pe care-l relatează Matthaeus : Curtea din Utrecht condamnă pe un Țigan, care nu se supuse acelor legi, să fie biciuit până la sînge, să i se despice nările, să i se taie părul și barba, și să fie gonit pe viață din Olanda.

În *Anglia*, sub Henric VIII și sub Elisabeta, au suferit deasemenea persecuțiuni ; dar și aci au știut să reziste. Poporul englez le dă numirea de „Gipsy“.

Suedia a dat cel dintâi edict de expulsare în 1662 ; un altul mai aspru datează din secolul următor. Danezii, cel puțin, nu i lăsau să pătrundă în țara lor.

Un scriitor din Göttingen spune că împărăteasa Caterina II a *Rusiei* ar fi transportat pe toți Țiganii de prin pădurile din

Holstein, colonizându-i într-o provincie rusească.—În Polonia, Voievodul Țiganilor din Curlanda era cinstit și prețuit ca o persoană cu vază, trăind în belșug printre nobili, deși supușii lui nu se deosebeau din petice.

*

Am văzut în câteva cuvinte cum Țiganii au pătruns în toate țările europene, astfel că înainte de anul 1500, toate popoarele avuseră prilejul să aprecieze meșteșugurile lor, și mai ales pe cele ascunse.—Persecutați și gonți mai de pretutindeni, ei își urmară înainte viața lor nomadă, mutându-și corturile din loc în loc, din ținut în ținut.

În orientul Europei nu s'a întâmplat cu ei tot astfel. Dovadă țările române, Turcia, Ungaria, Balcanii, unde nu s'a luat împotriva lor măsuri de izgonire, și unde cea mai mare parte s'a stabilit, părăsind traiul rătăcitor și îmbrățișând meserii potrivite firii lor, iar pe de altă parte fiind puși în starea de robie.—Cu toate că starea aceasta e destul de rea, se pare că o preferau persecuțiunilor grozave ce întâmpinau în țările din apus.

Și trebuie să nu trecem cu vederea că numai în răsărit, și în Austria, au avut întotdeauna voie de liberă trecere, cum și legi mai omeneste. În Ungaria, un act foarte vechiu, din 1420, le permite libera trecere prin țară și cu acesta se prezintă ei la Ratisbona, trei ani în urmă, trecând prin Germania. La 1616, Turzò, comite palatin al Ungariei, le emise deasemenea un ordin de trecere cu copriș mai ocrotitor ca până atunci.

Maria-Tereza își pusese în gând să aducă la bună cale și să civilizeze pe Țiganii nomazi din Ungaria. Încercarea însă s'a făcut cam silit și Ungurii voră să le impună prea repede limba și obiceiurile maghiare. Planul nu reuși și Ungurii făcură atunci legi și mai aspre privitoare la viața acestor Țigani. Împăratul *Iosif II* făcu și el reglemente căutând în mod cît mai omenesc să-i statornicească și să-i civilizeze. Într'adevăr, o bună parte din ei părăsiră apucăturile strămoșești și se potrivoră noului traiu.

Fără schingiuri, s'a ajuns să se civilizeze acest popor ciudat și avem dovadă, la noi, în ce scurt timp Țiganii s'au ridicat și cum, din starea mai prejos de om, în care se aflau, nu sînt 70 de ani, azi numai o mică parte sînt în stare nomadă.

Iată dar istoria lor: o călătorie veșnică prin toate țările, un lung șir de decrete de persecuțiuni în cele mai multe părți, o lungă robie în altele, pretutindeni o rezistență care te minunează.

*

Populațiunea Țiganilor în Europa.—Țiganii din Europa au avut, după cum am spus, două centre vechi: Grecia, Balcanii și apoi România, lucru care se dovedește în primul rînd prin aflarea elementelor grecești, slave și românești, în dialectele lor.

În Turcia, Țiganii sînt în mare parte mahometani, religiune pe care au adoptat-o mai încoace. Numărul lor s'ar urca acolo la vre-o 100.000 înși aproximativ, din care numai vre-o 3,000 ar fi sedentari și din care mulți și-au uitat cu totul limba. La noi în țară, cînd vin, sînt numiți „Țigani turcești“.

Țiganii din România sînt cei mai numeroși. Numărul lor trece de 300.000.

Cei din Ungaria formează grupul III. Caracterul lor e mai rău și mai nedisciplinat. După o statistică din „Pester Lloyd“ (ian. 1896), numărul lor era în 1896 de vre-o 275.000, din care 67.000 vorbesc românește. Cei cari vorbesc limba lor nu formează nici jumătate din numărul întreg.

Țiganii germani, rămași din cetele lor trecute prin Moravia, Boemia și Silesia, sînt mai puțin numeroși și se ocupă cu diferite meserii.

Tot din Ungaria sînt răspîndiți și în Polonia, unde numărul lor împreună cu ai celor din Litvania ar fi de vre-o 20 și ceva mii. În Rusia sînt între 40--50 mii, din care o treime e venită din România și stabilită în Basarabia. Cei din Rusia mică sînt veniți din Polonia.

Țiganii din Italia de Sud, în vechiul regat al Neapolului, și cei din Romagna, sînt singurii cari nu au trecut prin România, venind acolo din centrul lor dintăi, Grecia sau insulele grece.

În Spania, Gitanii formează o parte însemnată din populațiunea cerșetoare și mizerabilă,—poate vre-o 15 mii.—„Gipsy“ din Anglia sînt veniți din Franța și din Germania, de unde au trecut și cei din Scandinavia și Țările-de-jos. Au rămas însă un mic număr.

Cifrele sînt aproximative și poate unele departe de adevăr, din cauza lipsei de statistice speciale. Chiar cele ce găsim în Almanachul de Gotha nu se potrivesc cu datele mai recente ce am găsit aiurea.

Moravuri, caracter, obiceiuri.—Cu obiceiuri ciudate, ca și firea lor, păstrate în decursul veacurilor, Țiganii par un anacronism în mijlocul popoarelor civilizate ale Europei.

Înfățișarea lor fizică nu poate fi displăcută: cu corpul bine alcătuit, membrele proporționate, ochii negri și mari ascund însă de mulțorii privire răutăcioasă și încrunțată. Femeile sînt mlădioase și deseori se găsesc printre ele tipuri de frumusețe. Particularitatea distinctivă a lor este culoarea brună sau bronzată a pielii. Unii i-au descris ca un „popor sălbatic, negru și groaznic“. Într'adevăr, la prima înfățișare, culoarea de abanos a părului, fața neagră, dinții frumoși și albi, privirea adîncă, formează un contrast puțin liniștitor pentru omul așezat din țările europene.

Răbdarea e una din însușirile lor de căpetenie. Țiganii îndură cu același singe-rece și nepăsare, frigul, foamea, căldura, bătaia.

Copiii, de mici sînt învățați la toate muncile; cum încep să umble sînt totdeauna goi și desculți, iarna ca și vara. Cine dintre noi nu a văzut, la trecerea unui convoi de Țigani nomazi, copiii care fac „tumble“, ușor ca un acrobat, acoperiți în toiul iernii cu umbra unei cămăși?

Căldura și arșița soarelui de vară însă le place mult, și din cauza obișnuinții și a meseriilor ce au, dogoreala unui foc aprins nu-i supără. Origina culoarei lor arămii poate fi căutată și în aceste schimbări de timp, expuși cum sînt mereu soarelui, vîntului și fumului din locuința lor.

Țiganii sînt inteligenți și apți a face orice, dacă bunăvoință nu le lipsește. Din nefericire deșteptăciunea și agilitatea lor îi conduce ușor la minciună și la hoție, și de aci la pușcărie.

Vițiile lor par născute din aplicarea la rău a calităților bune cu cari au fost înzestrați. Prezința de spirit care îi caracterizează a dat naștere la multe istorisiri și scene vesele, pe cari poporul nostru le-a transmis sub forma de snoave.

Lenea este una din piedicile cele mari în desfășurarea spre bine a destoiniciei lor. După ce s'au apucat de vre-un meșteșug, îl părăsesc curînd, și astfel se explică de ce foarte rar se vede un Țigan plugar sau negustor.

Moralitatea lor e cu totul redusă: simțul rușinii e aproape necunoscut la cetele de nomazi. În privința aceasta Țiganii stau la un loc cu popoarele cele mai înapoiate din Africa. Hoția și minciuna, calități nelipsite oricărui bun Țigan, alături cu lenevia, încoronează opera. Gîndul lor nu e niciodată la viitor, la felul cum au să trăească: trec zile la fel, cu aceleași năravuri și în aceeași nepăsare.

Dar cauza nu trebuie căutată numai în instinctele lor, ci și în starea nenorocită în care trăesc de veacuri, și în persecuțiile ce au avut să sufere de la toți.

De la venirea lor în Europa, *hoția* a fost pentru ei cel mai bun mijloc de trai. Bandele lor erau răspîndite prin localități diferite, și pe unde treceau, poporul avea să sufere de pe urma lor multe pagube. De aci origina atîtor măsuri luate împotriva lor, și a temerii locuitorilor de a sta în cea mai depărtată legătură cu ei.

Iată cum descrie *Cervantes* pe acei Gitanos din Spania: „Pare că Gitanos n'au venit pe lume de cît să fure: se nasc din părinți hoți, cresc la un loc cu hoții, învață să fie hoți,—și în cele din urmă ajung niște tâlhari fără seamăn, gata la ori-ce jaf; gustul furtului și furtul sînt niște întîmplări nedespărțite de ei până la moarte“.—În Spania au fost totdeauna un pericol pentru călători, de oarece sub masca cerșetoriei ascund adesea planuri mișelești, lovind pe sub ascuns atunci cînd găseau slăbiciune. Astfel, odată pe cînd se încinsese ciurma, atacară un orașel spaniol și îl jefuiră cumplit, fiindcă locuitorii nu erau în stare să se apere.

Ghicitoria a fost și este una din ocupațiunile de seamă ale Țiganilor. Din loc în loc treceau acești vrăjitori ambulanți, bă-

trîni și femei, prevestind viitorul și vinzînd farmece. Popoarele li priveau cu groază, crezîndu-i trimeșii diavolului pe pămînt, niște ființe deosebite, magi pe care și arta și înfățișarea lor li scotea din rîndul celorlalți oameni. „Bohémien“ și „Egyptien“ a rămas strîns legat de „sorcier“ (vrăjitor); „Bohémienne“ era ca și sinonim cu „sorcière“, cauză pentru care mulțime din ei au pierit pe rug și în chinuri.

Răz bunător, Țiganul caută să răs plăteacă un rău cît de mic. Dar curajul li lipsește cu totul, ceea ce a făcut pe locuitorii din Ungaria să zică: „Poți să gonești înaintea ta cincizeci de Țigini cu o sdreanță udă“.—Și fiindcă sîntem la capitolul păcatelor, să nu uităm cît de mult vorbesc pentru orice nimic și cît sînt de gîlcevitori. La acestea adaogă parjurul, trădarea și lipsa de recunoștință.

Fiindcă sînt bine făcuți și sprinteni, unii au pretins că Țiganii ar fi buni soldați. Dar este știut că frica domină darurile lor fizice. În războiu au fost totdeauna întrebuițați ca lucrători.—La anul 1496 li vedem fabricînd ghiulele pentru episcopul Sigismund la Fünfkirchen; în anul 1565, la Crupa, făceau acelaș lucru.—În timpul luptelor lui Zapolya, la 1557, niște Țigani apărau castelul Nagy-Ida împotriva oastei imperiale, dar apărarea se sfîrși cu gonirea și înfrîngerea lor (Turocz).—În războiul de 30 de ani, Suedezii aveau în serviciul lor un corp de Țigani, dar nu pentru luptă, ci pentru ca să dea ajutor la prădarea cetăților cucerite.—Cu arderea satelor și castelelor se îndeltniceau și cetele de Țigani din serviciul lui Zapolya—Comitele Basta se slujea la asediul Bistriței, în anul 1602, numai de Țigani, ca să corespundă cu cei asediați. Dealtfel și astăzi, în armata noastră, Țiganii sînt întrebuițați mai mult la meșteșuguri: fierari, potcovari.

Vanitatea și mîndria sînt iar dintre cusururile lor de frunte, pentru cari Romnii i-au batjocurit destul. Opinia înaltă ce au cteodată despre persoana lor, ia proporții gigantice îndată ce e îmbrăcată cu o haină mai bătătoare la ochi. Batjocurile ce li se aruncă nu prea tulbură „fudulia țigănească“.

Traiul neregulat, viața nomadă, este o a doua natură la acest popor. Îndată ce au găsit teren, cîmpul sau tabăra lor e făcută. Șatre sau corturi, baratce de scînduri, se ridică cu iuțeală. Înăuntru, la olaltă, femei, bărbați, copii, dorm pe unde apucă, la un loc cu animalele din casă.

Bătăia e nclipsită din aceste vesele adunări. Cînd începe o ceartă, tot tribul aleargă, și atunci se fac de obicei două tabere, cari curînd ajung la lovituri și uneori până la omor. Nu rareori s'au văzut Țigani aruncînd unii în alții cu copii lor. De aci înțelepciunea populară a scos vorba „trăesc ca Țiganii“, cînd într'un neam e totdeauna zarvă și ceartă. E drept că înainte de a începe bătaia, cei mai mulți au grija să-și scoată hainele, ca să nu se strice.

La cei mai așezați, locuințele mizerabile sînt icoana des-trăbălării; în fum și întuneric stau răsbindite în coliba Țiganului: sdrențe, copii, oale sparte, unele peste altele. Silită de frig, iarna, toată familia se grămădește în jurul focului și suferă în tăcere frigul ca și foamea.

Imbrăcămintea lor? Sdrențe, o cămașă ruptă, o haină de nerecunoscut, imagina vie a mizeriei. Cînd se îmbracă mai bine, hainele lor împestrițate prezintă un aspect din cele mai ciudate. O stare mai bună și faptul că sînt stabili, face că Țiganii de la noi și din Ungaria, au adoptat portul țărănilor.

Copiii cresc la voia întîmplării. Dela vrîsta cea mai fragedă, ei nu mai sînt purtați de mame, ci lăsați singuri. Obiceiul de a fura, de a cerși și de a juca, sînt primele elemente ale educațiunii pe care le primesc, cum au ajuns la vrîsta de cinci ani. Meseria tatălui o învață copiii pe la 12 sau 13 ani și nu rar se văd copii îndemnatici în meșteșuguri și la cîntarea din vioară, pentru care au o înclinare aproape instinctivă.

Cu toată lipsa de grijă pentru copii lor, iubirea către aceștia e destul de simțitoare. O dovadă e faptul că în Ungaria, chiar acum un secol, spre a constrînge pe Țigani să plătească o datorie, li se luau copii: creditorul era totdeauna satisfăcut.

Căsătoria se face la ei fără nici o regulă și constituie numai o însoțire, care de multe ori se sfîrșește cu gonirea sau cu vinderea soției către altul. Acest lucru al vinderei fetelor și chiar nevestelor este tradițional la Țiganii nomazi.

După cum au trăit, așa și mor. Credința într-o viață viitoare nu le mîngie ceasul din urmă. Cînd un Țigan și-a dat sfîrșitul, toată laia începe să jelească: țipete și vaete răsună în aer; apoi reîncep și mai tare la înmormîntare. Cînd moare căpetenia tribului sau cetei, lucrurile se petrec mai în liniște. Din cauza scepticismului lor, sinuciderile sînt extrem de rare la acest popor.

Hrana e după împrejurări, de oarece se mulțumesc cu ce pot avea. Cînd au prilejul, ei fură de la locuitori pasări și animale domestice. De aceea țărăni sînt înspăimîntați cînd vre-o șatră de Țigani se așează la marginea satului.

În secolul XVIII, în Ungaria, au fost acuzați de antropofagie și fiindcă faptul părea dovedit, au fost supuși la chinuri grozave. Jurnalul „Hamburger Neue Zeitung“ din 4 Sept. 1782 relatează: „Patruzeci din acești mizerabili canibali au primit pedeapsa ce meritau. Unii, după cum se comunică, au fost ruși de jos în sus; doi, din cei mai furioși, despicați de vii, și cei ce au rămas, în număr de 150, vor fi executați în curînd. Fiecare om trebuie să rămîie îngrozit de turbarea drăcească a acestor canibali din Europa, cari se recunosc singuri vinovați. Între altele, odată, au omorît la o nuntă trei persoane, pe cari le-au mîncat cu o bucurie nespusă. Le place carnea unei persoane tinere de 16—18 ani, mai mult decît orice alt. Obiceiul lor e să ardă oasele victimelor și zic că fac din ele cărbuni foarte buni. Un paz-

nic a reușit să prindă pe *Harampașu* lor. Acest canibal era îmbrăcat cu splendoare și avea la căciulă podoabe de 6,000 florini“.

Peste câteva zile se anunța de cătră „Hamburger unparthayscher correspondent“, (22 Sept.) că alți 15 Țigani au fost omorâți la Kanisza și alți 13 la Esabrag (Ungaria). În cel dintâi loc, la șapte femei li s'a tăiat capul, cinci inși fură spânzurați, doi rupți și unul despicat de viu ; iar în celalt, șapte femei decapitate, patru inși spânzurați și alți doi rupți.

Am relatat acestea ca un exemplu de persecuțiunile la cari erau supuși Țiganii, nu mai departe decît acum o sută de ani ; ne putem închipui de cele ce s'au petrecut în timpurile mai vechi. După cum se pare, această acuzare de canibalism nu era întemeiată : în luna lui Noembrie, comitele districtului fu suspendat de către împărat, după ce pusese să execute vre-o 40 de Țigani în mod sumar, și un comisar împărătesc plecă din Viena să cerceteze mai deaproape.

Împărăteasa Maria-Tereza a dat, pentru a strîmpani crimele făcute de Țigani, ordine strașnice pentru privigherea lor în toată Ungaria.

Se pare că scene de felul celor povestite nu s'au mai petrecut. Totuși, rîpirile de copii de cari s'a vorbit atîta, au continuat, de oare-ce chiar în zilele noastre s'au dovedit cazuri cari fac ca lumea, mai ales în Germania și Franța, să privească cu o groază superstițioasă pe saltimbancii Țigani cari cutreeră ținuturile.

În ce privește generalitatea moravurilor la Țigani, trebuie să luăm în seamă că nu este aceeași pretutindeni, și că din această cauză nu toți Țiganii sînt priviți la fel. Cei cari cutreeră țările occidentale s'au arătat de obicei sub un aspect mai fioros.

*

Am vorbit în mai multe rînduri de Țiganii rătăcitori—nomazi, cari se deosebesc prin multe de ceilalți. —Cei *stabili* sînt de obicei muncitori, meșteșugari, în jurul orașelor ungare meseriași, în Spania hangii. Cei *nomazi*, dorm sub cerul liber, își trăsesc averea de colo până colo pe vre-un biet animal de povoară. Să lăsăm pe Alexandri să ne descrie cu stilul lui o ceată de nomazi din țara noastră :

„Mi s'a întîmplat și mie odată de am văzut o clae de lăeși în treacăt, și cu adevărat acel spectacol mi-a făcut așa mare impresie că nu'l pot uita. Bătrînii girbovi de vîrstă stau culcați în căruțe și se pîrleau la soare, iar pe lîngă ei urma pe jos toată familia : femei cu copii la stî, fete cu cofele albe pe cap, flăcăi trăgînd urși după dinșii, cai, mînzi, vaci, cîini, toți buluc la un loc, toți grăind, toți răcnind, rîzînd, nechezînd, urlînd și umplînd cîmpii de un sgomot sălbatic ce dă fiori. Cît pentru sdrențe nici nu pomenesc, pentru că în adevăr ele sînt una din

părțile cele mai caracteristice ale Țiganilor nomazi ; am însemnat însă că ei au și o dragoste deosebită pentru cai pagi și bălțați. Aceasta încă e o taină a gustului țigănesc, pe care nu mi-am putut-o tălmăci decît prin proverbul latinesc : „de gustibus non disputandum“... Pe cît ei sînt vrednici de privit în călătoriile lor, pe atît și popasurile lor sînt curioase. Cum și-au așezat corturile în apropierea unui tîrg sau a unui sat, bărbații, dintre cari cei mai mulți sînt fierari sau lingurari, purced să vîndă drîmbe, coveți, lacăte, fuse, etc., babele se duc la tîrg de trag sorții fetelor romînce pe la case ; flăcăii merg de joacă ursul prin ogrăzile boerilor ; și numai nevestele rămîn la șetre pentru ca să gătească de mîncare, în vreme ce copiii lor aleargă goi pe cîmp, jucînd *tananaua*. Iar cînd se întorc cu toții seara la corturi, atunci să auzi răcnete de copii ce cer de mîncare, latrăte de cîni gonîți dela ceaunul de mămăligă, nechezuri de cai ce vin dela păscut, cîntece de fete mari și de flăcăi ce se întorc din luncă dela culesul fragilor, sfezi, desmierdări, vaete, hohote, chioțe, sunete de cobze și scripce ; toate aceste la un loc, ridicîndu-se în văzduh odată cu fumul ce ese de sub fiecare șatră. Și mai puțin în urmă, cum s'a culcat soarele, cum s'au stins focurile, pare că nici n'au fost, nici nu mai sînt... O tăcere adîncă domnește peste tot ; oameni și dobitoace, toți odihnesc ; numai cîinii se aud lătrînd la lună și numai vre-o babă se zărește culegînd burueni pentru descîntece“.

Organizare socială. — Religione.—Dela primele lor migrațiuni, Țiganii au avut peste cetele lor o căpetenie care'i conducea și de care ascultau. Până astăzi au păstrat acest fel de așezămînt și numele mai obișnuit sub care acel șef e cunoscut, este *voevod* în Ungaria, *vătuf* la noi. Autoritatea vîtafului peste trib se impune prin severitate, manifestată adesea prin bătae. Iar ca semn al autorității sale avea biciul cu care se încingea ; cînd intervine la o ceartă sau luptă, toți se liniștesc.

Dacă se întîmplă ca autoritatea vîtafului să slăbească, ceata se revoltă și aceasta se întîmplă, zice dr. Obedenaru, la sfîrșitul vre-unei sîrbători bachice, mai ales dacă timpul e plecat spre furtună : tîrbăcesc puțin pe șef și proced fără întîrziere la numirea altuia, care inspiră mai multă încredere.

Pe mulți din șefii cetelor din apusul Europei ti găsim citați în vechime de diferiți autori sub numirea de duci, comiți și chiar regi. Numele însă cel mai răspîndit e acela de „Voevod“, mai ales în Ungaria, unde a rămas până în zilele noastre.

Până în sec. XVIII, acești voievozi din Ungaria erau deosebiți în două clase : simplii conducători ai fiecărei cete, — și patru voievozi superiori de fie-care parte a Dunărei și Tisei, cari aveau reședința la Raab, Szatmar, Kaschau și Sövény. Aceștia erau numiți de rege și formau un fel de guvern, căruia ceilalți trebuiau să dea socoteala de modul conducerii lor. Și lucru ciu-

dat, acești patru voievozi supremi nu ereau Țigani! Erau mag-nați ai Ungariei cari erau mîndri de această demnitate, mai ales în fața profiturilor ce aveau, căci fiecare Țigan, din cetele ce gu-verna, trebuia să plătească o dare de un fiorin pe an, la sf. George și la sf. Mihail. Utilitatea voievozilor superiori era în primul rînd de a putea aduna mai ușor oardele de Țigani cînd ar fi fost nevoie de ele.

Țiganii au păstrat încă obiceiul de a-și alege cu un cere-monial deosebit pe voevodul sau vîtaful lor. În mijlocul cîmpu-lui se adună ceta, care aclamă pe cel ales și-l ridică de trei ori în sus în mijlocul strigătelor. Aceeași ceremonie și pentru femei. Urmașii vre-unui fost voevod sînt cu toții eli-gibili și preferiți altora. Însă adesea se alege cel mai bo-gat, mai bine îmbrăcat și mai tare. Mersul voevodului e mîndru; autoritatea și atribuțiunile lui sînt întărite prin obiceiuri tradiționale. Severitatea cătră supuși se arată de obicei cînd vre-un păgubaș se plinge vîtafului pentru vre-o hoție sau jaf, făcute de vre-un om din ceta. Atunci el administrează celui vinovat o corecție, după greutatea faptului. Pare însă că această pedeapsă e mai mult o satisfacțiune pentru cel furat, de oarece voevodul e mai totdeauna în cunoștință cu faptele supușilor săi. În această privință, Țiganii erau foarte cinstiți, căci de cîte ori furau ceva, dau de știre șefului, care se făcea proprietar pe o parte din lu-crurile de găsit, și care nu avea astfel nici o răspundere, de oarece nu fura niciodată.

*

Religiune—proprie nu au avut niciodată Țiganii. Părăsind patria lor strălucită, ei au adus o parte din moravurile și limba vechilor induși; despre credință însă nici-o urmă. Dacă în țara unde au venit, au găsit un cult priincios, l'au adoptat, fără să-și facă însă un păcat cînd îl schimbau mai tirziu. Cei stabili au conservat religia locuitorilor din țară.

Scriitorul Toppeltin (în Istoria Transilvaniei) relatează un fapt care ilustrează nepăsarea lor în ce privește spiritul și cre-dința: Un copil de țigan murind, părinții cerură voia să-l în-groape creștinește. Preotul întrebîndu-i dacă cred că copilul va reînvia în ziua de apoi, ei răspunseră: „Ciudată credință! Poate cine-va să-și închipue ca un cadavru să reînvie! După noi, asta nu se poate întimpla, după cum nu s'a întimplat cu calul pe care l'am jupuit acum cîteva zile“.

În Turcia și țările balcanice religiunea lor e mahometanismul; în Europa, după ținuturi, sînt creștini catolici sau ortodoxi;—dintre nomazi mulți n'au nici o religiune, sau de o au, o vor schimba fără grijă trecînd dintr'o țară într'alta. Deși botează copii, le lip-sește orice principiu religios. Otrokoci: „Pater noster Cinghani recitarent, sed recitant vel lingua hungarica, vel ejus nationis în cujus sunt medio, etc“.

Tolii: „Pagani alias, sive ut vulgo dici solet, religionis nullius; neque enim idola habent“.

Meserii.—Deși mizeria Țiganilor e datorită în primul rând lenei, totuși fiecare din ei are un meșteșug, mai ales din cauza aplecării lor pentru unele meserii și arte. Meșteșugul cel mai răspândit, și rămas la ei legendar, este acela de *fierar*. Ocupațiunea lucrării metalelor o au din timpuri primitive și a rămas nedespărțită de firea lor.

Am amintit cum Țiganii erau puși să facă ghiulele în timpul evului mediu, îndatorire care le-a creat oarecari privilegii. Un document al regelui Vladislav al Ungariei, din 1496, poruncește: „tuturor oficialilor și supușilor de orice rang, să lase pretutindeni libera stare lui Tomas *Polgar*, căpetenie peste douăzeci și cinci corturi de Țigani ambulanți, și să nu se atingă nicidecum de el și de oamenii lui, avînd în vedere că au fabricat la Fünf-kirchen munițiuni episcopului Sigismund“ (Pray-Annales). Asemenea scutiri le-a dat și Mustafa, pașa Bosniei, la 1565.

Astăzi arta lor se aplică în primul rând la facerea potcoavelor,—*potcovarul* e un tip clasic al Țiganilor noștri,—a lacatelor, lucrurilor de fier casnice, ciocane, etc. Celelalte meserii pe cari le îmbrățișează cei mai mulți sînt: spoitori, lucrători de ziduri, lăutari, ursari, adunători de aur prin Transilvania, etc.

Ursarii, Țigani lăeși, sînt un tip din cele mai curioase și care dispare. Ei vin din sat în sat, tîrînd după ei urșii legați, pe cari li fac să joace bătînd în cadență pe o tamburină. Cînd vine cu ursul, toți lasă lucrul ca să mărească ceata de privitori, la jocurile pe cari le face bietul animal sub silirea stăpînului.

Spoitorii sînt nomazi veniți din Turcia. Ei spoesc vasele de aramă și sînt Țiganii cei mai cinstiți și mai bine văzuți de populațiune. Iarna stau prin preajma orașelor, unde știu că locuitorii pot avea nevoie de ei. Femeile sînt ghicitoare.—**Căldărarii** fabrică lucruri de bronz sau aramă, ca clopote etc. Sînt mai numeroși în țările balcanice. Mai sînt mulți în Bucovina și Galizia; în limba ruteană numiți „zlotar“ (argintar), altă dată „zlătarii“ la noi.—Un trib de Țigani alămari, care locuiește în Turcia pînă în Bosnia, „*zaporis*“, au chiar o sărbătoare a lor „sărbătoarea căldării“, cu ceremonii bizare. Cetele lor sălbatice sînt în de aproape legătură cu Țiganii din Asia mică.

Adunătorii de aur (orpailleurs) string,—azi în Transilvania, altă dată și la noi,—pulberea și foițele de aur din rîurile de munte și curăță acest metal. Din cauza mijloacelor mecanice moderne această meserie a căzut.

Mulți dintre Țigani, și mai ales în Ungaria, sînt geambași de cai, meserie în care pun în practică toate mijloacele de înșelăciune. Chiar în Spania, numele de gitano a rămas sinonim cu geambaș necinstit. Și fiindcă e vorba de cai, să nu uităm că o bună parte, și cei mai dibaci, dintre hoții de cai din țara noastră au fost și sînt Țiganii.

Meserii pe cari alte popoare nu le îndeplinesc decît la

mare nevoie, nu li se par de loc respingătoare. *Calăii* din vechime, în mare parte erau Țigani. Mulți își răscumpărau astfel viața pentru vre-o crimă săvârșită.

Pentru cultura pământului Țiganiilor n'au fost niciodată buni, și toate mijloacele de a-i lega de pământ au fost zădărnice. Nici chiar de la Țigani robii din țările noastre, siliți la această muncă, nu se obțineau mai nimic.

Femeile, însărcinate cu treburile casei, au și ele meseriile lor. Cea mai caracteristică, generală la Țigani de pretutindeni, este ghicitoria. Țiganiii sînt plecați spre soartă: din tot felul lor de a fi, reese fatalismul oriental și credința în supranatural. Ghicitoarele cutreeră satele pe lângă cari se află sălașul lor și spun viitorul, prin arătarea semnelor mîinii, prin ghioc. Talentului de ghicitoare, mai ales cele mai bătrîne, adăogă puțința de a vindeca boalele, de a găsi lucrurile furate, făcînd des-cîntece, vînzînd talismane de noroc sau pentru deochiu.

Iată vrăjitoarea medievală, de care poporul are încă nevoie și în care crede, rămasă până azi, cu toate persecuțiunile de altădată și cu tot progresul civilizațiunii. Misterul atrage pe orice om, e ceva înăscut în el. Cine nu s'a încercat să-și afle viitorul bun sau rău la aceste sibile cari par înzestrate cu o știință atît de adîncă? Și de cîte ori nu rămi surprins la desvă-lirea unui gînd ascuns, a unei potriviri izbitoare?—Fără să fac o prea mare apropiere, nu pot să nu văd în arta lor transmisă de veacuri și oricît de denaturată, știința hermetică și misterele Indiei.

Țigani în România.—Starea de robie, *pe care nu o găsim în nici o țară* decît la noi, Țiganiii au avut-o, încă îndată după venirea lor în țară, întîmplată cred pe la sfîrșitul secolului XIII. Aceasta se explică prin aceea că la anul 1370, Vladislav Vodă dăruiește cel dintăi cîteva sălașe de Țigani la mănăstiri, ceace presupune că la acea dată erau de cîtăva vreme reduși în stare de sclăvie. *Cînd* s'a întîmplat însă aceasta și *prin ce* împrejurare au fost robiți, nu am putut afla și nu se poate încă lămuri.

Cel mai vechiu document care ni-a rămas, este un hrisov al lui Mircea Vodă din anul 1387, prin care domnul dăruiește monăstirii Tismana patruzeci de familii de Țigani („ațigani“), confirmînd o danie a lui Vladislav VV. dela anul 1370. În anul următor, mănăstirea Cozia, fondată de el, primește deasemenea 300 de familii.

În Moldova documentele ne vorbesc întăia oară de Țigani la anul 1428, cînd Alexandru cel Bun face o danie de 31 sate țigănești mănăstirii Bistrița.

Țiganiii stabili din România au alcătuit astfel o clasă deosebită și foarte interesantă, *specială* țării noastre, și coprinzînd cel mai mare număr de reprezentanți ai lor.

În robia lor, Țiganiii erau asemănați cu condiția sclavilor la Romani, numai că stăpînul nu avea dreptul de moarte asupra

lor. Erau vânduți ca orice marfă, dăruțiți, schimbați, înfierăți; erau puși în foile de zestre sau se plătea cu ei un serviciu făcut.

Astfel nu trebuie asemănată sclăvia Țiganilor cu pozițiunea servilor feudali sau cu țărani „rumini” ori „vecini” din țările noastre. Acest lucru îl explică și boerii la o adunare din anul 1749, la Iași: „vecinii robi nu sînt nici se stăpînesc cu nume de robie, fiindcă numai Țiganii au acea robie, care cu femeile lor și cu copii slujesc în toate zilele stăpînilor lor”.—Servul medieval era deasemenea „glebae adscriptus”, considerat ca făcînd parte nedespărțită de pămîntul baronului, pe cînd Țiganul rob era la noi un bun mobil și personal.

Toți boerii aveau robi, după puterea și averea fiecărui. Și era regulă ca orice Țigan care nu era boeresc, era al Domniei. De aceea avem trei categorii de Țigani, după proprietăți: Țiganii *boerești*, *domnești*, și o a treia aparținînd mănăstirilor: *mănăstirești*.

Dacă din întîmplare se afla vre-un Țigan fără căpătăiu, adică liber, fie din țară, fie din străini, era trecut îndată rob al Domniei și impus la mulțime de biruri, cari nu’i făceau viața mai fericită ca a celorlalți.

Țiganii *domnești*, afară de cei de pe moșiile principelui, nu aparțineau în realitate nimărui. Cea mai mare parte din ei era alcătuită de acei Țigani nomazi, în cari se coprind și spoitorii, căldărarii, etc. Îndatorirea lor era numai de a plăti biruri. Apăsăți de taxe și de vexațiuni, mulți preferau starea de robie, unde poate găseau o existență mai bună, și din această cauză vedem mulțime din această categorie vînzîndu-se de bunăvoie vre-unui boer.—Țiganii *domnești* erau împărțiți în patru clase: *rudarii*, *lingurarii*, *ursarii* și *lăeșii*, din cari cei dintâi aveau prilejul de a fi adunători de aur; lingurarii erau singurii mai stabili, mai industrioși și mai apropiați de populațiune; ursarii plăteau dările lor speciale; iar lăeșii erau nomazii fără căpătăi, mai liberi prin felul lor de trai, însă mult deosebiți de ceilalți.

Rudarii, despre a căror meserie trebuie să spunem cîteva cuvinte, fiind necunoscuți astăzi, aveau monopolul adunării aurului („orpailleurs”) și li se percepeau taxe destul de însemnate. În timpul lui Cantemir se încasa dela aceștia o cantitate de 1,600 drachme. Bauer ne spune că în anul 1764, doamna lui Ștefan Vodă Racoviță, domnul Munteniei, primi dela cei 240 adunători ai ei 1,254 de drachme, adică 1,000 drachme aur curat. Cea-ce le rămînea pe deasupra, după plata capitațiunii, vindeau, cu doi florini de aur drachma, marelui armaș, care cîștiga frumoase sume revînzîndu-l în beneficiul lui pe valoarea adevărată a metalului.

Ursarii și lăeșii *domnești*, veniți în cete de prin Balcani, neapți la muncă și mai ales la stabilitate, au rămas cei mai mulți în aceeași stare pînă azi, primenîndu-se și emigrînd mereu.

Să ne întoarcem la Țiganii „boerești”, cari după cum am zis sînt adevărații *robi* de altădată. Ei sînt Țiganii „naționali”

ai noștri, aceia cari au trăit în deaproape contact cu strămoșii noștri și cari trăesc pe lângă noi și astăzi. Apucăturile lor s'au schimbat cu timpul și astfel se explică deosebirea atât de mare dintre ei și nomazii din alte țări.

Țiganii boerești se împărțeau și ei în clasa Țiganilor *de vatră*, care se prețuia după meșteșugul fiecărui individ (meșteșugarii, lăutarii și Țiganii stabili din zilele noastre), și clasa celor de *lav* (lăeji), nomazii, cari nu erau buni de nimic, cari plăteau bir boerului și cari în ultimul timp se prețuiau de obicei 12 galbeni sufletul. La aceștia trebue adăogați *netoții*, robiți mai tirziu ¹⁾, cari se vindură visteriei cu prăsila lor în 15 ani, cîte 10 galbeni unul; — și apoi breslașii, ruțașii, scutelnicii, etc. — Era o foarte mare deosebire între vătrași și lăeji.

Boerul dispunea în totul de robul lui pe care putea să-l chinuească și să-l pedepsească în orice fel, fără nici o răspundere; numai dreptul să-l omoare nu-l avea. Nenorociții aceștia robiți prin dreptul celui mai puternic, robire la care lua parte și biserica, erau numărați pe suflete, goi, mizerabili, și disprețuiți. Vinduți după placul stăpînului, despărțiți cu sila de copii și de părinți, însemnați cu zgarde de fier și cu clopoței, încătușați și biciuiți, ei prezintă pînă tirziu o tristă priveliște pentru țara noastră.

În schimbul muncii de tot felul ce făcea, Țiganul avea de la stăpîn locuința, hrana și îmbrăcămintea. Cu cît boerul era mai bogat, avea un număr mai mare de robi: la unii ajungea la cîteva sute, la alții se reducea pînă la 4—5.

Archidiaconul Paul din Alep, un călugăr grec care a călătorit prin țară pe la anul 1650, vorbind de averea boerului Preda dela Brîncoveni, spunea că avea 1,500 de robi (ieukena) și că nimeni alt nu avea atîți, minunîndu-se de toate bogățiile lui.

*

Robii Țigani erau aproape singurii meșteșugari. Boerul avea la casa lui tot ce-i trebuia: bucătari, pitari, surugii, grădinari, zidari, croitori, cizmari, fierari, lăutari, argași și meșteri de tot felul, — toți Țigani. Femeile ajutau pe stăpînă la lucrul casnic, și îndemănarea lor nu este străină de frumoasele lucrături cari făceau vestite pe jupînesele romîne.

Țiganii se socoteau pe *suflete*, și valoarea unui suflet de Țigan a variat după timpuri. De exemplu în secolul XVIII, într-un act de zestre: 10 suflete de Țigani sînt evaluate la 500 taleri „prețind cît o carită cu 4 telegari cu hamurile lor”. Un inel de smarald prețuit un Țigan, și un cal de ginere cît doi Țigani.

Cu un veac și jumătate mai înainte, într'un act din anul

1) Era un trib sălbatec de lăeși, goniți din Transilvania din ordinul împăratului Iosef II și robiți la noi la începutul secolului din urmă.

1607 în Moldova, un boer schimbă pe Țiganca Dora pe un cal prețuit 30 taleri.

Daniile, vânzările sau schimbările se făceau sau pe *sdlușe* (familii) sau pe *suflete*.

Țiganii erau legați de casa stăpînului din tată în fii. Cînd boerul murea, ceata Țiganilor trecea moștenire la copii. Iar cînd dintr-o împrejurare stăpînul voia, acorda robului libertatea, după cum în lumea antică patricii romani liberau pe sclavii lor. Robul „slobozit” cum se zicea, rămînea însă mai bine la casa stăpînului decît să se ducă prin lume, și atunci slujbele lui erau mai bine răsplătite. Un motiv de liberare, intrat în obicei, era și acela cînd o Țigancă avea peste 6 copii. În general roabele cu copii erau mai bine văzute de stăpînă și mai bine tratate. Cînd se năștea un copil, jupnesele și cucoanele de altă dată îl botezau creștinește, iar mama primea ca dar o haină, un vițel sau alt lucru, după avere.

Țiganii, cu toate pedepsele ce primeau pentru cea mai mică greșală (între care bătea cu vergi sau *jalunga* sta în frunte), nu erau așa de crud tratați, fiindcă firea boerilor romîni era îngăduitoare.

*

Din vechime dar s'au deosebit la noi trei feluri de Țigani : 1) Meșteșugarii, lăutarii, fierarii. etc., cari erau robi de vatră boerilor. 2) Căldărarii, spoitorii și căutătorii de metale, din cari mulți erau mahometani, Țigani cu obiceiuri mai bune și mai așezate. 3) Vagabonzii sau Țiganii de lae, cari umblau fără căpătâi și aveau ca meserie mai de seamă hoția și cerșetoria,—cea mai deosibită de celelalte. Mai aceleași categorii le găsim în Transilvania și Ungaria.

Țiganii cari trăesc azi la orașe și la țară, lăutari și meseriași, sînt vechi Țigani de vatră, cari pe cît au putut au ajutat și ei puțin la viața țării în care au trăit și au murit străbunii lor.

Despre starea robilor, vechile pravile ale țării nu vorbesc aproape nimic. Totul se regula după obiceiuri vechi. Numai în condica de legi a lui Vasile Lupu este o dispozițiune privitoare la furt.

Dacă un Țigan era prins furtînd odată, de două și chiar de trei ori, găină, gîscă, sau alt lucru mic, se erta ; iar de era lucru mare furat, se pedepsea ca orice altul.

Legile lui Caragea și ale lui Callimaki, dela începutul secolului XIX, reglementau în cîteva articole situațiunea robilor.

Dezrobirea.—Un eveniment însemnat în istoria țării a fost pe la jumătatea secolului din urmă, dezrobirea Țiganilor. Această sclăvic, atît de nepotrivită cu spiritul modern și care, ca o rămășiță a evului mediu, nu mai exista decît în țara noastră, trebuia să dispară. Mulți boeri se gîndeau încă dela începutul se-

colului la desființarea acestei stări; o parte din ei înțelese însă că o trecere bruscă la o libertate deplină, nu ar fi fost bună. De aceea unii începură să-i pregătească, trimțând pe mulți Țigani tineri să învețe meșteșuguri, ca mai târziu, fiind liberi, să-și aibă traiul asigurat și să nu ajungă fără nici-un căpătăiu.

La 1836, Costache Negruzzi răspundea unui anonim, care-i expunea cu căldură ideile generoase ale emanicipării: „Am cetit scrisoarea d-tale vrednică de un om ce simte că a venit vremea a ne îndrepta. Am și făcut un proiect pe care să-l supun adunării și dacă s'ar încuviința măcar în parte, voi avea mulțumirea să zic că este fapta dumitale“ (Foia pentru minte).

În anul 1842, cînd domnea Bibescu-Vodă, se începe pentru întâia oară răscumpărarea Țiganilor dela boeri, întrebîndu-se la aceasta o economie a cheltuelilor statului.

Dintre boeri, cel dintăi care și-a dezrobit Țiganii fu Ioan Cîmpineanu. În 1847 se dezrobesc Țiganii mănăstirilor.

În anul 1844, domnul Moldovei Mihai Sturdza dă legea prin care se dezrobesc Țiganii domnești și ai mănăstirilor. În privința celor boerești luă asemenea măsuri, încît prin strictețea lor se ajungea cu încetul la rezultatul dorit. Astfel, dacă un Țigan înapoia stăpînului prețul cu care fusese cumpărat, stăpînul era dator să-l dezrobească. Nu se mai putu face vînzare de Țigan, fără declarație scrisă a acestuia că nu vrea să se răscum-pere. Deasemenea dacă un Țigan dezrobit vrea singur să rămînă rob, nu avea voie.

Prin mijloace umanitare și cu încetul se începe astfel eman-ciparea acestui popor năpăstuit. Celor cari se stabileau pe o moșie, li se făceau mai multe înlesniri.

După Bibescu și Mihai Sturdza, *Barbu Știrbei* în Muntenia urmează cu succes cele începute. La anul 1851 interzice să se mai facă vînzare de Țigani între particulari. Cine voia să vîndă, trebuia să se adreseze statului, care-i cumpăra și-i punea în libertate. Legea privitoare la dezrobirea deplină a Țiganilor e primită la anul 1856 de Divan, care o votează, punîndu-se îndată în aplicare. *Grigore Ghika* în Moldova face acelaș lucru, emanci-pînd pe Țigani și despăgubind pe proprietari. Emaniciparea era sfîrșită la venirea lui Cuza.

Cum au primit ei această trecere la libertate? Mulți doreau încă vechea lor stare; alții s'au dus în lume, răspîndindu-se pe unde au nemerit. Într'una din scrisorile lui către Ion Ghica, *Alexandri* povestește liberarea Țiganilor de pe moșia lui, *Mirceștii*.

În mai multe părți, bătrînii Țigani crescuți pe lîngă casele boerești, au rămas acolo. Nu puțini dintre noi au apucat încă cîte un bătrîn sau bătrînă Țigancă, rămași și ținuți pe lîngă casa, de care li lega amintirea copilăriei și recunoștința.

Lăutarii.—Iată fără îndoială tipul cel mai caracteristic și mai simpatîc dintre Țigani: lăutarul. Existența lui e strîns legată

de veacuri cu a Romînilui, și, ceace nu se poate tăgădui de nimeni, el a creat, menținut și răspîndit muzica populară.

Din cauza talentului și a slăbiciunii ce avea adeseori stăpînul de el, lăutarul s'a bucurat din vechime de înlesniri ce nu erau date să aibă orice Țigan. Chiar azi, lăutarii alcătuesc un fel de aristocrație a Țiganilor, mai ales de cînd din lăutari s'au făcut „artiști” și de cînd în repertoriul lor, valsurile au înlocuit strba. Numele de lăutar vine dela instrumentul cu care cîntau: „lăuta”, străbuna vioarei.

Întotdeauna lăutarii au fost prețuiți mai mult ca alți meșteșugari țigani și se vindeau mai scump. Așa, găsim în documente vechi: în secolul XVI, boerul Bărcan comisul avea pe *Timpea alăutarul*, pe care'l vindu cu 4,000 aspri. Mihnea Vodă Ciobanul face un dar de preț vornicului Dinga din Moldova, la anul 1558, dîndu-i rob pe *Ruste alăutarul*.

Lăutarii aveau, cum am spus, mai multe privilegii. Astfel, boerul le îngăduia să cînte la nunți, la hore și alte petreceri ale obștei. Cînd însă stăpînul era acasă și avea chef de cîntece, lăutarul trebuia să fie nelipsit și atunci își punea în acțiune toată măestria lui ca să mulțumească pe boer și pe prietenii acestuia.

În timpuri mai apropiate, la unele case erau chiar două tarafuri, unul care cînta la masă, celălalt care întovărășea bucatele cînd erau aduse, potrivit cîntecele după feluri, cînd mai dulci, cînd mai sărate, cînd mai pipărate... (Sion—Emanciparea Țiganilor).

Am avut noi mulți lăutari vestiți prin arta lor și prin mulțimea cîntecelor ce știa. Nimeni nu ne-a transmis ceva despre ei. În veacul trecut, Alexandri a imortalizat pe *Barbu lăutarul*. Cu cîntecele lui știa să prindă inima, fie prin accente de melancolie, fie prin accente vesele. Și cînd, după obiceiul timpului, însoțea la vre-o serenadă pe un boer, el era de mare folos la postul lui de sub balcon. „Oftează Barbule!” îi spunea boerul, atunci cînd trebuia să fie mai de efect cîntecul. Și Barbu ofta, mai bine decît ar fi oftat cel cu pricina.

De un alt lăutar vestit *Petrea Crețul Șolcan* s'a ocupat profesorul Teodorescu G. Dem, care-l apucase în bătrînețea lui și care a auzit dela el legende și doine, cari cuprindeau mai bine de 7,000 versuri, o comoară a poeziei și a muzicii noastre populare.

Astfel erau lăutarii de odinioară. Cei de azi au început să uite acele arii simple și melancolice, nu mai știu cîntecele și baladele de altădată. Și e păcat, căci muzica romînească ca și cea ungară,—trebuie s'o recunoaștem—numai mulțumită Țiganilor nu a fost dat tuturilor s'o aibă.

Ungaria, unde Țiganii și-au dezvoltat poate mai mult talentul lor muzical, a avut mulți lăutari vestiți, cari au pus în mirare pe toată lumea. Astfel, pela mijlocul secolului XVIII, vestitul

Barna Mihuly, care se făcu cunoscut în capela cardinalului comite de Csaky și care era privit ca un fenomen.

Tot pe acea vreme se citează o fată Țigancă de vre-o 15 ani, pe care casele mari și-o disputau ca să încinte adunările cu puterea cîntecului ei.

Muzica.—Cît se poate de originală prin ariile sale, cînd melancolice, cînd vesele, muzica Țiganilor trădează origina ei orientală, asiatică, indiană. Caracterul ei ciudat și capricios impresionează dela întâia auzire. Un specialist străin spune despre tehnica acestei muzici: „E greu de stabilit o teorie, căci deabia există raportul tonurilor, modulațiunile sînt de pură fantazie, și are observarea regulilor armonice moderne”.

Ei întrebuițează gama minoră, care este gama persană, zisă cromatică *orientală*, răsturnată. Ritmurile sînt speciale și fioritura cît se poate de liberă, măsura obișnuită este de $\frac{3}{4}$ și $\frac{4}{4}$. —Lăutarul Țigan nu s'a servit de note, ci din auz a făcut ca muzica să fie spontanee și atît de sentimentală. Melodii Țigănești au fost întrebuițate de compozitori mari ca Beethoven și Schubert. *Liszt*, transcriindu-le, a scos acele vestite ale lui „Rapsodii maghiare”.

Ca artiști, Țiganii s'au produs în Ungaria, mai ales: *Bihary* (1827—1858) cel mai renumit, apoi Suzor, Czinka Panna, o femeie care avu succese strălucite la Viena.

Caracterul original al muzicii lor s'a păstrat numai în România, Ungaria și Boemia. În Ucraina (Rusia) au deasemenea un repertoriu de melodii proprii.

Vorbind de muzică, nu trebuie să uităm că talentul înăscut în Țigani pentru această artă îl păstrează din timpuri imemorabile. —Poetul persan *Firdusi*, (care trăia pela anul 1,000) povestește în poemul lui „*Şah-Nameh*” că după cererea regelui Persiei, la anul 430, un rege din India îi trimise 10,000 de cîntăreți din instrumente, numiți „*lyry*”. Nu sînt aceștia oare străbunii Țiganilor emigrați de atunci și răspîndiți apoi pretutindeni?—O chestiune, iarăși obscură, ca atîtea cari se referă la istoricul acestui popor misterios.

*

Am spus că numai Țiganilor datorim muzica noastră populară, și acesta e un adevăr care trebuie recunoscut de toți. Mulțumită lor s'au păstrat vechile balade și doine. Acest lucru e cu atît mai adevărat, cu cît Ungaria și România sînt tocmai țările în cari Țiganii au fost stabili și mai numeroși ca în alte părți, și unde muzica populară a rămas cea mai de samă din Europa, cu toate sbuciumările prin cari a trecut.—Bataillard susține că tot ei au păstrat și transmis și o bună parte din basmele, pe care le regăsim la toate popoarele europene.

Concluzie.—Am trecut cu gîndul peste mări și peste țări, privind în grabă mersul și viața unui popor atît de deosebit de ale noastre. Țigani pe noi ne interesează mai mult decît pe oricare altul, fiindcă au fost nedespărțiți de viața socială a Romînilor. — Aparițiunea lor e încă învălîtă în mister și poate nu se va deslega niciodată.

Rezumînd, iată după credința mea, cele ce rees asupra răs-pîndirii Țiganilor: Plecați mai din toate părțile Indiei, în cete de „paria” întruniți de aceeași soartă nenorocită, fie de bună voe, fie isgoniți de invaziuni, ei au luat drumul libertății spre occident. Au stat cîtva timp în Asia apuseană; o parte a trecut din Asia mică în Europa, între veacul V și XI (din care provin Țigani balcanici și romînești—cei stabili); — o alta în Egipt (de unde au pornit să cutreere toate țările din occident între 1417 până la 1480,—aceștia sînt nomazii și lăeții, acei Țigani egipteni cari au îngrozit apusul); — în sfîrșit o a treia parte a rămas în Caucaz, Asia mică și Turkestan (ca lucrători de metale).

Nu înlătur teoria unei migrațiuni anterioare, mult mai vechi, care ar fi dat unele din popoarele preistorice de pe lîngă Dunăre (ca Siginii—Sindi). În orice caz, dacă din Indii toți au plecat într-un singur curent, pentru venirea în Europa nu se poate admite decît cel puțin două migrațiuni succesive, a unor triburi cari cu timpul se deosebiseră mult între ele.

Octav George Lecca.

Bătrîna

E liniște profundă și senină.
Încununați de rouă, trandafirii
Trimet pe-o rază în albastrul firii
Miresme dulci.—Aproape, în grădină,

La umbra unui tei albit în floare,
Bătrîna, răbdătoare și cuminte,
Își împletește ghemul înainte
Cu ostenite mini, tremurătoare.

Privind așa, cu fruntea ei plecată,
La florile căzute, blînd zimbește :
Iar la un colț al genei, deodată,

Răsare, plină de melancolie,
O lacrimă, în care strălucește
O amintire din copilărie.

Rondele

I

Copilă, vremea-i trădătoare,
Ea zboară fără ca să știi ;
Iubirea moare ca o floare,
Și moartele rămîn pustii.

Pe fața ta surzătoare
Vor plinge fire argintii.
Copilă, vremea-i trădătoare,
Ea zboară fără ca să știi.

În basme și copilării
Îți cerni gândirile ușoare,
Iar Făt-Frumos, în reverii,
Se 'nalță mîndru ca un soare...

Copilă, vremea-i trădătoare...

II

Clavirul flutură 'n suspine
Un vis de Schumann tînguios,
Un lied în aiurări divine,
Un lied așa de dureros,

Că văd privirile-ți senine
Înlăcrămîndu-se duios.
Clavirul flutură 'n suspine
Un vis de Schumann tînguios

Mi-ești dragă și ți-ași da prinos
Tot ce-am avut mai sfînt în mine,
Dar firul soartei, nemilos,
Îmi toarce inima în mine...

Clavirul moare în suspine...

III

Mini subțirele, mîni ușoare,
O, cît de mult v'am îndrăgit,
În mîngîteri legănătoare
Cîte fantome ași gonit!

În sărutări alinătoare,
Cîte dureri ați adormit,
Mini subțirele, mini ușoare.
O, cît de mult v'am îndrăgit!

Atîtea flori s'au irosit
Prin iarba verde și răzoare!
E tot văzduhul î-florit....
Iar crinii mei, unde sînt oare?

.
Mini dragi, mini albe, mini ușoare....

H. Th. Ștefănescu

~~~~~

Nota Redacției.—Autorul acestor versuri, H. Th. Ștefănescu, a murit în 1904 la Paris, în vîrstă de 30 de ani.—Fratele defunctului, d. dr. Th. Ștefănescu, care ne-a trimis din Paris versurile ce publicăm, ne da și următoarele notițe asupra decedatului: născut la 1874, H. Th. Ștefănescu, își făcu studiile în țară, luă licența în drept și absolvi și cursul de vioară la Conservatorul din București.—Era celitor pasionat al lui Baudelaire, Verlaine, Mallarmé; apreciator al lui Moréas, J. Laforgue, Ch. Ghérin, etc. Vreme de cîtiva ani, cît a stat la Paris, s'a ocupat mult cu teatrul și cu pictura. A publicat puțin.—versurile scrise până cu vre-o cinci ani înainte de moarte le-a ars.—D. dr. Th. Ștefănescu ne spune că posedă vre-o cinci-sprezece poezii întregi și mai multe fragmente.

Homer travestit

— Parodie în patru scene —

SCENA III

În miezul unei nopți întunecoase ;
în jurul palatului lui Vulcan.

Vulcan (învăluit într-o mantie neagră, se primblă în umbra palatului) Miezul nopții ! O stelelor, grăbiți-vă alergarea voastră ; alungați timpul mai repede. Inima mea are nevoie să știe tot adevărul. Mai sînt cîteva clipe până ce'l voi descoperi. E beznă ; dar în ea nu văd decît sînge... sînge... (Două umbe se arată și se apropie. Vulcan se ascunde lîngă zid).

Marte. Ce întuneric năprasnic !

Venus. Întunericul e priitor tainelor dragostei, stăpînul meu adorat.

Marte. Spune-mi însă, blonda mea iubită, cum se face de ești liberă astă noapte ?

Venus. Atelierele din insula Lemnos ale celui mai nesuferit dintre soți și ale celui mai prost dintre zei, au luat foc, cu ajutorul unei mîni binecuvîntate. Vulcan a plecat în grabă să le stingă. Acestei împrejurări, puternicul meu iubit, datorim prilejul unei nopți de desfătare.

Vulcan (în umbră) Ah, nelegiuito, îmi vei plăti-o scump !

Venus. Nu ți se pare a fi auzit o voce ?

Marte. Fii fără grijă, dulce Veneră. Vulcan e acum la Lemnos și suflă în focul năprasnic. Dar spune-mi cum de-ai ieșit neobservată din palatul lui Jupiter ? Unde îți sînt însoțitoarele ? unde e Cupidon ?

Venus. Am spus mărinimosului Jupiter că mă doare capul, și i-am cerut îngăduirea de a mă retrage. Însoțitoarele mele au rămas în colțurile ascunse ale palatului, în brațele eroilor și ale satirilor voluptoși. Cupidon a rămas la bufet.

Marte. Copilului ăstuia îi plac prea mult lucrurile dulci. O să-și strice dinții lui micuți și drăguți.

Venus Așa sînt toți copiii, puternice zeu al războiului.

Marte (deschizînd poartă palatului) Deschide-te poartă fermecată și duce în camera de culcare a celei mai frumoase dintre iubite!

Venus (căzîndu-i în brațe) Zeule vinjos, ia-mă în brațele tale și du-mă pe sus ca pe un fulg de pană, până la culcușul cel moale (întră amîndoi, izbînd ușe).

Vulcan (iese în fața palatului, fierbînd de mînie) O femeie nerușinată, cea mai nelegiuită dintre zeițe, cea mai necredincioasă dintre soții, asta ți-a fost dragostea pentru mine? M'ai mințit zi cu zi, clipă cu clipă.. Mi-ai făcut jurăminte de credință înaintea lui Jupiter, și acuma mă înșeli cu acest crunt măcelar ce n'are nimic sînt pe lume. Opopoi, zei nemuritori, vă iau matori ai răzbunării mele.. Pilda ce voi da-o să slujească pentru toți cei ce-și calcă cuvîntul și legăturile sacre ale căsătoriei.. Opopoi!

(Două umbre, Helios și Mercur, se arată de departe)

Mercur. Ce strigăte se aud, zeule ce vezi și auzi toate?

Helios. E Vulcan.

Mercur. Ce taină ai să-mi spui, o Helios, de m'ai chemat din mijlocul petrecerii? Nu puteai să aștepți un alt prilej?

Vulcan (din depărtare) Opopoi, opopoi, nenorocire ție soție necredincioasă!

Helios. Ascultă, zeule cu aripi la picioare, e Vulcan ce frămîntă în mintea lui îngustă o răzbunare singeroasă. Frumoasa Venus s'a făcut nevăzută de la banchetul lui Jupiter, adunătorul de nouri, venind pe furiș cu Marte să guste împreună plăcerile oprite ale dragostei. Zeul barosului i-a pîndit și se pregătește să-i pedepsească.

Mercur (rîzînd) Ce spui, frate Helios, e cu putință? Venus ce părea atît de rușinoasă și de desprețuitoare... Nu se poate.

Helios. De ce nu se poate?

Mercur. Pentrucă i-am făcut și eu curte și n'a voit să-mi răspundă. Ce putea să găsească în Marte? Un măcelar singeros. Nu, nu!

Vulcan (apropiîndu-se) Opopoi, nelegiuitule Marte, în curînd vei cunoaște puterea lui Vulcan.

Helios. Ai auzit? Trebuie să nu-l lăsăm să facă vre o prostie. Deșteptăciunea n'a fost niciodată darul lui Vulcan.

Mercur. Să mergem la dînsul.

Helios (tare) Ei! ei! cine e acolo?

Vulcan. Cel mai nenorocit dintre zei: Vulcan. Dar voi?

Mercur. Prieteni.

Vulcan. Cine?

Helios. Helios și cu Mercur.

Vulcan. Vai, zeule ce vezi toate, cuvintele tale n'au fost de cît adevărul cel mai desăvîrșit. Mă înșeală, zei iluștri, mă înșeală Venera cea necredincioasă.

Mercur. Și ce ai de gînd să faci acum?

Vulcan. Mă voi răzbuna. Voesc numai decît sînge.

Helios. Nu te aprinde prea tare.

Vulcan. Mînia îmi suflă în simțire, cum suflă puternicul foi

în focul cuptoarelor mele. Va curge sînge din trupul moale și cald al Venerii și din coapsele viguroase ale lui Marte.

Helios. Pe Styx, o Vulcan, nu mi se pare că ești în toate mințile...

Vulcan. Pentru ce?

Helios. Ce vorbești de sînge? uiți că sîntem cu toții zei nemuritori, și că nu ni-e dat să pierdem o picătură de sînge?

Vulcan. Voi implora Parcele, voi implora pe Jupiter, să rupă acest destin al zeilor, ce-i face nemuritori. Răzbunarea mea va fi cu atît mai strălucită.

Helios. Pe Hades, Vulcan, mare lucru să nu fi mîncat elebor... Ce vorbești de Parce și de Jupiter? Nu știi că nimănui nu-i stă în putință să ne rîpească nemurierea? Marele Jupiter, chiar, n'ar putea-o, dacă ar voi-o.

Vulcan. Opopoi! Sînt un nenorocit dacă nu mă pot răzbuna. Ce-mi rămîne de făcut atunci?

Helios. S'o alungi din ilustrul tău culcuș.

Mercur (a parte) A, iată o idee nimerită pentru mine. Dragostea cu femeile divorțate merge mai ușor (tare). Da, zeule puternic, înșălăciunea Venerii cere o pedeapsă meritată. Cum n'o poți trimete în Hades, de oare ce nu e muritoare, cel mai bun lucru ar fi să te desparți de ea. Prinziînd'o în brațele lui Marte, despărțirea va fi ușoară, și toate cheltuelile divorțului vor cădea asupra necredincioasei soții.

Vulcan. Pe Polux, vorbești adevărul, zeule cu aripi la picioare, dar durerea mea e prea mare pentru a mă mulțumi cu atît. Voesc o răzbunare singeroasă; voesc să-i las legați într'o îmbrățișare nelegiuită, spre a fi văzuți de zei și de oameni și spre a fi batjocura tuturor.

Helios. Ți-ai pierdut mințile, Vulcan (îl ia de braț). Ceea ce ți se întîmplă ție, acum, li s'a întîmplat multora. Gîndește-te că mai toate femeile înșeală pe bărbații lor și dacă aceștia s'ar răzbuna cum voești tu să faci, ar curge numai pîraie de sînge în valuri repezi. Asta să-ți slujească de mîngiere: ceea ce se întîmplat multora, nu e o rușine mare cînd ți se întîmplat și ție.

Vulcan. Opopoi!

Helios. Grăbește-te, zeule cu brațele vinjoase... Să mergem în camera de culcare, unde vom găsi pe cei doi iubiți înlănțuiți în pinza de oțel, nevăzută, pe care ai întins-o în jurul patului de aur. Noi îți vom sluji de martori.

Mercur. O idee nimerită, zeule ce vezi totul. Pentru a avea o dovadă și mai strălucită de înșălăciunea Venerii, să trecem pe la astynomie¹⁾. Mărturia noastră putînd a fi pusă la îndoială, să luăm pe astynom spre a face constatarea legală.

Helios. Ilustru fiu al Maei, mintea ta e un cuib de înțelepciune, iar sfatul tău e cuminte. Să mergem la astynomia ce se vede, unde licăresc cele două felinare roșii ca doi ochi roși de python.

1) Astynomie=comisariat.

Vulcan (se lasă luat pe sus, gemind) Opopoi ! opopoi !
Mercur (a parte) Lucrurile merg bine. Când va fi despărțită,
Venus nu va fi așa de sgîrcită cu darurile ei.
Helios (bătînd în ușa) Hei ! Hola ! Astynomos !
Astynomul (dinăuntru) Ce se aude ? cine bate ?
Mercur. Oameni buni, astynomos ; deschide.
Astynomul (ieșind) Ce s'a întîmplat ? Pentru ce atîta sgomot !
Helios. Vîno repede. Trebuie să mergem pentru o constatare
 de adulter !
Astynomul. Și pentru atîta lucru, un zgomot așa de mare ?
 Ați mîncat desigur elebor.
Helios. Grăbește pasul, o astynomos (merg cu toții).
Astynomul (se oprește deodată) Trebuie să mă întorc îndărăt.
 Mi-am uitat ceva.
Helios. Ce ?
Mercur. Ce ?
Astynomul. Mi-am uitat tricolorul ; fără dînsul nu pot avea
 calitate de astynom (între în astynomie, încinge tricolorul și pleacă
 apoi cu toții).

SCENA IV

În odaia de culcare a Venerei. Venus
 e în pat.

Venus. Iubitul meu neprețuit, zeule puternic al războaielor
 crîncene, avea-vei îndurare pentru rugămintea sclavei tale ? as-
 culta-vei cuvîntul ei plin de dragoste ?

Marte (pe marginea patului) Vorbește, zeiță adorată în Paphos
 și în Cytera. Dorințele tale sînt porunci pentru mine.

Venus. Tu, care ești atît de neînduplecat pentru alții, te
 arăți totuși atît de dulce pentru mine !

Marte. Focul dragostei îmi fuge prin vine și-mi îmblînzește
 cerbicia. Vorbește deci, zeiță cu sînii mici, puternicul **Marte** te
 ascultă.

Venus. Îmi făgăduiești pe stelele nemuritoare ?

Marte. Îți făgăduesc.

Venus. Tu ești zeul cel mai viteaz și cel mai crîncen față
 de dușmani ; încrederea mea în tine, o **Marte**, nu mai poate fi
 deci pusă la încercare. Ași dori totuși ca lîngă mine să nu fii
 zeul războiului : să nu cunoști alte lupte decît cele ale dragos-
 tei ; să nu cunoști alt cîmp de bătălie decît cel al patului dulce
 și moale. O, iubitul meu stăpîn, ași voi să te simt mai aproape
 de sinul meu cald.

Marte. Incurînd te voi strînge, zeiță iubită, în o stîngere de
 fier a brațelor mele.

Venus. E ceva ce mă întristează totuși.

Marte. Vorbește, o Cytheree.

Venus. Pentru ce nu voești niciodată să scoți platoșa ta de zale ? pentru ce întotdeauna pui între noi acest zid de fier !

Marte (*întunecându-se*) Ah, Veneră, cuvintele tale mă dor.

Venus. Scoate platoșa, să te simt mai aproape de inimă.

Marte. Îmi poți cere orice, zeiță a plăcerii, dar această jertfă nu ți-o pot face. Niciodată în viața mea nu mi-am scos zalele ; lumea e plină de atâtea înșelăciuni și de atâtea primejdii, încât zeul războiului trebuie să fie întotdeauna pregătit de luptă ; nu se cade ca vre-o împrejurare nenorocită să-l prindă pe neașteptate.

Venus. O Marte, crunt răpitor de inimi, sinul meu fraged e zdrobit de oțelele platoșei tale. Dacă nu voești să singerez, amestecând plăcerea cu o durere mai mare, aruncă atunci de pe tine această nelegiuită tunică ce mă înțepă.

Marte (*culecându-se în pat*) Niciodată n'o voi face-o, blonda mea iubită.

Venus. Niciodată ?

Marte. Niciodată !

Venus (*se întoarce pe cealaltă parte*) Bună seara, crudule zeu.

Marte (*întorcându-se și el pe cealaltă parte*) Bună seara, caprițioasa mea zeiță.

(Câteva clipe lungi de tăcere)

Venus (*încet*) Ai adormit, o Marte ?

Marte. Nu Venus. Dar tu ?

Venus. Nici eu !

Marte. Ești supărată ?

Venus. Simt că o să-mi treacă.

Marte. Nu trebuie să ceri niciodată ceea ce nu ne e în putință.

Venus. Dacă ași cere ceea ce e lesne de făcut, ar fi o jertfă prea neînsemnată pentru a fi și o mărturie de dragoste.

Marte. Mă ierți ?

Venus. Față de tine nu pot avea minii lungi, zeule adorat.

Marte. Voești să facem pace ?

Venus. Să facem.

Marte. O sărutare, dulce Venus ?

Venus. Fur-o de pe buzele mele.

Marte. Iat-o (*voeste să se întoarcă și nu poate*). Pe Styx, ce înseamnă asta ?

Venus. O aștept și nu vine. Nu te prea grăbești, zeule ce iubești mai mult războiul decât dragostea.

Marte. Pe Styx, pe Hades, ce înseamnă asta ? Nu mă mai pot întoarce.

Venus (*plângând*) Nu mă mai iubește.

Marte (*mugind*) Opopoi, pe zeii infernali !

Venus. Ce e ? (*voeste să se întoarcă și nu poate*) Pe Hecate, nu știu ce simt pe trup !

Marte. O putere nevăzută mă înlănțuiește.

Venus. Corpul mi-e încătușat de ceva nevăzut.

Marte. Nu simt nimic pe piept din pricina platoșei, dar picioarele îmi singerează în niște legături puternice.

Venus. Peste tot pielea mi se curmă într-o îmbrățișare de fier.

Marte. Opopoi ! opopoi !

Venus. Ce putere tăinuită mă sfărămă ? Nu e moartea cu minile ei reci ?

Marte. Ce caut în acest pat blăstămat, plin de farmece neînțelese ?

Venus. Nu vei spune că sînt eu de vină, zeule crud !

Marte. Tu ești de vină, zeiță prefăcută ; tu m'ai atras în această cursă și ai fi voit încă să-mi scot și platoșa pentru a fi prada lanțurilor nevăzute.

Venus. Nevrednicia ta n'are nici o măsură.

Marte. Îndrăznește să mai spui odată !

Venus. Ești un nevrednic, închipuindu-ți că ți-am întins curse.

Marte. Așteaptă, femeie nelegiuită, să-ți frîng gîtul (voește să se întoarcă și nu poate) Opopoi ! opopoi...

Venus. Ești o fiară îmbătătată de sînge. Nu visezi decît răzbunare. Știi cum îți spun ceilalți zei ?

Marte. Nu aprinde focul din sufletul meu.

Venus. Toți îți spun : măcelarul.

Marte. Nenorocire ție, căci nu vei scăpa din brațele mele răzbunătoare. O zei nemuritori, o Jupiter, adunătorul de nouri, alungați dela mine farmecele pe cari le-a adus asupra capului meu această blăstămată femeie !

(Se aud pași afară).

Venus. Se aud pași.

Marte (ascultînd) Sînt tovarășii tăi nelegiuiți.

Venus (tremurînd) Groaza mi-a intrat în suflet. O Jupiter, tatăl meu iubit, apără-mă de mînia lui Vulcan.

Marte. Crezi că e Vulcan ?

Venus. Blăstămul zeilor cadă asupra ta, Marte ! Cine te-a pus să vii la mine astăseară : tu ești vinovatul.

Marte. Ba, tu.

Venus. Ba, tu, căci dacă nu te iubeam, n'ași fi acum amenințată de răzbunarea lui Vulcan.

O voace de afară. Deschideți !

Marte. Ai auzit ?

Venus. Ai auzit ?

Marte. Pst, nu vorbi ! Nici nu sufla !

Venus. Sînt moartă de frică.

Voacea. În numele marelui Jupiter, stăpînitorul oamenilor și al zeilor, deschideți : sînt astynomul circumscripției.

Vulcan. O astynomos, nu lovi în zădar. Mizerabilii sînt legați în pat în lanțuri nevăzute. Lasă-mă să zdrobesc ușa cu o lovitură de pumn.

(O bubuitură în ușă. Vulcan, Mercur, Helios și Astynomul intră).

Vulcan. Opopoi ! V'am prins înșfîrșit nelegiuiților ! Îmi veți

plăti scump trădarea voastră. O, Venus, căteia ¹⁾ nerușinată, asta ți-a fost cinstea, asta ți-a fost dragostea prefăcută, astea ți-au fost desmiertările tale înveninate?! Nu știu ce mă oprește să nu te ucid. Iar tu, Marte, măcelar fioros, vei cunoaște pedeapsa ciocanelor mele. Am să vă pun pe amândoi pe foc...

Marte. Popoi!

Helios (lui Mercur) O fiul Mamei, nu-l lăsa să facă gălăgie.

Mercur. Liniștește-te, Vulcan, o să te audă zeii dela banca lui Jupiter.

Vulcan. Nu-mi pasă nici de zei, nici de oameni: voesc răzbunare.

Helios. Hei, astynomos, fă-ți datoria. Închee procesul-verbal.

Astynomul (secoate cerneala și condeiul, scrie citind) „Eu, astynomul circumscripției Olimpului...”

Vulcan. Am să te dau afară din casa mea, femeie nerușinată. Să te duci la tată-tău, la Jupiter, dar să-mi dai îndărăt toate darurile ce ți-am făcut înainte de nuntă și după nuntă.

Venus. Iertare, mărinimosule Vulcan!

Vulcan. Iar acum o să vă las astfel legați patruzeci de zile și patruzeci de nopți spre batjocura zeilor.

Mercur (învîrtindu-se pe lângă Venus, înceț). Crede-mă că compătimeșc cu tine, dulce Venus... Înaintea ta însă se deschide acum o frumoasă situație: despărțindu-te de uriciosul Vulcan, vei putea gusta după voință din toate plăcerile ce ți-au fost oprite până acum.

Venus. Nerușinatule...

Vulcan. Patruzeci de zile am se vă țin astfel, nemîncați și legați. Popoi! opopoi!

(Cîteva zei intră însoțind pe bătrînul Neptun)

Neptun. Ce însemnează acest zgomot? Am părăsit palatul ilustrului Jupiter pentru a vedea care e pricina altor țipete.

Vulcan. Popoi! Privește, Neptun, înșelăciunea Venerii, soția mea necredincioasă.

Neptun. Și ce ai de gînd să faci acum, o Vulcan?

Vulcan. Să-i țin astfel legați patruzeci de zile și patruzeci de nopți, și apoi să trimet îndărăt acasă pe Venus.

Neptun. Hotărîrile tale nu sînt cumînți, zeule înșelat. Au nu ai pe suflet demnitatea zeilor? nu vezi că credința piere pe fiecare zi? Pentru a mai avea fideli, trebuie să ne arătăm cu ade-vărat zei, acoperind micimile ce ni s'ar putea întîmpla. Nu trebuie să dăm pilde urite oamenilor, dacă voim ca fumul jertfelor să se mai ridice spre noi. Nu te gîndești oare la zgomotul ce vor face ziaarele cînd vor afla de acest scandal divin? *Curierul Olimpului* se va vinde în mii de ediții, răspîndind în toate părțile rușinea ta, ce e și rușinea noastră, a zeilor...

Zei (în cor). Cuvintele tale sînt înțelepte, o Neptun.

1) Cuvîntul e în Homer.

Neptun. Pentru aceea, înainte de a se prinde de veste, desfă-i din lanțurile nevăzute.

Vulcan. Nu-i voi desface !

Zeii (în cor). Ascultă povața zeului ilustru și desleagă-i din lanțuri.

Vulcan. O fac pentru tine, o Neptun, pe care te-am respectat întotdeauna ca pe un tată.

(Vulcan risipește lanțurile. Marte svicnește deodată pe ușă).

Helios. Hei Marte, ți-ai uitat coiful și sabia !

Mercur (rîzînd) S'a făcut nevăzut.

Neptun. Ascultîndu-mă, o Vulcan, ai arătat mai multă înțelepciune decît mine, povătuindu-te, căci e mai greu a asculta decît a povățui. Acum îți mai dau un ultim sfat.

Vulcan. Te ascult.

Neptun. Înainte de a te despărți de cea mai frumoasă dintre zeițe, de scumpa mea nepoată Venus, închide-te cu ea în palatul tău trei zile și trei nopți. Și dacă nu va izbuti să te înduplece s'o ierți în acest răstimp, trimete-o îndărăt la Jupiter.

Toți zeii (afară de Mercur) Ascultă-i povața înțeleaptă, zeule ilustru !

Vulcan (după ce se cumpănește) Te voi asculta, o Neptun.

Venus (căzîndu-i în brațe) Soțul meu iubit, eu îți cer un răstimp mai scurt, până cînd aurora cu degetele de trandafiri va bate în geamurile palatului... Dacă nu mă vei ierta până atunci, să mă alungi din culcușul tău, cu ocările cele mai mari.

Neptun. Acum, zeilor, nu ne rămîne decît să ne retragem și să strigăm : noapte bună, o Vulcan și Venus.

Zeii (ieșînd) Noapte bună, fericiți soți !

Mercur (anarte) Am scăpat-o și acum din palmă !

Un reporter (ce stătuse nevăzut într'un colț) Și acum repede la tipografia *Curierului Olimpului* : mîine dimineață toată lumea va cunoaște adulterul din Olimp.

Paris, Aprilie.

E. Lovinescu.

Nocturnă

Ce cap de *Rege-Saltimbanc*, părea azi-noapte luna!...

Un negru nor, ce desemna pe cer o spadă de Toledo,
Minat de vînt, s'apropia.
De saltimbancul ce rîdea...
Dar *Regele*-aștepta furtuna
Ca și *Polonyus*, tăcut și nemișcat după perdea...

O spadă 'ntinsă-amenința regatul stelelor etern—
Și totuși *Regele* rîdea...
Rîdea,
Iar porțile multiple, din jurul negrului Infern,
Se deschideau pe rînd, cu gesturi de guri flămînde.
Și pe cer,
Invinse stelele piereau—
Piereau ca cei Ingenunchiați
În fața celor ce nu iartă,
Ca luptătorii dezarmați,
Pe cari 'nvingătorii'i poartă
Dealungul țărilor supuse
Prin sînge,
Foc
Și fier!...

— „Ia seama *Sire* !...
„*Regii* sînt supuși aceluiași ursite
„Ca și soldații morți în lupte pentru capriciul unui *Rege*...
„Ia seama *Sire*,
„Cîntărește-ți necîntările-ți cuvinte,
„Privește 'n jurul tău soldații

„Ce mor
„Si nu-ți pot înțelege
„Nici nebunia,
„Nici plăcerea....
„În glasul morților, învață sentința care nu te minte,—
„Că *Regii* sînt ca și soldații, supuși aceluiași ursite...
„Si cruță-i *Sire* dacă vrei !...“

Dar *Regele*, privea spre ei
Nepăsător—
Privea spre stele cum le stîngea pe rînd furtuna...
„Ce cap de *Rege-Saltimbanc*, părea azi noapte luna !....

Ion Minulescu

Vorbe explicate

Tărbacă.—Cuvîntul este cunoscut numai în izolarea *a da cini* în *tărbacă*, o datină ce se practică în Muntenia a doua zi de lăsată secului. Se fixează bine în pămînt o *prăjină* lungă, la capătul superior al căreia se află legată o șfoară de lungimea prăjinii. Cu această șfoară se apleacă în jos capătul de sus al prăjinii, de care apoi se leagă bine un cine. Se dă drumul apoi prăjinii, care se ndreaptă cu violență în sus. Ciniș schelălăesc îngrozitor spre marea satisfacție a celor care se desfătează cu acest barbar obiceiul. *A da cini* în *tărbacă* însemnă așa dar *a da cini* în *prăjină*. *Tărbacă* este deci un derivat prin —*acă* dela latin *tarba=*trabs trabis* prăjină. Pentru metateza lui *r* lingă *b* comp. *scobură*=lat. *scorbula, metateză din *scrobula, diminutiv dela *scrobis* (Candrea, *Éléments latins* 44).

Latinitatea cuvîntului este o dovadă mai mult de latinitatea datinii.

De altfel obiceiul de a chinui ciniș nu există numai în Muntenia, ci și prin alte părți. Așa în Dobrogea: „În mai multe comune și mai cu samă în comunele Seimenii mari și Seimenii mici, este obiceiul ca în cea întâi Lună a postului mare să se bată și să se chinuiească ciniș. Această zi se numește *jișei*“ (Teodor T. Burada, *O călătorie în Dobrogea*, Iași 1880 p. 22—23). În această regiune însă obiceiul a fost introdus dela Munteni, căci pe de o parte în Moldova acest obicei, după cît știu, nu există, iar pe de altă parte „Rominiș din Dobrogea par a se fi strămutat acolo din Valachia sau Moldova în timpuri destul de vechi“ (Burada, *ibidem* 18).

Obiceiul există și la Macedo-Rominiș, așa la Nevesca: „Mi s-a arătat aici [la Nevesca] o stîncă zisă Aleperic, o adevărată stîncă tarpeiană, de pe care, într-o anume zi a anului, copii azvirl în prăpastie ciniș din sat“ (A. Rubin, *Amintiri din Călătoria*, Nevesca—Vlaho-Clisura, în *Viața Romînească* VIII 272).

De altfel latinul *tarba nu s-a păstrat numai în derivatul *tărbacă*, ci și în altele: *tîrboc* ‘o prăjină (dirjă) lungă, cu o măciucă la un capăt, ce slujește la ghîntirea [sic!] rădăcinilor și brazdelor prin ape ca să lăsaș peștii la leasă sau la virșă’ (Damé Terminologie 125), cu variantele *tîrbuc* și *tîlboc* (Damé Dictionnaire);—*tăbircea* din *tărbicea’ ‘un par care se pune cu un cap între birnele stîniș, la mijloc este cașul în crintă, iar de celălalt cap al (*tăbircele*) acelu par atîrnă greutatea ca să se stoarcă cașul’ (Viciu Glosar 82 a);—*tăboarcă* (metateză din *tărboacă) par cu care se rădică greutateș (Șezătoarea III 90).—Din *tărbacă* s-a derivat *tălbăci* ‘ruditeșle cari le pun la car cînd aduce fin’ (Viciu Glosar 82 a).

Pe de altă parte fiindcă darea cinilor în *tărbacă* este în definitiv o bătae de joc la adresa acestor animale, *a da în tăr-*

bacă a căpătat înțelesul de 'a-și bate joc de cineva în mod grosolan'. Cu acest înțeles se spune exclusiv *a târbăci*, *a tâlbăci* (Damé); iar în Moldova, fiindcă un derivat ca *tăboarcă* a ajuns să însemne în special un par cu care se rădică greutăți, levier, verbul *a târbăci*, supt forma metatetică *a tăbirci*, a căpătat înțelesul de 'a ridica cu tăboarca', de unde apoi în general 'a rădica cu greu, a întoarce, a prăvăli o greutate' (Șezătoarea III 90).

Barbaric.—Iată un cuvânt care astăzi nu se mai întrebuințează și care nici altă dată nu se întrebuința decât cu privire la musteți, și anume ale haiducilor, formînd versul *cu musteața-n barbaric*:

N-ați văzut pe al Vălcan,
Puișor de ortoman,
Om de treabă și chipos,
Copt la minte și la os,
Cu mustața-n *barbaric*,
Cum stă bine la voinic.

(Teodorescu 510)

Hasdeu ad vocem mai dă și alte exemple. Niciun izvor nu ne-a păstrat însă înțelesul acestui cuvânt și deci și a expresiei în care intră. Totuș anumite indicații ne arată că această expresie se spunea despre oamenii cu musteața lungă și groasă. Așa :

Tot voinic d-ai Oltului
Cu mustața-n *barbaric*,
Cum stă bine la voinic,
Cu mustața cit o coadă,
Două la ceafă le-nnoadă,
Și face nodul cit pumnul,
De se sperie păgînul.

(Teodorescu 585)

Da voinicul cel mai mic
Mustățile i-s ca la rac,
Și le-nnoadă după cap,
Face nodu cit pumnul,
De te-ngrozești de dinsu !

(Șezătoarea I 44 b)

Odată orientată asupra înțelesului expresiei, să vedem ce-ar putea fi *barbaricul*.

După Hasdeu cuvîntul ar fi un derivat dela *barbarus*, sau mai bine *barbarum*, în *barbaric* fiind, după dinsul, tocmai în *barbarum* à la barbare, d'une facon barbare. Autorul continuă :

«câtă construcțiunea cea latină *in barbarum* Românul n-a tăcut altceva decît a adăos sufixul—*ic*, nu ca micșurător, ci ca dezmiardător. *Musteață în barbaric* însemnă dară 'o musteață mare, groasă, spăimîntătoare ca la barbari'».

Interpretarea lui Hasdeu este cu totul inadmisibilă. Mai întăi ar fi extraordinar lucru ca noi Romîni să fi putut păstra cuvîntul *barbarus*, deoarece acest termen, întrebuițat de Romanî, după modelul Grecilor, pentru denumirea tuturor popoarelor străine lor, între care ne numărăm și noi firește pe vremea cînd eram Daci, devenise la urmă chîr insultător (însemna sălbatic) și deci cu neputință de primit de Latino-daci. Aceasta este și cauza pentru care *barbarus* nu s-a păstrat pe cale populară la niciun popor romanic. Pe de altă parte trecerea de înțeles admisă nu este mulțămitoare. Ce-are de-a face o moustache longue et grosse cu o moustache à la manière barbare!?

Lucrul stă cu totul altfel. Pentru a da de urma cuvîntului nostru trebuie să pornim dela faptul că musteața *în barbaric* însemnă musteață lungă. Într-o doină halducească din Ardeal (Bibicescu 327) eroul este zugrăvit ca avînd musteața lungă pînă la umeri :

Am fost june de-nsurat,
Nici mustața nu mi-a dat.
Acum barba-mi bate genuchii
Și mustața umerii.

Tot așa despre *bărbile lungi* literatura populară spune că ajungeau *pînă la briu* ori chîr *pînă la genunchi* (Hasdeu 2502—2503). Deci lungimea bărbii și musteții se măsura după partea corpului ori a hainei pînă la care ea ajungea. Cu musteața *în barbaric* însemnă deci cu mustața pînă în *barbur*, care, după Frincu-Candrea, Munții apusenî p. 98 (citată de Hasdeu) însemnă 'lărgitura cămeșii bărbătești de la pept și spete', iar după Viciu la 'cămeșile romînești: este băgătura în spate și la piept, de forma triumfîulară'.

În sprijinul acestei explicații vine și varianta *barbiric* din următorul pasaj din Bibicescu (p. 303):

Insoară-mă, taico, insoară!
Mi-ai dat perit-n barbiric,
Cum stă bine la voinic...

unde verbul *a da* însemnă *a bate*, *a atinge*, *a lovi*.

La acest *barbur* s-a adăugat terminația *ic* supt influența lui *voinic* din versul 'cum stă bine la *voinic*', care întotdeauna însoțește expresia noastră în literatura populară, dînd naștere lui **barburic*, de unde în acelaș timp *barbaric* (cu prefacerea lui *u* în *a* prin asimilație față de *a* precedent) și *barbiric* (cu prefacerea lui *u* în *i* prin asimilație față de *i* următor).

Cu musteața *în barbaric* însemnă deci cu musteața lungă pînă în *barbur*.

G. Pascu.

O zi, ca altele

În mahalaua noastră, la deal, într'o căsuță ca toate celelalte dinprejur, sălășluiește domnul Grigore Lațcu, funcționar mic la prefectură. Mai în sus de Grigore Lațcu și mai la vale—locuiesc alți mulți funcționari, uniți la primărie, alții la poliție, alții la tribunal și 'n alte părți. Fiecare cu casa și gospodăria lui ; și nu-l unul care să n'aibă cîțiva pomi roditori, ș'oleacă de grădină în care lucrează cu hărnicie cucoana, gospodină bună.

Casa lui Lațcu are două odăi ș'o bucătărioară ; în ferestrele numai din două geamuri înfloresc toate soiurile de flori : *fețițe, micșunele, belargonii, canțelariți, vaniliți*, cu multă rivnă îngrijite, ca să n'aibă nici-un trecător cuvînt a zice : „uite ferestrele goale ; parcă-l pustie casa asta“. Într'o odăie stău grămădite scaunele și canapelușele de zestre, cu horbote înflorite, cu pinzeturi acoperite, ferite de tot ce le-ar putea vătăma. Pe ele nu șade nimeni ; pentru musafiri sînt anume scaune de pae, în jurul mesei rotunde. În mijlocul mesei stăruiește de ani o tăblăluță de lînă, pe care tăblăluță de lînă o lampă de o curățenie desăvîrșită strălucește. Lampa e în întregime de sticlă lăptoasă,—cu piciorul cufundat în lîna tăblăluței, cu țilindrul scînteind în umbra rece a odăii. Cucoana Luța Lațcu privește pe ferestre, printre flori, potrivește un faldur al cămășilor scaunelor cu teluri, vine spre masa rotundă și se uită cu luare-aminte, oarecum gînditoare, la lampă. „De cînd m'am măritat, zice, de optsprezece ani, am lampa asta... Acû nu se mai găsesc așa lucruri bune... Și sînt în odăi foarte multe lucruri care aû această vîrstă, de la cleștele care stă încremenit după sobă, pînă la covorașele de petici de pe dușamele, pînă la cadrele de pe părăi foarte viû colorate. Aceste cadre aû fost puse la locul de cînte după ce aû fost strînse cu grijă din fasciculele *memoriilor lui Casanova*,—niște cromolitografii nevinovate cu căței, oițe și copii, pe care editorul, odinioară, le împărțea ca premii cititorilor odată cu opera celebrului Italian.—În bucătărioara în care abia te poți învîrti, în fiecare zi cucoana Luța curăță și freacă cu minie tacîmurile și toate uneltele trebuitoare gospodăriei. Niciodată dumneaî n'a suferit o slujnică. Zice dumneaî : „Mai întăiu toate-s niște ticăloase ;

al doilea toate fac treaba în batjocură. Cînd le văd așa, îmi vine să nebunesc". Dealtminteri în privința asta toate cucoanele din vecinătate sînt de aceeași părere. Toate sînt harnice foc ; gospodăriile tuturor strălucesc de curățenie. Totuși din cînd în cînd către bărbați se tînguiesc că sînt singure, că n'au servitoare și ele, că muncesc ca niște roabe. Clipele de revoltă se potolesc repede ; voința nu-și schimbă așa de lesne mersul.

Domnul Lațcu e un om cu fața rotundă, foarte roșcovană, cu mustața bălae bine răsucită totdeauna. E un om tînr încă.

A fost un băiat sărac, venit dela țară. A fost practicant la judecătoria, la subprefectură ; pe urmă i s'a făcut o leacă de leafă. A făcut ce a făcut ș'a scăpat de oaste, după aceea s'a însurat. Luța Zugravului era cu mult mai în vîrstă decît el ; era o femeie de treizeci de ani trecuți ; însă avea o leacă de zestre și era o gospodină fără păreche. „Cam cîrtitoare, cam aspră, cam geloasă... zicea domnul Lațcu ; dar tare harnică...“ Trăiau de optsprezece ani. Domnul Grigori Lațcu avusese cîteva năcazuri : ba cu niște lip-suri de acte, ba cu niște timbre care-i fuseseră date pe samă și dispăruseră ; — însă trecuseră toate : era muncitor bun și supus și se bucura de o leacă de protecție. În acești optsprezece ani de viață numai o fată au avut. Acuma duduia Lența învață la școala profesională ; e cuminte, se pricepe într'ale gospodăriei, și ca mîini-poimîni încep a veni peșitori. — Iar domnul Lațcu a ajuns să fie oarecum împăcat cu soarta. Știe că la lucruri mai mari nu poate rivni ; știe ce mese va mîncă deacum pînă ce i se va împlini velleatul ; știe cît vin i-i îngăduit să plătească la un chef, așa ca să nu se supere nevasta la aducerea lefiî... La săr-bători, la anul nou, trimite cărți de vizită mai ales celor mai mari, după ce cu slove frumoase, în urma obișnuitelor : F. P. Z. O., adaogă : „Respectoase felicitări!“ — Pe acești oameni, „care pot să-i facă un rău“, cînd îi întîlnește, îi salută cu grabă : — parcă vra să-și zmulgă cu tot cu păr pălăria din cap. — Cu colegii se mai ceartă, se mai împacă la un pahar de vin. Cu cei mai mici se poartă așa ș'asa. Nu se poartă rău, căci fiecare-i cu nevoile lui, și sătenii, săracii știu că „pînă ce nu ungi osia, nu merge bine roata“. Cu-atîta își mai sporește leafa mică de 130 de lei, cu picușuri de pe la frații lui de odinioară. Frații aceia acumă însă își scot căciula înaintea lui și-i zic : „Cucoane Grigore, ași avea de scos o hirtie...“ Domnu Lațcu își mîngie încet mustața și aruncă spre cei dinaintea lui o privire șircată și foarte înțelegătoare.

Acasă, cum vine, s'apucă de treabă. Are grădina de îngri-jit, are niște curcani și niște găște totdeauna, și cu rămășițele gospodăriei poate crește și doi trei godaci. Afară de certurile de după chefurî, la luarea lefiî, — nemulțumiri cu cucoana Luța are așa, din vreme în vreme, — destul de des. Cucoana Luța e foarte aprigă, — și are un nas roș în vîrf, plin de gelozie. L-a temut chiar dela început cu o soră a ei, — pe urmă s'a uitat cu ură și cu minie

cîte-un răstimp la toate vecinele mai tinere decît dînsa.—Prin toate domnul Lațcu trecea cu oarecare nepăsare.

Mai amărită și mai frămîntată în gospodăria ei trăise cucoana Luța. De ani, zilnic se supăra dimineața, la cumpărăturile din tîrg; de ani se supăra pe fetița că rupea prea curînd rochițele și botinele, de ani, zilnic, se supăra la masă, de ani tresărea la toate cîrclirile găinilor prin ogradă, de ani cu năduh striga la uli: ihaa-ihaaa! bătînd din palme și amenințînd cu pumnii văzduhul; de ani stătea la pîndă, la geam, cînd trebuia să sosească Grigore dela *canțelerie*: îl spiona printre flori și nasul ascuțit avea în clipele acelea în vîrf o pată roșie ca singele. De ani n'avusese și ea o clipă de mulțămire și de hodină.—Ș'acuma, de-atîta vreme hărțuită, i se înăcrise sufletul, ajunsese să se blăstăme și să dorească moartea.

«Vorbe! zicea domnul Lațcu zîmbind. Du-te și-ți caută de treabă!»

Cucoana Luța întindea gîtul uscat spre el; din umbra în care sta, îl privea cu doi ochi galbeni, scăpărători și avea un zîmbet dureros, cu o întindere de buze, între care se zăreau două știrbături în ginginele de sus. Ofta și începea să clocotească cu amar.

Acu într'o zi, după o noapte cu visuri turburate, cucoana Luța se scula morocănoasă. Eși prin ogradă în fusta-i de ciț, cu un șal vechiu în spate, adus peste umeri, cu capetele încrucișate pe piept apoi înnodate la spate; un șal care odinioară avusese o culoare, dar care părea acum ceva secular, o piele ruptă, roasă, a unui animal de pe alte tărîmuri. Se duse la poiată clămpănindu-și papucii pe talpă; acolo își încovoie trupul lung și uscat, deschise repede portița și începu a cotrobăi cu minile-i lungi prin întunericul șandramalei scunde. În cîrcliri de spaimă și mirare, cucoana Luța scotea găină după găină și le căuta de ou. Dădu drumul și cucoșului—un cucoș bătrîn porumbac, cu niște pîtenii ca două pumnale; îl ascultă trîmbițarea învingătoare; apoi, cu grijă, lăsă să iasă și curcanul pestriț și cele două curci, nevestele curcanului. Pentru aceste trei paseri mari și nobile, cucoana Luța avea o dragoste deosebită,—și chiar respect: nu s'ar fi îndurat să jertfească una pentru hrană, ferească Dumnezeu! Curcănașii pe care-i scotea și-i ridica cu greu, hrănindu-i cu *coadu-soarecelui* și brînză de vacă, îi vindea. Dintr'o altă poiată, dealătura, dădu drumul și la șase giște albe. După aceia, scoase din bucătărioară săculețul cu grăunțe, începu să cheme cu un glas ciudat, ascuțit,—pe cînd brațele-i osoase zvîrleau în toate părțile, sămănînd parcă, boabele aurii. Chiar atunci eșea soarele deasupra livezilor, și dintr'odată căsuța curată se invesele. Prin vecini se auzeau glasuri, chemări; se auzeau strigătele gobailor; și cucoana Luța, ridicîndu-se în vîrfurile degetelor și privind peste zaplazuri la deal și la vale, vedea capete îmbrobodite cu grimele albe, fețe cunoscute, vedea mișcarea dimineții în gospodări. Privi un timp cu luare-aminte, apoi

se întoarse iar la paseri. Le aduse apă proaspătă, le împrăștiă din nou grăunțe. Și scăpată de grija aceasta intră repede în casă. În odaie, o odaie c'o masă, o oglindă, cîteva scaune și trei paturi cu macaturi eftine, domnul Grigore și fetița dormeau încă, învâliți pînă sub bărbie cu plapome roșii. Așternutul din al treilea pat era frumos strîns și păfurit. Cucoana Luța începu să o-rînduiească lucrurile, să le mute, să le potrivească mai bine, în-tăiū încet, apoi cu zgomot. Eși de două ori ca să scuture lăvicerile și trînti ușa în urma ei. Privea pieziș spre leneșiī cari dormeau și se vedea că-i foarte nemulțămîtă.

«Bine, bre omule, ce, în-samnă huetul ista ? mormăi cuconu' Grigore deschizînd ochiī. N'ai tu chip să dormi cumsecade în casa asta !

— Ce ? răspunse deodată, ascuțit cucoana Luța. Da de cînd s'a făcut ziuă ? Eū am treabă, eū nu pot s'aștept...

— Iar începî ? Tot așa îmi faci, în toate diminețile...

— Apoi firește, dumitale ce-ți pasă ? Eū muncesc ca o roabă. Eū mă cule mai tîrziu, eū mă scol mai dimineată, abia îmi simt ciolanele de trudă, și încă mai aveți obraz să vorbiți !...

— Cine dracu' te pune să te scoli cu noaptea în cap?...» mormăi gros, nemulțămît, Lațcu.

Cucoana Luța era să-l fulgere cu ochi aspri ; dar patul scrișii și bărbatul se întoarse cu fața la pîrete. Fata, Lența, deschisese ochiī la cele dintăiū vorbe, eșise cu fereală și cu frică din căldura leneșă a plapomei și acuma se îmbrăca în pripă.

«Da'tu ? da'tu ? strigă cucoana Luța. Ce te zbați așa ? ce te-a apucat ? Ai să rupi straele !... Mai încet ! Ho, ho ! mai încet, c'ai să mă sperii ș'am să-ți sar în cap !»

Fata dădu să-și tragă ghetetele, ca să iasă mai iute afară. Cucoana Luța își puse mîinile 'n cap :

«Vai de capul meu !... Ia uitați-vă, oameni buni ! Acelea-s botine ? Apoi bine, Lențucă, așa te-am învățat eū să-ți curăți boti-tinele ?... Ia uitați-vă, oameni buni, ia uitați-vă ! Piei dinnaintea mea, lene ! Eū nu înțeleg cum poți tu suferi colb pe tine, pe strae, pe încălțări... Eū cînd eram ca tine... Eși mai repede ! Ție-ți trebuie niște strae de fier, și niște botine de fier,—și încă ș'atuncea ai trece printr'însele. Ia uitați-vă, oameni buni, cum se foește...»

Cucoana începu să bată din palme cu mirare grozavă. Cuconu' Grigore se întoarse deodată cu fața spre ea :

«Da' ce ți-l, frate ? începu el să strige. Ce dracu' te-a apucat?...»

Fata se strecurase pe ușă. Cucoana Luța își lăsă în lungul trupului brațele. Bărbatul se sculă în capul oaselor. Strigă iar întăritat.

«Bre, bre, bre ! pînă ce nu-l trînti, nu-l trăsni și nu-l bat-jocori, nu-l de chip !... Am s'ajung să-mi iaū lumea'n cap !... Am să te las dracului ș'am să mă duc !»

Începu să se îmbrace zmuncit, repede. Cucoana Luța eși a-

fară, după fată, după găini, după mătură, după lăvicere, după toate ale ei. Și pe cînd umbla repede, ofta greu, și privea fix înaintea, cu ochii turburi plini de supărare.

«Ce umbli așa? ce trîntești ușa?» zise domnu' Lațcu.

Cucoana Luța mormăi ceva neînțeles.

«Ce spuî?...»

Femeia se întoarse, eși prin sală, vorbind singură. «Iar turbă!...» zise scribit domnu' Lațcu. Iar cucoana Luța, umblind și trîntind cu mînie lucrurile care-i cădeau sub mîna, cugeta la năcazul din ziua aceea și la altele și o supărare mare o învăluia. Aducînd cafeaua neagră pentru bărbat și feliuța de pine pentru fată, supărarea-i crescuse; iar după ce rămase singură și după ce-și isprăvi treburile dimineții, se așeză pe prispa de din dos în bătaia soarelui, ofta greu și rămase cu ochii ațintiți asupra grădinii. Îi era cald. Își desfăcu de pe ea șalul străvechiu. O șuviță de păr îi căzu peste frunte. Își așeză cu grabă, sub grîmea, părul. Și sta mlhnită, privind înaintea, într'un fel de întuneric care creștea clipă cu clipă, cu buzele ușor deschise. Parcă nu mai auzea nimic din ușoarele zgomote ale vecinătății.

Se gîndea. Mai întăiu era convinsă că nu-i geloasă. Numai att, că pe femeia lui Panaite Tomescu din capătul dela vale al uliței n'o putea suferi: neconținut aține calea lui Lațcu: în fiecare sară la fereastră miorlăește și dă din cap. La urma urmei, parcă numai la asta se opresc durerile ei? Decînd s'a căsătorit n'a avut ea o zi de liniște. Și chiar de-a avut zile de sărbători și de odihnă, trebuiau să vie și turburări măcar un ceas-două. Nicî ea nu știe de ce n'are noroc de fel. Prietina n'are; cîte a avut toate au fost niște ființe ticăloase; intrau în casa ei numai ca s'o spioneze, s'o vorbească de rău, și să stee la taclale și la risete cu Grigore Lațcu. Împrejurul ei numai cu intrigî și cu farmece umblău. Mai bine c'a sfîrșit așa: nicî să-i vie în casă, nicî să se ducă la ele. Acî numai două cucoane are cu care se mai poate înțelege, două nevaste de funcționari la casierie, mutați aici tocmai de pe la Galați. Cu dinsele mai schimbă o vorbă, două, da' incolo nu mai are pe nimeni....

Nimic nu era limpede în cugetul cucoanei Luța. Crimpee de gînduri veneau și fugeau. Din multele-i pricinî de supărări nu putea alege nicî una temeinică, grozavă,—care să-i îndreptățească oftatul de sîfșiere și murmurul dureros: «Of! Îmi vine să nebulnesc.... Îmi vine să mă dau cu capu 'ntr'o fîntînă!...»

Acî ceva turbure parcă i se strecura în trup, în minte. Ceva rece, nedeslușit, o sîfșiere, care răspundea unei frînturi de gînd, rostită înlăuntru, cu buzele închise: «De-atîția ani... de-atîția ani... nu mai am pace.... nu mai am hodină....»

De-atîția ani se trudea; jos, cu mulțămire nu se așezase niciodată, ci totdeauna căzuse pe scaun cu un oftat de amărăciune. Ș'acuma, din ciolanele atita vreme trudite se împrăștia în trup, în minte, acea sîfșiere rece și nedeslușită.

Citeva puicuți negre se apropiau cu sfială de dinsa : întindeau la fiecare pas capetele și o priveau cînd c'un ochi, cînd cu altul. Cucoana păru că le zărește ; făcu o mișcare ; ele bătură din aripă și porniră la fugă cîrciind. Clipa aceasta neobișnuită deșteptă cu desăvîrșire pe nevasta lui Lațcu. Deodată își ridică privirile cu luciri galbene, urmări paserile, apoi și le opri asupra straturilor cu verdețuri din grădină. Se ridică iute, se duse și-și alese mărar, pătrunjel și cozi de ceapă, se întoarse grăbită, ca urmărită de ceva, și intră în bucătărie. Acolo începu să cotrobăiască într'un ungher : ridică un chersin și scoase citeva bucăți de carne macră rămasă din ajun. O spală cu grijă, o așază pe fund ; ascuți cu sgomot cuțitul de marginea ceaunului, pe urmă se opri, în cumpene. «Am să fac o mincărică, ca și ieri....», șopti ea apoi, cu hotărîre. Își pregăti tîngirea, untura și începu să lucreze. Pe ușa deschisă intra lumina soarelui de Maiu. O adiere blîndă venea dinspre livezi, cu miros de flori. Liniște mare se întindea în împrejurimi ; rar se auzeau cîntînd cucoșii ; rar cite-un strigăt pornea cine știe unde,—și ajungea, din pricina depărtării, melodios până la căsuța lui Lațcu.

Cucoana Luța auzi glasuri deodată, și tresări din gîndurile ei dureroase. «Cine vine?»

Veneau încet, prin grădină, foarte ușor îmbracate, numai în papuci, cele două vecine cu care stătea de vorbă din cînd în cînd : cucoana Luxița și cucoana Ileana. Bărbații lor plecaseră la casierie, și ele se îndemnaseră într'acoace, ca să mai schimbe două trei vorbe. Cucoana Ileana era acumă căruntă, în vîrstă, mamă a multor copii. Innainta cu greu, sufla repede, și-și mișca a lene capul, făcînd să joace vîlurelele celor trei bărbii. Cucoana Luxița era tînără încă,—și ochii mai păstrău o lucire de tinerețe pe fața bălae, ofilită.

Cucoana Luța le zîmbi ușor, cu amărăciune. Și cucoana Ileana Timotei întrebă tare, subțire, așezîndu-se încet pe pătutul de lîngă fereastră :

«Ce mai faci mata, madam Lațcu ?

— Ce să fac ? ia și eu cu năcazurile ; fac oleacă de mincărică.....

— Da' că zău, madam Lațcu, nici nu te ajunge capul ce să mai faci.....»

Cucoana Luxița Gheorghiu se răzimase de ușor, își ridică alene mîna cu un boboc de trandafir, mirosînd prelung și închizînd o clipă ochii.

«Madam Lațcu, ce ai mata ? vorbeai ea încet, cu un zîmbet dulce. Parcă ești mîhnită.....»

Cucoana Luța își puse deoparte cuțitul, își șterse mîna de un colț de ștergar și rămase privind în tăcere spre cele două vecine. Apoi oftă.

«Eh, multe am !.... grăi ea cu durere. Azi dezdedimineață am avut o supărare..... Ce să fac ? dacă nu pot, așa-s eu blăstămată, nu pot.... Eu treaba trebuie s'o fac la vremea ei.... Eu

mă culc tîrziu, mă scol dimineață cînd se zărește de ziuă, și simt eu cum mi-s ciolanele fărmate.... Parcă ce hodină mai poți avea?.... Fac treabă, fac—și dela bărbat, draga mea, să mă crezi n'ai nici-o mîngiere..... El se duce, ce-l pasă? El se uită la altele...»

Ochii cucoanei Luța erau turburi și întunecoși.

Nevasta lui Timotei zise: «Doamne, madam Lațcu, n'ar trebui să te turburi pentru o ființă ca aceia....»

— De cine vorbești? Întrebă cucoana Luxița; de Aglaia lui Panaite Tomescu? Am văzut-o și eri, gătită, gătită și pudrată.... Mă mir cum de-î dă mîna....

— Da, despre dînsa-î vorba....» zise cu mulțămire nevasta lui Timotei. Iar cucoana Luța se simți deodată gata să-și verse tot focul pe care-l avea la inimă.

«O vād, o tot vād, zise ea repede. O vād gătită, o vād sulemenită, o vād îmbrăcată.... Ș'aud: ba că stă la ușă, ba că stă la fereastră, ba drăgănește la pian.... și cîți trec întorc capetele spre dînsa.... Decît dac'ași ști eu că este ceva la mijloc între dînsa și Grigore, i-ași scoate ochii.... Aceia-î femei? Vezi mată, dragă, aceia umblă numai cu mode și eu toată ziua muncesc. Eu o pălărie la doi, trei ani; eu o rochie la cinci ani.... Da' nu s'a îndura el să spue: Na, tu, făptură a lui Dumnezeu, iaca, ia-ți și tu ceva, nu umbla așa ca o calică.... De ce să nu-mi dee? că eu string, eu economisesc, eu fac dintr'un ban cît face cealaltă din zece, eu pe pudre și parfumuri nu dau nimic, eu cînsită sînt.... Și nici la un bal nu mă duc, nici la o petrecere, eu îmi caut de treabă. Ce să fac? dacă așa-s eu ticăloasă! ce pot face?... Iaca, de dimineață crezi c'am stat oleacă? ba cu găinile, ba cu grijiul, acumă cu mîncarea,—ș'acū cîte nu sînt care staū, staū și se uită pe ferești și se gîndesc la toate fleacurile?... Eu nu știu ce să mai zic, nu știu ce să mai fac, da' cîte-odată spun drept că-mi vine să mă dau cu capu 'ntr'o fîntînă!»

Și repede, cu voce plîngătoare, cucoana Luța se tînguia. Vorbi din nou despre ceia ce face ea ca gospodină, își arăta și degetele tăiate sau împunse, aduse iar vorba despre nevasta lui Panaite Tomescu, cu obidă, se întinse după aceia cu amănunte nesfîrșite asupra cuptorului stricat, pe care, iaca, nu mai era în stare să-l mai tocmească. «Și doar mode nu-ni fac, pălăriile nu-mi fac, ca aceia.... Eu nu înțeleg ce găsesc bărbații la dînsa....»

— Așa-s bărbații, așa-s.... se tînguia și cucoana Ileana, dînd din cap încet și mișcîndu-și vîlurelele bărbiei.

— Eu, drept să-ți spun cucoană Luță, zise după aceia Luxița, mirosindu-și prelung bobocul de trandafir, drept să-ți spun, ași mai lăsa toate încolo, nu m'ași mai zbuciuma așa.... Și eu am ale mele, o mulțime.... dar eu mai iaū o carte, o gazetă, mai cetesc.... Ar trebui și dumneata să te mai hodinești.... Așa—treabă și iar treabă, de la o vreme te sature!»

Urmă o clipă de tăcere. Cucoana Luța vroia să răspundă și-și fîntise ochii turburi spre tînră. Dar Luxița își ațîntea urechea la țipete cunoscute care venea din apropiere.

«Ia î zise ea tresărind. S'aud copiii..... Mă duc!.... S'o fi arzind și mîncarea pe foc!....»

Se deslipe repede de ușor, și porni grăbită.

«Ei, nu-ți vine să turbî? izbucni deodată în urma ei nevasta lui Lațcu, privind încremenită la cealaltă vecină. Dacă-ți spun! Să cetești o carte, să cetești o gazetă! Iaca de ce-mî arde mie. Iaca și asta, umblă cu flori, cu coc, și se crede frumoasă..... De-aceia crăp eu de ciudă....»

— Dumnezeu a umplut lumea cu ce-a putut, răspunse tînguitor cucoana Ileana. Ți-oî spune eu madam Lațcu, și despre madama asta un lucru de-ai să te crucești!...

Și amîndouă începură să sfătuiască un timp,—și între sfaturî cucoana Luța iar intra cu obișnuitele-î tîngurî. Avea ea în ziua aceea o durere pe care trebuia s'o reverse în cuvinte.

Iar după ce plecă și cucoana Ileana,—rămase nevasta lui Lațcu singură, tot nemulțămîtă, oftînd, și murmură cu năduh:

«Iaca și asta, umblă așa cu poșta dela casă la casă.... În casa ei nu-î un lucru așezat.... Și cînd vine bietul bărbatu-său acasă are ce aștepta până ce îmbucă o mîncare ca vai de lume!»

Intunecată,—își isprăvi trebile bucătăriei, lăsă oalele și tîngirile să scadă, apoi eși, ca să caute ouăle în cuibare.

Înainte pragului însă, înțepeni îngrozită, căscă ochii și-și zvîrlî brațele lungi în sus:

«Vai de mine și de mine! uliul!»

Cucoșul își înălțase chemarea de alarmă și găinile se repezeau bătînd din aripi la dosuri. Paserea de pradă se repezise din înălțime vîltînd și izbise în tufele din grădină o găină albă. Acum o apucase în cîngi și se trudea s'o ridice, s'o ducă cu el peste zăplaz.

Cucoana Luța începu să răcnească: «Iha-ihaaa....» prelung, cu spaimă, repezindu-se în goană. Din fugă pusese mîna pe-o cociorvă, o înălțase, și așa, printre tufe de liliaci și de coacăză, alerga, spre dușman. Găina se zbătea; uliul o strîngea în ghiare și o amețea cu bătăi de aripi în cap. Apoi la apropierea viforoasă a femeii se ridica scurt, filfti printre copaci și dispăru deodată, lăsîndu-se peste zăplaz în zbor lin.

Nevasta lui Lațcu apucă cu grijă găina, o cercetă,—apoi o puse pe pămînt înainte-î. O privi cum deschide ciocul în răs-timpuri regulate, cum stă mai mult moartă cu ochii învăluîți. Privi în juru-î, privi printre arbori în direcția în care zburase dușmanul și isbucni:

«Bată-l Dumnezeu să-l bată! acû asta îmi mai trebuia, după supărările pe care le am!.... Ce fac eu acum? Trăsni-l-ar și l-ar detuna! Iaca, moare găina....»

Ridică paserea dela pămînt, o duse în fugă până'n bucătărie, acolo o stropi cu apă,—și se uită cu turburare, cu amar la dînsa, până ce-o simți că n'îțepenește. Atunci începu să se tîngue și se blasteme încet. — Așa, mormăind cu obidă, aduse

ouăle din cuibare, așa își isprăvi treburile *sus*, ștergind repede, cu minie, colbul de prin toate colțurile salonașului, așa se întoarse, și se opri în pragul bucătăriei. Îi era sete. Se repezi cu cofa plină la fântina dela poartă. Se întoarse, umplu cănița, bău repede apa, după aceea începu să umble prin bucătărie. «Parcă mă doare capul! șopti ea. Ce Dumnezeu oiă mai fi avînd.... Nicî nu știu ce să mai fac, așa-s de amărită!»

Într'un răstimp, apoi, ascultă bătaia ceasurilor de la turnul catedralei. Erau unsprezece, trebuia să vie și Grigore și fata : trebuie să pue de mămăliguță.

La masă, fata, Lența, tăcea ca deobicei. Cîștigase în viața năcăjită a copilăriei o teamă de fiecare clipă—și o groază parcă în zilele de minie ale mamei-sa. Grigore Lațcu mîncă încet, părea nepăsător—deși vedea bine că nevastă-sa abia aștepta să izbucnească.

«Tu de ce nu mîncîci? întrebă el totuși într-o vreme.

— Mîncare îmi trebuie mie?» zise cu glas stăpînit femeia. Și deodată începu să-și verse amarul.

Iaca, așa o lasă singură, acasă, fără un ajutor, fără nimica și a venit uliul și a omorît o găină. Decît așa viața mai bine ocna, mai bine moartea.

«Lasă-mă, bre omule! strigă cu îndărătnicie bărbatul. Ș'a-poî dac'a omorît-o? O găină! Ce? e mai mult decît o găină? Mare lucru? Un cap de țară! Dă-o dracului, lasă-mă în pace, să-mi ticnească mîncarea!....»

Cucoana Luța era ostenită de atîta năcaz : abia putu să înghe:

«Înțeleg! Înțeleg prea bine! ce-ți pasă ție? Eă o rochie nu-mî fac, eă o pălărie nu-mî fac. Eă de dimineață pănă 'n sară muncesc; îmi trece ciolan prin ciolan, eă n'am o zi bună.... Ce să fac? eă nu pot fi altfel! Ce să fac? urmă cucoana Luța cu un rîs dureros : eă nu pot să ies gătîită la *zăbrê*. s'așîn calea bărbaților, să fac cu ochiul. Eă nu-mî fac mode. Eă sînt femeie cînstîită. Dumnezeu știe singur cît mă năcăjesc.... Uită-te la mine, uită-te, ce-ți pasă! Tu mîncîci și te duci, ce-ți pasă! Eă stău bolnavă aici. Imî vine să mă dau cu capu 'ntr'o fîntînă!....»

Bărbatul o privea cu nepăsare:

«Ce discînți tu acolo, bre omule? Ce vorbești de mode și *zăbrê*? Du-te și te dă cu capu 'n fîntînă, dacă n'ai ce face altceva!

— Știam eă că asta-î răsplata roabei! gemu trudnic cucoana Luța.

— Ei, și ce vrei, frate? ce vrei? ce vrei? urlă deodată bărbatul. Lasă-mă dracului! N'am să am eă nicî-o zi bună în casa asta? Alaltă-erî huet, erî huet, azi huet, de anî de zile huet,—pentru lucruri care ți se năzar ție!....»

Și omul își trînti pălăria 'n cap și eși mormăind: «Babă sue și nebună!»

Cucoana Luța se lăsă încet pe scaun și închise ochii.

Auzise. Auzise iar vorba asta. Și cînd i se ridicară pleoapele, o ură sălbatică țîșni parcă din luminile gălbui ale ochilor.—Se apropiă de oglindă, se privi, își pipăi nasul ascuțit și roș în vîrf; apoi ieși încet, coborî la bucătărie, muiă în apă o grimea albă și se legă la cap.

Lența venea din grădină. Cucoana Luța sta pe prispă. O privea lung cum vine. Ș'o opri în drum, aspru :

«Ce cauți în grădină? ce-mi umbli lela? Eu stau și mă chinuiesc și tu-mi umbli lela? Hai, pornește la școală! să nu te văd înaintea ochilor. lene!»

În după-amiaza caldă, veneau mirezme dulci din toate grădinile. Un nour trecu peste soare; cîteva picături rare pîrîră prin pulberea ogrăzii; lumină mai vie năvăli în tăcerea gospodăriei; și cucoana Luța, simțind foamea, intră în bucătărie și înghiți în grabă, în picioare stînd, o bucată de mămăligă și cîteva bucățele de carne. O înduioșare ciudată o cucerea: «Așa minîncă robii...» gîndi ea, și parcă-și simți ochii calzi. După aceia își încinse un șort și eși prin vecini, ca să caute ouă proaspete. Glasul i se auzi plîngător în ogrăzile de alături, în ogrăzile mai depărtate. Într'un tirziu se întoarse, gîlînd trudită, cu poala plină. Începu să caute cloșca, o găină mare pestriță. O găsi într'un cui-bar părăsit, între pinze de painjeni după poiată, o aduse, se năcăji o vreme ca s'o așeze pe ouă, puse o împletitură de nule peste dînsa,—și pe urmă se gîndi cu spaimă oarecum că a întîrziat cu hrînitul paserilor. Strigă curcile, gîștile, găinile, le dădu grăunțe. Le aduse și apă, cu grabă. Și după ce isprăvi cu acest năcaz, începură alte alergări, fără hodină, prin grădină la plivit, prin casă ca să pregătească rufele care trebuiau spalate adouazi;—și soarele scobora încet-încet spre asfințit, fata și Grigore se întoarseră acasă, și cucoana Luța era foarte trudită. O găsiră în fața bucătăriei, privind găina, aruncată sub gard. Fata, sfioasă, se strecură în bucătărie. Îi era sete. Pe cînd bea apă, cucoana Luța se întoarse și începu să răcnească :

«Ce faci acolo? Acu ai venit? V'ai plimbat destul?»

Fata se trase înapoi; puse rău cănița pe fund. Cucoana Luța tresări de sgomotul ascuțit al faianței sfărmate, jos pe dușamea, și se apucă de păr :

«Dumnezeule! Dumnezeule! iaca și ceașca sfărmată! De opt ani o am. Am cumparat-o dela iarmarocul Sfîntului Ilie. Acu ai stricat-o și pe asta! Iaca de-aceia, iaca de-aceia turb eu, iaca de-aceia îmi vine să mă duc în lume!...»

Copila sui cu lacrimi în ochi în odaie. Cucoana Luța o urmări cu blesteme și tînguiri. Și cînd dădu cu ochii de Grigore, iar își aduse aminte de modele și de fasoanele «celelalte de de-vale». Îndată își scăzu glasul la tînguirea obișnuită. Copila se trăsese într'un colț. Lațcu sta neclintit privind pe fereastră, și odaia se umplea de umbră. Iar cucoana Luța nu mai contenea. Încet-încet, o ameteală, o sfîșiere o cuprîndea, și parcă vedea lumină roșie pe dinnaintea ochilor.

«Toată ziua, toată ziua n'am avut pace... iaca toată ziua m'am zbatut... Și dumneaei de bună seamă că stătea la fereastră și clămpănea din pian. Eu ăi rea, eu ăi *babă*,—dumitale ce-ți pasă!... Dumneata petreci și benchetuești... Fata-ta vine și face pagube, trăsni-o-ar și n'ar mai ajunge—și tot eu ăi vinovată!

— Da' lasă, femeie, fata în pace! izbucni Lațcu. De ce-o blăstămi?

— S'o lăs în pace? Îți samănă ție! Mini-poimni are să sară la mine să mă bată! Mini-poimni aveți să săriți amândoi la mine.

— Tac! din gură, bre omule! urlă îngrozit Grigore. De un ceas ămi trăcănești la cap. Dumnezeule Doamne, azi parc'ai fost turbată.

— Nu mai pot, nu mai pot! gemu cucoana Luța. De ani de zile muncesc ca o roabă, de ani de zile, de ani de zile... ca o roabă... și n'am nici-o milă, nimica... Umbli după cele cu mode, după ticăloasa lui Panaite, și eu gem aici ca o roabă!

— Tac! din gură, bre omule! Tu știi că dela o vreme ămi es și eu din răbdări...

— Știu, știu, știu!... ah! știu!... ridea cu disperare femeia. Iaca sa! și mă bate... trîntește-mă la pămînt și mă calcă în picioare... Pe urmă du-te la cea de devale... Și eu ca o roabă aici, ca o roabă... De ani de zile... de ani de zile...

— Tac! din gură, nu urla așa, câte-aud oamenii! Mai bine aprinde lampa și pune masa...

— Nu pot să tac, că eu sînt bătrînă și nebună, nu pot să tac...»

Bărbatul rămase mut o vreme, pe cînd femeia vorbea fără oprire. Se ridică după aceia și vru să iasă.

«Und' te duci? strigă cucoana Luța? te duci devale? Eu n'am mode, eu nu-mi cumpăr pălării, ce-ți pot face? ... Du-te...

— Lasă-mă, bre omule, în pace...

— Du-te, du-te!... strigă cu îndrjire femeia și i se puse în cale.

— Lasă-mă, bre omule, lasă-mă! »

Grigore Lațcu avu deodată un urlet de minie. În colțul ei, fetița își înăbuși un strigăt de groază. Brîncită, cucoana Luța se izbi se capul de un ușor, apoi căzuse la pămînt. Lațcu eși repede, în uliță și porni încet undeva la deal.

Cucoana Luța se sculă tăcută, prin întuneric. Intră în bucătărie și ațîță focul. Puse ceaunul de mămăligă. Apoi rămase în picioare cu amar gîndindu-se la suferințele ei de ani, suferințele ei care numai aveau sfîrșit.

«Nu mai pot! nu mai pot gemu ea cu durere. Nu mai pot!... De ani de zile sufăr, dar acuma nu mai pot...» Își pipăi ămpla lovită. Și parcă din toată ființa ei trudită pornea un îndemn de hotărîre. Și ca într'un fulger se văzu în fundul fîntinei, cu capul zdrobit,—și pe acel care o chinuesc pe toți, împrejur, privind cu spaimă la fund, acolo unde roaba ăi privea cu ochi înghe-

tați. «Trebuie să sfișesc, trebuie să sfișesc !...» Și porni deodată, fără să-și dea parcă seama, spre fântina dela poartă. Când ajunsese se opri și puse mîna pe ghizdele, apoi pe roată, apoi pe lanț. Simți fierul rece. Și deodată ca într'o fulgerare, o spaimă nebună o învălui, o înfășură ca un giulgiu rece. Se întoarse, se așeză pe prispă, și căzu ca într'o nesimțire : într'o nemișcare fără gînduri, fără zbucium. Era cel dintăi popas pe care-l făcea cucoana Luța în ziua aceea. Era liniște în juru-i ; adieri dinspre grădină o răcoreau ; parcă simți dulceața odihnei în toate măduarele... Apoi ridică fruntea într'un răstimp—și raza lumina din bucătărie. Ziua ei de frămîntare încă nu se sfișise. O jale ciudată, o sfișiere ascuțită de neputință i se sui din măruntae spre ochi ; se întinse încet pe prispă și începu să plîngă. N'avea pe nimeni lîngă dînsa, nimeni nu se înduioșa de suferințele ei,—și i se părea că de-acuma va muri istovită ! Plîngea așa în tăcere. Tîrziu auzi pașii lui Lațcu. Auzi din prag și chemarea sfioasă, duioasă a fetei : «Mămuță, mămuță !...» Se ridică gemînd cu oasele trudite, și intră în bucătărie ca să pregătească cina.

Mihail Sadoveanu.

Ca și odinioară....

Am revăzut moșea iar în floare...
Blagoslovitul grâu, prăjit de soare.
Ca ș'altădată 'ntinde pe câmpie
O nesfârșită plină aurie,
Și numai ici și colo mici șuvițe
De flori îmbălsămate și pestrițe:
Iar printre ele țănoșii, făloșii
Măci roșii.

Ca marea după o groaznică furtună.
Așa părea azi câmpul potolit,
Că nimeni n'ar avea temei de bănuț
Că și p'aici, nepraznică, nebună,
Deslănțuitu-s'a revolta celor mici,
De-au tremurat palate uriașe
Și s'au simțit mai mici, mai nevoiaș.
Ca niște mușuroaie de furnici !....
Cine-ar ghici că un vulcan a fost aici ?....

Ca și odinioară, sub arșița de vară,
Țăranul strânge snopii belșugului străin:
Și-i calm, și-i harnic, bietul... Ce vită de povară!
Dă zece înainte chiar boului blajin...

Ca și odinioară, el jalea doar și-o plinge,
Cosind, în resemnatul și blindul doinci vîers...
Dar, — rătăciți în snopul ce mîna-i aspră strînge.—
Văd cîțiva măci... și-mi pare că-s petele de sînge
Ce încă nu s'au șters !

Triptic marin

Marea-i verde, liniștită,
Cînd se ivesc zorile.
O cîmpie nesfîrșită
Pare
Smaraldina, calma mare...
Dar unde-i sînt florile?

Marea la amiaz' e-albastră
Cum sînt peruzelele.
Pare-un cer... Dar nici o astră
N'are
Acest cer fără hotare.....
Unde-i sînt stelele ?

Noaptea-i neagră. S'o descrie
Cearcă 'n van cuvintele.
Noaptea-i neagră și pustie.....
Mare,
Ești un cimitir !.... Dar, care,
Unde-ți sînt mormintele ?

Cer albastru fără stele,
Verde cîmp fără de flori.
Cimitir fără morminte.....
Tu-mi stîrnești enigme grele,
Tulburîndu-mi biata minte,—
Și ca moartea mă 'nfiori....

George Ranetti.

„Postumele“ lui Eminescu^{*)}

În toată lumea este obiceiul de a se publica manuscrisele oamenilor mari, după moartea lor.—E poate un fel de nedelicateță față cu dîșii, și, desigur, nu e unul care, dacă s'ar scula din morți, n'ar fi adînc jignit că i s'a dat în vileag bucățile pe cari le-a crezut nevrednice de el însuși, ori brulioanele din cari putem vedea chinul de a crea, din cari putem cunoaște ce idei, banale adesea, și ce formă, stîngace de cele mai multe ori, au eșit întăiu de sub pana scriitorului. Dar această nedelicateță este scuzată prin marele interes ce au manuscrisele poezilor pentru cercetătorii literari. Așa că, din acest punct de vedere, publicarea manuscriselor lui Eminescu este justificată și este un lucru folositor.—Publicarea lor însă, în colecția „Autorilor clasici“, ca „poezii de Eminescu“, nu poate fi justificată. Dacă pentru cei din generația trecută, adevăratul Eminescu este și rămîne Eminescu cel din ediția Maiorescu, apoi pentru generația tînără, care a avut dela 'nceput în mînă două volume de Eminescu, „Eminescu“ este altul. Am văzut mulți tineri cetînd pe Eminescu, indiferent din volumul cel mai vechiu ori din cel nou de „postume“.—Evident că în mintea acestora există un alt Eminescu.

Și e nedrept. Eminescu nu e, nu poate fi altul decît acela ce a voit să fie el însuși. Tot ce n'a voit să fie el însuși, e foarte util pentru priceperea poetului, dar nu e adevăratul Eminescu. Acolo unde Eminescu n'a pus *toată* arta sa, nu mai este el.—Avem noi dreptul să pronunțăm vre-o opinie asupra talentului său, judecînd după vre-o „postumă“?—Am putea judeca, de pildă, pe Eminescu după sonetul Veneției din „postume“, în care nu e redată sugestiv „moartea“ Veneției, cînd în sonetul definitiv e redată atît de fericit?—Am putea să spunem că poetul Eminescu a fost uneori trivial (cum e în unele postume), cînd în acel Eminescu ce a voit însuși să fie n'a fost niciodată trivial?—Am putea spune că Eminescu a fost, ca poet, patriot-optimist (ca în unele postume), cînd în ceia ce a voit să fie, în acela așa cum singur s'a dat lumii, n'a fost patriot-optimist?—Am pu-

---

*) M. Eminescu, *Poezii Postume*, Ediție nouă, „Minerva“.

tea spune că Eminescu a făcut și poezii „ocasionale” (căci are în „postume”), când n’a voit să fie un poet ocazional ? etc.

Și atunci, nu-i așa că *postumele nu sînt de „Eminescu”* ?

Sînt unele „postume”, cele dinnainte de 1870, cari ne dau în adevăr talentul întreg al lui Eminescu dinnainte de 1870. Acele poezii, o știm din compararea cu cele *publicate* de el în același timp, sînt așa cum le putea face Eminescu pe acea vreme. În acelea, Eminescu de pe atunci a pus tot ce putea pune. E întreg Eminescu adolescent.

Dar „postumele” *de după* 1870, din perioada sa de strălucire, și care-s așa de inferioare poeziilor publicate de el în aceiași vreme, sînt, evident, aruncături pe hîrtie, impresii și note, dacă voiți, bucăți la cari nu a lucrat cu tot dinadinsul, în cari el n’a pus toată arta de care era capabil. Există una, „Demonism”, care nu e nici versificată măcar.

Aceste bucăți pot fi considerate ca material poetic. Și așa le-a considerat și Eminescu, căci tot ce e mai frumos în ele, e utilizat de poet în alte bucăți, în cele definitive.

Așa, de pildă, în poezia sa definitivă „Te duci”, Eminescu a utilizat imagini și versuri din *cinci* „postume”; în „Despărțire”, din *trei* „postume”; în „Lasă-ți lumea ta uitată”, din *două* „postume”; în „Scrisoarea I”, din *șase* „postume”; în „Scrisoarea III”, din *două* „postume”; în „Scrisoarea IV”, din *patru* „postume”; în „Rugăciunea unui Dac”, din *trei* „postume”; în „Din valurile vremii”, din *trei* „postume”; în „S’a dus amorul”, din *două* „postume”; în „Pe lingă plopii fără soț”, din *două* „postume”; într’un „Sonet”, din *o* „postumă”; în „Glossa”, din *o* „postumă”; în „Povestea Teiului”, din *trei* „postume”; în „Dorința”, din *o* „postumă”; în „Călin”, din *trei* „postume”; în „Frează de codru”, din *o* „postumă”; în „Se bate miezul nopții”, din *două* „postume”; în „Împărat și proletar”, „Luceafărul”, „Adio”, „Strigoii”, din *cîte o* „postumă”...

Nici una din aceste „postume” utilizate de Eminescu nu e *variantă* a poeziei definitive (variantele nu le-am socotit aici). Sînt poezii cu alte subiecte, la cari Eminescu a renunțat, utilizînd din ele ce i s’a părut mai frumos, salvînd, am putea zice, ce i s’a părut mai prețios. Din unele a utilizat o imagine, din altele un vers, din altele mai multe versuri, din altele strofe întregi.

Și invers: din una și aceeași „postumă”, Eminescu a utilizat versuri în mai multe din poeziile sale definitive. Exemple: Din „postuma” „Ah, ceru’tam dela zodii”, Eminescu a utilizat versuri în „Călin” și în „Dorința”; din „postuma” „Luna codrii îi pătrunde”, a utilizat versuri în „Frează de codru” și în „Lasă-ți lumea ta uitată”; din „postuma” „Prin a ramurilor mreață”, a utilizat în „Povestea teiului” și în „Lasă-ți lumea ta uitată”; din „postuma” „Renunțarea”, a utilizat idei și imagini în „Te duci”, în „Rugăciunea unui Dac” și în „Din valurile vremii”...; din „postuma” „Mureșanu”, a utilizat în „Se bate miezul nopții”

și în „Împărat și proletar“; din „postuma“, „Gemenii“ a utilizat în multe poezii și în special în „Scrisoarea IV“, în „Scrisoarea I“, în „Se bate miezul nopții“ și în „Rugăciunea unui Dac“; din „postuma“ „Diamant de nord“, a utilizat în „Scrisoarea IV“ și în „Scrisoarea I“; etc.

E clar, deci, că Eminescu, după ce a utilizat ce i s'a părut mai bun, a inutilizat pentru totdeauna bucata utilizată. A aruncat-o la coș, cum s'ar zice.

Și, încă odată, e interesantă, dar numai pentru cercetători, publicarea celor aruncate la coș. Dar această publicare trebuie făcută cu socoteală: Să se dea bucățile ca ceea ce sînt, nu ca „postume“ ale lui Eminescu.

În alte literaturi „postumele“ sînt postume (postumele lui Vigny, de pildă, sînt partea cea mai frumoasă a operei sale), iar „încercările“ părăsite sînt brulioane.

Dintre cele vre-o 120 de „postume“ din acest volum, cîteva sînt variante; vre-o 45 sînt bucăți pe care Eminescu le-a utilizat în poeziile sale definitive; vre-o 20 sînt anterioare anului 1870, din vremea cînd poetul nu se formase;—rămîn vre-o 50 a căror dată n'o știm, dar a căror epocă o putem determina după conținut.

Multe din aceste 50 de „postume“ au un caracter intim sau ocazional,—genuri în care Eminescu *n'a publicat*.

Dar și acestea i-au servit poetului ca material, căci și acestea (cași cele utilizate), dar mai ales acestea, sînt notări de impresii momentane,—o întîlnire, o vorbă, o amintire,—consemnarea fără pretenție a unor evenimente mărunte ale vieții sale, ori ale sentimentalității sale. Acest *material*, concentrat și curățit de ceea ce are ocazional, i-a servit pentru acele poezii definitive, în cari își exprimă sentimentele sale *sub specie aeternitatis*, în cari, cel mai liric poet al nostru, și deci cel mai individualist, ne dă, totuși, sufletul omenesc în general, ceea ce e etern și universal în sentimentele omenеști... În „Rugăciunea unui Dac“, de pildă, Eminescu pune în gura Dacului (și deci a ori cărui sufletmîndru căzut în „adversitate“) versuri din două „postume“, în cari poetul își cîntă durerea propriei sale vieți.

„Postumele“ acestea sînt bine venite din mai multe motive: Eminescu este un eveniment aproape inexplicabil în literatura noastră. El e așa de *mare* față cu predecesorii săi, încît nu mai poate fi vorba de o „evoluție“ a literaturii, ci de o *săritură*. Căci dela Alecsandri, Bolintineanu și chiar Alexandrescu, în chip normal nu se putea ajunge la Eminescu. Și nu vorbesc de conținutul, de tendința operei lui Eminescu. Sărituri, în aceasta, s'au întîmplat în toate literaturile. De pildă romantismul. Vorbesc numai de artă. Predecesorii săi sînt așa de puțin artiști, și Eminescu e un așa de mare artist! El a moștenit atît de puțin, și a creat atît de enorm de mult!... Și această „săritură“ părea și mai mare pe vremea cînd nu se cunoaștea decît opera sa care începe cu „Venere și Madonă“ (ediția Maioreșcu).—De cînd însă

cunoaştem bucăţile anterioare „Venerei şi Madonă”, (din ediţia Şaraga,—şi acum din aceste „postume”), putem asista la evoluţia ce a făcut-o Eminescu, care este, în acelaşi timp, evoluţia *literaturii române însăşi*, dela Alecsandri-Bolintineanu până la Eminescu, *evoluţie întâmplată însă în activitatea unui singur om, care e Eminescu*: Eminescu adolescentul, cel de până la „Venere şi Madonă”, este scriitorul care face evoluţia literaturii române dela Alecsandri până la ceea ce ne-am deprins să înţelegem prin „Eminescu”.

Eminescu începe cu exerciţii în versuri, în cari îl vedem influenţat de Eliade şi mai ales de Bolintineanu,—într’o bucată chiar de Conachi,—şi de loc de Alecsandri. Sentimentele sale sînt vagi, fără vlagă şi chiar afectate, ideile banale, subiectele ocazionale, imaginile nelămurite şi exagerate. Nimene n’ar fi putut prevedea în autorul acestor bucăţi pe autorul de mai pe urmă al „Luceafărului”, al „Scrisorilor”, al „Floarei albastre”... Dar, an cu an, Eminescu se emancipează de modelele sale, în simţire, în idei şi în formă.

În „Mureşanu”, de pildă, care ni se spune că e din 1869, apare deja „Eminescu”. Desigur, această bucată n’are încă acea înălţime neasămănată de concepţie şi de expresie, caracteristică operei genialului nostru poet, dar un cunoscător bun ar fi putut prevedea pe autorul „Scrisorilor”.

Dealtmintelea, chiar în perioada de strălucire care începe cu „Venere şi Madonă”, încă observăm două faze: faza de tranziţie („Venere şi Madonă”, „Epigonii”, „Mortua est”, etc. până la „Egipetul”) şi perioada de maturitate, dela „Egipetul” încolo...

Dela „Viaţa” (1865) până la „Venere şi Madonă” (1870) este evoluţia ce o face poezia românească dela Alecsandri-Bolintineanu până la „Eminescu”.

După această evoluţie, adică după Eminescu, va fi ridicol cine va mai scrie ca Alecsandri sau ca Bolintineanu. Dar aproape nimene nu va mai îndrăzni să scrie aşa.

Dar evoluţia aceasta a lui Eminescu până la 1870, pe lângă o evoluţie *literară*, în sensul în care am vorbit, ne mai arată şi evoluţia concepţiei lui Eminescu asupra vieţii,—am putea spune evoluţia temperamentului său,—şi care corespunde şi ea evoluţiei spiritului unei întregi categorii sociale, a „intelectualilor”: trecerea dela optimismul generaţiei dela 1848 la pesimismul generaţiei dela 1880.

Concepţia asupra vieţii, Eminescu şi-a expus-o cu strălucire în „Împărat şi Proletar”, în „Scrisoarea I” şi în alte cîteva poezii,—dintre cari nu face parte „Mortua est”, în care eu nu cred, pentru că o socot compoziţie, care îmi aminteşte „O fată tî-nără pe patul morţii” al cărei ritm îl şi are, şi care mi se pare un ultim ecou al influenţei lui Bolintineanu asupra lui Eminescu. În „Scrisoarea I” şi în „Împărat şi proletar” Eminescu, plecînd dela consideraţii metafizice, dar mai cu samă dela concepţia egoismului total şi ireductibil al sufletului omenesc, decretează pen-

tru totdeauna mizeria iremediabilă a omului.—În „Mureșanu“, din care a extras mult în „Împărat și Proletar“, deși nu e încântat de *alcătuirea* (băgați bine de samă!) a omenirii, alcătuire care nu numai dă naștere suferinții, ci și *răutății* tuturor oamenilor de pe orice treaptă socială, Eminescu totuși rămâne nestrămutat în credința progresului omenesc. În această lungă bucată a scris Eminescu strigătul de revoltă al proletarului, pe care l'a utilizat apoi în „Împărat și proletar“. Dar în „Mureșanu“ acest strigăt nu e urmat de trista constatare că :

Se petrifică unul în sclav, altu 'mpărat,

ci e urmat de mărturisirea ' posibilității „mai bine“-lui. Partea a doua din „Împărat și proletar“ este *adăogită*, reprezintă o evoluție a concepției lui Eminescu,—sub influența ' „Junimii“, cum s'a zis? ¹⁾—Nu știu. Dar desigur că această influență nu s'ar fi putut exercita, dacă Eminescu nu prezintă terenul. E interesantă o notiță, scrisă de Eminescu *ulterior*, sub titlul poemei acesteia („Mureșanu“) : „*Am scris-o într'un timp cînd sufletul meu era pătruns de curățenia idealelor, cînd nu eram rănit de noială*“.

Această credință în bine, din epoca anterioară anului 1870, se arată și în alt chip : prin frecuența notei patriotice din bucățile din acea vreme. Chiar în „Mureșanu“, poetul cîntă „mărirea“ viitoare a patriei.

Mai tirziu, în epoca de maturitate, Eminescu rămîne același adînc patriot, dar patriotismul, în această epocă, va fi o cauză de tristeță,—de pesimism,—a poetului. Ne mai avînd încredere în viitor, el nu va mai crede în „mărirea“ patriei, ci va plînge durerile,—și poate pieirea,—ei viitoare. Atunci el va evoca trecutul glorios, dar mai ales *cînstit*, pentru a-l pune în fața prezentului trist, pentru a stigmatiza, prin contrast, acest prezent, care e o decădere.

Evocarea trecutului la Eminescu este de o natură cu totul deosebită decît la un Alecsandri ori Bolintineanu. Aceștia evocau numai *gloria* trecutului, pentru a îmbărbăta pe contemporani.—Eminescu evocă mai puțin gloria, și mai ales cînstea, curăția vieții trecute, pentru a scoate în relief mizeria iremediabilă a prezentului. Pe de altă parte, un Alecsandri ori Bolintineanu n'aveau ceea ce se numește sentimentul trecutului. Nu iubeau vremurile vechi, pentru poezia lor,—ci, cum am spus, pentru gloria lor.—Eminescu iubea vechimea pentru vechime. „Basarabii și Mușatinii“, în poezia sa, nu sînt numai gloria trecutului față cu mîcimea prezentului, ci și, și poate mai ales, albastrul perspectivelor unui trecut îndepărtat. Aceasta e așa de adevărat, încît, fără a mai vorbi de „regii asiri“, pe care-i evocă de mai multe ori Eminescu, ori de „Egiptul“,—vom aminti ceea ce am putea numi

1) A circulat multă vreme zvonul că partea a doua din „Împărat și proletar“ a fost scrisă sub presiunea Junimii. Că a fost adaogată, că este o *revenire* a lui Eminescu, acum, după publicarea poemei „Mureșanu“, e sigur. Dar numai atîta e sigur.

dacismul său. Eminescu e veșnic preocupat de Daci, îi admiră, îi poetizează. Se cunoaște, îndeobște, „Rugăciunea unui Dac.” Dar dela el a mai rămas un fragment dintr’o poemă admirabilă „Decebal”, o poemă „Gemenii” (publicată în „postume”) etc.... Iar într’o „postumă” („În metru antic”), găsim o expresie, caracteristică din acest punct de vedere :

Cum pe dulcea-i liră Horaș cîntat-au
Astfel eu cercai să te cînt pe tine,
Încordînd un vers tînguios în graiul

Traco-romanice.

Acest *dacism* este o notă caracteristică poeziei lui Eminescu. Și nu-l mai găsim, pe cît știu, ca însușire esențială, decît în unele bucăți, mai ales în „Piatra Teiului”, ale lui Alecu Russo, (*alt Moldovan*).—Dacă am voi să facem antropologie, și întemeindu-ne pe cercetările d-lui Onciul, care spune că Dacii au rămas numai în munții nordici ai Moldovei, am găsi, poate, în acest *dacism* al moldovenilor, glasul singelui.... Dar nu aceasta e cauza. Cauza este, cum am spus, iubirea de vechime, puternică la Eminescu cași la Alecu Russo,—și ce poate fi mai *poetic*, în poezia trecutului românesc, decît amintirea străvechilor Daci, cari au fost odată prin munții și văile acestea... Iar lipsa acestui *dacism* la ceilalți poeți, cari au evocat trecutul, dacă se explică, cum susținem, prin lipsa de sentiment poetic al trecutului, se mai explică și prin concepția lor națională: *Persistența* Dacilor a fost negată cu îndărătnicie de naționalismul de acum 40—50 de ani, căci admiterea acestei persistențe însemna recunoașterea amestecului singelui dac în cel roman al coloniștilor,—și naționaliștii din acea vreme aveau oroare de acest lucru.—Și dacă acest *dacism* îl găsim la scriitori moldoveni, faptul se explică prin aceea că în Moldova *latinismul* a fost mai slab, aproape nul.—Vă închipuiți pe un purist ardelean, ori pe un discipol al lui, muntean, poetizînd pe Daci, „strămoșii” Romînilor ?

Un caracter deosebit al „postumelor” este humorul de nuanță veselă. Cîteva trăsături vesel-humoristice se găsesc și’n poeziile definitive ale lui Eminescu : în „Pajul Cupidon”, în „Lu-ceafărul”, dar în „postume” acest element e mult mai frecvent. O „postumă”, din care Eminescu a scos partea cea mai poetică a „Scrisoarei IV”, se isprăvește glumeț, este un fel de mistificare (vezi mai jos). Citirea „postumelor” surprinde chiar, din acest punct de vedere. Știam un Eminescu adînc sentimental, grav, chiar posomorît, amar-humoristic, cînd e humoristic,—și descoperim un Eminescu hazliu până la mistificare.—Dar cei cari l’au cunoscut, ne-au spus cu toții că Eminescu avea un temperament neegal. Caragiale ne-a spus undeva că era „vesel și trist ; comunicativ și ursuz ; blînd și aspru, etc.” și aiurea, că era : „melancolic și pasionat, deși în același timp iubitor de veselie și de petreceri ușoare...” —că era, deci, după expresia lui Platon, un *dyscolos*, la care, cum zice Schopenhauer, „preponderența abnormă a sensibilității produce inegalitatea dispoziției, pe-

riodic o veselie exagerată, iar de regulă predominarea melancoliei“.—Și, cum caracterul fundamental al sensibilității lui Eminescu era melancolia, veselia, ea, desigur, era *intîmplătoare*, dacă nu cumva era, și ea, un strigăt de deseserare, căci mulți cheltuesc cea mai strălucită vervă în momentele cele mai triste ale vieții lor. Versurile din „Sărmanul Dionis“ sînt un exemplu desăvîrșit de vervă strălucită, aparent veselă, produsă de adîncimea tristeții.

Și în multe din „postume“,—din aceste notări de impresii ocazionale,—găsim humor, căci „postumele“ oglindesc, în justă proporție, momentele de tristețe și de veselie, o tristă veselie uneori.

În poeziile sale definitive nu mai găsim decît foarte rar, cum am spus, această notă humoristică: În poeziile sale definitive, Eminescu n'a pus decît ceea ce era fundamental, am putea spune *adevărat* în personalitatea sa. Din notarea impresiilor ocazionale, Eminescu a extras ceea ce a fost esențial acestei personalități.—Din „postuma“ amintită, pe care a utilizat-o în partea cea mai poetică a „Scrisoarei IV“, el a extras poezia romantică medievală, de care era îndrăgostit, și a lăsat humorul, care era *intîmplător*, pus acolo poate într'un moment de ironie, datorită cine știe cărei decepții de iubire, decepție care l'a făcut *atunci, în acel moment*, să ia în bătaie de joc efuziunile iubirii.—Eminescu, s'ar putea zice, era dintre acei oameni în cari apare intimitatea profundă și devin cu adevărat *ei*, atunci cînd iau condeiul în mînă. La alți scriitori se observă și o mai mare, o radicală deosebire între chipul în care-și trăesc viața și între chipul în care o concep cînd *scriu*.....

În orice caz, acest humor, pe care-l găsim în „postumele“ sale, dovedește oarecare rezistență față cu invazia tristeții, oarecare luptă cu pesimismul.

În această ordine de idei, „postumele“ ne servesc să mai lămurim un lucru.

Poeziile lui Eminescu, din punct de vedere al atitudinii față cu viața, sînt de două feluri. *Pesimiste*, nu sînt decît poeziile sale filozofice, am putea spune teoretice: „Scrisoarea I“ și „IV“, „Împărat și proletar“, „Glossa“, etc.—Poeziile de iubire, dimpotrivă, ale unui *idealist*. Ele pleacă, toate, dela iubirea de viață, dela sentimentul că viața este un mare bun. Și cel mult dacă sînt melancolice, exprimînd regretul după iubirea care s'a dus.—Însfîrșit, în pesimismul lui Eminescu este, cum s'ar zice, o lacună. Dacă Eminescu nu e un pesimist consecvent, ceea ce-l face să nu fie așa sînt mai ales poeziile de iubire. Și acest lucru se vede și mai bine în „postume“. Ba încă Eminescu ni-l spune singur într'o „postumă“:

Am blestemat viața în însuși al ei miez,
Ci tu, intrînd în visu-mi, te binecuvîntez.

E drept însă că în „Scrisoarea IV“, cînd

Organele-s sfărmate și maestrul e nebun,

Eminescu face teoria schopenhaueriană a iubirii...

* * *

O importanță deosebită au „postumele“ pentru luminile ce aruncă asupra compoziției lui Eminescu.

Ele ne fac să asistăm la chinurile creațiunii marelui nostru poet,—indiscreție, desigur, dar foarte utilă pentru cunoașterea mai adîncă a lui Eminescu.

Și ce departe sîntem, după ce comparăm aceste „postume“ cu poeziile lui definitive, de naiva concepție a poetului care compune, ca un halucinat, într'un moment de supremă inspirație. „Postumele“ ne arată un om veșnic în căutarea formei tot mai perfecte ; veșnic în căutarea expresiei proprii, unice ; veșnic sacrificînd expresii îndoelnice, versuri imperfecte, strofe în cari simțirea i se pare diluată, bucăți întregi chiar, din cari nu salvează decît cîteva expresii fericite ; zgîrcit, în același timp, cu imaginile fericite, pe care le utilizează uneori după mulți ani. — Iar din fericita alegere, pe cari o face între imaginile din „postume“, din fericita perfecționare a imaginilor alese, se vedește minunat puternicul său simț de autocritică și gustul său estetic fin.

Iar toate acestea, la un loc, ne arată înalta *conștiință artistică* a lui Eminescu, ne arată cum, prin acest om, literatura romînească a făcut o evoluție enormă. *De-acum înainte*, literatura devine *artistică*, nu ca în perioada precedentă Alecsandri-Bolintineanu, cînd forma este neglijată, cînd scriitorii, cu gîndul mai mult să „îmbogățească“ literatura și să cînte anumite idealuri, sînt indulgenți cu sine înșiși, scriind, scriind mereu, cînd mai bine, cînd mai rău, cum dă Dumnezeu...

Dela Eminescu, nu se mai poate scrie decît artistic. Dela Eminescu, toți scriitorii, și cei de talent și cei fără talent, au forma bună, și în opera lor nu mai găsim, alătura de bucăți corecte, bucăți rîdicole, rușinoase, ca în opera lui Bolintineanu și chiar Alecsandri.

Și nu vom exagera, credem, dacă vom spune că Eminescu este părintele literaturii *artistice* romîne.

Ni se pare interesant să arătăm *geneza* cel puțin a unei poezii a lui Eminescu, cu ajutorul „postumelor“,—rămînînd ca cineva să facă un studiu complet asupra poeziilor lui Eminescu, din acest punct de vedere.

Aleg „Scrisoarea IV“. Presupun că cetitorii o cunosc bine. Iată versurile din „postume“, utilizate de Eminescu în această „scrisoare“ :

Și dealuri departe pe-o linie clară
 Inseamn'a lor umeri pe cerul de sară,
 Cu stincile negre ruine strivite,
Cu muchile'n lundă frumos zugrăvite.

Și par urieși ce'ntr'un cuib de balaur
Păzesc o măreață comoară de aur,
 Căci luna ce'n dosul lor roșă răsare
 Comoară arzindă în noapte se pare.

Uimit *Cavalerul* privește la lună
 Dumbraва șoptește, isvoarele sună,
 Aruncă toiage de raze de neaună
Și albă'n ferestre e orice perdeauă.

Incet cavalerul s'apropie'n zvonul
Al undelor palizi... zărește balconul,
Cu frunze 'ncărcatu-i, prin grile în glastre
Cu roze de Șiras, liane albastre.

Iar papura sună de-al undelor treer
Și'n iarba înaltă suspină un greer...
 Și vînătă-i umbra, și rumână-i sara
 Și'n dulcea tăcere răsundă ghitara

„Văzut'am în visul junie-mi bogată
 Un înger—o taină în alb îmbrăcată
 Și fruntea-i încunjur'o boltă de stele
 Și ochii ei limpezi ca moi viorele.

„*Apari cu-a ta haină de scumpă mătășă*
Ce pare'ncărcată de brumă-argintoasă,
 Să văd a ta umbră de lună 'nmuetă
 În păru-i de aur înalt-mădrietă“.

S'aude'n balconu-i foșnirea uscată
A hainelor lungi de matasă bogată.
Ș'apare prin flori aplecată pe grile
Frumoasă aratare a dulcei copile. etc.
 („Diamant din nord“)

De-odată luna 'ncepe din ape să răsae,
Și pân la mal durează o cale de vâpae,
Pe-o repede 'nmîire de unde o așterne,
Ea, fiica cea de aur a negurii eterne.
Cu cît lumina-i dulce pe lume se mărește,
Cresc valurile mării și malul negru crește.
 Și aburi se ridică din fund de văi de dealuri,
 O insulă departe s'a fost ivit din valuri,
 Părea că s'apropie, mai mare, tot mai mare,
 Sub blîndul disc al lunii stăpînitor de mare.
 („Răsărit de lună“)

Se clatin visătorii copaci de chiparos
Cu ramurile negre uitându-se în jos.
Iar tei cu umbra lată, cu flori până 'n pământ
Spre marea 'ntunecată se scutură de vînt...
(„Gemenii“)

Nu am chip în toată voia
În privirea-ți să mă pierd,
Cum îmi vine, cum îmi place,
Drag copil să te dezmierd.

După gît să-ți pun eu brațul,
Cu săruturi să m'adap
Și tăcînd... cu ochii numai
Să te 'ntreb clătînd din cap.

Să te 'ntreb în toată ticna,
Gură 'n gură, piept la piept :
«Tu pricepi ce 'ntreb acum,
Îți sînt dragă? Spune drept !»

Dar abia mă'ntînd cu botul,
Iaca sare cleampa 'n broască —
De mătuși și de rudenii
Dumnezeu să te păzească !

Întorc capu 'n altă parte
Și mă uit în jos smerit :
Doamne, nu-i în lumea asta
Vr'un ungher pentru iubit ?

Haide tată, haide mamă,
Dur la deal și dur la vale,
Ba că „vremea e frumoasă“
Ba că „ploaia e pe cale.“

Iară tu sucești țigara,
Smulgi la fire din musteți
Și'n vorbirea 'nteressantă
Torni câte-un cuvînt isteț.

Si ca mumii egiptene
Stau cu toții 'n scaun țepeni,
Tu cu mîinile 'ncleștate,
Tot cu degetele depeni.

Iară eu să-mi ascund risul,
Duc batista mea la nas,
Căci desvolți atîta spirit
Ca vițelul de pripas.

Și la ceas mecanicește
 Înțelept te uiți și rece :
 „Cite ceasuri ?“ toți întreabă.
 „Ceasuri ? Șapte, fără zece“.

Și cu minile în poale
 Ei pe scaune-au înlemnit
Si vorbesc de slugi și cloște,
 Doamne, tare mi-i urît !

*Și nu pot în toată voia
 În privirea-ți să mă pierd,
 Cum îmi vine, cum îmi place,
 Drag copil, să te desmierd.*

(„Iubita vorbește“)

Am subliniat versurile care se găsesc în „Scrisoarea IV“, lăsând nesubliniate pe acele la cari Eminescu a renunțat, găsindu-le, cu drept cuvînt, că nu merită să intre în opera sa definitivă.—Așa, de pildă, din ultima bucată, Eminescu a renunțat la strofa care începe cu „Haide tată, haide mamă“, căci, după evocarea „mătușilor“ și a „rudeniilor“ dintr'o strofă anterioară, această strofă nu numai nu e necesară, dar nu este nici de bun gust, și este și în contradicție cu economia generală a bucății : căci dacă inoportunitatea „mătușilor“ și a „rudeniilor“ evocă o împrejurare vulgară, să-i zicem de mahala, din viața îngustă și *nepoetică* a micii burghezii, viața care se opune poeziei iubirii,—inoportunitatea „mamei“ și a „tatei“, de cari se plînge fata în strofa omisă de Eminescu, dă pe față, la față, un sentiment de mahalagioaică, și deci un element nepoetic în sufletul fetei,—pe cînd, pentru economia bucății, e necesar ca să fie un contrast între poezia din sufletul fetei și între prozaismul împrejurărilor.

Versurile dela : „Iară eu să-mi ascund risul“ încolo, sînt amplificare, în orice caz o îngrămădire inutilă de note, cari mai sînt și prea „ușoare“ : în loc să zugrăvească cu amărăciune împrejurările de azi ale iubirii,—prin humorul lor, ele banalizează sentimentul de revoltă.

Tot așa, din bucata întâia, Eminescu a lăsat la o parte strofa care începe cu : „Văzut'am în visul junie-mi bogată“, pentru că nici viziunea nu e clară (poate nici sinceră) și, deci, nici forma expresivă.

Acum, să comparăm cîteva versuri din acele pe cari le-a utilizat Eminescu cu versurile definitive din „Scrisoarea IV“, spre a vedea *cum se corija* Eminescu pe sine însuși. Aceasta ne va arăta acel simț de autocritică, acel gust estetic și marea exigență față cu sine însuși a marelui nostru poet,—setea sa de perfecțiune.

În „postuma“ sa, Eminescu zice :

Și dealuri departe pe-o linie clară
 Înseamnă lor umeri pe cerul de sară,
 Cu stîncile negre, ruine strivite,
 Cu muchile'n lundă frumos zugrăvite.

Și par urieși ce'ntr'un cuib de balaur
 Păzesc o măreață comoară de aur.
 Căci luna ce 'n dosul lor răsărise
 Comoară arzîndă în noapte se pare.

Aceste versuri au devenit în „Scrisoarea IV“:

Luna tremură pe codri, se aprinde, se mărește,
 Muchi de stîncă, vîrf de arbor ea pe ceruri zugrăvește,
 Iar stejarii par o strajă de giganți ce-o înconjoară,
 Răsăritul ei păzindu-l ca pe-o tainică comoară.

Eminescu a lăsat versurile dela început, unde e vorba de „dealuri“, căci acele versuri sînt cuprinse în cele trei cuvinte: „Muchi de stîncă“.— A lăsat și cele două versuri *justificative*: „Căci luna ce-n dosul, etc.“, concentrîndu-le în unicul vers propopeic: „Luna tremură pe codri, se aprinde, se mărește“. Prin aceasta nu numai a scăpat de versul *justificativ*, care începe cu „căci“, dar descripția a căpătat o mare putere. În loc de imaginea stîncilor, cari par urieși ce păzesc comoara de aur (=răsăritul lunii), Eminescu, adăugînd la peisaj stejarii, spune că aceștia sînt paznicii urieși, imagine mult mai frumoasă; iar stejarii păzesc, deadreptul, „răsăritul lunii“, pe care Eminescu îl *compară* cu o comoară,—și nu „comoara de aur“,—concepție mai fericită, căci expresia directă dă mai multă putere; metafora, aici, era o preciozitate.—Epitetul, apoi, de „tainică“, pus în locul banalului „de aur“, este de o puternică sugestie, căci ne evocă, în adevăr, tăcerea nopții, pășirea înceată a lunii deasupra codrului, misterul naturii într'o noapte de vară...

Am comparat aci primele versuri din prima bucată, ca să încep cu începutul.—Cetitorul să compare și celelalte versuri din bucata întâia și din celelalte bucăți, și va găsi exemple și mai bune de felul cum se corija Eminescu pe sine însuși.—Să compare, mai ales, „postuma“ a doua de mai sus („Răsărit de lună“) cu pasajul corespunzător din „Scrisoarea IV“, și va vedea ce a scos Eminescu din această „postumă“, eliminînd, corijînd, căutînd expresia unică, imaginea clară și frapantă.

Iar dacă ținem socoteală și de *variante*, atunci ne vom da samă complet de munca creatoare a lui Eminescu. În „Povestea Teiului“, de pildă, Eminescu a utilizat trei „postume“. Dar „Povestea Teiului“ are o *variantă*, care este o primă redactare, mai puțin reușită. Poezia definitivă „Povestea Teiului“ este, deci, corijarea altei bucăți, care bucată, la rîndul ei, conține material corijat din trei „postume“.

Dar din compararea acestor „postume“, transcrise mai sus, cu „Scrisoarea IV“, se pot vedea și unele particularități, de cari am vorbit în partea dintăiu a articolului.

Se știe că „Scrisoarea IV“ are două părți: În prima se cîntă amorul romantic medieval; în a doua se zugrăvește pro-

zaicul amor de azi și se face teoria,—schopenhaueriană,—a amorului, după care urmează versurile, în cari Eminescu spune că e „sătul de așa viață”.—„Postumele”, din cari a extras Eminescu o mare parte din materialul „Scrisoarei IV”, au ca subiecte: Prima („Diamant din nord”) este o poveste humoristică: un cavaler, căruia o fată îi spune să-i aducă diamantul din nord, dacă vrea să-l iubească, se duce peste nouă mări și nouă țări, prin locuri pline de primejdii, de balauri și șerpi, ca’n povești, nu se lasă ademenit de o altă fată frumoasă, găsește în fundul mării diamantul,—se trezește deodată sub balconul iubitei sale, căci visase c’a fost după diamant, strănută, căci răcise prin somn, fata ride de „amoru-i prostatec.”—A doua („Răsărit de lună”) este un pastel, în care se zugrăvește acest moment al nopții.—A treia („Gemenii”) este o poemă, în care e vorba de un rege dac.—A patra („Iubita vorbește”) este tînguirea hazlie a unei *fete* că nu o lasă rudele singură cu iubitul ei, și zugrăvirea cu humor, de cătră fată, a ținutei stîngace a iubitului în fața rudelor.

Cum vedeți, din bucăți cari au cu totul alt subiect,—și pe cari, storcîndu-le de tot ce-au avut bun, le-a condamnat,—poetul a extras o *altă* poezie. Cel mult dacă ultima conține o parte din subiectul „Scrisoarei IV”, dar și această ultimă „postumă” se deosebește mult, și *caracteristic*, de fragmentul corespunzător din „Scrisoarea IV”. Aici vorbește o *fată*, în „Scrisoarea IV” un bărbat.—Aici poezia e *intimă* și *ocazională*, în „Scrisoarea IV” e *generală*, căci nu e vorba de iubirea sa, și nici a *cui*va, ci de felul și împrejurările iubirii de azi.—Aici e humor vesel, în „Scrisoarea IV” humorul vesel a dispărut tot și a rămas numai humorul amar, și numai atîta cît e necesar spre a satiriza împrejurările iubirii de azi.

Așa dar, mărginindu-ne numai la „Scrisoarea IV”, —pe care am ales-o pentru alt scop,—găsim, în dosul operei perfecte, general-omenești și sumbre a lui Eminescu, o altă operă, pregătitoare, cu caracter mai intim, mai ocazional, mai optimist și mai vesel, din „postume”.

Sînt „postume” la cari Eminescu a renunțat, păstrînd însă cîteva versuri, cari i-au servit ca punct de plecare pentru o poezie definitivă întreagă. Așa, de pildă, din „postuma” intitulată „In metru antic”, Eminescu a luat strofa penultimă și, în ritmul ei, a scris o altă bucată, poezia definitivă „Ođă în metru antic”.

Încă vre-o cîteva observații înainte de a isprăvi aceste cîteva note și impresii asupra „postumelor” lui Eminescu.

Între „postume” e una în proză, „Demonism”, dar cu rîndurile scrise ca versurile. Să fie acesta un procedeu, dacă nu obișnuit cel puțin întîmplător, al lui Eminescu? Să-și fi fixat el, întotdeauna sau uneori, în forma prozei, ideile, îmbrăcate în cele dintăi imagini ce i-au venit în minte, spre a versifica *pe urmă*? Ar fi interesant de știut acest lucru, foarte important din punct de vedere al concepției și execuției artistice.

Și încă ceva.

Cine a cetit proza lui Eminescu, mai ales articolele lui politico-sociale, a observat că acela care, în poezii, are cea mai curată și mai estetică limbă românească, în proză are o limbă care lasă, adesea, mult de dorit: neologisme curioase, ardelanisme, germanisme în construcții, etc. Parc'ar fi doi oameni.—Nici în „postume“ limba lui Eminescu nu e bună. Nu e nici curată, și nu e nici estetică. Cetitorul poate a observat acest lucru chiar și numai din citațiile de mai sus, cari nu sînt din cele mai caracteristice din acest punct de vedere.

Se vede că Eminescu s'a luptat mult cu limba. În bucățile de dinainte de 1870, s'ar putea zice că limba lui e detestabilă. E mai prejos de Alecsandri, și poate și de cît alții. În „postumele“ de după 1870 (din perioada de strălucire!) limba e mai bună, dar cu mult mai prejos decît în poeziile ce publică *în același timp*.

Se vede că Eminescu, și în privința limbii, se corija, făcea selecție în propria sa limbă, cum am văzut că proceda și în privința ideilor, simțirilor și imaginilor. Și același gust estetic, aceeași autocritică, aceeași exigență față cu sine l'a făcut să pună în poeziile-i definitive cea mai frumoasă limbă românească,—limba care a devenit tipul limbii literare artistice, limba în care scriu scriitorii de azi.

Toată această penibilă sforțare, în atîtea direcții, a marelui poet se explică și prin temperamentul său, dar mai ales prin faptul că n'a avut predecesori. El a trebuit să-și formeze și limba literară și limbajul poetic,—lucruri pe cari poeții din țările culte le găsesc gata. Unul din meritele lui Victor Hugo e și acela că a îmbogățit limbajul poetic, dînd valoare poetică unor expresii până atunci excluse din poezie. Dar Eminescu a creat aproape pe deantregul limba poeziei românești, avînd să fixeze, prealabil, și limba literară.—Și cu cît mai mare poet ar fi fost el, dacă nu și-ar fi cheltuit jumătate, poate, din energia sa intelectuală cu crearea acestor lucruri, pe cari poeții, cari au în urma lor o literatură formată, le găsesc deagata, căci, precum în știință, tot așa și în literatură, cei ce vin în urmă adaogă numai la capitalul acumulat... Și,—fiindcă am apucat pe calea părerilor de rău după cele ce ar fi putut să fie altfel,—cu cît mai mare poet, iarăși, ar fi fost Eminescu, dacă minunatul instrument, cu care a cîntat „floarea albastră“, nu s'ar fi sfărmat la al treizeci și doilea an al vîrstei sale... Sau, cel puțin, dacă până la această catastrofă, el n'ar fi fost silit să se îndeletnicească cu atîtea lucruri străine de poezie, ucigătoare pentru un om ca dînsul...

Progresul neconținut în adîncirea vieții și în frumuseța formei, ce se observă și în perioada sa de maturitate, dela „Venera și Madonă“ până la „Scrisori“, progres care nu avem nici un motiv să credem că ar fi încetat, ne face să presupunem, cu tristețe, culmile la care ar fi ajuns cel mai mare și cel mai nefericit scriitor al nostru.

G. Ibrăileanu.

Cronica Artistică

Muzeul Aman *

Dacă adevărat este că vrsta culturală a unui popor se măsoară după monumentele sale de artă, întocmai după cum se numără și vrsta unui stejar după inelele concentrice ce prezintă trunchiul, apoi sintem culpabili de o mare vină. Vină ce constă în nepermisa cochetărie de a fi ascuns, parcă înadins, toate manifestările și monumentele artistice, după cari să se fi putut vedea etatea respectabilă a culturii poporului român. Și aceasta a făcut pe vecinii noștri, cari în această privință cu mult ne-au întrecut, să ne considere ca veniți în urmă în rîndul națiunilor civilizate ale Europei răsăritene.

Azi înfine ne-am deșteptat din amorțeala ce ne cuprinsese; ne-am hotărît în fine să ne arătăm vrsta adevărată. Domnește un alt curent, mult mai sănătos.

Regele, în primul rînd, apreciind marea însemnătate a monumentelor Voevozilor noștri, a căutat să le scoată din nou la lumină și să le redea splendoarea lor de odinioară. Astfel, grație grijii și ajutoarelor date de Suveran, avem azi în toată strălucirea lor monumentele falnice și unice nu numai în țara noastră, dar în lumea întreagă. Curtea de Argeș, Trei-Erarhi și toate celelalte biserici încă nerestaurate, stîrnesc cu drept admirația tuturor. Reprezentante ale unor vremuri destul de îndepărtate, ele constituie cele mai frumoase și arătoase hrisoave ale belșugului și culturii înaintate a poporului nostru.

Urmind pilda dată de Rege, statul, la rîndul său, a înscris între preocupările sale îngrijirea și restaurarea monumentelor noastre istorice. Zi pe zi noi înșine sintem surprinși, văzînd că se scoate la lumină, din întunericul nepăsării noastre, așa de frumoase dovezi ale unui trecut atît de bogat, de care putem să fim atît de mîndri.

În același ordin de idei am început să adunăm cu religiozitate și

---

* Opera pictorului e pe larg analizată în „*Catalogul Muzeului Aman*”, acum apărut. 1 vol. 80. 89 pp. și 32 ilustrații. Minerva 1908.

micile dar așa de importante rămașițe răzlețe, cari ne redau o idee despre viața strămoșilor noștri.

Mulțumită mișcării create și protejate tot de sus și în special de Domnița noastră, de Principesa României, s'a deșteptat, înfine, priceperea și iubirea celei mai scumpe moșteniri a noastre : a acelei moșteniri care este încă vie, și se manifestă în acel simț artistic atât de subtil, de care este însuflețit poporul nostru. Poezia populară, cu duioasele ei doine, și-a găsit emulul în arta populară, cu splendidele ei țesături și neîntrecutele sculpturi.

Aprecierea artei populare, este cea mai bună dovadă a redeșteptării noastre naționale.

Acum că ne cunoaștem trecutul și știm să apreciem calitățile sufletești ale poporului nostru, sentimentul național se simte mult mai întărit. Cu fața altfel senină ne putem uita și noi peste umerii vecinilor noștri, cari până azi ne erau superiori.

Toate aceste mișcări, însă, încep de abia să se închege : la zeci de ani de distanță, Regele inaugurează cîte o catedrală ; ici și colo, ra-reori numai, se înnoșește din nou cîte o bisericuță, al cărui clopot a fost menit să tacă atîtea veacuri ; muzee noi încep să se instaleze provizoriu și cu mijloace restrînse ; muzeul cel vechiu, el însuși cuprins de frigurile vremii, începe pare-se să scuture colbul învechit de pe odoa-rele sale.

Inaugurîndu-se seria deschiderii muzeelor cu cea a lui Aman, ea nu se mai poate opri aici. Muzeului primului întemeetor al învățămîntului artistic în România, trebuie, în mod fatal, să-i urmeze în cel mai scurt timp muzeul celui mai mare pictor al nostru, care a imortalizat pe veci, sub cea mai frumoasă a ei înfățișare, țara și poporul nostru.

Bisericiuții lui Aman trebuie să-i stea în față catedrala lui Grigorescu.

Și nici atunci nu ne vom putea opri. Va trebui iarăși, tot cît mai curînd, să se ridice înfine și acel mare templu al romînismului, în care să se oglindească, în toată splendoarea ei, cultura bogată a popo-rului romîn. Acesta va fi Muzeul de artă națională.

În această plăcută așteptare, să ne bucurăm și să sărbătorim pri-mul pas făcut, căruia alții vor urma în curînd.

Soarta, care în nepărtinirea ei distribue așa de bine toate, parcă dinadins a hotărît, ca tocmai muzeul lui Aman să fie primul inaugurat. El a fost primul întemeetor al învățămîntului artistic în țară și pe urma lui s'au putut desvolta toate mișcările ce înregistrăm astăzi. Căci, pe lingă artist, înainte de toate sărbătorim pe Aman ca întemeetorul vieții artis-tice la noi. Pe cînd contemporanii săi puneau temeliiile României mo-derne, Aman ridica și el un alt edificiu, acel al artelor frumoase. Această operă este exclusiv a lui. Greutățile cu cari a avut să lupte n'au fost puține și numai focul sacru, de care era animat, l-a făcut să le învingă.

Ca mai toate marele figuri ale timpului său, Aman face parte din clasa boerească ; el este fiul serdarului Dumitru Aman, boer craiovean,

iar mumă-sa, Pepita Paris, era de origine greacă. El se născu la 1828 sau 1831 la Cimpulung. Avînd de la început predispozițiuni pentru artă și învingînd greutățile ce îi opuneau părinții săi, el reuși să plece la Paris, hotărît să devie pictor. În adevăr el reuși să reabiliteze cuvîntul și ocupația de zugrav, atît de desprețuite odinioară la noi în țară. La Paris el ajunse în curînd la succese foarte strălucite. Pînza sa reprezentînd bătălia de la Oltenița e citată cu multe elogii de criticii francezi ai vremii. Din nefericire tînărul artist a intrat în societatea unor pictori cari erau ultimii reprezentanți ai unui gen de pictură cu totul învechit. Maeștrii săi Drolling și Picot erau urmași ai clasicizmului lui David, pe care școala cea nouă a lui Delacroix îi lăsa atît în umbră. Prin influența lui Horace Vernet și alți ilustratori de bătălii, Aman începu și el prin pictarea scenelor de războiu.

Incidentul plecării lui la Constantinopol, pentru a prezenta pînza sa, bătălia de la Oltenița, Sultanului, hotărâște și activitatea ulterioară a pictorului. Profitînd de o ocazie favorabilă, el ia parte la războiul din Crimeea și ne lasă pînza sa, bătălia de la Alma, care deasemenea fu mult apreciată de Parizieni. În aceste prime lucrări ale lui, el se resimte grozav de influența tenebrozilor italieni, foarte la modă atunci. O dovadă despre această nefastă înfrîurire este și copia bătăliei lui Salvator Rosa, ce se găsește în Muzeul nostru. Aceeași tonalitate bituminoasă, aceleași efecte de lumină factice se regăsesc și în alte pînze ale lui, din această primă epocă. Un bun exemplu este „Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazu“, expusă în Muzeu.

Despre talentul și meritele incontestabile ale lui Aman ne dă o bună dovadă portretul său, făcut la Paris. Acesta este cu siguranță cea mai bună lucrare dintre toate ale lui, și nu putem de cît să regretăm că Aman nu s'a consacrat mai cu dinadinsul portretului, în care specialitate ar fi ajuns desigur la adevărate capo d'opere. El însă—cum singur ne spune într'una din numeroasele sale scrisori cari ne-au fost păstrate,—considera pictura mai mult ca o ilustrare a istoriei. În adevăr, venînd în țară, îl vedem consacrîndu-se din nou mai mult scenelor cu subiect patriotic sau războinic. El contribue, ca și Alecsandri în poezie, la popularizarea prin imagine a marilor noștri eroi și în special a lui Mihai Viteazu. Tot de la el avem interesantele și marile tablouri reprezentînd unirea principatelor și depunerea jurămîntului Domnitorului Carol I.

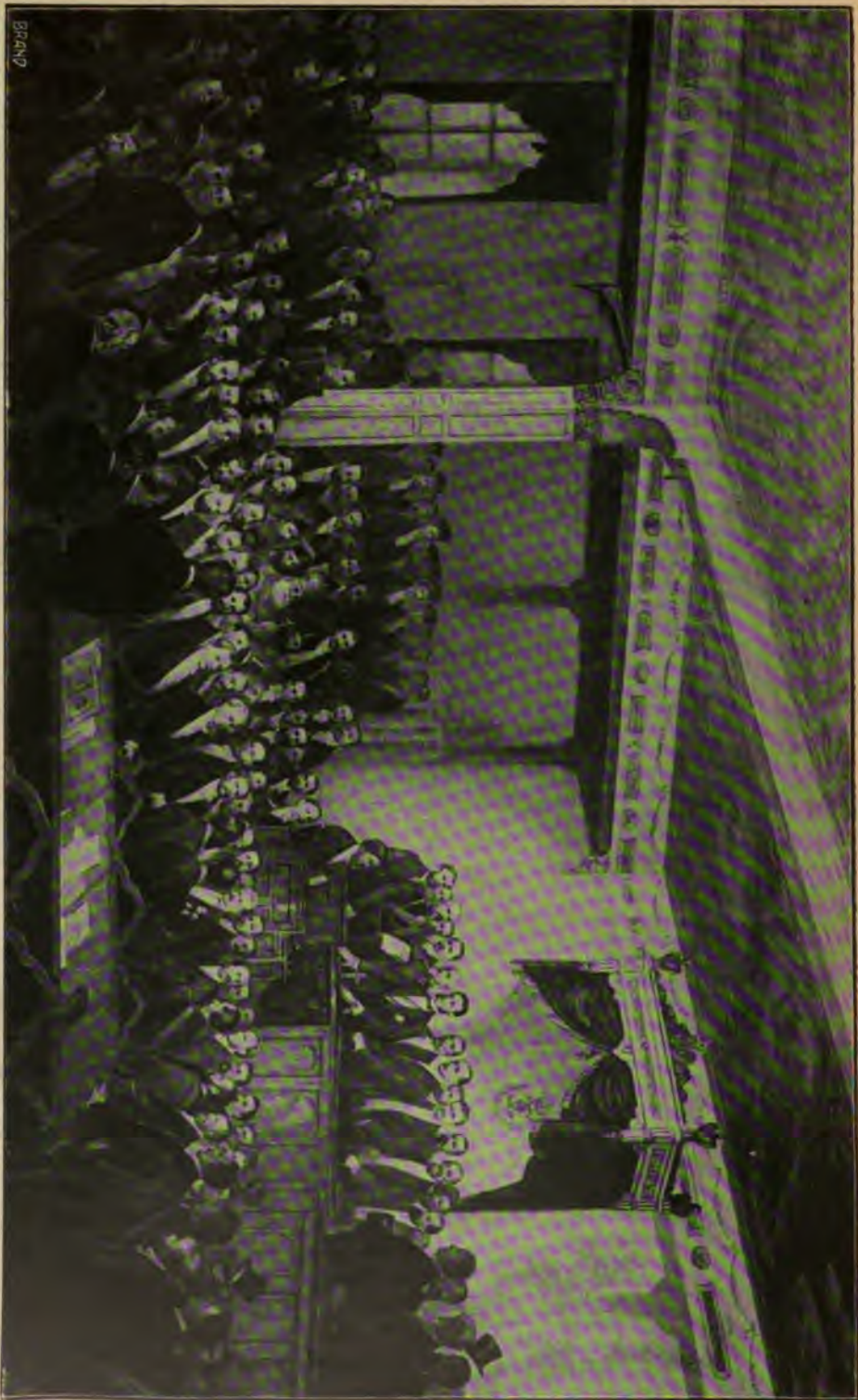
Toate aceste lucrări ale lui, deși nu lipsite de merite din punct de vedere formal, nu sînt însă însuflețite de acea concentrare și vervă caracteristică, care face nota distinctivă a adevăratelor capo d'opere. Dar nu numai în picturile sale rezidă marele merite ale lui Aman. Omagiul ce astăzi i se aduce se cuvine în primul rînd întemeetorului școlii de arte frumoase.

De abia întors în țară, Aman simțînd lipsa totală a unei mișcări artistice, lucră din răspuțeri pentru înființarea școlilor de artă. În 1864

Gravuri ale pictorului Th. Aman:
1) Portretul său; 2) Canania.

BRAND

Th. Aman: Domnitorul Carol I depune jurământul pe Constituție.

Th. Aman : După culesul vici.

Atelierul pictorului Aman, de el însuși.

el este numit directorul primei școale de „Belle-Arte“, cum i se zicea atunci, și timp de peste 20 de ani el necurmat lucrează la prosperarea acestei școli. Intreaga pleiadă de tineri artiști de astăzi e formată din foști elevi ai lui Aman. El se ocupă de educațiunea lor și după esirea lor din școală, după cum se vede din numeroasele scrisori ce primea dela foștii săi elevi plecați în străinătate. Școala decurând înființată fu la un moment lipsită de sprijinul oficial, și numai grație lui Aman ea putu să subziste timp de doi ani fără nici un ajutor al statului.

Acestea sînt merite ale pictorului, care niciodată nu trebuie să fie uitate. În afară de școala de bele-arte, tot lui se datorește și înființarea primelor noastre galerii de tablouri, ajutat fiind în aceasta de poetul Bolintineanu, în calitatea sa de ministru al cultelor.

Dar nu numai în învățămîntul oficial se resimte influența lui Aman. Intreaga mișcare artistică a timpului era condusă de el. Atelierul său, muzeul de astăzi, era singurul centru artistic în care se aduna elita bucureșteană a timpului. Aman, după cum ni-l arată tabloul alăturat, reprezentînd atelierul său, sta neclintit la șevalet, pe cînd în juru-i se perindau amicii și cunoscuții săi, atrași prin farmecul conversației și cunoștințelor sale alese și variate. Căci artistul, după cum se constată din scrisorile sale, era și un fin literat și un bun violoncelist.

În orele sale libere Aman s'a ocupat și cu sculptura. Mai toate mobilele, cari ornează azi încă atelierul său, sînt lucrate de el însuși. O altă fază interesantă a activității sale artistice este acea a gravurilor.

Nc-au rămas de la el peste 80 de plăci gravate.

Neînteruptă și bogată a fost activitatea lui Aman până în ultimile sale momente. Atîns, în ultimii ani, de o boală grea, el nu găsea alinare suferințelor sale decît lucrînd, lucrînd mereu.

În 19 August 1891 artistul nostru își dete obștescul sfîrșit, în mijlocul lumii bogate de el create.

O ultimă a lui dorință rămînea să fie realizată: Opera lui din viață să continue a fi pildă urmașilor săi. În acest scop, el hotărîse ca atelierul său să serve drept muzeu după moartea sa. Cu o venerație demnă de toată lauda, doamna Aman, văduva pictorului, păstră moștenirea neuitatului său bărbat. La un moment însă opera era periclitată să fie răsîndită. Mulțumită interesului ce Regele arată întotdeauna față de opera lui Aman, aceasta fu salvată. D. Spiru Haret, ministrul cultelor, apreciînd interesul de a păstra generațiilor viitoare o imagine cît mai desăvîrșită a primului nostru pictor, reuși, înfine, în 1904, să cumpere pentru stat imobilul și întreaga moștenire artistică rămasă de la Aman. Acestea constituie Muzeul ce acum s'a inaugurat.

Al. Tzigara-Samurcaș

Cronica economică

Economia națională și utilizarea creditului public.

Chestiunea de a ști cînd este necesară utilizarea creditului public, precum și chestiunea influenței împrumuturilor asupra economiei naționale, au fost, vreme îndelungată, nelămurite. Neclarificarea aceasta sta în legătură cu concepția vechilor economiști despre gospodăria și cheltuelile statului. Adam Smith socotea numai acea muncă productivă, care servea la producerea de bunuri materiale,—munca cheltuită în producerea bunurilor imateriale fiind socotită ca cheltuită fără folos. În economia statului producîndu-se bunuri imateriale, munca și cheltuelile relative erau socotite ca neproductive, și ca atare se credea necesar ca ele să fie complet înlăturate sau cel puțin diminuate. Cu atît mai mult, erau socotite drept pierdute capitalurile împrumutate, și conform acelei concepțiuni, statul trebuia numai „în extremis” să utilizeze creditul său, și numai atunci cînd veniturile n’ar fi îndestulătoare întru acoperirea cheltuelilor. Cei mai vechi economiști germani, ca Nebenius și Rau, erau absolut împotriva împrumuturilor.

Se datorește economiștilor germani moderni, în mare parte, clarificarea acestor chestiuni, și în special lui Dietzel și Adolf Wagner, cari, analizînd influența cheltuelilor statului asupra economiei naționale și concludînd la productivitatea și a muncii ce produce bunuri imateriale,—în cazul nostru la productivitatea gospodăriei statului—au clarificat toate celelalte chestiuni, precum și utilizarea în mod permanent a creditului statului și influența împrumuturilor asupra economiei naționale.

Pentru a preciza cazurile, cînd este necesară utilizarea creditului public, trebuie să analizăm mai întîi clasificarea cheltuelilor statului, fiindcă în legătură cu această clasificare, stă lămurirea primei chestiuni.

*

Dietzel stabilește un criteriu precis de distincție a cheltuelilor statului (Das System der Staatsanleihen), pe care le împarte în ordinare și extraordinare.

Efectele utilizării bunurilor produse în gospodăria statului sînt durabile, sau trecătoare. De acest caracter depinde clasificarea cheltuielilor publice. Cînd efectele utilizării bunurilor produse de stat sînt momentane, astfel că necesitatea renăscînd, renasc implicit și cheltuielile destinate să le producă, atunci cheltuielile vor fi ordinare. Ex. cheltuielile făcute în scop de a răsplăti munca funcționarilor statului. Munca depusă de funcționarii are drept țel punerea în funcțiune a întregului sistem de mașinărie a statului, funcționare ce va produce bunurile necesare fiecărui cetățean și pe cari fiecare în parte nu le poate produce. Aceste bunuri trebuiesc produse în mod permanent, fiindcă consumarea lor renaște necesitatea—și implicit cheltuielile,—pentru plata muncii celor chemați să le producă.

Cînd efectele utilizării bunurilor sînt durabile, astfel că prin utilizarea lor permanentă trebuințele sînt încontinuu satisfăcute, încît cheltuielile ce ar avea de scop satisfacerea acestor necesități nu mai sînt necesare, aceste cheltuieli vor constitui cheltuielile extraordinare. Așa în construirea unei noi artere de comunicație, care odată efectuată, utilizarea ei va satisface în mod permanent trebuințele, fără de a mai necesita vre-o nouă cheltuială, cheltuielile ce vor necesita construirea liniei ferate și dotarea ei cu tot materialul rulant necesar, vor fi cheltuieli extraordinare, pe cînd cheltuielile pentru plata personalului, precum și cheltuielile pentru reparațiuni și întreținere în bună stare a materialului, vor fi ordinare.

Criteriul stabilit de Dietzel este foarte just, nu însă complet, de oarece nu se pot conform acestui criteriu, distinge în mod absolut toate cheltuielile statului.

Este foarte just că durata efectelor utilizării bunurilor produse de stat, este un criteriu care ar putea determina cheltuielile; sînt însă cheltuieli ce nu se pot determina după această distincție: sumele necesitate de un războiu de pildă. Aceste cheltuieli ar fi extraordinare nu fiindcă durata efectelor obținute prin aceste cheltuieli ar fi permanentă, căci foarte ușor ar putea apare un nou război. Ele vor putea fi mai rațional clasificate nu după timpul cît vor dura efectele utilizării bunurilor produse, ci după criteriul de a nu putea fi cu siguranță prevăzute. În cazul acesta, criteriul stabilit de Dietzel nu-i îndestulător și Adolf Wagner mai stabilește unul nou: posibilitatea prevederii unei cheltuieli, sau a necesității ce i-ar da naștere.

Conform acestui criteriu, ordinare vor fi acele cheltuieli, ce vor avea un caracter permanent, fiindcă se repetă în mod periodic necesitatea ce le cauzează, necesitate ce se poate prevedea cu ușurință. Extraordinare vor fi acele cheltuieli ce n'au un caracter permanent, ce nu pot fi prevăzute, fiindcă necesitatea ce le va cauza nu poate fi prevăzută; astfel sînt necesități ce apar pe neașteptate și trebuiesc îndeplinite neapărat: cheltuielile unui război, cele necesitate pentru potolirea unei

răskoale interne, sau cheltuelile necesare pentru ajutorarea celor păgubiți în cazuri de inundații, etc.

Adolf Wagner mai stabilește și un al treilea criteriu, în legătură cu durata aplicațiunii unui buget :

Cheltueli ordinare, conform acestui ultim criteriu, sînt acele votate de parlament pe un period fix de ani, formînd bugetul stabil, precum se obicinuește în Anglia și care cuprinde cheltuelile destinate la plata datoriei publice, la întreținerea armatei, la plata listei civile, iar cheltueli extraordinare sînt acelea ce formează bugetul cheltuelilor nestabile și cari se votează anual. Această diviziune are avantajul de a face posibilă parlamentului o studiere mai amănunțită a bugetului, avînd a se ocupa cu studierea numai a unei părți, ceea ce pune la dispoziția membrilor parlamentului mai mult timp și face să nu se mai voteze bugetele ca până azi, în cîteva zile.

Stabilirea criteriilor de distincțiune a cheltuelilor statului a fost indispensabilă pentru a decide cari din cheltueli vor fi acoperite din împrumuturi. Pe împărțirea cheltuelilor se bazează utilizarea creditului statului.

Toate cheltuelile ordinare vor fi acoperite din resurse ordinare, impozite ; toate cheltuelile extraordinare din resurse extraordinare, obținute prin utilizarea creditului statului.

Conform acestei reguli, utilizarea creditului statului nu mai este întîmplătoare, ci permanentă. Acest punct constituie superioritatea noiei teorii relative la felul de acoperire a cheltuelilor statului, teorie stabilită de Dietzel și completată de Adolf Wagner.

Se naște acum întrebarea : de ce cheltuelile ordinare să fie acoperite din impozite și cele extraordinare din împrumuturi ?

*

Capitalul național, ca și capitalul în posesia economiei private, se împarte în capital fix și circulant. Prin capital național se înțelege în genere totalitatea bunurilor ce sînt în posesia statului. Din aceste bunuri, o parte sînt în posesia economiei private și sînt utilizate la producerea bunurilor necesare în economia privată, și altele sînt în posesia statului și sînt întrebuințate în economia statului pentru crearea acelor bunuri pe cari fiecare gospodărie și fiecare economie privată în parte nu le poate produce.

Din capitalul național, capitalul fix îl vor constitui localurile necesare funcționării instituțiilor publice, teatrele, muzeele, rețelele de comunicație sub orice formă, totalitatea bunurilor ce vor putea fi utilizate în mod permanent în producția statului ; iar capitalul circulant îl vor alcătui bunurile necesare producțiunii statului,—materia primă prin analogie cu producțiunea industrială,—în cazul nostru capitalul din care se va plăti aparatul funcționăresc.

În gospodăria statului va figura nu în mod direct materia primă din industrie, ci va fi mai mult o analogie de funcțiuni. Precum în industrie este necesară utilizarea materiei prime ce va fi transformată în noile bunuri ce sînt a se produce, tot astfel în gospodăria statului, sînt necesare sumele de bani, ce ar recompensa munca funcționarilor cari vor pune în mișcare întregul aparat de guvernămint. Cu sumele primite de la stat, funcționarii își procură bunurile necesare, bunuri ce indirect constituiesc materia primă sau capitalul circulant din industrie. În industrie, pentru ca producția să persiste, sînt necesare depozitele permanente de materie primă; tot astfel și în gospodăria statului sînt în mod permanent necesare sumele ce vor retribui personalul de funcționari, fără de care economia statului nu poate fi concepută.

După o formulă mai concentrată a lui Dietzel „Capital fix este cel disponibil, capital circulant cel în formație; cel fix este format din contribuțiunile generațiunilor trecute și moștenit de generațiunile prezente, pe cînd cel circulant este format din contribuțiunile generațiunilor prezente și consumat de acestea.

Capitalul fix național se mai împarte în capital material și imaterial: capitalul material îl constituie totalitatea instituțiilor publice, a edificiilor, rețelelor de comunicație, iar capitalul imaterial îl constituie însăși ordinea dinăuntru a unui stat, consecința organizării lui, organizare ce are drept rezultat siguranța publică, la adăpostul căreia se poate desvolta și produce fiecare gospodărie privată, fiind ocrotită de silniciile celorlalți conlocuitori, silnicii ce ar stinghiri procesul de producție și însăși valoarea obiectelor produse.

Distincțiunea capitalului național, în fix și circulant, a fost făcută spre a face posibilă analogia cu ceea ce se petrece în economia privată, cu privire la sursele ce obicinuiesc să alimenteze capitalul fix și circulant. Pe această analogie se va baza destinarea resurselor ce vor alimenta, și în gospodăria statului, capitalul fix și circulant.

În marile întreprinderi industriale și în gospodăriile private, totdeauna capitalul circulant, cheltuelile destinate procurării materiei prime, sau, în rezumat, toate cheltuelile de producție, se alimentează din venit, pe cînd extinderea producțiunii și a capitalului fix se face din capitalul ce sau va fi disponibil, sau va fi procurat pe cale de împrumut (în societățile pe acțiuni, prin emitere de obligațiuni). În gospodăriile private, capitalul circulant sau capitalul necesar la întreținerea gospodăriei se alimentează din venit, iar în cazul cînd e necesară o instalare mai mare a gospodăriei, cu un mobilier mai bogat, atunci rareori se fac aceste cheltueli din venit și de cele mai multe ori din capital.

Pe aceste considerațiuni se bazează regula că veniturile ce le va pune la dispoziția gospodăriei statului capitalul circulant se vor alimenta din impozite, iar veniturile destinate a spori capitalul fix și respectiv producția, se vor face din împrumuturi, respectiv din capital.

Veniturile cari vor alimenta capitalul circulant vor fi resurse ordinare și se vor alimenta din impozite, iar resursele ce vor spori capitalul fix, constituind cheltuelile extraordinare, vor fi alimentate cu resurse extraordinare, respectiv, împrumuturi.

Dietzel concludă la aplicarea absolută a acestei reguli fără a ține în seamă că practica lucrurilor nu permite în totdeauna această aplicare. Adolf Wagner completează și în acest punct pe Dietzel, reducând aplicarea acestei reguli la prealabila analizare a împrejurărilor.

Sînt cazuri în cari împrumuturile nu pot fi contractate fiind dăunătoare economiei naționale. Aceste cazuri concrete dau naștere întrebărilor : cînd cheltuelile extraordinare vor fi alimentate din împrumuturi și cînd din impozite ?

*

Spre a putea analiza cazurile cînd cheltuelile extraordinare vor putea fi alimentate din împrumuturi, fără a cauza prejudicii economiei naționale, trebuie să analizăm diferitele surse, cari alimentează un împrumut public.

I. Împrumuturile pot fi alimentate din capitalurile disponibile ale unei economii naționale. Se înțelege prin capitaluri disponibile acele sume disponibile ce nu mai găsesc plasare în întreprinderile economice și cari, sînd în neactivitate, pot fi cu folos utilizate în scopul obștesc. Existența acestor capitaluri, e numai apanagiul țărilor bogate, în cari capitalul este numeros, pe cînd țările cari sînt la începutul dezvoltării economice, nu dispun de asemenea capitaluri de rezervă. Chiar în țările foarte bogate, este greu de stabilit cînd în adevăr asemenea rezerve de capital sînt disponibile, fiindcă fluctuațiunile piețelor sînt foarte nesigure, și foarte brusc, de la o epocă de inactivitate, cînd cererea de capitaluri este mică, se poate trece la o perioadă de supraactivitate și supraproducție. Oricît de bogată ar fi o națiune în capital, un împrumut intern, alimentat din capitaluri de rezervă, va avea de rezultat ridicarea dobînzii, fiindcă tocmai prin prea marea rezervă, de capitaluri în raport cu cererea, sînt scăzute dobînzile. Prin întrebuițarea acestor capitaluri în gospodăria statului, fatal va crește dobînda. Toate aceste constatări ne dovedesc cît de greu este a preciza momentele cînd capitalurile sînt în realitate disponibile. Împrumuturile alimentate din capitalurile disponibile cînd în realitate există, vor fi folositoare economiei naționale fiindcă pe de o parte, vor spori, prin extinderea capitalului fix, producțiunea statului și numărul bunurilor imateriale produse în interes obștesc ; iar pe de altă parte aceste împrumuturi vor constitui și un mijloc de plasare sigur pentru capitalurile disponibile, cari altfel ar putea fi plasate în întreprinderi hazardate.

II. Sursa împrumuturilor n'o constituie numai capitalurile dispo-

nibile, ci și capitalul ce este deja utilizat și valorificat în producția economiei naționale.

Influența acestui fel de împrumuturi va fi nefavorabilă economiei naționale. Primul efect va fi ridicarea dobânzei, prin năvălirea capitalurilor în gospodăria statului și prin diminuarea capitalurilor necesare diferitelor întreprinderi naționale. Întreprinderile fiind îngreuiate și numărul lor scăzând, ocaziunile de plasare a muncii lucrătorilor vor scădea în număr, și mai ținând samă și de întreprinderile condamnate să dispară din cauza scumpetei banilor, lăsând o mulțime de brațe fără de lucru, ne putem închipui mizeria ce va fi cauzată de această împrejurare. Astfel de împrumuturi izbesc mai mult în clasele sărace decât în cele bogate, fiindcă aceste din urmă, prin perceperea veniturilor sub formă de dobândă, dela capitalurile plasate în rentele de stat, își vor continua viața liniștită de mai nainte.

Cînd în asemenea împrejurări, sporul de cheltueli este absolut indispensabil, atunci vor rămănea două căi spre a procura sumele necesare :

1) Se vor spori impozitele.

Este constatat că impozitele sînt plătite de fiecare gospodărie din limitarea consumației și, fiindcă există în firea omenească năzuința de a înlătura prin orice mijloc lipsurile, — prin sporul producției, respectiv al cîștigului.

În împrejurările mai sus descrise, în cari economia națională este foarte săracă în capital, prin sporul impozitelor nu se va înlătura și posibilitatea sporului cîștigului fiecărui individ, ceace s'ar întîmpla cu siguranță dacă în astfel de împrejurări s'ar contracta un împrumut intern.

2) Se va face împrumutul din capitalurile disponibile ale economiilor naționale streine, sau așa zise împrumuturi cu capital strein.

Împotriva acestei categorii de împrumuturi s'au făcut multe obiecțiuni, în mare parte întemeiate, obiecțiuni ce cad în fața foloaselor obținute pentru economia națională prin utilizarea acestui fel de împrumut.

Împrumuturile alimentate din capitalurile disponibile ale națiunilor bogate, în asemenea împrejurări, nu vor putea fi decât salutare. Vor spori mai întăiu capitalul național, vor spori puterea de producție a economiei naționale, fiindcă sporind capitalul fix național, va spori și producția economiei naționale respective, și posibilitatea de a produce a fiecărui individ. Să luăm un exemplu național: împrumutul ce statul român l'ar contracta pentru construirea noului pod peste Dunăre, care să deschidă un nou debușeu comerțului și produselor economiei noastre naționale, spre marea Adriatică. Prin acest împrumut, se va spori mai întăiu capitalul fix național, se va spori producția națională, fiindcă prin crearea de noi debușeuri se va stimula producția, ce va crește chemînd la viață noi capitaluri. Din aceste capitaluri noi produse, va fi posibilă plata dobînzilor și amuîțărilor împrumutului contractat în scopul sus numit.

Se obiectează împotriva acestui fel de împrumut că economia na-

țională, prin plata anuală a dobânziilor și anuităților, este tributară unui stat strein. Este just că anual va fi necesară plata unor dobânzi și anuități, nu-i însă mai puțin adevărat, că aceste plăți se vor face din capitalurile noi create prin creșterea producției, ce n'ar fi fost posibilă fără sporirea capitalului fix național.

Cu această ocazie, vom cita pe Adolf Wagner, care se exprimă cum urmează asupra acestei chestiuni :

„Imprumuturile de capital strein, folosesc în mod permanent națiunilor ce le contractează, egalind diferențele de dezvoltare economică și culturală. Se poate cu seriozitate afirma că creditul internațional are un rol civilizator“. [Finanzwissenschaft B.I.S. 775].

Un defect rămîne neînlăturat : greutatea națiunii contractante de a-și ocroti în timpuri de criză valuta metalică.

În cazuri de criză, națiunile în posesiunea titlurilor de stat, caută să le plaseze vinzându-le ; aceste titluri afluează în țara care a contractat împrumutul fiind revindute aci ; iar numerarul trece granița. Printr'o politică de discount înțeleaptă se va putea înlătura acest inconvenient.

Prin analizarea surselor împrumuturilor am analizat și împrejurările în cari împrumuturile sînt folositoare economiei naționale și cazurile în cari sporul impozitelor este mai favorabil de cit contractarea de împrumuturi. Cele precedente arată evident că alimentarea cheltuelilor extraordinare prin utilizarea creditului public nu poate fi considerată drept regulă generală și că cu drept Adolf Wagner mărginește aplicațiunea acestei reguli la prealabila analizare a cazurilor concrete.

*

Vreme îndelungată chestiunea utilizării creditului public a rămas nelămurită. După vechea teorie, creditul statului trebuia utilizat numai în extremis, cînd cheltuelile nu puteau fi acoperite din resursele obicinuite. Dietzel, prin formularea criteriului de distingere a cheltuelilor în ordinare și extraordinare, a deslegat indirect problema utilizării creditului statului, destinîndu-l la alimentarea cheltuelilor extraordinare. Adolf Wagner a complectat criteriul de distincție al cheltuelilor limitînd și prea marea generalizare pe care Dietzel o da regulii că în orice împrejurări cheltuelile extraordinare vor fi alimentate din împrumuturi. Wagner limitează aplicațiunea la prealabila analizare a împrejurărilor.

Cu toate că teoria schițează o cale sigură de urmat, practica financiară în majoritatea cazurilor e în contradicție cu teoria.

Prin clasarea cheltuelilor în ordinare și extraordinare, s'au hotărît și resursele ce le vor alimenta. Cheltuelile ordinare vor fi alimentate din resurse ordinare, impozite ; cele extraordinare din resurse extraordinare, împrumuturi.

Adesea practica financiară a utilizat resurse extraordinare, împru-

muturi, la acoperirea cheltuelilor ordinare, urmînd o cale absolut contrarie celei schițate de teorie. Acest expedient atrage după sine era deficitelor cronice, cari vor fi defavorabile din toate punctele de vedere economiei naționale. Singurele mijloace pentru a restabili echilibrul fiind în aceste cazuri nu contractarea de împrumuturi, cari constituie paliative ce pentru moment vor completa cheltuelile,—se va întreprinde sau reformarea sistemului de impozite, sau reducerea cheltuelilor. Un astfel de caz de economii îl avem de înregistrat în istoria noastră financiară—economiiile bugetare din 1901.

Se obicinuește în asemenea împrejurări a se condamna în mod absolut utilizarea creditului public și nu greșita lui utilizare.

Mai sînt împrejurări de înregistrat cînd practica urmează o cale greșită în utilizarea creditului public, anume, cînd împrumuturile sînt întrebuițate în scopuri efemere și nu pentru satisfacerea unor necesități reale. În aceste cazuri se obicinuește iarăși a se condamna însuși sistemul și nu modul greșit de aplicare.

În toate aceste cazuri este de criticat modul de aplicațiune și nu însăși utilizarea creditului statului în genere, care, în mod rațional aplicat, nu poate fi decît folositor economiei naționale.

18 Iunie, 1908. Berlin.

Const. C. Moteanu.

Cronica Internă

— Pentru ce s'au răsculat țărani? ¹⁾ —

Răscoalele din Martie 1907, cum e și foarte firesc, au dat naștere unei bogate literaturi, de studii și broșuri, asupra *cauzelor* acestor tulburări.

Viitorul istoric al vremurilor noastre va găsi desigur în aceste lucrări, mai mult sau mai puțin serioase și documentate, un material prețios pentru caracteristica diferitelor curente provocate de mișcarea țărănească în mijlocul societății noastre culte, la clasele „dirigente” și la „intelectuali”—dar numai arareori se va putea în adevăr lămurii și asupra cauzelor adânci ale mișcării însăși.

* Și cine se interesează mai ales de aceste cauze, nu va putea trece cu vederea cartea d-lui Radu Rosetti, pe care ne propunem să o analizăm aici, și care, în fond, se prezintă ca o urmare a celebrei lucrări anterioare: „Pământul, sătenii și stăpînii în Moldova”.

Primele capitole ale acestui nou volum, d. Radu Rosetti chiar le consacră unui rezumat din „Pământul, sătenii și stăpînii în Moldova”, sub titlul general de „originile chestiei țărănești” (cartea I), arătîndu-ne astfel rădăcinile adânci ale situațiunii actuale.

Celor ce sînt dispuși să înflorească relațiile „patriarhale” dintre boeri și țărani în trecut, istoricul durerilor și pătîmirilor țărănimii noastre le pune în față „acte și documente”, din cari reiese adevărul crud:

„Am auzit,—spune d-sa,—lăudîndu-se de mulți *sistemul patriarcal*, care ar fi domnit în țările noastre înainte de punerea în lucrare „a regimului regulamentar.... Nu încapе îndoială, că se găseau boieri „drepti și milostivi către țărani supuși lor, dar mîile de acte cercetate „de mine în această privință mi-au lăsat impresiunea că acești părinți ai „țăranilor erau niște rare excepțiuni și că obștea stăpînilor era alcătuită „din oameni cu totul lipsiți de scrupul, cînd interesul lor era în joc.... „Un sistem de legături patriarcale între stăpîn și săteni ni poate părea

---

1). **Radu Rosetti**,—*Pentru ce s'au răsculat țărani?* București. 1908, (687 pagini). prețul 10 lei.

„lucru frumos, numai fiind că-l privim din depărtare, în realitate însă, frumusețile lui n'au existat nici la noi, nici alurea” ¹⁾.

Un specialist, de competența lui von der Golz, ne spune în această privință și despre Germania :

„Dacă oborîrea sistemului vasalității locuitorilor săteni către stăpîni se deplînge de mulți, cari sînt însuflețiți pentru acest sistem, privindu-l ca patriarcal, o asemenea părere se sprijină pe o desăvîrșită necunoștință a împrejurărilor de atunci. Se poate ca pe ici și colea vasalii unor stăpîni buni să fi dus o viață de suferit, dar aceasta era mai mult o excepție decît o regulă, și în deobște starea lor era de plîns. Încrederea reciprocă domnea numai arareori, mult mai adesea constatăm apăsare și tratamente rele dintr'o parte, de cealaltă ură, ne-supunere, neștiință și sălbătăcie.... Celui care citește scrierile agricultorilor și ale economiștilor veacului trecut, ba și de la începutul celui de față, celui care cunoaște părerile regilor prusiani și acele ale oamenilor de Stat din acea vreme, nu-i este cu puțință să admită că între stăpînul de moșie și țărani supuși lui să fi existat un regim patriarcal” ²⁾.

Excesele și abuzurile de putere ale boerimii noastre, chiar prin exces de rău, au servit, după cum ne arată d. Radu Rosetti, cauza progresului, fiindcă au aruncat în opoziția împotriva lor toate elementele sociale, și chiar pe boerii cei mici, în momentul critic al istoriei noastre, în momentul introducerii regimului regulamentar :

„Acest exclusivism al boerilor mari, purtarea lor față de niște oameni cari aveau aceeași origine ca și ei, cu cari strămoșii lor trăise pe un picior de desăvîrșită egalitate și cu cari aveau vechi legături de rudenie, a fost din partea lor o cumplită greșală, dar totodată un serviciu neprețuit adus cauzei redeșteptării naționale. Dacă boerii cei mari ar fi privit pe acei mici, cari se deosebeau de ei numai prin faptul că erau săraci, ca frați și ca semeni, dacă le-ar fi făcut o parte în foloasele lor, dacă n'ar fi cerut și nu și-ar fi însușit privilegiul de fapt, speciale pentru familiile lor, dacă ar fi pus frîu lăcomiei și setei lor de pămînt, necăutînd a pune mîna pe moșioarele boerilor săraci și a mazărilor, dacă cu prilejul Regulamentului Organic n'ar fi pus mîna pe toată puterea politică, dacă boerimea întreagă, [ar fi] rămas(ă) unită, cuprînzînd aproape toată pătura cu știință de carte din țară, toată inteligența ei, [ea] ar fi opus revendicărilor democratice o stavilă, care, dată fiind slăbiciunea și lipsa de cultură a țărănimii și neînsemnătatea clasei orășănă, nu s'ar fi putut doborî nici în cincizeci de ani. Pentru țară în deobște și pentru țărănimie în special, această lăcomie și această lipsă de măsură a boerimii celei mari a alcătuit un mare și neprețuit ajutor, căci lor li se datorește faptul că cauza națională a găsit cadrele, și

1) p. 38—39.

2) *Dr. Th. von der Goltz: Die ländliche Arbeiterklasse und der preussische Staat*, p. 189, în Radu Rosetti, op. cit., pag. 39.

„chiar mare parte din feciorii oastei care a doborât privilegiile, a dezrobit poporul și a făcut Unirea“¹⁾.

* * *

Istoria modernă a țărănimii noastre se împarte în mod firesc în trei epoce distincte: 1) epoca regulamentară, 2) epoca luptelor pentru emanciparea țărănimii, care se isprăvește prin legea rurală dela 1864, și înfrîșit, 3) acel regim hibrid al legilor de „învoeli agricole“, ce s'a stabilit în urma legii dela 1864 și a durat până în ziua de astăzi și care apare ca cea mai apropiată cauză a răscoalelor din Martie 1907.

Situațiunea creată țărănimii din Moldova prin Regulamentul Organic ne este cunoscută deja din „*Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*“.

Știm că Regulamentul Organic nu numai a consacrat toate speciațiunile legiuirilor de sub Alexandru Moruzi, din 1805, și de sub Ioniță Sandu Sturza, din 1828, dar a mers în această privință și mai departe, desbrăcînd de pildă țărănimea și de drepturile ei străvechi z-supra pădurilor.

În noua lucrare a d-lui Rosetti sînt cu deosebire interesante paginile în cari se arată înfrîșirea ce a avut Regulamentul Organic asupra gospodăriei țărănești. Capitolul IV din cartea a II-a a acestei lucrări, care a fost întăiu publicat în revista noastră²⁾, ne arată cum avîntul economic al țărănimii a fost oprit în loc, cum agricultura pe care o făceau țărani moldoveni în Țara de jos a fost distrusă, și țărănul silit să ducă o viață de trîndăvie relativă și de lipsă de prevedere și economie.

Mulțumită acestui regim, în Moldova s'a accentuat acel sistem de exploatarea țărănului prin creșterea continuă a arenzilor și scăderea prețurilor de muncă, care sistem în zilele noastre a ajuns la înflorirea lui desăvîșită.

„Limita superioară a acestor prețuri,—spune d. Rosetti,—pentru munca angajată de mai înainte, n'a mai sporit de loc deatunci; muncile făcute de țărani în Moldova în anii din urmă, pentru datorii din trecut, pentru angajamente făcute din iarnă, pentru învoeli de îmaș și de locuri de arătură și pentru produsele luate, nu depășiau limita superioară a prețurilor cu care se plăteau aceleași munci în anul 1849. Înșă prețurile cu cari li se arendează acum pămînturile de arătură și de îmaș, *cînd sînt moderate*, întrec pe acele de atunci *de patru sau de cinci ori*, în multe cazuri chiar *de șapte și de opt ori*“.

În realitate, prețurile muncii n'au rămas staționare, ci *au căzut* mai jos, fiindcă, cum arată d. Radu Rosetti, „nu trebuie uitat că, între

1) Ibid. p. 44.

2) *Viața Romînească*, 1907, No. 10.

„1830 și 1859, prețul obiectelor de primă necesitate crescuse în chip foarte însemnat“ ¹⁾).

Nu e de mirare că țărănimea a căutat să protesteze împotriva situației ce i s'a creat, prin unicul mijloc ce i-a mai rămas la dispoziție, — în urma potolirii oricărui protest mai activ cu ajutorul balonetelor rusești, — prin fugă, *bejănie*, cum se exprimă d. Radu Rosetti :

„Obștirea noiei legiuri aduse nemulțumirea la culme. Sătenii nu mai avură energia trebuitoare pentru a se răscula, dar, încă din luna lui Maiu 1833, din satele de pe Prut ale ținuturilor Iași, Dorohoiu și Fălciu, începură a porni bejănari în Basarabia. întâiu plecară oameni singuratici, apoi familii, mai pe urmă sate întregi. Această bejănie sporia din zi în zi și amenința să se întindă și asupra satelor mai depărtate de graniță“ ²⁾).

Și mai jos:

„Nemulțumirea se dovedi cu prisosință în anul următor, 1834, când sătenii începură a se bejăni pe la toate granițele, acei din Bacău peste munți, acei din ținuturile dealungul Prutului în Basarabia, acei de lângă Dunăre la Turci. Nemulțumirea și bejănia erau mari, mai cu samă în ținuturile Fălciu și Covurlui, de unde fugiau peste Prut sate întregi în urma împilărilor unora din posesori, și chiar din proprietari, și din cauza noiei *pravili* care le strimțora cu desăvârșire locurile de hrană, de cari erau obișnuiți să aibă belșug. Se numi o comisiune sub președinția Logofătului Lupu Balș, însărcinată să cerceteze pricinile bejăniei, să liniștească pe locuitorii rămași și s'aducă înapoi pe cei fugiți. Din lucrările comisiei reesă, în modul cel mai drastic, chipul neomcnos în care erau tratați țărani moldoveni pe acea vreme și exploatarea nerușinată a căror pradă erau“ ³⁾).

Spre rușinea clasei noastre diriguitoare de pe vremuri, cauza adevărată a acestei bejănii a fost constatată într'un act oficial, de un reprezentant al puterii străine cotropitoare, generalul Kisselev care, în darea de samă asupra stării Moldovei în 1832—1833, spune că principala cauză o constituie: „*împilările unor proprietari și arendași, cari, de parte de a cruța pe săteni, au intervertit în interesul lor aducerea la îndeplinire a noiei legi*“ ⁴⁾).

Culmea însă a fost atinsă, când guvernul Moldovei a intervenit la guvernul imperial al Rusiei ca să-l ajute să împiedece acest exod în masă al țărănilor noștri, și pentruca țărani fugiți în Basarabia să fie retrimiși la vetrele lor.

D. Radu Rosetti reproduce din arhivele statului răspunsul guvernului rus, tradus în limba vremii, care dă o lecție de înaltă moralitate și

1) Ibidem, p. 115.

2) Ibid. pag. 78.

3) Ibid. pag. 80.

4) D. C. Sturea-Scheianu, Acte și Legiuri, vol. I, pag. 157, citat de Radu Rosetti, op. cit., pag. 58.

de înțelepciune politică ocîrmuirii și boerimii moldovenești (sublinierile sînt ale d-lui Rosetti):

„Din științele adunate într'aceasta de către *Ministerstvâ* [rusă] se descopere că *toți locuitorii trecuți de aceea, au fost* locuitori de prin „satele boerești și mănăstirești și au fost nevoiți a căuta liman în Rusia, sau din pricina asupririlor varvaricești a proprietarilor și a posesorilor sau din împovorarea lor cu nenumărat lucru a boerescului, sau din pricina lipsei de mijloace pentru hrana lor, că nimeni dintre dînșii nu au mărturisit ca să fi săvîrșit vre-o faptă criminalicească sau măcar cea mai mică necuviință și că la cercetarea ce li s'au făcut la carantină, la dînșii s'au găsit numai niște lucruri țărănești... [Vădit ocîrmuirea și boierii calomniase pe țărani !....] Se înțelege că învinovățirile ce isvodesc asupra-le proprietarii și posesorii nu meritarișesc crezare și că luarea de măsuri spre precurmarea unor asemenea neorîndueli și strîmtoriri va fi cel mai adevărat mijloc spre stăvilisirea trecerii locuitorilor Moldovei în Rusia)”.

Ne-am deprins să nu mai roșim...

Ca de obicei, d. Radu Rosetti ilustrează toate abuzurile și exacțiunile, de cari sufereau sătenii din Moldova sub regimul regulamentar, cu probe documentare foarte numeroase (pag. 117—137). Voiu cita un singur caz: Spătarul Petrache Cosmiță, împuternicitul lui Beizedea Grigore Sturza, reclamă de la locuitorii din Borca suma de 160,680 lei, pentrucă aceștia i-ar fi rămas datori cu munca, care, pe temeiul învoeli încheiate între ei, se ridică la această valoare. Din fericire pentru locuitori, Mihai Vodă Sturza fiind destituit pe acea vreme, guvernul a însărcinat pe ispravnicul de Neamț, defunctul Lascar Catargiu, să cerceteze cazul. Și ancheta a dovedit că toată datoria locuitorilor se reducea la... 168 lei 20 parale!.... Lascar Catargiu a povestit în urmă autorului, că a fost îngrozit de chipul în care vechilii lui Beizedea Grigore încărcase oamenii la socoteli. A găsit, de pildă, părechea de opinci, care valora pe atunci un leu, pusă în socoteală cu o carboavă (12 lei 20 parale), etc. ²⁾

Din volumul pe care-l analizăm acumă se poate face o comparație foarte sugestivă între regimurile sub cari trăiau țărani în Muntenia și în Moldova.

Pe cînd în Moldova, încă de la Alexandru Moruzi, dreptul străvechiu al țăranilor la folosința hotarului locuit de ei e mărgenit, precum și zilele de muncă de mult nu se mai socotesc în mod natural, ca „zile proaste“, cum se zicea în Moldova, ci după un „nart“ de muncă, fantastic în exagerarea lui pentru cantitatea de muncă ce se impunea țăranilor, în cît cele 12 zile legale ajungeau să ceară o muncă efectivă de până la 60 de zile:—în Muntenia, săteanul, înainte de Regulamentul Organic, „nu suferise nici o știrbire la dreptul său de folosință asupra ho-

1) Ibid. pag. 125—126.

2) Ibid. pag. 131—133.

„tarului aşezării, neexistând în Ţara Românească nici o legiuire care să „mărginească acest drept; cele 12 zile, cari el era îndatorit să le lucreze „stăpînului, nu erau zile *cu nart*, ci zile simple, *proaste*, cum se zicea „în Moldova“.

Pe lângă aceasta, în Muntenia stăpînii nu făceau mai de loc plugărie, care rămânea aproape cu desăvîrşire în mîna ţăranilor şi deci, cum spune d. Rosetti:

„Situatia ţăranului faţă de stăpîn, în Ţara Românească, deşi îşi avea „obîrşia în acelaş obicei ca în Moldova, era cu mult mai bună de cît „în această din urmă ţară: dreptul lui de folosinţă asupra hotarului aşezării era neştirbit, slujba ce datorea stăpînului era cu mult mai uşoară, „şi stăpînul nefăcînd plugărie, *lipsea acest temei de antagonism*“¹⁾.

Regulamentul Organic a mărgenit pentru prima oară dreptul *legal* al ţăranilor din Muntenia la folosinţa asupra hotarului aşezării şi a mers în această privinţă chiar mai departe de cît Regulamentul din Moldova. Însă, fiindcă *de fapt* stăpînii din Muntenia nu făceau agricultură, sătenii au suferit mai puţin de această mărgenire, mai ales că legiuirile ulterioare (1851, sub Barbu Ştirbey) au reglementat relativ mai drept învoelile pentru folosinţa pămîntului peste întinderea „legiuită“.

Pe de altă parte, dacă Regulamentul Organic a stabilit şi în Muntenia un „nart“ pentru zilele de muncă, acest „nart“ însă e neasemănat mai omenos de cît în Moldova. Un singur exemplu, foarte elocvent, ne va învedera deosebirea enormă, în această privinţă, între regimul din Moldova şi cel din Muntenia:

„Cîtimea de muncă impusă pe zi pentru praşilă, deşi încărcată, ne „dă un mijloc pentru a socoti cumplita nedreptate ce Regulamentul Organic din Moldova o făcea ţăranului moldovan socotindu-i munca în „12 prăjini de popuşoi, prăşite de două ori, culese, disjocate (curăţite), „cuse la coşere şi aşezate într'insele, strujenii (cocenii) tăiaţi şi căraţi,— „drept o singură zi. Pentru aceeaşi cîtime de muncă Regulamentul muntenesc socoteşte 8 zile (!), şi această socoteală este departe de a fi „generoasă şi a fost mai pe urmă redusă“²⁾.

Şi anume acest „nart“ a fost scăzut în Muntenia chiar în redacţia definitivă a Regulamentului, în urma observaţiilor lui Kisselev, şi mai apoi încă şi mai mult sub Barbu Ştirbey (1851),—pe cînd în Moldova, la 1851, Grigore Ghica Vodă a fost silit să mai mărească încă de fapt cîtimea de muncă a clăcaşilor, în folosul stăpînilor.

În afară de acestea, în Muntenia a rămas respectat în mare parte dreptul ţăranilor de a se folosi de lemnele necesare gospodăriei lor, din pădurea de pe moşie.

Şi e caracteristic că intervenţiile lui Kisselev în favoarea sătenilor au avut în Muntenia alt răsunset de cît în Moldova.

1) Ibid. pag. 138.

2) Ibid. pag. 143.

„Este de neîtgăduit,—cum spune autorul nostru,—că încercările lui „Kisselev de a modifica în bine, pentru *starea de fapt* a săteanului, în *momentul de atunci*, dispozițiunile asupraitoare ale textului primitiv al „Regulamentului, au fost în țara Românească încununat în mare parte „cu izbîndă.—In noua redacțiune, rămasă definitivă, nartul muncii este „așezat într'un chip cît se poate de drept și de omenos, dispoziția § 4 „al articolului 141, prin care săteanul ce nu se bucură de întreaga în- „tindere de pămînt este proporțional scăzut din clacă, alcătuește îndrep- „tarea unei strigătoare nedreptăți.... Hotărît, bărboșii munteni se arătară „mai cu omenie de cît bărboșii moldoveni“¹⁾).

Parcă justiția imanentă a lucrurilor a voit să răzbune pe țărani din Moldova: „bărboșii din Muntenia“ au suferit cu mult mai puțin pe urma prefacerilor viemii, pe cînd urmașii „bărboșilor din Moldova“, în cea mai mare parte ruinați, măresc rindurile decasaților din Rominia modernă....

Nu e de mirare dar că, mulțumită acestor împrejurări, țăranul din Muntenia de astăzi,—cu toate că „stăpîinii“ de acum nu mai pot invidia pe cei din Moldova,—e mai puțin prăpădit, mai voinic, mai energic, mai harnic de cît fratele său de peste Milcov.

Bine înțeles, abuzurile și excesele n'au lipsit în Muntenia ca și în Moldova, și în această privință veți găsi în autorul nostru pagini tot așa de elocvente ca și pentru Moldova (pag. 227—249).

Și mai ales ceea ce e adevărat pentru Moldova, e tot atît de adevărat și pentru Muntenia: lipsa de orice dreptate pentru țăran și impunitatea desăvîrșită pentru orice fără-de-legi ale stăpînilor.

Nu putem lăsa de-o parte o pagină, documentată cu multe pilde, din cartea analizată:

„Ceea ce reesă mai cu samă din exemplele arătate mai sus, este „impunitatea de care se bucurau acei cari împilau pe țăran și neputința „de a-i înfrîna, în care se găsea ocîrmuirea centrală. Și așa era; acea „ocîrmuire era puternică numai față de acei cari nu îndrăzneau să i se „pună dimpotrivă, dar cu totul dezarmată față de abuzurile cele mai „mari, cînd acele abuzuri erau făptuite de oamenii cu vază sau chiar „numai mai îndrăzneți.—Puterea de împotrivire a țărănimii fusese cu „totul sdrobotită, acei puternici știau bine că, oricît de mare ar fi fost abu- „zul, țăranul n'avea să îndrăznească să i se împotrivească cu tot dinadin- „sul, să pună mîna pe topor. Dealtmîntrelea, atît stăpîinii cît și ocîr- „muirea aveau grijă să înăbușe la vreme, sub biciu, orice semn de îm- „potrivire. Era destul ca locuitorii unui sat să nu vrea să execute vre-o „lucrare (în cele mai multe cazuri, nedatorită de ei), să lase *capete* la „întinderile de prașilă, secere, sau coasă, măsurate cu o prăjină prea „lungă, sau să răspundă prin vreo sudalmă la loviturile de *harapnic* ale „feciorului boeresc sau ale vătavului, pentruca faptul să fie calificat de-

1) Ibid. pag. 152—153.

„răscoală... Nu cunosc cazuri de violență a țăranilor asupra proprietarilor în epoca regulamentară, dar în cazul de care ne ocupăm, stăpînul se adresa de obicei ispravnicului, calificînd de răscoală împotrivirea sătenilor. Atunci, cînd jeluitorul era un boer din cei mai de samă, venia însuși ispravnicul, în cele mai multe cazuri însă privighitorul cu cîțiva slujitori sau cazaci, cum li se zicea mai pe urmă. Satul era strîns de aceștia grămadă la cancelaria moșiei, dojenit de privighitor, apoi erau chemați acei cari fuseser însemnați de vechil ca fiind capii *buntului*. Aceștia erau puși jos și bătuți de cazaci astfel ca să țină multă vreme minte de acea bătae. Pe urmă satul era somat să ceară ertare și să declare că se va supune la cele la cari se împotrivise, și, dacă nu cădea îndată în genunchi făgăduind nemărgenită supunere, se luau oamenii dearîndul, se puneau jos și se băteau unul după altul pînă ce, de obicei în urma stăruințelor preotului și ale cîtorva bătrîni, se muia dîrjia lor și făceau act de supunere”¹⁾.

„Avea parte de dreptate atunci numai acel care era în stare sau s’o cumpere sau s’o intimidaze...”²⁾.

Cum vedeți, trec vremuri peste vremuri fără alinarea vechilor dureri ale țăranului român.

Și ne-am deprins să nu mai roșim...

* * *

Trecem peste legiurile din 1851, ale lui Barbu Știrbey din Muntenia și ale lui Grigore Ghica din Moldova, prin cari s’au adus cîteva modificări, fără osebită importanță, în regimul regulamentar: în Muntenia situația țăranului s’a îmbunătățit încă ceva, mai ales mulțumită părții pe care a luat-o țărănimea la mișcarea din 1848, iar în Moldova a rămas staționară, dacă chiar nu s’a înrăutățit.

Mai mult interes prezintă lupta între diferitele elemente sociale pentru îmbunătățirea soartei țăranului, izvorită din trezirea conștiinței naționale în urma revoluției din 1848, și mai ales sub presiunea puterilor europene după războiul din Crimeia.

În Muntenia această luptă a fost mai strîns legată de marea mișcare revoluționară de la jumătatea veacului trecut. În comisia însărcinată de guvernul provizor din București să pregătească un proiect de lege pentru regularea raporturilor dintre moșieri și țărani, pentru prima oară în istoria noastră s’a auzit glasul țărănimii în secularul proces pentru „moșia strămoșească”.

Și sînt uimitoare conștiința de drept și simțul realității de cari au dat dovadă reprezentanții țărănimii în acea comisiune.

Așa, de pildă, săteanul Lipan, în cîteva cuvinte, a caracterizat si-

1) Ibid. pag. 134—135.

2) Ibid. pag. 248.

tuția de drept, creată prin spoliațiunea consfințită de Regulamentul Organic :

„Noi,—spune acest țăran—n'am știut nimic de Regulamentul făcut „de d-tră; *ne-am pomenit cu el în spinare*” ¹⁾.

Iar țăranul Scurtulescu precizează :

„De la Moș Adam incoace se va dovedi *prin tractaturi vechi* cum „s'a urmat din vreme în vreme, care ne-am pomenit noi de la moși... „Iar de la anul 1831 *ne-am pomenit prin silnicie cu un jug de fier pus „pe capul nostru*, ce-l numesc boerii proprietari sfînt regulament, pre-cum și eri în adunare a pomenit d. Lenș, din partea domnilor proprie-tari, că este sfîntă proprietatea și Regulamentul, zicînd tot dumnealui „ca să-l sfîntîm și pe viitor. Noi această proprietate și Regulamentul, ce „ne-a împilat de ani 17 și până acum, nu le cunoaștem de sfinte, ci „le cunoaștem jug de fier și robire, puse pe capul nostru cu silnicie și „fără de știrea obșteștii țări a Rominului” ²⁾.

Țăranii reclamă să li se recunoască proprietatea deplină asupra pămînturilor aflate în posesiunea lor, iar unii invoacă chiar dreptul lor străvechiu la folosința hotarului întreg, cum este acelaș Scurtulescu, care anume invoacă vechiul drept romînesc :

„Și după acea pîrtică de pămînt,—zice el,—ce ni se dă stăpî-nire de sfînta Constituție, cine li va trebui mai mult pămînt să mun-cească, afară din acel dat de sfînta Constituție, va cere de la stăpînul „pămîntului *numai cu o dare din zece una*, fără să se mai pomenească „de clacă, de obăcie, de prisoase și ierbări, numai din zece una din „rodul pămîntului, precum mai sus s'a zis” ³⁾.

Față de îndărătnicia proprietarilor, pentru ca să nu pericliteze ac-țiunea revoluționară, guvernul a fost silit să suspende lucrările comisiiunii. Astfel, zice d. Radu Rosetti :

„Ședințele comisiei proprietății nu dădură nici un rezultat practic. „Ele dădură la iveală deșteptăciunea, moderațiunea și blindeța țăranului „romîn pe de-o parte, egoismul îngust și setea de foloase a clasei stă-pînitore pe de alta. Ele ne vădesc lipsa desăvîrșită de pregătire pen-tru rezolvarea acestei mari chestiuni și necunoștința ei chiar de acei „cari aveau pretenția să fie stăpîni pe dînsa” ⁴⁾.

Lupta mai serioasă a fost dată sub directă presiune a puterilor eu-ropene, în urma războiului din Crimeia, mai ales în Divanul ad-hoc al Moldovei.

E semnificativ cum, zece ani după ședințele comisiei din Bucu-rești, reprezentanții țăranilor în Divanul Moldovei repetă în jalba lor, depusă pe biroul Divanului, argumentele și revendicările fraților lor de peste Milcov :

1) Ibid. pag. 184.

2) Ibid. pag. 186.

3) Ibid. pag. 186.

4) Ibid. pag. 193.

„Din buni și străbuni noi am avut dreptul de a ne lucra pământul trebuitor pentru hrana noastră și a vitelor noastre, fără să ne poată alunga nimeni de pe dînsul. Toate uricile țării, toate așezămintele vechi și noi, ne sfințesc acest drept, precum acela *de a se da copiilor noștri pămînturi pînă la acoperirea a două treimi din moșie*; iar pînă *la Regulament aveam dreptul de a lucra cît vom putea*. Deasemenea boerii de moșie au avut dreptul de a ne cere boeresc“¹⁾.

Iar despre acest Regulament iată ce spun ei:

„Noi nici la facerea legii aceștia, nici la celelalte nu am fost chemați, nici întrebați, nici la o învoială nu am stătut. Domnia lor boerii de moșii singuri le-au făcut, noi le-am urmat, și de greu și amar ne-au picat. Dar fiindcă Dumnezeu și-a adus aminte și *au dat în minte celor șapte puteri de s'au îndurat* că de astă dată ca să fim și noi întrebați despre păsurile și durerile ce le avem, uitat fle și șters din inimile noastre tot trecutul cu chinurile sale“....²⁾

E de prisos să analizăm mai pe larg răspunsul dat la această jalbă de către reprezentanții marii proprietăți din Divan, în care, după cum spune d. Radu Rosetti, „se oglindește duhul strîmt, egoist și lacom al clasei stăpînitoare“³⁾.

E picant că și atunci s'au găsit oameni de samă cari, recunoscînd mizeriile țărănimii, se credeau totuși în drept să apere regimul regulamentar, punînd aceste mizerii pe sama faptului că „administrațiile nu și-au împlinit datoria“⁴⁾.

Un număr dintre membrii Divanului, aparținînd claselor privilegiate, formulează, e adevărat, un amendament la propunerea deputaților săteni, prin care se ia apărarea acestora și se propune: „Răscumpărarea boerescului, lăsarea în întreaga și deplina stăpînire a sătenilor a cîtimii de pămînt atribuită prin așezămînt *după statu quo*“⁵⁾.

Deși expunerea de motive a acestui amendament se prezintă ca una din cele mai energice și complete apărări ale dreptului istoric al țărănimii romîne, mîrgenirea împrîrietării la „statu quo“ alcătuește, —cum spune și d. Radu Rosetti,—o batere în retragere, o concesiune făcută pretențiilor nedrepte ale proprietarilor, un pas înapoi față de revendicarea, de către deputații săteni, a dreptului „de a se da și copiilor lor pămînturi pînă la acoperirea a două treimi din moșie“.

„Greșala,—continuă autorul nostru,—de a nu fi menținut acea revendicare este nemărgenită; cea mai strălucită și mai puternică din toate apărările drepturilor țărănimii lăsînd'o să cadă, n'a mai îndrăznit nimeni s'o mai reînnoiască, ea a rămas părăsită. Repet că părăsirii aces-

1) Ibid. pag. 291.

2) Ibid. pag. 289.

3) Ibid. pag. 231.

4) Ibid. pag. 307. socotința lui C. Hurmuzache.

5) Ibid. pag. 315.

„tei drepte revendicări incumbă fără îndoială răspunderea stării primejdioase în care ne aflăm astăzi“¹⁾.

Dar, bine înțeles, și acest amendament a fost respins de Divan.

Lucrările Divanului Moldovei în această privință au rămas fără nici un rezultat, ca și acele ale comisiei din 1848. Chiar Mihail Kogălniceanu n'a crezut de cuviință să insiste, de teamă ca această nenorocită chestie agrară să nu primejduiască Unirea, marii proprietari părăsind tabăra unionistă...

În Divanul ad-hoc al Munteniei chestia nici n'a fost ridicată.

Comisiunea europeană întrunită la București, chemată să se pronunțe asupra lucrărilor Divanurilor ad-hoc, și-a dat bine samă de situație. În protocoalele acestei comisii găsim pasagii relative la rezultatele desbaterilor Divanului asupra chestiei agrare, cari pecetluiesc pe vecie clasa noastră diriguitoare :

„Acest rezultat negativ, lipsa de înțelegere asupra aplicării unei măsuri recunoscute în unanimitate ca fiind indispensabilă, dovedește încă o dată că, *dacă această reformă este lăsată în singura grijă a părților interesate, ea nu va putea niciodată să fie operată cu echitate și spre mulțumirea tuturor*“²⁾.

Iar comisarul francez, Talleyrand, se exprimă și cu mai multă hotărâre :

„În condițiile politice și sociale în cari se află Principatele, este *vederat* că această problemă socială *nu poate să fie părăsită în voia inițiativei lor ocîrmuitoare sau legiuitoare*. Desbaterile Divanului moldovenesc, cari n'au ajuns la nici un rezultat, dau o dovadă despre *acest adevăr*. O soluțiune, fie ea chiar cea mai echitabilă, va fi primită *fără sguoduire*, numai dacă principiul care-i slujește de temei, *ar fi obținut de mai nainte sancțiunea puterilor*...“³⁾.

Cu alte cuvinte, diplomatul francez nu se sfiește să afirme că țărănimea românească nu poate aștepta dreptate de la clasele noastre diriguitoare, nu poate fi scăpată decît *prin intervenția directă a puterilor europene* !...

Dacă Talleyrand nădăjduia astfel să deștepte amorul propriu, mîndria națională a ocîrmuitorilor romîni, faptele au dovedit că se înșela...

Plenipotențiarilor marilor puteri, întrunindu-se la Paris în Maiu 1858, aveau a se pronunța în ultimul resort asupra lucrărilor Divanurilor ad-hoc. Convenția de la Paris însă, impunînd pe de o parte Țărilor Romîne să îmbunătățească grabnic soarta țărănimii, pe de altă parte a condamnat la sterilitate toate eforturile de a da o soluțiune mai dreaptă și mai omenească chestiunii agrare, sancționînd cel mai detestabil sistem electoral ce se poate închipui pentru vre-o reprezentațiune *națională*.

1) Ibid. pag. 316.

2) Ibid. pag. 321.

3) Ibid. pag. 323.

Cum ne arată istoricul țărânimii noastre, în acest sistem electoral :

„Patru cincimi din reprezentăția țării aparținea mării proprietăți, cealaltă cincime fiind reprezentată de clasa proprietarilor mici. Întreaga țărâtime, nouă zecimi ale țării, și toată inteligența orașelor erau cu de-săvârșire excluse din sfatul țării. Mult mai larg, mai drept și mai înțeles lept fusese modul de reprezentare impus Porții de Thouvenel pentru alcătuirea Divanului ad-hoc. Convenția astfel, pe de o parte dădea reprezentăția națională, adică puterea politică a viitorului, în mina infimii minorități a marilor proprietari funciari, adică tocmai în mina acelor privilegiați cari abuzau fără cruțare de obștie, ținând-o sub povara unui jug de fier, iar pe de altă parte cerea grabnica îmbunătățire a soartei țărânimii asuprite. Dar această îmbunătățire nu se putea îndeplini decât prin oborșirea regimului nedrept și asupritor căruia era supusă țărânimea, regim de care se foloseau acei cărora li confirma din nou, sub o formă mai modernă, privilegiul puterii politice. Se înființa astfel un cerc vicios. Nefiind absolut nici o nădejde ca stăpînii de moșii să consimtă la jertfirea măcar a unei părți din drepturile ce le uzurpase în perioada urbariilor și cu prilejul Regulamentului, singurele căi deschise pentru săvîrșirea unei reforme, ce devenia din zi în zi mai neapărată, erau sau răscoala țărânimii sau intervențiunea vre-unui al treilea factor. Talleyrand propusese ca puterile să-și însușească rolul acestui al treilea factor ; sfatul lui nu fusese ascultat și chestia fu deslegată de altul [vom vedea îndată cum] împotriva voinții reprezentanței alese de privilegiați.—Cotropirea drepturilor țărânimii se săvîrșise de boieri și de Domni fără ca ea să se fi putut apăra, fără ca ea să fi fost măcar ascultată. Marile puteri ale Europei îi dăduse voie să-și spună dorința, dar nu-i recunoscuse dreptul să ia parte la sfatul care avea să hotărască asupra viitorului ei!....“ 1)

În acest moment al istoriei noastre s'a dovedit încă odată că sistemul electoral nu constituie numai o chestiune de „formă,“ că el „prejudecă chiar fondul“, determină hotărîtor, de mai înainte, soluțiunea tuturor problemelor puse la ordinea zilei.

Și cum se repetă istoria!....

* * *

Lupta fiind dusă în aceste condiții, rezultatul ei era fatal.

În lucrarea d-lui Radu Rosetti,—partea cea mai emoționantă a acestei cărți,—veți găsi urmărite pas cu pas toate fazele dramatice ale acestor lupte, de aproape șapte ani, în Adunarea legislativă a Moldovei și a Munteniei, în Comisia Centrală, în Camerele unite din București ;—nici nu putem încerca să rezumăm aici peripețiile, atît de dureroase pentru mîndria noastră națională, ale acestei drame, în privința cărora istoricul ne

1) Ibid. pag. 326.

spune, că—„cu cit înaintăm în urmărirea acestor desbateri, cu atât mai „mult ele ne înfățișează icoana luptei unui uriaș [M. Kogălniceanu] împotriva unei mulțimi nenumărate de pitici!!....”¹⁾.

Cetiți aceste pagini!

Aproape fiecare rînd ne face să gîndim : da, cum se repetă istoria!...

Apărătorii vechilor abuzuri și privilegii mereu tună împotriva „instigatorilor”, cari ațîță „patimile” țărănimii, ce alt-fel ar fi fost „mulțumită” de soarta ei, (cu toate că și pentru ori-ce străin erau vădite cauzele adevărate ale surdei agitațiuni ce o cuprinsese); orice încercare de reformă e denunțată ca „spoliațiune” și „socialism”,—iar Kogălniceanu e deadreptul asămăluit cu Proudhon, învinuit că ar fi împărtășit credința în formula : „proprietatea e o hoție”; și raportul Camerei spune ritos despre proiectul legii rurale : „dar toate acestea nu e altceva decît punerea în lucrare a unui principiu atît de mult cunoscut și lăudat de școala socialistă și care se numește *drept la instrumentul de lucru* (adică *la mijloacele de producție*) !!....”²⁾ etc. etc.

În zădar Kogălniceanu scria și spunea tot ce se putea spune pentru biruința dreptei judecăți și pentru deșteptarea simțului patriotic.

În zădar, în calitate de prim-ministru al Moldovei, caută să arăte într'o circulară celebră către prefecți, că mulțimea nu se provoacă la răscoală numai prin propagandă revoluționară :

„A provoca o asemenea tulburare este a fi dușmanul țării sale, însă această tulburare se poate face prin două feluri de oameni, deopotrivă de primejdioși și cari deopotrivă trebuie să fie pedepsiți după toată asprimea legilor. Propagandiștii cari, sub pretext că lucrează pentru o reformă socială, întărită poporul, provoacă intrigi și prin aceasta nu fac de cît a îngreua mai mult această reformă *cerută de Convenția de Paris*,—și *Impilatorii* cari, impuind locuitorilor muncă și îndatoriri, peste cuprinderea așezămîntului și a legiuitelor învoeli, cari maltratîndu-i contra legii și a demnității omenești, *provoacă pe locuitori la ură și la dușmănie!!....*”³⁾

În zădar spunea el privilegiaților din Adunarea Moldovei :

„D-lor, să fim bine siguri, că în cîtă vreme țăranul nostru se va lăsa să fie bătut de pămîntean, el se va lăsa să fie bătut și de străin, ba chiar *va putea deveni instrument de răsbunare în minile străinului!!....* D-lor, *200 boieri nu fac o nație*. Acesta este un adevăr pe care nimenea nu-l poate contesta....”

„Și le arăta cauzele agitațiunii țăranilor :

„I-a mai provocat rezultatul negativ ce l'au dobîndit în Adunarea din 1857 cererile lor în privința boerescului. Ei cari au iscălit cu noi toate dorințele naționale, cînd a venit timpul de a ne ocupa și cu ce-

1) Ibid. pag. 400.

2) Ibid. pag. 387.

3) Ibid. pag. 347.

„rerile lor speciale, drept singur rezultat au căpătat insulte dela această tribună, astfel încît fiecare din bieții deputați s'au întors pe la casele lor cu desnădejdea în inimă și cu blăstămul pe buze, și nici în casele lor nu au fost liniștiți. *Pe unii i-au maltratat proprietarii, pentru că au îndrăznit a se tîngui de soarta lor, pe alții i-a tiranizat guvernul lui Vogoridi, care cu sila le-a luat pîndă și buletinele Adunării ad-hoc.... Unii din ei au fost chiar închiși și sărăciți....*“¹⁾).

În zădar apoi, în 1862, în Camerele întrunite din București, se silea să convingă pe aceiași „stăpîni“ de *necesitatea istorică* a reformei, de fatalitatea ei:

„Ce rușine, ce decadență pentru noi, cînd am dovedi străinilor că „nu avem putința de a fi, de a ne ridica la înălțimea misiunii noastre, că în minile noastre era să întărim România și că noi am îngropat-o de „vie; căci nenorocind trei milioane de țărani, nenorocită va fi și țara noastră; și moartă va fi România cînd, în o asemenea chestiune, noi legiuitorii ei, am da pilda strîmbătății și a nelegiuirii... Și să nu credem, d-lor, că prin un vot al nostru *am putea îneca pentru veci dreptul țăranilor*. Nu, d-lor, *dreptatea nu-piere*; ca trupul lui Hristos ea se „poate îngropa, dar întocmai ca și Hristos-Dumnezeu, *ea va reînvia....*“²⁾).

Și mai tîrziu, ca Prim-ministru, întru apărarea proiectului de lege rurală:

„Dacă am venit aici cu principii socialiste, nu sînt principiile mele, „sînt ale lui Walevski, ale lui Hardenberg și Stein, ale acelor bărbați „cari au scăpat monarhia la 1848 [în Austria], ale bărbaților de Stat ai „Rusiei, cari au scos pe țărani din starea de sclăvie și cari le-au dat „mai mult decît d-voastră. Dacă acei oameni sînt socialiști, atunci primesc și eu să fiu socialist. Dar nu este aceasta, d-lor; toată lumea „știe că aici nu este vorba de Kogălniceanu, nu este vorba de minister, „este vorba că nu voiți un minister care să trateze chestiunea aceasta sub „un punct de vedere național, care să o apere ca o chestiune națională, „care să facă o *lege pentru țară, iar nu pentru proprietari....*“³⁾).

În zădar, toate au fost în zădar!....

Purtătorul cuvîntului privilegiatilor, îi răspunde lui Kogălniceanu, fără nici o.... jenă:

„Am privit totdeauna pe proprietari ca partea inteligentă a națiunii și *am voit să o garantăm* [Pe proprietari! Prin *legea rurală*!...]; „da, d-lor, proprietarii sînt partea inteligentă, *țăranii sînt masa brută*, „sînt forța numerică, și *nu voim noi a lovi inteligența prin forța brutală....*“⁴⁾).

De citeori am cetit și am auzit noi toate acestea în zilele noastre!...

1) Ibid. p. 350 și 353.

2) Ibid. p. 367.

3) Ibid. p. 399.

4) Ibid. p. 400.

Legea rurală a trebuit să fie impusă prin o revoluție de sus, prin lovitură de Stat.

Tragismul situațiunii lui Kogălniceanu se accentuează prin desăvirșita lui izolare. Ioan Brătianu, care nu putea judeca problema agrară, în fond, altfel decât Kogălniceanu, care propune un proiect ce își însușește în linii generale toate dispozițiile proiectului lui Kogălniceanu,—cum acesta i-o spune categoric în ședința publică ¹⁾),—Ioan Brătianu,—care în unele privinți merge chiar mai departe decât Kogălniceanu, recunoscînd, de pildă, peste tot țăranilor dreptul de a se folosi de pădure,—totuși îl lasă pe acesta să se sbată singur împotriva forțelor coalizate ale tuturor elementelor reacționare, încît rămîn adevărate, pentru toată această epocă, cuvintele ce spune C. A. Rosetti în *Românul*, relativ la o fază anterioară a luptei :

„Domnul Kogălniceanu a avut de astădată dureroasa onoare de a „lupta singur contra tuturor. Ideia însă ce susținea era atît de mare, încît, „deși învins sub puterea bilelor, a fost învingător și mine-poi-mine toți „vor recunoaște adevărul și vor mărturisi că a luptat cu o putere ce „creștea în proporțiunea mărimii misiunii ce avea” ²⁾).

Atitudinea lui Ioan Brătianu rămîne până azi nelămurită în deajuns și nici cartea d-lui Rosetti nu aduce în această privință destule lumini.

Articolele ce le publică Ioan Brătianu în *Românul*, în ajunul loviturii de stat, par a ne desluși că el, împreună cu ceilalți fruntași liberali din Muntenia, dădea prioritate chestiunii constituționale, nădăjduia că, după emanciparea țării de sub jugul vasalității, și prin reforma politică care să stabilească un adevărat regim constituțional,—s'ar putea rezolvi problema agrară cu mai multă ușurință și fără a primejdui viitorul neamului.

Și din punctul de vedere constituțional, vădit, Cuza Vodă putea să legitimizeze toate îngrijirile prin gesturile lui „napoleoniene” și prin tot sistemul lui de guvernare, adesea destrăbălat și lipsit de scrupule.

Dar, dacă pur teoreticește ideile lui Brătianu s'ar putea justifica, și dacă în adevăr în acel moment al istoriei noastre naționale am fi putut scutura suzeranitatea Turciei și realiza o reformă politică serioasă, conformă cu aspirațiunile liberalilor munteni din acele vremuri, desigur, rezolvirea chestiunii țărănești s'ar fi ușurat mult; faptele însă ne-au dovedit că Brătianu a greșit.

Independența n'am putut s'o căpătăm decît după un războiu, la care am luat parte cu glorie, iar un regim constituțional adevărat, rămîne și astăzi un deziderat al democrației romîne.

Și dacă, la 1864, prin unirea lui Brătianu și a liberalilor munteni cu Mihail Kogălniceanu s'ar fi putut asigura o deslegare mai sănătoasă

1) Ibid. p. 402

2) Ibid. p. 376

a chestiunii țărănești, desigur că statul român, răzămat pe temelia puternică a unei țărâni vînjoase și mulțumite, ar fi putut face altfel față și aspirațiunilor noastre naționale, în întregimea lor, și cerințelor de dezvoltare normală a instituțiunilor de stat modern democratic.

În orice caz, dacă fatalitatea istorică n'ar fi pus direct în luptă, în momentul cel mai critic al vieții noastre naționale, pe cei mai însemnați doi bărbați de stat ai neamului nostru, fața României de astăzi ar fi cu totul alta.

* * *

Legea rurală a fost promulgată prin decret domnesc la 14 August 1864, în urma loviturii de stat.

Nu vom analiza în detaliu dispozițiunile acestei legi, pe care o presupunem cunoscută, întrucît ea formează azi baza raporturilor noastre agrare.

Mihail Kogălniceanu, după lupta uriașă ce a dus-o timp de aproape șapte ani, în momentul cînd a ajuns stăpîn pe situație și cînd nimeni și nimic nu l'ar fi putut împiedeca să-și realizeze ideile, cînd îi erau asigurate, cum arată d. Radu Rosetti, simpatia și sprijinul alit ale curții suzerane cît și ale marilor puteri europene, cînd adversarii reformelor din țară erau reduși la o desăvîrșită neputință și el putea să fie încredințat că, după realizarea reformei, nimeni n'ar mai fi fost în stare să smulgă țărănimii biruitoare rezultatele ei:—tocmai în acel moment Mihail Kogălniceanu pierde parcă curajul și se mărginește să transforme în lege dezideratele autorilor „amendamentului“ la propunerea sătenilor în Divanul ad-hoc al Moldovei, adică să mențină „statu quo“ în ce privește posesiunea de pămînt a țăranilor, să sacrifice interesele și drepturile generațiunilor viitoare și să arunce în spatele țărănimii aproape toată sarcina de răscumpărare și lichidare a raporturilor din trecut.

Astfel, cu drept cuvînt s'a zis că legea agrară din 1864, în fond, consacră definitiv spoliațiunea săvîrșită de Regulamentul Organic.

Și chiar mai mult, ea este mai necruțătoare față de generațiile viitoare decît chiar Regulamentul Organic și, în urma nerespectării desăvîrșite a dispozițiunilor acestei legi, privitoare la dreptul de folosință asupra pădurilor, parcă prin conspirația tacită a „stăpînilor“ și a ocîrmuirilor, țărănimia a fost lipsită de un bun ce i l-a respectat în oarecare măsură regimul regulamentar.

Cu multă limpezime și putere, d. Radu Rosetti arată „păcatele“ acestei legislații :

„Păcatul cel mare al legii rurale era de a fi mai mult o consfințire a măsurilor dărăpănătoare pentru țară, dela 1805 și dela 1831, decît o reformă. Întinderile de pămînt atribuite de dînsa deosebitelor „categorii de săteni erau mult prea mici pentru a permite alcătuirea unei clase țărănești sănătoase și de sine stătătoare. Cu toate aparen-

„tele ei reformătoare, ea în realitate nu era decît un nou pas făcut pe „calea brăzdată la 1805 și desăvîrșit statornicită la 1831“¹⁾).

Astfel bărbații noștri de stat dela 1864 au pierdut poate unicul prilej de a da satisfacțiune revendicărilor seculare ale țărănimii romîne :

„Reforma legăturilor dintre pămînt, sătean și stăpîn, impusă de „Convențiunea dela Paris și care avea să pună capăt relelor pricinuite „de cotozirile claselor stăpînitoare, ar fi trebuit să aibă în vedere în „primul loc întemeierea unei stări de lucruri sănătoase pentru viitor. „Prilejul de a așeza noul stat românesc pe sănătoasa și puternica teme- „lie a unei țărănime bogate și vinjoase, neatîrnată de placul celor pu- „țini cari pusese mina pe monopolul puterii, era față. El trebuia apu- „cat de pîr, închezășluind astfel pe veacuri liniștea țării înlăuntrul, înze- „cînd puterea ei față de streinătate; un asemenea prilej nu se prezintă „obișnuit de două ori în cursul ființei unui neam“²⁾).

Și chiar fără să vrem, ne vine întrebarea : dacă în acel moment Ioan Brătianu era alături de M. Kogălniceanu, ar fi putut avea reforma acest caracter hibrid?..

În felul cum era făcută reforma, ne spune d. Rosetti, ea chiar din punctul de vedere financiar se prezintă ca o operație din cele mai asu- ptoare pentru țărănime. Și nu numai din acest punct de vedere, ci și din cel economic, reforma ar fi putut da cu totul alte rezultate, și în acelaș timp ar fi fost mai cu înlesnire realizată, dacă nu s'ar fi sacrifi- cat dreptul țăranilor :

„Sînt încredințat că, dacă s'ar fi atribuit țăranilor pămînt pînă la „concurența de două treimi din fiecare moșie [adică, în întinderea la „care țăranii *aveau dreptul* după legile vechi], ei ar fi achitat despă- „gubirea, chiar dacă această despăgubire ar fi fost după o normă mai „mare decît aceea adoptată în legea dela 14 August, cu mai multă ușu- „rință decît au achitat pe aceea ce au plătit-o. Pentru a achita pe a- „ceasta, cei mai mulți din ei au dispus numai de *întinderea de pă- „mînt strict necesară hranei lor și de munca brațelor lor* ; pentru a a- „chita cele două treimi însă, *ei ar fi dispus de întinderi de pămînt pe „cari ar fi putut cultiva pine în scop de speculă*. Ei ar fi plătit și tot- „odată s'ar fi îmbogățit“³⁾).

Din punctul de vedere juridic, „operațiunea“ din 1864 se prezintă ca o despoiere în toată puterea cuvîntului :

„*Dar dacă sătenii au despăgubit pe proprietari pentru boeres- „cul (claca) care se obora, întreb cine a despăgubit pe săteni pentru „dreptul fiilor lor de a obține, la căsătorie, pămîntul atribuit de lege „numărului de trăgători cu cari se îndatorau a munci boercscul „(claca) ?—Acest drept a rămas desființat fără ca sătenii să primească*

1) Ibid. p. 414.

2) Ibid. p. 418.

3) Ibid. pag. 419.

„vre-o despăgubire. Oare acest drept singur al țăranilor nu valora mai mult decât întreaga clacă răscumpărată? Și ei au pierdut și dreptul la pământ al însurățeilor până la concurența celor două treimi și au plătit despăgubire pentru clacă. Întreb, nu se chiamă asta două plăți? Sau, mai bine, nu se poate zice că Cuza și Kogălniceanu au vândut dreptul generațiilor viitoare de săteni pentru un adevărat blid de linte?“ ¹⁾

Astfel, d. Radu Rosetti e în drept să închee :

„În rezumat, legea rurală consfințește în chip desăvârșit stăpînirea a mult peste jumătate din locul de hrană al țării în mîna unei infime minorități de oameni. Obștia, nouă zecimi ale poporului, era redusă la stăpînirea celeilalte părți cu mult mai mici, împărțită în parcele, ajungînd în deobște pentru moment a înestula trebuințele traiului aceloră cari le ocupau, permițînd însă creșterea stării lor materiale numai în cazuri cu totul excepționale. În curînd însă acele parcele împărțindu-se, nu mai aveau să mai ajungă pentru întreținerea posesorilor lor, cari, spre a se hrăni, aveau să fie din nou reduși la discreția acelei minorități deținînd cea mai mare parte din locul de hrană.—Folosul dobîndit de obștie și de țară în urma unei lupte înverșunate, purtată timp de șapte ani, avea să fie de scurtă durată și neînsemnat“ ²⁾.

Rezultatul lamentabil al „împroprietăririi“ din 1864 e și mai dureros pentru mindria noastră națională cînd îl comparăm cu felul în care a fost rezolvită problema agrară pentru țăranii romîni din toate provinciile aflate *sub jugul străin*.

Astfel, relativ la Ungaria, pentru toate provinciile romînești din ea, trebuie să facem următoarea constatare :

„Dreptul de folosință al săteanului romîn din acele provincii supuse jugului străin n'a suferit nici o știrbire din evul mediu și pînă astăzi. În anul 1848 dieta transilvană votă desființarea clăcii, a dijmii și a oricăror daturi și plăți făcute în numerar, ce au apăsă pînă acum asupra clăcașilor și a moșiilor lor. Proprietarii urmau să fie despăgubiți pentru pierderea acestor venituri *de către Stat*. Pentru constatarea drepturilor reciproce, s'a luat de bază *starea de fapt și raporturile aflate în vigoare la 1 Ianuarie 1848*... În deobște, întinderile lor permiteau sătenilor să trăiască din ele și să pună și de-o parte, fiind neasemănat mai mari decât chiar acele atribuite de Regulament *frunțașilor din țările noastre*...“ ³⁾.

„Rezultatul reformei dela 1848—1854 pentru Romîni din Ungaria se traduce prin faptul că proprietatea țărănească, pînă la 50 hectare, cuprinde 75 la sută din întinderea totală a comitatelor locuite de Romîni“ ⁴⁾.

1) Ibid. p. 421.

2) Ibid. p. 427.

3) Ibid. p. 423.

4) Ibid. p. 424.

Și mai tristă pentru simțul de dreptate și pentru simțul patriotic al clasei noastre diriguitoare este constatarea, relativă la Bucovina, că pentru țăranii români din această provincie constituie o *adevărată fericire* faptul că ea a fost ripită Moldovei înainte de legiuirea lui Moruzi și înainte de Regulamentul Organic :

„De oarece,—spune d. Rosetti,—*în urma anexării țării către A-*
„*ustria*, dreptul de folosință al sătenilor bucovineni scăpase de știrbiri
„*de la 1805 și de la 1831, ei la 1848 au fost declarați proprietari pe în-*
„*tregimea locurilor de hrană de cari se foloseau din moși și stră-*
„*moși.....*”¹⁾

Urmarea acestui fapt este că sătenii bucovineni stăpinesc astăzi în total (dacă adăugim și pășunile și pădurile comunale, de cari numai ei se folosesc):

68,2% din locul de arătură ;
80,7% din fînă ;
86,4% din vii și grădini ;
76,4% din pășuni de șes ;
42,6% din pășuni de munte ;
28,7% din păduri²⁾.

Cum vedeți, proprietatea mare în Bucovina are mai ales misiunea de a conserva intacte pădurile țării, toate supuse regimului silvic, bine înțeles.

Chiar ilotul român din Basarabia poate fi invidiat de fratele său liber de dincoace de Prut :

„Basarabia fusese atinsă de limitarea lui Moruzi, decretată cu șapte ani înainte de anexarea ei către Rusia, dar rămase ferită de acea regulamentară. (Cu cât mai curînd ne este răpită o provincie, cu atît mai mare, din acest punct de vedere, e fericirea țăranilor !...) În anul 1846, *contractul normal*, decretat de Împăratul Nicolai, stabilea 5 categorii de țărani : fără boi, cu 2, 4, 6 și 8 boi.

„Intăia categorie, pâlmașii, primeau 3 fălci de pămînt sau 4,39 h.

„A doua categorie, țăranii cu 2 boi, primeau 4½ fălci de pămînt sau 6,43 h.

„A treia categorie, țăranii cu 4 boi, primeau 6¼ fălci de pămînt sau 8,78 h.

„A patra categorie, țăranii cu 6 boi, primeau 8¾ fălci de pămînt sau 12,51 h.

„A cincea categorie, țăranii cu 8 boi, primeau 10½ fălci de pămînt sau 15 h.

„*Vedem că octruierea groaznicului autocrat al Rusiei măsura, Romnilor căzuți sub oblăduirea lui, pămîntul de hrană în chip cu*

1) Ibid. p. 425.

2) Anton Zachar. Mittheilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina, p. XXVII și urm., citat de R. Rosetti. ibid. p. 425.

„mult mai larg decît îl măsurase boerii Moldovei autonome țăranilor „rămași sub oblăduirea lor“.

Emanciparea țăranilor basarabeni de clacă, departe de a le înrăutăți situația, ca în România, a îmbunătățit-o simțitor :

„Intinderile (atribuite țăranilor în Basarabia) variază după calitate „și localitate, dar pretutindeni fură mai mari decît cele mai mari întin- „deri atribuite țăranului din România liberă ; loturile nu fură nicăieri „mai mici de 8 desiatine (8,72 hectare) și atinseră până la 13½ desia- „tine (14,72 hectare), afară de imășurile comunale cari acoperă întin- „deri destul de însemnate...”

În rezumat :

„Constatăm deci că din toate țările locuite de Romîni, România „liberă, adică țara unde ar fi trebuit ca Românul să se simtă mai la „îndămină, să trăiască mai dulce, era aceea în care obștiu neamului, „puterea lui, era tratată mai cu neomenie, era mai desbrăcată de „drepturile ei strămoșești asupra pămîntului ce-l stropia de veacuri „cu singele și cu sudoarea ei....“¹⁾.

Dar dacă însăși legea rurală din 1864 se prezintă, cum am spus, ca o despoiere a țăranului de drepturile lui, felul cum această lege a fost aplicată constituie o adevărată tălhărie la drumul mare.

Mi-e scîrbă să reproduc aici descrierea manoperilor întrebuițate pentru ca țăranul să fie furat și de folosința deplină a puținului pămînt la care i s'a recunoscut dreptul de lege :

„În multe locuri,—spune d. Rosetti,—jafurile la cari sînt supuși „astăzi sătenii de cătră niște arendași neomenoși sînt cu puțință numai „din cauza chipului în care s'a aplicat legea rurală de la 1864“²⁾.

* * *

Momentul istoric prielnic a fost pierdut, și, în condițiunile în cari s'a făcut improprietărirea, țăranimea romînească a fost silită să-și urmeze până în zilele de azi calea Calvarului ei secular.

Spațiul nu ne permite să ne oprim aici asupra încercărilor nereușite de a repara „păcatul“ de la 1864 prin succesivele legi de improprietărire pe moșiile Statului, și nici încercările, reușite acestea, de a agrava—dela 1864 încoace—acel „păcat“ prin sistemul legiferat de învoeli agricole, prin care iobăgia quasi-desființată la 1864 și răscumpărată așa de scump de țăranimea noastră a fost reînființată în realitate din nou, cu toate rigorile ei, și fără nici o compensațiune pentru țărani...

Tendința ascunsă a acelor legi pentru învoeli agricole este astfel caracterizată de d. Radu Rosetti :

„Cădea sub simț, că sistemul în puterea căruia o mîină de oameni, „proprietari și arendași se foloseau de beneficiul plugăriei a trei sferturi

1) Ibid. p. 426.

2) Ibid. p. 413.

„din țară, pe cînd obștia plugarilor de baștină și de meserie era redusă, în cazul cel mai favorabil, la rolul de salariați prost plătiți, era vițios, și că ocîrmuirea era datorare să ia măsuri pentru a ajunge ca pe viitor obștia să se bucure de cea mai mare parte din folosul dat de cultura pămîntului. Inșă ocîrmuirea făcu tocmai contrarul : *ea dădu tot sprijinul ei marilor cultivatori, împiedecînd în cei mici orice inițiativă, orice năzuință de a se face plugari de sine stătători*“...¹⁾.

Și acest sprijin consta, cum am spus, în reînființarea iobăgiei în formă mai odioasă chiar decît cea veche, fiindcă, de fapt s'a decretat, cum ne arată autorul nostru, *scoaterea în afară de lege* a întregii țărănimei romînești.

Să-mi fie iertată aici reproducerea unei pagini puternice, în care învățatul istoriograf al țărănimii noastre, de obicei atît de obiectiv și blajin, își revarsă toată indignarea, în accente vii :

„S'ar putea umplea volume cu denunțările ce de douăzeci de ani se făcuse în public, în presă, în parlament, împotriva muncii silnice regulate, lamentare, împotriva faptului că țăranul era scos din lege, că nimic nu-i garanta demnitatea de om, libertatea și inviolabilitatea domiciliului.—Și acum, după doborîrea tuturor instituțiilor vechi, după punerea țărănului, în legea scrisă, pe un picior de egalitate desăvîrșită cu foștii privilegiați, după ce fusese declarat proprietar pe partea de pămînt pe care se hrănea, foștii privilegiați, în unire cu oamenii noi ce se ridica la putere, veneau, printr'o singură trăsătură de condeiu, să-l pună afară din lege. *Nouăzeci și cinci de sutimi ale națiunii romîne erau, printr'această lege, puse afară de orice lege.* Căci pe cînd restul națiunii își avea inviolabilitatea domiciliului și libertatea personală încheșulită,... casa țăranului se putea călca oricînd, el se putea aresta și duce pe cîmp pentru executarea unui contract de muncă [încheerea căruia în împrejurările date îi era și ea *impusă*!...] pe simplă poroncă a unui primar rural, incapabil și supus orbește poroncilor subprefectului, aproape totdeauna în solda proprietarului sau a arendașului... Și această tăgadă a drepturilor cetățeanului făcută obștiei, nu se mărginea la cîteva cazuri excepționale, ci era aplicată exercitării îndeletnicirii de toate zilele a obștiei, singurului ei mijloc de ciștig. Țărănimea romînă, obștia națiunii era pusă în afară de lege, supusă unui regim de excepțiune tocmai în privința exercitării meseriei ei de toate zilele.—*În parlamentul romîn, care acuma nu mai era un parlament boeresc și în care clasa superioară nou născută era bogat reprezentată, nu se găsi un glas care să se ridice pentru a protesta împotriva acestei batjocuri, împotriva acestei neomenii!*—Dacă judecînd în chip cu totul obiectiv legea ca lege, ea este nejustificabilă, apoi ce să zicem, cînd ne gîndim la împilările, la jafurile, la cruzimile cărora nu putea să nu dea loc, date fiind deoparte lipsa de scrupul și lăcomia obștiei

1) Ibid. p. 442.

„arendașilor și a multor proprietari, pe de alta—lipsa de ori-ce garanție morală, de orice capacitate, din partea organelor administrative chemate a o aplica. Orice om ce-și cunoștea țara nu se putea îndoi că o mare parte din contractele ce aveau să se execute cu atita strășnicie vor fi dobândite prin *înșelăciune, camătă și jaf* și că executarea lor avea să „dea loc la tot felul de neomenii....”

Prin comparație cu legea lui Barbu Știrbey din 1851, *de sub regimul regulamenlar*, d. Rosetti ne dovedește că legea din 1866 *ti este inferioară* din punctul de vedere al *ocrotirii țăranului* !..

Și—, nu trecuse nici doi ani de la lovitura de stat, săvârșită sub cuvânt de slobozirea țăranului român de sub robia muncii regulamentare... Se urma deci și sub noul regim, cu conlucrarea noilor puternici, vechiul păcat de a ocroti pe cei puțini și puternici împotriva celor mulți și slabi, de a legifera în dauna celor de al doilea pentru folosul celor „dintăiu“.....¹⁾.

Iar peste 6 ani, o nouă lege pune încă la dispoziția proprietarilor și arendașilor *oștirea țării* pentru „execuția“ muncilor agricole, execuție ce să făcea prin bătăi, prin schingiulri și chiar prin siluirea femeilor...

Dacă legile ulterioare, ca cea din 1882 (un sfert de veac după Divanurile ad-hoc !) și cea din 1893 aduc oarecari îmbunătățiri *de formă*, ele—cum ne arată autorul nostru—nu schimbă aproape nimic în fond : țăranul, sub regimul lor, rămîne de fapt tot un *rob*....

* * *

Cetitorii îmi vor îngădui să nu intru în descrierea situațiunii în care a căzut în aceste împrejurări țăranimea, vîndută în Moldova cu toptanul trusturilor streine, și a stării sale sufletești, înainte de răscoale ; materialul bogat adunat în această privință de d. Rosetti, pe deoparte, nu suferă rezumare, iar pe de altă parte, aceasta chestiune adesea a fost atinsă în paginile revistei noastre.

Acest regim de fapt, în care trăește țăranul din România liberă, d. Rosetti îl caracterizează ca o *veșnică provocare* pentru „talpa țării“, pentru care nu există nici justiție, nici administrație :

„Sînt mai bine de patruzeci de ani de cînd țăranimea romînă a „fost declarată proprietară pe pămînturile ce le lucra până atunci, de cînd „i s'a conferit egalitatea civilă și politică, de cînd s'a ridicat bătaia, de cînd „s'au oborît privilegiile, de cînd i s'a închezeșluit prin lege libertatea „personală și acea a domiciliului.—Starea de fapt însă a rămas cu totul „alta decît acea înscrisă în lege. Privilegiul celui puternic față de țăran „a rămas în ființă ; puternicul îl poate împila *fără frică de pedeapsă*, „îl poate bate, poate să pună oricînd pe primar sau pe subprefect să-i „violetze domiciliul, să-l aresteze, fără nici una din formele prescrise de „lege.—Cînd în urma vreunei împilări, vreunei brutalizări prea mari, el „a cutezat să se adreseze justiției spre a căpăta îndreptare și despăgubire, s'a ales cu cheltueli mari, cu vreme pierdută și, la urma urmei,

1) Ibid. p. 447—449, *passim*.

„s'a dat rămas sau a fost silit să înceteze judecata fiindcă mijloacele „de a merge înainte i-au lipsit. Dîndu-și samă de această stare de ne- „putință din partea lui de a dobîndi, pe calea legii, dreptate, el în cele „mai multe cazuri rabdă în tăcere jaful, împilarea și maltratarea. Și stă- „pînul, arendaș sau proprietar, conștient de acest punct slab al țăranului, „se folosește de el pentru a abuza neconținut.... Toate aceste procedeu- „ri au înfipt în inima țăranului credința că, pentru el, nu este lege.... „Cînd asemenea abuzuri se făptuesc de o minoritate față de obștia unui „popor, cred că cu toată dreptatea li se poate aplica calificativul de *pro- „vocări*“.....¹⁾).

D. Radu Rosetti ne spune că țărănimia nu e numai mereu pro- vocată, ci și „ațîțată“. Dar în sensul în care d-sa vorbește despre „ațî- țări“, poate fi considerat ca o ațîțare cuvîntul, și chiar gestul cel mai ne- vinovat, și chiar mai mult:

„Din toate ațîțările,—afirmă, de pildă, d-sa,—cea mai puternică a „fost fără îndoială legea vînzării bunurilor statului dela 1889....“²⁾).

În sensul acesta chiar cartea pe care o analizăm poate fi înfățișată ca o „ațîțare“, precum și toate cercetările asupra stării țărănimii, discursu- rile din parlament, etc.

Dar o societate în care simpla anunțare a adevărului apare ca o ațîțare (și *este* o ațîțare), e adînc bolnavă, și singur acest fapt ne dove- dește necesitatea unor grabnice măsuri de îndreptare.

Încît, cu drept cuvînt, ceva mai jos, d. Rosetti poate afirma, repro- ducînd vechea idee din circulara lui M. Kogălniceanu de acum aproape o jumătate de veac:

„Răscoalele de astăprimăvară sînt roada firească a păcatelor să- „virșite împotriva obștiei acestui popor în curs de veacuri de cătră ve- „chea clasă stăpînitoare și, în cursul celor de pe urmă cincizeci de ani „de cătră noua clasă stăpînitoare, a nemulțumirii și a urii stîrnite în obștie „de aceste păcate... *Adevărații instigatori ai acestei mișcări sînt ego- „ismul, lăcomia, lipsa de scrupul și lipsa de prevedere a clasei stăpî- „nitoare, ale celei vechi cît și ale celei nouă. Asupra lor cade toată „greutatea răspunderii pentru groaznica primejdie în care răscoalele „au pus țara: amestecul străinului“....³⁾).*

* * *

Dar care este mijlocul de îndreptare?

Pentru răspunsul la această întrebare se cere înainte de toate o diagnoză justă a boalei de care suferim.

Și d. Rosetti merge la rădăcina răului: „Latifundiul este duș- manul“, declară d-sa.⁴⁾

1) Ibid. pag. 565—566.

2) Ibid. pag. 571.

3) Ibid. p. 623—624.

4) Ibid. p. 634 urm.

În această formulă lapidară se cristalizează rezultatele cercetărilor statistice asupra repartizării proprietății funciare în România.

Putem trece aici cu vederea aceste cercetări, întrucît autorul utilizează, mai cu deosebire, același material din raportul d-lui Căpităneanu asupra recensămîntului din 1905, la care am recurs și noi de atîtea ori (d. Rosetti reproduce chiar unele din tabelele noastre)¹⁾.

Cetitorii vor găsi în lucrarea analizată adunate mărturii prețioase ale învățaților și ale bărbaților de stat din Apus, din cari rezultă că latifundiile sînt judecate ca o primejdie socială și economică pretutindeni, deși nicăieri răul nu-i atît de acut ca la noi.

* * *

Nu putem expune aici mijloacele propuse de d. Rosetti pentru ca să ajungem la o repartizare mai sănătoasă a proprietății rurale, nici celelalte măsuri de îndreptare susținute de d-sa.

De altfel studiul d-sale e mai ales prețios ca primă încercare de utilizare sistematică a unui vast material istoric relativ la raporturile noastre agrare, pentru lămurirea *cauzelor* situațiunii de astăzi.

Și cunoașterea acestor cauze e *prima condițiune* de îndreptare.

Dar nu putem să nu relevăm răspunsul pe care d-sa îl dă celor ce susțin că nu avem nevoie decît de o „administrație bună“:

„Această teorie nu are nici măcar meritul de a fi nouă; ea a fost enunțată în scris, pentru întâia oară de Neculai Istrati, campionul antinloniștilor (Și chiar mai înainte de alți doctrinari dintre boeri în Divanul ad-hoc, cum am arătat mai sus). Și el pretindea, pela 1860, că regimul boerescului nu trebuie desființat ci, pentru a face pe țăran fericit ajunge să-i se dea o administrație bună, cinstită și dreaptă... ca în Bucovina!“... »).

Adepții acestei teorii cad, de altfel, într'un fel de *utopism* naiv:

„O schimbare *hic et nunc* operată prin lege sau prin prezența

1) Apropos. Într'un articol din „Convorbirile literare“, sub titlul de „*Repartizarea proprietății funciare*“ (nu avem la îndemînă acest articol în momentul de față), d. C. Hiotu, găsind neîndreptățite calculele pe cari le-am făcut spre a corija unele din cifrele d-lui Căpităneanu, caută să arunce o bănuelă asupra concluziilor la cari am ajuns în ce privește regimul nostru latifundiar. Dar pentru a ajunge la aceste concluzii n'am avut nevoie de nici o corijare a acelor cifre! Și într'unul din articolele vizate de d. Hiotu, eu spun rîtos: „*n'am voit să corijez în aceste tabele cifrele cuprinse în raportul d-lui Căpităneanu*“ („Viața Românească“, v. IV, 1907, p. 153)! Și în adevăr, în alcătuirea tuturor tabelelor mele statistice, *n'am ținut samă* de calculele mele, la cari am recurs numai pentru a dovedi că realitatea e și mai *groaznică* decît pare din aceste tabele. Truda d-lui C. Hiotu e prin urmare zădarnică. Accept cifrele d-sale (cari sînt tot ale d-lui Căpităneanu)—concluzia rămîne aceeași. Iar în ce privește comparațiile fantastice, pe cari d-sa le face, imitînd pe alții, cu datele relative la țările apusene, am dat destule lămuriri în Parlament și în diferite articole, spre a mai simți nevoea de a reveni.

2) Ibid. p. 666.

„oricăru om politic, oricît de genial ar fi, la putere (dacă cauzele adînci „ale răului vor rămînea neatînse) nu poate schimba efectiv aproape nimic... Cel mai bun mijloc pentru a îmbunătăți administrația este de a „micșura prilejurile de cîștig necurat, de abuz și de greșală ce le are „astăzi și, *mai ales, de a mări puterea de opunere a obștei împotriva „abuzurilor funcționarilor“ ...*”¹⁾.

Și aceasta nu se poate realiza decît, pe de o parte, prin ridicarea economică a țărănimii, iar pe de altă parte, asigurîndu-i-se acesteia un rol în stat corespunzător valorii ei sociale și naționale.

Precum legea electorală hărăzită țărilor romîne de către Convenția din Paris, a împiedicat, cum ne-a arătat d. Rosetti, rezolvirea normală a problemei agrare acum o jumătate de veac, tot așa sistemul electoral actual, nu numai că stă în calea măsurilor mai energice de îndreptare a stării economice, ci este necompatibil și cu o „administrație bună”.

Dacă nu ne vom pătrunde de acest adevăr, dacă nu vom înțelege, parafrazînd spusele lui Kogălniceanu încă în Adunarea Moldovei, că „O mie de latifundiari nu fac o națiune”, — ne expunem ca peste o altă jumătate de veac, un alt istoric să fie nevoit să repete cuvintele de astăzi ale d-lui Rosetti, că soluția adecuată nu s'a putut impune decît — „sau „prin răscoală sau prin intervenția unui al treilea factor“...

* * *

Sfîrșesc aici. În gîndul meu n'a fost de a face inutilă cartea d-lui Rosetti. Cetirea ei e indispensabilă pentru oricine se îngrijește de viitorul acestei țări și al acestui neam.

Si din această cetire va rezulta pentru oricine adevărul cuvintelor autorului:

„Un lucru este neîndoelnic: ce a fost *nu poate* să mai fie, căci „altfel se duce Statul de rîpă“...

C. S.

---

1) Ibid. p. 667.

Cronica Externă

Revoluția Turcească.

Totul în această revoluție e făcut ca să ne surprindă. O surprindere întâiu a fost izbucnirea ei. Toate puterile europene, toți ambasadorii cari discutau complotau și intrigau pe malurile Bosforului și pentru cari se vede că lumea musulmană se reducea la demnitarii din Cornul de Aur și din Therapia, sau la curtezanii de la Yıldız-Kiosk, toți cei într'un cuvânt ce aveau vre-o chemare ca să-și dea părerea despre viitorul Turciei, toți fără deosebire considerau pe Turci mai decăzuți decît oricînd și cu desăvîrșire neputincioși să întreprindă o mișcare de ridicare națională. Era un principiu în afară de orice discuție că Europa trebuie să intervină în afacerile otomane, pentru a restabili înăuntru o ordine pe care corupția administrativă și abuzurile palatiste o distrusesese cu totul și pentru a reda Macedoniei o liniște fără de care pacea întregului Orient era amenințată. Și nu mai trecea prin mintea nimărui că soluția numeroaselor rele de cari suferea imperiul otoman putea să fie dată de altcineva decît de marile Puteri.

De aceea marile Puteri, de cîteva luni mai cu seamă, nu se mai ocupau decît de afacerile otomane. Nu era discuție în parlament fără Macedonia. Nu se mai puteau întruni doi suverani fără ca obiectul principal al întrevederii lor să nu fie situația din Balcani. Miniștri și cancelari alergau dintr'o parte a Europei la cealaltă, ca să vadă ce să mai facă cu nenorocitele populațiuni creștine ce gemeau sub jugul semilunii. În unele țări guvernele se îngrijeau mai mult de afacerile macedonene decît de afacerile lor interne. Probleme sociale de mare însemnătate erau amînate sau puse la o parte pentru a face loc gravelor preocupări macedonene. Mai mult, Puterile europene erau atît de convinse de sfîrșitul apropiat al Turciei, încît începuseră, să-și la aconturi asupra lichidațiunii întrezărite și mult sperate. Baronul de Aerenthal, de pildă, cu mai multă precipitare decît discernămint a, tras pe harta Balcanilor drumul de fier austriac care, legînd monarhia Habsburgilor cu Salonicul, trebuia să deschidă drumul dominațiunii austro-ungare peste toată peninsula balcanică. Și la urma urmei, de ce nu? Oare nu se credeau toate

marile Puteri acasă, în Orient? Oare nu se obișnuiseră toate să facă acolo ce vor și să nu considere posibilă decât vre-o împotrivire ce ar fi venit din afară, de la ambițiunile celoralte Puteri europene, niciodată însă de la elementele băștinașe?

Tot o surprindere a fost și posibilitatea acestei revoluțiuni. Turcii păreau un element cu desăvârșire refractar civilizațiunii europene. Fatalismu înăscut al Orientalilor, filosofia Coranului, creau Turcilor o mentalitate care, prin esența ei, era în contradicție cu aspirațiunile moderne. Ceea ce caracterizează civilizațiunea modernă e spiritul de cercetare, munca intensă și înfrigurată, nevoia lăuntrică de a soarbe cu lăcomie viața și de a stoarce dintr'însa maximul de satisfacțiuni și de senzațiuni. Ceea ce caracteriza civilizațiunea musulmană era, dimpotrivă, lipsa desăvârșită de interes pentru noutate, disprețul cercelării, antipatia în contra sforțării. Pentru musulmani, formula fericirii sta mai mult în liniște decât în mișcare, plăcerile se găseau mai mult în contemplațiune decât în acțiune. În asemenea condițiuni, o conciliațiune între aceste două concepții extreme părea imposibilă. De aceea Europa și privea sforțările tinerilor Turci cu simpatie, dar cu un milostiv scepticism. Ei îi produceau impresia unor oameni cari au întreprins o luptă meritorie dar nerealizabilă. Cei mai optimiști se mulțumeau să proorocească apropieri trecătoare și aparente între cele două mentalități atât de diametral opuse. Dealtminteri și astăzi ne-am putea păstra scepticismul față de transformările ce s'au săvârșit în Turcia, dacă n'ar exista câteva fapte cari ne-ar arăta că fenomenul ce se întâmplă printre supușii lui Abdul Hamid, este expresiunea unei mișcări generale a popoarelor orientale. Într'adevăr, multă vreme incompatibilitatea dintre tendințele civilizațiunii europene și mentalitatea popoarelor orientale părea absolută. Începând cu Chinezii și sfîșind cu Turcii, toți arătau pentru civilizațiunea noastră o egală aversiune și, pe lângă toți Orientalii, această civilizațiune trecea lăsîndu-i deopotrivă neatinși și deopotrivă nepăsători. La această regulă Japonezii, acum 40 de ani, au făcut cei dintâi excepție, dar cum imperiul Mikadoului a fost multă vreme singurul care să adopte civilizațiunea europeană și să se entusiasmeze pentru farmecele ei, el părea o întîmplare ciudată, de natură să excite curiozitatea sociologilor și o excepție care, ca toate excepțiunile, nu făcea decât să confirme regula. Războiul ruso-japonez a avut însă darul să desvăluiească lumii orientale farmecele și puterea civilizațiunii europene. Nimic, nici invențiunile științifice, nici admirabilele descoperiri mecanice, nici aservirea elementelor, nici lucrările uimitoare datorite geniului omenesc, apele rîpite din matca lor și plimbate după voința omului, nici oceanurile străbătute pe și sub apă, nici organizațiunile sociale, nici mecanismul lor perfecționat, nici formele de guvernămînt european, nici puterea atractivă a libertății, nu au izbîit mintea nepăsătoare a orientalului cu destulă putere pentru a-l trezi din amorțeala lui și pentru a-i învedera splendoarea fără de seamăn a acestei civilizațiuni. Un singur lucru a fost

În stare să impresioneze mintea lui și, dintr'o zi într'alta, din vrajmaș să-l facă apărătorul ei înflăcărat: e izbînda Japonejilor asupra Rușilor. În mintea primitivă a orientalilor, în mintea lor întunecată prin fel de fel de eresuri, Rusia luase proporțiunile unei forțe supraomenești, reprezintă ceva care era mai presus de înfrîngere. În ochii lor neluminați Țarul era prototipul puterii europene, un fel de personaj cuasi-divin. Cînd au văzut însă că adoptînd civilizațiunea europeană, Japonejii reușesc să învingă, cu ușurință chiar, pe Ruși, atunci marele mister al civilizațiunii europene a încetat. Atunci a fost pentru ei momentul revelațiunii și ceasul convertirii. Atunci au priceput și virtuțile și puterile și farmecele acestei civilizațiuni, pe care se învățaseră s'o nesocotească. Atunci i-a apucat și remușcarea că au desprețuit-o atîta timp. Atunci numai și-au dat seamă că pot face minuni încingîndu-se cu aceasta armă, și atunci în sufletul lor, în care nu se stînsese încă flacăra cuceritorilor de odinioară, s'a reaprins cu putere focul dominațiunii. Și cu o repeziciune uimitoare, unele după altele, toate popoarele orientale s'au trezit și s'au convertit Persia și-a manifestat convertirea în chip hazliu, copiind fără pregătire o constituție europeană și ajungînd la un parlament de operetă. China a imitat Japonia și o interesantă emulațiune a înlocuit în ceresul imperiu lîncezeala seculară. În Indii mișcarea de renaștere națională a izbucnit cu putere pretutindeni și pe alocurea chiar cu violență amenințînd serios dominațiunea engleză. În Egipt curentul naționalist și-a afirmat idealurile cu mai multă precizie și a formulat revendicări concrete. Până și întunecosul Maroc a fost zguduit și Mulai Hafid ridicînd stîndardul resvrătirii, chema pe Marocani la o redeșteptare civilizatoare. Cei ce până atuncia erau voci cari predicau în deșert, au devenit deodată apostoli de renașteri și conducători de mase. La chemările lor răspundeau acum milioane de glasuri, în roiri numeroase eșeau de pretutindeni; convertiți din întunecimi se înălțau lumini scînteietoare, din straturi amorțite răsăreau energii nebănuite, toți erau mînați de dorul de a învăța noua credință, toți ardeau de a se împărtăși din noul ideal. Acest fenomen, prin consecințele lui, este fără îndoială unul din fenomenele cele mai însemnate și mai remarcabile din timpurile moderne. De aceea nu ne este permis să credem că în Turcia redeșteptarea provocată de tinerii Turci e întîmplătoare sau trecătoare.

În fine surprinzătoare a fost revoluția turcească și prin modul cum s'a săvîrșit. Se mai putea prevedea ca Turcii atrași de foloasele civilizațiunii moderne, să iasă din amorțeala lor, se putea prevedea, deasemenea, ca o schimbare să intervie în situația gravă în mijlocul căreia Turcii se zbăteau de atîta vreme, dar cine și-ar fi închipuit vre-odată că vor fi în stare să răstoarne un regim, care acumulasă atîtea uri legitime, fără vărsări de sînge și fără violențe inutile, cu o hotărîre inflexibilă dar măsurată și după un plan de acțiune metodic, prudent și înțelept totdeodată? De unde să bănuiești atîta maturitate la Turci, cînd popoarele europene, cari se laudă că stau în fruntea civilizației, nu au fost în stare să facă o

revoluție care să poată suferi vre-o comparație cu revoluția tinerilor Turci ? Cînd te gîndești la ororile Comunei, la revoluția rusească, la odiosul sfîrșit al Obrenovicilor, la zbuciumările din Irlanda, și cînd compari toate acestea cu revoluția ce a pornit din Salonic spre Constantinopole fără să omoare un om în drumul ei, trebuie să recunoaștem că tinerii Turci nu numai au vrut să adopte civilizațiunea occidentală, dar au știut să-și și însușească cele mai perfecționate mijloace de luptă ale acestei civilizațiuni. Ei au umilit prin atitudinea lor toate marile Puteri. Numai Suedezii și Norvegienii pot să-i privească în față fără să roșească. Nu e vorbă, marile Puteri au o circumstanță ușurătoare : ce le-a împins pe ele la excese a fost întotdeauna rezistența înverșunată a regimurilor pe cari vreau să le restorne. Pe cînd tinerii Turci, abea au amenințat pe Sultan că vor înainta asupra Constantinopolului și Abdul Hamid le-a și dat tot ce cereau, făcînd astfel inutile toate violențele din partea revoluționarilor. Dar nu e mai puțin adevărat că și astfel meritul tinerilor Turci rămîne întreg : în primul rînd fiindcă odată învingători ei ar fi putut să abuzeze de victoria lor, să se răzbune împotriva tuturor asupritorilor lor, iar tinerii Turci n'au făcut-o, și în al doilea rînd el ar fi putut să piardă capul, cum au pierdut capul atîtea revoluțiuni învingătoare, pe cînd ei n'au depășit măsura nici o clipă, au dominat neîncetat masele și au început de îndată să administreze cu ordine și cu metodă.

Surprinzătoare, nesurprinzătoare, revoluția turcească este, astăzi, un fapt îndeplinit și irevocabil. Sultanul a fost foarte înțelept să se plece, căci înapoi nu se mai poate reveni. Tinerii Turci sînt definitiv stăpînii situației. Acum, dacă ei vor putea domina situația până la sfîrșit, e o altă chestiune. Ei vor avea să lupte cu numeroase greutăți. Marile Puteri nu pot să facă astăzi altceva decît să-și retragă planurile de reforme din Macedonia și să dea tinerilor Turci un termen, înăuntru căruia ei să îndeplinească făgădueliile ce le-au dat și speranțele pe cari le trezesc. Dar ar fi o naivitate să ne închipuim că prin aceasta, Puterile vor înceta să intrigheze în Balcani, sau că ele au abdicat pentru totdeauna de la ambițiunile lor. Tinerii Turci vor trebui deci să desfășoare, în afară, foarte mult tact pentru a dejuca calculele perfide ale unor diplomații învechite în intrigi, precum și foarte multă energie pentru a înălătura lăcomii deprinse să fie satisfăcute. Nici înăuntru, sarcina tinerilor Turci nu va fi ușoară. Problema care li se pune, e îndoită. Pe deoparte ei trebuie să reformeze toată organizațiunea de stat a Turciei, să transforme armata dintr'o armată personală a Sultanului într'o armată națională în adevăratul înțeles al acestui cuvînt, să clădească din temelii tot edificiul finanțelor publice, căci destrăbălarea de azi numai organizare financiară nu se poate numi, să schimbe tot aparatul administrativ și judecătoresc și să stîrpească corupția și bacșîșul, cari au infectat totul. Iar pe de altă parte, ei trebuie să dea o soluție chestiunilor naționale din Macedonia, să ia o atitudine față de diversele naționalități de acolo, să aibă în această materie o politică lămurită și hotărîtă. În mare parte,

reuşita acţiunii lor depinde chiar de politica ce vor adopta faţă de naţionalităţi. Dacă vor adopta o politică de asuprire a naţionalităţilor balcanice, vor provoca un conflict general în Balcani, care îi va duce sau la pierderea Macedoniei, sau la o intervenţiune energică a întregului concert european. Dacă dimpotrivă inaugurează în Macedonia o eră de administraţiune liniştită şi cinstită şi un regim de libertate, care să permită tuturor naţionalităţilor să se desvolte şi să propăşească, sau în fine dacă vor da Macedoniei o autonomie aproape desăvârşită, în afacerile launtrice ale căreia vor păstra numai atita putere de intervenţiune cît trebuie pentru a împiedeca conflictele şi a înfrîna ambiţiunile nesocotite ale diferitelor naţionalităţi rivale, vor câştiga simpatia Europei şi vor sili-o să se abţină dela orice fel de amestec în afacerile imperiului otoman. Că nici atunci situaţia cu statele balcanice nu va fi strălucită, că şi atunci Bulgaril, Sîrbil şi Grecii vor nutri speranţe de cucerire în Macedonia, aceasta este sigur. Dar cel puţin tinerii Turci vor fi câştigat vremea trebuincioasă pentru a reorganiza temeinic imperiul otoman şi pentru a reface din elementele musulmane—dacă elementele străine sînt destinate să se desprindă de tulpina turcească—un popor cu dreptul la viaţă şi la respectul străinătăţii. Dacă în îndeplinirea acestei îndoite sarcini tinerii Turci ştiu să aducă aceeaşi moderaţiune, aceeaşi hotărîre, aceeaşi matură chibzuinţă, într'un cuvînt aceleaşi calităţi de cari au dat dovadă cu prilejul revoluţiei, ei vor putea să înlăture treptat toate greutăţile ce le stau în cale şi să realizeze în întregime aspiraţiunile lor.

Noi le dorim să reuşească, fiindcă e interesantă, în sine, sforţarea ce face un popor ca să se regenereze, ca să reaprindă idealul în suflete ce nu mai erau frămîntate decît de patimele cărnii. Le mai dorim să reuşească, fiindcă poate atunci, marile Puteri vor înţelege înfine că soarta a putut împarte naţiunile în naţiuni puternice şi în naţiuni slabe, dar că aceasta nu este un cuvînt nici ca naţiunile slabe să n'aibă dreptul la viaţă, nici ca naţiunile puternice să se creadă îndrituite a asupri pe cele slabe. Se poate deasemenea ca tot atunci marile Puteri să mai înţeleagă că dacă vicisitudinile Istoriei au putut să sfîşie o naţionalitate şi să pue fiecare bucată sub sceptrul unei alte stăpîniri, nici aceasta nu îndreptăţeşte ce cei tari să împiedece, prin puterea lor, reintregirea acelorăşi elemente etnice. Şi dacă Europa ar înţelege aceste două lucruri, cît n'ar câştiga statele mici, cum sîntem noi, şi ce progrese n'ar face politica păcii generale, pentru care luptă azi toate spiritele luminate din lume?

I. G. Duca.

Cronica Veselă

CALEIDOSCOPUL LUI A. MIREA

Sonete Rusticane

Prolog.

Mi-a dat gînsacul cea mai fină pană
Și-un strugure de boz mi-a dat cerneală
Zicîndu-mi: „Scrie cea mai colosală
Poemă scrisă 'n Dacia-Traiană.

Să pui într'însa viața rustică
Cu disciplina ei patriarhală:
La opt te culcă și la trei te scoală,
De vrei să cinți natura suverană!”

Gînsac iubit, poți să te umfli 'n pene!
Am să v'ascult, cu toate că mi-e lene,
Și-oiu căuta să fiu la înălțime

Spre-a dovedi, cînd vreau, ce pot să fac
Cu patru strofe, cinci părechi de rime,
C'un boz și cu o pană de gînsac!

Cucoşul.

Mereu aud prin somn prelungi somaţii
Şi cresc biruitoare cucuriguri...
Ai spune un norod cuprins de friguri
Trezit în zori unei proclamaţii...

Cu somnul luptă ochii mei nesiguri :
Sînt în Stambul ori am halucinaţii ?...
Văd valurile unei brave naţii
Escaladînd ale robiei diguri...

Tot mai strident s'aud cîntînd cocoşii...
Mă scol... Pe cer o semilună pală
Şi în ogradă numai fesuri roşii...

S'au ridicat găinile rebele :
Hai, dă-le-o constituţie liberală
Şi tu, Abdul Hamid al curţii mele !

Răsăritul soarelui.

Imi sorb acum cafeaua în balcon...
Cresc nori ca aburi grei dintr'o căldare...
Un tunet, cînd şi cînd, în depărtare
Încearc'o gamă, ca un bariton,

Ce-o fi fierbînd la răsărit, în zare,
Divinul nostru nevăzut patron ?
Îşi potcoveşte caii Apollon,
Ori ce să fie-acest incendiu mare ?...

Tot mai compacti ies aburii acum,
Dar flacărele cresc mai vii şi ele,
Din ce în ce tot cerul îl cîştigă

Şi iată că, prin nourii de fum,
Ca un simbol al Romîniei mele,
Răsare-o uriaşă mămăligă !

Paingul.

Cercam tihnit o nouă poezie,
 Ca să-mi continuu ciclul de la țară,
 Când fantomatic prinde să transpară
 Pe manuscris o umbră viorie.

Privesc mirat și văd din bagdadie
 Cum un paing, torcînd un fir, coboară
 Asemnei unui saltimbanc pe sfoară,
 Treptat mărindu-și pata pe hîrtie.

Ce cauți tu, o negru musafir,
 Ori te-a atras al lirei mele cîntec ?—
 Dar el se legăna pe albu-i fir :

„M'am coborît să-mi văd și eu de pîntec,
 Căci eu, la masă, nu consum idei—
 Eu fac, nu scriu, ca tine, „Funigei....“

Vis biblic.

Am fost să-mi văd ocolul meu de vite.—
 Sărmanele, duc lipsă de nutreț...
 Am dejunat apoi, și într'un jeț
 Am ațipit vre-o cîteva clipite.

Și iată 'n vis mi-apar șapte poeți
 Slabi, jigăriți, cu fețe scofilcite
 Și-alți șapte grași, cu burțile boltite,
 Păscînd în mijlocul unei fineți.

Ca Faraon am tresarit cu frică
 Și am strigat: Iosife, tu explică
 Ce-o fi 'nsemnînd aceste lighioane ?

Și-a zis Iosif atuncea : „Faraone !
 Fă material pe șapte ani, că 'n țară
 Va bîntui o criză literară !“

Indignare reciprocă.

Cu pana ta măiastră cinci sonete
Am scris, cum vezi, până acum, gînsace—
Dar pana s'a uzat și nu mai face—
Dă-mi altă pană..."—„Nu, destul, poete !

„Vrei să mă jumulești de viu ?! Dă-mi pace !
Plătesc cam scump promisiunile cuplete.
Eu nu-ți mai dau nimic.... Mii de regrete !
De-aci încolo scrie cum îți place !....”

„Măcar o pană dă-mi, te rog, confrate !
Salvează-mă ! Acesta 'ți este rolul !”
—„Las' c'am salvat odată Capitolul

Noi, giștele,—și tot am fost mîncate...
Purtarea voastră nu-i de loc galantă...”
—„Hai, marș de-aci, friptură ambulantă !”

A. Mirea.

FĂRÎMITURI

Cura de Tekir Ghiol.

Făcut-am băi de Tekir Ghiol,
Sînt minunate ;
Chiar mort, -o cură de nomol
Te 'nvie 'n rate.

M'am dus la băi ca damblagiu,
O boală tristă,
Ș'acum sînt sprinten și zglobiu,
Sînt... baletistă !

Un scaun cu picioare trei
Eu am, și 'mi pare,
Tâmplarul 'mi-a cerut cinci lei
Ca să'l repare.

Nu-i dau cinci lei, de-aș ști că mort
Il duc la vară
La Tekir Ghiol,—și'nc'un picior
O să-i răsără !

Tantal.

Fetița 'mi place... Nu 'ndrăznesc
 Să spun că o iubesc... Nu face
 La vrista mea să mai iubesc!
 Poate-i prea mult ș'atît : că'mi place.

Glumim pe țarmu-albastrei mări
 Și 'ndur tantalice canoane :
 Prea-i mică să-i dau sărutări,
 Prea mare să-i ofer bomboane!

La 'ntoarcere.

Popeștii astăzi părăsesc Constanța.
 Bărbatu-i vesel c'a scăpat de birt.
 Cucoana, ce d'abia 'ncepuse-un flirt,
 Oftează că s'a isprăvit vacanța.

— „Am datără o groază de parale,
 „Și 'n schimb stomacu mi s'a 'ntors pe dos!“
 Cîrtește dom' Popescu furios.
 „Ah, Lino, mine să'mi gătești sarmale!“

Ea tace... El îi strigă : — „N'auzi, Lino?“
 Ea spune-un „da“ distrat... Visa cu dor
 Cum o călca de dulce pe picior,
 Subt masă, ofițerul,—la Cazino...

Tarascon

Scrisori din Ardeal

**Moartea episcopului Popea.—„Asociația” la Șimleu.—Adunarea dela
Ileanda și alianța cu socialiștii.—Alte știri.**

În una din scrisorile mele recente, arătasem că la Caransebeș este năcaz mare: Apponyi s'a năpustit asupra instituțiunilor din cetatea grănicerilor romîni și, cum unui comisar guvernial nu-i este greu să găsească chiar nod în papură, decretase destituirea mai multor profesori, iar acum în urmă se uneltea chiar îndepărtarea din scaunul episcopesc a lui Nicolae Popea. Cerul a fost însă îndurător: a chemat la sine (în ziua de 26 Iulie, 8 Aug. n.) pe demnul elev al marelui Șaguna. Lovit de apoplexie, cauzată de frămîntările și supărările din urmă, Popea s'a stîns la vîrsta de 83 ani. Dela 1848 începînd și până la sfîrșit, numele său este strîns legat de viața noastră națională. A fost mîna dreaptă a lui Șaguna, luînd parte la lupta pentru *reînființarea mitropoliei romîne gr. or., scăparea de sub jugul ierarhiei strbești*, la întocmirea și *elup-tarea Statului organic* (autonomia bisericească și școlară), a fost între întemeietorii Asociațiunii și președinte al ei; în lupta politică, afară de Șaguna, nici un prelat nu s'a ridicat; Popea *a fost întemeietor și președinte al partidului național* și cît a trăit, sprijinle-a fost naționaliștilor. În Camera magnaților a rostit vorbiri cuminți și energice, apărîndu-și biserica și școala și întreaga viață națională romînească. *Și tot ce a agonisit în viață, neamului a lăsat*: deschizîndu-se adică testamentul, s'a aflat că *a lăsat diecesei sale 250,000 coroane*, din al căror venit 20% burse la studenți, 20% pentru meseriași, 10% consistoriului, iar 50% se vor capitaliza.

Mai presus de toate, a lăsat *comori* intelectuale, scrieri istorice de înaltă valoare, pentru care activitate a sa Academia romînă l'a ales membru în secția istorică; discursul său de recepțiune a fost o adevărată serbătoare la Academie (a vorbit despre activitatea marelui mitropolit Șaguna).

Înmormîntarea s'a făcut la 11 August. Academia a fost reprezentată prin d. I. Bianu, care a depus o coroană și a rostit un duios pa-

negiric. Din partea diecesei a vorbit dr. Iosif Olariu, director al seminarului. Coroane s'au depus multe. A condoliat în primul rînd M. Sa Împăratul-Rege.

Abia a fost înmormîntat marele prelat și ziarele maghiare au și început manevra pentru ca să ajungă ales un—maghiaron. Dar despre aceasta într'un număr viitor !...

* * *

Adunarea generală a Asociațiunii s'a ținut în Șimleu (pe hartă : Szilágy-Somlys), în zilele de 7 și 8 August n. Cu acest prilej s'a aranjat și un fel de expoziție de țesături naționale, în pavilionul construit anume pentru ținerea adunării.

Adevărata și marea expoziție etnografică a fost însă cea din sala de gimnastică a liceului catolic. Aici au fost expuse obiectele confecționate în atelierul „Reuniunii femeilor romîne din comitatul Hunedoarei,” reuniune a cărei prezidentă este d-na Elena Hossu, născută Pop de Băsești, iar conducătoarea atelierului este d-șoara Tiberia Barcianu. S'au expus lucruri admirabile. O bună idee a fost expunerea portretelor marilor bărbați ai comitatului, între cari în primul rînd Simion Bărnuțiu, apoi episcopii Gr. Maior, I. Alexi și Ignatie Darabant, toate executate de pictorul Const. Petride, fiu al comitatului și el.

S'a jucat piesa „Moise Păcurariu”, scrisă de dr. D. Stoica, redactorul revistei populare „Gazeta de Duminică” din Șimleu. Au jucat diletanți, dar între ei și A. Bărnuțiu, artist și bursier al Fondului de teatru. A fost un entusiasm cum la noi numai odată ori de două ori e pe an.

Între alte multe lucruri depuse la biurou este și opera d-lor Silvestru Moldovan și N. Togan : „Dicționarul numirilor de localități cu populațiune romînă de pe teritoriul statului ungar”. După ce se va tipări, vom reveni asupra ei.

Încolo s'au discutat și decis multe lucruri bune. Discursul vicepreședintelui Andrei Bârseanu a fost și de data asta la înălțime.

E de remarcat că pentru acest prilej s'a alcătuit o monografie (scrișă) a comitatului Sălajului.

Se extinde pe 326 pag., avînd 83 fotografii și o hartă romînească a comitatului. Intențiunea autorilor, d-nii dr. D. Stoica și Ioan P. Lazăr, a fost să dea un tablou cultural și economic al Romînilor din Sălaj. Iată unele date statistice interesante ce ni se dau în monografie :

Starea materială a poporului romîn sălăjan este în genere muițumitoare. Din peste 660 mii jugăre catastrale ale comitatului, Romîinii au 47%, adică aproape 280 mii. Numărul proprietarilor de pămînt e 20 mii 850. Starea culturală este inferioară, căci din 133 mii 572 suflete, știutori de carte abia sînt 25 mii 515. Romîinii fac peste 66% procente din populația comitatului. Biserici sînt în întreg Sălajul 201, de fie-care 634 suflete cîte una. Școale sînt 179 cu 167 învățători. Case romînești se gă-

sesc în tot Sălajul 25 mii 424, venindu-se astfel cîte 5 suflete de fiecare. Alegătorii pentru cameră (dietă) sînt 8%, adică 10 mii 577. Acestea sînt cele mai noi date statistice, adunate de autori „Schiței monografice a Sălajului”. În broșura aceasta se vorbește pe larg despre trecutul și prezentul poporului român sălăjan.

Lucrarea aceasta e vrednică de toată lauda și ar fi bine să fie imitată de toate comitatele în reședințele cărora Asociația ține adunare.

Un moment înălțător al serbărilor a fost concertul dat de seminarisții din Gherla și corul cazinei din Simleu, sub conducerea d-lui George Groza, absolvent al seminarului din Gherla. Ca solist s'a remarcat d. St. Mărcuș. D-șoara Lucia Lazăr a cîntat frumos la pian, iar dr. Iustin Iuga s'a distins ca violonist.

Culmea a fost executarea baladei „Constantin Brancoveanu” de Iacob Murășanu, profesor în Blaj, care a dirijat el însuși; a și fost serbătorit călduros, iar soliștii Mărcuș (tenor), E. Pop (bariton) și Pompeiu Vlăduț (bas) mult aplaudați.

* * *

Pela stîrșitul lunii Iulie, deputații naționaliști s'au întrunit la Arad, unde au decis să țină cît mai multe adunări populare, cerînd *sufragiul universal*. Dintre adunările ținute, remarcabile sînt două: cea dela Ileanda-Mare și dela Beiuș. Cea dintîi este centrul cercului electoral unde s'a ales de două ori dr. T. Mihali, iar Beiușul este cercul d-lui dr. V. Lucaciu. În ambele, alegătorii au trimis telegramă de omagiu M. Sale la Viena, iar la Ileanda-Mare s'a cerut alianța cu socialiștii, singurul partid care în statul ungar susține drepturile naționalităților (s'ar părea un paradox acesta!) și luptă pentru sufragiul universal.

Lozinca în luptă este dar: scoaterea tot mai mult în relief, alipirea către dinastie, care chiar acum de curînd a respins a doua oară proiectul de lege reacționar al lui Andrassy și stăruie pentru sufragiul universal și în Ungaria după felul celui din Austria.

Tot așa, se accentuează interesul ce-l au naționalitățile de a se apropia și a lupta împreună cu socialiștii.

Privitor la alianța cu socialiștii, *Tribuna* din Arad scrie:

„Punctul următor al mișcării cuprinde, cum era firesc, dorința ca votul universal să se înfăptuească cît mai de grabă și în forma lui cea adevărată, nu în felul mincinos și nedrept al votului plural proiectat de guvern. În lupta pentru adevăratul vot universal, *poporul autorizează pe deputați să facă legături și alianțe cu oricine și-a propus același program*. Punctul acesta are o însemnătate deosebită, *căci deputații noștri capătă astfel dreptul de-a căuta mai ales prietenia atît de puternică a socialiștilor în lupta cea mai grea ce vor duce*”.

Socialiștii sînt tari mai ales în orașe, unde, invers, Românii sînt slabi și fără sprijinul socialiștilor n'ar prea putea să se miște.

* * *

Deși greul luptei la noi îl poartă mai ales *presa*, totuși puțină îngrijire s'a dovedit până acum față de soarta acestor luptători. Societate a presei nu s'a putut, căci guvernul n'a aprobat statutele întocmite de d. E. Ungureanu, un fel de mecenate al tuturor întreprinderilor naționale-culturale.

S'a aflat acum un bărbat generos care să facă începutul unui fond pentru presa română. El nici numele n'a vrut să și-l spună. S'a aflat însă că e academicianul Ioan Pușcariu dela Bran, care din incidentul jubileului „Gazetei”, a dat 50,000 cor. pentru fondul ziariștilor. D. Pușcariu a fost, la 1838, *primul distribuitor* (împărțitor) al primei gazete romine și acum trăește retras, după ce a străbătut o lungă și glorioasă cale (este jude de curie—casație—în pensiuine). Fapta asta se laudă de sine și ar fi bine să mai afle imitatori.

* * *

Zilele acestea presa română de aici a înregistrat următoarele :

„În Slatina a avut în 20 Iulie n. o mare și românească petrecere, care a știut să înmănuncheze tot ce-i romînesc și distins în Maramureș. Dacă reprezentanția făgăduită cu Z. Bârsan *n'a putut avea loc*, Romîni totuși au izbutit să organizeze o mare manifestație romînească pe terenul social. Petrecerea se poate încresta în viața noastră ca un adevărat eveniment, căci cele din urmă petreceri romînești în Maramureș au avut loc abia în 1882 și 1889, deci cea din urmă înainte cu 19 ani. Veselia s'a început cu un obicei bătrînesc. S'a adus în sală un vas mare plin de țuică. Între ceremonii interesante s'a aprins țuică și păr. vicar Titu Bud, care în contra celor 62 de ani, încă tot are suflet tînăr și inimă veselă, a încunjurat vasul urmat de lăutari. În urmă a gustat toți din țuica bătrînească. Tabloul sălii a dobîndit un aspect deosebit de viu și pitoresc prin cele vre-o 8 costume naționale din Maramureș și Sătmar. A luat parte la bal și prefectul comitatului cu doamna. Lista cea lungă a oaspeților romîni ne dovedește cît de numeroși și puternici ar fi Romîni din Maramureș, dacă s'ar alia și s'ar afirma mai mult. Dar și balul acesta a avut un mare neajuns. Am fi dorit să auzim mai multă vorbă romînească și mai puțină *vorbă ungurească atît de dureros de adînc înrădăcinată în familiile romînești d'acolo.*”

Dacă șirele acestea au ceva îmbucurător, nu e mai puțin adevărat că ele arată pe deoparte letargia fraților din *Țara lui Dragoș*, pe de altă parte ni-i prezintă pe Marmurașani ca foarte maghiarizați... Unde, care-i apostolul să-i deștepte și să-i mîntue ?

6. August 1908

1. Russu Șirianu.

Miscellanea

„VIITORUL SOCIAL“.

Aflăm că organul social-democrației noastre nu va mai apare.

Deși de la început am prevăzut („V. R.“, 1907, No. 8, „Miscellanea“) că nu va putea avea o viață lungă, totuși regretăm dispariția acestei publicațiuni, tocmai în acest moment, cînd lucrările d-lui Gherea i-au dat un deosebit interes.

Și mai ales, fiindcă răspunsul nostru la observațiile d-lui Gherea —întîrziat din cauza vacanței,—riscă astfel de a rămînea fără replică,—dacă d. Gherea nu se va resemna să-și publice scrierile, întotdeauna interesante și cari dau de gîndit, în vr'o revistă mai puțin ortodoxă.

O LĂMURIRE PENTRU D. I. SCURTU.

D. I. Scurtu crede că am voit să-i scriem biografia, și protestează că de zece ani, înainte de a fi cunoscut pe d. Iorga, se complace, ca discipol credincios, în „atmosfera de munte“ a d-lui Aurel Popovici,—și deci n'a părăsit pe cel dintăiu spre a se alipi de cel de al doilea (cităm din memorie).

D. I. Scurtu se înșeală.

Dacă d-sa ne afirmă aceste detalii intime, nu avem nici un motiv de a nu le crede adevărate, dar ele nu ne-au interesat nici un moment. Am atins, în treacăt, *numai* atitudinea d-sale de *publicist*.

Și aceasta, e lămurită pentru oricine își va da osteneală să răsfoiască colecția „Sămănătorului“ de vr'o 2—3 ani din urmă.

IAR INCIDENTUL DE LA SERBĂRILE „JUNIMEI“.

Noțița noastră relativă la gestul d-lui S. Mehedinți de la serbările din Cernăuți, ne-a atras onoarea unei dezmințiri din partea „Convorbirilor literare“. (Firește, reprodusă imediat și de „Epoca“, întrucît știut este că „C. L.“ nu fac... „gazetărie în octavo“).

Directorul bătrînei reviste,—cu acompanimentul de rigoare al aereleor superbe,—tăgăduiește categoric că ar fi săvîrșit la Cernăuți acea

mică necuviință ce i-am imputat-o. Și ca dovadă, publică textul „micii alocuțiuni”, pe care l’ar fi așternut chiar atunci îndată pe hîrtie, fiindcă... „s-a întîmplat ca ea să nu fie pe placul unui deputat de Iași” !...

Și „mica alocuțiune”, cum este acum publicată, e în adevăr inofensivă, din toate punctele de vedere.

Intrucît, pe cît cunoaștem, nici un fonograf sau stenograf nu ne-au păstrat versiunea autentică, nu putem, bine înțeles, să reproducem acum textual cuvintele ce au fost spuse la Cernăuți. Dar e și inutil: aceste cuvinte au avut același înțeles pentru toți cei de față.

Și au fost față,—ca să cităm numai pe cei din țară,—pe lângă serbătoritul zilei, d. D. Onciul, oameni ca d. N. Iorga, M. Sadoveanu, St. O. Iosif, D. Anghel, etc., cari,—vor recunoaște și „C. L.”—sînt în stare cu toții să pătrundă adîncimile micilor... să zicem „alocuțiuni” ale d-lui Mehedinți.

Ce rost dar pot avea, față de acest *fapt*, toate exercițiile stilistice din jurul lui ?

(Sau insinuările relative la scuzele președintelui ? Nu știe d. Mehedinți că a fost față la întreg acest incident și d. D. Onciul, care a contribuit chiar la aplanarea lui ?)

Dar să trecem, și cu atît mai mult că însăși încercarea de a tăgădui faptul și *purificarea* „micii alocuțiuni” ne învederează, că cel puțin după ce și-a dat sama de efectul produs, d. Mehedinți însuși regretă lipsa de bunăcuviință și de tact, de care ne-a dat dovadă.

Și dacă, totuși, și cu acest prilej, obicinuita-i afecție de gesturi majestoase o agrementează cu injurii mai mult sau mai puțin stilizate la adresa noastră, nu ni se va cere nici un răspuns în această privință.

D. Mehedinți ne-a arătat de atîtea ori că-i este înaccessibilă o altfel de „discuție”, iar cetitorii, chiar din acest fapt însuși, își vor da sama de sufletul ce s’a revărsat în „mica alocuțiune” din Cernăuți.

Și, nu le e indiferent, la urma urmelor, dacă inteligența sau caracterul îi sugerează succesorului d-lui M. Dragomirescu la direcția „Convorbirilor” aceste atitudini splendide ?

P. Nicanor & Co.

Recenzii

A. Mirea. *Caleidoscopul publicat de D. Anghel și St. Iosif.* Editura Minerva București.

D. Anghel, Iosif și A. Mirea
La urmă-l un secret al meu,
Treime ca Dumnezeuirea L...

(Mănușa, Caleidoscop).

Cu cît citeșc mai mult volumul lui A. Mirea, cu atît nu mă pot decide a preciza. În frazele grele ale prozei mele, încintarea ce mi-a pricinuit o nelăchipluitul foc de artificii ce e acest Caleidoscop.

Jocul de imagini strălucitoare, izvorite din fantazia cea mai bogată și mai nelăfrinată a acestei triple personalități, „dezdrobește un șir de roze moarte” din sufletul cititorului. „Stăpîn pe tot fantascul”, vrei să lași spiritul acesta scintecelor să arunce la întimplare focurile sale în mii de culori, pentru ca din ele să răsară, în mii de imagini neprevăzute, o lume fantască, absurdă și încintătoare.

Arlecini, ce prind și trimit într-o rachetă, cu gestul lor de comedianți, o cugetare ascuțită, o lacrimă răstrîntă în prisma unei ironii, un simțimînt duios ce se ascunde într'un hohot de ris baîjocoritor; alergarea amețitoare a unei verve nesecate ce prinde la' ntimplare chipurile, imaginile, vorbele, în împărechieri stranii, feroce, surprinzătoare, o ferie absurdă ce îmbracă mii de forme, resare și se șterge ca sub bagheta magică a mulțiplului și 'n veci neastîmpăratului ca-

prițiu. Lucrurile învie în jurul tău, te strimbă, răsfrîngînd în limbajul lor straniu, în miile lor de schime comice, îngrijitoare, sinistre, ridicolul, deșertăciunea și zădărnicia cu cari de veacuri ne frămîntăm în fața lor. Chipurile cresc, iau proporții colosale, chinuitoare ca arătările din vis, figuri fantastice se proiectează din sufletul nostru întrupînd iluziile, aspirațiile, nădejdlle și durerile noastre, fantome lunare ce ne bîntue rîzînd ușor de noi, cu ironia lor indulgentă de apariții nereale. O lume ce ar fi jocul fantastic al unui spiriduș scăpat din Walhala, avînd puterea să sfărîme lanțurile grele ale realității și învoirea să clădească după fantazia sa, cu sfărîmăturile noastre de vis și frînturile noastre de gînduri, o lume în care ca într'o oglindă fermecată s'ar răsfrînge chipurile noastre în strîmbătura uriciunii sufletesti, în atitudinea zăpăcită a prostiei fără margini, în ridicolul nesfîrșit al imbecilității grave și îngîmfate. Iar printre aceste chipuri, spiridușul nostru ar face lumbe salutînd până la pămînt prostia zăpăcită, dînd un bobîrnac gravității imbecile, slîngerînd îngîmfarea în beata contemplare de sine însăși, turburînd chietudinea celor deprinși a păși mereu pe același drum, rumegînd cele cîteva idei căpatate cu mare trudă, sperînd pustietatea lor sufletească cu focul neîntrerupt al glumelor, cu neprevăzu-

tul, bogăția și strălucirea altor perspective noi. Caleidoscopul se învîrte mereu, schimbînd spectacolul cînd versul își cîntă muzica lui ciudată și săltăreață, evocatoare a lumii acesteia fantastică, absurdă și incîntătoare.

Tu, ori cine ai fi, treime dumnezeiască, spiriduș scăpat din Walhala, scînteere scăpărată din lumina vegniciei, binevenită fie între noi muzica versului tău ce, ca odinioară cîntul lui Orfeu, a reînviat sufletele noastre din amorțea în care lincezeau, binevenită fie lumina veseliei tale ce a creat în lumea noastră cenușie și uniformă colțul acesta de neprevăzut, feeria incîntătoare în care nu domnește decît spiritul, fantazia și capriiul.

*

Al. G. Florescu. *Sanda*, piesă în trei acte. București, Institutul de Arte grafice Carol Göbl.

Nici un gen literar nu impune cu mai multă evidență spiritului absurdității concepțiunii artei pentru artă de cît teatrul.

Dacă nu ai o concepție lămurită și puternică despre lume și viață, în lumina căreia să prezinți episodul scurt ce trebuie să se desfășoare în spațiul celor 3—4 acte și în timpul unei sări de reprezentare, dacă nu pui o problemă sufletească sau socială în cadrul căreia să se frămînte personajele cu putere realității, dîndu-ți impresia unei vieți în luptă cu ea însuși și cu cele de prin prejurul său, conflictul în care să se vădească puterea cu care ne stăpînesc unele concepții morale și sociale, piesa nu se poate susține. Mai curînd reușește o piesă tezistă, în care arta e sacrificată preocupărilor morale și sociale, decît una în care atitudinea autorului în fața vieții și a lumii e șovăitoare, vagă și nesigură. La noi, publicul atît de hilit pentru aplicarea sa exagerată spre teatrul străin, a îngăduit pe

așa o iarnă întreagă piesa *Mamă*, a d-lui Miclescu, ce e cît se poate de slabă, și a făcut chiar un succes piesei d-lui Florescu cu toate neajunsurile ei. tocmai pentru că teza din aceste piese îi era simpatică.

Teza d-lui Florescu e, de altminteri, ca și a d-lui Miclescu, zugrăvirea destrăbălării moravurilor din lumea zisă „bună“, destrăbălare ce tonăbușă instinctele cele mai puternice și spulberă din suflete chiar urmele demnității omenesti, dezlănțuind tot ce e mai josnic și mai animal în om.

Subiectul e conflictul dintre o mamă, produsul cel mai reușit al acestui mediu, și fata ei Sanda, crescută departe de ea, la Paris, la călugărițe, unde, lipsită de caldă afecțiune a mamei, devine mistică și se catolicește. Dacă nu se călugărește, aceasta e datorită întîmplării că Sanda iubește pe un tînăr Mihai Lavin, în familia căruia mergea la Paris. Întoarsă dela Paris află numai decît că tînărul Lavin, ce venise în țară înaintea ei, iubește pe mama sa. Urmează apoi sinuciderea acestuia din cauză că Elena îl părăsește pentru alt flirt.

În actul al III-lea, copila se hotărăște să se ducă la călugărie, urmează despartirea, iar piesa se termină cu aruncarea mamei într'o nouă aventură, pentru a-și alina simțimentul de singurătate în urma plecării Sandei.

Caracterele nu se desemnează nicăiri cu firea lor adevărată, nici în vorbe, nici în acțiuni. Acțiunea însăși, care trebuie să fie strînsă și desfășurată gradat pentru a alcătui momentele decizive din viața sufletească a personajilor și a susține astfel interesul piesii, e îngrămadită toată în cîteva întîmplări mari din actul I, lîncezind în celelalte două acte și mai ales în actul al III-lea în care ea este nulă.

Mediul în care intră personajul principal, Sanda, cînd se întoarce de

la Paris, ne-ar fi putut fi zugrăvit în culori vii dacă autorul ar fi reprezentat acest mediu *în raport cu ea*, scoțînd în relief, prin contrast, personalitatea ei și punînd în lumină conflictul inevitabil și adînc dintre ea și acest mediu, dintre sufletul ei și sufletul d-nei Radan, muma sa. Pentru aceasta însă ar fi trebuit ca Sanda să aibă personalitate puternică și originală și conflictul să se desemneze încă din actul I scena III, cînd Sanda vine în contact cu acest mediu. Ea ar fi trebuit să aibă vorbe, gesturi, accente izvorîte din umanitatea ei adîncă, scăpărări de fulger orbitoare în întunericul și deșărtăciunea lumii aceștia, nu să se prezinte publicului ca o gîscuță nevinovată, cu simțiri, gîndiri și vorbe banale ce nu zic nimic nici în scenele de dragoste, nici în cele violente și dramatice. Atunci nu ar fi fost nevoie pentru zugrăvirea mediului acestuia, a lumii aceștia dearte și seci, de aceste scene jignitoare pentru gust, în cari femeii fără scrupul se aruncă slingaciu și grosolan în capul bărbaților, ce nu știu eși din încurcătură decît cu brutalități, și acel *flirt* dintre d-na Radan și Mărgineanu, al cărui ton te face să te întrebi cu mirare cam în ce lume s'ar putea petrece. O fi poate astfel realitatea în lumea mare a societății noastre, dar publicul, marele public, ce nu o cunoaște, e decepționat, jignit, răci el se așteaptă să găsească la acești oameni aceeași știință de a-și învălui brutalitatea lor sufletească, ce se vedește în meșteșugul de a-și desvîlui frumusețile și seducțiunea lor trupească.

Dar dacă aceste paiate din lumea mare nu au în piesa d-lui Florescu fantazia, eleganța și grația, cari să mascheze și să facă suportabil spectacolul decăderii lor morale, ele sînt lipsite în același timp de orice urmă de viață, din care să se poată motiva acțiunile și să-și poată scoate semni-

ficația. Nimic nu poate pune în lumină adevărată aflarea teribilului adevăr: iubirea dintre alesul eroinei și muma ei, nimic care să dea importanța deznodămîntului: plecarea fetei la călugărie.

Este această trecere a fetei prin viața cochetei Elenei Radan un episod fără însemnătate, după care viața ei continuă a se desfășura ușuratică și destrăbălată, sau este pentru sufletul acela egoist, amoral și uscat o clipă, în care tresare glasul iubirii de mamă, o clipă dureroasă, în care ea simte grozava apăsare a singurătății, a izolării morale prin pierderea copilului?... Din piesă nu reese nimic. Autorul pare a nu-și da samă că încheerea, gestul, prin care Elena, urmînd îndemnul vieții de a sorbi ultimele picături din deliciile dragostei, cheamă pe Mărgineanu, ar fi fost un gest potrivit și un desnodămînt semnificativ, dacă ar fi căutat să dea precis și franc d-nei Radan una din aceste două atitudini. Așa cum e însă piesa, autorul șovăie între amîndouă și desnodămîntul nu însemnă nimic. E însă oarecare știință în ale scenei și multă îndeminare în minuirea personagiilor, ce au îngăduit, pe lîngă teza simpatice, succesul relativ al piesei d-lui Florescu.

*

Bucura Dumbravă. Haiducul.
Tradus de T. N. Editura „Librăriei Școalelor” C. Sfetea.

Între tipurile acestui roman, este un tip de fată, domnița Ralu, a lui Caragea, pe care autoarea l'a zugrăvit cu multă pricepere și dragoste. Închipuiți-vă o ființă, ale cărei grații femeiești ar fi numai viociunea și duhul, o tinără domniță care și-ar petrece vremea numai vorbind de artă și metafizică cu prietena ei Sultana, de a cărei frumuseță strălucitoare nu numai că nu e geloasă, dar e mlădă, o femeie care-și poartă scumpele o-

doare și podoabele bogate cu „filozofie”, care înțelege tainicul limbaj al muzicii lui Beethoven și posedă cele mai subtile probleme de metafizică, care e atât de pătrunzătoare în judecarea bărbaților, încât nu se poate iluziona asupra lor și deci nu ar putea iubi decât pe un Karl Moor, adică pe un erou cu un suflet atât de copilăresc de idealist, cu un suflet atât de smintit, de iubitor de alții, ca acel căpitan de hoți.

Închipuiți-vă acum că un asemenea suflet, neputând avea, ca în roman, spectacolul vieții acestui erou și mulțumirea de a-l vedea scăpat de la moarte de iubirea gingașei Sultana, ar fi vrut să-l creeze, intrupându-l într-o ființă vie și reală din istoria țării, în Jianul haiducul,—desigur atunci că domnița Ralu ar fi scris aidoma acest roman, cu singura diferență că l'ar fi scris în grecește, în loc să-l scrie în limba lui Schiller.

Romanul, care nu e operă de artă desăvârșită, e totuși o producție literară foarte interesantă, o încercare originală și inteligentă de a îmbrăca în haina realității și a istoriei visul unei domnițe cu gustul subțire și sufletul delicat, care, deși e româncă, scrie în nemțește și răsfoiește paginile îngălbenite de vremuri ale documentelor, pentru a găsi adevărul și realitatea, fiind și rămânând totuși o ființă cu patria acolo unde este „cuibul cucului în nori” cum zice eroina sa favorită, domnița Ralu.

*

Ludovic Daus. *Iuzii*. Roman. Minerva, București.

Cu cele mai bune romane ale noastre, totuși nu ne putem considera de cit în *spre roman*, după fericita expresie a confratelui Ibrăileanu. Deci nu avem o tradiție, un fel de alcătuire tip a romanului, în care să intre cu ușurință o aventură banală, care tratată în gustul publicului, să poată

trece drept roman și să obție ceea ce numim un succes de librărie.

D. Daus, împrumutând de la Franzezi „la manière de faire”, procedeul, cum ai împrumuta de pildă o rețetă de bucătărie, încearcă cu oarecare abilitate, deși cu imperfecțiunile și stingăciile proprii acestei transpozițiuni, să scrie o istorie în gustul marelui public. Pe lângă istoriile cu crime și aventuri, pe lângă acele, de o emoție mai nouă, de polițiști și goana după om à la Sherlock Holmes, marele public gustă foarte mult istorioarele din mediul său, în care găsește ecoul mărit al mahalagismelor ce fac alimentul convorbirilor lui zilnice.

Iată deci că autorul le servește o asemenea poveste, în istoria a două surori din lumea mijlocie. Una, cea virtuoasă, ca orice virtute ce se respectă, nu are istorie proprie zisă; ea e pusă în roman numai ca contrast și ca mijloc comod întru dezlegarea situațiilor dificile. Istoria propriu zisă e a celei de a doua, care, vanitoasă și ușuratică, nu visează decât traiul plin de deșărtăciuni al lumii bogate. Părinții, burghezi naivi, chiar prea naivi și de un fel de naivitate ce nu e a micului burghez bucureștean, se lasă și ei ademeniți de iluziile fetei, care cedează ispitei, sub forma unei prietene bogate Lili Radian, și cade în ghiara unui desfrinat ordinar, bărbatul acestei Lili. Noroc însă că după multe peripecții, cari n'au altă valoare decât că mulțumesc gustul micului burghez de a cunoaște aventurile așa zisei lumi bogate, intervine sora virtuoasă, care redă familiei pe această victimă a iluziilor sale, pingărită, cu un copil, dar gata în fine să facă fericirea unui tânăr văr, care o iubea de mult dar nu-i putea oferi decât o situație socială analoagă cu cea în care se găsea ea, adică foarte modestă. Povestea se sfârșește cum e mai bine: lacrimi, înduioșări, virtutea răs-

platită, oile rătăcite puse pe calea adevărului. Vițiul și orgia nu au servit decât ca piment acestei dulcegi istorioare morale, și atât numai ca să facă lacrimile și indușoarea la sfârșit mai plăcute și să mulțumească perversitatea omului modiocru, satisfăcându-i în același timp curiozitatea asupra felului cum petrece desfrîntata societate bogată, a cărui descriere de altminteri atât de vulgară, corespunde imaginației oricărui burtă verde, care visează cum se *petreacă* cînd s'o îmbogați.

De la titlu: Iluzii, până la descrierea vieții celor cari petrec, și până la morala estină și banală ce se degajează din așa zisul roman, totul e, cu oarecare îndemănare, alcătuit în vederea unui *anumit* public. De aceea nu trebuie să căutăm aci nici tipuri, nici stil și nici una din calitățile ce obicinuit le căutăm în operele de artă. Pe acest *anume* public, îl are de altminteri de obicei în vedere d. Dauș și aceasta e cauza decăderii din ce în ce mai mare a literaturii d-sale, care ne-ar fi dat de sigur altăceva, dacă d. Dauș ar fi căutat să realizeze un *ideal* de artă și nu ar fi vinat mereu, cu orice preț, numai succesul de librărie.

*

Camille Bos. *Pessimisme, Féminisme, Moralisme.* Bibliothèque de Philosophie Contemporaine. Felix Alcan, Paris.

Fizionomia unei epoci nu stă numai în acele caractere considerate ca generale și întipărite în monumentele rămase de la ea, ci și în unele idei și concepțiuni cari, fără a fi numărate printre cele mai caracteristice, ne lămuresc psihologia acelei epoci, atât prin faptul că au făcut preocuparea simultană a unei generații, cît și prin soluțiunile ce le capătă în deosebi de trecut.

D. C. Bos, consideră printre aceste preocupările generației actuale rela-

tive la pesimism și feminism și, ca o stare aparținînd exclusiv epocii noastre, starea de criză acută morală prin care trecem. Îndoeile, nevoia de a găsi un ideal moral, care să răspundă cerințelor intelectului și culturii noastre, sînt desemnate de autor sub denumirea generală de „moralism”.

Pesimismul fiind considerat de autor ca o stare de suflet ce își are origina în religiozitatea omemirii, e studiat în trei momente însemnate din evoluția religioasă: anticitatea, creștinismul și ateismul.

În anticitate nu găsim nicăiri pesimismul ca o concepție sistematică a vieții. Putem însă urmări în toate sistemele ei de filosofie urmele lui. Ceea ce a împiedicat însă formularea lui ca o teorie a vieții (*Weltanschauung*), a fost faptul că cei vechi întemeiază teoria vieții pe concepția etică, nu pe cunoștința, și în etică domnea pretutindeni *eudemonismul*, credința, certitudinea în putința realizării „binelui suprem” pentru toți și pretutindeni pe pămînt, că fericirea depinde de om și se poate realiza împotriva împrejurărilor externe, ori care ar fi ele. Această credință persistă alături cu cele mai descurajante concluzii ale cunoștinței la epicurieni, ce nu aveau nici credința stoicilor într'o ordine stabilă și perfectă, și nici credința modernilor în progres.

Pesimismul modern se datorește religiei creștine. El pune stăpînire pe sufletul omului din clipa în care creștinismul înlocuiește *certitudinea* în putința realizării fericirii pe pămînt, prin *speranța* că ea se va realiza într'o viață viitoare.

Chiar concepția judaică, deși a transformat concepția luminoasă a Grecilor, cari priveau lumea ca o creațiune a zeilor pentru desfătarea lor, în concepția întunecată a unei datorii impusă de nelnduratul Jahveh, încă nu ridicase nădejdea realizării fericirii pe

pământ. Cu greu, dar totuși se putea încă dobîndi realizarea fericirii de la zeul Iudeilor. Puterea creștinismului însă, ceea ce va rămîne chiar cînd dogmele vor dispărea, principiul durabil, e adevărul pus de el într'o lumină atît de tragică, că *fericirea e cu neputință de realizat pe pământ*.

Cu această certitudine și cu înlocuirea *perfectiunii* ce se putea realiza în om și era concepută în raport cu el,—prin *ideal* ce nu se poate concepe decît în raport cu Dumnezeu—omul nu mai poate fi niciodată mulțumit. Cîtă vreme credința învoește speranța realizării perfectiunii absolute, pesimismul e învins de optimism și autorul ilustrează foarte frumos această părere prin analiza sufletului și operei lui Pascal. Cînd însă credința dispăre și odată cu ea *idealul* către care aspiră omenirea, atunci omul rămîne pradă desperării, chinuit de aspirațiile sale ce se agită mereu zădarnic, și de amintirea idealului pierdut. O asemenea stare sufletească trebuie neapărat să ducă la pesimismul dureros, cu negațiunile atît de absolute, al lui Leopardi, a cărui ateism e încă atît de aproape de credință. Mișcările sufletești, cari au zguduit așa de puternic sufletele generațiilor precedente și le-au pus cam brusc în această atitudine nouă în fața lumii, și-au purtat roadele. Noi, ceștia din vremurile de azi, ne-am deprins cu îndoiala și puternicul instinct de viață ne poartă pe alte căi, spre alte idealuri, cu același entuziasm ca și cei ce aveau odinioară credința.

În ceea ce privește feminismul, el este caracteristic vremilor noastre, e o mișcare nouă ce nu are istoric și, cu toate că autorul constată că el e un fapt dacă nu îndeplinit dar în *îndeplinire*, totuși îl condamnă în numele științei, al moralei și al gustului estetic. În numele științei pentru că feminismul pretinzînd la o egalitate de-

săvîrșită cu bărbatul, ar ajunge la realizarea unui tip inferior de umanitate, în care diferența sexuală, ce e semnul cel mai nelîndos de progres al unei specii, s'ar șterge. Uniformitatea ocupațiilor ambelor sexe ar produce un tip de androgie, ca tip final al acestei evoluții regresive, descris în așa culori, încît ar putea fi un duș de apă rece pe veleitățile feministe ale ambelor sexe.

Din punct de vedere moral, feminismul deși îndreptățit de concepția morală modernă, care cere emanciparea *tuturor* ființelor de orice urmă de robie, e totuși condamnabil pentru că ar duce la distrugerea familiei și la disoluțiunea moravurilor, deci e dăunător interesului superior al societății.

Cît despre literatură, ea importă mai mult ca un document psihologic ce dă caracterul distinctiv al felului în care se reflectă chestiunea în spiritul acțiunilor, decît ca un document informativ asupra stadiului în care se găsește feminismul azi în Europa, căci literatura e mai înăpoiată decît mersul general al intelectului.

În ceea ce privește aspirațiunile noastre morale, criza se dovedește prin aceea că nu avem încă o curte care să înlocuească la căpătaiul fiecăruia Evanghelia și Biblia. Pentru unii, Evanghelia ar fi Cugetările lui Marc Aureliu, pentru alții, etica lui Spinoza și pentru alții Tolstoi. Însă nici una nu răspunde în totul cerințelor sufletului nostru: Prin cea antică nu a trecut spiritul creștinismului, etica lui Spinoza nu se adresează decît intelectului, iar Tolstoi e prea simplist pentru vechea și rafinată cultura apuseană. Cea care pare a răspunde mai bine nevoilor noastre sufletești, în clipa de față, e „Sagesse et Destinée” a lui Maeterlink. În tot cazul, după pesimismul întunecat, isvorit din descurajarea sufletului omenesc ce s'a trezit deodată în fața e-

ternului necunoscut, viața cere instinctului de cunoștință „o mască, încă o mască”, ca trecătorul enigmatic din opera lui Nietzsche, ca să-și ascundă plăgile. Viața, zice Jules de Gaultier, caută să-și ascundă, cu o putere de disimulațiune pe care nimic nu o descurajează, neantul și misterul, și pentru aceasta are la îndămnă penumărate măști. Abia a început una să se desprindă, instinctul de cunoștință o smulge și pune alta în loc. Abia s'a deschis sufletului nostru prăpastia fără de sfârșit a neantului, și a trezit durerosul pesimism al generațiilor trecute, și acum eugetarea se silește să-i potrivească o mască pentru a ne readuce optimismul. Spinoza ca și Maeterlinck sînt optimiști. Spinoza găsește alinarea în ideea unei necesități universale, a unui determinism absolut, în funcționarea unui destin în veci neschimbat, iar Maeterlinck în încrederea că necesitatea e în minile noastre și-i putem da forma care vom voi. El privește pe fiecare om ca un *autoproducător de fericire pozitivă*, întru potrirea căruia soarta nu poate nimic. Dar nici Maeterlinck nu răspunde în totul cerințelor sufletului modern, căci deși față de supranatural atitudinea sa astfel cum o cere știința liberată de orice iluzie,—în ceea ce privește realitatea el fiind un intelectualist pur—ajunge adeseori la concluzii ce nu se potrivesc experienței. Așa, de pildă, el crede că ceea ce se poate modifica mai ușor în om e „caracterul”, sau că omul tinde mai mult spre „adevăr” decît spre „fericire”. Apoi credința că totul e cît se poate de bine și va fi din ce în ce mai bine, nu se potrivește cu noi, urmașii secolului al XVIII și a marelui revoluții. E în teoria lui o contradicție: pe deoparte încrederea în maleabilitatea omului, pe de alta o ordine desăvîrșită și imutabilă. În fine Maeterlinck e raționalist, dar înțelepciunea lui nu e rați-

unea umană, ci e izvorită dintr'un *instinct de alt gen*, care e instinctul sufletului și care e din ce în ce mai divin. Deci această înțelepciune e un fel de caritate creștină, avînd însă inconvenientul de a fi individuală și deci de a nu putea fi comunicată.

Totuși morala lui Maeterlinck e orientată altfel decît cea creștină. Renunțarea e redusă la justele ei proporții, cele dintai datorii sînt către eul propriu și ceea ce e caracteristic, curiozitatea care a pierdut pe Eva nu numai că nu e condamnată ci e considerată ca o virtute.

Misticismul lui se resimte încă de dogma creștină inconștient și evanghelia lui nu e o sinteză desăvîrșită a tot ce s'a păstrat mai înalt din creștinism cu revendicările conștiinței moderne. E un *amalgam* ce dă un sistem de filozofie lipsit de soliditate și plin de contradicții.

Totuși, fiecare se simte întărit sufletește de înalta și luminoasă seninătate sufletească a lui Maeterlinck, și biruit de farmecul limbii admirabile, alege mai degrabă decît pe oricare alta, ca evanghelie, opera lui, cu toate lipsurile și contradicțiile.

Cert e deci că nu avem o evanghelie care să răspundă în totul cerințelor sufletului nostru și aceasta e o dovadă că fizionomia morală a societății moderne nu s'a limpezit și nu e singură. Spiritul ascuțit de analiză, criticismul vremilor noastre, ne arată toate legăturile, chiar cele ce se razimă pe instincte ca dragostea filială și dragostea sexuală, ca nestatornice și schimbătoare ca și întreaga noastră fizionomie sufletească. Concepțiile vechi sînt zdruncinate din forma lor ce părea veșnică și imutabilă, concepțiile noi abia se desemnează. Spiritul urmărește și el mersul general al evoluției. Legătura de sine se șterge din ce în ce pentru a face loc la ceea ce numește Goethe legătura, sufle-

tească (geistige Bänder). Adeseori conflictele de interese schimbă în ură afecțiunile așa zise naturale. Exemple slut destule, și ca să nu vorbim de cit de cei mai iluștri: cine a fost cel dintâi dușman al lui Mirabeau dacă nu tatăl? În acelaș timp, cite exemple de devotament filial și dragoste frățească între copii și părinții lor de adopțiune și între prieteni!... De pildă, cită bunătate și indulgență, pentru destrăbălatul său fiu adoptiv, ne arată Guillaume de Villon, și cită pietate din partea poetului Villon către el în dedicația în care-i zice „mai mult de cit tată“?! Ce devotament mai desăvirșit, ce frate mai duios și mai răbdător decît Ranieri pentru Leopardi?

În zilele noastre, cînd socialismul a înlăturat distanțele și a înmulțit asociațiile, cercul afecțiilor s'a lărgit, ideea și sentimentul solidarității s'au întărit. Din această cauză, familia nu se dislocă cum cred unia, ei se reconstitue pe baze noi, înlocuind temelia veche, faptul natural, prin ideea și sentimentul solidarității.

Dragostea, ca toate sentimentele umane a evoluat și, pentru a ne convinge de aceasta, nu e nevoie decît de o privire cit de superficială asupra trecutului. La Grecii vechi, dintre cele două modalități ale iubirii, cea fizică, reprezentată prin Venus populară, era desprețuită. Dragostea adevărată era simpatia rațională și aleasă, inspirînd groaza de viții și dorința perfecțiunii, întemeiată pe comunitate de gusturi, de educație și de idei și stimă reciprocă. Din această cauză, ei considerau iubirea posibilă numai între egali. Acestei concepții se datorește situația femeii legitime, a hetairorelor și acele legături zise antinaturale, ce erau însă cu totul altăceva decît joșnicile depravări la cari se dedau cei ce au pretenția că imită pe cei vechi.—Creștinismul glorifica pe deoparte dragostea umană ca o continuare a dragostei

divine, iar pe de altă parte, trupul fiind acela care o împedica de a fi așa desăvirșită ca cea divină, plăcerile lui devin crime și castitatea virtute. Din conflictul acesta între dragostea sufletească și cea trupească, se naște concepția romantică a drepturilor sfinte ale pasiunii și prin aceasta se exagerează valoarea ei, modificîndu-se în același timp și rolul femeii în căsătorie în care se introduce dragostea, în deosebi de căsătoria veche.

În zilele noastre însă, dragostea pare a intra într-o fază rațională. Crimele pasionale se vor rări desigur, căci publicul nu le va mai privi cu simpatia de până acum. Și deși C. Bos nu merge cu optimismul așa de departe ca contele de Gobineau, care crede că a venit vremea în care frumuseța fizică e ceea ce ne atrage mai puțin la femeie, și că ea ar putea fi iubită chiar urită, numai pentru calitățile ei sufletești, recunoaște că idealul de frumuseță a femeii s'a modificat. Ceea ce cer modernii la tipul de frumuseță feminină e mai mult *expresia* decît regularitatea trăsăturilor. Iar progresul ideilor moderne și feminismul au făcut ca iubirea să evolueze spre o formă nouă: *iubirea—camaraderie*, în care femeia e mai aproape de cit în orice epocă. Putem privi iubirea modernă, închee autorul, ca un fel de sinteză a concepțiunii celor cu concepția creștină: o iubire naturală și sexuală, ca aceea a creștinilor, putînd să inspire nobilul sentiment al prieteniei ca la cei vechi.

I. S.

* * *

Tudor Pamfile. *Jocuri de Copii adunate din satul Țepu din jud. Tecuci.* Memoriul II, Extras din Analele Academiei Romîne, seria II, Tomul XXIX, Memoriile secțiunii literare. București, Gobl-Rasidescu, 1907, 1 vol. în 4 de 176 p., prețul 1 l. 60 b.

Cuvintele bune primite cu ocazia

aparitiei primei sale colecții de Jocuri de copii au făcut pe autor să se gîndească a publica și o altă colecție, de astă dată de compilație, o colecție care, chipurile, să grupeze laolaltă și sistematic tot ce se cunoștea pînă acum a cu privire la jocurile de copii. Dar iată tocmai cea ce d. P. n-a reușit a face. Mai întîi autorul n-a avut în vedere toate colecțiile respective anterioare. Nu sînt puse la contribuție d. p. colecția lui Ispirescu (Jucării și Jocuri de Copii, Sibiu 1891), a lui A. Bogdan (Cîntece de Copii și Jocuri, Brașov 1905), a lui Tăbăcaru (Jocuri românești pentru Copii, 1907). Dar cea ce încă e și mai grav, d-sa nu s-a impus datoria de a păstra riguros limba colecțiilor originare, ci s-a luat libertatea de a le altera, a le ...literariza. Astfel o frămîntare de limbă ca 'calcă capra-n cînel, *clenciu crăpă* -n cînel ; *crăpe capu căpri* -n cînel, precum *crăpă clenciu*-n cînel' din Șezătoarea devine în compilație 'calcă capra -n cînel, *clenciu crăpă* -n cînel ; *crăpă capul capri* -n cînel, precum *crăpă clenciu* -n cînel'.

Cu acest mod de a înțelege o lucrare de compilație nu se aduce științii absolut niciun folos. Filologii vor fi siliți a se adresa din nou la textele originare, destul de împrăștiate. Imi permit deci a sfătui pe amatorii de folclor a renunța la ambiția de a se „lansa” în lucrări de ansamblu și de a-și impune modestul rol de a publica numai lucruri pe care le știu ei în deosebire de alții, altfel nu vor putea avea macar mîngierea suflătească de a fi muncit pentru ceva.

G. P.

***

Dr. A. D. Lascu. *Privire asupra situației generale a Romnilor din țările coroanei Sf. Ștefan.* București, 1908 „Minerva”.

După cum o arată titlul, broșura aceasta de 28 de pagini e o privire ge-

nerală asupra situației Romnilor din Ungaria. Autorul schițează în cîteva capitole mici starea actuală a procesului de maghiarizare, starea de cultură politică a poporului, situația școlii și a bisericii romine, și propune cîteva mijloace de îndreptare.

D. Dr. Lascu atinge cu curaj nu numai relele de care suferă Romnii de peste munți, dar și persoanele a căror activitate ori lipsă de activitate e dăunătoare neamului.

Comparînd starea de azi a Romnilor din Ungaria cu cea de altă dată, autorul exprimă diferența în formulă: „*Romnul atunci era condamnat să fie Romîn,—azi Romnul e condamnat pentru că rămîne Romîn*”. În adevăr, pe cînd altădată Romnii erau înălțurați de la viața de stat, astăzi, în era constituționalismului, statul și societatea maghiară luptă pe toate căile și fără alegere de mijloace să maghiarizeze pe Romni. Școalele romine suferă o lovire puternică prin legea lui Apponyi și sînt amenințate să se maghiarizeze cu totul, iar biserica, din cauza lipsei de simț național a unora din conducătorii ei, tinde să devie un instrument de maghiarizare. Astfel la Gherla, unde e episcop Ioan Szabo, și la Oradea-Mare, unde e episcop dr. D. Radu, școalele romine și seminarile cari atîrnă de episcopate, devin tot mai mult centre de maghiarizare, iar în biserici se predică pe alocurea în limba ungurească, pe cînd episcopii nu numai că nu dau nici un ajutor instituțiilor românești, dar întrebunțează veniturile lor de milioane pentru lux și pentru a-și atrage societatea înaltă maghiară prin serate de zeci de mii de franci. Din fericire, sînt și cîteva centre religioase care s'adevărate fortărețe ale culturii naționale, cum sînt arhiepiscopatul de la Sibiu și episcopatele de la Arad și Caransebeș, și în parte cel de Lugoj, unde episcopul Hossu e împiedecat de a

face rău de puternicul naționalism al Bănățenilor.

În ceea ce privește mijloacele de care Ungurii se servesc pentru maghiarizare, autorul arată cum prin demoralizarea și ruina economică a poporului, prin școli, prin mijlocul societăților lor de cultură... prin sistemul de colonizare, prin vărsare de sînge nevinovat, prin învrăjbirea cu popoarele conlocuitoare, Maghiarii lucrează la maghiarizarea noastră.

Pentru a lupta contra acestei maghiarizări, autorul propune: crearea de ziare locale pentru a trezi conștiința poporului, înființarea teatrelor sătești, înmulțirea bibliotecelor și mai ales crearea unei clase mijlocii de meșeriași și de negustori romîni, cari să facă legătura dintre țărani și intelectuali.

Broșura d-lui Lascu e interesantă mai ales prin partea critică, în care autorul dezvăluie multe din relele de care sufăr, în parte din vina unora dintre ai lor, frații noștri de peste munți.

*

Al. Tzigara-Samurcaș. *Catalogul muzeului Aman*. București. „Minerva”. 1908. Prețul 1 leu.

Directorul „Muzeului Aman” a întocmit un catalog al acestui muzeu, care, prin felul cum se prezintă, ese cu totul din cadrul a ceea ce se obișnuiește să fie la noi un catalog.

Ceea ce dă o valoare deosebită lucrării aceștia a d-lui Tzigara-Samurcaș, în afară de legendele și caracterizările diferitelor pluze—atît de folosite de tuturor celor ce vizitează muzeul,—e mai ales studiul asupra vieții și activității aceluia care a dat numele și materialul muzeului, „asupra pictorului și profesorului Th. Aman.

D. Tzigara-Samurcaș scoate foarte bine în relief personalitatea artistică a pictorului, influențele sub cari el

s'a format și desăvîrșit, locul pe care-l ocupă în mișcarea artistică rominească. Mai ales interesante și nouă sînt citațiile pe cari d. Tzigara-Samurcaș le scoate din corespondența particulară a lui Aman, și din cari ese limpede la iveală adîncul spirit de observație și talentul descriptiv al pictorului, cum și îndămnarea cu care minuește el condeiul, îndămnare care-l face pe d. Tzigara-Samurcaș să spună cu drept cuvînt, că la Aman „scriitorul e adese superior chiar pictorului, mai ales din punct de vedere al veracității cu care știe să descrie cele văzute”.

Nu mai puțin interesante sînt paginile în care d. Tzigara-Samurcaș ne arată rolul cultural al lui Aman, luptele și munca lui neîntreruptă pentru crearea și conducerea școlii de Belle-Arte.

Avem astfel în lucrarea d-lui Tzigara-Samurcaș un tablou complet, făcut cu cea mai deplină competență, al vieții și activității unuia din cei dintîi artiști ai țării noastre.

Cu această lucrare în mînă, vizitatorul „Muzeului Aman” va înțelege perfect creațiunile artistului și va simți pentru el toată dragostea și admirația pe care o merită luptătorii idealisti ai neamurilor.

Cartea are numeroase și reușite reproduceri de pe tablourile și gravurile lui Aman.

*

Cridim. *Epigrame*. București, 1903. Prețul 1 leu,

Domnul Cridim se prezintă cu un certificat al unui academician („raportul” asupra unui volum anterior al autorului, care atestă despre „aplicarea naturală care-i promise mult” a d-sale), —și oferă cîtoritorilor, sub titlul de „Epigrame”, un număr de pornografii rimate, de banalități, de copilării și fleacuri, pentru cari nu numai că nu

se cuvine să-și piardă cineva timpul cetindu-le, dar chiar e păcat de munca zețarilor....

Pentru ca cetitorul să-și facă o idee de „epigramele” d-lui Cridim, transcriem vre-o cîteva din cele cari se pot transcrie, mai ales că ele ne arată, pe lingă valoarea artistică a volumului, și părerea pe care autorul o are despre opera sa :

Unui director de revistă, autorul îi spune:

Își pune zece epigrame
Și poate uneori că 'ntrece...
Iar mie-mi pune cîte una
Fiindcă arde ea—cît zece (p. 41)

Pe un *publicist*, îl apostrofează:

N'ai vrut să colaborezi
Pe cînd colaboram și eu—
Și-acuma nu mai încetezi,
Te eclipsă condeiul meu. (p. 30)

Iar cînd e vorba să-și caracterizeze opera, iată ce spune autorul în *Prefață*:

Criticii ca roiul de fluturi
Spre volumu-mi or să vină ;
Fluturii în zbor se 'ndreaptă
Totdeauna spre lumină....

Și ca să nu creadă autorul că ne îndreptăm spre volumul său ca spre... lumină, trebuie să spunem cu regret

că nu găsim în tot volumul d-sale o singură epigramă...—cu regret și cu riscul de a lăsa să cadă pe capul nostru citația pe care-a pus-o ca motto volumului său și din care se vede că d. Cridim nu poate fi de spirit decît pentru cei ce sînt de spirit... („Vous ne pourrez être spirituel que lorsque ceux qui vous entourent le sont aussi....”).

Dar nu scriem rîndurile acestea pentru volumul d-lui Cridim. Voin să atragem atenția asupra următorului fapt.

De-o bucată de vreme „rapoartele” academicianilor au început a apărea cam des în fruntea volumelor. Altădată, cînd aceste rapoarte rămîneau înmormîntate în „Analele Academiei”, ele erau cunoscute de puțini, în fața cărora nu mai era nimic de pierdut. E dăunător însă pentru instituție ca „rapoartele” să se răspîndească așa cum se fac în genere—de oameni străini de materie ori cari nu citesc volumul asupra căruia au să dea samă..

Și, în specie, nu e trist să apară sub scutul unei prefete atît de binevoitoare, a unui academician, un volum rușinos din toate punctele de vedere, cum e acesta ?

La aceasta ar fi bine să se gîndească nemuritorii noștri...

M. C.

Revista Revistelor

Convorbiri literare (Iulie).

Ne place să urmărim în „C. L.” rubrica actualităților și apariția noilor talente,—de cînd bătrîna revistă a început să cultive actualitatea și junețta. Și nu e lipsită de picanterie colaborarea unor autori în vîrstă,—intelectuală, bine înțeles,—de 100 de ani ca răposatul Hurmuzachi, alături de alți autori, în vîrstă,—tot intelectuală, și mai bine înțeles,—de 15-16 ani ca, de pildă, autorul articolului, din acest număr, despre „Sfîeală”, supranumită, pe cupertă, și „Timiditate”...

Dar să lăsăm aceste considerații mai mult impresioniste, și să rezumăm un articol de actualitate al unui tînar colaborator. Voim să vorbim despre „Politicianismul în școli” al d-lui Const. G. Bungețianu.—D. Const. G. Bungețianu e dintre acei tineri a căror viață e un supliciu din pricina politicianismului, care domnește în școli, căci, zice d-sa lapidar: „Nici o maladie nu răpește școlii noastre atîtea vieți cînstite și caractere, ca această pestă modernă, supranumită *politicianismul*”... Această pestă modernă este datorită unui „stat major” care „conduce și însuștește cel mai scump tezaur al naturii: Tineretul școlar și corpul didactic”.—Dar a doua jumătate a acestui scump tezaur al naturii, adică corpul didactic, „intrînd în șirul armatei din partid” (bine înțeles că nu e vorba de partidul junimist, căci

el nu face politică),—se dezgustă de școală și... atunci urmează următoarea greșală gramaticală a d-lui Const. G. Bungețianu, atunci: „*Idealul tăurit pe timpurile cînd munceai cu tragere de inimă, te fac să zimbești și să-ți zici grav...*” Cei ce-și zice grav d. Const. G. Bungețianu lăsăm intact pentru posteritate. Și odată ajuns aici, corpul didactic, adică a doua parte a celui mai scump tezaur al naturii, pătește ceva curios: „*În ori-ce moment al vieții va avea două situații: una dezmerdată și alta critică.*—Cea dezmerdată va străluci, cînd conduc și poruncesc „ai noștri” (ironie, N. R.), cea critică va amenința cînd așteaptă și combat „ai noștri” (idem).”—Care va să zică, traducînd pe d. Const. G. Bungețianu, ți-e bine cînd ești la putere, ți-e rău cînd ești în opoziție. Așa e! Dar d. Const. G. Bungețianu își începuse această constatare declarînd că corpul didactic *în orice moment al vieții va avea cele două situații, dezmerdată și critică*... Parcă ar fi o contradicție, nu?—Nu e, totuși, contradicție: fraza însă nu e completă, o fi sărit zețarul vre-un rînd, căci cei cari au *în orice moment două situații, dezmerdată și critică*, guvernamentali și opozanți, există și ei, pe lingă „ai noștri”,—sînt junimiștii, care-s „impărțiali ca rumînu”, vorba lui Agamița Dandanache...

Și... dar d. Const. G. Bungețianu is-

călește. Probabil că a publicat numai prefata unui op ce va apare în „C. L.". Il așteptăm, căci un așa bărbat e menit să lumineze multe probleme de pedagogie și sociologie...

Luceafărul (August). Octavian Goga publică o frumoasă poezie, *Inviere*, mărturisirea unui interesant caz de conștiință, a unei interesante crize sufletești—care mișcă pe cetitor și care pune probleme criticului, probleme interesante pentru viitorul acestui scriitor.—Proză și versuri de colaboratorii obișnuți ai revistei.

Sămănătorul (Iulie-August).—D. maior Verzea discută câteva probleme importante relativ la organizarea armatei noastre.—Dintr'o notiță, vedem că d. Scurtu pregătește o ediție critică a poeziilor lui Eminescu. O așteptăm.

Indrumarea, No. 4 și 5 (Iulie și August).

Tinăra revistă ieșană devine din ce în ce mai interesantă, nu atât prin valoarea intrinsecă a articolelor publicate (în această privință ar fi de dorit mai multă putere de discernămint mai ales față de „prieteni"), cît prin fizionomia ei generală, mulțumită tendințelor neașteptate și adesea contradictorii ce se manifestează prin aceste articole. Aceste tendințe, alături de declarații de loialism de partid, foarte *aplă* la unii, împreunate cu o necontestabilă aluzie de independență la alții, produc un efect ciudat. Avem impresiunea că colaboratorii revistei mai mult vor să *găsească un drum* pentru ei înșiși, decît să conducă pe alții.

Fără voce îți pui întrebarea: unde vor ajunge aceștia?

Și aerul de diletantism ce respiră cele mai multe din studiile publicate, parcă face revista și mai *picantă*, și-ți deșteaptă și mai mult curiozitatea.

În No. de față, afară de articolele și notițele în favoarea colegiului unic

(platforma de căpitanie a revistei) relevăm: *Sebastian Morușei*,—„Democrația și antisemitismul", și *I. Neagu*, —„Din vremea răscoalelor".

Neamul românesc (August).—Directorul „Neamului Românesc" nu poate uita cursurile de vară dela Iași. Un ziar din Ardeal lăudînd pe d. Iorga pentru cursurile de vară dela Vălenii de Munte, d. Iorga, reproduce, bine înțeles, aceste laude în „Neamul românesc". Dar nefericitul ziar are curajul să amintească și de cursurile dela Iași, organizate, vîce el, „cu deosebită privire la frații bucovineni"...

La aceste cuvinte ale ziarului ardelean, d. Iorga pune o notă, următoarea: „Eroare. Cu deosebită privire la profesorii secundari care doreau să urce o catedră de Universitate măcar în vacanță și cu privire la nevoia de cîte 700 de lei a unora".

Va să zică o complicitate între „profesorii secundari", și d. Haret, care a voit să le mulțumească o ridicolă vanitate, dînd zbranca în bugetul statului...

Invinuirea e din cele mai grave, Și dacă ea nu e întemeiată, cum rămîne domnul Iorga cu cîntea pe care o propagă cu atîta zgomot?

Și oare ce motive îi permit d-lui Iorga să arunce cu atîta siguranță această invinuire?

Organizarea cursurilor de la Iași putea să plece ori de la sentimentele dezinteresate ale d-lui Haret, ori dela cărdășia sa imorală cu cîți-va „profesori secundari"—Și de unde știe d. Iorga că a plecat de la spiritul de cărdășie și nu dela sentimentele bune ale d-lui Haret?

Chiar dacă d. Haret ar fi stîrnit din capul său aceste cursuri, încă n'ar fi o dovadă că ele au fost organizate pentru „profesorii secundari". —Dar, de fapt, aceste cursuri au fost, pe de o parte, cerute de Bucovineni,

Într-o revistă a lor,—iar pe de altă parte, ele sînt o imitare a cursurilor de vară din alte țări.

Apoi, dacă „profesorii secundari“ ar fi fost partizani politici, ori rude ale d-lui Haret, *ipotesa* d-lui Iorga ar fi putut avea pretenția de... ipoteză,—dar faptele stau altfel : Din cei 6 profesori, la cari s'a adresat d. Haret, nici unul nu e rudă cu d-sa, și numai doi sînt liberali (fără să facă politică), iar ceilalți *patru* sînt din alte partide, chiar, dacă nu ne înșelăm, din partidul național-democrat al d-lui Iorga, ba chiar din partidul, mai special încă, iorgalist.

Atunci cum, atunci din ce motiv, cărdășie a ministrului Haret cu „profesorii secundari“?

Dar acestea le-am spus numai pentru a arăta logica d-lui Iorga,—și cerem scuze d-lui Haret că, pentru argumentarea noastră, am fost nevoiți să-l apărăm de... purtare necinstită cu banul public.

(Nu demult d. Iorga scria că d. Haret conduce trebile școlii cu așa pricepere și cu așa cinste, încît ar trebui numit *ministru pe viață*...)

Are dreptate d. Iorga, cînd spune într'un articol din acelaș număr al revistei sale, că „noi stîtem în Orientul insultelor și neobrazărilor“... Și-mi aduc aminte ce vorbe adevărate spunea tot d. Iorga, într'unul din volumele sale, cînd exclama : „Să ne fie rușine obrazului!“...

Dar să ne întoarcem și la „profesorii secundari“ ! Dacă acești „profesori secundari“ nici n'au știut că d. Haret organizează cursuri, necum să le fi propus ei ? Dacă nici n'au știut că li se pregătește onoarea de a fi puși să țină acele cursuri ? Dacă ei au aflat din „Universul“ și de cursuri și de numirea lor ca conferențieri la acele cursuri ?

Să-și imagineze d. Iorga această posibilitate, și să-și scruteze atunci con-

știința sa, recetîndu-și repetatele injurii din mai toate numerele „Neamului românesc“ din vacanța aceasta !

Și *de fapt* „profesorii secundari“, *toți*, n'au știut nici unul de organizarea cursurilor și nici de numirea lor, decît după ce au cetit știrea în „Universul“, odată cu d. Iorga. Și 'unul chiar a demisionat (dovadă că nici n'au fost *consultați* măcar „profesorii secundari“, necum *să fi cerut* ei numirea), iar ceilalți, oboșiți de munca unui an întreg, și nevoiți să stea în vacanță în Iași, pe o căldură tropicală, au făcut adevărate sacrificii,—cu toate cele „700 franci“, cari n'au fost „700“—căci, oricît de săraci bieții, unii poate sînt tot așa de dezinteresați de bani cași marele dezinteresat al „neamului românesc“ d. Iorga...

Și dacă ar fi așa, domnule Iorga,—admite un moment că ar fi așa,—atunci, nu-i așa ? ce „Orient al insultelor și neobrazărilor“ mai sîntem noi ? Și ce imperioasă necesitate de a mai scoate încă odată faimoasa d-tale exclamație : „Să ne fie rușine obrazului !“

Dar ce să mai „admită“ d. Iorga că ar fi așa ? D. Iorga *știe* aceste lucruri. *Știm* că le *știe*:

Și dacă le *știe* (iar dacă nu le-ar ști, atunci, ne știînd nici contrariul, adică ne știînd *nimic*, n'ar avea dreptul să spună nimic în această chestie) și dacă le *știe*, atunci pentru ce li dă mereu, în „Neamul românesc“, că „acele cursuri dela Iași au fost făcute în vederea căpătuirii „profesorilor secundari“ ? D. Iorga, care scrie „pentru poporul românesc“, nu numai de pretutîndeni, ci și din viitor, a spus odată că revista sa va fi documentul cel mai prețios pentru viitorii istorici ai epocii actuale. Atunci, pentruce, cu bună știință, pregătește documente minciunoase pentru viitorii istorici ? Pentru ce pregătește, cu bună știință, documente minciunoase, din cari să rezulte că acela care a fost „vrednic să

fie numit ministru pe viață", a fost un om necinstit cu banul public?

Ori poate, pregătindu-le asemenea „documente“, d. Iorga, invidios și de istoricii din viitor, vrea să le facă singurul rău care li stă în putință?...

Post-scriptum.—D. Iorga, în No. de 3 August, răspunde la darea de samă, ce am făcut-o în „Viața Românească“, de... polemica d-sale din Iulie împotriva cursurilor dela Iași.—D. Iorga ne spune că: „n'a fost nici o Expoziție „a d-lui Iorga“, cum am spus noi, ci o Expoziție organizată de d-sa în numele unui comitet.—Firește, așa a fost, și noi nici n'am spus că Expoziția a fost a d-lui Iorga, ci „a d-lui Iorga“... „A d-lui Iorga“, deși nu a d-lui Iorga, pentru că în toate dările de seamă despre Expoziție, din presa naționalist-democrată, nu era vorba de cit de „d. Iorga“. Comitetul, Bucovinei, și c. l. erau numai un material pentru reușita Expoziției „d-lui Iorga“.

Cit despre avantajele acordate de guvern Bucovinenilor, cinstite *atunci*, *reprobabile* în vremea cursurilor, d. Iorga le cunoaște; știe că nu s'au mărgenit numai la reducerea pe căile ferate... Și, dacă n'a protestat atunci, e pentru că Expoziția a fost „organizată“ de d. Iorga.—Dacă d. Iorga ar fi „organizat“ tot atunci o Expoziție la Văleni, ce ar mai fi protestat împotriva celei dela Iași, „organizată“ de altul! Nu?

D. Iorga mai vorbește de „solilocvii“ profesorilor dela cursurile dela Iași.—E un *neadevăr* acesta. Si d. Iorga, ori nu s'informa de frecventarea cursurilor dela Iași, și n'are drept să vorbească de un lucru pe care nu-l știe; ori, dacă l'a informat vre-un partizan al său, atunci a aflat că n'a fost „solilocvie“. Si, cum, de sigur, a avut informații despre acest lucru care-l interesează așa de mult, și cum informatorul eșan a trebuit să-i spună că n'a fost „solilocvie“,—

sintem iarăși în fața unei afirmări neadevărate, cu bună știință că e neadevărată. Si iarăși ne vin în minte cuvintele d-sale: „Să ne fie, etc!...“

Sau, poate, informatorul zelos, ca să facă plăcere d-lui Iorga și să se facă însuși plăcut d-lui Iorga, a crezut de cuviință să-l informeze favorabil—greșit?

Si cit de sarcastic e d. Iorga cu noi aștia dela „V. R.“ pe care d-sa, cu o ascutime și mai ales cu o originalitate de spirit surprinzătoare o numește „surata poporanistă dela Iași“. (Adică cum se zicea: „surata din strada Clementei“, „surata din strada Brezoianu“, etc).

Ion Oreangă (1908, No. 1).

Noua revistă folklorică, care a început a apărea la Birlad dela 1 August curent, își propune a da, alături cu Șezătoarea „cit de mult material și cit de des“. Intr-un ceas bun!

Acest prim număr, pe lângă un material folkloric interesant, cuprinde și o cronică. Această rubrică, care va trebui să însoțească orice număr, va trebui să fie cit mai bogată în informații și în aprecieri obiective.

La Nouvelle Revue (August, 1908).

Asupra politicei engleze în orient, Léon-Jacques Bloq publică un articol în care arată rolul pe care Anglia îl are în luptele diplomatice din jurul chestiunii macedonene. Până în anul acesta chestiunea orientală europeană nu a preocupat mult pe engleji; singurul amestec mai direct al lor, în afară de tratatul dela San-Stefano, a fost în 1885 cînd prin intervenția Angliei s'a dat Bulgariei Rumelia orientală. Altfel Anglia se mulțumea să sprijine propunerile Austriei.

Cînd însă în Ianuar s'a rupt acordul dela Muertzeg și Rusia a ramas singură să îndeplinească reformele indispensabile pentru pacea Macedoniei, reforme pe care Rusia se angajase să

le facă împreună cu Austria, atunci Anglia a căutat să se substituie ea Austriei în afacerile din orientul Europei. Iar când proiectul lui Ewaard Grey de a se stabili în Macedonia un guvernator general autonom și creștin independent de Sultan, a fost rău primit de puteri, pe când acel al lui Isvolski, ministrul de externe al Rusiei, a găsit aprobarea tuturor puterilor, — atunci Anglia a trebuit și ea să primească, cu oarecare rezerve, proiectul lui Isvolski; și intervenirea dintre Eduard VII și Nicolai II la Reval a adus cea mai deplină înțelegere între cele două țări: Anglia să se ocupe de reformele militare în Macedonia, Rusia de cele administrative și financiare. Nota engleză elaborată la Reval și remisă puterilor propune crearea unei colone mobile destinate, să reprime și să distrugă bandele din Macedonia. În privința felului cum privește Turcia intrarea în acțiune a Angliei, e destul să spunem că, întimplându-se ca acestui amestec să-i coincidă mișcarea mai energică a junilor-turci, Poarta a declarat că propaganda revoluționară din Turcia e o urmare a politicii engleze în Orient. În realitate mișcarea junilor-turci e independentă de acțiunea engleză și e un pas spre reorganizarea Turciei. — Un amic personal al generalului Törr mort de curând publică o scurtă biografie a acestuia. Generalul Törr, ne spune Raqueni, a fost tovarășul de arme al lui Garibaldi și unul din eroii revoluțiunii italiene. A luat parte la bătălia de la Navara, la luptele din Crimeea, la expediția din 1860 pentru liberarea Siciliei, la bătălia de la Valturmo, iar mai apoi a avut și un rol însemnat în diplomația europeană mijlocind apropieri între Italia și Austria, între Austria și Ungaria și între Franța și Italia. Lui se datorește tăierea Istmului de Corint și construirea unui mare număr de canale de irigație în nordul

Ungariei. Ca om, a fost totdeauna un luptător pentru libertate și dreptate. Iar după ce a luptat pentru libertatea popoarelor, a îmbrățișat cauza păcii universale, fiind inspiratorul lui Garibaldi pentru lansarea manifestului său în favoarea dezarmării generale. — Într'un studiu asupra ripirilor de odinioară, Emile Collas povestește diferite cazuri mai curioase de ripiri, arată mobilul lor, în general pasiunea amantilor și opunerea părinților, și scoate în relief starea de spirit a timpului, „acel amestec de devotament și de iubire de aventuri care hotărăște pe rude și amici să se expue la pedepse, fără profit personal, pentru simpla plăcere a vre-unei rude, ori a vre-unui vecin de moșie“. Pentru autorul articolului aceasta ne arată „energia legăturilor de familie, a relațiilor de prietenie, în unele cazuri a supunerii servitorilor“, și e ceva caracteristic vremilor de-atunci. În genere ripirile erau atunci mult mai numeroase de cât azi, în parte pentru că sentimentul era mai dominant în viață, în parte pentru că ripirile se puteau face mai cu înlesnire. — Revista publică în numerile de pe August o parte din scrisorile unei amice a lui Chateaubriand, în care se găsesc oarecare informații asupra marelui scriitor francez.

Mercure de France (Aug. 908).

Sub titlul de Incompatibilitatea sexelor, d-na de Benoist se ocupă de „dezacordul persistent dintre barbat și femeie, care naște din adinca deosebire psihologică“ dintre ei. Barbatul și femeia sînt suflete și minți cu totul diferite, avînd instincte, mobile, interese deosebite și adese contrare, — cu atît mai deosebite cu cît e mai ridicată clasa socială din care fac parte. Din această incompatibilitate a sexelor s'a născut *femenismul*, care nu-i de cît „reacțiunea exasperată a femeii“ împotriva despotismului barbați-

lor. Autoarea arată geneza feminismului și cauzele apariției lui și conchide că femeile care au pornit și duc această mișcare, această luptă contra barbaților, se înală dacă își închipuie că triumful dezideratelor lor le-ar face mai fericite. De altfel autoarea crede că numai femeile inadapte la viață, cele care au făcut un măritiş nenorocit, declassate etc... sînt adeptele acestui curent și că „nici odată femeia fericită, iubită nu va avea ideea de a se răscula contra unui jug care-i binele ei cel mai delicios”. Autoarea susține că din „amorul liber” pe care-l preconizază femeistele, femeia nu va avea de cît de pierdut, întru cît familia e singura garanție a femeii contra egoismului bărbaților. În ceea ce privește faptul că femeia intră în luptă de concurență economică cu barbatul, autoarea crede că dacă „pe terenul sentimentului ea putea fi victorioasă, pe acel al interesului ea va trebui tatal să cadă învinsă”, și sfătuiește pe femei să nu lase să le cadă din mîni sceptrul formecului lor prin care ele guvernează cele mai adese ori pe bărbați...—„Modernismul la Evrei” este titlul unui articol, în care Maurice Pézard studiază mișcarea pornită în sinul iudaismului de către rabinul Louis G. Lévy, mișcare asemănătoare cu cea care se observă și în biserica catolică. Acest rabin e fondatorul „Uniunii liberale israelite” și teoreticianul ei. Pentru dînsul religionea evreilor e o religiune a spiritului, o religiune rațională, ale cărei principii generale sînt: afirmarea lui Dumnezeu, demnitatea persoanei omenești și messianismul, adică credința în progres prin efortarea morală. Această „Uniune liberală israelită” a introdus, potrivit tendințelor ei de a adapta religia spiritului timpului, mai multe schimbări în cultul religios: ast-fel slujba de duminică (pentru că, aceasta fiind ziua de odihnă oficială, a

Statului, să poată muncitorii asista la slujbă), scurtarea serviciului divin, libertatea de a sta descoperit în templu, admiterea femeilor la serviciul divin etc. Autorul găsește această mișcare contrară sionismului și crede că modernismul va triumfa, ca fiind mai conformă cu ideile timpului, și va aduce un mare serviciu chestiunii evreiești, de vreme ce modernistii caută să devie buni cetățeni și să lepede exclusivismul de până acum, care-i făcea urțiți și dușmăniți pe evrei.—Jules de Gaultier publică un frumos articol de polemică cu Dumur, „Nietzsche contra supraomului”, în care lamurește unele din ideile expuse într'un articol de mai de mult, publicat tot în revista aceasta, și își arată părerile sale asupra concepției lui Nietzsche relative la Supra-om. Autorul aplică aici teoria sa asupra Bovaryzmului.—D-na Marie Lenéru studiază „Cazul Miss-ei Helen Keller”, acea surdo-mută-oarbă, cunoscută deja prin scrierile sale, în care a arătat cum și-a făcut educația și a ajuns să ia cunoștință de lume prin dezvoltarea simțurilor care i-au rămas: tactul, mirosul și gustul, și o senzație specială, a vibrațiilor.

Revue des Idées. (Iulie-August 1908). Joseph Deschamps. *Les opérations mathématiques*. Autorul dovedește în acest articol că în Matematica generală totul se leagă de ideea simplă și primitivă a aditiei și, ori cît de complicate ar fi problemele ei superioare, ele nu sînt de cît ca niște variații pe această temă, ce apare mereu ca elementul constant, diriguitor și fundamental. Dacă matematicile însă sînt rău predate, aceasta e din cauză că se neglijează în învățămîntul inferior toate precauțiile ce sînt absolut necesare pentru ca să se înțeleagă bine natura și adevărata rațiune de a fi a operațiilor matematice și se neglijează în genere principiul

că în matematică totul e adevăr de definiție sau de demonstrație și demonstrația nu se poate face de cît pe baza definițiilor, a convențiilor și demonstrațiilor anterior făcute.

Autorul încheie că nimeni din cei ce-și consacră viața căutării adevărului n'ar trebui să ignoreze construcția și funcționarea mașinii algebrice care e opera cea mai desăvîrșită cu care se poate mindri omenirea.

Charles Duguet. *Les Idées de H. G. Wells sur L'Humanité future.*

Wells este creatorul unei omeniri cosmopolite și universale ce ar evolua în timp și în spațiu de la preistoria cea mai îndepărtată pînă la utopiile unui viitor indefinit. El nu e un scriitor distractiv în genul lui Jules Verne, ficțiunea la el e un instrument de cercetare prin care scrutează și caută să lămurească problemele soartei viitoare a omenirii. Romanul *Quand le dormeur s'éveillera* (1899) ne arată conflictul dintre clase ajuns la paroxism într-o lume transformată prin dezvoltarea industrială; *Les Anticipations* (1901), reprezentarea prin o serie de schițe a mersului probabil al vieții, după ce va eși din haosul actual, spre a atinge o organizație ideală a cărei sinteză e expusă în *Utopies modernes* (1907). În *Decouverte de l'avenir* (1902) Wells rezumă „concepția sa despre univers”; și în alte două cărți de un caracter mai tehnic *L'Humanité en formation* (1904) și *Vieux mondes et Nouveaux mondes* (1908) el caută, în afară de orice ficțiune, metodele cele mai practice pentru a realiza condiții de viață mai bune.

Credința în progres și spiritul practic de antrepriză al anglo-saxonului dimpreună cu o imaginație puternică, creiază o lume într-o veșnică preînnoire, care supunîndu-se voinței de a trăi evoluiază, în infinitul vremii și al spațiului, spre o logică și frumusețe mai superioară, spre un ideal eșit din în-

tovărașirea activității omului cu natura. Opera sa este o gloriificare, o apologie a energiei industriale moderne. Societatea viitoare va fi o societate în care nu vor exista distanțe, grație mijloacelor de locomoțiune desăvîrșite pe pămînt, pe apă și în aer, nu vor exista de cît orașe și mașine în care prin aplicația universală a electricității, telefonului și cinematografului se vor satisface și nevoile zilnice ale traiului și trebuințele de recreațiune ale sufletului.

O sinteză progresivă a popoarelor ne va conduce într-o zi la un stat mondial în care rasele se vor înfrăți într-o pace definitivă după ce mai înainte se vor fi răboit crîncen prin lupte uriașe de aeroplane sau omoruri rafinate cu arme invizibile și tăcute. Societățile democratice actuale sînt o formă tranzitorie spre un guvernămint aparținînd unei aristocrații intelectuale aleasă printr-o selecțiune riguroasă și supusă unor legi definite și va reprezenta inteligența și puterea organizată a comunității. Proprietatea individuală va fi restrînsă numai la obiectele de uz personal. Moștenirea va fi desființată și nici camata nu va exista în societatea viitoare. Statul va poseda totul și toate izvoarele de energii, pe care le va da în concesiuni pe timp limitat și în anume condiții; el va atribui fiecărui cetățean o parte de muncă obligatorie care-i va asigura un salariu minimum. Casătoria va rămînea, dar, ca și nașterile, ea va fi sub controlul comunității și nu va fi învoită de cît indivizilor fără pată fizică sau mintală și celor ce vor poseda un salariu care să „le învoiască traiul lesnicios”. Statul va contribui la puericultură prin subsidii pentru maternitate și prin serviciul său de igienă perfecționat, el va dirija educația și învățămîntul. Indivizii dăunători criminali vor fi închiși în insule și supravegheați fără ură și spirit de

răzbunare, pedeapsa cu moarte va fi probabil suprimată sau dacă va subsista ea se va da prin anestezie. Credința optimistă a lui Wells îl face să-și inchipuiască o omenire mai frumoasă, mai inteligentă și de o moralitate mai superioară, în ea va triumfa voiața eșită din reflexiune și dezinteresare asupra egoismului emoțional și sentimental. În religionea viitoare omenirea își va revărsa „expansiunea spiritului și lirismul intim al rasei” Dumnezeuul acestei religii va fi „acțiunea și puterea”.

Pentru ca să creeze această Utopie spiritul lui Wells trebuie să posede o mare putere de analiză și să cheltuiască o mare efortare de talent pentru a pune mereu probleme și a ridica ipoteze neenumărate. Dar dacă teoriile sale sînt discutabile și primite cu greu de spiritul modern datat pesimismului și criticismului acut, totuși opera sa întreagă revărsă putere de viață întăritoare în sufletele numeroșilor săi cititori făcîndu-i să primească și formele artificiale ale vieții în concepția lor asupra naturii, reacționînd în potriva naționalismului îngust, insistînd asupra prețului instrucțiunii chiar cînd aceasta nu e de cît „O neelegantă semi-cultură”.

Revue de Métaphysique et de morale. În numărul pe Iulie un articol al lui R. Bertelot : *Asupra pragmatismului lui Nietzsche* în care autorul dovedește că Nietzsche este acela ce a aplicat teoria pragmatistă la toate adevărurile fără excepție și că numai din studiul scrierilor sale se poate scoate o interpretare completă a acestei concepțiuni, ca o concepție a adevărului creat de acțiune, de practica vieții; cu criteriul în acțiune nu în cunoștință.

Încă din primele sale încercări filozofice el critică cultura contemporană pentru caracterul său istoric ce îndrumază spiritul spre *trecutul* mort în loc de a-l orienta spre *viitorul* ce se

crează în prezent și slăbește astfel puterea de viață și dezvoltare. În jocul de forțe incoherente ce e universul, suntem și noi, o forță ce luptă pentru a învinge și a se întrece pe sine însăși. Această forță pe care o simțim în noi înșine, în veșnica ei mișcare, cu veșnicile ei tendințe de expansiune cît se poate mai completă, e *viața*.

Istoria cugetării, cu ceririle logice și ale științei în domeniul illogismului, acest illogism însuși ce constituie simțul comun al universului, nu sînt de cît lupta instinctului de viață pentru a-și robi instinctul de cunoștință și a se folosi de el. Adevărurile morale, filosofice, religioase, științifice, legile necesare ale reprezentării noastre nu sînt decît condițiile folositoare vieții, condiții pe care viața și le creiază prin dezvoltarea ei și ca un instrument al acestei dezvoltări. Idealul său este *supra omul*, tipul perfect în care toate tendințele ce constituie viața sînt mai intense, creatorul de valori, ce poate sugera o îndrumare nouă, poate crea valori noi, un nou ideal. Acest ideal e deopotrivă deosebit de idealul egalitar, căci în puterea sa creatoare este un principiu adînc al realității pe care cunoștința îl răsfînge numai în parte și-l servește, principiul vieții, ce nu e nici tendința de a se conserva a lui Schopenhauer, nici tendința de a se apăra pentru a nu peri a lui Darwin, ci în același timp tendința de a impune acțiunea sa în jurul său, a se dezvolta în dauna altora și a se distruge pe sine însăși pentru a crea forme noi de existență în care să se întreacă pe sine însăși. Aceasta înseamnă la Nietzsche, dincolo de adevăr și fals, dincolo de bine și de rău. Oricît de originală însă e concepția lui Nietzsche atît în ceea ce privește cunoștința cît și în ceea ce privește morala, putem totuși urmări în ea influența Romanticilor, Hölderlin, Emerson, Carlyle și Coleridge, influența

lui Schopenhauer, la care puterea de voință e mai adâncă decît cea de reprezentare, influența lui Wagner care e vădită în Naissance de la Tragédie și în fine influența utilitaristilor.— Un articol al lui L. Vialleton în care se corijă oarecum legea biogenetică a lui Haeckel, în care se formula paralelismul între formele *successive* pe care le ia embrionul animalului superior și formele permanente ale animalului inferior, dovedește cu argumente scoase din embriologie și anatomia comparată că nu poate fi vorba de o *repetiție* a formelor ancestrale, căci structurile reproduse în embrion sînt prea generale și prea nedeterminate spre a se putea reproduce după ele tipurile ancestrale. Legea biogenetică a lui Haeckel se poate deci întrebuița numai spre a indica paralelismul ce există între *dezvoltarea* animalului superior și cea a formelor inferioare din grupul său, ceea ce nu e un regres al științei, ci din potrivă o cucerire nouă.

Nuova Antologia (16 August). *Raffaele Garofalo* „Dezbaterile curților cu jurați în Italia. Autorul declară că nici într-o țară din lume nu se abuzează mai mult de această instituție ca în Italia. Și nu e vorba numai de verdictele date, care în multe alte țări pot da loc la critice, ci de însăși modul în care se procedează la dezbateri. Procesele durează luni întregi și mai ales cînd e vorba de cauze emoționante, devin niște adevărate spectacule teatrale. Se caută a se reconstitui întreaga psihologie a acuzatului și pentru aceasta se citează sute de marturi pentru toate antecedentele; sub nume de interrogatoriu se face întreaga biografie, care durează zile întregi; se permite nenumărați apărători și discursuri nesfîrșite etc. etc. În Suedia, de pildă, nu se permite decît citarea marturilor care știu ceva despre faptul de care e vorba; nu se permite decît un singur

apărător și nu este exemplu ca un apărător să fi ținut un discurs mai lung de o jumătate de oră. Un lucru mai grav e că însuși codul penal favorizează tendința de a crede că o crimă explicată e o crimă justificată... E destul să se examineze dispozițiile așa de vagi, care privesc provocarea, precum și acelea așa de indulgente, care se rapoartă la uciderea unei femei adultere, ori acelea, așa de puțin severe, cu privire la uciderea copiilor, născuți din amoruri nepermise. Nu e de mirare deci lungimea nesfîrșită a proceselor. Cînd nu apare clară provocarea din partea victimei, se caută în fapte precedente, cîteodată foarte îndepărtate, puse în relație cu condițiile psihologice ale acuzatului. De aici nevoia unor nesfîrșite cercetări.

Deutsche Rundschau. (August 1908) *Günther Jacoby* publică un interesant studiu asupra influenței filosofiei kantiene asupra lui Schiller și Goethe, sub titlul „Kant între clasicii din Weimar“. Studiul nu e terminat și în partea întâi se ocupă numai cu Schiller. Epoca în care marele poet cade sub influența filosofiei kantiene, este aceea în care el e profesor la Iena. Acolo școala kantiană își avea centrul; acolo trăia și profesa omul care a lucrat mai mult decît oricare altul pentru răspîndirea criticismului. Karl Leonhard Reinhold, autorul operei „Scrisori asupra filosofiei kantiene.“ Acest om voia să facă din filosofia critică, o nouă religie și ca toți apostolii unei noi religii era de o extremă intoleranță față cu orice altă filosofie. Schiller, cînd sosi în Iena, nu era de loc introdus în studiul filosofiei și ușor putu, prin urmare, fi ademenit și cîștigat de Reinhold, măcar că la început, se pare, că simțea un fel de repulsie pentru entuziasmul criticist al acestuia. Cîștigarea completă pentru kantianism se face pe la 1790, cînd Schiller începe studiul acestei

filosofii. Toate lucrările filosofice ale lui Schiler, din această epocă înainte, sint impregnate de ideile lui Kant. Lipsa de pregătire însă pe terenul istoriei filosofiei, nu-l lasă să se ridice la nici o concepție originală. Ca un diletant el se înmărginește în a populariza și a îmbrăca în haina stilului său strălucitor, ideile filosofului din Königsberg. Istoricii literari, care trăiți de admirație pentru poet, au căutat să facă din el și un mare filosof, n-au făcut altceva decît au creat o legendă falsă. După cum astăzi nimeni nu caută în scrierile istorice ale marelui poet, izvoare științifice, tot așa și scrierile filozofice trebuiesc privite ca încercările unui diletant.

Deutsche Revue (August 1908) *Lucien Hubert* (deputat francez); Nolle principii în Colonizare. În ideile coloniale, zice autorul, a avut loc o pre-facere. O colonie apare ca un prilej de a face utile rezervele de forță, care nu găsesc întrebuințare în statul-mamă. Nu se mai ocupă țările îndepărtate pentru a avea loc de unde să se răpească bogății, ci pentru a creea acolo bogății cu ajutorul rezervelor de forță. Această politică a căpătat în Franța, numele de „politică de asociație“. Asociație adică între statul-mamă și colonie, pentru alcătuirea unui nou edificiu al activității omenești. Această nouă concepție a făcut să se vadă lămurit că adevărata comoară în colonii, de care trebuie să ne folosim, nu-s bogățiile naturale, nici pămîntul cultivabil ci populația autohtonă. De aceste principii se conduce Franța în coloniile ei din Vestul Africei. Scopul urmărit a fost formulat de către Waldeck-Rousseau, prin cuvintele: „de a ajuta la dezvoltarea indigenilor în propria lor civilizație“. Pentru aceasta e necesar însă de a menține rasa în puterea ei de viață; apoi de a-i da treptat cultura pe care poate să o primească și, însfîșit, tre-

bue să-i creeze o organizare socială care să-i convie. Se cere prin urmare în primul rînd organizarea serviciului medical și apoi a învățămîntului. Pentru amindouă acestea, Franța a făcut începuturi frumoase în West-Africa. Așa de exemplu în provincia învățămîntului: școlile se ridică la aproape 200, în care funcționează aproape 300 de învățători și învățătoare veniți din Franța, și în care se întrunesc aproximativ 9000 de copii. Se înțelege că aceasta e puțin față de cei 30,000 de elevi care frecventează școlile arabe, conduse de 5000 de Marabouts, dar e de-abia începutul.

Sozialistische Monatshefte. (August 1908). *James Keir Hardie*. „Atitudinea socialiştilor englezi în chestia dreptului de vot al femeilor“. Autorul își propune de a rectifica afirmațiile tendențioase ale conducătorilor partidului social-democrat englez, care tind de a pune într-o lumină cu totul falsă, chestiunea acordării dreptului de vot și la femei. Ei pretind că acordarea acestui drept, în condițiile în care se acordă astăzi și bărbaților, ar fi în favoarea numai a femeilor din clasa stăpînitoare. Această afirmație este însă cu totul contrazisă de realitate. După legea actuală, dreptul de vot se acordă tuturor bărbaților care posed o casă sau țin cu chirie o locuință, pentru care plătesc cel puțin 4 shilling pe săptămînă. Dacă astăzi s'ar acorda femeilor dreptul de vot, în aceleași condiții ca și bărbaților, pentru fiecare femeie care ar căpăta acest drept în baza averii, ar mai căpăta și alte 20 de muncitoare. Această proporție rezultă din studiul statisticii care arată cifra femeilor muncitoare ce îndeplinesc condițiile cerute de legea de astăzi. Acordarea dreptului de vot la femei, nu este prin urmare de loc dăunătoare clasei de jos nici partidului socialist; asta se poate vedea de alt-

minteri și din faptul că conducătoarele acestei mișcări sînt toate, și de mulți ani deja, socialiste. Partidul social democratic n'ar trebui deci, tocmai el, să combată această mișcare și se caute a o discredita în fața opiniei publice.

The North American Review.

(August, 1908. New-York.—Sir *Martin Conway*—„Idealul Artei Egiptene”—stabilește caracteristicile artei poporului egiptean, în diferitele ei manifestări. Artă egipteană are și ea perioadele de creștere, maturitate și declin deosebite prin calități și defecte proprii fiecărei perioade; dar de la Intăia dinastie până la Creștinism *calmul monumental* formează calitatea dominantă a artei egiptene. Sculptura grecească se caracterizează prin *grăție* adică prin suggestia mișcării și realizarea proporției: ceea ce lipsește cu desăvîrșire sculpturii egiptene. Arhitectura grecească realizează frumosul în perfecția proporțiilor, principiu cu totul necunoscut arhitecturii egiptene. Cine vrea să afle deosebirea dintre idealul artei asiriene și celei egiptene să observe cum reprezentau artiștii acestor două popoare o scenă de bătaie. Idealul artistului asirian se desprinde din opera lui ca un ideal de stîngă, de putere fizică, de furie impetuoaasă, pe cînd scena egipteană e lipsită complet de putere de sugestie a unor sentimente singeroase ori brutale. Nelipsitul *Leu* din grupurile sculpturii asiriene e cu totul altul față de acelaș *Leu* din grupurile egiptene. *Leul* asirian parcă mugește și vrea să se repadă, pe cînd *Leul* egiptean stă cu demnitate la picioarele faraonului, *Calmul* și *reșignarea* care respiră din întreaga artă egipteană le explică autorul prin influența împrejurărilor naturale. Natura întreagă, în toate aspectele ei, îndemna pe artistul egiptean să-și reglementeze oarecum inspirația. Esența religiei egiptene era cre-

dința în viața viitoare; acest sentiment a covîrșit arta egipteană și a făcut din ea, în cea mai mare parte, o artă a mormintului străbătută de sentimentul seninătății morții. Tot ce se găsește în un mormînt egiptean e făcut sub credința că sufletul mortului se întoarce peste 10000 de ani iar la viața pămîntească; și că acele obiecte găsite în morminte trebuie să servească sufletului în acest interval de timp. De aici caracterul de soliditate și utilitate a acelor obiecte. Artă egipteană e inspirată de puține emoțiuni omenеști; ea alege foarte puțin din complexitatea naturii și trezește puțin facultatea noastră simpatetică. Ea e lipsită de înălțime ideală, dar în raza idealului ei, ea realizează perfecția. Idealul artiștilor egipteni a fost întrecut, dar Sînzul egiptean rămîne neîntrecut după cum sînt neîntrecute toate statuetele-coloși ale anonimilor artiști egipteni.

The Contemporary Review.

(August, 1908. London).—Actuala stare a Darwinismului: studiu datorit d-lui Alfred R. Wallace, cuprinde un rezumat cu tendinți darwiniste, al noilor teorii asupra originii speciilor. Autorul constată că pentru marele public, Darwinismul a dat faliment; că vechea teorie a lui Darwin, suficientă până acum pentru a explica originea speciilor și dezvoltarea generală a lumii organice, e acum cu totul înlocuit de teorii mai nouă și mai științifice: 1) *Teoria Neo-Lamarckistă*, 2) *Teoria Mutației*; 3) *Teoria Mendeliană*.

Neo-Lamarckismul. *Lamarck* a fost cel dintâi care a dat teorie științifică explicativă a originii diferitelor specii a organismelor prin un proces natural de schimbare. Teoria lui însă n-a fost admisă de toți naturaliștii pentru că era insuficientă; în special ea nu putea clasifica raporturile de adaptare la diferitele condiții de existență. În

scurt, teoria Lamarkistă admite că fie-care organ întrebuințat în satisfacerea nevoilor unui organism crește în putere ori mărime ori se modifică prin întrebuințare și efortare; iar aceste schimbări se transmit la urmași și determină multiplicitatea speciilor. Naturaliștii au găsit destule caractere organice în lumea animală și vegetală față de care Lamarkismul cu legea *întrebuințării și neîntrebuințării* organelor nu putea da nici o deslușire. De aceea cînd *Darwin* a venit cu *teoria selecțiunii naturale*, Lamarkismul a fost părăsit cu totul. După vre-o cincizeci ani de uitare Lamarkismul reînvie în America prin eforturile paleontologistului *Cope*.

Teoria Mutației. Creatorul acestei teorii e *Dr. Hugo de Vries* din Amsterdam; teoria datează din 1901 cînd autorul a publicat două volume de studii serioase și amănunțite asupra variațiilor formelor și speciilor ale plantei *Oenothera Lamarckiana*, plantă care crește sălbatică numai în Olanda. *Dr. Hugo de Vries* constată că din semința acestei plante au eșit deodată, *per saltum*, nu prin variație și selecție naturală, forme nouă: „*mutații*”. Rămîne ca generalizarea logică să fie dovedită experimental. Obiecția care se aduce de autorul articolului acestor experiențe limitate e că: planta *Oenothera Lamarckiana* e o plantă biliardă și ca atare supusă diferitelor variații de formă. Experiența e prea limitată pentru a consacra o teorie generală.

Mendelismul. *I. G. Mendel*, Episcop de Brîn își publică opera la 1866,

carte în care stau înmormintate observațiile sale pînă la 1900, de cînd începe în Europa o adevărată boală a Mendelismului. Mendel și-a mărginit observațiile la variațiile ce se pot obține prin încrucișarea celor două specii comune de mazere: mazerea verde și mazerea galbenă. El observă că mazerea produsă din prima încrucișare a celor două specii e numai de un fel; apoi aceasta cultivată dă două feluri în aceiași pastae. A treia generație procură nouă surprize. Proporția celor două feluri iar e caracteristică. Savantul episcop observă și notează necentenit mai multe generații de aceste specii de mazere și ajunge la concluzia-lege că *anumite caractere se păstrează fără amestec*. Această fixitate de caracter în organizările organice a fost invocată de Mendeliști ca pivotul evoluției noilor specii. Autorul articolului observă că rezultatele Mendeliștilor nu se potrivește, că variațiile obținute trebuiesc considerate ca forme abnorme, nu ca specii nouă; că, în tot cazul, teoria Mendelismului privește numai teoria heredității, dar nu are nimic clarificator pentru origina și modificarea speciilor. De altfel observațiile lui Mendel nu sînt străine lui Darwin, care are un capitol anume: „*Asupra unor caractere care nu se amestecă*”, în opera sa. Darwin însă n-a dat acestor fapte importanța care li s-au dat mai tirziu de partizanii lui Mendel. După autor, Darwinismul rămîne pînă acum neclintit, ca singura teorie multumitoare în privința *originei speciilor*.

Varietăți

Pneumonia și șoarecii.—Un doctor din New-York, E. Palier, crede că microbul pneumoniei nu-i vătămător omului decât după ce a trecut printr'un alt animal, sensibil efectelor sale, mai ales șoarecele. El a observat că se găsește în gura multor persoane sănătoase un microb care seamănă cu al pneumoniei; inoculînd cu el șoareci, a constatat că microbul acesta devine virulent. Aceasta ar explica pentru ce pneumonia e mai frecventă iarna: sînt mai mulți șoareci prin casă. Aceștia iau microbul dela om, se îmbolnăvesc și murind fac ca microbul—devenit virulent—să se reîntoarcă prin răspîndire la om, care se îmbolnăvește astfel. Teoria aceasta ar explica și durată boalei: cele opt zile primejdioase în pneumonie; după acela bacilii își pierd la om virulența și boala se termină prin aceasta.

Toxicitatea tutunului.—S'au făcut experiențe de către un învățat francez, pentru a determina dozele de tutun, variînd după bogăția lor în nicotină, care sînt toxice pentru un animal oarecare. Experiențele s'au făcut cu epuri prin injecțiuni intra-vînoase de macerațiune apoasă de tutun. Rezultatele au fost că, pentru a ucide un epure, a fost nevoie de 1 gram de tutun caporal ordinar pentru fiecare kilogram de carne; cîte 3 grame macerație de tutun caporal dulce pentru fiecare kilogram din animal; și cîte 25 până la 90

grame de macerație de tutun desintoxicat fără sau cu tanin. S'a stabilit astfel că chiar și tutunul denicotinizat tot e vătămător, bine înțeles că într'un grad mai mic.

Cît radium posedă omenirea.—După evaluăția unei reviste străine, s'ar afla în lume mai puțin decît un gram de radium, repartizat astfel: Th. Edison, profesorul d'Arsonval, W. Crookes, W. Ramsay cîte 20 miligrame D-na Curie 15, Becquerel și Bordas cîte 10, și alți cîteva savanți la un loc 20 miligrame. Astfel radium e corpul cel mai rar pentru omenire.

Problema „chômage“-lui în Australia.—Lipsa de lucru care urmează după crizele industriale e un fenomen social foarte penibil, contra căruia statele industriale au căutat să lupte,—până acum fără succes. În Australia s'a ajuns la o ameliorare a situației muncitorilor în această privință, în primul loc prin organizarea de către stat a lucrărilor publice pentru a da de lucru muncitorilor neocupați, și mai ales, în timpul din urmă, prin sistemul „Cooperativelor de producție agricolă“. Aceste cooperative sînt reuniri de lucrători cărora statul le pune la dispoziție anumite terenuri, semințe și mijloacele necesare pentru cultură. De îndată ce situația industrială se îndreaptă și e nevoie de brațe în fabrici, lucrătorii părăsesc agricultura și se reîntorc

la crașe,—dar cu mijlocul acesta au scăpat de „chômage” în timpul crizei și de grozăviile lui.

Vindecarea „boalei de marea”. Un doctor din Paris, care s'a ocupat mult cu boala cunoscută sub numele de „mal de mer”, care împiedică pe atîția oameni de a călători pe mare, ori le face viața imposibilă dacă se hazardează să întreprindă o astfel de călătorie,—a găsit mijlocul, dacă nu de a înlătura cu totul boala, cel puțin a o micșora și a o face mai suportabilă. Pentru aceasta sînt două mijloace de întrebuițat: fixarea patului și încingerea strînsă a stomahului; cu cît pacientul e mai imobilizat pe patul său, cu atît suferința e mai ușoară, iar dacă se încinge bine mijlocul (înainte de a mînca) cu o fișie de flanelă largă de 15 c.m. și lungă de vre-o 15 metri, atunci boala se poate chiar preveni. Încinsul trebuie să se facă începînd de jos și strîngîndu-se din ce în ce mai tare în sus. Dar cea ce e mai important decît toate, e că psihicește omul să lupte contra acestei boale: s'a constatat, în adevăr, că frica grăbește ori chiar provoacă apariția boalei, iar cine nu se teme că va suferi, e mai puțin expus. E vorba dar întrucîtva și de sugestie, pe care doctorii o pot chiar întrebuița, dacă știu să inspire încredere celor ce vor să călătorească pe mare.

Preferințele muzicale ale Germanilor.—Un libretist german a făcut o statistică a operelor jucate în cursul anului 1907 în Germania. Rezultă

din acea statistică următoarele: cel mai des reprezentat a fost Wagner, însă piesa care a ținut de mai multe ori afișele a fost „Carmen” a lui Bizet, după care vine „Lohengrin” a lui Wagner. Fiindcă mai toate piesele lui Wagner se joacă, el a avut în anul trecut 1700 reprezentații. După dînsul vin: Lortzing cu 737 reprezentații, Verdi cu 721, Mozart 514, apoi Offenbach, Plotow, Thomas, Weber cu mai puțin de 300, R. Strauss, Mascagni, Leoncavallo, Gounod, Aubert, Donizetti cu 200, iar Meyerbeer, Beethoven, Saint-Saëns, Rossini, Nicolai, Halévy, Puccini etc. cu mai puțin de 100. După naționalitate s'au reprezentat de 5500 opere germane, de 2092 franceze, și de 817 italiene.

Aureolele sfinților.—E vorba de cercurile luminoase cu care se obișnuiește, în pictură, să se încunjure capetele sfințelor. Astfel de aureole de lumină au putut desigur să apară la unele personaje și biserica le-a adoptat pentru toți sfinții. Acum de curînd doctorul Féré din Bicêtre relatează că el a văzut astfel de aureole la cîteva din pacientele sale; bine înțeles, nu în timpul vreunui extaz religios, ci pur și simplu în criză de migrenă ori de spaimă grozavă. La una din paciente, o femeie nervoasă, cercul de lumină avea o rază de douăzeci de centimetri și pielea lua și ea o colorație portocalie.

Nu e imposibil dar ca astfel de aureole să fi fost văzute la cei căzuți în extaz religios și să fi fost luate ca ceva divin.

Spicuitor

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

J. Grasset. *Introduction physiologique à l'étude de la Philosophie*. Félix Alcan, Paris.

Reunirea unor conferințe ținute la Montpellier pentru studenții în filosofie. Autorul studiază condițiunile fiziologice ale diferitelor operațiuni ale spiritului, și cartea poate servi pentru toți acei cari se ocupă cu speculațiuni filosofice.

Albert Bayet. *L'Idée de bien. Essai sur le principe de l'art moral rationnel*. F. Alcan, Paris.

E un studiu pozitiv asupra fenomenelor etice. Autorul scoate în relief relativitatea și nestabilitatea moralei, care evoluează mereu și va evolua veșnic.

ISTORIE

Geoffroy de Grandmaison. *L'Espagne et Napoléon*. Paris, Plon-Nourit.

Un studiu complex și amănunțit asupra politicii lui Napoleon în Spania și mai ales asupra războaelor purtate de el în această țară. Autorul a făcut cercetări laborioase în arhivele Franței și ale Spaniei, folosindu-se de documente foarte însemnate.

Vicomte de Guichen. *Pierre le Grand et le premier traité franco-russe*. Paris, Perrin.

E o expunere a politicii Franței cu Rusia în secolul al XVIII-a. Autorul arată împrejurările istorice care au făcut posibilă apropierea dorită de Petru cel Mare dintre Franța și Rusia și istorisește călătoria țarului în Franța.

Camille Piton. *Paris sous Louis XV.*, Societé du Mercure de France" 3.50.

Documente asupra vieții sociale din timpul lui Ludovic al XV-a: e a doua serie din rapoartele poliției către acest rege,—un fel de arhive ale vieții galante din secolul al XVIII-a.

ȘTIINȚI

L. Vialleton. *Un problème de l'évolution*. Coulett Montpellier. 6.50.

Zece lecțiuni ținute studenților de la filosofie și medicină,—în care este expusă și discutată legea biogenetică fundamentală a lui Haeckel: paralelismul între ontogenie și filogenie.

G. Lespagnol. *L'Evolution de la Terre et de l'Homme*. Delagrave. 5 fr.

O privire repede asupra evoluției pământului, asupra condițiunilor fizice și a modificărilor scoarței globului, asupra stărilor atmosferei, asupra regnurilor și asupra civilizației omenești. Cu multe ilustrații.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE. DREPT.

Paul Ghio. *Cours d'Economie politique. Tome I. Les origines*. Paris, Marcel Rivière, 2 fr.

E primul volum din cursul profestat de autor la „colegiul liber de științe sociale“. În acest prim volum, Paul Ghio arată originile acestei științe și fazele prin care a trecut dela origine (sec. XVIII) până acum.

CRITICĂ LITERARĂ. ESTETICĂ.

Gauthier-Fevrières. *Les Hommes et les Idées: François Coppée et son Oeuvre*. Paris „Mercure de France“, 0.75.

Un mic studiu asupra vieții și a operelor poetului mort decurînd, pe care autorul l'a cunoscut personal.

Gaston Sauvebois. *Après le Naturalisme vers la doctrine littéraire nouvelle*. „Editions de l'Abbaye“ 3.50.

Un fel de manifest. Lăsînd la o parte simbolismul, autorul cercetează care va fi, după naturalism, noua formulă literară.

René Doumic. *Le Théâtre nouveau.* Libr. Perrin.

O serie de studii critice asupra diferitelor plese care au apărut și s'au reprezentat în timpul din urmă.

Carlo Del Balzo. *L'Italia nella letteratura francese.* Tip. Ed. Nazionale. Torino. O scriere de critică a cărei scop este de a contribui cît mai mult la o apropiere sufletească și politică între poporul italian și cel francez.

ETNOLOGIE. FOLK-LORE. CĂLĂTORII.

P. Sébillot. *Le Paganisme contemporain chez les Peuples celtolatins.*

Cercetări asupra practicelor de origine păgînă, care se găsesc și azi la francezii, italienii, spanioli, etc., cum sînt cele relative la naștere, la cultura pămîntului, la casă, la stele, la ape, la biserică, etc.

Col. Lussan. *Souvenirs du Mexique.* Paris, Plon.

Amintirile unui milita^r din viața pe care a dus-o în timpul șederii sale în Mexic. Observații interesante asupra obiceiurilor și vieții din ținuturile vizitate.

CHESTIUNI MILITARE.

Général Désiré Chlapowski. *Mémoires sur les guerres de Napoléon (1806—13).* Paris, Plon.

Traducerea memoriilor acestui ofițer polonez, care a luptat în armata lui Napoleon și care a avut ocazia să cunoască bine desfășurarea celor mai multe din luptele purtate de marele cuceritor.

Col. E. Bujac. *La Guerre Russo-Japonaise.* Libr. Lavauzelle.

O monografie bine documentată

asupra războiului din orientul Asiei. Autorul utilizează tot soiul de documente engleze, germane, americane, rusești, etc., care dau expunerii sale multă precizie.

Capitaine Gustave Cognet. *Pour l'aider dans le commandement de la compagnie.* Paris, Chapelot.

O adunare de observații și de precepte isvorite din experiență, care pot folosi prin justețea lor tuturor acelorora care se ocupă cu educația în armată.

LITERATURĂ.

Tristan Bernard. *Deux amateurs de femmes.* Ollendorf, 3.50.

Povestirea vieții a doi oameni cari își trec timpul în vînători de amor și din care unul sfîrșește prin a se însura, pe cînd celalalt e ucis în una din expedițiile sale amoroase.

Gauthier Ferrières. *Jours d'orage.* Paris, Lemerre.

Un nou volum de poezii al tînărului, dar deja cunoscutului poet și critic literar.

Ernest Daudet. *Au galop de la vie.* Plon, 3.50.

Roman din viața socială contemporană, al cărui acțiune se petrece sub regimul expulzărilor în chestia congregațiilor.

Ferdinando Paolieri. *Venere Agreste.* Nerbini, Firenze.

Un mare poem al unui poet tînăr, care cîntă exaltația iubirii sensuale și bogățiile cîmpului.

Kurt Aram. *Jugendsünden.* Berlin, Egon Fleischel u. Co. M. 3.50.

Povestirea unei idile nevinovate dintre un licean și o copilă.

M. Hewlett. *The Spanish Jade.* Cassell, 6 s.

O istorie emoționantă de iubire și de răzbunare, a cărei acțiune se petrece în Castilia, acum o jumătate de veac.

Compiler.

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la recenzii)

- Elena Niculiță Vorenea** *Studii în Folklor* vol. I București 1908 tipografia G. A. Lăzăreanu.
- Traian Brăilean** *Irina*, nuvelă, Cernăuți 1908. Prețul 1 Coroană.
- Al. Vlăhnuță** *România Pitorească* cu ilustrații după tablourile lui Grigorescu „Minerva” București. Prețul Lei 1.50.
- D. Anghel și St. O. Iosif**, *Caleidoscopul lui A. Mirea* București „Minerva”. Prețul Lei 1,50.
- Raport despre institutele de învățământ gr. cat. din Bolázsfalva-Blaj pe anul școlastic 1907—1908*. Blaj 1908.
- Ioan C. Beldie**, *Istoricul comunei Jorăști din județul Covurlui*. Bârlad—1908.
- Carmen Sylva**, *Poveștile Peleşului*. Editura librăriei Leon Alcalay. București Prețul 60 bani.
- P. Argintescu-Brâila** *Năpăstuiții* piesă în trei acte. Tip. „Lucrătorii Asociați”.
- Ioan Adam** *Constanța Pitorească*. București „Minerva”. Prețul 2 lei.
- Al. I. Odobescu** *Opere complete* vol. II București 1908 „Minerva”.
- Anuarul XI al Societății pentru fond de teatru romîn pe anul 1906—1907* Brașov, 1908.
- Ivan Turghenieff** *Cea d'întâi Iubire*, traducere de Nicolae Dasco-vici. Editura librăriei Leon Alcalay, Prețul 30 bani.
- Theodor Ionescu** *Stări de Sufler* vol. II Buc. 1908. Prețul 2 lei.
- Revista și Catalogul General și prețul curent al Institutului și editurii de Foto-Arte Chaland et Cie pe anul 1906—1907—1908*, Iași, Progresul. 1906 1 broș. de 56 pg., fără preț, și Iași, Dacia, 1908, 1 broș. de 28 pg., fără preț.
- Ioan Rusu Ștrianu**, *Iobăgia, Volumul I. Până la finea secolului X V*. Arad Tiparul Tipografiei Diecezane gr. or. romine, 1908, 1 vol. în 8 de 408 p. prețul 3 coroane.
- Camille Flammarion** *Ce e Cerul?* (Astronomie Populară, traducere de Victor Anestin) Editura Librăriei Leon Alcalay. București.
- Vasile Balintescu** *Istoria pentru Copii*. broșura I și II Cernăuți, 1907. prețul 80 bani broșura.
- T. A. Bădărău** *Organizarea și Viața animalelor*. Editura librăriei Nouă. Iliescu Grossu & Co. Iași. 1908. Prețul 7 lei.

NATALIȚA

Școala primară din trgușorul Vulcani se începuse de vre-o trei săptămîni. Fusesem de față la aghiazmă și ascultasem cuvîntarea domnișoarei Platon privind spre capul de bancă a clasei a patra, unde se grăbise să se așeze una din colegele mele. Mi se cuvenea acel loc, care era întotdeauna ocupat de premiante.

Reîntoarsă acasă, avusei deabia timpul să-mi învălesc cărțile și să-mi pregătesc tașca pentru a doua zi cînd, cuprinsă de friguri, cu durere'n ochi și'n tot trupul, adormii cu capul răzimat de masă. Ce se mai petrecu cu mine în acea zi, nu știu. Spre sară, cînd mă trezii din amorțeala în care căzusem, mi se păru că aud ca din depărtare pe o prietină a mamei zicînd acesteia :

— „Eu cred, coană Sofico, că-i coriu, să-i dai mata ceaiu de mac și să-i pui la stomac flanelă roșie muetă 'n spirt, ti tare bun“.

A doua zi dimineață mă deșteptai în șoaptele Mărioarei, — fata din casă, care învîlindu-mă cu oghialul până la nas, mă privea lung, mirîndu-se parcă de ceia ce vedea.

— „Vai de mine, dudue, de cînd sînt n'am mai văzut așa coriu—ptiu ! să nu hie de diochi... oare... oare să nu hie, ferească Dumnezeu, varsat ? Ian uite, dudue Ortănsică, îmi zicea ea, aducîndu-mi oglinda de pe masă—uită-te, da să nu te diochi cumva... ptiu !“.

În oglindă îmi văzui fața roșie, umflată și presărată cu bulițe,—dar nu mă speria acea mască : tot așa erau și Zaharia și Moțoc, două colege pe care, în ascuns de mama, le văzusem cu cîteva zile înainte.—Doctorul Pardini fu chemat, și după ce mă examină la piept și se uită cu luminarea 'n ochi, îmi zise, netezindu-mă pe cap :

— „Se stai cumint la pat, altfel eu dau tar rel doctorii și imediat trimet la spital la Iași“.

Eram singură, izolată, colegele mele nu mai veneau pe la mine. Coana Frosa și coana Tinca, prietenele mamei, care aveau și ele copii, mă priveau prin geamul dela ușa odăii mele.—Mă asemănam atunci cu figurile de ceară, pe care le văzusem la panorama din iarmaroc.—În singurătate, mai mult decît în societatea Mărioarei care mă îngrijea, îmi petreceam timpul, cercetînd cărțile

cele nouă, sau privind la hulubii de pe acoperișul hambarului. După cîtva timp, cînd urmele coriului dispăruse, doctorul veni ca de obicei să mă vadă, și 'n urma unor sfaturi date mamei, îmi zise că de a doua zi chiar puteam merge la școală.

Sătulă de singurătate și nerăbdătoare să-mi revăd colegele, să învăț, să vorbesc, să alerg și să mă joc, plecai în acea zi des de dimineață la școală. Aici, tăcere. Nu se auzea nici chiar gura mamei d-șoarei Platon—cucoana Zoe—care primise dela fiică-sa însărcinarea să supravegheze starea de curățenie a elevelor, precum și intrarea și eșirea din clasă fără zgomot. Cucoana Zoe își îndeplinea misiunea în chipul cel mai conștiincios, ocărînd, țîpînd și raportînd domnișoarei Platon pe elevele neascultătoare. Dacă nici cucoana Zoe nu-i prin sală, mă gîndeam eu, trebuie să fie tare devreme. În clasă îmi luai locul care credeam eu că mi se cuvine—locul din capul băncii. Pentru a impune oarecum această posesiune, mă grăbii să-mi scriu pe bancă numele, prenumele și titlul în baza căruia ocupam acel loc, apoi anul, ziua și ora chiar cînd începeam școala. Una cite una, elevele soseau. Oprindu-se lîngă mine, fiecare mă întreba cum se pricepea și mai ales după sentimentele ce inspiram fiecăreia în parte.

— „Ce-ai avut, Ortăsico ? mă întreba una din colege, care avea pentru mine o deosebită dragoste,—tare mi-o mai părut rău cînd ne-o spus domnișoara că ești bolnavă“.

— „Ce-ai avut, Popovici, varsat negru ? intervenea răutăcios o alta. Ciudin zicea că nu mai vii la școală,—da' Șmilovici ce-o zis... să-ți spun ?—o zis că ai să mori și că Bănulescu are să fie premiantă anu ista.

— „Care Bănulescu ? întrebai eu intrigată.

— „Ce ? mata n'o știi ? Bănulescu Natalița, care stă în locul matală de cînd o vînit—o spus că acolo unde o învățat, o fost și dumneaei premiantă... și noi i-am spus că aici ai fost mata și locu-i a matală, și Bănulescu o spus că asta nu-i treaba noastră și o zis lui Eftimie să se dee mai încolo și acu aici șede. S'o vezi, Popovici, cît ti de ră și fudulă... nu vorbește cu noi, numai la domnișoara se lingusește—o pus'o doar mare monitoare peste toate clasele ! Bănulescu aduce apă de băut domnișoarei și numai dumneaei se duce să ude buretele !

— „Cine-i asta Bănulescu, de unde o vînit ? întrebam eu. Cînd am fost la aghiazmă, am văzut pe Eftimie în locu ista.

— „Asta-i fata lui Bănulescu dela primărie, căută să mă lămurească o colegă—știi cel care stă în capu satului—în casa cea galbănă—se grăbi să mă orienteze o alta“.

Ridicam din umeri, nu știam,—în sat erau multe case date cu galbăn.

— „Vai de mine, Popovici, cum nu știi ? zise nerăbdătoare aceeași—casa cea cu poarta nouă, cu grădina cea mare, unde-i nalba cît gardu“...

Știam acum, dar numai attt. De Bănulescu, și mai ales de Bănulescu Natalița nici nu bănuiam că există.

Pe nesimțite clasa se umpluse de eleve. Printre cele din urmă veni și Bănulescu. Deschisese deabia ușa sălii și n'apucase să intre, cînd colegele, care-mi vorbise de dînsa, strigau în cor :

— „Bănulescul.. iacătă-o vine !“

Mă întorsei spre ușa s'o văd. Spre banca, unde ședeam, venea o fetiță îmbrăcată în negru, care se opri lîngă mine și-mi zise :

— „Aici-i locu matală, așa mi-o spus fetele. Pentrucă mata lipseai, până acuma am stat eu aici,—îmi place în capu băncii, așa m'am învățat... și eu am fost premianta întâi în clasa a treia la școala din Bădeni. Te rog scoală-te și lasă-mă să trec în bancă“.

Era atît de gingașă acea fetiță, glasul îi era atît de dulce și vorbea așa de frumos, încît, gîndindu-mă la chipul cum ocupasem acel loc, simții că roșesc și-mi perdui cu totul cumpătul cînd ea, îndreptîndu-și privirea asupra iscăliturii de pe bancă, îmi zise zîmbind :

— „Mata te-ai și iscălit, acuma lasă-mă, te rog, să trec“.

După tot ce auzisem de la colege, purtarea Nataliței mă surprindea. Eram atît de intimidată chiar, încît nici n'o puteam privi. Retrăgîndu-mă încet din capul băncii, îi zisei uitîndu-mă în altă parte :

— „Nu vrei să rămîi tot mata în capăt ? mie mi-i tot una, eram învățată să stau aici. M'am iscălit, pentrucă nu aveam ce face astăzi dimineață ; mata, Bănulescu, ești și monitoare, stăi mai bine în capăt.

— „Mersi“, zise ea scurt, și se așeză în locul meu, fără a mai adăuga o vorbă.

Natalița scoase din tașcă cărțile curat învălîte în hîrtie galbănă, într'un caet făcu o socoteală, al cărei rezultat părea a-l fi găsit în minte, primblă pușin ochii pe o pagină de geografie, apoi, cu o vădită mulțumire în figură, își așeză cărțile 'n bancă. Tot timpul o privisem, pe cînd colega mea din stînga îmi șoptea :

— „Vezi, Popovici, așa bucherește întotdeauna, ca să știe mai bine decît toate... ca să iasă premiantă“.

Mie nu-mi atrăsese atenția acea repetiție a lecțiilor, ci fînța acea deosebită. Îmi plăcea fața ei albă, lungăreată, ochii căprii, care aveau în ei ceva ce nu văzusem la vre-o altă colegă—la nimene chiar, părul negru și buclat ce era ridicat cu'n pieptene mai altfel decît al tuturor elevelor. Ținuta și vorba Nataliței aveau ceva nespus de atrăgător. Fără a mă mai gîndi la vre-o comparație, în mintea mea se stabili ușor superioritatea Nataliței asupra clasei întregi. Simțind că o privesc, ea se întoarse spre mine, și cu o voce slabă, dar nemaipomenit de dulce, mă întrebă :

— „De ce te uiți mata la mine ? samăn cu cineva ?

— „Nu, mă grăbii eu să răspund, mata nu sameni cu nimene, tocmai de asta“...

Domnișoara Platon intră în clasă, și conversația începută trebui să înceteze.

— „Ai venit și tu, Popovici ? Ești bine acuma ? Doctoru ți-o dat voe ? Iaca, ai lîngă tine o colegă tot așa de silitoare și chiar

mai cuminte decât tine. Să fii prietină cu dînsa, că-i fată bună. Ai ramas în urmă cu lecțiile, silește-te să ajungi pe celelalte.—Bănulescu, să-i arăți tu la aritmetică tot ce-am făcut până acum“.

— „Da, domnișoară, am să-i arăt tot, și am să-i dau caetu cu explicațiile“.

Graba cu care răspunsese, bunătatea Nataliței de a-mi arăta tot ce nu știam, mă mișcă... Așteptam nerăbdătoare recreația, ca să pot vorbi mai mult cu dînsa. Domnișoara Platon se ridicase deabia de pe catedră și nu strigase încă: afaară! cînd eu, apucînd de braț pe Natalița, îi zisei :

— „Vrei mata să stăm de vorbă ?

— „Mai bine, răspunse ea, mie nu-mi place să mă joc“.

În ogradă, Natalița mă duse lîngă beciu, la umbră.

— „Aici-i locu meu, îmi zise ea. Uite, Popovici, ce frumoasă-i iarba... Eu nu știu cum pot sta fetele în soare și cum pot ele alerga prin năsip“...

Venisem aici ca să vorbim, și eu, care propusesem, nu știam și nu puteam spune nimic. Mi se părea că orice ași fi întrebat pe Natalița, orice i-ași fi răspuns, n'ar fi fost destul de bine. După ce zmulseșe o mînă de iarbă, pentru a-mi da o atitudine, o întrebai timid :

— „Mata ești din Vulcani, sau ai venit acum a ?

— „Eu sînt de aici, răspunse Natalița, și tataia și mamaia, numai bunelu și bunița sînt din Roman. Eu am stat mult timp la sora tataei, la Bădeni, acolo am făcut trei clase, o murit sora tataei...“

Natalița tăcu deodată, privi în jurul ei, zmulse puțină iarbă și, făcîndu-se a se uita la ea, își alungă lacrămile.

— „De-aceia am venit la Vulcani, urmă Natalița. De-ai fi știut mata pe sora tataei... tare mai era bună și tare-mi era dragă. Cînd mă gîndesc la dînsa, nu pot să nu plîng. Țața Maria sămăna cu bunița. Mata știi pe bunița ? Ea mi-o spus că te știe pe mata și pe mamaia și pe tataia matale“.

— „Nu, Bănulescu, eu n'am văzut niciodată pe bunița matale. Cum o chiamă ? Tot Bănulescu ?

— „Da; toată lumea însă îi zice coana Catinca.

— „Coana Catinca-i bunița matale ? O știu, o știu bine, vine la noi, mama o spus într-o zi că bunița matale o fost odată tare frumoasă și bogată...

— „Ce-o fost bunița frumoasă, zise oftînd Nata..., să fi văzut mata pe țața Maria !“

„În clasă, în clasă, se auzi deodată vocea ascuțită a cucoanei Zoe,—ștergeți-vă ciuboșelele, nu intrați ca boii la grajd. Bănulescu, ce dracu ai astăzi, nu vezi cum intră vitele, pline de colb până 'n urechi !...“

În timpul clasei mai schimbai cu Natalița cîteva cuvinte, iar la plecare merseăm împreună până la poarta casei noastre.

— „Ce bine ar fi să stai și mata mai departe, îmi zise ea

la despărțire, am mai vorbi pe drum. Vrei, Popovici, să vin eu mai devreme și să mai stau la mata?

— „Da, Bănulescu, să vii, și altă dată să-ți ceri voe de la mamaia matală ca să rămii la noi la masă, vrei?

— „Vreu, cum nu. Dacă ai să-mi zici tot ca la școală „Bănulescu“, să știi că nici nu mai vorbesc cu mata; hai, zău, să ne spunem pe nume și să fim amice.

— „Da, Nat..... dar să fim numai noi amice, eu nu mă sfădesc cu fetele, dar nu știu cum sînt toate, nu-mi plac.

— „Nici mie, Ortănsico, și de aceia mă fac ele că sînt răutăcioasă și fudulă și n tot felu... Auzi, Ortănsico? sună la gară, e douăsprezece, am întîrziat, mă duc în fugă, că se supără bunița“.

La masă nu puteam mîncă nimic, așteptam nerăbdătoare pe Natalița. Mama, care-mi observase neliniștea, mă întreba:

— „Ce ai de nu mînci? ți-i rău?

— „Nu, mamă, nu mi-i foame.

— „Ei și de asta te tot uiți pe fereastră?

— „Aștept să vie la mine Bănulescu Natalița. Am făcut cunoștință azi la școală, ti tare cuminte Bănulescu Natalița.

— „Nepoata coanei Catincăi?

— „Da, mamă.

— „Mi-o spus baba, îmi zise mama privindu-mă țintă, că-i tare bună și cuminte nepoată-sa; vezi, poate că pe lingă dînsa te mai rozi și tu“.

Natalița veni într'un suflet și-mi spuse că ajunsese acasă tîrziu, nu avusese timp să mînce din plăcintele pe care le făcuse bunița și adusese cîteva în hîrtie, pentru în recreație. Întrînd la noi în casă, Natalița îmi zise să-i arăt toate odăile. După ce o primblai pretutindeni, chiar în grajduri și hambar, ea se opri în mijlocul ogrăzii, se învîrti, ca și cînd ar fi voit să cuprindă cu ochii tot ce se vedea acolo, apoi zise:

— „Părinții matală sînt bogați, cîtă avere-i aici! aveți cai, trăsuri și cîte lucruri frumoase!... Noi n'avem așa. Bunița și bunelu o fost și ei bogați. Bunița mea nu-i romîncă, îi nemțoaică, îi mătușă doctorului Fiedler dela Roman. Bunelu o fost boer mare, o avut avere, moșia lui era cît Vulcanii. În cîtiva ani o prăpădit tot, bunelu o murit, și bunița stă acuma la noi. Nu-i bine, Ortănsico, la noi în casă. Am avut un frate care era de nouă ani și nu putea merge, nici vorbi nu putea, îl hrănea cu lingura ca pe copii, mamaia îl îngrijea, bunița, saraca, deabia îl ridica, și el țipa toată ziua și toată noaptea. Mamaia zicea buniței că n'are milă de el, bunița se supara, și atunci începea sfada. L'o strîns Dumnezeu; de atunci e mai multă liniște în casă. Nu știu, Ortănsică, cum pot suferi alții vuet, sfadă; mie nimic nu mi-i mai urît, ași îndura mai bine să mă bată mamaia sau bunița decît să le aud sfădindu-se.

— „Pe mata nu te bate mamaia matală? întrebai eu pe Natalița.

— „Nu, niciodată; dar pe mata, Ortănsico, te bate coana Sofica?

— „Da, pe mine mă ocărăște și mă bate de multe ori degeaba“.

Natalița rămase pe gânduri.

— „Hai, fetelor, ați uitat să vă duceți la școală, haide, plecați odată“, striga mama din capul cerdacului.

Natalița se roși, luă în grabă tașca și, trecînd pe lîngă cerdac, acel sărut-mîna, pe care îl adresă mamei, îl auzii numai eu. După ce eșisem pe poartă, la cîtiva pași departe de casă, Natalița se opri deodată în loc și-mi zise :

— „Ce răutăcioasă pare a fi mamaia matală... Cum țipă și cît de urît se uită!“

Pe fiecare zi mă împrieteneam mai mult cu Natalița, ea îmi arăta problemele la aritmetică, la celelalte obiecte învățam împreună, ne ascultam una pe alta, ne exprimam aproape la fel și aveam aceleași note.

În fiecare duminică mă duceam la Natalița ca să învățăm, cu cărți, caete, și tot ce trebue pentru o preparație serioasă. Ne încuiam într'un etac, unde, în cea mai mare liniște, citeam scrierile lui Creangă, teatrul lui Alecsandri și altele. Cîtînd și căutînd să ne explicăm una alteia unele lucruri, pe care nu le înțelegeam, uitam de masă și nici chiar foamea n'o mai simțeam.

Buniței, căreia îi era milă de biete, „fetele“ că-și bat atîta capul la învățătură, întrerupea ades aceste ședințe.

— „Hai, fetele, eșiți oleaca la soarele, ca va uscați de ateta învățatura“, zicea bătrîna clănțănind la ușă.

Natalița, dintr'o mișcare asvîrlea cartea sub pat, lua la împlîre și dea 'ndoasele geografia sau gramatica, îmi arăta prin semne să mă fac a scrie și numai atunci descuia ușa. Coana Catinca intra înăuntru aducînd cu dînsa mirosul unui întreg cupor de plăcinte.

Îmi pare că o văd. Legată la cap cu o basma albă, cu mînele suflecate și cu'n șervet mare pe dinainte, din care se mai scutura puțină făină, bătrîna, răsămîndu-se cu podul palmei de masă și așezîndu-se pe scaun, ne spunea înghițînd că are niște plăcinte la „cuptoru“, care nu se pot face nici la cofetăria lui Georges Fiedler.

Venea cîteodată și coana Maria, mama Nataliței, o ființă care nu-mi zicea nimic, întotdeauna posomorîtă, nemulțumită, gata de sfadă. Ca să n'o supărăm, ajunsesem să nu-i mai vorbim, și ea vorbea foarte puțin, îmi făcea întotdeauna aceleași întrebări, ce face mama ? tata ? apoi pleca.

— „Iaca vine și Scarlațel, zicea cocoana Catinca, privind spre poartă, hai copii la masă“.

— „Tataia ! vine tataia !“ striga voios Natalița, alergînd înaintea lui. Conu Scîrlat o lua în brațe ca pe un copil mic, o săruta pe amîndoi obrazii, îi netezea părul și astfel, în desmierdări, tata și fata ajungeau în casă.

— „Iaca și Ortănsica, zicea conu Scîrlat, frecîndu-și bucuros mînele, tare bine.... tare bine....“

— „Ce ne dai, buniță, să mîncăm, că parcă mi-au mas soarecii în pîntece?”

— „Ți-o fi mas, mormăia coana Maria, de-aceea ai stat atîta 'n tîrg, ca să-i ineci la crîșma lui Simca!..

— „Îrra, Mario, ție parcă ți s'au inecat vapoarele... și astăzi ți ninge și-ți plouă? Nu vezi ce frumos ti afară?”

După masă cei din casă se culcau, iar noi ne duceam în livadă. Natalița întindea pe iarbă o scoarță și, astfel, la umbra copacilor, stam ceasuri întregi reamintindu-ne și comentînd cîte ceva din ce cetisem, destăinuindu-ne una alteia grijele și necazurile pe care le avem, și făcînd, adeseori, planuri pentru viitor.

— „Ce-ai să faci mata la anu? mă întrebă într'o zi Natalița. Cred că n'ai să rămii acasă, părinții matale sînt bogați, au să te trimeată la pension la Iași, așa o spus într'o zi coana Sofica buniței. Ce bine are să fie de mata, ai să înveți franțuzește, ai să înveți la *pian*. Cine știe... poate că nici n'avem să ne mai înțelegem în vorbă după un an doi! Eu? zicea Natalița încet ca vorbindu-și în sine, mai bine să mor decît să rămîn numai cu patru clase primare; macar la școala de lucru, înțina ea mai încet pironindu-și ochii în vîrfurile copacului, tot e ceva, se cheamă că nu am să rămîn cu patru clase primare ca Păun și ca vecina, fata Marghioalei! Dacă tataia ar avea de unde, m'ași duce și eu la Iași, ași învața ca să es profesoară; nu ca Domnișoara Platon, aș vrea să fiu la o școală mare, la Externat ori la Centrală. Dar mata, Ortănsico, ce-ai face, dacă ar fi la voia matale?”

— „Eu, Natalițo, ași vrea să învăț să cînt la *pian*, așa cum am auzit pe mătușa lui Ciudin, ași vrea să pot și eu scrie cărți, așa cum scria Creangă, și, dacă ași avea parale multe, m'ași duce departe..., tare departe, ca să văd lucruri nouă, altă lume!

— „Nu știu de ce-mi vine să cred, Ortănsico, că eu n'am să mă aleg cu nimic de samă pe lume”.

Ochii Nataliței se umplură de lacrimi.

— „Vezi mata, eu nu pot să cer tataei să mă dea la școală. Leafa lui deabia ajunge pentru casă, și de-oiu rămîne aici, mor, Ortănsico, asta s'o știi”.

Era spre sară. Coana Catinca ne striga să ne dea pine cu miere sau ceva bun din dulapul din sală.

Altă-dată Natalița lua scoarța, și eu încuiam ușa livezii; de astă dată însă ea îmi zise să duc eu scoarța, că-i vine să cadă jos.

Nici eu nici Natalița nu puturăm mîncă nimic. Ea părea preocupată de ce-mi spusese în livadă, și eu eram impresionată de grija și frica ei. Bunița sta mirată în fața noastră.

— „Da ce aveți voi, ca nu mancați nimica? da tu, Natalița, ce stai ca o curcă între gardu! am zis eu lui Scarlațel ca învățatura aceia.... dara cine ma asculta pe mine, baba nu știe.... baba nu vede!..”

Coana Catinca plecă mormăind împotriva învățăturii, iar Natalița îmi propuse să ne repetăm lecțiile pentru a doua zi. De obicei ea cetea și apoi ne ascultam. Deabia luase cartea în mînă, cînd o văzui că o aruncă.

— „Nu pot, Ortănsico, nu pot învața, la ce să mai învăț?... hai în grădină, parcă mă zugrumă, simt că mă înăbușă casa“.

Merserăm în grădinița din fața casei. Natalița se opri lângă un strat.

— „Vezi mata, îmi zise ea, arătându-mi un copăcel mic, aista-i zarzaru meu? Ce crezi? am s'ajung eu să-l văd cît vișinu de colo?... Ei așa... adause tot ea zîmbind, mie mi-i frică că numai de ce văd aici voiu avea parte, și mă mai gîndesc.... Mi-i frig în spate, hai în casă. Ași vrea, Ortănsico, să te opresc să dormi la noi, tare mi-i urît, tataia s'o dus în tîrg, vine la noapte, mamaia nu vorbește nimic, bunița, saraca bunița, trebuie să se odihnească, ai văzut cum muncește. Nu, mai bine du-te că se supără coana Sofica“.

Ași fi fost gata se sufăr orice dela mama, numai să pot sta cu Natalița în sara aceia. Neliniștea ei mi se comunicase și plecam numai pentru că nu o puteam ascunde.

A doua zi Bănulescu lipsea dela școală.

— „Popovici, știi de ce n'o venit Bănulescu? mă întrebă domnișoara Platon.

— „Da, domnișoară, era cam bolnavă eri“.

După amiază, în loc să plec la școală, mă dusei la Natalița. Ea sta pe cerdac și cetea un ziar. Cînd mă văzu, îmi veni înainte la poartă.

— „Ce bine ai făcut, Ortănsico, mă gîndeam să trimet pe Ileana să te cheme după școală, mai bine ai făcut să vii acum. Ceteam aici, zise ea, arătându-mi cîteva rînduri dintr'o coloană din ziar, se anunță o mulțime de concursuri pe ziua de întăi Septembrie, tare mi-ar plăcea și mie un concurs! I-am spus astăzi tataiei să mă dea la școala Centrală și el mi-o răspuns că mai este timp până la întăi Septembrie.... că are să vadă.... Tataia meu ti tare bun, mi-i tare drag, dar, vezi mata, Ortănsico, are ceva rău, nu se gîndește mai departe. Mai avem cîteva luni și isprăvim școala. Matale, Ortănsico, ce-ți pasă, nu te îngrijești, pentru că se îngrijesc alții de mata, dar eu? spune, ce trebuie să fac? Să mă iau după bunița? care zice că dumneaei o trăit bine pe lume și fără învățătură; după mamaia? căreia-i este tot una dacă oiu rămînea aici să cos cu roșu cămeșile țarancelor sau să mă duc la școală!

— „Lasă, Natalițo, mai avem timp, o iarnă și primavara și vara întreagă. Cine știe... până atunci se schimbă multe, parcă numai mata ai grija asta? cite și cite alte fete... Cum înveți bine, are să-ți fie ușor să te prepari în vacanța cea mare, să dai concurs și să reușești la școala Centrală, pe urmă nu mai ai grijă de nimic“.

Fața Nataliței se luminează deodată.

— „Ai dreptate, Ortănsico, n'are să fie marea cu sarea a-cele cîteva zile, cît oiu trebui se stau la Iași pentru concurs. La urma urmei mîntînc numai odată în zi...“

Pinea cu dulceață, pe care ne-o aduse coana Calinca, ne păru

mai bună și lecțiile pentru a doua zi le învățarăm mai răpede ca de obicei. Mă întorceam acasă mulțumită, nu de a fi făcut să încolțească o mică speranță în sufletul Nataliței, — firea cum și vîrsta mea mă făceau să nu pot împărți ce nu aș fi avut. Ideea mea îmi părea în tot realizabilă, și mă bucuram de mulțumirea Nataliței.

Toată iarna urmarăm regulat la școală. Pe viscol și frig mare Natalița rămnea la mine cu zilele, părinții ei și bunița se învățase atît de mult cu aceste dezertări, încît, de nu s'ar fi dus Natalița o săptămînă pe acasă, nimene nu s'ar fi îngrijit. Nădejdea, care încolțise atît de iute în sufletul ei, avea acum rădăcini adînci.

De cîte ori n'o auzeam zicîndu-mi:

— „Ortănsico, eu aș trebui să învăț mai mult, să încep de pe acum preparația, ca să nu-mi vie greu mai tîrziu, cînd oiu trebui să repet tot. Mata n'ai avea nevoie să te silești atîta, la pension nu se dă concurs“.

Natalița hotărîse ca'n două zile pe săptămînă, cînd aveam mai mult timp liber, să învățăm înainte la toate obiectele.

— „Vine primăvara, Ortănsico, afară se face frumos, ți soare, ți cald, eu nu pot învăța atunci. Aș vrea să umblu, să alerg. Toată lumea-i a mea! Înțelegi mata Ortănsico, cum mi se pare mie atunci? Așa ca și cum aș trăi de două ori. Și matale tot așa?“

— „Da, Natalițo, îmi place să privesc copacii înverziți, iarba, mi-i drag să ascult cum ciripesc păsările.

— „Nu, nu-i deloc asta, zicea Natalița, dînd din cap și ridicîndu-și sprincenele până 'n capul frunții. Mata, Ortănsico, te bucuri de ce vezi cu ochii, eu? eu, zău, nu știi bine și nu pot spune de ce mă bucur, poate că de viață!“

Era prin Martie, omătul se topise și apa de pe șosea, scurgîndu-se în șanțurile de pe lături, făcea adevărate torente. Ulița era înecată de acel glod, care-i un fel de specialitate a tîrgușorului Vulcani, neasămînîndu-se nici cu glodul de pe șoseaua mare, nici chiar cu acel de pe drumul satului, un element, în sfîrșit, care făcea disperarea coanei Zoe Platon. Cuțitase, perii și petici cu duzina nu ne ajungeau ca să ne curățim ciuboțelele. Coana Zoe ne ajuta sfătuiindu-ne să ne spălăm în pîraele de pe marginea drumului. După cîteva zile sala școlei era goală, se declarase un fel de epidemie, o epidemie de gîlci.

Între puținele eleve rămase tefere eram și noi, Natalița și cu mine. Cucoana Zoe, care venea de cîteva zile în fiecare dimineața 'n clasă, voind parcă să se asigure de creșterea sau descreșterea „molimei“, cum îi zicea ea, nu uita niciodată să atragă atenția fiică-sa asupra noastră.

— „Vezi, Agatio? Bănulescu și Popovici n'au nimic, că ele-s fete cumînți. Nu se scaldă 'n șanțuri“.

— „Da, da, domnișoară, răspunsei eu odată, să fi văzut mata cum se spalau Lucescu și cu Eremia, nu cum ne-o învățat coana Zoe, ele s'o muet până la colțuni“.

— „Vezi, mamă, zise încet domnișoara Platon coanei Zoe,

vezi ?” — Bătrîna se uită urît la mine și părăsi sala trîntind ușa.

În una din zilele următoare, o zi frumoasă de primăvară, Natalița îmi propuse să mergem până 'n capul satului și mai departe, până 'n dealul Slăvicenilor.

— „Nu vezi, Natalițo, ce glodărie e pe uliță, ti răspunsei eu, privindu-mi ciuboșelele. Ea se uită lung la mine și, cu o expresie în figură care mă făcu să roșesc, îmi zise :

— „De ce te uiți în jos, Ortănsico, cînd ti atît de frumos pe sus !?”

Fără a mai îndrăzni să invoc vre-o altă piedică, o însoții. Cînd trecurăm pe la noi, Natalița ceru voe mamei să mă oprească la masă.

— „De-acum, Ortănsico, ne mutăm la țară. Iarna-i tare frumos la mata acasă, iarna-i bine la oraș. Vara mi-i mai drag la noi în sat”.

Avusese dreptate Natalița să mă îndemne a învăța mai din vreme.

Decînd se încălzise afară, decînd răsărise iarba și înflorise pomii, nu mai puteam sta de învățat. Într'o zi, Natalița, plimbîndu-se cu mine prin ograda școlii, îmi zise :

— „Ași vrea să-ți spun ceva, Ortănsico, dar te rog să nu rîzi ; i-o dorință a mea... Nu, nu, mai bine să tac ; altădată.

— „Să știi, Natalițo, că mă supăr pe mata. Eu cum îți spun matală toate ?

— „Știi ce, Ortănsico ? eu așa vrea să mergem Duminică undeva.

— „Unde, Natalițo ?

— „Undeva, unde n'ai să găsești niciodată ; hai încearcă.

— „Ai vrea, Natalițo, să mergi la gară ?

— „Nu.

— „La pod la Siret ?

— „Nu.

— „La schit ?

— „Nu, nu, ! Degeaba-ți bați capu. Știi unde, Ortănsico ? trebuie să-ți spun. Ași vrea să mergem la cimitir.

— „Ce ? e vre-o îngropare cu muzica dela gară ?

— „Nu, nu-i nici o îngropare, dar așa vreau eu. M'ași duce la mormîntu bunelului și am mai vedea cimitiru, ti tare frumos acolo. I-am spus buniței să meargă cu mine și mi-o zis că trag a rău.

— „Nu ți-i frică Natalițo ?

— „Mie ? să-mi fie frică ? De ce, Ortănsico ? mie mi-i frică numai de moarte, nu de morminte”.

Duminică, mai de dimineață ca de obicei, plecai la Natalița. Conu Scarlat și coana Maria erau duși la Roman. Bunița mă primi cu'n lung oftat.

— „Ai venit, Ortănsico, iar la învățatura ? mai stați copii ca doara aveți timp...”

— „Nici nu învățăm azi, bunițo, zise Natalița apropiindu-și gura de urechea bătrînei. Mă doare capu și moșu doctoru știi ce-o

spus? Să stau afară și să mă primblu cînd mă doare capu.

— „Apui bine, bine copii, ca' doara așa zic și eu, duce-ți-va în grădina la luft.

— „Ne ducem, bunițo, în grădina de la Curte; venim la masă; să ne faci ceva bun“.

— „Ți-i frică, Ortănsico“? mă întrebă Natalița, cînd ne îndreptarăm pe cărarea care duce la cimitir.

— „Acuma, Natalițo, mi-i mai frică de cîinii din țarină; de-or sări, să nu fugim“.

Cînd ajunserăm la poarta cimitirului, Natalița mă luă de mînă, ducîndu-mă întins la un mormînt:

— „Aici-i bunelu, zise ea, uite, cetește pe cruce: Costache Bănulescu, născut la 1806, încetat din viață la 1884“.

— „Saracu bunelu! oftă Natalița. Ce bun era; dacă trăia el, Ortănsico, ajungeam eu departe. El învățase în străinătate, știa mult, și-mi aduc bine aminte cînd spunea tataei și mamei:

— „Să dați fata 'n școli să învețe carte multă.“ — O murit, săracu, fără să mă vadă învățînd.... De-ar ști el acum!...“

Natalița pironi ochii în pămînt. Șiroae de lacrimi îi brăzdau obrazul; simțeam că trebuia să plec, s'o las cu totul amintirilor ei. Pe nesimțite mă depărtai, făcîndu-mă a citi inscripțiile de pe crucile celorlalte morminte.

— „Te duci, Ortănsico? Îmi zise Natalița, mulțumită parcă de a mă vedea că mă depărtez; le faci vizita la toți? eu stau aici, am venit la bunelu. Dacă vrei să te primbli, du-te 'n partea cealaltă, la cimitiru nemțesc; acolo-i tare frumos. Până te întorci mata, eu mai plivesc buruenile de pe mormînt și samăn rozetă; tare-i plăcea bunelului rozeta“.

Mergînd înainte și abătîndu-mă ades de pe cărărușa dintre cele două cimitire, ca să cetesc inscripțiile de pe cruci sau să văd mai de aproape vre-un monument, mă trezii deodată singură între morminte. Un fior răce îmi străbătu tot trupul; simții inima bătîndu-mi cu putere. Încercai să fug; picioarele îmi tremurau atît de tare, încît nu mai putui face un pas. Strigam cît puteam pe Natalița; vocea mea chiar îmi făcea frică; în acea singurătate îmi părea că aud un glas străin. Strigam; țipam desperat: nici un răspuns. Atunci, ca nebună de frică, mă repezii printre cruci, îndreptîndu-mă spre locul unde mi se părea că lăsasem pe Natalița. Groaza mă făcuse să pierd noțiunea locului; tot alergînd, izbindu-mă de cruci, împedecîndu-mă și căzînd peste morminte, mă trezii deodată la celălalt capăt al cimitirului. Dincolo, după gard, se întindea valea satului Solomeni. Uitîndu-mă înapoi, pe unde trecusem, mi se păru cimitirul o lume nesfîrșită de cruci și morminte. Răgușisem țîpînd. Frica îmi sleise toată puterea și mă zăpăcise într'atît, încît nu-mi puteam da samă încotro să mă îndrept cînd, privind încă odată înapoi, văzui în depărtare pe Natalița, apărînd și dispărînd după monumente și boschetele de lemnul-domnului. Adunîndu-mi atunci toată puterea care-mi mai rămăsese, alergai înaintea ei.

Natalița era la câțiva pași de mine, cînd îmi făcu semn să mă opresc :

— „De ce treci peste morminte, Ortănsico ; nu-i oare păcat să-ți mai ducă acum și greutatea matală ?

— „Mi-a fost frică, Natalițo, te-am strigat din răspuțeri și nu ai răspuns ; n'ai auzit ?

— N'am auzit.... Haidem acasă, Ortănsico, uite-te soarele-i sus și bunița ne așteaptă“.

De mină, mergeam amîndouă pe cărarea care ducea la poartă. Eram la capătul acelui defileu de morminte, cînd Natalița, îndreptîndu-și privirea spre partea cimitirului nemțesc, văzu un mormînt închis într'un grilaj alb și ascuns supt un strat de iarbă verde.

— „Hai acolo, Ortănsico, hai să vedem. Aici trebuie să fie mormîntul unui copil, zise Natalița, măsurîndu-l cu ochii. Poți citi ce-i scris pe cruce, Ortănsico ?

— „Da, zisei eu, întinzîndu-mă cît puteam peste grilaj : Irma Prediger, 1876—1887.

— „Tocmai de vîrsta mea era saraca, zise Natalița, încruntîndu-și sprincenele. Cine știe... poate că și ea, ca mine, o fi dorit lucruri mari... și iaca... Dacă ași muri, Ortănsico, tot așa mi-ar fi mormîntul. Bunița ar sămăna toporași și m'ar îngriji... N'ași vrea grilaj...“

Ochii Nataliței se umpluse de lacrimi ; ea mă luă de mină și, tirîndu-mă aproape, alergă spre poartă ; ca și cînd ar fi urmărit'o ceva, se uita înapoi cu groază și nu se putu opri decît în drum. Deabia suflînd, ea-mi zise :

— „Ți-am spus eu, Ortănsico, că nu mi-i frică de morminte ; de moarte numai, mi-i tare frică. Nu știu cum mi s'a părut deodată că mă văd în sicriu. Hai mai repede, Ortănsico, mi-i frig în spate“.

Coana Catinca ne aștepta la capătul cerdacului.

— „Da bine, copii, voi nu vedeți că-i sus soarele. Am trimis pe Ileana după voi, și a zis ca voi nu erați la grădina.

— „Ba da, bunițo, se grăbi să răspundă Natalița ; am fost tot într'o grădină“.

Deși bunița ne dădea la masă tot ce ne plăcea, Natalița nu putu gusta din nimic. Coana Catinca observă și ne întrebă :

— „Ce aveți astăzi ? V'ați trudit tare, ați supt în fuga la dealu. Ortănsico, draga, după masa se va culcați ; uite la Natalița cum e de galben ; disara vine Scarlațel și gasesc belă“.

A doua zi Natalița nu veni la școală. Se înțelegea că eu trebuia să știu cauza absenței ei.

— „De ce n'a venit Bănulescu ? mă întrebă domnișoara Platon, însemnînd ceva în catalog“.

— „I-o fost eri rău, domnișoară, are friguri mi se pare...

— „Da, da, zise Domnișoara, aceste sînt frigurile de

Luni,—așa face Bănulescu de un timp,—se vede că Duminica îi este lene să învețe! Să te duci, Popovici, și să-i spui că mine trece Regele pe la gară, să vie negreșit ca să ducă ea steagul,—să nu lipsească ca o pedepsesc.—Apoi adresându-se școalei întregi, domnișoara Platon spuse: „Mine trece Regele,—la două să fiți toate aici îmbracate în național!“.

După amiază mă dusei în fugă la Natalița, mă mirai nevăzînd-o în cerdac sau venindu-mi înainte la poartă. În ogradă liniște mare, numai Lupu, care sta lungit în ușa bucătăriei, își ridică capul hîrlînd până mă apropiai de el. Ileana se arătă în întredeschizătura ușii de la bucătărie și-mi spuse că duduia Natalița fusese tare bolnavă astă noapte.—„Coana Catincea și duduca Maria hodinesc, da duduia nu știu ce-o hi făcînd.“ Ileana îmi deschise încet ușa de la sală, în care se răspîndea un miros pătrunzător de oțet de trandafir. Mă îndreptam spre odaia Nataliței, cînd Ileana, trăgîndu-mă de mînică, îmi șopti:

— „Nu acolo, nu acolo, dudue—du-te mata dincolo, în etac, că'n odaia dumneaei nu mai vra să șadă.... cică-i ca un mormînt de întunecoasă“.

Prin geamul de sticlă și prin perdeaua de dantelă, văzui pe Natalița în pat. Intoarsă cu fața la perete, părea că doarme. Hotărîtă s'o aștept până s'ar fi sculat, mă așezai pe un scaun lângă masă. Mă pregăteam să răsfoesc „Calendarul pentru toți“, cînd Natalița oftînd adînc și apropiindu-se mai mult de perete, începu să vorbească în somn cuvinte neînțelese, fraze fără șir. Îmi era frică, nu știam ce să fac, mă repezisem spre ușa ca să strig pe Ileana, cînd Natalița porni într'un hohot de rîs.

— „Așa-i că te-am spăriet? și de ce? nu sînt tot eu? Vezi mata, Ortănsico, numai oleacă de ne schimbăm, putem a-lunga pe cunoscuți, amici... Bunița, saraca, n'ar fugi să mă vadă orișicum.—Am fost tare bolnavă astă noapte, am avut friguri, și-mi spune bunița că am buiguit. Visam lucruri urâte, Ortănsico. În loc de morminte cu verdeață și cu flori, cum am văzut noi eri, mi se arata în vis sicrie, gropi adînci, vai de mine! Ai fost astăzi la școală? Ce-o zis domnișoara?“

— „Domnișoara o zis, Natalițo, că mine trece Regele pe la gară, să ne ducem toate îmbracate în național,—mata ai să duci steagu,—și să te ferească Dumnezeu să lipsești, așa o zis domnișoara. Eu nu știam că mata ai fost așa de bolnavă. Cînd m'o întrebat am spus și eu că ai friguri.“

— „Și o crezut domnișoara?“

— „Nu, Natalițo, o zis că-s frigurile de Luni!“

— „Bine ar fi, Ortănsico, să fie numai cele de Luni, tare mă tem c'or să fie de Marți și de Mercuri... Nu știu ce am, mă doare capu, mă doare 'n spate, mi-i frig, curat așa-i era și țatei. Măriei citeodată...“

— „Mă duc Natalițo la școală. Să spun domnișoarei că vii?“

— „Da, da, vin negreșit“.

Trecerea Regelui era un mare eveniment în tîrgușorul Vul-

cani. Pentru a prezinta bine și frumos școala, domnișoara Platon sacrificase o jumătate de zi combinând costumul fiecărei eleve.

— „Lucescu, tu ai costum național ?

— „Am două cămeși, domnișoară, fotă și brlu n'am“.

— „Păun, să împrumuți lui Lucescu una din fotele tale“.

— „Leibovici, tu ai costum național ?“

— „Nu, domnișoră, iu am u fotă, da u verișoră are și cimeșă și brlu, și u zls cl are să împrumte“.

A doua zi, la ora hotărâtă, toate fetele erau strînse la școală, care de care mai pocită și mai stingace în acel port de ocazie... Între cele mai bine îmbrăcate era Natalița.

— „Ce frumosu-i costumul matală, Natalițo, nici nu știam că-l ai, de ce nu mi l'ai aratat niciodată ?

— „De-ai ști de unde-i, îmi șopti ea oftînd, nu te-ai mira că nu l'ai văzut până acum. O fost a țafei Mariei, și, cînd o murit, bunița l'o luat între alte lucruri, eu n'am știut de costum până eri. Cînd am spus buniței să trimeată la Ioneasca să împrumute pe al Lenței, bunița o deschis lada și o scos costumu ista, l'o strîmptat, că-mi era larg, și vezi ? m'o gătit cu el ! Plîngea biata bunița cînd m'o văzut îmbracată, și eu am plîns mult, parcă mă apasă, mai bine nu-l îmbracam“.

— „În ritînd“—strîga domnișoara Platon potrivitîndu-și marama pe cap.

— „Bănulescu, ia tu steagu, și tu, Popovici, mergi alături să-i ajuți cînd s'a obosi“.

— „Șmilovici, Kalmăn, ce ? n'auziți ? Ce cauți pe sub bancă Mihăl ?

— „Am pierdut marjele, domnișoră ! Iu am împrumtat la Leibovici salbă care am împrumtat de la soră, și Leibovici mi-u împrumtat un șirag de mîrjan și acu s'o rupt, și acu iacă... nu gîsăasc !...“

— „Hai, Agatio, nu mai pleci ? Întrebă cucoana Zoe din sală. Domnu Trandafir o trecut de mult, iar are să fie școala de băeți în frunte“...

— „Bănulescu, Popovici, hai, mișcați odată“, ordonă domnișoara Platon...

Încet, încet, scoboram valea care duce la gară. Natalița slabă, galbănă părea că se împiedecă la fiecare pas.

— „Ține, Ortănsico, steagu, că nu mai pot, nu știu ce am, mă arde 'n spate, amețesc ; dacă nu m'ar ocări domnișoara, m'ași întoarce acasă.

— „Lasă-te pe mine, Natalițo și dă-mi steagu.“ — „Doar așa, zise ea, răsufînd mai liber“.

La gară era strînsă toată lumea din tîrgușorul Vulcani și mulți țărani din satele vecine. Era atîta îngrămădeală, încît numai cu ajutorul domnului Despot, polițaiul gării, puterăm ajunge în fața peronului, lîngă școala de băeți, pe care domnu Trandafir, profesorul, o așezase tocmai acolo unde trebuia să se oprească vagonul regal. Țineam steagul cu amîndouă mînele. Natalița lă-

sîndu-se pe mine din ce în ce mai greu, mă făcea să es din rînd.

— „Ce ai, Popovici, mă întreabă, încrețindu-și fruntea, domnișoara Platon, parcă nu te poți ține pe picioare, stai drept, de ce-ai luat steagu?”

— „Bănulescu nu mai poate, domnișoară, o apucat'o iar frigurile”.—Pentru alte explicații nu mai era timp, trenul sosea.

Vagonul regal se opri chiar în fața domnului Trandafir. Acesta, în culmea entuziasmului, intonă imnul regal, și noi cu toatele, după îndemnul domnișoarei Platon, zbieram cît puteam. Natalița era mută. O întrebam de cîteva ori de ce nu cînta, prin gesturi numai, ea îmi arăta gîtul și pieptul. Nu înțelegeam nimic. Trenul plecă, și noi, în rînd, ne întorceam spre școală. Deodată Natalița, într-o mișcare bruscă, își duse batista la gură, se opri în loc, eși din rînd și-mi făcu semn să trec înainte.

Domnișoara Platon, care era în urmă, neînțelegînd de ce încetenisem pasul, veni în grabă spre noi și rămase împietrită, cînd văzu pe Natalița ținînd strîns la gură batista plină de sînge. Toată școala eși din rînd și se strînsese în jurul Nataliței. Aceasta, galbănă, tremurînd, ca zguduită de friguri, ne făcea semn să trecem înainte.

— „Popovici, mergi tu cu școala, îmi zise domnișoara Platon, ia sama să nu rupi steagu, să-ți ajute alta la deal”...

— „Mihăl, aleargă înapoi la gară și adă o trăsură”.

Ași fi vrut să rămîn cu Natalița, dar nu îndrăzneam să spun domnișoarei, care-mi încredințase conducerea școalei. Grija, frica pe care mi-o dăduse starea Nataliței, mă făcu să-mi uit iute misiunea. Ca să ajung mai în grabă în tîrg și acasă la Natalița, zisei colegelor mele să ducă steagul de amîndouă capetele, și, ne mai ținînd samă de recomandățiile domnișoarei Platon, lăsai școala supt conducerea altor eleve. Acasă deabea putui spune mamei ce se întimplase.

— „Pacat de fata asta”, zise mama.—Fără a înțelege bine înțelesul vorbelor ei, îmi dădeam samă că Natalița era rău bolnavă.

Acele cîteva momente, pe care le treceam schimbîndu-mi costumul, mi se părea că se prefac în ceasuri. Distanța dela mine la Natalița nu fusese niciodată atît de lungă! Mai mult alergînd decît mergînd, cu inima bătîndu-mi tare de emoție și de fugă, ajunsei la Natalița. Coana Maria îmi eși înainte:

— „Bine că ai venit, Ortansico, spune drept ce s'o întimplat Nataliței, de mi-a adus'o Platonoaia mai mult moartă?”

Istoriile coanei Mariei tot ce știam. Ea făcu o cruce mare, borborosi ceva și plecă. Nu îndrăzneam să intru în casă, ca și cînd eu așa fi fost vinovată de tot ce se întimplase. Stam la ușă, neputîndu-mă hotărî ce să fac, cînd văzui, prin geam, pe coana Catinca venind spre mine.

— „Ce faci aici, Ortansico, ai venit se vezi pe biata Natalița? draga buniței, ca tare bolnava este. Eu, numai eu sunt de vina,—zicea coana Catinca lăcrămînd, nu trebuia s'o îmbrac cu lucruri acele, mare inima ra o avut Natalița, cînd o vazut

costumu acela și numai de asta... Doftoru o spus se nu vorbeasca mult, haide, Ortansica în casa, vorbește mata și Natalița se taca și se asculte ca se se mai ia“.

Coana Catinca îmi deschise încet ușa etacului. Natalița era în pat. Paloarea feței, cît și acele urme pe care le fac unele boli din chiar momentul cînd se arată, nu mă impresionaau atît cît privirea Nataliței, care mă țintui în loc. Nu mai erau ochii ei, acei ochi care aveau în ei ceva ce nu mai văzusem : erau două borte mari, adînci, întunecoase ; gura o ținea atît de strîns, și barba părea atît de ascuțită, încît îi complecta înfațișarea unei bătrîne vrăjitoare, pe care o văzusem noi în ilustrațiile dintr'un roman. Nimic nu se mișca în figura Nataliței, părea că se împietrise deodată.

Mă apropiiai încet de patul ei, ea îmi făcu semn să stau liniștită....

Coana Catinca eși din odaie și numai atunci îmi păru că zăresc o altă expresie în figura Nataliței. Ea mă privi lung și dădu desnădăjduit din cap. Înțelesei din acel gest mai mult de cît îmi spusese mama și chiar mai mult decît îmi închipuiam eu.

— „Am... mai varsat și aici... am să mai vărs, mi-i cald... în spate, știi, că acolo la gară... vino aproape, trebuie să vorbesc încet... bunița... tare rău o făcut bunița, m'am îmbolnăvit... ca țața Maria ! Saraca bunița, credea că face bine,—nu spune ce am zis eu. Dă-mi un bulgaraș de ghiață, parcă-mi dă sănătate... și putere, mai dă-mi. Cine-o dus steagu ?

— «Nu l'am dus eu, Natalițo, l'am înfășurat și l'au luat fetele de amîndouă capetele“.

Natalița zîmbi trist și zise :

— „Ca și mine... Cum m'am dus și cum m'am întors ! Dă-mi o lingură din doctoria cea neagră de pe masă... tare-i rău să verși sînge... țața Maria dela Bădeni !...“

Ne mai putîndu-și ținea lacrămile, Natalița se întoarse cu fața la perete și-mi zise să mă duc că vrea să doarmă.

A doua zi, cînd venii să văd pe Natalița, aflai dela coana Maria că bunița plecase la Roman ca să spue doctorului Fiedler ce se întîmplase Nataliței și să-i ceară doctorii... Se întoarse în aceeași zi bătrîna, aducînd cutii, sticlute și o mulțime de recomandatii pentru Natalița. Cu o vădită mulțumire îmi arăta coana Catinca tot ce adusese, îmi spunea și-mi repeta toate prescripțiile doctorului.

— „Știi ce-o zis nepotu, Ortansico? se lase fata carte pana la anu, asta ce-a avut ea vine dela mare creșterea, trebuie man-care multa și se dorma și se nu umble mult“.

Nataliței nu i se spusese nimic de recomandatiile doctorului. Coana Catinca, știind dragostea ei de învățătură și cunoscîndu-i cu de-amănuntul planurile, nu voia s-o supere acum, cînd ea avea nevoie de cea mai mare liniște.

Era prin Maiu, examenul se apropia. Natalița, care stătuse acasă o lună supunîndu-se îngrijirilor coanei Catincăi, deveni

deodată nerăbdătoare și se hotărî a veni la școală de a doua zi chiar.

— „Nu vreau, Ortăsico, să pierd un an, îmi zicea ea. Mai bine învăț acum și la vară stau degeaba. Mata știi că la concurs se țin samă de notele dela examenul de absolvire al clasei a patra? Am rămas destul de-n urmă, acum sînt de tot bine, la ce să mai stau acasă?”

Din ziua aceia și până la examen, cu toată nemulțumirea buniței, Natalița urmă regulat la școală. Ca întotdeauna învățam împreună, ceteam, vorbeam. Natalița însă nu mai era aceia de mai înainte. Nu puteam pricepe atunci la ce se datorea acea schimbare, dar o vedeam, o simțeam și mai mult, căci ea făcuse din Natalița o altă ființă. — Venea acum la școală mai regulat ca oricînd, știa bine lecțiile. Nu le mai învăța însă cu drag ca altă dată. În recreație rămînea în clasă, pentru că nu putea suferi zgomotul. Grădina dela curte, deși în toată frumusețea ei, n'o mai atrăgea. Natalița nu se mai bucura de o zi frumoasă și timpul rău părea că nu-l vede. Deși foarte strîns legate de copilăreasca noastră prietenie, aveam impresii pe care nu i le spuneam, pentru că în ele era ceva nedeslușit, ceva ce n'ași fi știut să spun. Admirația ce mi-o inspirase, acel sentiment rar la copiii de aceeași vîrstă, mă făcea să nu pot, să nu îndrăznesc a o întreba. De mi-ar fi spus chiar, — cine știe de ași fi putut pricepe adevărata cauză a schimbării ei... De influența fizicului asupra sufletului eram departe să bănuiesc ceva. Și apoi, pentru mine, Natalița nu mai era bolnavă: știam că bolnavul nu mințică și nu umblă!...

Coana Catinca, tot ea biata bătrînă, mă lămuri puțin. Într-o zi, cînd era la noi, venind între altele vorba despre Natalița, bătrîna spuse mamei, oftînd :

— „Coana Sofica, draga, fata noastră nu-i sanatosă. Natalița coace o bola. Dar cui se spun ? lui Scarlațel ? Mariei ? Ea o zis ca eu sunt o cobe și de atunci eu tac, dar ma dore inima, coana Sofica draga“.

Din acea zi, sentimentul meu de admirație pentru Natalița se mări. Ea era bolnavă și nu spunea, nu se plîngea. De ce oare ? Ca să nu îngrijească pe părinți ? Pe coana Catinca să n'o supere ? Credința aceasta, întărită pe fiecare zi de starea curioasă a Nataliței, făcu se răsără în sufletul meu de copil un sentiment de nespusă milă. Nu știam ce să fac ca Natalița să se schimbe, să se înveselească, adică, după cît pricepusem eu, să se însănătoșas. Reamintindu-mi una din prescripțiile doctorului dela Roman, de care-mi vorbise coana Catinca, chemai ades pe Natalița la mine și o hrăneam cu tot ce era mai bun prin cămară. Ii dam să bea vin vechiu din care auzisem că cereau mulți bolnavi. Mi se părea că fiecare picătură pe care o gusta îi făcea bine. Purtam la gît o cruce pe care mi-o dăduse străbunica, ca să mă apere de boli. Natalița avea mai multă nevoie de acel talisman. Mă ferii a-i spune proprietățile, și ea o primi, foarte bucuros, în chip de dar.

Examenul îl trecu Natalița foarte bine. Ea eși premianta întâia, și eu a doua.

— „Ai fi luat și tu, Popovici, premiul întâiu, îmi zicea domnișoara Platon, dacă aveai zece și la conduită, ca Bănulescu.”

Nu cred să fi fost vreodată mai puțin rivalitate între două colege. Nu numai că nu mă gândisem niciodată să întrec pe Natalița, dar eram foarte mulțumită de succesul ei, la care de altfel mă așteptam. Nici sănătatea, pe care părea a o fi recăpătat, nici premiul și nici chiar perspectiva de care se bucurase Natalița un an întreg, nu-i schimbaseră însă dispoziția. Era altă dată atât de vorbăreț, — putea sta acum ceasuri întregi fără a vorbi nimic. Pe cît era de neastîmpărată odată, pe atît cra de liniștită acum.

— „Nu știi ce mai am, Ortăsico, nu mă doare nimic, nu mi-i rău, îmi pare însă că sînt de lemn. Mi-i greu de orișice și chiar de mine, ce-o fi oare ? Trebuie de pe acum să încep a învăța, să mă prepar, și nu știu de ce nu mă trage inima.”

Intr-o zi Natalița plecă cu coana Catinca la Roman.

— „S'a dus baba să mai arate pe Natalița la doctorul Fiedler, îmi spunea coana Maria, parcă ce are fata ? Așa-i baba, numai boale și morți vede, cobea dracului !”

Intr-o carte postală ce primii de la Natalița, ea îmi scria : s'au dus planurile mele, eu trebuie să fiu croitoreasă nu profesoară. Ne întorcem Duminică dimineața, să vii devreme. — Nu înțelegeam nimic și nu-mi închipuiam nici o legătură între ceia ce-mi scria Natalița și starea sănătății ei. Așteptam cu nerăbdare Duminica. Mă dusei în acea zi și mai devreme ca de obicei. Natalița mă aștepta în poartă.

— „Ai primit scrisoarea mea Ortăsico ?

— „Da. Și.... ce-ai înțeles, mă rog, mă întrebă ea rîzînd.

— „Că nu mai vrei să dai concurs.

— „Bravo ! Bravo ! Ortăsico, bine mai înțelegi ! Nu vreau ? Ori nu mai pot ? zise ea țîpînd aproape și roșindu-se tare. Te-am chemat să te întreb ce crezi tu. Dar lasă-mă întâi să-ți spun din capăt. Chiar în ziua cînd am ajuns la Roman, bunița m'o dus la moșu doctoru ; eu credeam că sîntem la vizită, cînd îl văd că mă chiamă în altă odaie și-mi spune : „Bine că ai venit să te văd și eu. Astă primăvară ai fost bolnavă. N'am putut atunci să mă duc la Vulcani, aveam bolnavi. Acum, pentru că ai venit tu, hai să mai vedem cum mai merge”. — Mă ascultă, neamțu, mă ciocănește pe piept, pe spate, îmi zice să tușesc, iar ascultă, mă întreabă dacă pot mîncă mult, dacă dorm bine, dacă nu obosesc cînd merg, și dacă mă dor oasele. I-am spus că n'am tușit de astă primăvară, că mîncînc și dorm bine. Ce era să-i spun ? Că nu-mi mai place cum face bunița mîncarea, și de aceia nu mai pot mîncă, sau că horă de scoală pietrele și nu mă lasă să dorm ? Se vede că doctoru era nemulțumit de răspunsurile mele, cari poate nu se prea potriveau cu părerile lui, căci mi-a zis : „Spune drept, că aici nu ne jucăm.” — Dacă mă obosesc și de mă dor ciolanele, m'o întrebat de multe ori. I-am spus și eu, la urma urmei, că-i tare

salteaua din pat și că mă dor! Crezi c'o rîs, neamțu? Așșa... nici n'o zîmbit măcar! Spovădania nu s'o sfîrșit aici, m'o mai întrebă ce-am mai învățat până acuma și ce mai am de gînd să învăț? I-am spus, și atunci o sărit neamțu de pe scaun. O început să dea iute din cap și din amlindouă minile și să strige aproape: „Nu, nu, nu, asta nu se poate, nu, nu-i bun. Am mai spus odată la mătușa ce să facă, nu mă ascultă!..” — Nebunise neamțu. Cine știe cui o mai fi spus el polologhiile estea, și credea că buniței!... Nu știu ce-o mai fi vorbit el cu bunița, căci sara, la masă, mi-au părut cu toții înțelegi să mă sfătuiască să nu mai dau concurs, să nu mai învăț la Centrala. Mătușa, mama doctorului, mă poftea să stau la dumneaei și să urmez la școala profesională. Doctoru zicea că asta-i bun, că-i mai ușor, că altfel nu se poate!—Mata ce crezi, Ortănsico? Oare nu cumva tataia o fi pus pe bunița să vorbească cu doctoru? poate că-i este frică să nu-l coste prea mult întreținerea mea în școală, sau vrea să sfîrșesc mai iute ca să cîștig... Ar trebui tataia, dacă așa se gîndește, să-mi spue curat. De ce să mă trimeată la Roman... la doctor!... Mata ce crezi, Ortănsico?

— „Eu cred, Natalițo, că tataia matale nu-i amestecat deloc. Oare la școala profesională n'are să cheltuiască cu mata, ciuboțele, rochii... lucru cît o costa încă.

— „Ei, Ortănsico, mata nu știi... Mătușa și vară-mea au destule vechituri.

— „Atunci, Natalițo, cum ți le poate da la Roman, ți le-ar putea da și la Iași.

— „Așa ar trebui să fie, Ortănsico, tot acolo ar veni, dar, vezi mata, cînd sînt în ochii lor e altă ceva, și cînd nu.... mă uită! Tataia și mamaia nici nu vor să audă de Școala Centrală, nu știu ce le-o mai fi spus bunița. De unde erau aproape să mă lase să fac ce voiam, acuma s'au schimbat de tot... Cînd i-am zis tatei astăzi că am să încep să mă prepar de concurs, s'o supărat, o trîntit ceașca de cafe și mi-o zis: „Ce? nu te vezi? ești ca o scîndurică!”—Cum sînt eu Ortănsico? Slabă tare? Mai slabă decît Lența Ionescu?

— „Nu, Natalițo, mie nu mi se pare.

— „De ce zicea atunci Fiedler că n'am să pot învăța și, la urma urmei, de ce m'o fi dus bunița la doctor?!

— „Eu cred, Natalițo, că el te îndeamnă să faci școala profesională, pentrucă-i mai ușor. Știe că ai fost bolnavă, că ai nevoe de o hrană mai bună și asta nu-i la școală și mai ales la Centrală! La mătușa matale e altă-ceva, ca la Nemți...

— „Cu alte cuvinte eu trebuie să mă fac croitoriță? Cînd ai să vii mata din pension, ai să chemi croitorița, pe Bănuleasca, să-ți lucreze rochii. Ea, are să aștepte în sală sau are să plece, atunci cînd duduia n'are să fie dispusă să încerce... Săracă Nataliță!” zise ea cu vocea înecată 'n lacrimi.

Din ziua aceia ea nu-mi mai vorbi nimic. Ne vedeam ades, părea însă că secase deodată izvorul de nesfârșite destăinuiuri. Amîndouă simțeam acea jenă de a tăcea ceva ce aveam de spus. Timpul, care altă dată ne părea prea scurt pentru tot ce aveam de spus și de făcut, trecea acum atît de greu! Și una și alta ne dădeam samă de această schimbare. Amintirea timpului trecut ne făcea s'o ascundem, să voim a nu o simți. Pentru aceasta recurgeam la stratageme. Propuneam Nataliței să mergem la grădină sau la vre-o colegă, să cetim sau să jucăm concina prădată. Natalița se gîndea în totdeauna până să ia o hotărîre și, fără schimbare, își alegea distracția care reclama mai mult timp.

Era în Septembrie, în ajunul deschiderii școlilor. După îndemnul unor rude, părinții mei se hotărîse să mă dea la un pension francez. Alergai la Natalița să-i spun.

— „Știam, Ortânsico, că mata ai să mergi departe... de mine-i mai greu. Trebuie să-mi aleg: mă fac croitorică sau rămîn cu patru clase primare, așa ca fata Marghioalei cea de colo, zise Natalița, arătîndu-mi o fată dormind pe prispa unei case. Ea-i învățata satului, și eu ce-ași fi? Nu; mai bine să mor.“

Eram gata de plecare la Iași, cînd Natalița veni într'un suflet la mine.

— „Am să-ți spun ceva, Ortânsico, îmi zise ea, luîndu-mă la o parte.

— „Un secret?— „Da, Ortânsico, și te rog să nu spui nici coanei Soficăi până nu se va hotărî. E un mare bine ce te rog să mi-l faci. Am auzit, mi-a spus odată vară-mea, Olga Fiedler, că'n pensioanele private se primesc fără plată eleve sărace care, după ce termină școala, sau chiar în cursul superior, dau lecții în școală, supraveghează, însușit se plătesc și ele cum pot de binele ce li s'o făcut. M'am gîndit, Ortânsico, că un an doi mai mult la pension, tot ar fi mai bine decît să mă hrănesc cu acul sau să rămîn acasă. Vorbește cu directoara și scrie-mi, Ortânsico, îndată, să nu pierd mult timp. Ce bine mi-ar părea se fim într'o școală... Cînd am fost la Roman mi-a dat doctoru Fiedler cîtiva franci, și, cu ce mi-o mai dat tataia la anu nou, îmi ajunge pentru drum și o parte din cărți. De cărți n'am să am mare nevoie, dacă învățăm împreună, ca până acum“.

Făgăduind Nataliței să vorbesc cu directoara îndată ce voi ajunge, ne despărțirăm, lăsînd'o mulțămîtă și veselă, cum n'o văzusem de mult.

Drumul cu trenul, impresia pe care mi-o făcu acel oraș mare, Iașii, revederea rudelor, școala, însușit toată această mare schimbare în viața mea, mă ameți într'atît, încît uitai cîteva zile făgăduințele ce le făcusem Nataliței. Aceasta, nerăbdătoare, îmi scrisese: „dacă nu răspunzi îndată, iau pinză, foarfeci, ață și plec“. Nu știam ce să fac, cum să vorbesc cu directoara, căreia nici nu îndrăzneam să-i stau în față. Făgăduisem Nataliței, închipuîndu-mi pe directoara ca o altă domnișoară Platon. Timiditatea, jena ce o simțeam în fața doamnei Gallet, stăbilea deosebirea care era între cele două directoare. Pregăteam în

mintea tot ce aveam de spus, mă duceam în cancelarie foarte hotărâtă să vorbesc. Când d-na Gallet își ridică ochelarii pe nas și mă privea întrebându-mă ce vreau? plecam ochii, bîlbîiam numele vre-unei eleve și nu știam cum să nemeresc ușa...

După cîteva asemenea expediții în cancelarie, pierdusem cu totul nădejdea să mă pot ținea de făgăduință, cînd, vorbind de acest lucru uneia din colege, aceasta îmi spuse :

— „Știu, prietena matală ar vrea să fie ca domnișoara Florian. Am auzit că-i de opt ani aici, îi saracă, și madame Gallet o ținut-o fără plată; în schimb ea dă de un an lecții în școală și face repetitoriu de două ori pe săptămîină.“

Domnișoara Florian, căreia îi vorbii în acea zi chiar, spuse doamnei Gallet motivul repetatelor mele încercări. Directoara mă chemă de astă dată în camera ei și mă puse să-i istorisesc cum ajunseseam să mijlocesc pentru acea fetiță. Chipul ei de a-mi vorbi mă încurajă atît de mult, încît îi spusei în scurt tot ce mă împinsese să-mi iau acea însărcinare. Directoara mă netezi pe cap și-mi zise : „Tu es une bonne petite fille, dar acum n'o să pot primi eleve în condițiunile în care ar vrea să între acea fetiță“. Dacă acest sfîrșit mă descurajă,—în începutul vorbelor doamnei Gallet, în acele cîteva cuvinte franțuzești îmi era toată speranța.... Le repetai de mai multe ori în minte până ajunsei în clasă. Cea întîi elevă, care-mi eși înainte pe coridor, trebui să-mi traducă „tu es une bonne petite fille“. Orișicînd această părere a doamnei Gallet m'ar fi măgulit, acum ea nu făcea decît să mă împace pușin cu mine însămi. De cînd văzusem mai bine pe directoara, de cînd îmi vorbise atît de frumos, mă învinuiam că lăsasem să treacă atîta timp, că nu avusem îndrăzneala să vorbesc, și că făcusem pe biata Nataliță să aștepte în zădar.

Nu știam ce să fac, în ce chip să-i dau răspunsul doamnei Gallet. Stricai o jumătate din caet făcînd ciorne. În una spuneam prea mult, în alta prea pușin, în o a treia nu eram destul de înțeleasă.

Domnișoara Florian îmi veni în ajutor :

— „Ca să n'o superi prea mult pe colega ta, îmi zise ea, scrie-i că anul acesta nu se primesc eleve în condițiunile în care ar vrea să între ea, dar dela anul viitor.... Astfel îi vei lăsa pușină speranță, și până la anu multe se schimbă“.

Așteptam nerăbdătoare răspunsul Nataliței. Ea îmi scrisese că, după atîta tăcere, prevedea ce va veni, totuși era bine, mai bine decît se aștepta ea !

Natalița se hotărîse să prepare singură clasa și, ca să facă voia părinților, urma și la școala profesională, un an numai „atît cît să mă învăț a ținea bine acu în mîină“. Ne scriam des. Natalița îmi vorbea de profesoarele ei, care nu observau un lucru decît atunci cînd era rău făcut; de colegele ei, cu care nici ea nu știa de ce nu se putea înțelege; în sfîrșit de micile neajunsuri din familie. „Un an nu-i mult“... nu uita să repete Natalița în toate scrisorile.

După dorința ei, îi descriam cu deamănuntul viața din pension, tot ce învățasem și ce făcusem într-o săptămână. Recreația de Duminică era toată consacrată acestor comunicări.

Mă deprinsesem atît de mult să primesc vești dela Natalița în aceiași zi și aproape la aceiași oră, încît, atunci cînd ele soseau cu o întîrziere cît de mică, mă simțiam parcă lipsită de ceva absolut trebuincios. O nespūsă neliniște mă cuprindea, și nu-mi aflam loc pînă ce nu primeam scrisoarea așteptată. Într-o Duminică nu-mi veni de loc acelziar săptămînal. La citeva scrisori, pe care, în afară de ziua fixată, le scriseseră Nataliței, iarăși nici un răspuns. Nedumerirea mea nu ținu mult: aflai dela tată-meu vestea tristă de nenorocirea care lovise familia Bănulescu. Nu se știa prin ce împrejurare conu' Scîrlat fusese tîrit de alții într-o afacere, care-l duse înaintea justiției și de acolo la închisoare preventivă. Natalița era acasă bolnavă. Îi scriseseră iar, fără a primi răspuns. Cînd venii în vacanța de Crăciun, fără vre-o altă explicație, mi se interzise să mă duc la Natalița. Pe toate cunoștințele noastre, care ar fi fost în măsură să-mi spue ceva de dînsa, le întrebam fără a putea afla mai mult decît știam eu. Bănulescu era închis și fata rău bolnavă. Cu toată frica ce aveam să nu aflu mama, scriseseră Nataliței prin moșu Vasile, vizitiul nostru, rugînd-o să-mi răspundă tot prin aceeași poștă. Îmi pare că văd acea scrisoare pe care mă dusei s'o iau diu grajdîu. Cuprinsul mi-l amintesc cuvînt cu cuvînt, pentru că el mă impresionează adînc:

„La noi, Ortănsico, e mare nenorocire. Tataia... vei fi aflat ce i s'a întîmplat. Eu simt că am să mor de supărare, dar n'ași vrea să mor, Ortănsico, înainte de judecarea procesului tataiei, cînd știu eu bine că trebuie să-i iasă dreptatea. Tare-mi pare rău că nu vii la mine. Cred că nu te lasă coana Sofica. Nici bunița nu se mai duce. De ce s'or fi supărat? Eu nu știu, dar mata știi? Scrie-mi cînd poți, tare mă mîngîi, și trimete-mi cărți să citesc“.

În casă se vorbea rar de Bănulescu, și, cînd prindeam cîte-o vorbă, mintea mea se pierdea în interpretări care, totuși, nu-mi ajutau se afla mai mult decît mi se spusese.

Într-o zi auzii pe tatăl meu zicînd mamei:

— „Mîne mă duc la Odobeni, se începe sesiunea Curții cu juri. De ar scăpa bietul Bănulescu, plătește păcatele vulpoiului de Simionescu. Dacă'oiu cădea între jurați, știu eu ce să le spun, știu eu unde-i slabă ața....

— „Păcat de dînsu, săracu, urma mama, și de fată ti mai păcat. Dacă nu-i achitat tatu-so, moare Natalița. Mi-a spus Manoleasca că a dat'o în atac, supărarea asta are s'o omoare săraca“.

Pe atunci nu știam gravitatea acestei boli și nu încetam să întreb pe oricine, chiar pe slugi, ce fel de boală-i atacul, dacă-i mai rău ca tusa mîgărească, gîlcile și chiar decît coriul!

— „Ră boală, dudue, zicea Catinca bucătăreasa, mai ră și decît lungoarea. Iaca așa, te stîngi pe chicioare. Nevasta lui Zăhărescu, Dumnezău s'o erte, de atac o murit. Cică și duduiă Natalița lui conu Scîrlat tot de atac zace. Să nu te duci acolo, dudue, că-l iei, zău!“.

În scrisorile ce-i trimeteam Nataliței prin moșu' Vasile nu pomeneam nimic de boala ei. Pe motiv că eram nemulțămită la pension și nu mai aveam ce-i spune nou, încetai corespondența dela școală, pentru a nu mai ațîța în sufletul Nataliței părerea de rău, care părea acum amorțită de acea mare durere sufletească.

Într-o zi, în scurt timp după vacanță, aflai dela tată-meu că Bănulescu^{*} fusese achitat cu mare majoritate de voturi. Scrisei Nataliței, arătîndu-i, cum puteam eu mai bine, mulțămirea pentru sfîrșitul pe care-l așteptam.

Ea îmi răspunse cîteva cuvinte numai : „De cînd o eșit dreptatea tatei, de cînd o fost achitat, parcă nu mai am nici o dorință. De voi muri, Ortănsico, mor mulțămită“.

Mă gîndeam intruna, și'n mintea mea de copil nu se putea cristaliza ideia că Natalița să fie atît de greu bolnavă și să moară. Știam frica ei de moarte și nu înțelegeam cum ajunsese ca s'o poată privi cu atîta nepăsare.—În vacanța Paștelui nu putui comunica nici într'un chip cu Natalița : plecase cu coana Catinca la Roman.

Într-una din cele întăi zile ale vacanței mari, veni la noi coana Catinca. Tristă, slabă, gîrbovită, biata bătrînă era de nerecunoscut. Cînd mă văzu, i se umplură ochii de lacrimi. Mă îmbrățișă sărutîndu-mă pe amîndoi obraji.

— „Draga buniței, Ortansica, tare îmi mai era doru de mata. Natalița... Nata...lița, putui deabia auzi în plînsul care zguduia tot trupul bieteii bătrîne. Se duce Natalița ! Mi-o spus nepotu ca nu mai scapa... ea tare te dorește, Ortansica, m'o trimese se ma rogu de coana Sofica ca se te lase se mergi la dinsa“.

Ca să-mi ascund lacrimile, mă prefăceam a căuta în săltarul mesei lîngă care ședea bătrîna.

— „De ce n'ai venit la noi atîta timp, Coană Catinco ?

— „Dușmanii, Ortansica, numa de la pricina lor, îmi șopti ea. Cînd o fost închis Scarlațel, toți o zis ca o fost lucrat de conu Mihalache. Eu, prosta, am venit atunce la coana Sofica s'o întreb, și coana Sofica m'a dat afara. Acuma, la judecata, s'a văzut, Ortansica, cit o făcut conu Mihalache pentru noi. Dumnezeu să-i dea sanatate și norocu, zise bătrîna făcînd cruce. Dupa judecata am venit la coana Sofica se ma rogu se ne erte, și coana Sofica o zis că n'are nimica cu noi. Ortansica, Ortansica, suntem tare batuți de Dumnezeu. Scarlațel rău bolnav în pat, Natalița“... Ochii bătrînei se înecau iar în lacrimi.

Mama intră în casă.

— „Sărut mina, coană Catincă. Ce mai faci ?

— „Of ! Of ! Of ! coana Sofica, fu răspunsu bătrînei, din ai cărei ochi curgeau șiroae de lacrimi. Am venit, coana Sofica draga, se ma rogu se dai mata voe la Ortansica se mergea la Natalița, tare o dorește s'o vada.

— „Conu Scirlat e mai bine ?

— „Nu, Coana Sofica, nu, slab tare Scarlațel. Nu minținca

nimica, nu dorme, se vaita toata ziua și noapte, de se rupe inima... Doamne, Doamne, invocă bătrina sculindu-se în picioare și îndreptându-și privirea spre iconostas—ia-ma, Doamne, nu mă osîndi la ateta nenorocirea... Haidem, Ortansica, că-i tare mult până la noi“.

— „Du-te de te îmbracă, îmi zise mama, și, făcîndu-se a-mi așeza pieptenele de pe cap, îmi șopti :“ „Să n'o sîruți și să nu mînlîci nimic după Natalița“.

De mîna cu bătrîna, ne scoboram încet spre sat. Tăceam amîndouă. De frică să nu stîrnesc plînsul bătrînei, n'o întrebam nimic de Natalița. Coana Catica părea preocupată de ceva. De odată încetenii și mai mult pasul, oftă adînc și-mi zise :

— „Ortansica draga, mi-o spus nepotu, doftor Fiedler, ca Natalița are o bola de care se umple. Mata s'o sîruți pe fruntea.“

Ajunghînd la poartă, încercai s'o deschid. Coana Catinca mă opri.

— „Nu poți Ortansica ! S'o strică, și dacă nu-i Scarlațel... n'are cine,“ zise bătrîna bălînd cu pumnul în porțiță.

După cîteva bătăi, auzii scriștînd ușa bucătăriei și pași greoi pe lespezile de piatră de lîngă poartă.

— „Cine-i acolo ? Întreba Ileana.

— „Noi, Ileana, hai deschide mai repede“.

Servitoarea ridică puțin porțița 'n sus, o zgudui și o deschise...

— „Irrra ! duduia Ortansica. Ghine c'ai mai venit că taare de mult n'ai mai fost pe la noi, dudue—ptiu ! să nu-ți hie de di-ochi, taare ai mai crescut. Da poftim înuntru,“ zise Ileana dîndu-se la o parte.

Întrînd în ogradă, rămăsei pironită în loc. Totul mi se părea străin, sălbatic. Din iarba atît de bine îngrijită altă dată se ridica acum o pădure de urzici, patlagină și scai. Buna-dimineeața, care acoperea odată tot gardul grădinuței, rămăsese mică, închir-cită și înăbușită de copăceii de cucută. În grădinuța se mai vedea ici și colo cîte un fir de rozetă. Coana Catinca, observînd impresia dureroasă ce-mi făcea acea părăsire, acel pustiu, dădu desnădăjduit din cap, arătîndu-mi, din ochi numai, fereasta etacului unde zăcea Natalița. Ca și cînd ar fi voit să mă pue mai iute în fața altor lucruri mai vrednice de impresia ce-o aveam, coana Catinca mă luă deodată de mîna, îndreptîndu-mă spre ușa dela sală. Coana Maria îmi ieși înainte.

O arătare, biata coana Maria. Umbra zîmbetului ce-l încercă văzîndu-mă, fu o strîmbătură.

— „Bine ai venit, Ortansico, tare te mai dorește Natalița. Coana Sofica s'o supărat pe noi; dar pe mata de ce te-o oprit să vii la fata noastră ? Natalița ti tare slabă. Mata să nu-i spui, și să nu cumva să te miri, mă rog matale“.

Coana Maria deschise încet ușa dela etacul Nataliței. Prin plîza groasă dela stor străbătea o lumină atît de slabă, încît deabia putui distinge patul unde zăcea Natalița. Coana Maria se apropie de bolnavă și-mi făcu semn să mă opresc la ușa.

Acum, cînd ochii mi se mai deprinsese cu întunericul, vedeam pe Natalița culcată și întoarsă cu fața spre perete. Simțind pe cineva lîngă dînsa, ea mormăi cîteva cuvinte pe care nu le înțeleseserăm nici eu, nici coana Maria.

— „Ce-ai zis, Nataliço? Întrebă ea, apropiindu-se și mai mult de pat“.

— „Am zis... am zis că ați face tare bine să mă mai lăsați în pace. Ce tot umbli pe-aici, mamae? O vinit bunița? dar Ortănsica? Așa-i că n'o lasă coana So...“ O tusa ușoară îi înecă vorba.

Cu vocea răgușită, stînsă, în care totuși se distingea o imputare, Natalița urmă: „Vă învîrțiți de dimineată pînă 'n sară împrejurul meu. Nici mata nici bunița nu vă gîndiți să-mi dați doctoria regulat. M'am săturat, mamae, de stat în pat. Asta mă slăbește, nu vezi?“

— „Eu venisem acuma să-ți dau siropu, bunița e dusă la Ortănsica, aud poarta, mi se pare că vine...“

Pe cînd vorbea, coana Maria îmi făcea semn să mă ascund după un dulap.

— „Uite, mamae, uită-te, vine Ortănsica? Ce stai așa? Ridică storu, du-te afară de vezi vine? Nu, mamae? Vino 'ncoace, dă-mi mîna să mă 'ntorc pe dreapta“.

Coana Maria aplecîndu-se peste bolnavă îmi arătă ușa. Tre-cui nesimțită în camera de alături, de unde, prin întredeschizătură, ascultam tot ce vorbea Natalița.

— „Încet, mamae, ce mă zmuncești așa? tare ți-s slabe mînile, parcă ar fi de lemn. Salteaua asta cînd o mai prefăceți? îi ca o scîndură de tare!“

Dupăce ajută pe Natalița să se întoarcă pe dreapta, coana Maria veni după mine în camera de alături, și-mi șopti:

— „Uitasem, Ortănsico, să-ți spun că Natalița nu-i cum o știi, boala o făcut'o tare supărăcioasă, să n'o *contrezi*, mă rog matala. Stăi aici, că te chem eu“.

Coana Maria deschise încet ușa și spuse Nataliței:

— „Vine și Ortănsica cu bunița, îi prin ogradă...“

Privind prin perdeaua dela geamul ușii, văzui pe Natalița făcînd o efortare ca să se ridice. Coana Maria o ajută așezîndu-i perinele mai sus.

— „Așa, așa, mamae, zicea ea mulțămîtită. Acuma-i tare bine. Cheamă pe Ortănsica“.

Coana Maria trecu pe lîngă mine în sală, se întoarse, mă luă dela ușă și mă trecu în etacul Nataliței. Cu toată hotărîrea mea de a mă stăpîni, cînd o văzui, rămasei ca de piatră în mijlocul odăii. Ceia ce sta acolo 'n pat nu era Natalița, nici măcar o asemănare a aceștia; era o alcătuire de oase îmbrăcate într'o piele galbănă lucioasă! Natalița, în bucuria de a mă vedea, nu observă impresia ce-mi făcuse, nici nu avu timp, căci, împinsă pe la spate de coana Maria, păream a alerga spre patul ei. Natalița îmi întinse amîndouă mînile. Eu o sărutai pe frunte.

— „Ce ? Ortăsico, mă săruți ca bunița și ca popa ? Așa-i moda la școala voastră, ori așa scrie la carte ? Se poate, Ortăsico, să nu vii atîta timp pe la mine ? Am fost bolnavă rău, supărată de moarte, și mata știi, și n'ai venit.

— „Ce eram să fac, Natalișo. Nu mă lăsa mama, am auzit că se sfîdise cu coana Catinca și de asta... Pe ascuns nu puteam.

— „Ai dreptate, zise Natalișo, îngîrînd deabia, dar tare mi-o mai părut rău ! Dacă veneai pe la mine, cine știe... poate înduram mai ușor supărarea care era cît pe ce să mă dee gata. Am primit toate scrisorile matalo, nu ți-am răspuns, pentru că tot ce ți-ași fi spus, știi delă alții...”

Natalișo tăcu deodată, se șterse pe frunte cu batista pe care-o ținea în mînă, opri un acces de tuse înghițînd de mai multe ori, apoi urmă :

— „Știi că am intrat la școala profesională. Cînd s'o întîmplat istoria cu tataia, m'am întors acasă, m'am îmbolnăvit de supărare și iaca, pînă mai dăunăzi credeam că mor. Acuma sînt mult mai bine, nu mă doare nimic, sînt tare slabă. M'ași îndrepta mai iute, Ortăsico, dacă ași fi mai bine îngrijită. Mamaia trebuie să caute pe tataia care-i bolnav dincolo. De cînd o avut supărarea cea, tot așa o duce. Bunișo, săraca, nu mai poate, uită, n'auze nici cît auzea înainte, și de cît să țip, mai bine răbd. Vezi ? astăzi n'am luat încă din siropu cel de pe masă, care-mi face tare bine. Dă-mi mata, Ortăsico, o lingură plină”.

Destupai sticla ca să torn. Natalișo mă opri.

— „Miroase, Ortăsico, și gîcește cu ce-i făcut ?

— „Brad, așa mi se pare.

— „Mai sînt multe, zise Natalișo zîmbind, gudron, creosot. Am pus pe Ileana să întreb pe spițer pentru ce se dă siropu ista, și el o spus că-i pentru atac. Eu, Ortăsico, am fost aproape, aproape de tot, dar bine că a dat Dumnezeu să scap. Dacă nu era tataia achitat, mă duceam”.

Coana Catinca ne aduse pe tablă dulceți și apă.

— „Ia mult, Ortăsico, îmi zicea Natalișo, știu că matalo ți place șerbetu de alămte. Eu am spus bunișei să facă pentru mata.

— „Nu iai, Natalișo ?

— „Nu, că mă zgîrie pe gît, și deabia acuma s'o mai rărit tusa, Ori... dă-mi, bunișo, da nu mult”.

Coana Catinca înfipse vrful linguriții în șerbet și-i dădu Natalișei ; apoi voi să plece.

— „Stăi, bunișo, ce fugi așa ? mai dă-mi, iaca, pune-mi aici pe farfurioară, zise Natalișo întinzînd lingurița cu care luase ea. Decît dulceață, bunișo mai bine mi-ai da să mînc. — Mă postesc, Ortăsico, numai lapte și ouă îmi dau. Eu ași mînc mult și bun, știi, cum mîncam noi odată. Ași prinde putere ca să”.... Un nou acces de tuse o intrerupse zguduînd-o toată.

— „Acuma, Ortăsico, tușesc rar, și nu mă mai doare nimic, dar înainte, cînd eram bolnavă, mi se părea că se rupe ceva în piept. După toată supărarea, nu știu de unde o mai venit și bronșita asta !”

Coana Catinca, care auzise pe Natalița tușind, alergă să-i dea siropul.

— „Tirziu, bunițo ! L'am luat. Dacă ar veni Ortănsica mai des pe la mine, eu m'ași îndrepta mai iute... Bunițo, ce face tataia ? s'o sculat ?

— „Nu, Natalița, răspunse bătrîna, privind în altă parte. Are să se scola peste trei, patru zile.

— „Greu, bunițo, tare greu mai trec acele trei zile ! Știi mata, Ortănsico, că de-o lună îmi tot spun amîndouă, că tatai a are să se scoale peste trei zile, și eu nu-l văd... nu-l aud. Ce-o fi oare ? L'or fi dus la spital ? Știu eu, poate că m'o amăgit că tataia o fost achitat, poate că l'or fi dus iar la Odobeni ! Eu n'am voe să trec dincolo. Nu vreau, nici bunița și nici mamaia, să mă ajute să fac cîțiva pași, parcă ași fi o piatră de moară ! Te rog, Ortănsico, du-te mata de vezi îi aici tataia ? în casă ? în pat ? numai atîta ași vrea să știu. Orice-ar fi, te jur s-a-mi spui drept“.

Deși știam sigur că Bănulescu era în casă, pentru că în trecere îl văzusem prin geamul dela ușa odăii lui, mă supusei dorinței Nataliței.

Conu Scirlat mă văzu cum îl priveam prin geamul ușii și-mi făcu semn să intru înăuntru.

— „Or-tăn-sica, zise el încet, silabisîndu-mi numele, tare bine ai făcut să vii la Natalița. Apropie-te să te sărut“.

Mă plecai până la obrazul lui și numai atunci putui să-l văd bine. Nu-mi păru atît de slab cît mult schimbat. Nu mai era el, avea ceva straniu în figură, care mă făcu să mă depărtez îndată.

— „Cum-ii Natalița ? mă întrebă el, fixîndu-și ochii asupra mea, ca și cînd ar fi voit să gîcească adevărul din expresia figurii. Maria și mama mereu îmi spun că-i merge bine. De ce atunci nu vine s'o vadă tataia ? Mi-i frică să nu mor, zise conu Scirlat acoperindu-și fața cu amîndouă minele și izbucnind în plîns. Eu, Ortănsico, cum vezi, nu mă pot mișca ca să mă duc dincolo, și Natalița trebuie să fie și ea tare rău, dacă nu poate veni până la mine“.

Coana Maria, care intra în acel moment în odaie, îmi veni în ajutor.

— „Ți-am spus, Scirlate, că fata merge spre bine ; trebuie să stea liniștită în pat. Știi că i-ar face rău s'a te vadă așa bolnav“.

Conu Scirlat părea că nu aude nimic, se uita lung la mine și mă întrebă :

— „Natalița știe că eu sînt așa de greu bolnav ?

— „Da, cucoane Scirlat, dar, pentru că nu te vede și nu te aude, nu-i vine să creadă că ești aici în casă. Natalița își închipue că ai plecat la spital și cite altele“...

— „Mario, dă-mi un plumb și o bucățică de hîrtie“.

Conu Scirlat, vîitîndu-se la cea mai mică mișcare, așeză.

hirtia în palma stîngă și scrise cîteva cuvinte. El îmi dădu să duc Nataliței acea duioasă misivă.

Ea o luă, îmi zise să ridic bine storul, se uită deaproape la scris, apoi mi-o dădu zicîndu-mi :

— „Citește-o mata, Ortănsico, așa am s'o înțeleg mai bine.“

„Nataliță, draga tataei, te rog să fii cuminte, să stai tare liniștită în pat, ia doctoriile regulat ; mîlîncă bine, ca să te îndrepți mai iute. De mine să n'ai grijă, mi-i mai bine, dar trebuie să ascult doctorul, să stau în pat nemișcat. Peste cîteva zile avem să ne vedem. Te sîrută cu drag tataia“.

Cînd sîrșii acele cîteva rînduri, Natalița izbucni în plîns.

— „Acuma plîng de bucurie, Ortănsico. Ce bine ai făcut c'ai venit; parcă mi-ai dat sănătate. Ar fi trecut timp mult și bine până să le dea dumnealor în cap să mă convingă că tataia-i aici, așa cum te-ai gîndit să mă convingi mata. Hai, Ortănsico, mai citește odată. Da, da, mi-ai dat sănătate, dar eu ce să-ți dau matală ? iaca..... uitam..... ți-am păstrat șerbet.“

Deși îmi spusese mama să nu mîlînc nimic după Natalița, și coana Catinca mă prevenise că-i boală molipsitoare, mulțămirea cu care Natalița îmi păstrase și-mi dădea acea dulceață, mă făcu să n'o pot refuza.

— „Ce bine mă simt astăzi, Ortănsico; dac'au să fie trei zile tot așa, mă pot scula din pat; mai stau vreo săptămînă 'n casă cu tataia, pe urmă vin la mata, mergem cu trăsura la schit, luăm cu noi cărțile, îmi arăți ce-ai învățat tot anu și de la Sep.... tem...bre..., Natalița tuși tare, scui pă în batistă și se uită de aproape, merg la Iași“.

Se întunecase, mama trimisese de mult trăsura ca să mă ia. Nu puteam pleca, parcă ceva mă oprea'n loc. Natalița mă ruga să vin și a doua zi.

— „Dacă nu mîne, măcar poimîne, Ortănsico; dar să vii mai devreme, așa cum veneai odată....“

Spusei mamei tot ce văzusem, ce auzisem, înșirînd tot ce mă impresionase. Văzînd'o înduioșată, îi cerui voe să mă mai duc peste cîteva zile la Natalița. Mama îmi dădu voe, dar în acea zi chiar, des de dimineață, auzirăm trîgînd clopotul cel mare. — Cine-o fi murit ? întrebă mama pe o femeie care venea dinspre partea bisericii.

— „Dă, ducă, cică o murit conu Scîrlat Bănulescu.

— „Cum se poate ? nu cred, zise mama holbînd ochii. Du-te degrabă, Ortanso, și trimete pe Vasile să întreb la biserică.“

Zicîndu-mi inima, împleticîndu-mi-se picioarele, ajunsei la grajdul.

— „Moș Vasile, du-te degrabă la conu Scîrlat și vezi ce-i acolo ?

Ca să se întoarcă mai iute, bătrînul se sui într'o căruță. Mama și cu mine așteptam în colțul cerdacului. Trecea multă lume din sat, dar parcă, și uneia și alteia, ne era frică să întrebăm.

— „Ce-i, moș Vasile ?

— „O murit, o murit conu Scrlat astă noapte, Dumnezeu să-l erte. Cică s'o bătut tare mult cu moartea. I-o jele acolo, dducă, de plîng și chetrile. O spus Ileana că duduia nu știe c'o murit tatu'su. Coana Catinka răcnește în bucătărie, coana Maria fugea prin livadă curat ca o nebună. Lîngă mort îi numai Maria țiganca și dascalu Bosinceanu“.

— „Mamă, eu mă duc la Natalița.

— „Pentruce?

— „Ca să stau cu dînsa până a îngropa pe conu Scrlat“.

— „Nu trebuie, nu se poate să te duci acuma, copiii n'au ce căuta la morți.

— „Nu, mamă, eu mă duc la Natalița!“ — Nu mai putui zice nimic și izbucni în plîns.

Spre sară, veni coana Frosa, prietena mamei, îmbrobodită cu zăbranic negru.

— „Vin de la Bănulescu. Vai, coană Sofică, mare nenorocire! parcă o căzut un blăstăm peste oamenii iștia; pe tată îl duce la biserică și fata, săraca, deabia mai suflă.

— „Știe Natalița c'o murit tat'so ?

— „O păzit'o bieteale femei deajuns, dar cum îi ea simțitoare, s'o priceput. De astăzi dimineață țipă, și acuma, cînd am plecat, era mai mult moartă. Astăzi i-am ținut de trei ori lumina. Nici nu cred să mai ajungă ziua de mîne“.

— „Mamă, lasă-mă la Natalița!

— „Nu se poate, nu se poate; ți-am spus și nu înțelegi, nu se poate“.

Adormii plîngînd, și a doua zi de dimineață mă trezii în sunetul clopotului. Murise Natalița.

Constanța Marino

Arpegii

Doarme în argint parcul înflorit...
Vino să redai farmec inserării.
Mersul tău ușor, mersul tău vrăjit
Ar înflora drumul tăinuit.
Valuri viorii zboară 'n infinit,
Zboară 'n infinit ingerii visării...
Doarme în argint parcul înflorit,
Vino să redai farmec inserării.

La venirea ta zarea de rubin
Se va polei toată cu lumină.
La privirea ta florile de crin
Ș'or înmlădia mijlocelul fin.
Ziua va muri într'un lung suspin,
Cînd va lăcrima vocea ta senină.
La venirea ta zarea de rubin
Se va polei toată cu lumină.

Cantilenă

Să-ți spun durerea unui cînt de seară
Ce se resfiră în văzduh încet,
Un cînt ce 'nfrîncează un regret
Cînd anii trec și visul dă să piară.

Vezi, tu nu știi cît de obositoare
E viața, cînd ai sta să te alinți
La raza unor ochi frumoși, cumînți,
Sclavi doar himerilor torturătoare.

Mi-i dor de viața încă netrăită
 Și frică mi-e să nu duc în mormînt
 Tot ce-am avut și eu mai drag, mai sfînt,
 O inimă stingheră și mlhnită.

Madrigal

Cînd diafanele perdele
 Ușor le faci să se 'nmlădie
 Cu degetele-ți subțirele,
 Cînd te arăți printre zorele

Așa drăguță și zglobie,
 Te-ași adora o veșnicie,
 De n'ar fi dat să ne înșele
 A vremii nestatornicie.

H. Th. Ștefănescu

HOLERA

De o serie de ani, regulat în lunile de vară, avem la ordinea zilei chestiunea holerei. De obicei gazetele opoziției cred a-și face datoria către Patrie, atrăgând atenția publicului, că serviciul sanitar al statului nu-și face datoria,—că holera este la graniță, unde bîntue cu furie, producînd numeroase victime. Cu această ocazie se plasează un număr de știri tardive și fantastice și o serie de teorii asupra boalei, transmisibilității ei și a măsurilor de luat, făurite adhoc, sau scoase, din dicționare învechite, de oameni necunoscători ai lucrurilor, cum sînt în această materie gazetarii noștri.

De fapt, serviciul sanitar este informat de mersul holerei în toată lumea, cu mult înaintea gazetelor, și ia, în limita puterilor statului nostru, măsurile convenite la timp, iar larma, ce se face, este de obicei și tardivă și plecată din considerațiuni cu totul străine de lucrurile în sine și de importanța lor. Pe lângă aceasta, nu este, cred, o boală infecțioasă acută, afară poate de ciumă, care se aibă o literatură așa de vastă, ca holera, și, în acelaș timp, despre nici o altă boală nu se povestesc atîtea lucruri fantastice, ca despre holeră.

În aceste împrejurări, se cuvine să dăm și publicului nostru o orientare științifică în chestiunea holerei, cea ce vom încerca să facem în rîndurile de mai jos.

*

Patria holerei și locul, unde ea există în mod permanent, este India, mai exact valea rîului Gange, între afluenții săi Dyumna la apus și Bramaputra la răsărit. La mieznoapte granița patriei holerei se întinde pînă în lanțul munților Hymalaia, și la miezăzi pînă la platoul Decan. Din tot acest spațiu, însemnătate mare are delta Gangelui, unde rîul, înainte de a se vărsa în Oceanul Indian, se desface într'o nenumărată mulțime de brațe deosebite. Delta Gangelui și localitatea imediat vecină, Bengalia, este adevăratul cuib al holerei.

În curs de cinci luni pe an, din Mai pînă în Octombrie,

aici plouă neîntrerupt; dela Octombrie începe perioada secetei. Temperatura mijlocie anuală este de 28° C. cu mici variațiuni într-o parte sau în alta, nu mai mari de 3-4 grade. Cu o asemenea abundență de umiditate și căldură, nu e de mirare că vegetația în Bengală este abundentă, dar în același timp, și flora bacteriană se dezvoltă nu mai puțin din belșug, și țara, din această cauză, din timpuri nememorabile, este vestită ca focar de boale primejdioase. Holera aici e endemică, aproape niciodată nu se stinge, ci numai descrește în timpul ploilor și crește în timpul secetei. În răstimpuri, îmbolnăvirile se înmulțesc și ajung la adevărate epidemii, care se răspândesc în afară de limitele Bengaliei, se transportă în alte țări și se transformă în pandemii.

Până în secolul trecut, Europa nu a cunoscut holera. În secolul trecut au fost în Europa șase pandemii de holeră.

Sînt două căi pentru transportul holerei din Bengală în Europa: calea uscată și calea maritimă. Pe calea uscată holera venea de obicei pe valea Gangelui (Panta, Allagabad, Deli) până la Pendjab (Lagor). De aici lua următoarele direcțiuni: 1. Afganistan (Cabul Gherat), Persia (Tegheran) și malul de miazăzi al mării Caspice (pandemia 1-a, 2-a și 6-a); 2. Afganistan, Buchara, Chiva, Turchestan și malul de miazănoapte al mării Caspice (pandemia 2-a); 3. Belugistan, Persia de Sud, Mesopotamia, malul de miazăzi al mării Negre și Caspice.—Calea de mers de multe ori a fost multiplă: Bengală, Bombay, Marea Arabă (vase) Golful Persic, Mesopotamia.

Cu săparea Canalului Suez, holera de două ori a fost adusă pe calea maritimă pe marea Mediterană (pandemiile 4-a și 5-a).

Prima pandemie (1816—1823) de holeră în Europa, a plecat în Iunie 1817 din Bengală și a ajuns numai până la Astrahan. Pentru trecerea holerei din India până la Astrahan în Europa, în această perioadă, a fost nevoie de șase ani. Cu îmbunătățirea căilor de comunicație, în pandemiile ulterioare, acest termen se scurtează. În Iunie 1823 holera s'a ivit pe malul de miazăzi apus al mării Caspice; în cursul lunilor Iulie și August a ajuns până la Tiflis în Caucazia; în Septembrie a fost în Astrahan, unde a durat două săptămîni și s'a stins repede. „Încă atunci s'a așteptat întinderea ei peste toată Europa, și această așteptare s'a manifestat în literatură, în scrieri asupra parvenirii și căutării acestei boale nouă. În România au fost în anul 1824 la București, broșurile următoare: „*Povățuire pentru holeră*“ (anonim); A. Tavernier „*Amănunturi apărătoare și igienice pentru Miserere sau Cholera Morbus*“; A. Tavernier, „*Détails préservateurs et hygiéniques relatifs au Miserere ou Choléra morbus*“¹⁾.

A doua pandemie (1827—1837) pătrunde din Tibet la Orenburg (Rusia) la 1829; în 1830 din Tegheran (Persia) în lungul malului de apus al mării Caspice, la Astrahan (Rusia), de

1) I. Felix, Istoria igienei în România în sec. XIX, partea I, al 3-lea memoriu, pagina 2—510.

unde pe deoparte *în susul rîului Volga*, iar pe de alta prin Stavropol și Rostov (la gura rîului Don) *la malul de miază-noapte al mării Negre* până la Odessa. De pe Volga și de pe malurile mării Negre s'a întins în 31 guvernăminte din Rusia. Pe la finele anului 1830, holera se întinde în Basarabia. În 1831 în Rusia sînt prinse de holeră 48 guvernăminte. Din Rusia holera trece prin Polonia pe malurile mării de Nord în Germania și ajunge și în Englitera. De acolo, în 1832 trece în Franța; în 1833 în Spania și Portugalia; în 1834 pe malurile Mediteranei și în Italia de Nord, de unde în 1836 din nou în Germania și în 1837 înapoi în Polonia.

Această pandemie a făcut multe victime și la noi în țară. „La începutul anului 1831, cînd holera bîntuia cu furie în Basarabia, Generalul P. Kisselev, guvernatorul amîndoror principate Romîne stabilește la Prut cordon militar și carantină, care însă n'au putut opri înaintarea boalei. Ea apare la 17 Iunie 1831 la Iași, unde mor până la 180 oameni pe zi. Mare parte din populațiunea orașului fuge, medicii parte au murit, parte au fugit, unul a rămas. Kisselev a scos locuitorii orașului la cîmp în barace. Din 40000 locuitori, ce avea orașul, au murit 3000. La Focșani se înființează de asemenea cordon și carantină, dar holera trece prin cordon la Galați, Brăila, Giurgiu, și la 12 Iulie 1831 la București. (C. Virnav Rudim. Physiogr. Mold., A. D. Xenopol Istoria Romînilor., G. I. Ionescu-Gion Ciurma și holera după zaveră., V. A. Ureche Istoria Romînilor).”

„Biblioteca Academiei Romîne posedă o broșură tipărită la Iași în anul 1831 prin îngrijirea guvernului, *Rețetă pentru boala ce se numește Cholera Morbus* și conține *Povățuiri pentru măsurile ce se cuvine în privința boalei Cholera Morbus, la locurile unde lipsește ajutorul doctorilor, boală care s'a ivit în Cnezia Moldovei*”. „La București s'au imprimat, ca și la Iași în anul 1831, povește oficiale asupra prevenirii și căutării holerei, mai puțin amănunțite decît cele de la Iași”.

„În amîndouă principatele Romîne epidemia se stinge în toamna anului 1831. În Moldova și în Valahia, cu 2.871.162 locuitori, s'au îmbolnăvit de holeră 33.560 persoane, din care au murit 20.218. Cheltuelile, făcute în amîndouă principatele Romîne, pentru așezarea cantinelor, pentru lefile cinovnicilor și ale medicilor, pentru cumpărarea de medicamente și pentru hrana săracilor, se sue la 97.410 lei (A. Papadopol Calimach, *Generalul P. Kisselev, 1829—34, Anuar. Acad. Rom. ser. II Tom. IX, București 1887*).”

A treia pandemie (1844—1860). Căile principale pentru mersul holerei 1847 au fost: malul de apus al mării Caspice, partea de miazăzi a Rusiei până la Dnipro, rîul Volga până la orașul Cazan (Rusia), malurile de miazăzi ale mării Negre până la Constantinopol. În 1848 holera a cuprins 48 guvernăminte în Rusia și a pătruns la Petersburg. Dela Petersburg a trecut în Germania, iar de la Constantinople, prin Dunăre, la Viena. În

1849 erau cuprinse Franța, Germania, Austro-Ungaria și Rusia. În 1851 a suferit mult Polonia. În 1852 erau rămășițe din epidemiile de holeră din anii trecuți în Germania de Nord și în partea de apus a Rusiei, de unde holeră din nou pornește spre Franța și Engiltera pe deoparte și spre răsăritul Rusiei pe de alta. În 1853 holeră bintue în Petersburg, Moscova și Podolia. În 1854 din Franța holeră trece în Austro-Ungaria și se întinde pe malul mării Mediterane, trece din nou la Constantinopole, de acolo, prin Galați, pe Dunăre, și prin Crimeea în Rusia de miazăzi. Mult au suferit de holeră mai cu samă armatele aliate și cele rusești din Crimeea.

Și în această pandemie țara noastră a avut de suferit. În 1847 holeră se apropie de Prut și amenința iar principatele Române, dar astădată boala înaintează mai repede pe apă decât pe uscat. Sfatul administrativ extraordinar al Moldovei, sub președinția Domnului, prescrie măsurile, ce se vor lua: La Galați pentru corăbii carantină de 5 zile, pentru călători de 4 zile, cu curățirea lor și a bagajelor întocmai ca contra ciumei; pe toată linia Prutului se înființează 200 bordeie și câte o colibă pentru un cal, pentru adăpostirea slujitorilor, care vor forma cordonul de pază; afară de Galați se stabilesc carantine la Sculeni, Lipcani și Leova. La fiecare pichet al cordonului se așază un slujitor călăreț cu 4 străjeri săteni; la fiecare carantină un director, un medic și 2 slujitori; la Iași se alcătuesc în fiecare cartier câte un spital de 25 paturi, 20 de creștini și 5 de jidani; se aleg 3 locuri pentru înmormintare, la Galata, la Păcurari și la Șapte oameni; la fiecare cartier se înființează 8 căruțe pentru ridicarea bolnavilor la spital, și 4 care pentru ducerea morților la ținirime; asemenea se tocmesc 240 ciocli cu un priveghetor, 240 păzitori ai orașului, cu câte un căpitan la 40. Parte din Evreii aglomerați în case neîncăpătoare se mută la sate. Fântinile se curăță. Se prescrie curățirea satelor, în fiecare județ se instalează un spital și o comisiune sanitară, satele molipsite se țe-puesc. Împrejurul orașului Iași se așază pază spre a nu putea trece nimeni peste șanț, ci numai prin bariere; pentru casele molipsite se prescrie țeppure și apoi curățire. Înaintea îngropării morților, se cercetează dacă sînt morți, sau numai leșinați, arzîndu-se cu fierul roșu spre a provoca roșeața pielii, în cazul dacă ar fi viu (Manualul administrativ al Princ. Mold. t. II). Pentru sătenii Moldovei se publică, în luna Octombrie 1847: *povățuiri în ce chip trebuie a se păzi de lovirea boalei holerei, și cum să-și dobîndească ajutor prin leacuri casnice*, alcătuite de G. Cuciureanu. Aceste povățuiri cuprind sfaturi raționale, mai ales în ce privește izolarea bolnavilor, curățirea și dezinfectarea caselor și obiectelor contaminate, aerisirea lor prelungită. La începutul anului 1848, C. Vîrnăv publică la Iași cărticica *Despre holera epidemică*, care asemenea conține sfaturi bune despre prevenirea boalei.

„La redeschiderea navigației în primăvara anului 1848, primul vapor, care a venit de la Constantinopole a adus holera la Galați. Cei dintâi bolnavi au fost hamalii, ocupați pe acel vapor. De la Galați, miliția mutată la Iași și cărașii din Galați au adus boala la Iași, unde primul caz s'a observat la 19 Mai 1848, și până la 16 Iulie, când s'a stins boala, au murit 7000 persoane“.

„În anul 1854, holera, care bîntue în Turcia, este iar așteptată în România: astădată ea are caracter blînd, progresează încet și apare în amîndouă principatele tocmai în anul 1855. Se iau de amîndouă comitetele sanitare măsuri analoage cu cele din epidemia precedentă. Despre numărul victimelor acestei epidemii nu posedăm date statistice, aflăm numai din raportul anual al Eforiei spitalelor din București, că a fost epidemie de holera, dar mult mai blîndă ca în alți ani“.

A patra pandemie (1863—1875) pătrunde în Europa, prin canalul Suez, în 1865. Din Alexandria (Egipt) a trecut în Constantinopole; (de acolo prin Galați la noi în țară, iar prin Odesa în Rusia), în Ancona (de acolo prin Triest în Italia de miazănoapte și Austro-Ungaria), în Marsilia (de acolo în Franța și Anglittera) și Barcelona (Spania).

Mai cu samă multă holera a fost în 1866 în Prusia și Austria, în timpul războiului între aceste două state. În acelaș an a fost multă holera în Rusia, care a mai durat acolo până la 1875.

Și această pandemie a făcut ravagii la noi în țară. Deși se stabilise carantine de 3 zile la Brăila, Galați și Reni și Consiliul medical superior alcătuisese instrucțiuni pentru prefecți, primari și public, se organizase asistență medicală, se prescrisese dezinfecțarea cu sulfat de fer, totuși holera a intrat în țară. „Primul caz a fost observat la Galați, la 19 Iulie 1865, pe vaporul francez „Vulcan“, sosit din Constantinopole. Bolnavul a stat 48 ore în spitalul din Galați, apoi a fost transportat în carantină la Reni și a murit pe drum. Holera se ivește la Galați, Brăila și alte cîteva orașe; dispare în timpul toamnei și ernei. În primăvara anului 1866, ea bîntue județele Iași, Botoșani, Gorj, orașul București, județul Neamț; în lunile Iunie și Iulie județele Bolgrad, Ismail, Brăila, Covurlui, Fălciu, R.-Sarat, Putna, Bacău, Tecuci, Roman, Vaslui, Suceava, Dorohoi, Buzău. În luna Iunie 1866 se propune o măsură preventivă, care n'a putut să fie folositoare față cu mersul repede al epidemiei. Consiliul medical superior recomandă ca să se întocmească cordoane militare, ca mijloc de izolare între părțile țării bîntuite de holera și cele rămase neinfectate, cu carantină de 21 zile pentru cei veniți din părțile infectate. Consiliul Miniștrilor aprobă, epidemia se întinde însă peste toată țara, și nu se stînge decît în luna Octombrie 1866. În această epidemie s'au îmbolnăvit în toată România 57.088 persoane din care au murit 23,034 (Annal. Stat. VII).

„În 1872 holera trece din nou din Rusia la noi, cu toate

carantinele și cordonul de apărare, și se constată la 15 Iulie 1872 la tirgul Sculeni și apoi în alte comune din județul Iași; în lunile August și Septembrie în județele Roman și Vaslui; la începutul lui Octombrie epidemia se stinge, după ce s'au îmbolnăvit de holeră 911 persoane din care au murit 323. În timpul ernei holera bîntue Bulgaria, și în primăvara anului 1873 ea devastează acolo cu furie mare și trece Dunărea în luna Iunie. În Iulie 1873 toate județele noastre Dunărene sînt inundate de holeră. Totdeodată ea este importată în județul Neamț, probabil prin plutașii întorși din Galați, și de acolo în județele Roman, Tutova, Iași, Vaslui, Fălciu, Cahul, R. Sărat, Prahova, Gorj.—Epidemia se stinge în luna Noembrie, după ce s'au îmbolnăvit aproximativ 18,000 persoane din care au murit 3.250.

Pandemia a cincea (1883—1890) a pătruns în Europa în anul 1884 prin canalul Suez la Toulon. În acel aș timp s'a întins în Franța, Spania și Austro-Ungaria. În 1866 a apărut în Germania. În Spania a ținut de la 1884 până la 1886, și în 1890 s'a reaprins din nou cu rămășița vechii epidemii. Această epidemie n'a pătruns la noi, deși bîntuia cu furie în Bosnia și Herțegovina.

Pandemia a șesea (1889—1895). În 1892, din Persia și regiunile dincolo de marea Caspică, holera a apucat 2 direcțiuni: a) pe riul Volga (de la Astrahan la nord) și b) și malul de miază-noapte al mării Negre, pe țărmurile Nipru și Don și pe drumurile de fer. În a doua jumătate a lunii August din 1892 holera a cuprins aproape toate guvernamele din Rusia europeană. În Europa, afară de mici epidemii în Franța și Germania (Hamburg), holera n'a făcut ravagii mari.

La noi, holera din această pandemie „a apărut în luna Iulie 1893 la Brăila, importată fiind, cu toată probabilitatea, prin bastimentele sosite din Orient, sau dintr'un port infectat francez, și care, după ce au făcut carantina la Dardanele, au fost liberate cu patentă netă; apoi boala a fost costată la Sulina, cu probabilitate importată în acelaș mod ca la Brăila, și tot în luna Iulie la Galați; din Brăila holera a fost adusă la Cernavoda și Fetești, între lucrătorii podului de peste Dunăre și din Galați, sau din Sulina, la Tulcea; în luna August tot din Brăila holera a fost transmisă la Călărași și în cîteva comune din județul Ialomița, și de acolo la Giurgiu; tot în luna August holera a apărut la Fierța și în 4 comune rurale din vecinătatea aceluiaș orașel, importată din Bucovina, prin persoane care, din satul infectat Hlișoca, au trecut pe furiș noaptea fruntariile printre pichete. Plutașii, care transportau pe Bistrița și pe Siret plute la Galați, la întoarcerea lor de acolo au adus boala în județele Neamț, Bacău, Putna și Tecuciu, unde s'a constatat cîteva cazuri izolate de holeră“.

„De la 7 Iulie 1893, aparițiunea primului caz de holeră în țară (la Brăila), până la finele lunii Octombrie 1893, cînd epidemia s'a stins cu desăvîrșire, s'au îmbolnăvit de holeră în tot re-

gatul României, în 15 județe, în 21 com. urbane și 38 com. rurale. 1494 persoane, din care 622 s'au vindecat și 872 au murit.

În secolul XX holera pleacă în 1904 pe calea uscată prin Mesopotamia și Persia, la gurile riului Volga, de acolo se întinde în mai multe localități din Rusia, unde cu remisiuni durează până acum.

*

Rusia a fost țara cea mai bîntuită de holeră din Europa. În total, în 100 de ani din secolul trecut, ea a avut 32 ani cu holeră. De la 1823 până la 1895, s'au îmbolnăvit de holeră în Rusia 5.030.632 și au murit 2.076.957 (după statisticele d-rilor Vladikin și A. Langhelski).—Epidemiile începeau de obicei la sfîrșitul lunii Mai, creșteau în Iunie, curba îmbolnăvirilor se ridica la cea mai înaltă în Iulie, continuînd a se urca, dar fără să aibă aceluiași iușeală. În August; în Septembrie curba începe să se scoboare brusc, și continuă a scădea până la 0 în lunile de iarnă.

Contagiunea se răspîndește mai mult în *mod direct*, de la om la om. Mai cu samă periculoase în această privință s'au dovedit a fi adunările de oameni la bilciuri etc.. În general contagiul urma calea, pe care îl urmează lucrătorii în căutare de lucru.

Din lucruri, cele mai periculoase s'au dovedit a fi rufele murdare și mîncările.

Între clasele bogate, care sînt în stare să se ție de regulile igienii, îmbolnăvirile sînt rare.

Holera e boala mai cu samă a săracilor. Sărăcia produce împrejurări favorabile dezvoltării holerei: înghesuială, murdărie, alimentare insuficientă și rea, beție, slăbiciune fizică, ignoranța, superstiții, neîncredere în măsurile de profilaxie socială și personală, etc.

*

Producător al holerei aziatice, după cum a stabilit Koch în 1883, este bacilul virgula, descoperit în materiile fecale ale bolnavilor.

Cercetările bacteriologice făcute în cei din urmă 20 ani au confirmat pe deplin descoperirea lui Koch și au lărgit mult cercul cunoștințelor în această materie.

Prin experiențe și prin observațiuni din epidemii, s'a stabilit că oamenii se infectează de holeră *numai prin gură*.

Se cunosc cîteva cazuri sigure de infecțiuni voite și accidentale prin gură cu culturi de holeră. Într'un singur caz de acestea a urmat moartea, și anume a d-rului Oergel, la Institutul

de igienă din Hamburg. Experiențele asupra oamenilor sînt descrise de Pettencofer, Emmerich, Hasterlick, Mecinico, Kolle etc.

Prin rănirile pielii sau prin inspirație cu praful, bacilii holerei nu produc nici un efect și nu provoacă îmbolnăvirea de holera.

În această privință holera are analogie cu febra tifoidă și dezinteria, de care oamenii se infectează tot prin gură; și e cu totul contrarie cu ciurma și antraxul (cărbunele), în care microbii pot infecta prin cele mai mici răniri ale pielii și prin plămîni, prin inspirație cu praful.

La omul bolnav de holera bacilii se înmulțesc în intestine și sînt dați afară de acolo, în cantități enorme, cu lichidul rizi-form pe care îl scot bolnavii de holera.

În spută, urină, în stomac și în lichidele vărsate pe gură, *de regulă*, microbii de holera nu există. Koch numai în două cazuri a găsit bacilul holerei în lichidele vărsate din stomac. Unii cercetători—Doyen, Girode, Lesage,—au găsit bacilul holerei și în sînge și în organele interne ale holericii. Aceste fapte unice, excepționale,—se explică prin pătrunderea bacililor holerei din intestine în timpul agoniei, cum se întîmplă acelaș lucru cu un bacil ordinar din intestin—(bacilul coli-communis).

Pentru a afla bacilul holerei, se ia din excrementele rizi-forme ale bolnavului de holera o mică particulă mucoasă, și se unge cu dînsa o mică suprafață de sticlă; acea suprafață se usucă la aer, se fixează prin căldură, se colorează (fuxină Ziehl) și se pune la microscop; atunci, dacă e holera, se vede o mulțime de bastonașe mici, ușor recurbate, avînd toate o direcție. Prin reacțiuni microchimice (Gram), prin însemnarea și cultivarea pe diferite medii de cultură din laborator, prin experiențe pe animale, prin reacțiuni chimice în culturi, prin aglutinare cu ser specific, s'au stabilit în mod precis caracterele bacilului holerei, deosebirea lui de alți bacili, condițiunile lui de trai, etc.

Iată pe scurt aceste cunoștințe în starea lor actuală.

Bacilul holerei (vibrionul lui Koch, bacilul virgula, spirilul lui Koch, komma-bacilul) se prezintă ca un bastonaș scurt (de la 1,5 microni ¹⁾ până la 3 μ . lungime, 0,4 μ .—0,6 μ . lățime) ușor recurbat. El este extrem de mobil la temperaturi mai mari de 16° C. și are un cil la extremitate. Pe lîngă această formă normală, există în culturi vechi forme atipice cu aspect variat (corpuri sferice, corpuri ca mura, ațe lungi îndoite) ²⁾.

El se colorează ușor cu culorile de analină, și nu se colorează după metoda Gram.

Bacilul holerei nu formează spori; prin aceasta se explică faptul că *culturile lui mor la 60° C.*

În laboratorii se cultivă bine pe toate mediile cu reacție alcalină. Pe medii neutre crește slab; *aciditatea oricît de mică a mediului oprește creșterea.*

1) Mîime de milimetru.

2) Gomallia Mecinico.

În apă cu peptonă și în bulion prin creșterea bacilului holerei se formează o stare tulbure și o peliculă subțire albă-cenușie. Dacă într-o astfel de cultură se toarnă 10—15 picături de acid sulfuric sau clorhidric, se formează o colorație roșie a lichidului, variabilă dela roz la roș închis a vinului; această reacție, numită reacție de Roth-cholera, sau, cum îi zice Salcovsky, de „nitrozo-indol“, e foarte importantă, ca semn diferențial.

Pe gelatină bacilii holerei formează o ață subțire în jurul căreia gelatina se lichefiază, formând în tuburi o depresiune în formă de pilnie; peste puține zile toată gelatina este lichefiată de fermentul holeroza, elaborat de bacili.

Cultivat pe agar, bacilul holerei formează la suprafață o pătură albă. În lapte se cultivă și crește fără a-l coagula.

Temperatura favorabilă creșterii bacilului holerei este aceea dintre 30°—40° C. Limita inferioară de creștere este 10°—12° C.

*

Cînd bacilii holerei, împreună cu excrementele bolnavului, cad în lumea exterioară, ei sînt supuși la o serie de influențe în raport cu factorii fizici, termici, chimici, biologici.

Faptul nelindoios că ei nu formează spori ne permite chiar a priori să-i socotim puțin rezistenți la diverse influențe. Ei nu pot, de exemplu ca bacilii cărbunelui, să reziste fierberii.

Uscarea omoară foarte repede pe bacilii holerei. Koch, curînd după descoperirea bacilului, a arătat că acest bacil moare în două ore, dacă în formă de cultură este uscat pe sticle. Dacă la acțiunea uscării se adaugă și aceia a luminii, bacilii mor și mai repede. De aceea praful din aer nu conține bacili ai holerei viabili.

Umiditatea din contra favorizează pe bacilii holerii. În mediile de cultură, de ex. pe agar, ei trăesc aproape un an (Koch), dacă mediul rămîne umed.

Acelaș lucru se observă și cu rufele murdare umede, pe care la început bacilii chiar se înmulțesc. Dr. Simpson a descris un caz de infectare prin rufe, care au rămas dela un bolnav de holera și s'au păstrat într-o cutie timp de 10 luni.

Apa clocotindă omoară bacilii holerei la moment. La temperatura de 80° C. ei mor cu siguranță în 5 minute; la 56° C. peste o oră. Temperaturile joase, chiar înghețul, sînt suportate bine de bacilul holerei, chiar mult timp.

Acidul clorhidric și sulfuric în soluție de 1 la 10,000 omoară bacilii holerei într'un minut; soluția de acid fenic 1/2% și soluția de sublimat 1—2 la 3,000,000, după Forster, în 5—10 minute. Trebuie de notat, că aceste experiențe s'au făcut cu culturi pure de holera. În amestec cu substanțe albuminoide, cum e în materiile fecale, se cer soluțiuni mult mai concentrate de sublimat, acid fenic, sau alte dezinfectante, fiindcă o parte din ele se combină cu albuminoidele.

Koch a arătat cel dintâi că în latrine bacilul holerei piere în 24 ore, neputînd rezista concurenței cu diferiți microbi saprofiți și bacteriile de putrefacțiune, care lucrează sau schimbînd reacția și compoziția mediului dat, sau sustrăgînd substanțe necesare vieții vibrionului holerei, sau vătămîndu-le prin produsele sale vitale.

Tot așa de repede, în 24—30 ore, pier vibriunii holerei și în apele din canalele din Berlin (Koch).

Amestecați cu excremente în putrefacție, vibriunii holerei trăesc de obicei puțin, 1—3 zile, după observațiile lui Abel, Draër, Claussen și Dunbar. Totuși, în anumite cazuri, ei au observat păstrarea vitalității vibriunilor timp de 30 de zile.

Trebue să notăm, că în prezența aerului, în condiții favorabile de temperatură (30° — 37° C.) și în prezența materialului de nutriție, în primele 10—12 ore predomină vibriunii holerei, din cauza facultății de a se înmulți foarte repede; numai după acest timp ei încep să dispară, lăsând loc altor microbi mai puțin pretențioși.

În apă nesterilizată a rîurilor, fîntînilor și mărilor, vibriunii holerii pot trăi dela cîteva zile până la 2—3 luni (Nicati și Rietsch).

Excepție fac apele Gangelui și a Jumnei, care, după Vladikin, omoară foarte repede bacilii holerei, în 2—4 ceasuri, din cauza combinațiilor acide, ce se află în aceste ape.

În ape sterilizate, în lipsa altor bacterii, vibriunii holerii rămîn vii mai mult timp, chiar până la 392 zile (Hochstetter). În laptele sterilizat microbii holerii trăesc 10—15 zile, iar în acel nefiert 1—2 zile, până cînd se face reacția acidă a laptelui, vătămătoare lor.

În această chestiune a stabilit multe lucruri interesante Me-cinikov, care prin experiențe a dovedit, că unii microbi (torula, sarcina, bacillus coliformis) favorizează înmulțirea bacililor holerei, iar alții (bacillus liquefaciens) din contra, împiedică.

Prin particularitățile biologice arătate, și prin ceilalți factori despre care am vorbit, se hotărăște soarta vibriunilor holerei care din intestinalele bolnavilor au căzut în lumea exterioară împreună cu excremente.

Excrementele murdăresc pereții, podelele, ferestrele; cad în crăpăturile podelelor; se scot afară și se amestecă cu pămîntul; cu o cofă murdară se transportă în fîntîni, lacuri, rîuri; cu ru-fele murdare se expediază prin poștă; nemeresc în băuturi și alimente; peste tot locul, pe toate aceste obiecte, durata vieții vibriunilor depinde de împrejurările pe care le-am arătat.

*

Primele experiențe făcute de Koch cu culturi pure de bacil holeric asupra animalelor de laborator, nu au reușit. De abea în 1884 Nicati și Rietsch au reușit să provoace fenomene

de holeră la cîni și cobai, introducînd culturi pure de bacili în intestin (duodenum), lăsînd la o parte stomahul cu conținutul său acid. După dînșii, și Koch a reușit să infecteze pe cobai, neutralizînd conținutul acid al stomahului cu soluție de sodă și apoi introducînd culturi de bacili ai holerei, amestecați cu alimente, unei anume specii de rozători (*spermophilus gutatus*, un fel de guzgani de cîmp din sudul Rusiei).

La animale infectate în acest fel s'au constatat fenomene asemănătoare cu fenomenele de holeră la oameni, și leziuni în organe identice cu ale omului. Mecinikov a reușit să dea o holeră identică cu cea a omului—dînd prin ingestie bacili holerei la iepuri tineri, sugaci, care nu s'au alimentat încă cu alimente obișnuite și care prin urmare au o floră intestinală săracă.

Între momentul intrării bacilului holerei în organism și primele manifestațiuni ale boalei, de obicei trece un timp variabil între cîteva ore și cîteva zile. Acest timp, numit perioadă de incubatie a boalei, după observațiile lui Pettenkofer din diferite epidemii, durează între $2\frac{1}{2}$ —5 zile. Totuși în cazurile de epidemii, fiind greu de a se stabili exact momentul intrării bacilului în organism, mult mai mare importanță au în această privință experiențele de infectare prin gură a oamenilor sănătoși cu cultura pură de bacili ai holerei; experiențele acestea au fost făcute asupra persoanelor lor proprii, de către Pettenkoffer, Emmerich, Mecinikov și alții. La Pettenkoffer primele manifestațiuni ale boalei, —ușoară diaree—s'au produs la începutul zilei a 3-a; la Emmerich peste 36—40 ceasuri și într-o experiență a lui Mecinikov peste 9—12 ceasuri.

Conferința din 1903, adunată în Paris pentru a elabora o convenție sanitară internațională, a stabilit ca termen pentru observația oamenilor sănătoși, sosiți din localități contaminate, 5 zile, admițînd prin aceasta durata incubatiei în holeră la acest termen.

În timpul epidemiei de holeră, la multe persoane, care se simt perfect de sănătoase, se pot găsi în excremente cu aspect normal, vibriunii holerei. Acest fapt arată că, în unele împrejurări, trecînd prin căile digestive ale unui individ și înmulțindu-se acolo, în unele cazuri nu se produc deranjări funcționale. În majoritatea cazurilor însă se produc manifestațiuni, care variază dela o ușoară diaree pînă la holera gravă.

Diareia holerică ușoară este greu de deosebit la patul bolnavului de o deranjare de stomac, provocată de o greșală de dietă de ex., și numai prin cercetare bacteriologică se poate pune o diagnoză sigură. Se începe de obicei diareia holerică noaptea, bolnavul are 3—4 scaune în 24 ore, citeodată 6—8, chiar pînă la 20. Scaunele sînt lichide, abundente, colorate în galben se produc ușor fără dureri și spasmuri, producîndu-se multe ghiorăituri în pîntece. În cazurile ușoare, starea generală e bună, pofta de mîncare se păstrează. Cînd infecția e ceva mai puternică, pofta de mîncare lipsește, limba e încărcată, bolnavul are

durere de cap, indispoziție generală, sete, dureri de pîntece, senzație de frig la mîni și picioare, cîteodată o ușoară urcare a temperaturii și slăbiciune, care nu corespunde simptomelor unei infecțiuni gastro-intestinale neholerice. Cînd diareia e abundentă, cantitatea de urină diminuează și în ea apare albumina. Cîteodată se observă contracțiuni spasmodice în pulpe; vărsături de obicei nu sînt. Diareia holerică durează de obicei 2—4 zile, chiar pînă la 7 și 12 zile, și trece; cîteodată, fără cauze evidente, se transformă într'un acces de holeră adevărată. La unele persoane, — copii, bătrîni și persoane foarte slăbite, diareia holerică, chiar ușoară, poate produce moartea cu fenomene de slăbiciune mare, fără să se desvolte simptome grave de infecție holerică.

O formă mai intensă de infecție holerică *este numită holerină*. Ea începe sau prin diaree, sau prin fenomene generale: indispoziție, durere de cap, pierderea poftei de mîncare, senzație de frig și apoi vărsăturile și diareia. Masele vărsate sînt formate din rămășițele alimentare cu amestec de bilă; scaunele sînt lichide colorate puțin, cîteodată decolorate. Căderea forțelor progresează, pulsul slăbește, temperatura periferică se scoboară puțin, cantitatea de urină se micșorează și vin ușoare spasmuri în pulpe. Această stare durează o zi, două, și, dacă nu se transformă în holeră gravă, atunci diareia și vărsăturile contesc, temperatura revine încet încet la normală, starea generală se îndreaptă, și peste 2—3 zile bolnavul se vindecă.

Holera gravă, adevărata holeră, așa cum se petrece ea în toiul epidemiilor, se manifestă ca o infecție puternică. La început indispoziție, pierderea poftei de mîncare, senzație de frig, ușoară diaree 3—4 scaune pe zi; apoi diareia devine mai frecventă și mai abundentă, scaunele devin incolore, apar vărsăturile. Această stare durează de obicei numai cîteva ore, mai rar cîteva zile. Cîte odată toate aceste fenomene, numite premergătoare, sînt foarte slabe, chiar lipsesc cu totul. În majoritatea cazurilor (60% — 70%) brusc, de obicei noaptea, diareia crește, scaunele vin unul după altul abundente, lichide, apoase, turburi — au fost asemănate cu supa de făină sau cu fiertura rară de orez (riziforme). Puțin sîngele aseamănă cu spălăturile de carne. Odată cu diareia se indesc și vărsăturile. În același timp, paralel cu creșterea diareii și, starea generală se agravează. Pielea se face răce palidă-cenușie, își pierde elasticitatea, — dacă o îndoiți între degete, nu-și revine, și se acopere de sudoare rece cleioasă. Buzele, virful nasului, mîinile și picioarele mai cu samă se fac albastre, în jurul ochilor se formează cearcăne închise. Ochii, pe jumătate închiși de pleoape, se afundă, nasul pare ascuțit, oasele feței devin aparente, așa că toată fața își schimbă aspectul obișnuit, și i se zice față de holeric (facies holerica); limba e acoperită de un strat alb, marginile ei sînt roșii, la început limba e umedă, apoi se usucă și se încrește. Pîntecele e turtit. Pulsul e slab și frecvent; urina diminuează, și în urmă nu se mai elimină; setea devine mare, și nu se poate mulțumi, din cauza vărsăturilor. Vo-

cea devine răgușită—chiar dispăre (vox holerica). Răsuflarea e deasă,—30-40 ori pe minut, bolnavii se jeluesc de lipsă de aer : spasmuri foarte dureroase la început în pulpe apoi în alți mușchi torturează pe bolnavi. Conștiința bolnavilor e păstrată, ei sînt numai apatici, indiferenți la tot ce-i înconjoară.

Toate fenomenele descrise se desvoltă repede, cel mult 24 ore, după care bolnavul trece într'un alt stadiu, numit stadiul algid sau asfixic. Pulsul nu se mai simte ; dacă tăem pielea, curge foarte puțin sînge negru închis. Pielea e rece cleioasă, cîteodată uscată ; respirația grea. Temperatura corpului e scăzută : Buzele, urechile, nasul și extremitățile capătă o culoare violetă-inchisă sau neagră-albastră ; vocea dispăre, lacrimile nu curg : setea și greutatea în piept cresc ; pierderea puterilor e desăvîrșită și după cîteva ceasuri numai de această stare, bolnavul moare.

Mai rar vine vindecarea. Atunci bătăile inimii încep să se întărească, pielea își recapătă culoarea normală, temperatura revine la normală, vocea începe a deveni sonoră ; spasmurile dispar ca și vărsăturile și diareia, urina începe să se secreteze, și, după 6—8 zile, puterile bolnavului revin.

Mai des vindecarea nu vine așa de neted, survin complicațiuni : fenomenele de asfixie, pe care le-am descris, pot reveni, sau vine stare ca la tifci ; bolnavii au temperatură, au delir. buzele lor sînt uscate crăpate ; diareia și vărsăturile revin, respirația e grea, urina e puțină, și bolnavii mor de cele mai dese ori în acest stadiu.

Sînt forme de holeră numite fulgerătoare, cînd fenomenele grave descrise se dezvoltă în cîteva ore. Aceste forme se văd mai des la începutul epidemiilor.

Sînt forme de holeră unde diareia și vărsăturile sînt slabe sau chiar excepțional lipsesc. Acele forme se numesc *holera uscată*.

Mortalitatea de holeră în diferite epidemii a fost diferită ; ca medie se dă de obicei 50 la sută. În realitate însă e mai jos de 50, fiindcă multe cazuri ușoare nu se înregistrează, scăpînd de statistică. Fiecare epidemie nouă care venea în Europa, dădea o mortalitate mai mică ca epidemia precedentă. La începutul epidemiei mortalitatea e mai mică ca la sfîrșitul ei. Mai des moartea survine în primele două zile de boală. O mortalitate mai mare dau : copii și bătrîni, de asemenea alcoolicii, malaricii, diabeticii, nefreticii, nebunii, femeile însărcinate, deținuții și militarii în timpul războaielor. La toate aceste persoane, chiar formele ușoare de holeră au un sfîrșit mortal.

*

Bolnavul de holeră, ca și bolnavul de orice altă boală, trebuie îngrijit. El este tot atît de periculos ca răspînditor de contagi, ca și un tific. Bacilul holerei se elimină numai prin sca-

une, și prin aer contagiul *nu se transmite*. Bolnavii trebuiesc ținută în cea mai mare curățenie, scaunele lor, rufăria de pat și de corp, precum și toate celelalte lucruri murdărite trebuiesc imediat dezinfectate; după fiecare atingere a bolnavului, mâinile trebuiesc spălate (săpun și sublimat 1 la 2000), — mai cu samă înainte a mâncării; pentruca contagiul să nu se scoată din odaia bolnavului, cei care îl îngrijesc trebuie să fie îmbrăcați în bluze și galoși, și, eșind dela bolnavi, trebuie să dea aceste lucruri pentru dezinfectare imediată și să se spele cu sublimat. Păstrând aceste reguli simple, persoanele, care îngrijesc de holerici nu se îmbolnăvesc mai des de holeră ca alte persoane din aceiași localitate.

S'a propus o mulțime de medicamente preventive, contra holerei: diferite picături „antiholerice” preparate din cupru (Burcq), sublimat (Mireux), acidul tanic (Duboné), pilule cu benzol acoperite cu colodiu (Klebs), acid clorhidric diluat (Rosslach), etc., dar nici unul n'a corespuns speranțelor puse în el. Toate aceste medicamente mai degrabă sînt vătămătoare, căci, întrebuițate mult timp chiar la oamenii sănătoși, pot provoca deranjare în funcțiunile digestive. Acelaș lucru trebuie spus și despre băuturile spirtoase întrebuițate în scop profilactic.

S'a propus o mulțime de mijloace medicamentoase pentru tratarea bolnavilor de holeră, dar rezultatele au fost nule, căci încă Dujardin-Beaumetz a constatat: „le cholérique est un être réfractaire à toute medication. Je dirai plus: une thérapeutique active lui est plutôt nuisible”.

Intr'adevăr n'avem nici un mijloc de a nimici, nu un simptom al holerei, ci cauza (vibrionii holerici, toxinele lor) care produce alterarea funcțiunilor la bolnavul de holeră. Serum curativ (antitoxic) antiholeric nu avem: încercările făcute de cătră Ranson n'au avut succes. Unii, bazați pe oarecare analogie a tabloului de simptome în otrăvirile cu muscarină (otrava din ciuperci) și cele de holeră (Brunton, Korolein) au încercat injecțiile sub cutanate cu atrofina. Rezultatele au fost nule sau rele. Alții (Odarceneo) au încercat nitratul de argint în soluție, ca poțiune ca antitoxic (specific antiholeric). Rezultatele au fost proaste.

Ne avînd un mijloc de a influența asupra cauzei boalei în bolnav, căutăm să ajutăm organismul prin intervențiuni, care să reguleze și să dirijeze funcțiunile spre un sfîrșit bun. Facem dar un fel de terapeutică zisă simptomatică.

Bolnavul se așază în pat, și i se asigură liniștea fizică și morală. Dacă pofta de mîncare (în cazuri ușoare) e parțială, îi dăm un regim ușor: lapte, ceai cu lămte, supă de orez. Pentru potolirea setei îi dăm limonadă fosforică 1%, muriatică ½% sau lactică (flagem-Dujardin-Beaumetz) 1%.

Pe pîntece îi punem comprese calde, încălzim (sticle cu apă caldă, chauffrette) căutînd a-i provoca o sudație intensă pentru eliminarea toxinelor.

Simptomul cel mai important al holerei, diareia, s'a cău-

tat a fi combătut mai înainte de toate. În India, opiul stă în primul rând pentru căutarea diareei în holera; și de acolo, în toate picăturile antiholerice din Europa a intrat opiul în diferite combinațiuni sau amestecuri.

Dar, oprind sau întărind numai eliminarea materiilor din intestin, opiul favorizează absorbirea în organism a toxinelor, și apoi opiul are o acțiune generală asupra organismului nefavorabilă: el slăbește reacțiunea leucocitară, și prin aceasta micșorează rezistența organismului la infecție (*Cantacuzène*, „Nouvelles recherches sur la mode de destruction des vibrions dans l'organisme“, în Ann. de l'Inst. Pasteur 1898, apoi Gheorghievsky, Oppel), slăbește funcționarea inimii, micșorează presiunea sîngelui în vase, și provoacă scăderea temperaturii.

Cînd s'a cunoscut cauza holerei, s'au făcut încercări de a omori bacili în organism prin substanțe antiseptice, și prin purgative a le scoate de acolo. În acest scop Ziemssen a recomandat calomelul, care fusese introdus în terapeutica holerei încă pe la 1840 de medicii engleji: calomelul e și antiseptic și purgativ. Într'adevăr, în cazurile cînd intestinele sînt încărcate cu alimente, o doză de calomel e folositoare, înlăturînd și ameliorînd circulația. Dar calomelul în doze mici ca antiseptic nu-și ajunge scopul, după unii autori e chiar vătămător, producînd iritațiuni în intestin și rinichi. Afară de calomel, ca dezinfectant s'au propus multe alte substanțe, chiar deschiderea intestinelor și spălarea lor cu sublimat $\frac{1}{8}\%$. Această metodă așa de radicală, propusă în 1892 de medicul belgian Lembott ne arată până unde se poate ajunge în căutarea dezinfectării mațelor. Din mijloacele farmaceutice cu scop de a omori vibrionii holerei în intestine, s'au propus: salolul, tribromosalolul, naltolul, acidul carbolic, creozotul, benzolul, creolina, crezolul, resorcina, timolul, iodoformul, apa de clor, acidele minerale, compuși mercuriali; acizii citric, lactic, acetic, salcilic, tanic; bismutul subnitric și multe multe altele, dar nici unul din ele nu și-a ajuns scopul. „Toate încercările de a dezinfecta intestinele, zice Rumpf, trebuie recunoscute inutile, poate chiar vătămătoare“. Într'adevăr în dozele, în care ar putea avea o cît de mică acțiune antiseptică asupra conținutului intestinal, au o acțiune vătămătoare asupra țesuturilor, fără a vorbi de acțiunea toxică, ce o au asupra întregului organism cîteodată. Jacoud caracterizează această terapeutică prin cuvintele: „luptînd cu microbii, uită de boiași“.

S'au făcut încercări a se introduce antisepticele prin rect în clisme. Cele mai răspîndite au fost etero-clismele calde de 2 litri cu $\frac{1}{2}\%$ — 1% acid tanic, propuse de Cantani. Ele sînt într'adevăr de oarecare folos, dar nu prin acidul tanic (Notnaghel-Rosbach), ci prin faptul că depărtează din intestine, mai cu samă la începutul boalei, materii fecale, care lucrează ca iritant, și liniștește intestinul; apoi căldura lichidului în mod reflex stimulează activitatea inimii, și mărește eliminarea urinii.

De aceia mulți medici se servesc de clizme calde, nu cu acid tanic, ci cu sare.

Observându-se în perioada algidă a holerei o stare de uscăciune a țesuturilor și o îngroșare a singelui, s'a căutat un mijloc de a introduce lichide în organism.

În acest scop, încă la 1830 d-rul Gherman a propus injecțiuni intravenoase cu apă. În 1831 d-rii Enihen, Marcus, Sandras și Wolf făceau injecțiuni intravenoase cu apă distilată holericii din Rusia. Tot atunci Dieffenbach în Berlin a încercat în holeră transfuziunea de sînge. În 1832 Th. Latta în Scoția și Magendie la Paris au făcut injecții intravenoase cu soluții de sare. La 1884 Hayem recomandă mult aceste injecțiuni în holeră, el a elaborat metoada și indicațiile. În loc de injecții intravenoase Buchanan, în 1848, a propus injecțiile sub piele. În 1866 Beigel și Oser făceau bolnavilor de holeră cu mult succes aceste injecțiuni. Ele au intrat în practica medicală, se întrebuintează și azi cu oarecare succes în lipsa medicamentului specific, pe care l'așteptăm, cum au intrat și băile calde și oarecare medicamente stimulante a inimii.

*

Dacă unui cobai i se injectează în peritoneu o minimă cantitate de vibrioni holerici, animalul, după cîteva zile de suferință, se vindecă. Dacă, peste cîteva zile, aceluiaș cobai i se injectează o doză de cultură de cîteva ori mai mare decît aceea, care ar fi în stare să omoare pe orice cobai, cobaiul, care a rezistat primei injecțiuni, va suporta fără mari schimbări în starea sa și această doză. Cu alte cuvinte animalul a căpătat o imunitate față de vibriunul holerei. Această stare de imunitate prin injecțiuni succesive de doze crescînde de culturi, crește, și animalul ajunge în stare de a suporta doze enorme de vibrioni holerici. Injecții la animale imune, vibriunii holerici își pierd mobilitatea lor, se adună în grămezi, se umflă, degenerază, se dizolvă, dispar. Acest fenomen, cunoscut sub numele de fenomenul Pfeiffer, servește în laboratorul pentru diagnosticarea precisă a vibriunilor holerei. Afară de faptul că sîngele animalelor imunizate are puterea de a produce fenomenul lui Pfeiffer, adică dizolvarea în corpul animalului imun a bacilului holerei, el mai posedă calitatea de a aduna în grămezi și a lipi între ei vibriunii holerici chiar în afară de corpul animalului, direct sub microscop sau în epruvete. Și acest fenomen, numit aglutinare, se întrebuintează pentru recunoașterea exactă a bacilului holerei. Pe lângă aceasta, sîngele animalului imunizat are puterea de a apăra animalul contra îmbolnăvirii de holeră.

Toate aceste calități se găsesc în serul singelui. De aici întrebarea naturală, dacă nu ne putem servi de acest serum cu scop de a vindeca, cum ne servim de serul antidiferic de

exemplu. Din nefericire, nu ne putem servi, căci, pe cînd serumul antidifteric este antitoxic, adică are puterea de a neutraliza toxina (otrava) elaborată de bacilul difteriei, și asupra bacilului difteriei însuși n'are nici o acțiune, (el poate să trăiască și să se înmulțească în prezența serum-ului antidifteric), serum-ul antiholeric nu are putere antitoxică, adică nu neutralizează otrava holerică (aflată în însuși corpul vibrionului holeric), ci e bactericid; el dizolvă pe vibrionii holerei, îi omoară, și, în timpul acelei dizolvări, toxinele holerică, strîns legate de protoplasma vibrionului, se pun în libertate, și serum-ul antiholeric nu e în stare să le neutralizeze.

Așa se explică de ce serum-ul antiholeric bactericid nu poate scăpa un animal, căruia i s'a injectat o așa cantitate de vibrioni holerică, care e în stare să omoare animalul prin toxinele ce se vor pune în libertate, cînd se vor dizolva corpurile acelor vibrioni (Marx). Toată lumea recunoaște că fenomenele de holeră la un bolnav denotă că organismul lui este otrăvit cu toxinele holerică. De aceea, pentru vindecare de holeră, trebuie să găsim antitoxina holerică, cum contra toxinei difterice s'a găsit antitoxina din serum-ul antidifteric. Mulți savanți recunoscuți, ca Behring, Ranson, Meciniov, Roux și Taurelli-Solimbeni, au comunicat că ar fi reușit să prepare toxine holerică libere, și cu ajutorul lor să prepare serum antitoxic cu calități curative,—dar până în prezent acel ser n'a realizat speranțele, pe care autorii lui le puneau într'însul.

Așa dar serum-ul antiholeric, de care dispunem astăzi, are calități bactericide și aglutinante, și poate servi pentru deosebiră vibrionilor holerică de alții, poate fi întrebuințat chiar pentru injecții preventive, nici într'un caz însă pentru tratarea holerei la bolnav.

*

Din vechime se știe, că a suferi o boală infecțioasă acută înseamnă până la un punct a se garanta contra unei îmbolnăviri de aceeași boală. Am văzut că asemenea garanție contra unei îmbolnăviri noi se poate produce în mod artificial, introducînd în animal doze nemortale de bacterii cu toxinele lor, sau introducînd serum-uri antitoxice. Această stare de garanție se numește imunitate. Erlich distinge 2 feluri de imunitate: activă și pasivă. După propunerea lui, imunitate pasivă se zice atunci cînd organismul animalului nu ia parte activă la elaborarea substanțelor care îi servesc pentru a-l apăra de infecție. El le capătă gata prin serum-ul altui animal, care a fost supus unei imunizări active. Această imunitate e de scurtă durată (3—4 săptămîni), până cînd substanțele apărătoare introduse în sîngele animalului nu vor eși din organism pe o cale sau alta.

Imunitatea activă este mai persistentă și ține nu mai puțin de un an. Ea se capătă de animal prin activitatea elementelor

sale celulare, și este rezultatul vaccinărilor repetate cu producători ai boalelor sau cu otrăvurile lor.

Aceste principii generale, aplicate la diferite boli de oameni și animale, au fost aplicate și în holera.

Primele încercări de vaccinare antiholerice au fost făcute de Ferran, dar încercările lui, care la un moment dat au stîrnit entuziasmul lumii, nu inspiră încredere, deoarece el n'a lucrat cu culturi pure de holera. El a făcut din metoda sa un secret comercial, și apoi nici statistica lui nu inspiră încredere.

După Ferran, încercări de vaccinare antiholerică a făcut Havkin, imitînd în holera ceea ce a făcut Pasteur în turbare și antrax. El a cultivat bacilul holerei la 39° în prezența unui curent de oxigen din aer. Prin acest fel de a cultiva, virulența vibriunilor s'a micșorat. Asemenea culturi el a injectat sub piele oamenilor. Dar, crezînd că numai vibrioni cu virulența completă pot da un grad înalt de imunitate, pentru a doua injecție (al 2-lea vaccin) el întrebuițează o cultură, a cărei virulență o ridică la maximum trecînd-o printr-o serie de cobai.

Dacă unui cobai i se injectează o cultură de vibrioni holerici în peritoneu, animalul piere. Dacă de la animalul mort se face o nouă cultură și se injectează altui cobai, acesta moare de aceeași cantitate de cultură într'un timp mai scurt. Cu fiecare nouă trecere animalul injectat moare într'un timp tot mai scurt, până la un timp minim, care apoi rămîne constant.

O astfel de cultură cu virulență maximă el o injectează oamenilor în anumite doze ca al 2-lea vaccin după 5 până la 10 zile dela 1-a injecție.

Această metodă de imunizare activă (vaccinații preventive) Havkin a întrebuițat-o în Indii asupra a 40.000 oameni.

Rezultatul a fost: a) imunitatea căpătată ține mai mult de un an, b) îmbolnăvirile între cei vaccinați se micșorează de 6.08 ori, iar mortalitatea de 5,27 ori, c) vaccinările după metoda Havkin sînt cu totul nevătămătoare pentru om.

Cercetările lui Kolle au arătat, că injectînd oamenilor culturi de vibrioni holerici omorîți prin căldură la 58° C., ei capătă aceeași imunitate ca și cum le-ai introduce aceleași doze de culturi vii, și Kolle face două injecțiuni, lăsînd între ele un timp de 5—7 zile.

S'a încercat vaccinarea după Kolle de către Murakami în Japonia la 1902 și de către Zlatogorof la Persia la 1904. După acest din urmă, prin vaccinarea după Kolle morbiditatea se micșorează de 5 ori, iar mortalitatea de 4 ori.

Mai sînt încă sisteme de vaccinare antiholerice după sistemul Neisser-Schiga, cu culturi omorite la 58.60, autolizate la termostat la 37° C. în timp de 2 zile și filtrate prin filtrul Chamberland. Cu filtrele acestea se fac vaccinațiuni. Rezultatele par a fi bune.

Savcenko și Zobolotny au încercat să producă imunizări la oameni introducînd prin gură culturi de holera, omorite prin căldură; dar această metodă nu și-a găsit aplicație practică.

*

În primele epidemii de holera, mersul ei nu se putea opri prin nimic. Împotriva tuturor piedicilor, peste cordoane militare armate, peste cele mai strașnice carantine, peste fumurile focurilor pentru afumare, împotriva implorărilor desperate către cer, împotriva pedepselor pentru călcarea măsurilor contra holerei, ea înainta triumfătoare. Cauza tainică a boalei nefiind cunoscută pe acele timpuri, în știință a pătruns chiar teoria că holera nu se importează, ci se naște în orice loc în anumite condițiuni. De aici desperarea în luptă cu epidemia, până când descoperirea de către Koch a bacilului virgula și munca celor care au venit după dînsul pentru a lumina chestiunea în amănunte, n'au pus bazele raționale pentru profilaxia individuală și socială anti-holerică.

Bacilul holerei găsindu-se în *excrementele* bolnavilor de holera, trebuie să ne păzim în primul rînd de ele și *de lucrurile pe care au fost depuse*.

Bacilul holerei infectînd *prin gură*, trebuie să ne facem regulă de a *nu umbla la gură cu lucruri murdare*, și în primul rînd *să nu mîncăm cu minile* (Acest obicei moștenit din alte timpuri trebuie părăsit cu totul) și în acelaș timp nu trebuie să ne așezăm la masă fără a ne fi spălat înainte minile cu săpun și cu apă caldă.

Constatîndu-se, după cum am văzut, că bacilul holerei poate ajunge împreună cu excrementele în apă, unde se poate păstra mult timp, concluzia inevitabilă este: *a nu bea apă nefiartă curînd, a nu-și clăti gura cu altfel de apă și a nu o întrebuiința pentru spălare*. Întrebarea este atunci: ce să ne facem în călătorii, oteluri și restaurante? Acolo, fără îndoială, nu putem fi siguri că apa a fost îndestul clocotită, înainte de a ne fi fost servită; în asemenea cazuri, cel mai bun lucru este să bem ceaiu slab; acesta, chiar dacă n'a fost făcut cu apă clocotită, totuși a trebuit să fie încălzit la 60—65 grade C, temperatură suficientă pentru a omori vibrionii holerei.

Cît privește băuturile, care conțin alcool, ca berea, vinul etc., întrebarea lor nu poate fi oprită în cazurile, cînd este convingerea că ele n'au fost amestecate cu apă nefiartă. Acolo unde există bănuiala, trebuie să încălzim băuturile până la temperatura care omoară cu siguranță vibrionii.

Și în timpul holerei, și în orice alt timp, *alimentele nefierte* trebuiesc evitate. Dar, observînd oarecari reguli, bazate pe datele științifice expuse mai sus, se pot minca, în toiul epidemiei de holera și între mulțime de bolnavi holerici, fructe nefierte, pere, mere, piersici, chiar pepeni galbeni sau verzi și altele. În miezul acestor fructe, desigur că nu există vibrionul holerei, dar acesta poate să nimerească pe coaja fructelor. E de ajuns să le spălăm bine cu apă fierbinte înainte de a le minca, pentru a distruge contagiul ce s'ar găsi pe ele; mai bine e însă să punem

fructele chiar pentru un timp scurt în apă clocotită. Acelaş mijloc se poate întrebuiţa şi pentru zarzavaturi şi legume. Ridichea trebuie dezinfectată mai cu atenţiune, ţinând-o mai mult timp în apă fierbinte; salata e mai bine să nu o mîncăm deloc nefiartă, fiindcă sterilizarea ei e adesea anevoioasă şi complicată.

Mîncările trebuie servite fierbinţi, şi puse pe farfurii fierbinţi; această măsură e mai cu samă necesară pentru a ne apăra contra slugilor sănătoase care pot fi purtătoare de contagiu. În această privinţă Mecinikov, pentru a lămuri lucrurile mai bine, povesteşte un caz întîmplat în timpul celei din urmă epidemii de holeră din Alexandria (Egipt). Acolo, a murit o damă în vîrstă, de mult timp suferindă de stomac; ea păstra o dietă strictă; despre apa nefiartă sau mîncări nefierse nici nu putea fi vorba. Ea era consultată de cei mai buni medici, şi trăia după cele mai stricte reguli ale higienei. Dar, deodată se îmbolnăvi, — avu accese de holeră, şi muri avînd un enorm număr de vibrioni în scaune. — De unde a putut să se îmbolnăvească o astfel de pacientă? În urma cercetărilor minuţioase, s'au stabilit următoarele fapte: Bolnava, din cauza unui catar cronic al stomahului, se hrănea mai cu seamă cu bulion de carne, fiert mult timp. Dar în timpul căldurilor de vară, ea prefera să bea bulionul rece: pentru aceasta, înainte de a i se servi bulionul, se răcea la gheţarie. S'a constatat că servitoarea, care îngrijea de bolnavă, a avut un uşor catar intestinal, şi că această minimă boală era însoţită de eşirea unei enorme cantităţi de vibrioni holerici din intestinele sale, vibrionii a căror prezenţă lor s'a stabilit prin cercetare bacteriologică. Aceste fapte au lămurit pe deplin problema cum s'a contagionat pacienta: ea bea bulionul răcit la gheţarie, unde el era atins de degetele servitoarei, ne în deajuns curăţite de acel material, în care se găseau vibrionii lui Koch. După cum se ştie, bulionul este un mediu excelent pentru înmulţirea a fel de fel de bacterii. Mulţumită verii, o minimă cantitate de contagiu holeric introdus în bulion s'a înmulţit în aşa chip că ingerat a dat un caz mortal de holeră.

Cazul acesta ne arată că în timpul holerei trebuie să fim foarte atenţi faţă de mîncările reci. Cel mai bun lucru e să luăm măsuri ca răcirea să nu fie însoţită de murdărirea alimentelor de degete sau muşte, *căci Flüge a constatat, încă pe la 1890, că bacilul holerei trece nevătmătat prin intestinele muşlii, şi, în răspîndirea holerei, musca joacă deci un rol însemnat.* Pe cit e posibil, după cum am arătat mai sus, mîncările trebuie servite fierbinţi. Pentru acest lucru sînt foarte folositoare farfuriile sub care se pot pune încălzitori, sau lămpi. Odată ce mîncarea introdusă în gură este îndeajuns de fierbinte, nu poate fi vorba de nici un pericol. *Pinea, pateurile, prăjiturile etc.*, înainte de a fi servite, trebuie încălzite în cuptor sau prin alt mijloc.

Fumătorii trebuie să ţină minte că *figările lor* sînt adesea murdărite. E mai bine să fumeze cu ajutorul unei ţigaretete curate, să nu o pue oriunde, ca de acolo să o bage în gură.

Ținând samă de bazele științifice ale igienei individuale, putem fi fără teamă în focarele cele mai puternice de epidemie. Păzind strict măsurile preventive, contagiul de holeră e tot așa de inofensiv ca otrăvurile în farmacie, sau diferiți microbi în laboratoarele de bacteriologie, unde putem mânca și bea înconjuțați de ei.

*

Dacă într-o localitate se ivesc cazuri de holeră, pe lângă măsurile de profilaxie individuală, de care am vorbit, sînt mijloace de profilaxie socială, bazate pe datele științifice expuse, care trebuiesc luate din timp.... foarte din timp.

Și, între acestea, primul loc îl ocupă o organizație sanitară permanentă, alcătuită astfel, încît să se poată observa bine persoanele sosite din localitățile contaminate, astfel că primele cazuri de holeră să fie descoperite și recunoscute imediat; și acest lucru se poate face numai atunci, cînd populația va fi deprinsă să se caute cu medici pe care să-i aibă la îndămnă,—și ca acești medici să aibă la îndămnă mijloacele moderne pentru recunoașterea boalei, adică instalațiuni pentru examen bacteriologic. În această privință, țara noastră deabia de cîțiva ani începe să se organizeze, numărul medicilor, mai cu samă al celor pentru populația multă și saracă dela țară, se înmulțește gradat; în anul acesta pentru populația dela țară s'au adăogat 55 medici, ceea ce, comparativ cu creșterile numerice din alți ani și în raport cu numărul total al medicilor rurali, este un pas însemnat. În privința mijloacelor bacteriologice de diagnostic, iarăși am făcut progrese. Pe cînd în anul 1893, ultima noastră epidemie de holeră, nu aveam decît un singur laboratoriu de bacteriologie la București, mai tîrziu, s'a înființat un altul la Iași, apoi la Sulina, anul trecut s'a organizat un mic laboratoriu la Constanța,—în cursul anului acestuia, s'a avut prevederea, de cu iarnă încă, a se aduce două laboratorii volante (ca acelea pe care le-a avut Koch pentru cercetările sale din Africa), care se pot transporta în cel mai scurt timp în orice loc,—și a se înființa un laboratoriu permanent la Galați (s'a deschis în luna Iulie) și unul la Craiova (pe cale de organizare).

Al doilea loc, ca *măsură de profilaxie socială*, îl ocupă *izolarea bolnavilor și dezinfectarea*. Importanța profilactică a izolării este enormă: un bolnav, care acasă este periculos pentru populație, nu mai e vătămător ei, odată ce e izolat în spital, infirmerie sau baracă, unde este înconjurat de toate condițiile necesare pentru a distruge contagiul ce ar eși dintr'însul. Și în această privință s'au făcut progrese dela 1893 încoace, la noi în țară. Numărul spitalelor a sporit mult și sporește. Infirmeriile, care n'au existat în 1893 și s'au înjghebat în condiții sărăcăcioase deabia în 1904, din 1908 își capătă în 8 județe din țară localuri proprii bune. Pe lângă aceasta, în 1908, din iarnă, s'au procurat încă 2

barăci volante noi, pentru izolare, pe lângă cele 4 care s'au făcut anul trecut, și pe lângă baratele vechi (reparate) dela Sulina, Galați și Ungheni. Afară de aceasta, la multe spitale, care n'aveau pavilioane de izolare, s'au construit din nou.

Punctul, de unde se răspîndește contagiul în holeră, este bolnavul, și scopul dezinfectării este de a distruge contagiul, chiar în odaia unde se află bolnavul.

În holeră, dezinfectarea se ușurează mult prin faptul că bacilul este puțin rezistent și știm unde să-l putem găsi, anume în materiile eșite din bolnav. Din această cauză, scopul dezinfectării se poate ajunge complet și repede.

Nu rare ori se întîmplă că, din cauza neștiinții sau a relei conduceri, dezinfectarea se aplică prost: se stropesc străzi și curți unde contagiul n'a putut fi, cu acid fenic, se presoară cu var, prin urmare *se cheltuesc bani în vînt*, iar lucrurile, într'adevăr contaminate, scapă, infecția se răspîndește, și încrederea în dezinfectare se pierde.

De aceia vom căuta să lămurim ce anume trebuie dezinfectat în holeră.—În primul rînd, excrementele, unde în totdeauna sînt vibrii holerei, și materiile vărsate, unde se întîmplă să fie. Apoi, rufe de corp și pat, hainele, covoarele, cirpele, vasele unde se depuneau materiile vărsate și excrementele, vasele pentru băutură și mîncare ale bolnavului și pentru îngrijirea lui, rămășițele de alimente ale bolnavului și toate alimentele din apartamentul lui, care pot fi infectate prin contact sau prin muște. Apoi toate lucrurile din odaia bolnavului: paturi, mobile, mese, scaune, perdele, mîner de la uși, ușile, ferestrele, dușamelele, pereții etc. Latrina trebuie dezinfectată foarte bine; în curte, să se curățe și să se dezinfecteze locurile unde ar fi fost vărsate excremente. Se înțelege că, în timpul holerei, a dezinfecța odăi, case, străzi, tranvae, gări, vagoane etc., dacă nu sînt fapte concrete de infecție, n'are nici un rost.

Bacilii holerei pot fi distruși prin foarte multe substanțe și mijloace. Mă voi mărgini a enumera numai pe cele care, pe lângă că sînt sigure, mai sînt și efine și la îndemînă: 1) Varul sub formă de soluție de 20%, proaspăt preparat, este cel mai eficient mijloc de dezinfectare, 2) Sublimatul în soluție de 1%, 3) Acidul fenic în soluție de 3%, 4) Leșia fierbinte, 5) Apa fierbinte, 6) Aburii sub presiune (în etuve)¹⁾ 7) Formolul prin aparate Fplügge sau L'Eclair.

Ne putem servi de aceste mijloace simple pentru dezinfectare, în felul următor: Excrementele se amestecă cu o cantitate egală de soluție de var 20% și se păstrează așa amestecate un ceas sau două și apoi se aruncă fără nici un pericol în latrină, iar vasul se spală cu sublimat sau acid fenic. Conținutul

¹⁾ Și în aceasta privință țara noastră a cîștigat în cursul unei trecute, aducîndu-se în țară 8 etuve Gheneste-Gerscher și două cu formol sub presiune.

latrinelor, lăturile, apele de spălat etc., se dezinfectează cu var în acelaș mod. Pământul murdărit în curți sau case care n'au dușamele se dezinfectează inundându-l cu soluție de acid fenic sau sublimat și apoi turnând deasupra soluție de var 20%. Rușele se pun în cazan cu leșie clocotindă și se fierb; se pot dezinfecța și prin muiare în sublimat, dar rămân pătate. Hainele, pernele, saltelele se dezinfectează în etuva cu vapori; blățile, cărțile și lucrurile de piele cu formol; lucrurile de metal cu soluție fenicată; vasele prin fierbere în apă sau leșie. Paele, clipele și lucrurile de mică valoare se ard; apa din bae se dezinfectează cu acid fenic sau sublimat. Sicriul, trebuie să fie bine făcut și închis. Cadavrele se pot îngropa în cimitirele obișnuite.

Afară de aceste măsuri, trebuiesc luate în samă înbunătățirile sanitare generale, care au importanță nu numai pentru combaterea holerei, ci trebuie să constituie un obiect de preocupare constantă a populației.

În această privință, în primul rând stă alimentarea cu apă bună de băut și apărarea ei de orice infecțiuni, și canalizările. Epidemiile de holeră sînt un puternic stimulent pentru municipalități de a preferi să înzestreze localitățile lor în prima linie *cu apă bună și canalizări sau latrine bune*,—decît cu electricitate, teatre etc., care ar trebui lăsate pe al doilea plan.

Pentru a feri țara de importarea holerei din străinătate, se iau măsuri stabilite prin convenții internaționale. Deoarece carantinele s'au dovedit a fi incapabile de a opri boala, dar foarte capabile de a întreține infecție și a vătăma în mare măsură comerțul, ele au fost cu totul abolite.

Ca bază a noilor convenții s'a luat declararea obligatorie și sinceră a localităților infectate, pentruca măsurile, luîndu-se contra proveniențelor din locuri limitate și știute ca infectate, să se poată aplica, și lupta contra holerei să nu fie o luptă cu morile de vînt, iar sacrificiile,—în raport cu pericolul real.

Intrarea în țară din localitățile sau țările infectate, se limitează la anume puncte, restul se închide bine ca trecerile clandestine să dispară sau cel puțin să se reducă. La punctele alese, se instalează medici, care supun examenului medical persoanele intrate și admit pe cele sănătoase, dupăce le dezinfectează bagajele sau mărfurile. În acest scop acele puncte se înzestrează cu ustensilele și materialele necesare.—Persoanele infectate se rețin cinci zile, iar cele bolnave, până la vindecare sau moarte, în anume instalațiuni.

Persoanele sănătoase admise a intra sau a trece prin țară, sînt supuse unei supravegheri medicale și polițienești, timp de 5 zile în *locurile unde se duc*; grupele de nomazi se resping de la graniță; intrarea alimentelor și băuturilor deasemenea se oprește.

Numărul porturilor în care se permite intrarea vaselor din țara infectată, se limitează deasemenea la acelea unde se pot lua în condiții bune măsurile de dezinfecție și izolare.

Și în această privință, în raport cu situația din 1893 și chiar cu cea din anul trecut¹⁾, s'au adus îmbunătățiri simțitoare la noi.

La punctele de graniță Ungheni și Gura Prutului (singurele prin care e permisă intrarea din Rusia a proveniențelor din localitățile infectate) instalațiile (etuve Geneste-Herschler, barace, cabine de izolare, material de dezinfectare, mijloace de cercetare bacteriologică) sînt complete. La Sulina și Constanța, singurele noastre porturi pe unde se permite intrarea proveniențelor din localitățile infectate, lipsurile constatate anul trecut s'au completat în mare măsură; iar la Burdujeni și Galați (pe unde nu e permisă intrarea proveniențelor din localitățile infectate) încă din primăvara anului trecut s'au adus eluve pentru dezinfectarea cu formol sub presiune (Lautenschleger) și se fac construcțiuni de localuri speciale, necesare pentru buna funcționare a serviciului sanitar din aceste puncte.

Față de datele științifice expuse mai sus, fiind bine stabilit că vibrionul holerei se poate găsi în cantități destul de mari în intestinalele unui individ, fără să-i producă holeră, lucrurile putîndu-se limita la o mică deranjare a funcțiilor intestinului; fiind bine stabilit deasemenea că, din punct de vedere practic, acești anume indivizi în aparență sănătoși, dar purtători ai bacilului, sînt periculoși ca propagatori ai boalei, toate măsurile ce se iau nu pot garanta în mod matematic neimportarea holerei, dar desigur că reduc la minimum șansele importării și garantează nerăspîndirea boalei, limitarea ei la cîteva cazuri.

Atîta se poate face în împrejurările actuale, și se face.

20 Septembrie, 1908.

Dr. P. Cazacu

~~~~~

1) Vezi „Viața Romînească” No. 12 din 1907. Măsurile luate de Statul Român pentru a întîmpina invaziunea holerei din Rusia în cursul verii și toamnei anului 1907. Dr. Cazacu, Dr. Slătineanu.

Resignare

Am luptat, făr' de noroc,
Pentr' un vis de nemurire.
Aș fi vrut să am un loc
În a lumii amintire !

Astăzi nu mai pot lupta !
Oboseala mă cuprinde,
Și încet pe mintea mea
Vălul nopții se întinde.

Parcă nu mai pot gândi !....
Stau cu inima 'mpetrită
Și aștept doar s'a sfârși
Viața mea cea chinuită.

Vremea trece 'ncet și greu
În amara așteptare.....
Și de-acuma tot ce vreau
E odihnă și uitare !

Matilda Poni

Povestea cu Petrișor

Hanului celui mare de deasupra Siretului îi zicea odinioară *Hanul Aniței*. Acuma cade în risipă pe muncelul lui, la margine de drum părăsit; înaintea-vreme însă în fiecare seară era împresurat de focuri de popas. Iar noaptea, după ce căraușii se linișteaă, după ce tăciunii mureaă în spuză și ciniș se făceaă covrig sub chilne, cele trei ferestre zăbrelite luceaă încă, până tîrziu în straja a treia a nopții. Luminele lor parcă întindeaă fire vîl pe toate drumurile văii—spre drumeții întîrziați.

Într'un rînd, seara, Petrișor Dămian dela Cornul-Caprei era cu chef și sta în bătătura hanului, de vorbă cu căraușii. Își dusesese murgul la grajd, îi dăduse grăunțe,—ș'acuma ședea c'o mină 'n șold, cu cușma plesnită cam pe-o ureche. Petrișor, ca totdeauna, poposise pe la crucile drumurilor, și-î sticleaă ochii. Se uita din vreme în vreme, pe furiș, la hangiu, cînd îl vedea că-și scoate în prag capul mare cu obrazul plin de păr aspru.

«Măi frate! știți de ce-am venit eu aici, la hanul ista? zicea el cu oarecare fală. Eu aici n'am fost decînd sînt, dar a pus dracu' pe boeru' meu, pe boeru' nostru cel mare de la Cornul-Caprii, să poposască aici... Ș'a văzut pe hangia... Anița asta am auzit că-i năstrușnică muere... Ș'o păzește Ungurul de comedie, cu farmece și cu cîte drăcii sînt pe lume. Mă chiamă boeru'. Zice: Măi Petrișor, poți tu să duci o veste pînă la hanul cel mare?—Pot, stăpîne, zic. N'am fost acolo nici odată, da' o veste pot să duc.—Apoi, măi Petrișor, zice, du-te tu și vezi ce-î pe-acolo. Așî vrea, măi Petrișor, zice, să poposesc eu într'o noapte la hanul Aniței... da' să bagî seama la Ungur, măi Petrișor...—Da' ce-î cu Ungurul, stăpîne? zic.—Apoi cu Unguru-î bucluc mare, zice boerul,—da' tu vezi și intră în vorbă cu Anița... că a dat, măi Petrișor, mare alean peste sufletul meu...»

— Apoi, măi om bun, zice un moșneag dela foc, nu știu dacă-ți scoate-o în capete cu Mogoș».

Petrișor se îndreptă cu fudulie din șale :

«Cine-a spus vorba asta ? Apoi află, moșule, că eu am umblat multă țară și nu mă înfricoșez cu una, cu două... A spus boeru' să-i fac o slujbă, eu trebuie s'o fac... Boeru'-i om vechiū, care cunoaște la mueri, și dacă a pus el ochiul pe hangiță, apoi nu se ogoae nici în trei Stmbete !

— Bine, bine, zice moșneagul de la foc,—da' ai dumneata la știință că aici fierbe cazanul cel necurat ? Dumneata ești om tînăr, ce ști ? Îți puî cușma pe-o ureche și te duci fluerind ca vîntul... Noi știm mai multe... noi sintem, oameni de altădată...»

Petrișor își întoarse ochii spre ușa uriașă a hanului. Mogoș Ungurul nu se mai vedea ; șleahul se potolea și el se trăsese în întunericul lui. Iar în bățatură, sub plopil subțiri, la focurile care se zbăteau în întuneric, oamenii tăcură. Stăteau pe coaste și focul le rumenea fețele. Erau oameni nelămuriți, și fețe nelămurite ; și Petrișor Dămian privindu-i cu ochi turburați se simțea mai tare și mai cu curaj decît toți—deși din umbra neagră a hanului poate pîndea bărbatul hangiței...

«Eu nu mă tem de nimica ! zise el cu tărie. Și spre încredințare parcă, se așeză grecește, se trase mai aproape de focul moșneagului, aduse oala de vin la gură și sorbi cîteva înghițituri lungi. Tot îmi zice boerul : Măi Petrișor, tu ești om de ispravă, da' păcat că beî... Apoi aista, zic, vinul, îmi dă mie *coraj*... Și zice : Măi Petrișor băcte, om urît nu ești, și ai trecere la femei, da' păcat că beî... Apoi eu ts om fudul și puțin îmi pasă... De aceea, chiar beau eu vinul cu oala, ca să nu-mi pese... Da' eu, moșule, am auzit că-i strașnică muere Anița asta... Da' de Ungur de ce am eu a mă teme ? Eu nu mă tem de nimeni... Nici de farmecele lui nu mă tem !»

Moșneagul își aduse mîna pe lingă barbă și începu a da din deget :

«Măi creștinule, zice, nu vorbi fără cumpăt... Iaca, oamenii s'aū aciuat și ne-ascultă... Să-ți spun eu o istorie cu Ungurul și să vedem ce-ai să mă spui ? Asta s'a întîmplat acū trei ani... Iaca, așa stam într'o seară, aici, la focuri, sub plopil... și ca acumă focurile se potoleau, se potoleau, și pe urmă, odată, s'aū luminat ferestrele hanului... Iar oile Ungurului erau în dosul hanului... Poposiseră cu ele ciobani : i le aduceau de la munte. Și cum stam,—dintr'odată auzim clopotele sunînd și prind a se

frământa oile... Staă oleacă, iar sună un clopot, altă frământare... ș'aud ș'un behăit de jale... Văd pe baciă trecînd pe lîngă focuri, sue pragul, împinge ușa și zice așa cătră Ungur, acolo înăuntru:—Măi stăpîne, tare să frământă oile... Și Ungurul nu zise nîmica, cse, ascultă plîngerea oîi și bătaia clopotului, ș'odată își dă jos cojocelul din spate, și se pune pe dînsul cu pumnii și cu picioarele... Bătea în cojocel și suduia cumplit... Și numai ce prinde un om dintre cară a se văita: Valeă! valeă, jupîne Moșoș, nu mă omorî, că-ți dau laptele înapoi...—Tu ești? grăește Ungurul. Tu iaî mana oilor? Și se duce la carul Romînului... și-l găsește acolo... era un om mititel și slab... pusese ceaunul sub osia de dinapoi a carului, dăduse sfredel în osie, și curgea pe borta sfredelului laptele oilor... Apoi a dat el laptele înapoi și oile s'au potolit... da' el liniște n'a mai avut, că se tînguia prin somn, parcă-i fărma necuratul ciolanele... Și dimineața nici nu l-am mai văzut... Nici el nu mai era, nici carul... Da' dumneata ce crezi că dacă beî din oală, beî coraj? Poți să ai oricît coraj, cu necuratul nu te poți pune... Și pot să-ți spun că eu pe hangîță încă n'am văzut-o... Iaca, s'au aprins și luminile geamurilor...»

Focurile, sub plopi, mureaă,—și de la geamurile hanului curgeaă lumină spre întuneriturile văilor. Petrișor Dămian își dădu cușma pe ceafă și sorbi tot vinul din oală. Se uită spre oamenii carî se culcaseră cu capetele pe fin cusit, învâliți în sumane; nu vedea nimic lămurit; nici pe moșneagul ce-l povestise nu-l mai deosebea; se ridică în picioare, clătîindu-se ușor și se îndreptă spre han. Sfătuia încet: Aici nu-î lucru curat, fi-rește că nu-î lucru curat... Boeru' a văzut ziua pe hangîță și zice că-î Romîncă, iar de cum înserează ese un Ungur hangîu în loc de Anița ceia, cine-o fi... Ei, am să mă duc să spun boerului că aici nu-î lucru curat... Cum poate să fie aici lucru curat? La un han vechi și mare cît o cetate, nu-s lucrurile curate nicîdată... Se vedem ce-are să zică ciocoiul? că eu de temut nu mă tem...»

Cum păși lîngă prag, ușa grea se deschise și obrazul bărbar al hangîului i se puse dinaintea ochilor. Auzi glas gros:

«Mă rog, dumneata pleci la vreme așa de tîrzie?

— Plec, zice Petrișor Dămian, mă duc să spun boerului cum a fost...

— Faci rău că pleci la vreme de noapte...»

Petrișor s'a dus la grajd, și-a luat calul, l-a închingat fru-

mos, a încălecat ș'a pornit în buestru spre Cornul-Caprei. Într-o vreme însă s'a răzgândit. Se poate să fie ș'un hangiu, și-o hangiță, a zis el întru sine.—Trebuie să văd pe hangiță și să-i spun ce vrea boerul... Zice că-i strașnică muere! Să vedem... De Ungur nu prea am eu de ce mă teme.

Și-a întors calul,—a simțit o undă de lumină de pe muncel, de departe,—și a început a face lin drumul îndărăt, pe coama dealului. Apoi, într'un tîrziu, luminile dela trei geamuri, scurt, pieriră;—o perdea de neguri grele se întinse peste valea Siretului. Incet-incet apoi negurile se luminară, o lună roșie isvori din răsărit; ape scînteiau în depărtări, pădurile se lămureau pe zare ca dungă de cărbune; și călărețul mergea gînditor, pe murg, spre hanul Aniței, prin visul negurei.

Ajunse, la vreme tîrzie. Nu se mai simțea nimic în băta-tură. Legă calul de veriga de la scară. Apoi împinse ușa. Se împiedecă de prag și glasul lui Mogoș se auzi din lăuntru:

«Vra să zică te-ai întors dumneata...

— M'am întors,» răspunse Petrișor Dămian, și ușa se închise singură, fără zgomot.

Atunci slujitorul dela Cornul-Caprei văzu că obloanele odăii aceleia mari sînt închise. Focul ardea în vatră, și hangiul sta c'o friptură înaintea focului.

«Dacă ți-i foame, iaca, frige-ți și tu un pui...» vorbi Mogoș, fără să-și întoarcă obrazul bărbos.

Petrișor găsi o frigare; un pui sta pe o măsuță în lumină; îl puse în țapă, se apropiă liniștit de jar, răzîmă țigla de o cărămidă și începu să învîrtă.

«Bine, vorbi Petrișor, da' aici nu este una Anița? Zice că-i strașnică muere!...»

Hangiul nu răspunse... Dar flăcăul simți că fața bărboasă s'a întors. Ridică ochii și văzu pe Ungur cum îl privește neclintit. Nu simți însă spaimă. Își plecă privirile și văzu o broască mare în țigla hangiului.

«Aha! vra să zică tu ești frate cu diavolul din poveste....» grăi el, rîzînd, către Mogoș.

Hangiul nu răspunse, dar își ridică țigla și începu a bate cu grăsimea broaștei puiul din frigarea flăcăului.

«Măi Ungurule, caută-ți de treabă, zise Petrișor. Eu sînt un om care am călcat țară multă... și nu mă tem... Eu sîm om cu coraj... Pe mine m'a trimis boerul aici tocmai dela Cornul-Ca-

prei... Și tu-ți faci ris de mine și-mi spurci friptura? Ia să-ți ca-
uți de treabă, căci nu-s cel cu sfredelul și cu laptele...»

Hangiul bătu iar cu broasca lui în friptura slăcăului.

«De-acuma s'a isprăvit! zise îndrăjit slujitorul boeresc. Dea-
cuma îți crăp ochii, cum ți se cuvine!»

Și cum grăi, își încordă brațul și plesni scurt peste ochi
pe Mogoș. Ticălosul a gemut, a scăpat țigla și și-a pus palmele
peste pleoape... Ii picura stnge printre degete.

«Apoi îți arăt eu ție, scrișni Petrișor Dămian,—cu mine,
măi, nu merge!... Eu acū și țigla, dacă vreaū, ți-o vîr pe gît...
Da' cu tine nu mai am ce face... Mai bine stăi aici liniștit lîngă
vatră, că eu mă duc să-mi împlinesc slujba... Boerul mi-a dat o
poruncă și eu trebuie s'o îndeplinesc...»

Petrișor simți o aburire de vin, o suflare care venea pe
gura gîrliciului. Hangiul sta neclintit la pămînt, rumenit de ja-
rul din vatră. Trecu pe dinaintea gîrliciului deschis, pe lîngă
hangiū, și deschise ușa din fund. Ș'acolo erau obloanele puse,—
și trei lumînări de său ardeau într'un sfeșnic cu trei crengi. Anița
hangiului se ridică încet de pe divan, și Petrișor stătu în loc,
privind-o cu luare-aminte.

«Credeam că-l bărbatul... zise ea încet.

— Apoi uite cum e, vorbi bucuros Petrișor, îmi spune bo-
erul așa: Măi Petrișor, zice, eu am mare alean la inima mea...
Boerul nostru cel mare dela Cornul-Caprei... Este acolo, zice, la
hanul cel mare o hangiță, măi Petrișor... Așî vrea, zice, să po-
posesc într'o noapte la hanul acela... Da' bagă de seamă la Un-
gur, zice...»

Hangița zîmbi și Petrișor tăcu uimit:

«Măi bădiță Petrișor, zise ea, ce are a face Ungurul?...»

Slujbașul simțea că se dezmeticește. Tăcu un timp apoi
vorbi,—și despre Ungur nu-și mai aducea de loc aminte:

«Apoi eu să-ți spun dumnitale. Boerul îmi zice: Măi Pe-
trișor, tu ești om de ispravă zice, da' păcat că beî... Apoi, zic,
mie vinul îmi dă coraj!... Și-mi mai zice: Măi băete, om urît
nu ești și ai trecere la femei, da' păcat că beî... Apoi mie vinul
nu-mi face rău... Se risipește aburul lui ca pe Siret, cînd a eșit
luna... Da' boerul nu vra să știe, el nu vra să mă indulcesc...»

Hangița zîmbi și grăi iar:

«Măi bădiță Petrișor, ce are a face boerul?...»—

Pe cînd lucea luna pe negurile Siretului, eu vegheam lîngă

virșe, pe malul apei, cu oameni vechi. Hanul cel mare de deasupra Siretului își zugrăvea risipiturile sus, în pulberea de lumină. Și mă gîndeam că între zidurile acelea, multe trebuie să se fi petrecut odinioară. Așa am aflat cum a fost unul Petrișor care a trăit bine la hanul Aniței... Privind la han, am întrebat, — și oamenii de altădată mi-au povestit acestea, pe cînd tomnițele țîrîiau dulce în erburile luncii, în jurul nostru, în noaptea de August.

Mihail Sadoveanu

Contele L. N. Tolstoi

(Cu prilejul jubileului)

Serbătorirea jubileului lui Tolstoi a luat, în toată lumea civilizată, caracterul unei adevărate manifestări de solidaritate omenească, într-o mișcare de admirație pioasă, atât de vie, atât de unanimă, de care este dat să aibă parte numai puținii *aleși*, cu adevărat *oameni mari* sau *eroi*, cum le spune Carlyle.

În aceste împrejurări, datoria noastră față de cetitori ne impune o sarcină atât de grea, încât iau condeiul cu multă sfială.

Să vorbesc despre geniul *înfricoșător* al acestui artist, — geniu care îi asigură în istoria literaturii universale locul între cele două trei nume de glorie aproape divină, — Homer, Dante, Shakespeare?...

Zic — *înfricoșător*, fiindcă puterea aceasta de creațiune și sugestie îți inspiră în adevăr un fel de teroare mistică. George Brandes, mi se pare, spune undeva că, atunci când pentru întâia oară a văzut portretul lui Tolstoi, a fost cuprins de un fel de *groază*, atâtă putere aproape *elementară* radiază din expresia aspră a acestui chip de prooroc biblic...

Ca un demiurg, din adâncimile sufletului său Tolstoi crează o lume, și când te despați de un roman al lui, nu mai ești în stare să crezi că *n'ai trăit* împreună cu eroii lui, că nu-i cunoști personal, și nu te vei mai întâlni din nou cu ei...

Ne impresionează chiar *musa de creațiune*, dacă mă pot exprima așa. Tolstoi, nu numai știe ca nimene să facă să trăiască *mulțimile*, cari formează cadrul viu în care se desfășoară acțiunea romanului, dar, între eroii lui de avanscenă și mulțimea anonimă, dar plină de viață, din fund, el înșiră întotdeauna un popor întreg de tipuri și personaje, într-o perspectivă ce se pierde în infinit și se confundă pe nesimțite în masă.

Un neam, cu răbdarea caracteristică a neamului, a numărat în „Ana Karenin” peste 900 de tipuri, iar în „Războiul ori pace” stat desigur mii!... Și fiecare din aceste mii de tipuri, chiar când vă reține atențiunea numai un singur moment, e un om viu, cu sufletul lui deosebit, pe care îl simți și îl vezi întreg cu toate durerile și bucuriile lui, cu scăderile și momentele lui

de înălțare, și în *mediul lui natural*, care și el trăește: un țăran pe care îl încrucișezi în drum, un lacheu ce aduce o scrisoare, un ofițer ce trece pe stradă, trăesc, și cu ei trăește câmpul pe care se trudește țăranul, trăește strada sau toată curtea boierească, din cari pentru o clipă s'a desfăcut figura ofițerului sau a lacheului.

Prin această *masă de creațiune*, fiecare roman al „marelui scriitor al pământului rus”, cum îl numește Turgheniev pe Tolstoi, e în adevăr parcă o *lume întreagă*, un microcosm, în mijlocul căruia *simte* că trăește și cetitorul însuși.

Și impresiunea se întărește prin o magică *putere vizionară* a artistului: autorul descrie parcă numai ceea ce *vede*, ceea ce-i stă înaintea ochilor, și face și pe cetitor să *vadă* împreună cu el. Și pentru a provoca această sugestie, lui Tolstoi i-ajunge adesea un mic detaliu nelsemnat, un gest, pe lângă care oricine ar trece fără să-l bage în seamă, dar care aici servește să evoace deodată, cu o nespusă putere, cu un colorit de viață, toate experiențele *trăite*, făcînd să răsără înaintea noastră o scenă, ca și cum și noi am vedea-o cu ochii.

Recețiți, de pildă, în „Ana Karenin”, scena în care Stepan Oblonski, în timpul cît îl rade bărbierul, stă de vorbă, însă mai mult prin mimică și gesturi, *în oglindă*, cu Mateiu feciorul, care îi înțelege starea sufletească, îl compătimentește, deși respectul îl oprește să *vorbească* despre drama ce se petrece între boerul și doamna.

Aici prin cîteva trăsături, în aparență foarte simple,—cîteva mișcări, ca un deget ridicat, sau o clătinare din cap,—ni se redă toată atmosfera morală în care trăește familia Oblonski, se caracterizează însuși Stiva, locul ce ocupă în casă, etc.

Sau aduceți-vă aminte cum Levin, oprindu-se la un han, în drumu-i spre moșia lui Sviajski,—hangiu, deschizînd poarta, se dă în lături, *răzîmîndu-se de ea*, cu spatele, spre a lăsa trăsura să treacă. Un gest banal, pe care l'am văzut de o mie de ori,—cum învie deodată toată scena!...

Și în cadrul acesta, plin de culori și de viață, în care și animalele trăesc (nimene n'a reușit ca Tolstoi să ne facă să simțim până și sufletul dobitoacelor)—se mișcă, cu sutele, cu miile, personajele de avanscenă.

Și Tolstoi, ceea ce e caracteristic pentru realismul său, în fiecare moment știe să ne arate toată *complexitatea* sufletului omenesc;—eroii lui nu sînt nici-odată numai „răi” sau numai „buni”,—ci sufletul lor ni se înfățișează ca un veșnic joc de lumini și umbre, cum e și în realitate sufletul oricărui om viu. Și fiecare din ei, în coliziunile sale cu semenii, *are* și *n'are* dreptate, adică nici unul nu are desăvîrșită dreptate, și cu toții au mai mult sau puțin dreptate, din punctul lor de vedere, ca și în viață.

Amintiți-vă, de pildă, scena cînd Vronski și Levin sînt în fața tinerei Kiti Șcerbațki, pentru inima căreia se luptă.

Care romancier ar rezista aici ispitei, să nu ni-l prezinte

Într-o lumină mai favorabilă *pe cel ales*, și să nu-l caricaturizeze cît de puțin pe celălalt?

Tolstoi însă ne face să vedem slăbiciunile și calitățile fiecărui. Și Levin, pentru care are o vădită simpatie, ne pare chiar mai ridicul, iar Vronski, cu toată relativa lui sărăcie sufletească, iese cu mai multă demnitate din această încercare.

La Tolstoi, din acest punct de vedere, se poate spune, că nu există acea linie de demarcațiune tranșantă între tipurile „pozitive” și „negative”, pe care o veți găsi, de pildă, la oricare scriitor francez,—și nu vorbesc de romantici, dar chiar de cei mai naturaliști.

Mulțumită și acestei însușiri a talentului său, nu numai fiecare roman al lui Tolstoi e un microcosm, dar și sufletul fiecărui erou din romanele sale apare ca o lume întreagă, bogată, adîncă, nepătrunsă, infinită, care, în cele mai variate și complicate manifestări, rămîne veșnic o scînteie divină, o tremurare a aceluiași *suflet universal*, din care se desface, ca o individualizare trecătoare, și în care, la sfîrșit, e menită să se confunde.

Regret, că nu pot reproduce aici conversația lui Levin, îndrăgostit de Kiti, cu... un chelner dela otel, Egor, căruia el îi comunică ideile sale asupra amorului și a căsătoriei!...

Sau scena între această Kiti, *prințesă* Șcerbațki, căsătorită cu Levin, și amanta din mahala a fratelui acestuia Nicolai, o... „femeie pierdută“...

Și minunat e că Tolstoi reușește să exercite această putere magică asupra noastră, fără să aibă ceea ce se numește „stil“!

Cei ce nu-l pot ceti decît în traducere, nu cunosc decît pe un Tolstoi pieptănat și frizat, fiindcă este cu neputință ca un traducător să scrie înadins în acele fraze greoaie, înclîcite și adesea *gramatical necorecte*, în care scrie acest titan al literaturii. Un critic rus (N. C. Mihailovski) povestește undeva, cum un profesor de liceu s'a indignat de stilul neîngrijit și de necunoștința limbii a unui elev, care, pentru o „compoziție”, copiasese... cîteva pagini din Tolstoi.

În fața atîtor „literați”, lipsiți de gîndire și de orice sinceritate de sentiment, cari s'au urcat pe Parnas numai fiindcă scriu înaintea oglinzii, „cizelînd” cu trudă de ocaș „perioade frumoase”, cari nu numai cîntă, dar și dansează, se înșiră și se impletesc într-o iscusită horbotă sonoră,—Tolstoi parcă anume demonstrează că talentul nu constă în această choreografie stilistică, ci în puterea de sugestiune a ideilor și a imaginilor.

Și, curios, lipsa de stil *mărește* parcă aici puterea de sugestiune, fiindcă nu te poate interesa, și nici nu poți urmări *cum* scrie Tolstoi, ci numai *ce* scrie el; *autorul dispăre*, nu-și inter pune în fiecare moment personalitatea între cetitor și lumea descrisă, încît cetitorul parcă intră *el însuși* în această lume ce se desfășoară înaintea ochilor săi sufletești.

Și totuși, *în fond*, există un temperant de artist mai *personal*, mai *absorbant*, mai *dominant*?

•

Mă voiu opri puțin asupra acestei însușiri, intrucit nu pot urmări în aceste schițe fugitive analiza completă a operei lui Tolstoi, din punctul de vedere artistic, pentru care s'ar cere volume și altă competență.

De altfel, Tolstoi-artistul nu mai este discutat, el a știut să se impună și tuturor pontificilor, preoților, diaconilor și chiar psalților din templul „artei pure”,—deși nimene nu și-a bătut joc cu atîta cruzime de „arta pentru artă”, în teorie, și nimene în practică nu poate ilustra cu mai multă vigoare toată fantasma-goria și lipsa de sinceritate a luptei împotriva „tendențelor în artă”.

În adevăr, cu tot realismul său fără păreche în istoria literaturii, Tolstoi, nu numai subliniază la fiecare pas judecata sa morală asupra lucrurilor și oamenilor, nu numai revendică pentru sine ca artist, odată cu oglindirea credincioasă a vieții și a oamenilor, dreptul și datoria de a-i supune unei *aprecieri morale*, dreptul și datoria de a-i judeca și chiar a-i *pedepsi*, ceia ce s'ar putea încă împăca cu „tendenționismul” artistic, ci ajunge adesea chiar la *tezism*, adică încearcă să *dovedească* în opera sa anume *teorii istorice și etice*.

Astfel, în cel mai mare roman al său, „Războiu și pace”, Tolstoi, cum o spune el însuși, susține, în ce privește raporturile între *mulțime* și *eroi*, o teză contrară celei de care este legat numele lui Carlyle. În scopul acesta, vedem cum el întrerupe chiar povestirea, intercalînd disertațiuni teoretice în toată regula:

„Mișcarea popoarelor,—cetim în aceste disertațiuni imprăștiate „în diferite capitole,—nu e un rezultat al puterii, nici al activității „intelectuale (ale eroilor), cum cred istoricii, ci al activității *tuturor* (subliniat de Tolstoi, adică al *mulțimii*) oamenilor, cari participă la ea“...

„Eroul (șarul) e *un rob al istoriei*. Istoria, adică viața în „conștiință, obștească a mulțimii omenești, se folosește de fiecare „clipă din viața eroilor, ca de *o unealtă a scopurilor sale*“...

Eroii *nici nu știu ce fac*. Așa, de pildă în războiul din 1812:

„Dînd și acceptînd lupta de la Borodino, Cutuzov și Napoleon au lucrat *inconștient și stupid*. Iar istoricii, după fapt, „au inventat în urmă dovezile iscusit combinate ale prevederii „și genialității comandanților, cari, din toate uneltele inconștiente „ale evenimentelor istorice, au fost cele mai nevolnice și mai oarbe. „Anticii ne-au lăsat mustre de poeme eroice, în cari eroii formează tot interesul istoriei, iar noi tot nu ne putem deprinde că „pentru vremurile noastre asemenea istorie nu mai are nici un „sens“...

Războiul din 1812, urmează tot Tolstoi, n'a fost cîștigat de generali, și nici măcar de armata rusă, ci de... „mojiicii Carp și Vlas“, de masa anonimă a țaranilor ruși, care își ardeau satele și nu voiau să vîndă Francejilor fin, și duceau războiul de gue-rilla...

În legătură cu această teză, Tolstoi *judecă* personajele de avanscenă: Napoleon e zugrăvit ca un caraghioz, îngîmfat și sec, pentru care artistul nu cruță măcar epitete — ca bandit, inept, ignobil, mișel....

Amintiți-vă, de pildă, ilustrația tolstoiană a scenei dintre Napoleon și „un tînăr cazac“, descrisă de Thiers, în care marele artist rus rolul cazacului îl atribuie unui lacheu, bețiv, stricat, hoț, care însă, *conștient*, a știut să-și bată joc de marele împărat francez...

Sau ridicula situațiune a lui Napoleon, cînd, înainte de a intra în Moscova, așteaptă în zadar „deputațiunea boerilor“ și visează cum, pentru a cîștiga inimile sălbaticilor moscoviți, va scrie pe păreții instituțiilor de binefacere: „Casa mamei mele“...

Aceiași aversiune, ca și pentru Napoleon, Tolstoi o manifestează și pentru bărbații de stat și generali ruși, ca Speransky, Rastopcin, Miloradovici, Toll, etc., — acești „compozitori de dispozițiuni“, cum se exprimă el.

Și pentru ce li urăște și-i „pedepsește“? Tocmai, fiindcă încearcă, cu „dispozițiunile“ lor, să *conducă* istoria, pe cînd, *după* teză, nu pot fi decît jucăria ei:

„Oamenii aceștia, tîrîți de patimile lor, au fost *numai* executori orbi ai *cele* mai triste fatalități; ei însă se credeau eroi, și își închipuiau că ceea ce făceau e cel mai demn și nobil lucru“...

Și pentru cine are simpatie mai mare? Pentru un Bagration sau Dohturov, pe cari ni-i zugrăvește ca niște timpii, cari nu știu să lege două fraze, dar cari nu fac „dispoziții“, nu dau măcar ordine în timpul bătăliei, ci numai dau din cap la orice comunicare a aghiotanților; sau pentru Cutuzov, pe care tot el ni-l descrie ca pe un moșneag decăzut, ce știe numai să plîngă, să ofteze și să-și facă cruce, — dar se *supune providenței*, fără a se codi, și deci *execută voința ei*, care coincide cu voința poporului, cu *voința maselor*....

Și Tolstoi *polemizează* cu istoricilor ruși, cari nu vor să recunoască meritele acestor favoriți ai săi:

„Așa e soarta, — spune el, — nu a oamenilor mari, nu a unui *grand-homme*, pe cari nu-i recunoaște *geniul rus*, ci soarta acelor oameni rari, întotdeauna solitari, cari, *pătrunzînd voința Providenței*, îi supun voința lor personală... Pentru istoricii noștri însă, — e ciudat și grăoznic lucru, — un Napoleon, această *cea mai nălă unealtă* a istoriei, este un obiect de admirațiune și gloriificare, el este *grand*. Iar Cutuzov, acel om care prezintă pilda neobișnuită în istorie de abnegațiune și de conștiință în prezent a rostului viitor al unui eveniment, Cutuzov le pare ceva indefinit și nevrednic. Dar e greu să ne închipuim un personaj istoric, a cărui activitate să fie mai neclintit mereu îndreptată spre acelaș scop. Și e greu să ne închipuim un scop mai demn și care să *coincidă* mai mult cu voința unui *popor întreg*“...

În „Războiu și pace“ această teză joacă un rol atât de mare, încît vestitul strategian rus, defunctul general Dragomirov, s'a și simțit dator să scrie o *critică* a acestui roman din punctul de vedere... al adevăratei științe militare !...

Dar alături de teza de filozofie istorică susținută în „Războiu și pace“, tot în acest roman Tolstoi e însuflețit de un viu sentiment patriotic : el nu-și ascunde tendința de a preamări eroismul și dragostea de țară a poporului rus întreg și vrea să ne arate superioritatea neamului său față de cele „80 de limbi“ ce au năvălit în Rusia. Apostolul creștinismului de astăzi, nu numai *justifică* acolo toate cruzimele războiului de guerilla, dar însoțește descrierea scenelor crunte de răzbunare populară cu o ieșire polemică împotriva celor cari nu recunosc legitimitatea acestor mijloace de luptă (păstrez cit se poate construcția puțin gramaticală a originalului) :

„Ferice de poporul, care, nu ca Francezii în 1813, salutînd „după toate regulile artei cu grație și politeță, întorcînd spada „cu mînerul înainte, o transmite generosului învingător, ci ferice „de poporul care în clipa încercării, fără să întrebe despre aceea „cum după regulile au făcut alții în asemenea împrejurări, cu „simplicitate și ușor ridică cel dintău ciomag ce-i cade în mînă „și trage cu el până ce în sufletul său simțul de obidă și răz- „bunare nu va fi înlocuit de dispreț și milă“...

Și Tolstoi chiar afirmă însuși că aceste idei l'au îndemnat și l'au sprijinit în acei șese ani de muncă jertfită pentru „Războiu și pace“.

*

Nu mai pot consacra mult loc celorlalte opere literare ale lui Tolstoi.

În ce privește „Ana Carenin“, atitudinea lui față de despărțirea între soții Carenin, simpatia lui—nu pentru acel tip luminos de „etern feminin“, care este Ana, ci—tocmai pentru o ciupercă de cancelarie, ca bărbatul ei, sînt prea cunoscute, s'a vorbit prea mult despre ele, în legătură cu ideile lui Tolstoi asupra dragostei și a căsătoriei, pentru ca să mai insist aici asupra lor.

Un critic rus (d. Șestov), din atitudinea aceasta deduce chiar... acel *motto* din fruntea romanului : „A mea este răzbunarea și eu voi răsplăti“, trebuie interpretat ca revendicarea artistului *pentru el însuși* a dreptului de a „răzbuna și a răsplăti“ pe eroii săi !...

Dar nici din „Ana Carenin“ nu lipsesc și elemente *teziste* : în acest roman s'a afirmat pentru prima oară acea atitudine negativă față de orice *activitate publică*, care la Tolstoi a evoluat în urmă până la anarhismul lui creștinesc de astăzi.

Vă amintiți ședințele consiliului de miniștri, ale zemstvului, adunările nobilimii, alegerile, sau felul cum e descrisă activitatea lui Coznișev, Svaijski, etc. ? Cum Tolstoi caută să ne *dovedească* sterilitatea și inanitatea tuturor eforturilor în această direcție ? Și cum ne arată, ca o dovadă *ex contrario*, că pentru Levin viața n'a căpătat vr'un „sens,” decât din momentul când s'a hotărât să trăiască „numai pentru sine” ?

„Înainte,—scrie el, de pildă,—când Levin se silea să facă așa „ceva, care să facă bine pentru toți, pentru omenire, pentru „Rusia, pentru satul întreg, el băga de seamă că gândurile despre aceste erau plăcute, însă activitatea însăși era neorînduită, „și se reducea la nimic ; iar acum, când el, după căsătorie, a „început tot mai mult și mai mult să se *mărginească la viața „pentru sine*, era încredințat, că ea este cu mult mai cu spor „ca înainte, și ajunge tot mai mare și mai mare, deși nu mai „simte nici o bucurie la gândul despre activitatea lui“... Și viața lui „nu numai nu mai este lipsită de sens, *ca înainte*, dar are „un înțeles neîndoelnic de bine“...

În legătură cu această notă trebuie să relevăm aici și *individualismul* lui puternic, care ne va lămuri multe în încercările lui filozofice ulterioare,—individualism, care ajunge chiar, în prima fază, până la preamărirea morală a *egoismului*.

De sigur, țineți minte pe biata Sonia, din „Războiul și pace“ această delicată figură feciorelnică, plină de bunătate și de abnegațiune, cu care soarta a fost atât de nedreaptă : ea e silită să renunțe la căsătoria cu Nicolai Rostov, pe care îl iubește, și duce, la sfârșitul romanului, o viață obscură și chinuită de „rudă săracă“ în familia logodnicului de altă dată și a prinților Bezuhii.

Prin gura Natașei, Tolstoi o caracterizează astfel :

„Celui ce are, i se va mai da, iar de la cel ce n'are, se „va mai lua, ții minte (din evanghelie) ?—Întreabă Natașa pe conțesa Maria,—Sonia este cel ce nu are... Ea nu are, poate egoism, nu știu, însă de la ea se tot ia, și s'a tot luat. Cîteodată „mi-i grozav de milă de ea ; înainte eu tare vroiam ca Nicolas „să o ia de nevastă ; însă întotdeauna parcă presimțiam, că a- „ceasta nu va fi. Ea este o *floare stearpă* (cursivul lui Tolstoi), „ca la căpșuni“...

Cum vedeți, lipsa de egoism e aici pentru Tolstoi un *defect moral*, sau mai bine zis, o slăbiciune morală, o lipsă de putere vitală,—care condamnă la o viață *inutilă* !...

Și acest tip de „floare stearpă“, prin lipsa de egoism, reappare și în „Ana Karenin“ în tipul *Varencii*. Iar Levin, tipul cel mai iubit de Tolstoi (critica demult a stabilit că Levin din „Ana Karenin“ este *Tolstoi însuși* în acea epocă a vieții sale), în discuție cu Coznișev, spre a apăra indiferentismul său pentru interesele publice, afirmă că *el, ca moșier și nobil*, nu are nevoie nici de școli, nici de medici de plasă sau de moașe comunale, nici de judecătoria de pace, etc.—și încheie el : „motivul tuturor acțiunilor este interesul personal“—și nu se rușinează să aducă

și argumentul că pentru el, ca moșier, *țărâmul care știe carte e mai rău* . . .

Pentru cel ce a urmărit evoluția concepțiunilor lui Tolstoi asupra lumii și vieții, această tendință *individualistă* a marelui artist, din epoca dintâiu, e foarte semnificativă.

Și în micile capodopere din această fază a carierei sale artistice, veți găsi la Tolstoi același puternic tendenționism, care adesea se manifestă chiar exterior, prin *paralele* ce face între viața și moartea la diferite stări sociale, la diferite generații, sau chiar între oameni și animale : „Trei morți“, „Doi husari“, „Cazacii“, „Holstomier“, etc.

•

Dar în ce privește faza ulterioară, în cele din urmă două decenii, a creațiunii artistice a lui Tolstoi, nici orbul n'ar mai putea tăgădui tendenționismul ei pronunțat.

Și nu vorbesc de acele scrieri, cari,—ca „Sonata de Kreutzer“, de pildă,—sînt tot atîta opere de artă de mare valoare, cît și puternice mijloace de propagandă a credințelor și a teoriilor etice și religioase ale autorului.

Dar luați al treilea mare roman al lui Tolstoi : „Învierea“.

Aici artistul nu numai *judecă* pe eroii săi, și-i răsplătește *după merite*, dar ne și arată care este principiul său de clasificare a oamenilor în diferite categorii morale, care este criteriul său de *apreciere morală*.

„Toți oamenii,—scrie el,—trăesc și lucrează în parte după „gîndirea lor proprie, în parte după gîndirea *altora*. În aceea, în „ce măsură oamenii trăesc după ideile lor și în ce măsură după „ideile altora, constă una din deosebirile de căpetenie între oameni. Unii, în cele mai multe cazuri, se folosesc de ideile lor „ca de un joc al inteligenței... iar în actele lor se supun ideilor „străine—*obiceiului, tradițiunii, legii*; iar alții, socotind ideile „lor ca factorul principal al întregii lor activități, aproape întotdeauna se supun numai cerințelor rațiunii proprii, și numai din „cînd în cînd, și încă numai după o judecată critică, urmează „hotărîrile altora. Astfel de om era Simonson (un tip „pozitiv“). „El toate le cerceta, le hotăra după rațiunea lui; și cum hotăra, așa făcea“...

Un om superior moralmente este acela care nu „trăește după ideile altora“, primite de-a gata, ci, „după rațiunea și conștiința lui“.

Eroul romanului, Nehludov, a fost odată un om foarte moral, dar în urmă, „se strică“.

„Această grozavă schimbare—ne spune autorul,—s'a săvîrșit în el, fiindcă el a încetat să creadă sieși, și a început să „creadă altora, fiindcă e foarte greu să trăiești crezîndu-ți fie; „cînd crezi țieți, orice chestie trebuie să o hotărâști nu în folosul „eului tău animal, ce caută bucurii ușoare, ci aproape întotdeauna „împotriva lui; iar cînd crezi altora, n'ai ce hotărî, totul e ho-

„tărl: de mai înainte și întotdeauna e hotărît în folosul *eului* animal, împotriva celui sufletesc. Mai mult. Cîtă vreme Nehludov credea sieși, oamenii mereu îl condamnau, iar cînd a început să creadă altora, era numai lăudat de cei ce-l înconjurau“...

Și a căzut moralmente.

Și Tolstoi îi „pedepsește“ pe toți cei ce „cred altora“, și pe generalul Kriegsmuth, „plin de decorații“, care credea numai în „ordinile superiorilor“; și pe contele Cearsky, „ministru în disponibilitate, și om cu convingeri tari“, și anume, că fericirea consă „să vezi cit mai des și să vorbești cu personajele înalte de anbe sexe“; și pe judecătorii și procurorii curții cu juri, cari nu vor să știe decît de formele lor, etc. (Poate fi ceva mai caracteristic, din acest punct de vedere, și mai crud decît descrierea acelei ședinți în care s'a hotărît soarta Catii ?).

*

Tendințele operelor literare ale lui Tolstoi ies și mai mult în relief, cînd aceste opere sînt studiate paralel cu scrierile sale publicistice din epoca corespunzătoare.

Căci Tolstoi nu e publicist numai de cînd îl cunoaște străinătatea ca prooroc al unei religii noi: ci niciodată acest artist-cugetător nu s'a putut mărgini în sfera creațiunii artistice, c a căutat să-și propage ideile și ca publicist, în sensul strict al cuvîntului (într-o vreme scotea chiar o revistă anume în acest scop, acum mai bine de 40 ani).

Și pentru a urmări evoluțiunea filozofiei sau a religiunii „tolstoiste“, cum se spune în Rusia, operele sale de artă au tot atîtă importanță, dacă nu și mai mare, ca scrierile pur publicistice, fiindcă însuși Tolstoi parcă se încrede mai mult în acest *mîloc de propagandă*, prin care se coroborează activitatea publicistică propriu zisă.

Și cîtă vreme el susține, de pildă, că „unica misiune a femeii este de a naște, cit se poate mai mulți copii“, și că „femeia tînră care nu naște copii, e ca și un pămînt roditor acoperit de molz“, — eroinele lui sînt Kity, Dolly, sau Natașa, mame ideale. Iar înd ajunge să creadă că și căsătoria nu poate fi decît „un desfu“, el scrie „Sonata de Kreutzer“, iar eroina din „Învierea“, Cati, contractează cu Simonson o căsătorie platonice, „fictivă“, pentru „a trăi ca frați“...

Tolstoi astăzi, cîteodată, vorbește foarte aspru despre activitatea sa artistică din trecut. Aceasta însă, cum lămurește el însuși, numai fiindcă astăzi nu mai împărtășește *ideile* propagate în el căci pentru el arta, prin definiție, trebuie să servească scopurilor morale.

În recentul său studiu consacrat teoriei artei, alături de atîtea aradoxe, găsim una din cele mai frumoase definițiuni ale aei.

„A evoca în sine sentimentul ce-l avusese odată și, evocându-l în sine cu ajutorul mișcărilor, liniilor, culorilor, sunetelor, imaginilor, exprimate în cuvinte, a reda acest sentiment astfel, ca și alții să fie pătrunși de același sentiment: — Într-aceasta constă activitatea artistului. Artă este activitatea omenească care constă într-aceia că un om în mod conștient cu ajutorul unor semne exterioare transmite altora sentimente ce le are, iar alți oameni se *contagiază*, se sugerează de aceste sentimente, și le trăesc ei înșiși.“ Și în artă, adăogă Tolstoi: „esențialul nu este plăcerea, ci *este* un mijloc de comunicațiune între oameni, necesar pentru viață și pentru mișcarea spre binele individului și al omenirii,—mijloc de comunicațiune care li unește în aceleași sentimente“.

Tolstoi știe, și spune, că nu orice artă servește „binelui“, de aceia ar fi mai corect să susțină, nu că arta *este*, ci că *trebuie* să fie în serviciul „binelui“. În scrierile psihiatrilor și ale medicilor legiști se pot găsi multe dovezi, că operele de artă adesea îndeamnă la săvârșirea crimelor, și deci „servesc răului“. Precum Werther a provocat o epidemie de sinucideri, o operă *genială* de acest fel ar putea să provoace și o epidemie de crime groaznice.

În al doilea rând, o operă de artă are o putere de sugesțiune, și „servește ca mijloc de comunicațiune între oameni“, etc., tocmai mulțumită *plăcerii intense* pe care o cășunează, dei opoziția lui Tolstoi nu e exactă nici în această privință.

Cu aceste corectări, prindem toată adîncimea concepțiunii lui Tolstoi, cînd ne vorbește despre *rostul moral* al artei (Tolstoi, bine înțeles spune „*religios*“, fiindcă pentru dînsul orice moră se confundă cu religiunea):

„Întotdeauna și în orice societate omenească există o „conștiință religioasă (morală) a binelui și a răului, comună tuturor oamenilor din această societate, și această conștiință și determină *calitatea* sentimentelor exprimate în artă. Și de aceea la toate popoarele, întotdeauna, arta care exprimă sentimentele ce izvorăsc din conștiință religioasă (morală) comună a poporului a fost recunoscută de bună și încurajată; iar arta ce exprimă sentimente nepotrivite cu această conștiință religioasă (morală) a fost recunoscută de rea și tăgădită, contestată“...

Și, lăsînd la o parte exagerarea religioasă, se deosebește mult, în fond, formula lui Tolstoi de cele spuse în această privință de un „specialist“ ca Hennequin, de pildă?

Oricît ar lipsi, spune acesta, un criteriu sigur de aprăere a operelor de aceeași putere sugestivă, dar —

„Cărțile, statuile, tablourile, compozițiunile muzicală nu există singure într-o lume deșartă. Dacă e adevărat că iagiunile și sentimentele sugerate de aceste opere lasă în sufletul omului o urmă, ale căreia însușiri morale nu sînt indiferente pentru semenii săi; dacă e adevărat că aceste imagini sentimente înfrutesc asupra firii și puterii sufletești: din punct

„de vedere social nu se poate admite că toate operele de artă „au aceeași însemnătate pentru binele unei societăți, sau mai general al omenirii“. ¹⁾)

Și aici Hennequin citează cuvintele celebrului savant german Fechner, care încă acum 35 ani a formulat temeiurile teoretice ale „tendenționismului“ artistic, și,—față de varietatea de gusturi în diferite epoci, la diferite popoare, sau la diferite clase,—vorbește astfel despre norme de apreciere:

„Unul poate găsi frumos ceea ce altul exclude din sfera frumosului. Inșă nu orice ne place, *trebuie* să ne placă. Există „nu numai legi, cari de fapt guvernează diferitele gusturi, dar și „legi în sensul prescripțiunii (Forderungsgesetze), regulile ale bunului gust și, în consecință, pentru educațiunea gustului, cari „nu sînt în contradicere cu cele dintăiu, ci numai determină valoarea lor.“ ²⁾)

Cînd este vorba de această normă, e indiferent ce-ți place sau nu-ți place,—simplă chestie de gust,—ci are însemnătate numai dacă e *bine* că un lucru îți place sau nu-ți place, adică dacă acest gust corespunde *binelui, fericirii omenirii*. ³⁾)

Numai din acest punct de vedere putem aprecia, depildă, *valoarea morală* a esteticii Chinejilor, cari schilodesc picioarele femeilor lor, sau a acelor sălbateci ce-și străpung nasul sau buzele, pentru a purta diferite podoabe.

*

Astfel, atît *teoria*, cît și *practica* artistică a contelui Tolstoi, ne îndreptățesc să clasificăm pe acest mare artist, cel mai mare al vremurilor noastre, între campionii cei mai hotărîți și intransigenți ai „tendenționismului în artă“.

Și cu ce plăcere malițioasă mă gîndesc la tîmnia ce au ars în slava lui preoții și psalții templului „artei pure“..... Mai ales psalții, cari, în fudulia lor că pot „ține a isonul“ în strana templului, se cred cu deosebire chemați să apere „adevărurile eterne“ ale esteticii... schopenhaueriene...

* * *

Și totuși....

Oricît de unanimă a fost lumea civilizată în cinstirea genialului artist, care a îmbogățit literatura universală cu nestimate ca „Războiul și pace“ și „Ana Carenin“, totuși s'a auzit și o notă stridentă, și tocmai—în Rusia!

În țara lui, unde sinodul de mult a excomunicat pe *ereticul* Tolstoi, serbările au motivat o nouă manifestațiune dușmănoasă:

1) *Critique scientifique*, p. 207—8.

2) *Vorschule der Aesthetik* vol. I p. 16.

3) *Ibid.*, vol. I, p. 256.

Sinodul, prin „epistole apostolice“, stăruia pe lângă drept-credincioși să nu cadă în păcatul de a slăvi pe un „slujitor al Satanei“; autoritățile civile au căutat să reprime cu puterea „brațului secular“ toate manifestările de simpatie pentru acest „tulburător al ordinii publice“ și pentru ideile sale „subversive“; în Târițin, călugărul Ilidor, un fel de Savonarola „adevărat-rus“, a vestit poporului adunat în piață publică, că autorul „Învierii“ e—un antichrist; iar vestitul „făcător de minuni“, părintele Ioan din Kronstadt a avut tăria... creștinească să se roage lui Dumnezeu, în biserică, în mijlocul unui serviciu divin, ca atotputernicul să scurteze zilele acestui octogenar, ca să nu mai ducă în ispită sufletele nevinovate... Și această rugăciune a fost tipărită și trimisă spre a fi citită în toate bisericile Imperiului!...

Pe de altă parte, toate elementele progresiste din Rusia, împotriva tuturor prigonirilor clericale și oficiale, au manifestat cu multă căldură și jertfă de sine pentru „marele scriitor al pământului rus“; chiar un organ al socialiștilor-revoluționari,—extrema stîngă a revoluțiunii rusești,—a publicat în onoarea lui Tolstoi un articol entuziast datorit lui Vladimir Corolenco, un literat de frunte al generațiunii mai tinere.

Astfel, pe neașteptate, jubileul lui Tolstoi s'a transformat într-o *manifestație politică*; și Rusia de ieri și Rusia de mine a ținut să dea una din luptele lor pătimașe în jurul numelui pustnicului dela Iasnaia Poliana.

Pentru ce?

Il pot revendica revoluționarii ca pe unul dintre ai lor? Il pot privi „elementele de ordine“ ca pe un dușman?

Doar Tolstoi predică numai Evanghelia „adevărată“ și creștinismul „curat“ al bisericii primitive!

Ce e drept, autoritățile clericale și civile pot fi îndreptățite să privească cu neîncredere predica evangheliei „adevărata“ și a creștinismului primitiv.

Istoria cunoaște multe cazuri, cînd se ridică steagul revoluțiunii politice și sociale în numele Evangheliei și al creștinismului.

În veacul XVI, de pildă, Toma Muntzer în numele Evangheliei adevărate și a creștinismului primitiv a ridicat pe țărani din Turingia și Franconia, pentru a întemeia o republică democratică și a împărți moșiile nobililor.

Și Revoluția franceză din veacul XVIII cunoaște pe abatele Claude Fauchet, care, tot în numele Evangheliei și al „primului sans-culotte“, conducea poporul răzvrătit în asaltul Bastiliei și binecuvînta excele Teroarei împotriva „aristocraților“...

Există vre-o analogie între ei și contele Leon Tolstoi?

Dar de numele lui pentru toată lumea e legată propaganda „neîmpotrivirii“, și pe nimene Tolstoi n'a atacat cu mai multă violență ca pe revoluționari!

În toată mișcarea revoluționară, condusă de intelectuali și de lucrătorii de fabrică, el lansează chiar un apel „Cătră revoluționari“, în care acuză pe aceștia că provoacă un războiu civil,

— „pentru că un număr mic de indivizi, o infimă parte a poporului „a hotărât că, pentru a organiza mai bine ordinea publică, e nevoie să continue ședințele Dumei, sau ca ea să fie înlocuită de „o altă Dumă, aleasă prin sufragiul universal, secret, etc...”

„Afirmăți că lucrați astfel pentru binele poporului...”

„Dar poporul nu are nici o nevoie de voi; el totdeauna „v'a judecat, și vă judecă, încă, ca și pe ceilalți *paraziți*, cari, „într'un fel sau altul, îl lipsesc de rodul muncii sale și îi sînt o „sarcină grea.

„Priviți acest popor de țărani de o sută milioane, care, la „drept vorbind, singur reprezintă corpul Rusiei; dați-vă seamă „că voi toți: profesori, *muncitori de fabrică*, ingineri, medici, „ziariști, studenți, proprietari, veterinari, comercianți, advocați, „funcționari și lucrători ai căilor ferate, voi toți cari sînteți atît „de preocupați de binele poporului, voi nu sînteți decît *paraziți* „*rău-făcători ai acestui corp, că voi sugeți sîngele său, putre- „ziți deasupra lui și-i transmițeți putrejunia voastră*“¹⁾...

Vorbește altfel un Stolypin?..

E adevărat, Tostoi atacă și autocrația, însă, pentru el, toate formele de guvernămînt sînt *deopotrivă imorale*; ba în monarhie el vede parcă mai puțină imoralitate, fiindcă în ea nu este iremediabil imoral decît unul singur, monarhul, pe cînd în democrație, cu cît se lărgeste cercul de guvernanți, cu atît se întinde fatal și imoralitatea, fiindcă orice guvernare, *prin firea ei*, este imorală, pe cînd pentru cei guvernați formele politice sînt indiferente pentru salvarea sufletului, și în același timp nu numai orice împotrivire violentă e necompatibilă cu morala, dar orîșice luptă politică activă, și chiar orice activitate publică, *este un păcat*.

Într'o epocă revoluționară poate fi ceva mai comod pentru *guvernauți* decît o asemenea atitudine?

Cu atît mai mult că Leon Tolstoi n'are stofă de om popular; nu numai că întotdeauna a avut foarte puțini discipoli, care să-l urmeze în toate peripețiile apostolatului său patetic, dar, prin firea lui, el este foarte puțin „magnetic“, cum spun Americanii, și chiar puțin simpatic în relațiile personale, încît eventualitatea unui prozelitism mai larg este exclusă și pentru viitor.

Omul acesta aproape în fiecare an descopere un alt adevăr absolut, și se căește în fața norodului de rătăcirile de ieri. Cînd spune că „nu poate trăi“, cîtă vreme în cartierele populare din Moscva e adunată atîta mizerie, și predică o cruciată filantropică; cînd „i se lămurește“ că filantropia e neputincioasă de a vindeca mizeriile orașelor și că el a găsit soluțiunea „pentru sine“, prin „așezarea pe pămînt“, făcînd ciubote sau tăind lemne și cosind iarbă împreună cu argații săi; cînd publică reviste pedagogice, deschide școli, în cari el însuși predă copiilor de țărani aritmetica și gramatica; cînd tăgăduiește folosul școalelor și tuturor științelor; cînd se indignează împotriva femeilor, cari nu fac

1) *La révolution russe* (trad. E. H. Kaminsky). p. 218—219.

destui copii; cînd blastămă orice legătură trupească și predică abstenența absolută... În fiecare moment cu pasiune și cu smerenie își mărturisește rătăcirile și păcatele de ieri, dar în fiecare moment vorbește ca un om căruia i s'a desvălit înșirșit adevărul întreg și desăvîrșit, și-și bate joc de „toți învățații și filozofii” cari, în „prostia și ignoranța lor”, nu sînt în stare să pătrundă acest adevăr,—pe care mine tot el va defaima ca o supremă rătăcire și crasă imoralitate; și totuși „toți filozofii și învățații” rămîn sub stigmatul disprețului său, și el nu poate trata de egali ai săi, decît doar pe Confucius, Buda și Crist...

Și cu toată predica lui înflăcărată, apostolatul noii religii, sau al noilor religii consecutive, se acomodează ciudat cu exigențele și condițiunile de viață ale unui mare boer: până la vîrsta de 33 ani Tolstoi rămîne *proprietar de robi*, cari se emancipează de guvern odată și în condițiuni tot atît de prielnice ca și la ceilalți boeri; soluțiunea groazniciei probleme sociale și morale, Tolstoi reușește să o găsească fără să renunțe la latifundiile sale, și cînd „se așază pe pămînt”, se așază cu multă prudență, rămîne în castelul său strămoșesc, dar poartă, în adevăr, sucman și opinci, și practică sportul foarte igienic al muncii fizice. Evanghelia îl îndeamnă să ajute pe aproapele său, dar el descopere că „banul este ochiul dracului” și, deci, veniturile latifundiilor sale nu sînt primejduite, și colaborarea sa la reviste se plătește cîte o sută de ruble pagina, și din edițiile nouă ale operelor sale, care urmează cu o repegiune vertiginoasă una după alta, nu se poate cumpăra un volum separat (încît un biet intelectual, pentru a avea cîteva coale, ce nu se află în edițiile anterioare, e silit să plătească prețul ediției întregi, și foarte scump...); părinte al unei familii numeroase, la vîrsta de aproape 70 ani poate avea încă odată bucuria de tată, dar cînd Benjaminul său e încă la sînul doicii, el află cu oroare că s'a înșelat în privința sfințeniei căsătoriei și a datoriei „de a avea cît mai mulți copii”, și predică abstenența,—cînd ea pentru dînsul nu mai este o virtute...

Ceea ce nu-l împedică, la vestirea fiecărui adevăr nou, să-și desvălească fără cruțare acele porniri egoiste, cari l'au împiedicat să vadă acest adevăr până acum și, în amărăciunea căinții, să găsească noi puteri pentru a lovi în religiunea falsă, în morala falsă, în știința falsă, în arta falsă a.... „tuturor filozofilor și învățaților....”

În nevoia urgentă de a lovi imediat, fără întîrziere, în rătăcirile sale „de până acum”, și cari urmează a fi rătăcirile *altora*, nu ține seamă de durerile sau nădejtile concetățenilor săi: în toiul reacțiunii sub Alexandru III, Tolstoi atacă cu violență imorala „împotrivire la rău”, și contribuie, cel puțin tot atîta cît și ocna și furcile, la înăbușirea, timp de zece ani, a tuturor aspirațiunilor progresiste și la descurajarea ce cuprinsese atunci societatea întreagă; în momentul cînd ministrul Deleanov închidea școlile, îngreuiua accesul în licee și universități, desființa aproape toată instrucția pentru fete,—iată că și Tolstoi denunță „știința falsă” și

tăgăduiește că femeia ar avea nevoie de altă învățătură decât Evanghelia; cînd Rusia întreagă tremura pentru viața primei Dume, dela care nădăjduia cel puțin începutul unor vremuri mai bune, puțința unei desvoltări normale, iar guvernul căuta un pretext pentru a înăduși în fașă aceste speranțe, Tolstoi pecetluia „Duma“ ca „ridiculă, odioasă și desgustătoare....“

Și totuși.... progresiștii și revoluționarii îl slăvesc pe Tolstoi, iar sinodul îl afurisește, și guvernul ia măsuri represive împotriva organizatorilor serbărilor jubilar.

E un coșmar?

Nu, și revoluționarii și guvernul au temeiurile lor.

Tolstoi e un moralist pur, pentru care formele exterioare de viață sînt indiferente, și un raționalist rectiliniar, care nu vrea să-știe de rezistența ce opun realizării unei idei înconștientul și suptăvuirile istorice, intrupate în instituții tradiționale.

Exclusivismul moralist duce întotdeauna la un fel de daltonism în ce privește însemnătatea, chiar din punctul de vedere moral, a instituțiunilor, a condițiunilor sociale și politice.

Nimic nu e mai ușor astfel, decât a „răsturna filosofia“ lui Tolstoi, sau de a releva toate contrazicerile lui,—și de atîta vreme profesorii de filozofie și retorică, sau chiar și de geografie, se îndeletnicesc cu solemnitate să „distrugă“ pe Tolstoi,—dar fără rezultate apreciable.

În cartea despre Revoluțiune, de pildă, Tolstoi, în apelul către țărani, le spune acestora: nu vă răsculați, dar opuneți rezistența pasivă guvernului și legilor sale, *refuzați-i recruții și plata impozitelor*,—și *oricărui* guvern, monarhic, constituțional sau revoluționar. Dar chiar în *aceiași carte*, în altă parte, după ce-și bate joc de toate proiectele de reformă agrară, propovăduiește soluțiunea lui Henry George,—*impozitul unic* pe proprietatea funciară, până la absorbirea integrală a rentei.

Pe de o parte, idealul lui Bacunin: o societate *fără legi, fără impozite, fără guvern*, într'un cuvînt *fără stat*, în care Rusia s'ar disolva într'un conglomerat fără coheziune de mari comune țărănești,—pe de altă parte, o reformă agrară, bazată pe o *reformă de impozite*, și care presupune un *stat*, și încă *centralizat*!...

Dacă succesul propagandei anarhistului mistic din Iasnaia Poliana ar fi atînat numai de consecvența logică și sistematizarea gîndirii, de mult, desigur, n'am mai fi auzit despre Tolstoi —apostolul creștinismului „primitiv“.

Dar nu acolo este izvorul puterii sale. Soluțiile practice ale diferitelor probleme propuse de el interesează foarte puțin lumea admiratorilor săi, și chiar pe Tolstoi însuși, care le schimbă cu o dezinvoltură uimitoare dintr'o zi într'alta.

Sînt indeferente pentru cei dintăiu aceste soluții, fiindcă irealizabilitatea lor și nepotrivirea cu relele ce pretind a vindeca e vădită pentru cel mai mărginit și mai solemn profesor de filozofie sau retorică; sînt indeferente și pentru Tolstoi însuși, fiind-

că, în fond, el nu predică decât *renovarea morală*, ce trebuie să-și vîrșită înainte de toate în sufletul fiecărui om *individual*, și poate fi urmărită *oricare ar fi formele exterioare de viață*; și odată ce *această* renovare e urmărită, ce-i pasă lui de toate soluțiunile, dacă sînt sau nu realizabile, ce-i pasă chiar de viitorul Rusiei, sau chiar al omenirii întregi?

Practica anarhismului creștinesc primejduiește existența Rusiei, ca stat?

Dar, spune el țăranilor: „Acest conglomerat numit Rusia, „departe de a fi necesar vouă, muncitorii ruși, constituie toc- „mai una din cauzele principale ale nenorocirilor voastre“!.....

Prin desființarea căsătoriei, prin abstenența absolută s'ar pune capăt genului omenesc?

Dar „pieirea genului omenesc nu este o idee nouă pentru „lumea de azi, ci pentru oamenii religioși ea este o dogmă a „credinței, iar pentru oamenii de știință—deducțiunea necesară din „toate observațiunile relative la răcirca treptată a soarelui“!...

Pentru ce nu?

Viața de Stat?

Dar în ea „moralitatea cade tot mai jos și mai jos, și eroi „ai vremurilor noastre ajung tot cei mai depravați ca diferiții: „Danton, Marat, Napoleon, Talleyrand, Bismark“....

Filozofia și știința?

O aberațiune și perversitate morală, de la Platon, Aristotel până la Kant, Spencer sau Darwin, cu sociologia lor, care nu are altă menire, decât a justifica ticăloșiile vieții, cu „chiurasate, telegrafe, boambe, fotografie, căi ferate și electrice și atâtea alte invențiuni stupide și pernicioase“...

Arta?

Dar numai criticii ignoranți și stricați se pot extazia „de „creațiunile grosolane, barbare și adesea stupide ale anticilor ca „Sofocle, Euripid, Eschile și mai ales Aristofan; sau ale „celor noi—ca Dante, Tasso, Milton, Shakespeare: în pictură de „întreg Rafael, de întreg Michel-Angel cu absurda lui *Judecata din urmă*; în muzică de tot Bach, de tot Beethoven“....

Aceste violențe ne aduc aminte imprecațiunile superbe ale proorocilor noștri naționali, pe cari cu atîta profuziune li produce pămîntul țării noastre, dar, lăsînd chiar la o parte toată distanța între vre-un profet de suburbie și o glorie mondială ca a lui Tolstoi, care va trăi și cînd de la toate cele 150 milioane de locuitori ai Rusiei nu va rămînea decât o vagă amintire; lăsînd la o parte că Tolstoi nu se cruță nici pe sine („Sînt cel mai „corupt și mai rătăcit dintre toți“... „Sînt vinovat și mizerabil, și merit disprețul obșteșc“.....):—în fond, pentru Tolstoi, toate vehemențele acestea nu sînt decât pentru a apela de la toate *autoritățile exterioare* la forul suprem al *rațiunii și conștiinței individuale*.

Vă aduceți aminte: în „Înviere“ oamenii morali sînt accia, cari cred sîși și trăesc după rațiunea și conștiința lor, iar cei imorali „cred altora“ și se supun hotărîrilor străine, „obiceiurilor, tradițiunilor, legilor“.

Credința în sine, judecata vieții și a acțiunilor omenești nu după „autorități recunoscute“, ci după rațiunea și conștiința proprie,—e singura cale de mîntuire.

Tolstoi nu face excepții, în realitate, nici măcar pentru Confucius, Buda sau Crist: deși vorbește cu multă venerațiune despre ei, însă îi tălmăcește și-i cerne, după cum îi dictează conștiința și rațiunea lui.

Aici e taina puterii lui magice asupra sufletelor.

Făcînd apel la conștiința și rațiunea fiecăruia, el supune unei critice acerbe și îndrăznețe toate „autoritățile, obiceiurile, tradițiunile, legile“,—și oricît de nesistematică, oricît de puțin consecventă și șovăitoare e gîndirea lui, în construcțiunile lui teoretice *pozitive*, logica lui e de aramă, și implacabilă în *puterea-i distructivă*.

Nici un nihilist, nici cel mai feroce anarhist, un Max Stirner, un Bacunin sau un Kropotkin, în negațiunea lor, nu merg pînă la consecințele la cari adesea,—*în numele creștinismului!*—ajunge aristocratul și visătorul blajin din Iasnaia Poliana....

Toate temeliile vieții noastre morale și sociale,—statul, biserica, familia, proprietatea,—toate ideile curente de patriotism, de moralitate, de onoare, de justiție; filosofia și știința oficială, arta noastră dominantă :—toate sînt zguduite sub loviturile nemiloase ale analizei sale.

Rupînd fără cruțare vîlul convențiunilor și prejudecăților egoiste, în dosul căruia vegetează conștiința adormită a „vieții noastre civilizate“ atît de mult urîtă de el, dezgolind toată putrejunea, toată nedreptatea, toată imoralitatea și fătărnicia acestei vieți,—Tolstoi ne aruncă acel strigăt de indignare și durere :

„Așa nu se poate, nu se poate, nu se poate trăi!“...

Dar cum să trăim?

Din nenorocire, răspunsul, sau mai bine zis răspunsurile variate și contrazicătoare ce ni le dă, nu ne pot lumina în această privință...

Rețetele, rînd pe rînd propuse de apostolul Noii Evanghelii, în adevăr, nu pot satisface pe nimene, nu-l satisfac nici pe el însuși, și de aceea, în febrila zvîrcolire a unui cuget neastîmpărat, se aruncă de la un panaceu la altul...

Nici o societate nu poate trăi pe temeliile pe cari voește să o așeze Tolstoi, iar putrejunea celor vechi nu mai este acceptabilă pentru conștiința deșteptată din amorțirea-i egoistă....

În astfel de epoci de tranziție, cînd au murit vechii zei, cînd s'au stîns vechile credințe, iar zorile unui nou ideal nu s'au aprins încă,—conștiințele obtuze și voințele timide fac apel la jandarmi...

Dar nu învie morții, nici zeii morți, nici credințele stînsese....

Templul părăsit, altarul profanat în jurul căruia închinătorii se adună numai prin puterea „brațului secular“,—nu pot servi de temelie vieții morale.

O societate, care ajunge în această stare morală, sau piere, se descompune, sau *caută și găsește* alte temelii pentru viața

ei morală, *pe cari să le poată primi rațiunea și conștiința ei trezită.*

Truda și lupta unui Iulian Apostatul veșnic vor fi zădarnice...

Moșii să îngroape dar pe morți...

De aici, puteți înțelege rolul adevărat al propagandei tolstoiene.

Nimene nu aude chemările lui patetice la „viața așezată pe pământ“, nu-și însușește „regula de nepotrivire“, nu-l urmează pe calea ispășirii prin abținerea, nu primește formula lui de reformă agrară, nici celelalte îndrumări variate spre rezolvirea crizei actuale.

Dar groaznicile-i asalturi împotriva tuturor „autorităților, obiceiurilor, tradițiilor, legilor“, toată critica-i distructivă, *servește numai operei revoluționare*, și glasul său profetic pătrunde în sfere, face să se cutremure în mustrea de cuget inimile, inaccesibile propagandei revoluționare obișnuite și... impune revoluțiunea, ca o cerință, ca un imperativ categoric al rațiunii și al conștiinței morale...

Așa dar, cu toată lupta-i nepregetată, de lungi decenii, *împotriva revoluțiunii*, Tolstoi, de sigur, contribuie și el, și în măsură uriașă, la îngrămădirea acelor forțe distructive, a căror exploziune amenință să dărâme în curând vechiul edificiu al Sfintei Rusii, pravoslavnice, țariste și feudale. Dar, tot așa de sigur, zbușcimentul lui căutare a cărărilor nouă nu găsește răsunet, și, din tot sistemul anarhismului său creștin și rural, nici o pietricică nu e menită să servească la reclădirea din dărămături a Rusiei de mîne...

Destinul aruncă astfel o lumină tragică asupra acestui chip aspru și *înfricoșător* de prooroc biblic.

Și dînd una din luptele lor pătimase în jurul numelui acestui anahoret scribit, retras în „pustie“ de oroarea războiului civil,—elementele revoluționare și autoritățile clericale și civile ne dau dovada că au putut ceti adevărul în cartea destinului...

* * *

Și mă gîndesc, iarăși, *unde* a fost arsă tămălia înaintea acestor icoane titanice de răsărit, în numele *rațiunii și al conștiinței morale*, împotriva tuturor convențiilor și prejudecăților egoiste!...

Ce noroc pentru omenire, glasul rațiunii și al conștiinței nu poate fi înăbușit nici de stilistica crohmită a superbilor „autorități“ de clopotniță, nici de gîngăvirea nearticulată și nevolnică a profeților de suburbie, nici de... mîrșiturile de sub porți...

C. Șarcăleanu

Cronica Artistică

„Învățământul artelor frumoase“

În numărul de Mai al revistei „*Convorbiri Literare*“ d. Pangrati se ocupă de noua organizare a învățământului artistic, făcînd unele aprecieri care trebuiesc cît mai mult relevate și discutate, mai cu seamă că și d-sa recunoaște că discuțiunea „nu trebuie să se oprească aci“. Observațiunile d-lui Pangrati sînt întrunite în trei capitole corespunzătoare celor trei principale modificări aduse vechiului regulament al Școalelor de Arte Frumoase și care sînt : a) Despărțirea arhitecturii de școlile de Arte frumoase, b) Arta decorativă în școlile de Arte frumoase și c) Secțiunea normală pentru maeștrii de desen secundar. Nu credem lipsit de interes de a urmări aici concluziunile la care ajunge d. Pangrati, atunci cînd dezvoltă, cu neobișnuită competență, chestiunile enunțate mai sus.

Cu privire la prima chestiune, despărțirea arhitecturii de școlile de arte frumoase, aceasta rămîne pe planul al doilea, cînd e vorba de rezultatul final la care tinde organizarea învățământului arhitecturii în primul rînd. Ca folos practic, pentru această artă puțin importă dacă Arhitectura e alipită pe lingă școli politehnice sau școli de Bele-Arte, dacă „Vederile Universităților“ au permis alipirea arhitecturii la învățământul universitar, sau înșfîșit dacă școala de arhitectură ființează cu o organizație aparte. Chestiunea cîștigă în importanță însă atunci, cînd o raportăm la restul învățământului artistic. Ar fi fost bine pentru pictori, sculptori și decoratori, dacă arhitectura făcea corp cu secțiunile de pictură, sculptură și artă decorativă. Ar fi să cădem în exclamațiuni stereotipe apreciînd folosul pe care l-ar avea aceste din urmă arte, dacă pe lingă ele s'ar alipi învățământul arhitecturii. D. Pangrati însuși mărturisește că școala de Arte frumoase din Paris e organizată în acest fel tocmai pentru a permite ca elevii pictori și sculptori să profite de luminile unei arte, care pentru anumite considerațiuni trebuie să fie considerată de interes general. Nu-i locul aci să arătăm care anume sînt aceste considerațiuni. În trecut numai voi spune că, atunci cînd în arhitectură so-

cietatea noastră va vedea mai mult decît o meserie sau, sub raportul estetic, încă un prilej de desfătare a ochiului, atunci numai se va fi înțeles rolul arhitecturii.

Să trecem însă la chestiune. Dacă încă soclul statuelor, decorațiunea din tablouri și în general aspectul întreg al operelor de pictură și sculptură care apar la noi sînt incomplete, false sau banale, e tocmai pentru că cunoștințele arhitectonice au rămas departe de cultura artistică a pictorilor și sculptorilor, care, cînd au de a face cu arhitectura, nu știu să o scoată la capăt. Vorbim bine n'nteles de arhitectura cu rol complementar. Dar răul e și mai adînc: De cite ori nu am văzut artiști de ai noștri că rămîn jenați în fața unei opere de arhitectură, pe care sînt incapabili să o guste; aceasta e și cauza poate pentru care cei mai mulți din stîpîndiștii noștri asimilează atît de puțin în voiajurile ce le fac prin țări străine.

În ceea ce privește folosul ce l'ar trage arhitecției din această învățare cu pictorii și sculptorii, aceasta, după cum am mai spus, rămîne pe planul al doilea. Puțină acuarelă, un desen ornamental, un modelaj, acestea sînt prevăzute și în programa școalei de arhitectură; cel mult apropierea pictorului ar putea înfruri asupra cunoștințelor arhitectului în sensul unor aprecieri mai juste ce arhitectul le-ar avea de făcut asupra operelor de pictură. Nu odată am văzut arhitecți, care judecă picturile numai după efectul mai mult sau mai puțin just al perspectivei. Dar aceasta e o chestiune de puțină importanță. În rezumat chestiunea aceasta s'a rezolvat și s'a rezolvat în bine datorită d-lui Pangrati, care a propus—și propunerea a fost admisă—ca pe lingă școlile de Arte frumoase să se prevadă „un curs de elemente de arhitectură pentru pictori și sculptori“.

Înainte de a trece la arta decorativă, să ne oprim puțin la un punct nou în organizarea școlilor de Arte frumoase, așa numita *secțiune comună*. Noul program prevede, pentru orice candidat înscris pentru una dintre cele patru sau cinci secțiuni ale școalei de Arte frumoase, un curs inferior de doi ani, comun tuturilor noilor înscrîși în secțiunile școalei, după absolvirea căruia elevul trece în „cursul superior“, adică la specialitatea pentru care e înscris în școală. Durata acestui curs obligator pentru cine se devotează învățămîntului artelor, este, după cum am arătat, de doi ani. Dar ce se învață la acest curs? Desigur primele noțiuni de desen, de geometrie liniară și în spațiu precum și cunoștințele imediat indispensabile pentru a te îndruma în cariera artelor, care începe de drept în cursul superior. Dar aceste cunoștințe elevul le-a căpătat deja din liceu, căci altfel nu mai înțelegem rostul acelor maeștri, secundari pe care d. Pangrati îi dorește și uneori îi crede atît de bine pregătiți pentru a preda învățămîntul desenului în licee și gimnazii. Insuși d. Pangrati a cerut ca condițiunile de înscriere să prevadă diploma de 7 clase secundare pentru candidat. Cu învățătura și metoda ce se pregătește a

se da unui maestru secundar, pentruca acesta să fie la înălțimea misiunii lui, e de sperat că liceanul venit să se înscrie la școala de Arte frumoase, va fi fost deja stăpîn pe cunoștințele cerute în această secțiune pregătitoare. Atunci pentruce să mai încărcăm cu doi ani, anii de studii ai unui artist, sau, mai bine, care e necesitatea imperioasă a acestui curs inferior? Ori cu acei 7 ani de liceu elevul, care se zice că a învățat două ore pe săptămînă desenul, nu și-a putut asimila nimic din învățătura acestei, să-i zicem *dexterității*, și atunci nici un curs pregătitor, ca cel de care e vorba, nu îl va face apt de a înțelege rostul artei căreia se devotează, ori din contra elevul și-a însușit elementele pregătitoare la care a fost bine inițiat de un maestru admirabil de pregătitor pentru această misiune de *Secțiunea Normală pentru maeștrii de desen secundar* și atunci ce va mai învăța în „cursul inferior”? Față de propunerea d-lui Pangrati, care pretinde liceul întreg pentru un candidat la înscrierea sa în învățămîntul artelor frumoase, această chestiune a cursului inferior e o reformă care nu-și are justificarea. E un curs, despre care, dacă nu se poate zice că e de prisos, nu corespunde însă unei necesități. Elevul, care după cele arătate, nu mai e permis a-l crede novice, e drept să urmeze deadreptul unul din cursurile școlii, pictură, sculptură, gravură sau arta decorativă. Dar s'a părăsit ideia preconizată de d. Pangrati, de a cere 7 ani de liceu unui elev care voește a îmbrățișa cariera artelor. Studiile candidatului s'au fixat la cele căpătate în cele 4 clase de liceu. Chiar așa, ținînd samă—să notăm aceasta—că elevul a fost bine pregătît de un maestru secundar trecut printr'o școală specială de profesori de desen, am putea judeca de suficientă pregătirea elevului pentru învățămîntul artelor. E acest curs inferior un fel de *stagiu*, care în cazul de față își are locul mai mult la urma studiilor decît la începutul lor. Numai un singur fapt ar putea justifica acest curs comun: acela că, pe lîngă cei înscriși în condițiunile permise, se strecoară și individualități fără de nici o pregătire școlară, care uneori, fericită și rară excepție, dovedesc aptitudini pentru învățămîntul artelor. Vom mai discuta însă această chestiune, atunci cînd va veni vorba despre maeștrii de desen.

Acum să trecem la organizația secțiunii decorative.

Această secțiune, una din cele patru din cursul superior, e menită să dea bunii decoratori, artiști, care, după cum dă a înțelege proiectul, sînt însărcinați să întocmească desenhuri, compozițiuni decorative, motive pentru artele industriale. În această privință proiectul prevede clar că: „lucrările practice, adică lucrările de artă aplicată, se vor executa în atelierele școalelor superioare de arte și meserii și ale școalelor profesionale”. Aceasta e foarte nimerit. Mai tirziu bine 'nțeleș, cînd statul se va gîndi la mari așezăminte industriale, care vor fi pentru noi cea ce era sau este un *Etablissement des Gobelins* în Franța, înființat și dirijat la

început de pictorul Lebrun ¹⁾, lucrările decorative vor fi una cu atelierelor unde se vor executa aceste lucrări. Dar aceasta cade într'o ordine de idei, care deși, în legătură cu chestiunea ce ne preocupă, își va avea oportunitatea mai târziu. Cu privire la aceasta d. Pangrati crede a vedea o confuzie în proiectul întocmit. D-sa, cunoscînd că arta decorativă cuprinde numeroase specialități industriale, zice că n'ar putea fi vorba de „a îngloba toate aceste specialități în școlile de Arte frumoase”, și mai departe că „arta decorativă profesională trebuie organizată deosebit”, deoarece în școlile de Arte frumoase nu pot intra, decît decorațiunea picturală și sculpturală. Bine 'nțeleș că da; dar proiectul nici nu pomeniște de așa ceva; el zice clar: „lucrările practice ale secțiunii de arte decorative se vor executa în școlile de meserii etc.”. Aceasta poate fi considerat chiar ca un răspuns la întrebarea d-lui Pangrati, care e aceasta: „Atunci ce rămîne de executat în atelierelor școlilor profesionale și de Meserii?... Turnătorie, ceramică, țesătorie, broderie, dantele? E lesne de înțeleș, că o secțiune de artă decorativă nu e și o secțiune artistică-industrială și că deci cea dintâi e menită să producă numai *compozițiunile*, motivele decorative, pe care cea de-a doua, indicată aci prin școlile de Meserii și cele profesionale, le va executa, le va pune în practică. În felul acesta se și păstrează caracterul artistic al școalei, care trebuie să formeze numai artiști decoratori pentru așezămintele artistico-industriale, ce, să nădăjduim, vor înflori și la noi. Această deosebire pare că e făcută în actuala secțiune de artă decorativă, de la școala de Arte frumoase, unde se găsesc cursuri comune de artă deoparte și un număr de ateliere de altă parte pentru confecționarea lucrărilor decorative. D. Pangrati, vorbind de această secțiune, zice că ea „va putea deveni secția de artă decorativă prevăzută în proiect” și partea a doua să constituie acele ateliere profesionale cu maeștrii pentru lucrările practice, *profesori de desen, compozițiune* și elemente de istoria artelor, cu specială aplicare la artele predate în școală. Credem că era deajuns ca aceste ateliere profesionale să rămîie ceia ce trebuie să fie: simple fabrici și eventual simple uzine pentru fabricarea obiectelor *după modele și indicațiuni date*. Nu vedem și aici necesitatea profesorilor de desen, de compozițiune și istoria artelor. Aceste cursuri sînt predate în secțiunea decorativă, *în școală*. De aici vor veni *procțele*, motivele sau compozițiunile pe care maeștrii le vor primi nediscutate spre execuție. De aceea ne pare și exagerat dezideratul d-lui Pangrati ca „lucrătorul artist să știe și să compună, căci acelaș lucrător—după cum explică d. Pangrati—foarte rar va avea de aplicat deseme concepute de altul, de un artist-pictor”... Dar atunci care e rostul *școalei* de Artă decorativă? Ce se va face acolo,

1) Această instituție artistico-industrială corespunde exact eporei cînd în Franța s'a separat arta de industrie, înființindu-se aparte o *academie regală de pictură și sculptură*, iar pe de altă stabilimente artistico-industriale.

dacă nu compozițiuni și motive, pe care lucrătorul din atelierele alipite pe lângă această secțiune sau cei din școlile de meserii și profesionale — cum prevede proiectul — le vor executa.

Iată acum și organizația *secțiunii normale pentru maeștrii de desen secundar*.

Pentru recrutarea maeștrilor de desen și caligrafie, proiectul prevede același *curs comun*, plus unul de pedagogie a desenului. Așa încît, după cum prea bine observă d. Pangrati, maeștri de desen se vor recruta dintre absolvenții a 4 clase secundare, care vor fi trecut pe la aceste cursuri. Cu chipul acesta, ca rezultat al reformei celei nouă, situațiunea maestrului de desen în raport cu a celorlalți profesori secundari nu e mai superioară celei vechi; din contra ea reduce însemnătatea maestrului de desen și a cursului său la atît cît titlurile unui asemenea maestru îi dă drept, adică o situațiune didactică inferioară, susceptibilă de a nu fi luată în samă. De aceea, pentru a corespunde vederilor din acest articol cît și pentru a nu regreta cu d. Pangrati pe foștii maeștri, absolvenți ai școalei de Arte frumoase, „adesea artiști de o reală valoare”, ar fi fost de dorit ca această secțiune normală a maeștrilor secundari să fie o școală complectă, unde candidatul să urmeze de la înscrierea lui pentru această carieră și numai pentru ea. Secțiunea aceasta să fie organizată în măsură egală ca studii și durată, absolut la fel ca și celelalte secțiuni, pictură, sculptură și artă decorativă, și chiar arhitectură, constituită în școală aparte. Aceasta pentru a da o pregătire superioară maestrului de desen, care să-i dea dreptul la o considerațiune pentru dînsul și cursul său, egală cu aceia ce se datorește profesorului secundar. Cu modul acesta, avînd a face cu absolvenții unei secțiuni sau școale egale în studii și durată cu celelalte secțiuni, se îndepărtează răul relevat de d. Pangrati, cînd spune la modificarea făcută în sensul protestării d-sale cu privire la puțina pregătire ce se dă maeștrilor, cînd ei vor fi recrutați numai din cursul comun: „Viitorii maeștri — zice d-sa — se vor recruta printre *neisprăviții* (modificarea prevedea o frecvență de 2 ani a uneia din secțiunile speciale ale școalei) secțiunii superioare etc.” Totdeodată ar dispărea și aliniatul că „numai pentru școlile profesionale și de meserii, maeștrii se vor recruta din absolvenții secțiunii decorative”. Adece pentru ce? Elevul licean, chiar dacă el nu e destinat de fapt unei meserii sau profesii, nu trebuie să fie inițiat de un profesor, care să fi trecut printr-o secțiune decorativă? Chestiunea aceasta merită a fi discutată serios, cu atît mai mult cu cît d. Pangrati propune o soluțiune, care nu ni se pare cea mai indicată.

D. Pangrati zice că: „maeștrii de desen nu trebuie să fie artiști pictori, ci *desenatori* înainte de toate”, și mai departe „că maestrul de desen trebuie să fie un desenator aprofundat și o asemenea pregătire nu și-o poate căpăta decît în școlile de arhitectură”, părere ce împinge pe autor la concluzia că școala normală de desen și caligrafie nu trebuie alipită

pe lângă școlile de Arte frumoase, ci pe lângă aceia de arhitectură. Ho-tărît : convingerea d-lui Pangrati este că „numai *desemnul linear*, desenul ornamental, modelajul, lavicul, desenul de schițe și acuarele trebuie să formeze pregătirea lor tehnică“ etc... (studii ce se fac deja în școlile de arhitectură). Pentru a ne ralia la această părere, ar trebui ca dintru început să ne restrîngem vederile la atît cît ele încap în cadrul unor convingeri, unor comentarii cunoscute cu ani mai înainte și repute ca singurele folositoare în materie de pedagogie a desenului. E drept că, pentru actuala organizație și chiar cea din noul program, părerile d-lui Pangrati sînt oportune. Dar... pentru motive ce le vom expune aici, găsim că predarea *desenului linear* nu corespunde unui rezultat practic. Pentru această pierdere de vreme, unită cu această greșală de a pune pe elev să se muncească cu deseneuri, din a căror învățare nu-și va asimila nimic bun pentru spiritul său, ce trebuie să fie ținut deștept pentru lumea reală, pe care încă de pe băncile școalei, într'o combinațiune de linii să învețe a o cunoaște? Sforțările ideilor moderne tind tot mai mult la cunoașterea celor ce ne înconjoară tocmai pentru a ne facilita existența noastră în lumea reală. Nimic mai simptomatic pentru aceasta, și în legătură cu chestiunea de față, decît revoluțiunea ce s'a operat în stilistica decorațiunii care nu a fost mai *reală*, mai evocatoare a lumii dinafară ca în decorațiunea modernă. Dela combinațiuni fantastice de linii, frumoase ce-i drept—din decorațiunea greacă, nu și cea egipteană cu motive atît de reale—, dela desfășurări greoaie de frunze în jurul unor cupe sau din trupul unor ființi fantastice, sirene, mascaroni, etc., motive caracteristice decorațiunii stilului Ludovic al XIV, stilistica decorațiunii a ajuns la realismul din decorațiunea modernă, unde în fiecare motiv citești un obiect din lumea reală. Cu alte cuvinte, potrivit unor idei de progres, stilistica decorațiunii a evoluat la aceia ce este astăzi : reprezentări de forme exterioare, *reale*, stilizate prin cea mai frumoasă reunire de linii. Unde deci își mai are rostul acele combinațiuni lineare reci, impasibile, care nu spun nimic și care se fac astăzi în școlile secundare. Ce va folosi elevul din aceste întortocheri de linii, din această migăleală a unor suprafețe inerte, mute?... Dexteritate ? Dar aceasta este, poate fi un scop ? Și dacă este, care e însemnătatea lui ? Nu am înțeles și nu voi înțelege niciodată rostul nici unuia din *desenurile lineare* expuse la sfîrșit de an în sala Liceului Lazăr. O muncă inutilă pentru bietul elev, care ca un papagal a spus și el aceia ce l'a învățat profesorul, și din care el nu a profitat nimic. Să învățăm pe elev altceva : să-l punem în fericita stare de a înțelege lucrurile ce-l înconjoară, un obiect, o ființă. Aceasta, dovadă că el, elevul, e în stare să reprezinte un lucru real, care are o justificare în lumea reală, l'ar umplea de bucurie și i-ar face mai plăcut învățămîntul desenului, care, cu modul acesta, și-a ajuns scopul pentru care e instituit, acela *de a forma* firea elevului, a-l aduce în stare să înțeleagă rostul celor ce-l înconjoară,

scop la care tinde absolut și celelalte materii predate în școală : geografia, zoologia, botanica etc. Și numai astfel desenul își justifică importanța pe care de altfel i-o atribuie și d. Pangrati. În Franța încă din școlile primare elevul capătă suficiente noțiuni de desen *după natură*, tocmai pentru că s'a găsit că acest desen contribuie la formarea copilului. Acolo, *institutorul* e ținut prin lege să posede complete cunoștințe de desen, să știe chiar să deseneze el însuși *corect*. Aceasta e chiar una din condițiunile prevăzute la examenul de capacitate pentru institutor. Și—cine ar crede—că la un astfel de examen, *proba de desen după natură „e eliminatorie“* ¹⁾. Cu alte cuvinte un *institutor*, care nu cunoaște desenul pentru a învăța pe elevii cursului primar *desenul după natură*, e considerat ca incapabil de a funcționa ca institutor. Aspră lege; dar cit de mult corespunde ea unei necesități reale. Nu e locul aci să arătăm influența ce o are desenul *după natură* asupra spiritului în formație a școlarului. De aceea—pentru a reveni la chestiunea noastră, credem că maestrul de desen nu trebuie să fie acela ce voește d. Pangrati : un *desenator aprofundat*, care să predea *desenul linear*, de ornamente, schițe, laviul ș. c. l. ; și prin urmare secțiunea normală pentru maeștrii secundari nu trebuie organizată pe lângă școala de arhitectură. Concluziunea se impune deci : O astfel de școală de maeștri trebuie să funcționeze ca o secțiune aparte, după cum am arătat, unde viitorul maestru să învețe mai puțin decît un pictor și mai mult *decît un desenator*, acela ce trebuie să știe pentru a preda desenul potrivit cu importanța ce i se atribuie. Iată încă odată pentru ce ar fi superfluă așa numita „secțiune comună“, înființată se pare mai mult pentru maeștrii de desen, și totdeauna cum se înlătură *nonsensul* ca numai maeștrii pentru școlile de meserii și școlile profesionale să fie absolvenți și ai secțiunii decorative, —o inegalitate și un prilej de jignire pentru cea dintâi categorie de maeștri. Ni se va obiecta însă că „*desenul linear*“ este de fapt și o inițiere în noțiunile generale de arhitectură, noțiuni tehnice sau artistice, și că aceste noțiuni, pe care un maestru va fi obligat să le predea elevului, pot fi căpătate mai bine și mai sigur într'o secțiune alăturată la școala de arhitectură, după cum a arătat d. Pangrati. Dar, datorită tot d-sale, s'a prevăzut „un curs de arhitectură pe lângă pictori și sculptori“, curs ce s'ar extinde și asupra secțiunii maeștrilor de desen, care, cu modul acesta, vor putea și ei să învețe pe elevi, simultan cu desenul după natură, ce e un *ordin* de pildă, sau deosebirea dintre un arc ogival și un arc arab. Așa încît acest desen linear, despre a cărui utilitate ne-am pronunțat oarecum, va intra totuși cu o parte complementară însă

1) „La connaissance au moins élémentaire du dessin est exigée aujourd'hui de tous les aspirants aux brevets de capacité de l'enseignement primaire. Bon gré, mal gré, que ces candidats soient ou ne soient pas doués d'un penchant spécial pour cet art, il leur en faut subir une épreuve, et cette épreuve est éliminatoire. E. Forel. Guide pratique de perspective et de dessin p. 2, „avertissement“.

În studiile maestrului de desen, care *întâi de toate* trebuie să cunoască bine desenul după natură, nu cel liniar. Afară de aceasta, un maestru secundar, care a absolvit cursurile unei secțiuni complete, egală în studii și durată cu celelalte secțiuni, nu mai e un „*neisprăvit*“, după cum a arătat d. Pangrati, care să fi trecut „*cursul comun*“ plus o frecvență de 2 ani ai uneia din secțiunile superioare. El va fi căpătat, potrivit programului secțiunii sale, cunoștințe suficiente de istoria artelor, de anatomie, perspectivă, artă decorativă, arhitectură, etc., care vor face din el un maestru luminat, bine pregătit pentru misiunea lui.

În privința celor 7 clase de liceu, condițiune preconizată de d. Pangrati pentru a fi înscris în școalele de Arte frumoase, aceasta este o chestiune, care, dacă s'a rezolvat în prevederile vechiului program, nu exclude și eficacitatea propunerii d-lui Pangrati, care e alarmat și d-sa de infima pregătire didactică a maestrului secundar. Vorbim bine 'nțeleș de maștrii de acum, care cei mai mulți nu au nici cele 4 clase secundare. Noi personal am avut prilejul să constatăm cât e de scoborît nivelul cultural al acestor maștri, tocmai din cauză că nu posedau nici aceste 4 clase secundare. Dar așa, cu respectarea în viitor a acestor condițiuni, e de sperat că maestrul de desen, mulțumită trecerii sale printr'o secțiune normală *cu o organizație deosebită*, să ajungă a nu mai fi considerat „inferior“ profesorilor secundari. Condițiunea celor 7 clase (adecă 8, fiind vorba de liceul complet), este susceptibilă de următoarea obiecție: O pregătire școlară de 8 ani dă dreptul, cum e și fireșc, unui absolvent de liceu să-și caute o carieră cu mult superioară în avantaje morale și materiale carierei de profesor de desen și *caligrafie*. Altfel propunerea d-lui Pangrati merită destulă considerațiune. Ea are avantajul că ar promova deadreptul stima pentru maștrii secundari, fără să se aștepte formarea lor într'o școală specială sau pe cale autodidactică. Să nu disconsiderăm însă nici pregătirea de autodidact, care adesea nu numai că egalează pe cea oficială, dar chiar o întrece. Experiențele o dovedesc zilnic; și experiențele dovedesc un lucru și mai caracteristic: anume că această pregătire de autodidact ajunge să întrecă uneori până și pregătirea tehnică a unei profesii de resort, lăsînd cu mult mai prejos individualitatea culturală și profesională a celor titrați. Și în această privință sînt și printre cei care corespund condițiunilor dorite de d. Pangrati, sînt chiar arhitecți, care, nu numai că au educație culturală scăzută, dar chiar dau dovadă și de-o ignorare a profesiei lor. Sînt însă acestea, „*pilde excepționale*“, care, în raport invers, corespund cu acele pe care d. Pangrati le-a găsit printre artiștii sau maștrii de desen neabsolvenți ai liceului, adecă artiștii sau actualii maștri de desen și *caligrafie*. Dar—fiindcă veni iar vorba—să examinăm și chestiunea *caligrafiei*, această dexteritate conexată cu desenul.

Nu odată ne-am gîndit la importanța în școală a acestei pure dexterități, importanță ce departe de a egala pe aceia a desenului, nu e justificată aproape defel. Caligrafie... *scriere frumoasă*, scriere, aptitu-

Monăstirea Probota, vedere generală.

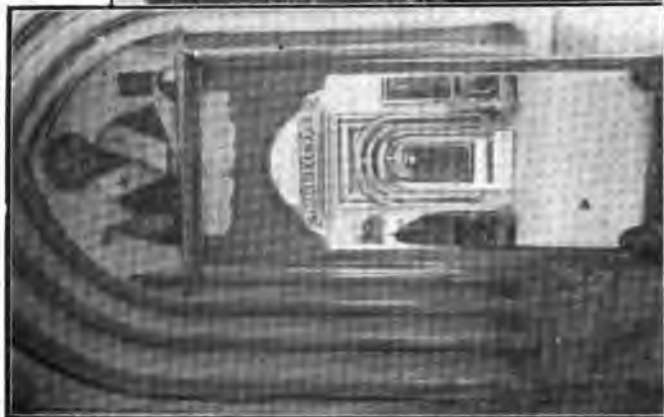
Biserica Monăstirei Probota, dinspre S.V.

Biserica Monăstirei Probota, dinspre S.E.

Zidul înconjurător și turnul
dinspre N.E.

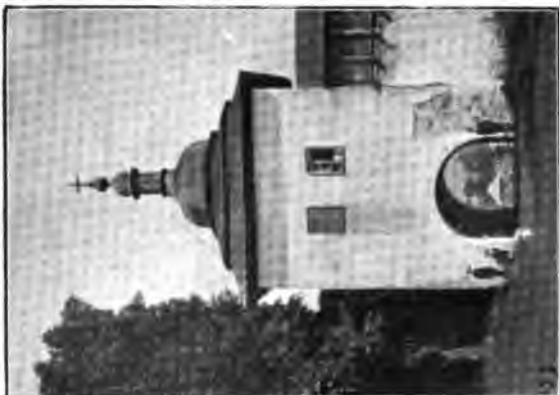

Interiorul bisericii

Monăstirca Probota.

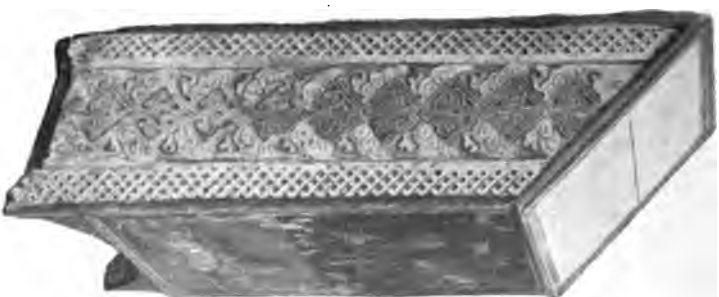
Clopotnița

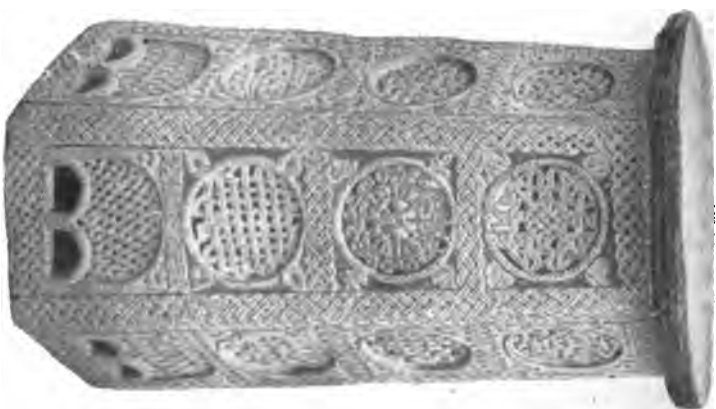
Turnul dela intrare

Reproducerea opriță.

Viața Românească.

Reproducerea oprită.

Mobile din Monăstirea Prohota.

Trăda Românească.

dine de a face liiere frumoase, aptitudine pe care o posedă orice simplu îns și pe care acesta, dacă o posedă, nici nu mai are nevoie să o învețe—, tot așa după cum ea lipsește unui om cu o altă chemare și care se poate dispensa prea bine de meșteșugul de a scrie frumos, pe care, dacă nu-l posedă ca un dar natural, nici nu-l poate învăța. Am văzut tineri, care fără de nici o școală, oameni care n'au căpătat nici o lecțiune de caligrafie, cum de pildă sergenții de companii, așa numiții „furieri”, care scriu cu o îndemânare și cu o eleganță în scris uimitoare, pe cită vreme—pentru a lua un exemplu tot din oștire—„marele Napoleon” scria atîta de rău, atîta de stîngaciu, încît scrisul lui—un scris rar și neregulat—era subiect de observație, pentru grafologi bine 'nțeleș. Și lucru ciudat: oricîtă osteneală și-ar da cineva, oricîte lecțiuni ar lua, nu ar putea face nici o literă frumoasă, dacă pentru aceasta nu posedă o aptitudine naturală. Zic „curios”, deoarece nu tot acelaș lucru se 'ntîmplă cu desenul, care se poate învăța de orișicine după oarecare muncă cu metodă. E în firea noastră să știm a întoarce cu grație un oval sau bucla unei litere, tot așa după cum avem înclinări spre anumite gesturi sau mișcări de cochetație, de supleță, sau din contra de rigiditate, de stîngăcie. Avem deci a face cu o chestiune de temperament, nu de talent, și pentru aceasta nici nu poate fi vorba de o disciplină a temperamentului, cum ar putea fi din contra o disciplină a talentului—în pictură de pildă—care trebuie să fie supus la aceia ce numim *școală*, pentru a putea da roade. Urmează dela sine deci, că a încerca să înveți pe cineva caligrafia e contra naturii. Experiența vine și aci să-și spue cuvîntul hotărîtor. O împrejurare m'a făcut să cunosc deaproape un caz. Într'un examen de capacitate pentru caligrafie și desen, toți candidații care reușiseră la desen, un număr de 30—40 *absolvenți ai școlii de Bele-Arte*, căzuseră la caligrafie unde, ca pentru specialitate secundară, reușiseră numai 6—7 înși. Comisiunea, desigur cei mai mari caligrafi ai țării, a găsit că numai 6—7 înși din cei aproape 40 de candidați, toți absolvenți ai școlii de Arte frumoase, știau caligrafia! Ce păcat... pentru bieții candidați, care vedeau că le scapă catedrele tocmai din pricina imposibilității firești de a trage un oval cu grația și eleganța cerută de știința caligrafiei,—dacă poate fi vreuna. Se știe că caligrafia constituie, în dispozițiunile examenelor de capacitate, specialitate secundară, conexată la specialitatea principală a desenului. Așa încît, atîți absolvenți ai școlii de Arte frumoase, desenatori încercați, unii din ei chiar artiști de valoare, se vedeau lipsiți de catedre¹⁾. Deși—să se noteze, acești absolvenți, vrînd nevrînd, și pentru trebuința cauzei, învățaseră pe de rost regulile și prescripțiunile din caetele de caligrafie, care însă nu le-a folosit, după cum am văzut, la nimic.

Raportîndu-ne la viața practică, caligrafia își pierde și mai mult din importanță. Invențiunea mașinelor de scris dă și ea o lovitură scri-

1) În urmă am aflat că examenul acesta s'a casat.

sului cu mîna. E sigur, că atunci cînd aceste mașini se vor perfecționa, cînd vor avea caractere elegante pentru mașini de dimensiuni mai mari, nu va mai fi nevoie de scriere frumoasă. Pentruce dar să silim elevul de liceu să scrie *caligrafie*, și să-l silim, după cum am arătat, în contra firii lui, să cercăm imposibilul, inutilul, cu alte cuvinte? Acele cîteva ore mai bine ar fi date desenului cu mîna liberă, sau chiar într'o măsură mai redusă, desenului linear cu aplicațiuni la viața practică. Deja programa școlilor secundare o elimină din cursul superior, desigur ca inutilă. Așa fiind, ar fi cu cale să se desființeze acest curs dela școala de Arte frumoase, unde să ființeze numai cursurile pur de artă. Caligrafia trebuie să rămînă afară de învățămîntul artistic, sau cel mult să formeze un corp aparte, dar iarăși nu aici, cu celelalte „grafii“, stenografia, dactilografia, etc. Tot astfel urmează a se lua din spinarea unui candidat la o catedră de desen această „specialitate secundară“. Cu timpul pierdut pentru învățatul caligrafiei s'ar întări metoda sau pedagogia desenului, pe care în Franța îl vedem încă din clasele primare ca fiind considerat de o importanță netăgăduită.

Spiridon Antonescu

— Mănăstirea Probota —

La 31 August trecut a fost serbare mare la M-reă Probota. S'a așezat la loc de cinste, în interiorul bisericei, piatra știrbită și pribeagă de pe mormîntul mamei lui Ștefan cel Mare. Strămutată din vechea bisericuță din vale, această piatră se află până acum aruncată în curtea mănăstirei. Azi o lespede nouă, pe lîngă cea cu slovele învechite, va aminti tuturor cari vor păși în acest locaș pe muma marelui nostru erou. Și cu această faptă pioasă se încheie o ultimă parte a serbărilor în onoarea marelui voevod moldovean.

Cu prilejul acesta s'a mai atras atențiunea asupra M-rei Probota, una din cele foarte interesante și caracteristice ale Moldovei. Din ferire ea este încă bine conservată, și, deși părăsită de călugări, nu are înfățișarea unei ruine. Biserica, mai ales, produce o impresie foarte impunătoare cu împrejmuirea ei de cetate întărită. De departe se distinge pătratul de ziduri mari, cenușii, deasupra căruia răsar turnurile albe, ale bisericei și clopotniței.

Intemeiată e mănăstirea de Petru Rareș la 1530 ¹⁾. Ea a înlocuit o mănăstire mai veche, probabil a lui Alexandru cel bun, ce se numia la început St. Neculai din Poiana Siretului. Mai tirziu numai i s-a dat numele de Probota, ce însemnează înfrățire, care în urmă s'a prefă-

1) Istoricul Mănăstirei în Melchisedec: Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova. Buc. 1835; 152. Inscriptiile sînt luate după Iorga: Inscriptiile din bisericile României; I, p. 56—62. Vezi de același: Sate și monastiri din România p. 114 și urm.

cut în Probota, cum i se zice și azi. În locul clădirilor vechi, Petru Rareș a făcut biserica actuală „de iznoavă ca mai ghizdavă și mai înfrământată” după cum spune Mitropolitul Dositei, unul din ctitorii monastirei. Deși atinsă în mai multe rînduri de foc, totuși biserica ne-a rămas păstrată întreagă în forma ei primitivă, afară de mici alterări prin reparațiuni vechi.

Prezintă tipul clădirilor moldovenești din epoca cea bună, aaceastă biserică merită o descriere ceva mai amănunțită din punct de vedere arhitectural. Spre deosebire de bisericile muntene, la cari se perpetuă influența orientală, cele din Moldova prezintă atât în plan cît și în ornamentație forme deosebite. Aci se resimte influența occidentală. Arta gotică în special a avut o mare înrîurire asupra dezvoltării arhitecturii moldovenești. Aceste împrumuturi se explică prin apropierea și relațiile strînse ce legau Moldova cu Polonia și Ardealul, unde monumentele gotice se găsesc din belșug. Ele n’au fost însă imitate în mod servil. Meșterii moldoveni au împrumutat diferite elemente din arta apusună, cari s’au transformat însă prin aplicația nouă la templele ortodoxe, la cari predomină influența bizantină. Din amestecul acestor două stiluri cu totul diferite, s’a născut un alt tip deosebit, care constituie stilul moldovenesc, cu caracteristicile sale proprii. Variantele acestui stil sînt numeroase. Bisericile unui veac sau chiar ale unui voevod se deosebesc lesne prin particularități caracteristice unei epoci sau unui anume Domn. Deși redus la regiunea destul de limitată a Bucovinei și Moldovei, acest stil este totuși reprezentat prin o mare mulțime de exemple, foarte diferite între ele. Evoluția stilistică a fost repede și simțitoare. Între bisericuța cea simplă a lui Alexandru cel Bun din Rădăuți și splendida biserică Trei-Erarhi a lui Vasile Lupu din Iași, deosebirea este enormă. Planul general este însă același, amplificat și mărit numai și înfrumusețat mai ales prin adaosuri ornamentale de o bogăție din ce în ce mai mare. Tipul intermediar între cele două extreme îl reprezintă și biserica dela Probota, care se aseamănă cu cele peste patruzeci de biserici ale lui Ștefan cel Mare.

Ca proporții, mai toate aceste biserici, cași cea dela Probota, au lungimea egală cu de trei ori lărgimea lor. E influența vădită a templelor gotice; căci forma crucei, caracteristică bisericii orientale, dispare astfel la unele; iar la altele e foarte slab indicată prin sînurile naosului.

Condiționată de forma mai mult lungă decît pătrată a clădirilor, împărțirea interioară se deosebește de asemeni de a bisericilor muntenești. Din acest punct de vedere precum și a altor amănunte, variantele sînt foarte numeroase.

Ne vom opri deocamdată la descrierea bisericii dela Probota, care ocupă aproape locul de mijloc în evoluția acestui stil. Planul ei este a unui dreptunghi, larg de 10 m. și lung de 30 m., care se lărgeste la Răsărit prin cele două abside laterale și se încheie prin absida poligonală a altarului. Atît la cele două unghiuri ale zidului apusean, cît și de

cele două părți ale absidelor se află cite un contrafort. Un al 7-lea susține zidul răsăritean al altarului. Acest din urmă contrafort e de proporție foarte redusă, ridicându-se numai până la baza ferestrei. Scopul lor organic este de a susține zidurile contra presiunii prea mari a bolților. În acest sens rolul lor este bine înțeles în stilul gotic, de unde s'au împrumutat, și unde se explică nevoia de sprijin ce au arcurile cu așa de mari deschideri ale aceluși stil. În bisericile moldovene însă, cu ziduri foarte groase—de cele mai multe ori de peste 1 m.—și cu bolți în genere cu o deschidere foarte redusă, asemenea întăriri par a fi un element introdus mai mult din punct de vedere decorativ decât constructiv. Contraforții bisericilor moldovenești constituie una din deosebirile caracteristice acestui stil față de construcția muntenească, în care bolțiile fiind mult mai mari, ei ar fi mai lesne explicabili.

La bază, întreaga biserică repauzează pe un soclu larg de piatră, care, în cazul nostru, poate servi chiar de bancă. Suprafața zidurilor longitudinale până la proeminența absidelor este netedă și a fost probabil acoperită cu picturi. În partea superioară, la oarecare distanță sub cornișă, se profilează un șir de ocnite mici. Șirul lor este îndoit la abside și altar; iar subț acest al doilea rând se întind până la soclu alte arcade rotunde și strimte, determinând fețele poligonale ale proeminențelor absidelor.

Intrarea în biserică se face acum numai printr'o singură ușă în latura sudică. Pridvorul avea însă la început cite o încăpere de fiecare parte; cea dela Nord e acum zidită. Deasemeni au fost astupate cele patru mari ferestre din zidul apusan, ale căror contururi și stâlpi despărțitori se pot încă bine distinge în tencuiala posterioară. Atît arcurile intrării cît și ale ferestrelor zidite sînt în ogivă.

Pe zidul exterior, la dreapta, deasupra ușii de intrare, e prinsă în zid o lespede de piatră cu o inscripție în limba slavonă, care—după lorga—sună astfel :

„Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sfîntului Duh, iată eu robul stăpinului meu Isus Hristos Io Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, fiul lui Ștefan Voevod cel bătrîn, a binevoit Domnia mea cu buna mea voie, în al patrulea an al stăpinirei (mele) împărătești (sic), a zidi acest hram întru numele arhierarhului și făcătorului de minuni Nicolae, fiind egumen chir Grigore, în anul 7038, Oct.“

Bolta pridvorului e cilindrică. Din pridvor pătrundem printr'o ușă cu chenar foarte bogat profilat, în stilul gotic, în tindă sau pronaos. Acesta prezintă două bolte semisferice ce se succed în axa longitudinală a bisericei. Calotele sînt mult mai reduse decât prima deschidere sferică mulțumită unui îndoit șir de pendentivi suprapuși. Această primă încăpere, lungă de 8.40 m, pare împărțită prin pilastrul cel trilobat, care pornind de la o bază de platră foarte frumos ornată se ridică de-alungul zidului, servind de separațiune între bolțile tavanului. De

fiecare parte a pronaosului sînt cîte două deschideri mici care înlocuiesc ferestrele mari cu ogive ale căror contururi se disting de asemeni. În zidul răsăritean, gros de 1.20 m. se află uşa cu un chenar bogat ce se vede în pianul al doilea din fotografia alăturată a interiorului.

Din pronaos trecerea nu se face direct în naos. Între aceste două e intercalată o nouă despărţire, care servea de tezaur sau, în alte cazuri, de mausoleu al ctitorilor. Asemenea încăperi intermediare deşi nu generale se mai găsesc totuşi la multe alte biserici; una identică e la Solca, în Bucovina. În mausoleul dela Probota se află în dreapta mormîntul ctitorului şi al soţiei sale. Ambele acoperite cu lespezi de marmură cu chenarul compus din caracterele frumos săpate ale literilor slavoneşti, iar în mijloc arabescuri florante bine combinate. Pietrele cu inscripţii incomplete par a fi fost pregătite de însuşi ctitorii, după moartea cărora nimeni nu a mai avut grijă să împlinească lipsurile scrierei. Lespedea Voevodului mort la 1546 sună astfel:

[Această groapă e a] iubitoru- lui de Hristos robul lui Dumnezeu Io Petru Voevod, fiul bătrînului Stefan Voevod, care [s'a strămutat la aceste] lăcaşuri şi la veşnicile lăcaşuri; veşnica lui pomenire.*

Cam acelaş e şi textul de pe mormîntul soţiei lui Petru, Elina, fiica Ţarului Despot, moartă în 1552.

Încăperea nu are mai mult de 4.85 m.; bolta ei este joasă şi cilindrică şi deasupra ei trebuie să fie ascunzătoarea tezaurului. La zidul dinspre răsărit s'o alipit o parte dintr'o tîmplă, probabil una mai veche a altarului. Prin adaptarea ei la acest loc strîmt, tîmpla a fost tare stîngherită. Pictura este în această încăpere toată nouă. Cîte o fereastră de fiecare parte luminează această cameră mortuară. O uşă, al cărei chenar săpat nu se vede decît în parte, acoperit fiind de tîmplă, dă acces în naos.

Mijlocul acestuia îl formează un pătrat de 4 m. indicat şi prin podeala de marmură colorată, deasupra căruia se ridică turla bisericii. În dreapta şi stînga sînt sinurile absidelor; înspre răsărit altarul despărţit printr'o tîmplă modernă. În zidul gros dinspre apus o scară, care acum deserveşte amvonul instalat posterior, iar care la origină ducea la tezaurul deasupra boltei încăperii precedente.

Un interes cu totul particular prezintă turla, tipică tuturor bisericilor moldovene. Cele patru arcuri largi ce circumscriu pătratul mijlociu al naosului sînt reunite prin birne de lemn, în cazul de faţă foarte frumos ornate cu rozace sculptate şi zugrăvite. În loc însă ca pe aceste arcuri să se ridice prin mijlocirea pendentivilor, tamburul care să se serve de bază turlei, intervine o construcţie cu totul nouă. Şi anume: tamburul pătrat din bisericile muntene e înlocuit printr'o primă bază a turlei care în afară are formă de stea cu 8 sau 12 colţuri. Printr'această întrerupere a laturilor tamburului se dobîndeşte o primă reducere a circumferinţei interioare. Pe aceasta se ridică, prin mijlocirea unor noi arcanuri sau pendentivi, o altă bază a turlei încă şi mai redusă în circumferinţă. Şi această construcţie intermediară are înfăţişarea unei stele

în afară. Printr'acest sistem de arcane suprapuse se obține o considerabilă reducere a primei baze a turlei. Aceasta are o deschidere mult mai mică și capătă astfel o proporție mult mai nemerită cu lărgimea redusă a bisericei. Turlele ridicate pe aceste stele suprapuse prezintă pe dinafară o siluetă foarte elegantă și particulară numai acestui stil. Și din interior văzute acele arcane, ce se suprapun mereu îngustându-se pentru a ajunge la turla cea mică, au un farmec deosebit. Exteriorul turlei, aci cași în genere, e poligonal și reproduce în mic ornamentația exterioară a absidelor, până și a contraforților și a arcadelor oarbe. De proporția turlei mai ales depinde frumusețea siluetei bisericilor moldovene. Intr'această privință turla Dragomirnei e în deosebi frumoasă și sveltă.

Altarul Probotei are proscomidia și diaconiconul foarte pronunțate, formînd cîte o mică despărțire aparte cu ferestruia sa.

Biserica e învălîtă cu șindrilă și are acoperișul în două straturi. Ar fi prea lung a discuta aci greaua problemă a felului de învelire a acestor biserici. În privința picturii, care în Moldova pare a se fi uzitat mai mult decît în Muntenia și la exterior, ar fi deasemeni mult de adăogat. Constat că la Probota, prin minune, nu s'a refăcut decît parțial pictura cea veche. Aceasta mai e bine conservată în parte în pridvor și în pronaos. Incolo peste tot pictura e nouă, până chiar și a pantocratorului.

Biserica ocupă mijlocul curței. Înspre N. V. se înalță clădirea clopotniței cu turn înalt și alte încăperi cu două caturi. Clopotnița e tot în stilul bisericei: contraforți la unghiuri, ferestre ogivale cu chenare de piatră cioplită, toate masive și foarte solide.

Un alt turn mare, pătrat, se înalță deasupra porții de intrare a mănăstirii dinspre răsărit. Pe fațada exterioară, deasupra bolții intrării, se văd opt portrete șterse de vreme precum și o lespede în care e sculptat capul de bour cu grumazul, soarele și semiluna, iar de jur împrejur următoarea inscripție slavonească:

Cu vrerea tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sfintului Duh Io Vasilie Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, văzînd învechite lucrurile mănăstirei, a îngrădit biserica, în anul 7154 (1645—6).

De unde reeșă lămurit că îngrădirea actuală, încă așa de bine conservată, nu e aceea din vremea lui Rareș. Zidul e din bolovani de piatră de rîu și netencuit. Are 1.10 m. grosime și înălțimea a două caturi de chilii, după cum se vede că au și fost în interior. În partea superioară prezintă meterezuri în blocuri de piatră cioplită. Laturea dinspre Răsărit, de o lungime de 88 m. În interior, are în ambele colțuri cîte un turn pătrat cu crenouri. În afară de această intrare atît de bine păzită nu se mai află decît o porțiță în laturea sudică. Chiliile au ars nu demult, fără să fie rămas nici o urmă.

Cu aceste ziduri strașnice încă destul de bine conservate, această mănăstire ne dă o bună idee de grija cu care își întăreau strămoșii noștri locașurile lor sfinte. Acestea erau pe acele vremuri de veșnică

bejenie nu numai păstrătoarele credinței străbune, dar și singurele centre de cultură și depozitare ale artei acelor timpuri.

Și Probota cea cu moșii întinse trebuie, în special, să fi fost bogată în asemenea tezaure. D. Bianu, care în 1882 a vizitat această biserică ¹⁾, a mai semnalat manuscrise slavone și tipărituri importante, în afară de cele ce, după cum i s'a spus, se îngropaseră cu vre-o 20 de ani înainte. Dar câte odoare și odăjdii scumpe nu se vor fi pierdut și înstrăinat. Azi nu au mai rămas decât pietrele mormintale, cari nu prezintă nici un interes pentru profani²⁾. S'au mai salvat și cele trei mobile aci reproduse, care azi se află adăpostite în Muzeele din București. După sculpturile savante și foarte îngrijite ale acestor mobile precum și după frumoasa pictură a crucei dela vechea catapeteasmă, azi răzimată în pridvor, ne putem închipui splendoarea de odinioară a acestei mănăstiri.

Prin amintirea mumei celui mai glorios voevod al nostru cât și prin însemnătatea ei artistică, mănăstirea Probota ne este îndoit scumpă.

Fi-vom la înălțimea îndatoririlor ce ne incumbă față de asemenea monumente ?

Al. Tzigara-Samurcaș

1) Note dintr'o excursiune în Moldova de I. Bianu, în Columna lui Traian, IX, seria nouă, Tom. III; p. 115.

2) Transcrierea tuturor acestor documente prețioase la Iorga, op. citat. O piatră de mormint servă și acum de chenar la ușa clopotniței!

Cronica Externă

— Criza Orientală și România —

Nimeni nu poate tăgădui gravitatea crizei orientale. Războiul sau pace e încă o întrebare, la care nu se poate răspunde.

Schimbarea regimului constituțional din Turcia a avut drept urmare punerea tuturor chestiunilor din orient. S'a întâmplat acolo ceea ce se întâmplă întotdeauna cu chestiunile nelămurite. E destul ca să se miște ceva, pentru ca totul să se răstoarne. Bulgarii au profitat de incidentul Gheșoff și de chestia căilor ferate, ca să pue chestia independenței și ca să anexeze și de drept Rumelia Orientală, Austria s'a grăbit îndată să anexeze Bosnia și Herzegovina, iar Grecii au anexat insula Cretei.

Dacă războiul a fost înlăturat până acum, e pe de o parte fiindcă oricât de grave ar fi turburările din Orient, ele n'au schimbat întru nimic situațiunea de fapt, au schimbat numai situațiunea de drept, și pe de altă parte fiindcă marile puteri n'au interes ca focul să se aprindă în Orientul Europei, și prin urmare ele fac tot ce le stă în putință pentru a împiedeca izbucnirea lui.

Reuși-va până la urmă ?

Ar fi cutezător din partea noastră să ne avîntăm în vre-o prooro-cire, dar, cu toate că norii continuă a fi întunecoși, pacea pare a avea mai mulți sorți de biruință decît războiul.

În primul rînd Turcia, principala interesată, pare hotărîtă să nu declare războiul. Tinerii Turci, ca toate partidele într'adevăr democratice, nu umblă după o politică de aventuri. Ei știu că imperiul otoman nu poate rivni serios la redobîndirea teritoriilor, ce de fapt le pierduse de mult, și ca atare ei nu se gîndesc decît la un lucru : să păstreze ceea ce le a rămas încă și să muncească din răspuțeri pentru a scăpa niște ținuturi, care, dacă ar fi continuat să fie administrate așa precum au fost administrate de Abdul Hamid, ar fi fost cu siguranță pierdute mai curînd sau mai tîrziu. Afară de aceasta, Tinerii Turci își dau samă de greutatea fără de sfîrșit ale luptei de regenerare a imperiului otoman și nu au deloc de gînd să-și mai îngreueze sarcina prin revendicarea unor lucruri considerate de ei, și de toată lumea, ca de mult și irevocabil pierdute.

În fine tinerii Turci se întreabă dacă, menținând pacea, ei nu pot, în locul unor succese iluzorii sau în orice cas trecătoare, să obție de pe acum foloase reale, foarte mult dorite de ei. Așa de pildă Tinerii Turci se întreabă dacă nu cumva drept compensațiune nu pot dobîndi întâi foloase bănești, care să contribuie mult la îmbunătățirea finanțelor lor, de a căror ridicare depinde în mare parte reușita tuturor reformelor ce urmăresc, și al doilea desființarea regimului capitulațiunilor și a poștelor străine pe care Tinerii Turci le consideră, și cu drept cuvînt, ca indispensabile pentru a reuși în opera lor de regenerare a imperiului otoman. Dacă acesta pare a fi punctul de vedere care triumfă azi în cercurile conducătoare din Constantinopol, cine ar mai avea interes să provoace războiul? Desigur că nici Bulgaria nici Austria. De ce să cîștige prin arme ceea ce au și dobîndit fără să scoată sabia din teacă. Așa că pacea n'ar putea fi turburată decît din două părți: sau din acea a Serbiei și a Muntenegrului, sau de pe urma pretențiunelor marilor puteri. Recunoaștem că din partea Serbiei și a Muntenegrului există serioase amenințări de războiu. Anexarea de către Austro-Ungaria a Bosniei și Herțegovinei lovește în deosebi pe Sirbi în cele mai vitale ale lor interese, și nimiceste, dacă nu pentru totdeauna, în orice caz pentru foarte multă vreme aspirațiunile cele mai scumpe, și după noi, cele mai legitime, ale poporului sîrbesc. Serbii au frați de ai lor sub dominațiunea Austriei și sub dominațiunea Imperiului Otoman. Ce poate fi din partea lor mai firesc decît să dorească a-i încorpora la regatul lor. În ce privește pe Sirbii din Austro-Ungaria, ei nu prea aveau speranțe imediate, dar tocmai de aceea își concentrează toată nădejdea lor asupra Serbilor din Imperiul Otoman și anume asupra Serbilor din Bosnia și Herțegovina, fiindcă prin ei puteau să-și creeze și un debușeu la mare, adică să-și asigure adevărata lor neatîrnare economică. Dacă această cale li se închide însă, și mai ales dacă le este închisă de o putere de însemnătate Austriei, Serbii se află osîndiți la o cumplită inferioritate față de toate statele balcanice, care au fiecare cîte un debușeu la mare, și în asemeni condițiuni devine evident că Serbii nu vor mai putea să exercite în peninsula balcanică o influență nici măcar asupra elementului sîrbesc care a rămas sub dominațiunea Turcilor și că fatal vor ajunge astfel să joace în Orient un rol secundar și subordonat. La o asemenea perspectivă nici o națiune nu se poate rezemna de bună voe, și iată de ce nimic nu e mai explicabil decît agitațiunile ce domnesc în tot cuprinsul Serbiei. Pe cît e însă de explicabilă această agitațiune, pe atît este și posibil ca ea să nu ajungă până la provocarea unui conflict înarmat. Într'adevăr ce ar putea cîștiga Serbia de pe urma unui război? La o victorie în potrive Austriei nu se poate gîndi, și dacă e vorba numai să atragă atenția Europei asupra ei și asupra legitimității protestațiunilor ei, apoi desigur că agitațiile ei actuale sînt îndestulătoare, cu atît mai îndestulătoare cu cît sînt și puteri care au azi în Europa interes să asculte cu bunăvoință protestările indignate ale poporului sîrbesc.

Tot astfel par a sta lucrurile și cu pericolul de război care ar putea veni din partea marilor puteri. Războiul ar putea izbucni de pe urma marilor puteri numai dacă ele ar voi să hotărască de soarta peninsulei balcanice fără ca să ție samă de cererile națiunilor interesate. E greu de crezut însă că marile puteri vor comite o asemenea greșală. Din ceea ce au făcut până azi, rezultă de altminteri lămurit că marile puteri au grijă să nu nesocotească voința naționalităților balcanice. Sir Edward Grey și d. Iswolsky au luat ca bază pentru conferința ce vor să convoace, recunoașterea faptelor îndeplinite, adică consfințirea pretențiilor naționalităților în joc. Pe de altă parte marile puteri au prea mare interes să mențină pacea, pentruca ele să se încăpățineze asupra unor puncte care ar putea provoca conflicte. Chiar dacă în programul conferinței internaționale ce s'a stabilit la Londra între Anglia și Rusia, și la care a aderat și Franța, se găsesc cteva puncte asupra cărora naționalitățile balcanice nu se vor învoi, precum de asemenea nu se va învoi nici Austria, probabil că puterile nu vor insista asupra lor, că din potrivă vor face tot ce trebuie ca să găsească cuvenitele terenuri de conciliațiune. La urma urmei marile puteri, după noi, nici nu vor putea să aibă o altă atitudine, fiindcă, orice s'ar spune, ele au învățat ceva din ultimele evenimente. Decenii întregi ele și-au închipuit că chestia Orientului e a lor, nu a naționalităților ce locuiesc în peninsula balcanică. Pe temeiul acestei credințe, în tot decursul secolului al XIX ele au hotărât în areopagul lor de soarta Orientului. Rusia a vrut să-l cucerească, iar Anglia, ajutată de Austria și de Franța, a căutat s'o împedecă și să-și asigure foloase de tot felul în Orient. Desfășurarea evenimentelor a dat însă tuturor o neîncetată desmințire. Nici Austria nici Anglia nici Rusia nu au putut cuceri Constantinopolul. Naționalitățile au rezolvat ele, nu pe baza arbitrară a hotărârilor de cabinet, dar pe baza reală a principului naționalităților, problemul balcanic. Acolo unde Rușii au aspirat să-și întindă dominațiunea, s'au trezit din amorțeală popoare, și s'au creat state de sine stătătoare, care înțeleg să trăiască pentru ele și să se desvolte după necesitățile lor etnice. La un moment dat, după 1877, puterile au priceput că apucaseră pe o cale greșită și că chestia Orientului nu poate fi rezolvată de ele, ci numai de naționalitățile balcanice, și de fapt s'au obținut aproape dela orice amestec în Balcani. În anii din urmă însă, din cauza slăbiciunii Sultanului și a complicațiunilor din Macedonia, puterile au reînceput să se ocupe îndeaproape cu chestia Orientului și încetul cu încetul au uitat vechile lor deziluzii și și-au închipuit iarăși că soarta Orientului stă în mîinile lor. Evenimentele de astă dată le-au dat o nouă și decizivă desmințire. Chiar „omul bolnav” s'a vindecat, și, spre mirarea tuturor, a revendicat el dreptul să regenereze Imperiul otoman, tocmai atunci cînd puterile, în frunte cu Anglia, discutau mai cu aprindere reformele trebuincioase pentru îmbunătățirea situațiunii din Macedonia și hotărâau deja în numele Sultanului ce măsuri să edicteze. În asemeni condițiuni împrejurările, ce au putut să amăgească în alți ani

marile puteri, nu pot să nu le fi arătat acum inanitatea pretențiilor lor. Orice s'ar spune, oricît de mare ar fi fatuitatea unora sau megalomania altora, ele înțeleg acum că, dacă vor să nu se acopere de ridicol în Balcani, trebuie să potrivească acțiunea lor cu situația de fapt, să pue cît mai repede capăt conflictului care exista între realitatea lucrurilor și ficțiunile diplomației internaționale. Dealminteri puterile par a primi o nouă dovadă că chestia Orientului nu sta în minile lor. Pe cînd ele se străduiesc să stabilească programul unei conferințe, care să hotărească de soarta peninsulei balcanice, Turcia pare a voi să rezolve direct cu Bulgaria și cu Austria chestiunile care au făcut obiectul crizei ce agită tot Orientul. Așa încît poate că conferința proiectată să devină absolut inutilă.

Orice s'ar întîmpla, fie că va izbucni vre-un război, fie că se va convoca conferința mult trimbițată, criza orientală interesează prea de aproape România, pentruca ea să privească evenimentele din Balcani numai cu nepăsarea unui simplu spectator, și România are la îndămină două politici. Prima politică ar fi politica revendicărilor teritoriale. Mulți cred că atunci cînd toate statele interesate în Balcani iau cîte ceva, cînd Bulgarii iau Rumelia, cînd Austriacii iau Bosnia și Herzegovina, cînd Grecii iau Creta, și cînd Sir Edward Grey, și d. Iswolsky făgăduiesc, prin programul conferinței ce l'au stabilit la Londra, Serbiei și Muntenegrului rectificări favorabile de fruntarii în Bosnia și Herzegovina, România trebuie și ea să ceară compensațiuni. Netăgăduit că această politică este atrăgătoare. Ce poate fi mai atrăgător decît să-ți mărești teritoriul, și, odată pornit pe această cale, ce poate pentru o imaginațiune aprinsă să aibă mai mult farmec decît revendicarea cadrilaterului dela Varna. Dar, oricît de atrăgătoare ar fi o asemenea politică, ea trebuie să fie cu hotărîre răspinsă, fiindcă nu este o politică sănătoasă, ci o politică de aventuri. Nimănui, nici statelor mari nu le este îngăduit să facă o politică de aventuri. Toată lumea știe ce a costat pe Napoleon III politica sa de aventuri, precum de asemenea este întipărit în mintea tuturor la ce rezultate dezaastroase politica de aventuri a dus în ultimii ani împărăția moscovită. Dar mai puțin decît oricui ne ar fi permisă nouă o asemenea politică. Intr'adevăr ce teritorii am putea revendica noi în Balcani? Teritorii în Macedonia? E îndestulător să enunțăm această pretenție, pentruca să înțelegem toată inanitatea ei puerilă. Cadrilaterul dela Varna? Dar acest cadrilater e locuit de Bulgari, nu de Romîni. Or, noi trăim într'un secol în care statele mari, care prin vicesitudinile istoriei au încorporat în hotarele lor elemente străine, nu pot să le absoarbe și nu mai știu cum să le împedecă de a se desprinde dintr'însele. Cînd Statele mari se zbat cu tendința reintregirii naționalităților și sînt amenințate să cadă sub povara puterii inplacabile a principiului naționalităților, cînd Germania nu poate domina chestia poloneză, cînd Austro-Ungaria caută într'o formulă federală o liniște aparentă și desigur trecătoare, cînd Rusia e amenințată de mișcarea centrifugă a naționalităților diverse plecate sub sceptrul moscovit, cînd Turcia cade în bucăți sub

bătăia neertătoare a vîntului naționalităților, cînd pangermaniștii visează cucerirea provinciilor germane din Austria, cînd Italianii își întind ambițiunile asupra Triestului, ce poate fi dobîndirea cadrilaterului dela Varna decît un vis nesocotit sau decît o vinovată rătăcire. Dar pentru noi Romîni, revendicarea cadrilaterului dela Varna ar fi ceva mai mult decît o greșală neertată. Noi avem aiurea interese de apărut pe baza principiului naționalităților. Pe acest principiu am clădit statul nostru și pe el putem așeza viitorul nostru. Dacă tot noi am fi aceia care am călca în dauna altora acest principiu, am surpa singuri terenul de sub picioarele noastre. De aceea nu ne rămîne de urmat decît o altă politică, mai puțin atrăgătoare pentru cei ce judecă după superficialitatea aparențelor, dar desigur o politică mai potrivită cu adevăratele interese ale neamului romînesc. Această politică e politica de ratificare a celor împlinite în Balcani, ratificare conștientă voită și deplină. Nici n'ar fi logic să refuzăm altora ceea ce am dobîndit noi, și ar fi și mai ciudat ca tocmai noi să refuzăm Bulgariei proclamarea formală a unei independențe pentru care am luptat, și pentru care singe romînesc a stropit cîmpiile bulgare. Nu e vorba, față de Austro-Ungaria n'am avea motive să aprobăm o anexare care calcă pe față principiul naționalităților, dar atunci cînd Europa întreagă consfințește această calcare, nu ne putem opune numai noi, fiindcă avem conștiință și de forțele noastre și de realitatea lucrurilor și fiindcă nu ne lipsește nici simțul ridicolului. De altminteri probabil că greutățile naționale ce se ridică pentru Austria în Bosnia și Herțegovina, înainte chiar de a se fi anexat pe deplin aceste provincii, vor pedepsi monarhia Habsburgilor de calcarea principiului naționalităților și va răzbuna pe cei ce suferă de această calcare. Afară de aceasta, oricît de displicut ar fi să nu obții nimic, cînd alții obțin ceva, nu trebuie să uităm două lucruri. În primul rînd că nimeni nu obține azi lucruri noi în Balcani. Toți obțin de drept ceea ce de fapt stăpînesc de mult. Bulgarii iau formal o Rumelie pe care o aveau dela 1885; Austria ia formal o Bosnie și o Herzegovină pe care o avea dela 1877; și Grecia ia o Cretă, pe care nimeni nu s'a gîndit vreodată să i-o dispute; și în al doilea rînd nu trebuie să uităm că alții fac acumă ceea ce noi am făcut deja dela 1877, adică își regulează o situațiune internațională, pe care noi am regulat-o de 30 de ani, nu cum s'ar fi convenit după dreptate, dar așa precum împrejurările internaționale ne-au permis-o.

Dacă nu ne putem pune nici pe terenul revendicărilor teritoriale nici pe terenul necunoașterii faptelor indeplinite în Balcani, nu e mai puțin adevărat că se ridică cu ocazia crizei orientale trei chestiuni, în care, interesele noastre fiind direct în joc, ele nu se pot rezolvi în afară de noi, aceste chestiuni sînt: chestia Dunării, chestia Dardanelelor și chestia Macedoniei. Dunărea este supusă unui regim arbitrar nepotrivit cu principiile dreptului internațional. Viața noastră toată e prea strîns legată de acest fluviu, pentruca noi să putem admite să se aducă vre-o atingere la regimul dunărean de astăzi în alt sens decît în sensul

desființării tuturilor abuzurilor săvârșite în trecut de cei ce s'au bizuit pe forța lor, și decît în sensul întronării regimului de deplină libertate a navigațiunii, cerut deopotrivă și de interesele statului român și de principiile legislațiunii moderne.

Tot astfel chestia Dardanelelor a putut fi în trecut obiectul divergențelor dintre Rusia și marele puteri. Astăzi ea nu poate să fie o chestie exclusiv rusească, ea trebuie fatal să fie o chestie a tuturilor statelor din basinul Mării Negre, și prin urmare orice foloase acordate Rusiei trebuie cu necesitate să se întindă deopotrivă asupra tuturilor statelor de pe țărmurile Mării Negre. De asemenea Marea Neagră nu poate fi decît o mare liberă deschisă tuturilor, și nu rezervată ambițiunilor cîtorva.

Iar în chestia macedoneană, dacă n'avem teritorii de revendicat, avem interese românești de apărare, și grija noastră neîncetată și stăruitoare trebuie să fie îndreptată înspre stabilirea acolo a unui regim care să asigure fraților noștri deplină egalitate cu toate celelalte naționalități, și care să nu împedecă prin nimic libera dezvoltare etnică și culturală a unei naționalități, care a fost întotdeauna în peninsula balcanică un element de ordin și un factor de civilizațiune.

Punîndu-ne pe acest teren, singurul solid și singurul serios, putem vorbi și cu tărie și cu demnitate. Necomițînd greșala de a încăleca pe ficțiuni, Europa va avea datoria să ne asculte, și opinia publică a lumii civilizate nu va putea să nu fie de partea noastră.

Dacă se va convoca o conferință, și dacă aceste chestiuni care ne interesează vor fi puse la ordinea zilei, să ne menținem deci pe acest teren, iar dacă mine poimîne se schimbă orientarea politicei generale a Europei, după cum totul pare a ne-o indica, atunci să dăm și politicei noastre externe directiva ce va fi cerută de schimbările petrecute în echilibrul forțelor internaționale. Până atunci să ne întărim armata, să asigurăm țăranimii noastre o soartă mai bună, să înzestram organismul nostru social cu un regim, care, dezvoltînd virtuțile civile, să permită guvernarea poporului român prin el și pentru el, luat în întregimea lui, nu pentru îngustele sale oligarhii, și să ne ferim de a ne arunca în aventuri care, încă odată, pentru statele mari au cusurul să fie periculoase, dar care pentru statele mici au îndoitul cusur să fie totdeauna și periculoase și ridicole.

Dealminteri politica de aventuri a fost întotdeauna politica regimurilor reacționare. Democrațiile nu pot avea o politică de „panache”. Ele nu cunosc decît politica rece a intereselor sociale, cercetate în liniște, hotărîte cu energie și urmărite cu tenacitate. Politica fantaziilor capricioase și a susceptibilităților intempestive nu-și poate avea izvorul în interesele largi și permanente ale națiunilor, ea nu-l poate avea decît în intrigile unor coterii sau în sistemul nervos al personalităților izolate.

I. G. Duca

Cronica Veselă

FARIMITURI

Pământul beat.

Pământului i-e sete.
Mereu ploaia'l adapă.
Ptiu, ce desgust, poete,
Pământul bea doar apă.

O ploae eu aş cere
Să-i dea 'ntr'o zi Prea Sfintul
De vin bătrîn sau bere,
S'o soarb'avid Pământul.

Să văd cum o să fie
Pământul cînd se 'mbată :
E vesel la beţie,
Ori dîrz gîlceavă cată ?

Să'l văd cum se 'nvîrteşte
Anapoda 'ntre stele
Ş'un alt drum îşi croeşte
Zănatic printre ele.

În noua sa cărare
Isbindu-se de astre,—
Acele felinare
A lumilor albastre !

Să'l văd c'abia se ţine
Pământul pe picioare,
Şi, c'un sughiţ, în fine,
Căzînd beat mort în Soare !...

Holera.

Holera e lîngă hotare,
Potop veștile rele curg...
O, Doamne sfinte, îndurare !
Holera e la Petersburg...

Destul prilej pentru durere
Sărmana țară nu avea ?
Azi pacostea crudei holere
De ce s'o mai bată și ea ?

În marea spaimă generală,
Doar criticastrul Mihail
Păstrează-o mutră jovială
Și țopăe ca un copil.

Căci poate doar cînd o holeră
Va face 'ntre Romîni ravaj,
Revista-i „Convorbiri“ mai speră
Să crească bietul ei tiraj !...

De culesul viilor.

Eu pe Columb nu dau nici cinci parale...
Descoperi America. Hei și ? !...
Ce, casierii nu puteau găsi
O altă țară unde pot fugi ?
Slăbește-mă cu-America matale !

Pe ăl ce-a inventat praful de pușcă
Parale 'ncalte nu aș da nici trei...
Spre-a se ucide oameni 'ntre ei,
N'aveam noi soacre, doctori și femei,
N'aveam a pizmei viperă ce mușcă ?

Pe Gutenberg ce-a inventat tiparul
Nu dau măcar un ban, un singur ban,
C'a dat prilej oricărui gogoman
Să publice poem, piesă, roman,
Lovind pe cititori în cap cu parul.

Doar un inventator îmi intră 'n voe,
În fața lui mă plec smerit, umil,

Și oridec'teori beau cîte un „chil”
Regret că n'am al lui Vlăhuță stil
Spre-a-i închina o odă lui : lui Noe !

Știeau anticii ce-i o romaniță,
Ce e un crin, o roză, un bujor....
Dar nu știeau (plîng tristă soarta lor),
Până la marele inventator,
Ce este în botanică o viță !

O, Noe 'n flecare picătură
A elixirului ce-ai născocit
E-un cîntec, un îndemn cătră iubit.
Speranța că un chin va fi 'ndulcit,
Mai e... și 'ntreaga mea literatură !

Mașina mea de sburat.

Se laudă unul și altul,
Wright, Lagrange, etcătera,
C'au născocit mașini în 'naltul
Văzduhului spre a zbura.

Pe aripile unei rime
Și cu motorul unui vers,
Naintea lor, în înălțime,
Plutit-am eu prin Univers.

De mult... de mult... eu, scriitorul
Obscur... da, eu, poet golan,
Am fost, vă jur, inventatorul
Intăiului aeroplan.

Nacela fanteziei mele
De mii de ori în zbor m'a dus
Până la nori, până la stele,
Până la zei, și... chiar mai sus !

Tarascon

•
CALEIDOSCOPI

De cînd trăesc la țară, Sacerdote,
M'a convertit ca pe Rousseau, natura.
De-aceea de-astăzi las literatura
Și-azvîrl în foc carnetul meu de note.

De-acum mă pun serios s'adun bancnote,
În pod îmi spînzur lancea și armura,
Și, cum vă spun, am să vă fac figura,
Chiar dac'aș ști că-s Anghel Buonarotte!

Ce-atîta artă, cînd în pruni rodește
Aperitivul zilelor de mine,
Cînd am hameiul dospitor de pine,

Și mă 'nveșmîntă cînepa și inul ?!
Vezi, Sacerdote, astfel se sfîrșește
Cariera mea. Așa mi-a fost destinul!

A. Mirea

Scrisori din America

I

Stau supt impresia unui cîntec auzit din gramofon. Nu e nici urit, nici frumos. Are părți care samănă cu doina noastră. E duios și trăgănat ca un cîntec de îngropare. Îți amintește oia cînd plînge după mielul ei. L-a cîntat un Indian din neamul Sinxilor, și de pe glas se cunoaște că era un Indian bătrîn.

Poate nu m'ar fi impresionat, dacă nu știam că e cîntecul unui Indian și n'ași fi priceput jalea adîncă a unui neam care moare și adîncul reproș care tremură în fiecare notă. M'a infiorat și m'a răzvrătit.

De-atunci sînt două luni. Dar pare că-mi sună și acum în urechi,— cum stau la fereastră și îmi alerg privirea pe întinsul colorat de pe apele lacului Erie.

Soarele se coboară încet în valuri, și dela el o dungă aurie stre-tae albastrul apelor, până la mal, în portul orașului Cleveland, rumenind catargele, țărnul și palatul lui Roekefeller, care privește prin mii de feręsti spre ceața dela miază-noapte, în care se învăluie întinsele șesuri din Canada.

Dinspre apele Michiganului se arată o dungă neagră de fum, ca lîna scărmănată,— pe urmă apare pe apă un punct alb, cît o gîscă: E un vapor cu pasageri din Chicago și Detroit pentru Cleveland și Niagara-fals.

Un alt vapor sosește depe Ontario. Podul trenului de peste canal se ridică în aer ca un turn uriaș, și dupăce a intrat vaporul în port, se culcă din nou peste canal,—să treacă peste el șirul lung de trenuri cu vagoane albe, ale trustului de carne dela Chicago.

Fabricile își schimbă muncitorii, cari izbucnesc valuri prin porțile mari, răspîndindu-se spre căminuri, plini de scrum și de sudoare.

Fabricile și vapoarele bucină,—locomotivele șueră și sună ca de vecerne din clopotele mari de lingă horn,—de cum intră în oraș până în gară.

Pretutîndeni trenuri, vapoare, tramvae și un furnicar de oameni grăbiți. Pretutîndeni muncă, mișcare și un zgomot asurzitor.

Deasupra apelor un cer senin, iar peste oraș un văl negru de fum.

Au trecut abea patru sute de ani de cînd corăbierul sărac din Genua s'a rătăcit în calea lui spre Indii, în lumea asta minunată, și acest timp a fost deajuns ca peste cuibul vitejilor Sinxi, peste largul bogatelor pajiști să se aștearnă rețeaua de linii ferate, care leagă între ele orașe de orașe,—gonind viața romantică de odinioară spre adîncul codrilor de veacuri.

S'a stins și neamul Luca, s'a îngropat și fala unui neam cu cel din urmă Mohican, iar cîntecul războinic al Sinxilor de odinioară este azi un cîntec jalnic de îngropare, pe o placă rotundă într'un gramofon.

O! era, era aici viață, fericire și noroc. Cerul era senin, codrul umbros, cîmpia verde, izvorul curat,—și libertatea deplină. Treceau furtunatici călăreții, pe cai abia îmblîzniți, alungînd cerbil și bourii.

În corturile „pieilor roșii” era cîntec și veselie. La miază-zi neamul Luca avea orașe frumos zidite și cultură destul de înaintată. Dar a sosit Ferdinand Cortez. În numele învățăturii lui Hristos a cerut credințelor străbună,—ori viața. Iar cel dintâi dar dela Albi, au primit inchiziția.

Cu gîndul la averile mari ale elitei autohtone, i-a silit să primească botezul ori să moară. Averile lor se luau pe sama lui Hristos. Iar dacă primeau botezul, erau acuzați de fătărnicie, zicînd că pe ascuns se închină zeilor păgîni.

— Ești eretic, trebuie să mori! Dar mai ai o scăpare! Să ne spui unde ți-ai ascuns comoara!

Și dacă nu spunea, îl torturau. Și dacă spunea, îl ucideau, fiindcă a rezistat prea mult dorinții—lui Hristos. Dar Albii le-au mai adus ceva: „băutura de foc”—alcoolul.

Cine-l bea se înveselește, se face puternic, viteaz!

Și s'au făcut șetre mari, unde Albii vindeau pentru aur minunata „băutura de foc”.

Tot pentru „băutura de foc” au cîștigat și stăpînirea asupra țării. În stare de beție autohtonii, se învoiau la toate. Dar războinicii dela miază-noapte n'au primit aceste daruri. Ei își răzbunau căpeteniile ucise și băutura de foc nu o cumpărau ci o răpeau.

Prin urmare s'a pornit lupta de extirpare împotriva lor. Au urmat veacuri de sînge, de vînațoare după oameni.

Peste trei sute de ani pieile roșii cad cu desăvîrșire, învinși prin plumb și „băutura de foc”.

Steaua lor apune pentru totdeauna. Stîndardul cu stele garantează că steaua lor nu va răsări niciodată.

De acela, ascultînd cîntecul bătrînului Indian, mă înfiorez. Parecă ași fi lingă cadavrul unei rase de oameni, alături de unui mormînt urlaș.

Marele criminal adună comori și ascultă nepăsător cîntecul duios de lebădă, în care plînge durerea neamului lipsit de țara lui, de cuibul lui, pentru care nu i s'a dat decît glonț, whiskey și sifilis.

Strînși în circuri bine păzite, pe locuri sterpe, Indienii pier pe zi

ce merge și nu peste mult va veni ziua cînd n'o să-i mai vedem nici în circuri.

Se apropie ceasul cînd vom auzi vestea că și cel din urmă Sinx s'a stîns, ca să îngrășe și el pămîntul patriei sale—pentru alții.

Și Albul lacom își va vedea atunci opera desăvîrșită. Va sta falnic pe mormîntul unei rase întregi de oameni,—care a trebuit să piară, fiindcă Albul avea trebuință de comori... Sub pretextul ca să nu se mai poată război între ele diferitele seminții, au fost izolate la depărtări uriașe. Li s'au dat locuri anumite pentru trai, așa numitele „teritorii rezervate“.

Acel teritor n'au voe să-l părăsească. E păzit de armată. Vînatul e pe isprăvite, dar statul le dă alcool de pomană, cît doresc ei. Dar nu le dă doctori. Ei nu muncesc pămîntul. Trăesc în păduri, prin corturi, ca mai demult, sub capeteniiile lor.

Din cînd în cînd ei se răsvrătesc de foame și de frig. Atunci năvălesc asupra posturilor de pază și se încing lupte îngrozitoare, încercînd să spargă inelul ce îi ține strînși. Dar armele lor sînt vechi, puterile sleite și diferitele seminții sînt izolate una de alta. De obicei se împacă, dacă le aduce statul un nou transport de spirt. Și statul e foarte darnic în privința asta. Pielea roșie a Indienilor s'a roșit și mai mult de alcool, și viteazul Sinx de odinioară astăzi este un degenerat, care-ți strînește mila.

Cînd se îmbată, Indienii se ucid ei între ei. Nime nu le are grija. Dacă se roagă, sînt lăsați să intre și în orașe, să se „desfăteze“. Dar numai unul cite unul și fără arme.

Iar birtașilor li s'a oprit, cu pedeapsă de trei ani robie, ca să le vîndă atunci macar un strop de băutură.

După un păhar de whiskey, se trezește în ei virtutea străbună, dorul de răzbunare, și ura lor pentru Albi n'are margini.

În luptele lor cu Albii ei au avut triste experiențe. Ei sînt îngrețoșați de egoismul Albilor, care n'au nimic sînt decît interesul și aurul. Albii nu-și țineau cuvîntul și jurămîntul. Legau pace cu Indienii, apoi îi atacau mișelește, în timpul nopții. Cruzimile lor n'aveau margini față de iudieni. Și, după fiecare luptă, torturau prizonierii ca să mărturisească unde au ascuns comorile.

Un misionar spune că Indianul bătrîn le vorbește copiilor fragezi lucruri și adevăruri crude despre Albi.

—„Să nu fiți răi, ca Albii!—le zice. „Albul e lacom, laș și viclean. El n'are omenie, nici milă. Albul e mincinos și stricat.—Numai un zeu rău ca și ei îi poate sprijini să învingă mereu în luptele lor. Cînd îl înțîlnești, să nu privești la el, că te murdărești.—Ridică-ți privirea la cer, ori, *dacă poți—ucide-l!*“

Indienii își schimbă mereu șefii. Dacă se isprăvește alcoolul și nu sosește la timp altul, șeful e detronat. Urmează lupte interne, apoi cel învins cere ajutorul Albilor. Aceștia le fac pace, precum ei se pricep și le dau de băut.

Prea puțini dintre ei s'au resignat, părăsindu-și porturile și obiceiurile. Dar nu sînt de trăit. Aceștia sînt osîndiți la moarte de cătră semenii lor, ca renegați.

La 30 Mai a fost în Cleveland o serbare rară. Împlinindu-se o sută de ani dela moartea unui viteaz șef Sinx, viteazul a fost exhumat pe cheltuiala statului și mutat la alt loc.

La serbarea asta au luat parte mulți Indieni Sinxi, aduși anume cu șefii lor, în portul lor original. Dar s'au luat măsuri ca să nu dea ochi cu frații lor aplicați spre civilizație. Ei pășeau sumeți prin mijlocul mulțimii, parcă s'ar fi jurat să nu privească la Albi decît cu un adînc dispreț. Și ținuta lor nu s'a schimbat în tot cursul serbării.

E dureroasă povestea șefului Indian, mort acum sînt 100 de ani. El purta numele „Săgeata de Fulger”. Urmînd în șefia tatălui său ucis de o altă seminție, avea numai dorul răzbunării. Era abea de 18 ani, dar cel mai viteaz pe acele vremuri. El a pornit împotriva dușmanilor, și cele două seminții s'au încăerat. „Săgeata de Fulger” a făcut minuni de vitejie. Au învins, dar cei învinși n'au uitat. Alîindu-se cu cele două seminții, au năvălit asupra Sinxilor. Pe cînd „Săgeata de Fulger” împărțea din belșug moartea între dușmani, oamenii lui au fugit cu lașitate. El a scăpat cu fuga, și, sosind la corturile lui, o femeie i-a spus că era un complot împotriva lui. El a pedepsit pe vinovați, apoi s'a pregătît din nou de apărare, fiindcă dușmanii soseau. În fața mulțimii dușmanilor el a pierdut două lupte. Desnădăjduit, viteazul s'a dus la Albi, să ceară ajutor. Dar în zădar. Aceștia nu voiau să-l ajute, avînd interes să nu se amestece în luptele pieilor roșii. El s'a întors cu dor de luptă și de răzbunare, la poporul său. Dar întors acasă l'a ajuns o nouă deziluzie. Ai lui aveau acum alt șef, și legaseră pace cu potrivnicii cu condiție să-l izgonească pe „Săgeata de Fulger”.

Plin de amărăciune, a rostit blăstăm asupra tribului său, apoi a venit la Albi, la Cleveland, să trăiască cu ei.

Peste doi ani Sinxii au defronat pe uzurpătorul care se dovedise laș în bătălie. Fiind seminția în mare primejdie, au venit solii să-l roage pe viteazul exilat, să se întoarcă.

El s'a întors, a învins, dar după învingere n'a voit să rămînă mai mult între ei, cu toată rugămintea poporului său. S'a întors la Cleveland, unde a murit peste zece ani, fiind îngropat de Albi cu multă cinste.

Legendele și cîntecele Sinxilor sînt pline cu faptele lui „Săgeata de Fulger”. Acum, la serbarea centenarului dela moartea lui, au venit vre-o cincizeci de Sinxi, care s'au bocit mult lîngă osămintele eroului lor, și au dansat jocuri războinice. Pe urmă au fost escortați la teritoriul destinat lor. Intorcîndu-se, ei au dus cu dînșii pe lîngă amintirea eroului lor și o mare amărăciune. În drumul lor au văzut cîmpii bogate și codri cu tot felul de vinat, care au fost a lor, și totuși ei mor de foame, pe un loc sterp.

Prin August au spart cordonul, omorînd patru soldați, și s'au așezat în alt loc. Dar venind un funcționar de stat la ei, au fost îmblinziți cu binele, și cînd li s'a promis măsură îndoită de alcool, s'au întors la locurile sterpe, jurînd credință Statelor-Unite.

Albii nu pot merge la corturile lor, că i-ar ucide. De misionari nu se ating însă, deși nu-i ascultă. Ei au credința că preoții îi apără pe ei, îmblinzind mînia Albilor. Dar au frică și de zeul Albilor, care s'a răzbunat adeseori, imputînd vînatul, cînd ei au ucis vr'un misionar.

Așa le spun lor misionarii catolici, din motive bine pricepute.

Ei trăesc ca mai demult, prin corturile lor. Bărbații vînează ce mai află, femeile fierb rădăcini și plante, la ușa cortului. Sara se ospătează, isprăvind de obicei mai curînd „băutura de foc“ decît cum a fost destinată. Atunci ei cîntă cîntecele lor bocitoare, ca un fel de ponos către zeul lor, care li face să sufere și nu li pustiește pe albi, să-și poată lua moșia strămoșească, plină cu belșug, care le-a fost răpită.

Cîntecul lor, deapururi aceleași, pătrunde prin codri și văi până la posturile de pază, focurile licăresc în depărtare, pe cînd luna așterne un văl auriu peste jalea corturilor afumate, unde trage de moarte mărirea veche a unui neam desmoștenit și ucis mișelește.

Un misionar a reușit să prindă pe o placă acel cîntec, rugăciunea desnădejdiei lor, spunînd că o va duce zeului Albilor, ca să le asculte plîngerea. Abia așa a reușit să înduplece semînția Sinxilor, ca unul din ei să cînte în aparatul miraculos. Ei au ținut un sfat și au ales pe unul din cei mai bătrîni, ca să le cînte în gramofon durerea și ponosul. Și pe cînd Albii ascultă acest cîntec, cu zîmbetul pe buze, ei nădăjduesc că zeul Albilor îi va pricepe și le va face dreptate, pedepsind pe Albi. Numai atunci îi vor recunoaște pe el și se vor închina lui, cînd va dovedi că e atît de bun și drept, cum îl laudă misionarii, pedepsind nedreptatea ce le-au făcut-o Albii.

Această placă au vîndut-o misionarul cu 50 de mii de franci, pen-truca să fie multiplicată. Avut-a oare Hristos trebuință și de acești bani?

Și jalnica rugăciune a unui neam destinat pentru moarte, ascultată va fi oare de zeul Albilor?

Cu greu cred, că acuma e „prea tîrziu“!

Cleveland, O. la 1 Septembrie 1908.

Vasile E. Moldovan.

Scrisori din Basarabia

VI

Situația actuală a lucrurilor.—Materialul pentru o caracterizare a rominilor basarabeni.—Problemele, scopurile, mijloacele practice și idealurile presei naționale în Basarabia.—Atitudinea inevitabilă a basarabenilor între România și Russia.

Cam de mult n'am scris cele de rînd scrisori ale mele despre viața curentă a Basarabenilor (Septembrie 1907), și s'ar putea gândi, că reîncepînd acumă conspectul meu publicistic, mă întîlnesc cu lucruri noi din viețuirea Basarabiei, ivite în răstîmpul celor 9 luni ale tăcerii mele ¹⁾. Și iată că mă văd în fața unei situații absolut neschimbate comparativ cu anul trecut. Aceiași inerție tradițională a moldovanului cel dintre Nistru și Prut! Mulți sîntem, dar n'avem limbă pentru a vorbi; ochi avem, dar ne-am făcut orbi; urechi avem, și nu ni se trezește în inimă nici o ambiție cînd ne ajunge la auz sunetul lămurit al pașilor culturii, făcuți de cele 100 popoare din Rusia....

În timp ce alții lucrează neconținut, neuitîndu-se la condițiunile politice rusești, atît de agravante, noi stăm cu minile în buzunar. În jurul nostru se prelungește munca civilizatoare a popoarelor—aici deschisă și zgomotoasă, colo surdă și tainică, ascunsă în subterane—chiar tatarii și chirghizii din Asia centrală se silesc la lucru, noi însă tăcem. Și pentru

1). Cauzele tăcerii sînt foarte simple pentru ori și cine, afară de mine însumi: dintăi—apatia, generală deci și personală—din norocire vremelnică—după ultimii ani de muncă enervantă și de un palpitant interes obșteșc, a cei ani neuitați pentru Rusia întreagă și pentru Basarabia, ani cari s'au sfîrșit cu o reacție nemaivăzută și cu deraierea aproape a tuturor speranțelor și așteptărilor obștești; iar, în conglăsuire cu aceasta, și nereușita, morală și materială a planurilor mele de acțiune locală; apoi în general dificultățile în sfera lucrurilor mele private; în fine și arestarea mea la Kiev în calitate de președinte al societății studentești basarabene de acolo, arestare pentru o bunișoară bucată de vreme, și care mult mi-a turburat cursul regulat, deși apatic, al vieții; o boală, consecința acestei "pățanii", etc....

Nota redacției.—Sîntem recunoscători autorului pentru hotărîrea de a reîncepe seria de corespondențe din Basarabia, deși nu împărtășim în unele cazuri *pesimismul*, în alte cazuri *optimismul* său: d-sa este prea impresionat,—și este firesc,—de durerile momentului, legate de împrejurările trecătoare ale Imperiului vecin. Dar socotim, că pentru noi e mai prețios decît orice *glasul sincer* al unui Basarabian, în această căutare a cărărilor drepte.

ce facem toate acestea?—întrebai pe un fruntaș din boerimea bășăr-beană. Cuvîntul era: „Sîntem elementul cel mai pacinic din imperiul țarului și ne ferim de mișcări, ca să nu ne compromitem“.... Aferim! mi-am spus în mine. Iată, veșnica muzică din sferele „înalte“ ale societății basarabene: „să nu ne compromitem“... Dar, oare de ce astăzi și tatarii și gruzinii sînt așa de înaintați în chestia lor națională, fără ca să fie compromiși, deși nu au fost elemente de ordine, și măcar că au lucrat chiar și cu revolverul și bombele?....

În mijlocul păturilor noastre burgheze și inteligente aproape același lucru; iar viața țăranilor și răzășilor înfățișează ochilor noștri un tablou și mai întunecat. Nu-ți rămîne decît să-ți pleci cu desnădejde capul și să constăți. Sînt vremuri, cînd singura mîngiere e aceasta—să faci „constatări, motivații și obiectivații“—ne aflăm într'o perioadă rudimentară a probelor în cea mai mare parte negative și din cleștele lor nu vom putea eși degrabă. Atîta.

Deci, toate apelurile, declarațiile, inițiativele etc. din trecutul cel mai apropiat rămîn fără răsunet pentru timpul de față. Din motive deja cunoscute cititorilor nu avem aci o presă națională. Nici un cuvînt viu moldovenesc nu sună în întreaga Basarabie.... căci apariția—aproape—foarte neregulată și uneori întreruptă—a „Moldovanului“ și a foarei duhovnicești eparhiale nu pot fi socotite de evenimente îmbucurătoare și nu pot face măcar o iluzie de presă poporal-națională, atît de necesară totuși basarabeanului.

Dela ele nu sîntem în drept să așteptăm un cuvînt măcar despre drepturile, despre idealurile și actualele sărăcii și hoale ale acestui neam oropsit de istorie, și care ca un bolnav cronic din zi în zi, din an în an, din decenie în decenie—rămîne tot același, istovit, rob, mărginit, ivit din sombra neexistență, trecînd prin viața inertă ca o fiară și scoborînd ca și un dobitoac mut în vecinica și neagra uitare!.. Dar, destul despre aceasta, căci ași putea vorbi fără sfîrșit—mă doare...

Așa dar, viața curentă a Basarabiei prezintă numai liniște de mormînt—spre fericirea tuturor paraziților, ce ne sug. Au dispărut ori și ce începeri culturale, reacționarismul triumfă pe toată linia, iar dacă cineva ar avea vreo veleitate de liberalism, naționalism, sau democratism la noi, riscă să fie escomunicat sau trătat—în cazul cel mai bun—de naiv. Instrăinarea, în senzul național, al poporului crește pe fiecare zi și ne depărtăm tot mai mult de rostul nostru, încît peste cîțiva ani lucrul va fi aproape sigur, că a venit ajunul vremii cînd chestia renașterii noastre național-culturale, se va șterge dela ordinea zilei.

* * *

Arătasem în corespondențele anterioare, cum, cu toate culorile întunecate, ce ne învăluă perspectiva, avem un singur sanctuar, sfînta sfîntelor a noastră, a nădejdelor și așteptărilor. Este însuși poporul, în

care dorm. somnul rușinii noastre, atâtea posibilități și puteri. Instinctiv păstrînd sufletul național, limba și mîndria (*sînt romîni*!) de popor cu trecutul uitat dar simțit, Basarabeanul e ca și un pămînt bun, dar lăsat în părăsire; totul este ca să se arunce sămînța—și rodul ar fi înbelșugat și binefăcător pentru toată romînimea. Trebuie numai sămănători buni care și-ar lua fără nici o ezitare acea grea misiune față de horopsitul căruia nimeni nu vine să-i lumineze mintea, să-i mîngie sufletul.

Într'adevăr, dacă ții minte, sînt șiruri de fapte și dovezi, prin care încercasem să arăt, cu reproducerea corespondențelor și ecourilor primite la direcțiunea „Vieții Basarabiei“, cari sînt simțirile și aspirațiile născute, *sua sponte*, moldovanului. S'a dovedit, prin aceasta, în mod hotărît că moldovenimea basarabeană, ca atare, încă există, și simbolul, elementul principal al acestei existenți naționale, este limba curată și vie care viează în tralul material și spiritual al poporului nostru. Apoi, în fond, mulțămîta limbii pămîntești, rusificarea nu a prins atîtea rădăcini, încît să aducă *în momentul de față* la disperare și la așteptarea pieirii pasive a unei ramuri din neamul romînesc. Din toate colțurile Basarabiei sunau protestări lămurite, adresate „limbii domnitoare“, iar privirile tuturor celor, cari pot ține condeiul în mînă, erau îndreptate tocmai la „gazeta noastră în limba mamă“, care li se părea ca un port-cuvînt și simbol răsunător al tuturor inimilor și spiritelor moldovenești înprăștiate prin colibe și căsuțele uitate ale Basarabiei.

Afară de materialul reprodus deja în „V. R“, am la dispoziție o serie întregă de documente scrise de corespondenții mei, și care ne mărturisesc capacitatea și interesele obștești ale moldovanului. Iată încă cîteva exemple :

Țăranului-moldovan

Nu plînge 'n cîntec, măi romine,
Printre ogoare boerești,
Parcă viața -ți prohodești !
N'a fi tot rău—a fi și bine,
A răsări și pentru tine
Luceafărul dreptății, și
Nu-i fi tot rob, nu-i năcăji
Trăgînd nevoe până la moarte....
Te uită vezi : colo departe
S'arată fața altei soarte—
El vine îmbrăcat cu flori,
Al tău frumosul viitoriu !
Viața nouă 'n fugă vine,
În urmă vechiul tot rămîne :

Tu lasă -ți cîntecul bătrîn,
La alte cînturi te deprinde,
Cu alte gînduri tu te aprinde...
Și cere un traiu de bine plin!...

Gheorghe Tudor.

Naiva versificare ? Da, naiva, făcută de un băetan de 16 ani, de un moldovanaș mărginit ! Și tot el încă mi-a trimis : „Spovada haidăului“, versuri cu vădită imitare de poema lui Lermontov „Mîiri“; iar un articol nepretențios al său „Despre învățătură“ ne zugrăvește viața școlară pela sate, ca un proces-verbal exact, fotografic, luat de pe scenele vii de „învățătură străină“ în limba de felul „niznai“.

Aceleași gînduri, asupra contrazicerii dintre actualitatea rusificatoare și aspirațiunile instinctiv-naționale, ne înfățișează încă mulți dintre corespondenții. D. I. Roșca din Vad-Rașcovul (orașel pe malul Nistrului jud. Soroca) scrie o schiță, povestind cum o copilă de răzeș, măritată din calcul material, după un rus, care o duce în satul lui, în Podolia rutenească, și neștiind nici o vorbă „malorusă“, maltratată de rudeniile bărbatului, își sfîrșește viața spînzurîndu-se... Naiva povestire și cazul îi rar, necaracteristic, dar în același timp și foarte caracteristic pentru însuși scriitorul care expune, cum poate, grozăvenia înstrăinării... Iar d. Roșca ne povestește încă și despre „școala noastră bisericească“, a căreia limbă Rușii o fac și mai absurdă-slavonă. Autorul sfîrșește articolul său prin citarea sentinței vechi : „e păcat mare de a lua pînea de la copii și a o arunca cînilor“. Și dacă—spune d. Roșca—școlile rusești ne dau tot atîta lumină cît pot sătura pe copii fărîmăturile rămase de la masa cînilor, apoi școala bisericească cu limba ei slavonă slujește numai interesele cînilor rusificatori pentru sălbătăcirea poporului, pentru prostirea și întunecarea minții copiilor moldoveni.

O interesantă și foarte originală examinare a dreptului răzășesc de moștenire și de familie o face un Todor Nastas. Analizînd unele cazuri discutabile din practica satului natal, ce foarte nimerit contestă sentințele judecătorilor locali și chiar ridiculează pe bieții administratori ai justiției rusești cu toate binefacerile acesteia, și cu toate deciziunile lor ta la Solomon, întemeiate pe știința lor obligatoare în „obiceiurile pămîntesti“ din Basarabia.

Unul ne trimite o scrisoare despre starea lucrurilor în obștia satului și ne roagă să tipărim „în toate gazeturile și degrabă“. Altul scrie o poezie :

Printre ramuri bate luna,
Stelele pe cer lucesc,
Vino să te strîng în brață
Și să-ți spun, că te iubesc... etc.

Al treilea cîntă natura, o cîntă prost, dar întrebuițează și cuvintele ca : planeta, aer, parfum, arbori, și altele—desigur rareori auzite în graiul poporan de lingă Căușani.

Etc. etc. etc...

* * *

Aci văd, că e necesar să mă reîntorc pentru a sfîrși tema însemnată încă demult (Septembrie 1907) : „scopurile, problemele, mijloacele practice și idealurile presei naționale din Basarabia“, căci altfel mă zăpăcesc în alt material tot atît de interesant pentru mine... Am vorbit deja atunci despre pricina pentru care nu numai că nu se formează în Basarabia un partid moldovenesc, dar nici măcar un cerc de lucrători culturali pentru organizarea unui organ tipărit, care să provoace și să susțină vre-o mișcare națională. Aici voi încerca a desfășura întregul sistem de muncă necesară în acest sens, căci sînt idei pe care le-am plătit prea scump, cu prețul a 2—3 ani de încercări nereușite, în care am fost atras și eu, împotriva dorinței mele, supunîndu-mă stării lucrurilor din juru-mi. În răstimpul acestor ani am suferit și meditat.

Conducerea unui ziar menit se *creeze* ceva nou e foarte complicată prin mulțimea de chestiuni care se prezintă spre rezolvare : trebuie dat publicului anonim și eterogen, dintăi de toate, o gazetă enciclopedică interesantă și ușor cetită, moderată prin vederi politice, cu un bogat și recent material de informații etc ; apoi adaose literare cu desemnări, reclame și toate știrile comerciale, articole folositoare diferitelor ramuri ale științei, agriculturii locale, însfîrșit—fiecare să găsească în ziar o secție după interesul lui personal : preotul, moșierul, țăranul, comerciantul etc. Numai astfel ziarul va pătrunde cu încetul pretutindeni unde e viață moldovenească, susținînd toate întreprinderile private folositoare, și va putea înlocui sigur presa rusească ori cea vîndută Rușilor și cea confesional-reacționară—cu o presă adevărat națională și independentă. În sfîrșit este de neapărată trebuință ca ziarul național să apară în tipografia lui proprie.

De o asemenea găzetărie pricepută poate fi legată și editarea cărților populare, lucru, a cărui necesitate se simte foarte mult în Basarabia. Cercul colaboratorilor sub convenita conducere poate aduce la realitate crearea și lăfșirea puterii cuvîntului tipărit, care singurul e menit să dezvolte masele noastre înapoiate. Doară și diferența, de pildă, între Finlandeji și Romnii basarabeni nu este în numărul lor, ci în piața cărților. Să vă spun cîte măsuri largi practice ne trebuiesc în acest sens și în alte treburi culturale ? Sînt sute și sute. Incepînd cu scoaterea unui calendar pentru popor, avem în prima linie să facem dicționarul limbii romîne complete, apoi broșurile de istorie, de geografia Basarabiei și a țărilor vecine, hărțile cu ilustrații și vederi, tot felul de scrieri romînești și multe altele. Afară de toate planurile acestea, cu cît tirajul ziaru-

lui național s'ar mări, cu atât s'ar forma în jurul direcțiunii diferite cercuri de studii și propagandă, iar din aceste organizații culturale numai-decît va eși și viitorul partid românesc din Basarabia. Nu spun prin aceasta că nu-s alte drumuri pentru constituirea unui partid local, ci arăt numai că, mulțumită presei, proiectate astfel, drumul constituirii lui din masele de cetitori, alipite la gazetă prin practica ei sănătoasă, asemenea drum e și mai scurt, și se poate realiza cu mai mare succes. Se cere însă muncă încordată de zi și noapte—dacă vom găsi pentru ea executorii buni, e altă vorbă. De altă parte formarea forțelor naționale în modul mai sus aratat nu va întîlni piedici din partea „stăpînilor zilelor noastre“, căci un ziar practic, cu scopuri pur culturale, urmărind numai dezvoltarea lui comercială, înșfîșit și înlăturînd orice politică militantă, iar cînd cer împrejurările făcîndu-se „broască pe pămînt“ — asemenea ziar... va reuși, va trăi, și va face fără grabă și cu resemnare tot ce i se va cere.

Simt că argumentația mea este încălцитă și cam neîndestulătoare... n-am însă încotro, căci și așa am spus prea mult, cea, ce clima noastră nu tolerează...

* * *

Am venit deci la ideia, ca ziarul național să creeze un partid român în Basarabia. În primul rînd trebuie socotit, ca bun de atras, elementul moderat, boero-burghez, destul de numeros. Dacă acestora li s'ar deschide o parte însemnată a gazetei, nu ne îndoim că gazeta ar avea într'însii cel mai bun prieten. Și aceasta e necesar. Este de mare nevoie, ca să meargă mîna în mîna pentru cultură și renaștere, atât inteligența și țărînimea cit și boerimea, așa că toate puterile vii ale Basarabenilor să fie introduse prin mijlocirea gazetei naționale. În general, gîndurile ziarului să fie pentru toți Românii localnici, și numai atunci el va fi scump poporului întreg. În ce privește lupta zilnică, ziarul e dator să nu opereze la întuneric în chestia națională—din contra, printr'o clară și sinceră expunere a trebuințelor naționale, organul acestor trebuinți, mulțumită glasului său calm și prevăzător, nu va speria cu „mișcarea națională“ pe nimeni. Mai ales trebuie să dăm atenție importanței relațiunilor noastre cu elementele progresive ale Rușilor din țara aceasta, și pentru asemenea scop ziarul ar fi dator să provoace în Moldoveni un puternic curent în favoarea unor bune și întinse relațiuni cu adevărații și firești aliați ai noștri de aci. În privința aceasta iară se cer nu polemici, și nici certe gazetărești, ci puterea convingătoare, prin care se poate aduce pe toți adversarii la conștiința propriului lor interes, care le poruncește unirea, interesarea și profitarea de toate condițiunile și mijloacele ce pot sluji la dezvoltarea noastră națională.

Numai așa, pășind înainte pe calea aceasta, cu timpul vom realiza cea mai deplină armonie posibilă, și vom prepara formarea partidului

romîn. Desigur avem în perspectivă o mare distanță dela începutul proiectat până la atingerea ultimului scop. La prima vedere ne stau în drum greutăți neînvîșe: poporul de jos apăsător, iar păturile de sus—înstrăinate... Nici o garantare a existenței noastre naționale, nici o rază a stelei de mărire a neamului românesc!.. Ce să facem? !.. În orice caz nu-i timpul a sta cu mîinile în buzunar. Sîntem datori a da însfîrșit semne de viață, să facem toate demersurile ce le credem necesare. Cînd îmi închid ochii, ca să nu mă uit în juru-mi, mi se pare atît de ușor, de simplu, că cel mult 5—6 oameni hotărîți să facă șirul întreg de încperi culturale măcar dintîi în Chișinău. Să nu se creadă, că e cine știe ce greutate a face la noi o întrunire, un curs de lecții, o școală de duminică de cetire și scriere, sau un „jardin pour des enfants moldaves“...

Ei dă, „să nu ne compromitem“! Un club, partid, program, cultura?—Doamne ferește!..

* * *

În timpul ce noi rămînem inerți pe locul nostru, evenimentele fatal ne duc la unele vremuri istorice foarte importante. Se prevede apropiata schimbare a acestei părți din Europa. Austro-Ungaria în ajunul de a deschide chestia balcanică, constituția Rusiei și descentralizarea inevitabilă a o 100 de popoare, conturul viitoarei Rutenie cu 30 milioane populație,—toate acestea ne dau mult de gîndit. Să nu uitate nimeni situațiunea geografică a Basarabiei: Podolia, Kievul, Poltava și Ecaterinoslavlul, devenind autonome sau federate, între Basarabia și Moscova linia de comunicație se va susține prin păsările călătoare—altmîntrelea nu-i chip. Drept că viitorul nu ne este cunoscut așa de exact, dar sînt în prezent anumite tendinți, care ne apropie de el și ne dau posibilitatea de a-l analiza. Ce vom face atuncea aflîndu-ne între 2 culturi, rutenească și romînească, dacă nu vom fi decît rusificați, tunși *à la russe*?.. Slabi și înstrăinați, noi nici o zi nu vom putea rezista năvălirii Rutenilor, și vom fi robiți unui jug nou. Și în loc de a înlesni atunci lupta romînimii cu megieșii slavoni și unguri, noi o vom slăbi prin pasivitatea noastră, o vom trada, poate.

Deci, putem noi sta oare nepăsători acuma, față de un asemenea viitor? Putem oare fi atît de naivi, încît să închidem ochii la aceea ce se pregătește să izbucnească odată?.. Și deoarece răspunsuri la întrebările aceste nimeni nu ne dă, vom spune noi înșine: nu, nici într'un caz! Lupta, lupta ni se impune, nu numai cu rusificația, dar și mai ales cu nepăsarea noastră proprie, cu inerția întregii noastre vieți! Sîntem un popor de viață nobilă, deci datori a ne folosi de trecutul, tradițiunile și limba noastră spre redeșteptarea conștiinței naționale. Idealul nostru să fie: dezvoltarea moldovanului basarabean până atunci cînd el însuși va spune cuvîntul său și va orîndui soarta lui! Și sîntem datori a jertfi totul pentru realizarea acestui ideal înalt.

Firea omului se cunoaște mai ales în vremea de primejdie, și, iată-ne, am ajuns la o primejdie și la răspîntie: sau rusificarea deplină, sau rominizarea și însușirea culturii seculare naționale—alte drumuri nu-s, dacă vream să nu rămînem fără nici o cultură. Desigur, o asemenea dublă punere a problemei de existența noastră este grea de înțeles pentru orișicare român din regat. Din depărtarea, atît de apropiată, a fraților noștri liberi de peste „rîul blăstămat“, se vede numai o faptă goală, cum că în Basarabia locuiesc aproape 2 milioane de Romîni; iar tot restul de informații asupra noastră prezintă un material aproape cu totul fantastic. Altădată voi atinge cîndva și ideea de a eși din înapoiere prin... rusificația, ce este foarte posibilă și chiar realizabilă, nu numai în sensul teoretic: doară și în momentul de față, ca să spunem, „suprapătura“ rusească peste toate părțile vieții basarabene se simte foarte real deja. Aci nu pot decît să insist pentru drumul cel mai firesc pentru noi—rominizare deplină.

Numai rominizarea activă va avea darul de a anima viața noastră socială și a scoate din inacțiune toate păturile poporului nostru. Condițiunile-s agravate?—bine! Atunci să nu avem iluzii, să ne înlăturăm orișice dulce naivitate, fie cea revoluționară fie cea reacționară, și să ne înjugăm, să ne punem la un lucru sever, la o muncă pentru viața comună, în care să se scufunde viața noastră personală!.. Să ne lepădăm și de îngrozitorul egoism—regele nostru al tuturor,—căci trecutul nostru întemeiat pe deplin pe el, ne arată cît de trist, cît de gol, cît de lipsit este de ideile, care sînt resortul progresului, așa că aproape am pierdut încredere în viitor... Și care va fi primul mijloc pentru a îndeplini toate acestea? Cine poate lua sarcina de a convinge opiniunea publică de inutilitatea gălăgiei babilonene ce domnește acum în Basarabia? Care poate fi începutul real al activității noastre național-culturale?.. Răspund, repet—ziarul! Ziarul care să slujească obștei ca o școală de politică, de cultură, de literatură, care să devie adevărata primă instituțiune națională cu adînci rădăcini în popor.

* * *

Auzim aici uneori niște glasuri, că în Basarabia n'are rost altă mișcare decît cea revoluționară sau socialistă. Cu ce considerații generale se poate discuta ideea aceasta greșită, am arătat deja de multe ori în scrisorile mele. Cînd ridicăm afirmarea, cum că revoluția parțială în Basarabia este o utopie, și țara noastră în orice caz va primi reforme venite gata din Petersburg, că nu are nici un rost să susținem aci revoluția rusească, ci mai bine să ne jertfim puterile noastre moldovanului viu înglodat în înstrăinare și în beznă,—oare n'am fost eu atunci obiectul celor mai grave și mai groaznice acușări pe tema naționalismului deșert? Și iată, a trecut un an și al doilea, dar unde-s partizanii revoluției locale, unde-s rezultatele luptei lor!..

Dar cu totul altmintrelea ar sta lucrurile, dacă acești ani ar fi fost întrebuințați de „revoluționarii” noștri pentru o operă culturală treptată. Am fi avut de atunci o serie întreagă de rezultate mulțămitoare... Da, ce să faci?... Poate și astăzi încă nu-i prea târziu să îndrepte tinerețea noastră nerăbdătoare privirile sale spre adevărații noștri „cei rămași în urmă”, care compun marea întreagă moldovenească după barierele Chișinăului? Ii vreme, vreme de făcut aceasta! Nu se poate, ca Basarabia să fie ca și Sodomul și Homorra, unde nu se găsesc nici cei doi drepti.

Oameni de inimă și de acțiune! A sosit timpul să ridicați glasul în numele trebuințelor drepte ale poporului basarabean! Faceți răpede apel la toți Românii vii, fără distincțiune de vederi, pentruca cu toții să începem a lucra pentru realizarea scopului național! Faceți toate acestea fără nici o clătinare, căci munca pentru renașterea poporului este îndreptățită de toate ideile înalte ale civilizației, ale creștinismului....

* * *

Situația contemporană a Basarabiei între România și Rusia se prezintă în felul următor.

Provincia, „cucerită” acum o sută de ani aproape, nu știe absolut despre neînțelegerile naționale. Haosul ne mai văzut domnește peste toate: moldovanul se rusifică, rusul se asimilează de cel dintâi, bulgarii și rutenii sînt ceva desnaționalizați, iar de pe altă parte și înmărmuriți în deosebirile lor naționale. Avînturile reacționare găsesc solul bun în Basarabia, iar adierile progresului, împiedicate de toți cei în putere, se simt aci prea puțin. Despre poporul român de aci nu se vorbește, și el nu se pune în socoteală nici de un curent politic din Rusia, prezentînd astfel un element necunoscut, une quantité négligeable, asupra căruia se fac orișice probe administrative fără nici o protestare. Presa rusească și numeroasa inteligență nu vorbește nicăeri despre Basarabia, ca despre o țară romînă, ci 99°/_o de „oameni învățați” o socotesc de o gubernie rusă ordinară, căci în cronica bogată a Rusiei niciodată ei nu aud despre mișcarea „Moldovenilor”. Limba o socotesc „cea stricată rusă” etc. etc.

Nu-i vorba, e drept că sîntem elementul național cel mai pașnic în fața Rușilor și rămînem pe deplin credincioși ca și Românii din Ardeal și Bucovina... ba nu—aceștia se supun fideli și leali împăratului și legilor, pe cînd noi ne supunem ca o turmă de iobagi ori și cărui ispravnic, sergent, urîdnic, „policeman” rus asupra 5—6 sate—și nu numai dumnealor, ci și poftelor tuturor rudenilor, cunoscuților etc. fără sfîrșit. Și cu toate acestea d-nii Crușevan și Menșicov (care joacă rolul lui Crușevan pentru Rusia întreagă), avînd „ureche fină și lătratul sonor”, au găsit de trebuință să prevină pe patrioții ruși asupra primejdiei ce li amenință din partea Romîniei și Basarabiei. Se știe, cînd moneda patriotismului e prea sbatută, se cere ceva nou și senzațional pentru a

ridica autoritatea cugetării patriotice. Primejdia : poloneză, finlandeză, caucasică etc. devenind veche, s'a inventat și o primejdie română. Sper că publicul cetitor a fost la vreme în curent cu „destăinuirile” făcute de Menșicov în ziarul „Nevoe Vremea” din S-t Petersburg asupra d-lui Ghiers, plenipotențiar rus din București, și d-lui Roseti-Solescu ministru român la Petersburg ? Mult a fantasat atuncia scriitorul patriot despre „tripla alianță”, planurile României, situația și atitudinea Basarabiei, etc. și a sfătuit guvernul rus să ia măsuri draconice pe granița românească, ca nici un curent de simpatie să nu se schimbe între amândouă malurile Prutului, iar toate aparențele și gândurile naționalei vieți a Moldovenilor basarabeni să fie dela început dezrădăcinate.

Un asemenea șir de idei a desfășurat și le desfășură zilnic și Crușevan în Chișinău. El spune franc că trebuie ținut samă de viitorul apropiat al vieții politice din Basarabia. El știe, vra să zică, că înjurături pornite în România în contra binefăcătoarei sale Rusii trec peste frontieră și ispătesc pe Basarabeni ; că Românii nu uită cele 3 județe luate de la ea de Rusia și apreciază anii 77 și 78 secolului trecut cu totul altminterale decât Rusia. Deci se cer măsuri întinse de rusificație, altfel va fi cîndva tirziu...

Intreb acum. Dacă asemenea lătrat are loc, atunci cînd nici o primejdie pentru stăpînirea rusească nu există—ce va fi, cînd vom face macar primul pas în dezvoltarea noastră națională ? De aceea insist aici, și voi insista toată viața mea, asupra tacticei care ni se impune.

Fac ultime considerații asupra tacticei noastre, necesară și pentru viitorul ziar și pentru pășirea culturală. Desigur, Rusia nu poate să tolereze să i se răpească cîndva printr'o mișcare întinsă un drept și un teritoriu ; nu poate nici din punct de vedere strategic și economic. Și României îi sînt dictate de interese politice unele bune relațiuni cu Rusia. Marele imperiu îi este amic (o, amicitia !), și este un stat creștin cu care România se află în cele mai bune condițiuni. Astfel în lucrul nostru național, inspirat inevitabil din România (căci și scrierile și practica pedagogică și multe altele—toate vom lua gata din experiența Românilor din regat), bineînțeles nu vom putea merge cu orbirea atît de departe, încît să combatem tot ce este rus, dar, procedînd ca oamenii leali și cu resemnare, vom lua cu bucurie totul ce ne va fi de folos din grijele rusești asupra noastră (școli, cărțile populare rusești etc), și vom respinge totul ce va fi nefolositor nouă. Doară și limba rusească nu o vom combate mult, căci este folositoare pentru a învinge pe adversarul cu arma lui proprie. Iar pentru că mișcarea spiritelor românești de aci să fie și mai sigură, și să fie chiar văzută cu ceva ochi buni de Ruși, avem datoria să asigurăm neconținut guvernul și administrațiunea locală de atitudinea noastră absolut pașnică și strict culturală.

* *

Situația noastră între Rusia și România ne face să ne îndreptăm noi privirile mai mult spre aceasta din urmă. Săraci cu duhul, ne vom putea îmbogăți numai dacă împrumutăm multe lucruri dela frații dezvoltati și liberi, până vom putea să ne biziim pe propriile noastre puteri. Voim, ca un ideal depărtat, să realizăm unitatea cugetării și a tacticei noastre împreună cu ale tuturor Românilor așezați în marele triumf al Europei, dar în jurul nostru constatăm lucruri foarte triste. 800 kilometre de frontiera Prutului ne prezintă nouă un aspect de zidul chinezesc, care ne ascunde ochilor toate bogățiile sufletului național. Iașul, cercurile intelectuale, universitatea, literatura și știința națională, parcă nici nu există la o distanță de mai puțin de 100 kilometri dela Chișinău. Ceva legături sufletești cu România se află într-o stare cu totul embrionară, deși de la deslipirea Basarabiei se împlinește peste patru ani—un veac întreg, în care populațiunea moldovenească s'a ridicat de la 100 mii până la 1 milion și 800 mii de suflete.... Astfel între problemele, ce ne stau înaintea, întră și reconstituirea legăturilor vii între două maluri al Prutului. Trebuie să întreținem „străinătatea” de peste Prut asupra Băsărabienilor. În această direcție am făcut ceva, dar puțin, foarte puțin. Nu e destul să ne încălzim și să ne legănăm fațarnic de câteva știri ce pătrund în presa românească despre Basarabia, ci să dăm „străinătății” atâtea amănunte ale vieții noastre întinse, dar întinse, încât să devenim pentru frații noștri o realitate interesantă și scumpă. Cuvântul nostru să pătrundă la auzul acelora care dețin în mîinile lor soarta patriei—decă și întregii romîni—să contribuie a-le îndruma cît mai fix atențiunea acolo la răsăritul neamului românesc. Ex oriente lux?—nu spun aceasta, dar și răsăritul acesta are multe puteri și posibilități, importante în viitor pentru romîni. Conaționalii noștri din regat au datoria să nu lasă să se piardă o ramură mare a neamului, o țară de 5 milioane hectare suprafață, păzită uneori de cetățile splendide ale lui Ștefan Vodă: Hotin, Soroca, Bender și Cetatea Albă....

Aci să-mi fie permis, unui profan, să exprim opiniunea generală a puținilor romîni conștienți din Basarabia asupra Patriei—Mame în starea ei contemporană. Și marele public român și cei din capul statului trebuie să știe, că succesul românizmului în țările românești înstrăinate se întemeiază în totul pe o încredere și admirare, ce am putea avea pentru progresele adevărate și libertățile Patriei Mame. Ne trebuie neaparat o țară fericită și dezvoltată, care să ne atragă, să fie întotdeauna gata și în putere să ne adopteze, și să ne facă mai fericiți ca, oriunde. Și cînd vedem politica antinațională internă din România, cînd țărînimea de acolo rămîne în sălbătăcie, robită exploatațiunii, cînd nelegiuirile cresc și numele de „Belgia Orientului” este numai un nume gol—atunci privirile orișicărui suflări românesci îndreptate către Patria—Mamă se acopăr cu lacrimile amăgirii, care ne distruge visurile asu-

pra Romîniei celei strălucite şi înţelepte.... Mai ales dintr'o parte a depărtării noastre apropiate vedem clar cîte şi cîte lipsesc scumpei noastre...

Romîinii sînt un popor destul de mare, unic în această parte a Europei după mărimea lui—deci toate ţările romîneşti unite ar prezenta o putere considerabilă, iar între toate popoarele Europei sud-vestice şi a peninsulei Balcanice ar putea fi heghemoni. Şi ce îi împiedică?... Mîine, dacă s'ar da regatului mîna Transilvănenilor, Bucovinenilor şi Basarabenilor—cu ce drepturi ale omului şi cetăţeanului şi cu ce perspective de hrănire a trupului şi sufletului, am fi noi întimpinaţi de Romîinii liberi? Şi asta ne dă mult de gîndit, şi mult jigneşte sfîntul amor naţional. Căci dacă visul romînizmului nu este fantastic ci real—să fie Romînia într'adevăr o ţară a libertăţii şi egalităţii! Să facă multe îmbunătăţiri adevărate, căci are nevoie mai presus de toate să existe şi să ajute pe toţi Romîinii, oricărui stat ar aparţine, menţinindu-şi naţionalismul statornic în sufletele lor! Atunci şi noi, Basarabenii, cu toate că trăind în Rusia, dar spiritul şi inima noastră vor fi în Romînia, deşi vom lucra în Basarabia, — şi toate acestea pînă ce va sosi momentul cînd istoria ne va da să realizăm toate planurile înalte naţionale.

Şi de acuma înainte vom tăcea, decît tăcerile acestea vor spunemulte!

A. Nour

Viața Românească în Bucovina

Chestiuni politice: Sancționarea reformei comunale. Tratatule de împăcare. Adunările dep. A. Onciul.

Programul partidului democrat, proclamat cu ocazia alegerilor dietale din vara anului 1904, enunța următoarele reforme: reforma legii electorale pentru dietă, reforma legii comunale, banca țării, disrădicarea propinației și salarizarea învățătorimii. Cea dintâi reformă, care s'a realizat, a fost crearea băncii țării; i-a urmat apoi disrădicarea propinației, care aruncă țării un venit de 1.600.600 coroane anual, care până atunci curgea în buzunarele propinatorilor și trebuia întregit în lada țării din birul țăranilor. Să înțelege că o astfel de reformă a fost combătută cu deosebită îndârjire din partea celor interesați, cari au provocat astfel, în dauna țării, o întârziere a activării ei. În ultimele zile s'a mai sancționat una din reformele partidului democrat, una din cele mai de samă, dacă nu chiar cea mai însemnată: *reforma comunală*.

Legea aceasta a ieșit din nevoile reale ale țării; dispozițiile ei sînt bazate pe experiențe bogate. Ea nu este deloc produsul unui teoretician, ci al unor oameni, cari au scos învățămintele lor din practica vieții. Administrația comunală era un șir de neconținute abuzuri al unor clice înrudite sau legate prin diferite interese, în fața cărora marea majoritate a locuitorilor era neputincioasă. Aceste clice mătrășiau averile comunale fără control, căci controlul comitetului țării s'a arătat insuficient. Mai nu este comună în țară care să aibă o administrație bună. Cei de la putere se bucurau de protecția autorităților, întocmeau listele electorale după placul lor, și nici după lupte de ani de zile nu era nime în stare să-i scoată din mandatele lor, doară dacă abuzurile erau atît de scandaloase, încît trebuia să intervie tribunalul. Vornici abuzivi erau cei mai de frunte agitați ai candidaților guvernamentali. Reclamațiunile opoziției nu se considerau deloc, sau numai după ani de zile, și atunci mai totdeauna în sens negativ. Abia cînd averea comunei era toată vînturată și comuna înglodată în datorii peste puterile ei, se duceau cei dela cîrmă și făceau loc altora. Curțile cu jurați, au avut adese ocasiunea se ocupa cu defraudățiunile și malversațiunile primarilor și comitetelor comunale. Noua reformă e menită să schimbe fața lucrurilor.

Principiile fundamentale ale noiei legi sînt următoarele : Reforma comunală are două părți : legea comunală și legea electorală pentru consiliile comunale.

Dreptul de alegere îl au după § 1 al legii electorale toți membrii unei comune, cari au împlinit vîrsta de 24 de ani, fie că plătesc bir sau ba. Reforma prevede trei corpuri electorale. Spre formarea acestor corpuri în vederea alegerilor se face un catastru, în care se introduc toți cei ce au dreptul de alegere și anume a) cetățenii, b) preoții definitivi, c) funcționarii, d) ofițerii trecuți la pensie, e) funcționarii militari, f) licențiații cu titlul de doctor și magistrii, g) directorii, profesorii și toți învățătorii satești, h) birnicii după cifra birului și cei cu bir egal în ordine alfabetică și i) toți ceilalți membri în ordine alfabetică. Pe baza acestui catastru se formează cele trei corpuri electorale, și anume în lista corpului prim intră cele $\frac{1}{3}$ ale votanților după numărul curent al listei, în corpul al doilea cele $\frac{1}{3}$ următoare, iar restul în corpul al treilea. Toți cei ce nu plătesc nici un bir intră în corpul al treilea. Dacă însă s'ar întîmpla că corpul al treilea ar avea mai mult decît $\frac{1}{3}$ din totalitatea alegătorilor, atunci trebuie repartizat planul alegătorilor de sub a) până la h) asupra celorlalte două corpuri, și anume cele $\frac{1}{3}$ să intre în corpul prim, iar restul în corpul al doilea.

Comitetul comunal se compune, pentru comune cu mai puțin de 500 de locuitori, din 9 membri, în comune cu 500—1000 de locuitori din 12 membri, în comune cu 1000—2000 de locuitori din 15 membri, în cele cu 2000—3000 din 18, în cele cu 3000—4000 din 21, în cele cu 4000—5000 din 24, în cele cu 5000—6000 din 27, în cele cu 6000 din 30 de membri. Numărul membrilor comitetului comunal se repartizează în părți egale asupra fiecărui colegiu electoral. Dreptul de viriliști îl au acei locuitori ai comunelor și orașelor cari plătesc cel puțin a $\frac{1}{2}$ parte din întregul bir prescris pentru comună sau plătesc ca posesori a unei moșii, care mai înainte nu era încorporată comunei, un bir real, fără alte adausuri de cel puțin 200 cor. anual.

Această dispoziție este o concesiune pentru proprietarii mari, ale căror proprietăți nu erau după legea veche supuse administrației comunale. Reprezentanții viriliști nu sînt de trecut în numărul fixat mai sus pentru reprezentanța comunală.

Consiliul comunal se alege pe șase ani, ajutoarele de primar numai pe trei ani. Primar al unei comune pot fi numai persoane care pot scrie și citi ; de această condiție poate dispensa, în cazuri rari și demne de considerat, comitetul țării în conștelegere cu guvernul țării. Nu toți consilierii comunali rămîn șase ani în funcțiune ; după trei ani ies prin sorți jumătate din membrii comitetului și din supleanții (tot pentru trei consilieri ai unui colegiu se alege un supleant) fiecărui colegiu electoral. Ajutoarele de primar, cari au eșit după o perioadă de trei ani, nu mai pot fi realese decît abia după alți trei ani, primarul și ceilalți membri ai consiliului comunal pot fi realeși. Alegerile suplinoitoare trebuie e-

fectuate în interval de cel mult o lună, la cas contrar se disolvă consiliul comunal.

Moșiile boerești (așa numitele Gutsgebiete), cari aveau până acuma administrația lor proprie independentă de cea a comunei pe teritoriul căreia se aflau, sînt desființate și încorporate comunelor.

Alegerea este publică ; votarea se face cu țidule și este secretă.

Sub dispozițiile acestei legi cad toate comunele și orașele Bucovinei afară de Cernăuț, care este oraș autonom. Reforma comunală are o însemnătate întreită : din punct de vedere *social, economic și național*.

Acordînd dreptul de alegere activă tuturor locuitorilor, dintr'o comună țără privire la cens, reforma ia din mîna unei minorități disparente puterea administrativă și o dă în mîna totalității locuitorilor, ridicînd la un rol important social în viața satelor masele poporului, care până acuma erau ținute la o parte. Deprinzîndu-se încetul cu încetul cu viața constituțională a satelor, masele poporului, cari au fost chemate prin sufragiul universal pentru parlament să joace un rol atît de important în viața constituțională a statului, vor fi alegători mai conștienți de drepturile lor.

Noua lege comunală este cea mai progresistă din întreaga monarhie. O sumă de dispoziții excelente sînt menite să curme abuzurile de până acuma, să înlesnească o administrație cinstită și deci o *înflorire economică a satelor*. Până acuma erau apărute în consiliile comunale numai interesele celor puțini, pe cînd dorințele îndreptățite ale mulțimii nu erau băgate în seamă.

Dar o însemnătate deosebită are noua reformă comunală pentru noi din punct de vedere național. În comunele romînești locuiesc o mulțime de străini, în cea mai mare parte jidani, cari îmbogățindu-se în scurt timp, joacă un rol preponderent în administrația comunală, în dauna comunei, în dauna țăranilor și în folosul lor propriu.

O singură comună romînească în toată Bucovina, Horodnicul-de-jos (districtul Rădăușului) n'are nici un jidan pe teritoriul său, dintre celelalte nu sînt multe cari să nu aibă macar cîtiva jidani în comitetul comunal, ba avem și sate romîne, mulțămîta Domnului, care au primar jidan. Ce influență dezastruoasă exercită aceste elemente străine în consiliile comunale, nu e nevoie de arătat.

Cu ajutorul unui primar abusiv și al unor membri slabi de înger, ei trec orișice propunere favorabilă lor, obțin toate înlesnirile legale și ilegale, încunjură legea repaosului duminical și comit adevărate hoții cu averea sătească. Coloanele ziarelor noastre naționale au fost totdeauna pline de plîngeri de felul acesta. Noua lege comunală scapă satele noastre de această pacoste ; dar nu numai satele ci și unele orașe ca Cîmpulung și Dorna, cari ajunseră deja în puterea jidanilor, pe cînd în altele, ca în Suceava, Rădăuș și Storojneț, Romnii vor avea minorități considerabile. Iată două exemple menite să arăte adevărul aserțiunii mele. Luăm de pildă o comună mare romînească,—*Botanul* (districtul

Cernăuți). Boianul are 3 363 de bărbați, dintre cari cam 60%, deci 2000, ajung vârsta de 24 de ani, cari vor fi alegători după noua lege electorală. La ultima alegere a avut însă colegiul întâi 39 alegători, dintre care 29 propinatori și camatari jidani; colegiul al doilea a avut 386 alegători, și restul în colegiul al treilea. Deci cei 39 alegători ai colegiului prim alegeau tot zece membri în consiliul comunal, cași cei 1400 de alegători ai corpului al treilea. După noua lege electorală mai intră în colegiul prim, pe lângă cei 39, încă 461 alegători, așa încît puterea clicei de camatari și propinatori este nimicită sau redusă la un minim.

Un alt exemplu. Orașul Cîmpulung are 4032, bărbați dintre care 2419 au vârsta de 24 ani. La ultimele alegeri au votat în colegiul prim 85 de alegători, în colegiul al doilea 133 și în al treilea 1750. Se înțelege că colegiul al doilea (în care vota după legea veche negustorii) era complet, și colegiul întîilea în mare parte jidovit.

La alegerile nouă va fi situația cu totul alta. Și deoarece între cei 2419 alegători cam 1400 vor fi Romîni, consiliul comunal de Cîmpulung va avea cu totul altă înfățișare decît acuma: el va fi expresia fidelă a populațiunii muncitoare și contribuitoare, nu fillala bursei speculanților. În colegiul întîilea vor intra cam 604 alegători, deci încă vr'o 520, pe lângă cei 85 dela ultimele alegeri; în corpul al doilea vr'o 800 și restul de 1000 și ceva în corpul al treilea.

O însemnatate semnificativă capătă reforma aceasta și prin lupta vehementă ce s'a purtat în jurul sancționării ei. Jidovii, cari au simțit că încontra influenței lor prea mari se îndreaptă dispozițiile legii, au pus totul în mișcare spre a împiedeca sancționarea legii. S'au mobilizat mai întîi primariijidoviți la un meeting în Cernăuț, la care s'a făurit un memorandum, care a fost predat de o deputăție condusă de un jurnalist jidan ministrului de interne. Ministrul a dat deputăției un răspuns neobișnuit de aspru. După acest eșec opoziția contra întregului proiect a mai slăbit ceva, și s'a început o opoziție și mai îndirjită pe altă temă. Jidanii văzînd că pierd satele, au dorit să păstreze domnia lor neatinsă cel puțin în orașe, adevăratele lor domenii, unde dispuneau netulburați și necontrolați. Deci deputații orașelor au început a face opoziție serioasă sancționării legii, și se simțeau atît de tari în credința lor că orașele vor fi scoase de sub prevederile legii, încît unul din ei se lăuda cîteva zile înainte de sancționare în adunări publice că legea nu va fi sancționată pînă ce nu va fi amendată în privința orașelor. Dar a venit altmîntrelea, și democrații romîni, și împreună cu ei întreg poporul romîn, au motiv să se bucure de această izbîndă.

* * *

Între cele două partide romîne din țară, cel democrat și cel apărărist, se urmează tratativele de împăcare. Delegații ambelor partide s'au întrunit într'o ședință comună și au stabilit următoarele puncte:

1. Amindouă partidele primesc programul creștin-social. 2. Pînă la crearea unui comitet executiv definitiv, care ar avea să funcționeze pe baza unui statut, se institue un comitet provizor, compus din cite 6 delegați ai fiecărui partid sub preșidenția lui dr. Iancu cav. de Flondor. 3. In momentul instituirii comitetului executiv, încetează de a apărea cele 3 ziare: „Apărarea Națională“, „Apărarea Neamului“ și „Voința Poporului“ și apare un organ comun sub conducerea comitetului. 4. Mandatele vacante se ocupă paritetic, considerîndu-se posesiunea, dacă partidele nu se vor fi contopit pînă atuncia în unul singur. 5. Se declară incompatibilitate între mandatul de deputat în parlament cu un mandat în comitetul țării, consiliul școlar al țării și în consiliul municipal al Cernăuțului, și între mandatul de president la banca țării, în cas de stabilisare și toate celelalte mandate. 6. Să se respingă toate atacurile asupra integrității bisericii gr-or. 7. Să se lucreze pentru întărirea băncilor sătești. 8. Să se combată orice separatism în mijlocul poporului român, și să se respingă orice atac din afară. 9. Incetarea tuturor proceselor politice dintre cele două partide, căpătînd cei ofensați satisfacția cuvenită.

Se înțelege că nu lipsesc intriganții și trădătorii, cari, folosindu-se de jurnalele străine, răspîndesc știri false spre a produce încurcăla la publicul puțin informat. Ba se vorbește chiar de un partid nou, pe care ar avea să'l formeze disidenții apărăriști și alții de sama lor. Se înțelege că vor avea și un ziar.

* * *

Deputatul A. Onciul a ținut în prima jumătate a lunii acesteia adunări poporale în cercul electoral al Solcii. A fost peste tot locul foarte bine primit, și s'a observat cu această ocaziune o schimbare radicală în opinia publică a acestui district dela ultima campanie electorală în favo-
rul deputatului.

Și-a dat samă despre activitatea sa parlamentară și a supus aprobării alegătorilor alianța Romînilor cu creștinii-sociali. Peste tot locul i s'au făcut ovațiuni și i s'a votat încredere. Către finea lunii acesteia va ține o serie nouă de adunări poporale, de astădată în cercul electoral al Humorului.

Gt.

Scrisori din Ardeal

— Teatru român.—Proiectul lui Andrassy.—Voci maghiare. —
Lupta naționalităților.

În ultima mea corespondență, aminteam de adunarea generală a fondului de teatru convocată la Orawitza, un centru însemnat în Sudul Banatului. Adunarea a reușit bine, executându-se întocmai programul publicat de comitet în toate ziarele. Pe noi ne importă nu serbarea numai, care a atras pe o zi două publicul român la Orawitza, ci rămîne să cercetăm dacă această adunare a dus cu vre-un pas înainte cauza teatrului român.

Constatăm cu plăcere că s'a luat și executat o hotărîre proprie a da un mare avînt cauzei teatrale la noi. Comitetul a numit, adică, pe d. Bănuț director, și l'a însărcinat cu aranjarea reprezentațiunilor teatrale în toate centrele romînești, punîndu-i pentru acest scop la dispoziție banii necesari.

Nici comitetul, nici marele public român nu se pot gîndi la înființarea unui teatru stabil, neavînd noi pentru aceasta nicăiri un centru destul de tare. Tot așa nu ne putem gîndi nici la aceea să instituim o trupă teatrală ambulantă compusă din actori și actrițe, cari să se dedice permanent acestui apostolat. Întăi pentrucă nici nu avem atîția actori, iar a doua pentrucă nici publicul nu i-ar putea susține. S'a căutat deci calea mijlocie, actori cu bune studii cum sînt d-nii Bîrsan, Banuț, Popea și alții, să vină pe la noi și, împreună cu diletanții ce se pot improviza, să caute să aranjeze reprezentațiuni teatrale în centrele noastre mai mari în cari, cum e la Sibiu, Seliște, Orăștie, Arad, Lugoj, Orawitza și altele, se găsesc și localuri proprii pentru astfel de reprezentațiuni, așa că nu trebuie să ne milogim la teatrele ungurești, care de altfel, nici pentru sume fabuloase, nu ni s'ar pune la dispozițiune.

D. Bănuț a și lansat în privința asta un apel către publicul românesc, făcându-i cunoscută misiunea cu care a fost însărcinat și solicitând ajutorul și bunavoința tuturor cărturarilor români. Apelul a fost primit cu plăcere, și dacă d. Bănuț va avea energia și spiritul necesar de organizare, munca d-sale va fi încoronată de succes, iar meritul îi va fi cu atât mai mare cu cât va organiza reprezentațiuni numai cu forțele de care dispunem aci acasă, pentrucă, se știe, guvernul nu ne permite să facem apel și la artiștii din România, interzicând reprezentațiuni date cu artiști „străini”.

*

În curînd se va redeschide camera ungară.

După știrile ce avem, chiar în unele din primele ședinți, contele Andrassy va depune proiectul privitor la reforma electorală. Din cele ce au transpirat până acum, știm că nu va fi vorba de sufragiu universal așa cum el se făgăduise în mesagiul din 1906, ci Andrassy a întocmit un proiect de lege cu drept de vot plural, un fel de monstruozitate care a speriat până și pe unii dintre magnați, astfel contele Hederwary, fost ban al Croației și prim-ministru al Ungariei, într'un interviu recent publicat în „Pester Lloyd” a declarat că acest proiect retrograd este o rușine a veacului și cu drept cuvînt le va ridica pe naționalități în potriva regimului maghiar, care n'ar fi permis să fie menținut cu asemenea mijloace artificiale detestabile.

Care este, adică, economia acestui proiect ?

Este ca alegătorul care știe ungurește să aibă 2 voturi. Dacă are și vre-o diplomă de la vre-o școală ungurească superioară, să aibă 3 voturi, iar anumiți funcționari reprezentanți ai ideii de stat să mai aibă și separat cîte un vot, ne mai vorbind de votul care să fie dat în virtutea averii, a veniturilor ori a dignității. Ceea ce însemnează un regim mai nefast decît este chiar cel actual, în virtutea căruia, pentru Românii ardeleni, se menține altă lege electorală și alte dispozițiuni decît pentru Unguri. Legea lui Andrassy lovește mai ales în Români, căci, dintre toate naționalitățile din Ungaria, între noi se găsesc mai puțini care să știe ungurește, abia 6%, așa încît vre-o sută de Unguri risipiți în vre-un cerc electoral cu majoritate de locuitori români ar putea să cîștige sute de alegători români. Iar încît privește împărțirea cercurilor electorale, nu se va dispune prin lege, ci prin ordonanță ministerială, pe cale administrativă. Până și cinicului conte Andrassy îi este rușine să vină în Parlament cu planul ce a născocit : e vorba de o arondare atît de artificială, de tendițioasă și de perversă, încît adusă în publicitatea dietei, i-ar prezenta pe oligarhii noștri într'o lumină nu se poate mai puțin favorabilă.

Cu o singură trăsătură de condeiu, Andrassy vrea să desființeze întregi comitate românești și să formeze altele în chip meșteșugit, cu

majorități fictive maghiare, așa că în Ardeal, din cele 11 comitate cu majoritate românească n'or să rămie decît 5.

Acelaș metod e vorba să fie aplicat și față de cele 3 milioane de Slovaci, cari trăesc compact în comitatele de nord ale țarei.

Planul este atît de grotesc, încît a ridicat în potrivea pînă și pe unii Unguri.

Ne mai vorbind de contele Hederwary, care a demascât și condamnat mișelia într'un mare jurnal european, cum e „Pester Lloyd“, dar chiar acum a apărut de sub tipar o broșură de 82 pagini intitulată „*Reforma electorală*“, scrisă de sociologii maghiari cu bună reputație: Iászi, Oszkár, Rácz, Gyula și Zigány Zoltán.

Cu o sinceritate, pe care rar o întîlnim între Unguri, numiții autori arată că dreptul votului plural ar fi o provocare a naționalităților, care văzîndu-se astfel despuiate, cu drept cuvînt ar trebui să-i urască pe Unguri și să nu aibă nici o credință pentru statul ungar. Scriu apoi că proiectul lui Andrassy n'ar avea alt rezultat decît că *ar împărți popoarele în clase*, care veșnic s'ar război între dînsese. De aceia ei pledează pentru acordarea sufragiului universal, în mod cinstit, pentru toate naționalitățile, ca astfel toți cetățenii țării, pe lîngă egale datorii, să aibă și egale drepturi.

* * *

Din parte-le, naționalitățile deja din vară poartă o luptă extra-parlamentară îndirjită în contra contelui de Andrassy. Atît Slovacia cît și Rumania țin mulțime de adunări populare, din sînul cărora au trimes telegrame de protestare ministrului Andrassy, precum au cerut telegrafic și intervenția coroanei împotriva atentatului ce prepară Andrassy. Cei mai mulți dintre deputați au cutreerat comunele din cercurile lor și au participat și la alte adunări. Au fost în deosebi în Banat multe adunări participînd mii și mii de alegători țărani.

Până azi nu e confirmat dacă M. Sa a aprobat ori nu în chip prealabil proiectul lui Andrassy. Ziarele guvernamentale afirmă însă că, în schimbul unor însemnate contra-servicii, M. Sa se va învoi. Dacă așa va fi, fără îndoială că în spiritul public românesc se va produce un mare reviriment, căci văzîndu-se astfel pradă oligarhilor maghiari, vrînd nevrînd Românii se vor simți abandonați și vor perde din încrederea ce au avut o dată în Viena.

* * *

În alianța naționalităților s'a produs de altfel o însemnată schimbare. În urma politicei lor coșutiste, Sîrbii radicali au fost siliți să iasă din clubul naționalităților, ceea ce altfel nu-i nici o pierdere, căci chiar dela început radicalii sîrbi erau în balastu în club: pînăce la Buda-

Pesta stăteau alături cu frații lor liberali, cu Slovicii și cu Românii, acasă în comitate făceau politică guvernamentală, când deghizată, când pe față. În luna trecută și-au dat apoi cu desăvârșire arama pe față, alegînd patriarh pe episcopul din Buda, Bogdanovici, candidat al guvernului. De altminteri între deputații radicali nu era nici unul mai de samă, ci singurul sîrb ce contează e doctor M. Polyt, șeful Sîrbilor liberali, vechiu parlamentar și orator distins, pe care însă radicalii nu-l pot suferi.

În vederea redeschiderii parlamentului, deputații romîni sunt convocați la o conferință prealabilă, în care se va decide linia de conduită în cameră.

Azi am avut prilej să vorbesc cu deputatul aradean V. Goldiș. De o părere cu toată lumea romînească, el a declarat că reușita oligarhului Andrassy ar însemna o slăbiciune atît de vădită a Vienei, încît nu mai știm pentru ce ne-am mai răzima pe un factor care nu poate conta în socotelile noastre.

Arad, 11 | 24 Oct. 1908.

I. Russu-Șirianu.

Miscellanea

DIN BOCOVINA

Insfirşit cele două partide româneşti din Bucovina s'au împăcat : grupările induşmănite s'au contopit într'un singur „partid naţional-creştin-social român din Bucovina“; s'a ales un singur comitet diriguitor, în care ambele grupări sînt reprezentate deopotrivă, sub preşedenţia d-lui Iancu Flondor ; ziarele ce duceau lupta fratricidă („Voinţa poporului,” „Apărarea Naţională” şi „Apărarea poporului”) au încetat să apară, şi în locul lor a apărut în ziua de 3 Octombrie primul No. al organului comun *Romînul*“; cu această ocazie am putut constata chiar şi colaborarea celor patru societăţi studenţeşti din Cernăuţi, cari evitau până acum orice contact între ele...

Cu noroc!...

Nu ne permitem, niciodată nu ne-am permis, să dăm fraţilor noştri de peste hotare „îndrumările” noastre. Sîntem convinşi că ei înşişi sînt mai în măsură de a-şi da samă de nevoile lor, şi de a-şi găsi măsurile potrivite de îndreptare.

Dar trimiţîndu-le, cu acest prilej, urările noastre de izbîndă în noua lor îndrumare, nu ne putem opri de a repeta aici o simplă observaţie, ce am avut ocazia de a le-o mai adresa odată.

Admitem că desbinarea de până acum era fatală, dictată de împrejurări, cum ne lămureşte d. Aurel Onciul în primul No. al „Romînului” din Cernăuţi; admitem că ambele lagăre erau convinse de dureroasa necesitate a luptei,—dar nu era mai bine dacă această luptă nu ar fi degenerat într'o campanie de ponegriri, personalităţi, injurii, vehemenţe inutile de limbaj?...

Oricît de serioasă şi adîncă a fost cauza desbinării, *acest* caracter al luptei nu se poate justifica.

Cu atît mai mult că,—fiind dată sinceritatea ambelor părţi,—se putea prevedea înţelegerea sau cel puţin colaborarea într'un viitor mai mult sau mai puţin apropiat.

Şi cu atît mai mult, cu cît pentru Bucovina divergenţile de păreri, oricît de însemnate, au relativ foarte puţină importanţă faţă de impe-

rioasa datorie de luptă pentru *ființa însăși națională*, împotriva dușmanului comun.

Putem nădăjdui că experiența trecutului va servi cel puțin pentru povața viitorului, și... nu numai în Bucovina.

INCHEEREA UNEI POLEMICI

D. Aurel C. Popovici, după ce a încheiat polemica cu noi *in fond*, a ținut să o închee și *in formă*. D-sa se coboară până la *ultima ratio* a polemicii române: invective și personalități, și sloboade și pe subalternii săi să ne injure....

Se vede că nu ajunge să fii un om cetit și să fi jucat un moment un rol de răspundere în mișcarea națională, pentru a fi în stare să discuți, cum discută în țări civilizate oamenii de o adevărată *cultură sufletească*, oricât de mult i-ar despărți credințele și aspirațiunile.

Nu-l lasă să doarmă laurii d-lui S. Mehedinți ?

Orișicum, întrucît ne-am trudit în zădar să menținem această polemică în limitele cuyinții, și nu ne putem coborî pe terenul pe care directorul politic al „Sămănătorului” vădit se simte mai la îndămnă, cu d. Popovici am isprăvit orice discuție.

Bine înțeles, ne vom face datoria față de *cetitori* de a le vorbi lor *despre* d. A. C. Popovici ori de cîte ori vom crede că-i pot interesa, într'un sens sau altul, spusele d-sale, dar fără să mai relevăm *grațiozitățile*... polemice la adresa noastră, cari nu sînt interesante pentru ni-meni, nici nu pot aduce vre o lumină în discuția dintre democratism și „fruntașii firești.”

DIN BASARABIA

După oarecari licăriri de nădejde, de scurtă durată, întunericul s'a îndesit în Basarabia, cum pot vedea cetitorii noștri și din corespondența din No. de față.

E caracteristic că episcopul Vladimir, care a dat sprijinul său moral preoțimii basarabene pentru scoaterea la Chișinău a revistei bisericești „Luminătorul” (azi singura publicațiune periodică în Basarabia), este îndepărtat...

Fiind dat rolul pe care îl are biserica și preoțimea în viața sufletească a poporului român din Basarabia, o revistă bisericească românească oricît de îngustat ar fi, prin forța lucrurilor, programul ei, are o foarte mare însemnătate.

Va avea de efect îndepărtarea episcopului Vladimir și stingerea „Luminătorului” ?...

Pe cine sau ce ar putea primejdui o astfel de publicație ?

Triste vremuri....

SENTINȚE CRITICE

D. Duiliu Zamfirescu a scris în *Convorbiri Literare* un articol de

două pagini și jumătate, despre Tolstoi.—Evident, în două pagini, d. Duiliu Zamfirescu n'a putut decît să-și arate entuziasmul său, îndreptățit, pentru marele romancier rus.—Dar tot în aceste două pagini, d. Duiliu Zamfirescu a găsit prilejul să caracterizeze și întreaga literatură a veacului al XIX-lea.

„Dela 1840, zice d. Duiliu Zamfirescu, decînd romancierii ruși, cu „Gogol în frunte, au pătruns în viața Europei cititoare, s'a urmat o rectificare a conștiinței estetice a lumii.

„După romanticii disperați din începutul veacului al XIX-lea, veniseră realiștii ironici, Dickens și Balzac, cari, metodic și crud, ca tot „ce este burghez, readuseseră sufletul omenesc la o platitudine cuviincioasă. După dîșii, un solu de veterinari-psihologi, ca Zola, sau de „erotici, ca Maupassant, sdruncinaseră din nou echilibrul stabil al literaturii“....

Articolul d-lui Duiliu Zamfirescu a fost reprodus de „Voința Națională“ și de un ziar din Ardeal, așa că a căpătat o întinsă publicitate. Și cum d. Duiliu Zamfirescu este o marcantă personalitate în literatura noastră; și cum cetitorii celor două gazete, ca aproape mai toți cetitorii romîni, sînt, pe deoparte cam neorientați în istoria literaturii europene, iar, pe de alta, impresionabili la sentințele pontificilor noștri literari,—ne simțim datori, ca cronicari, să discutăm puțin *sentințele* d-lui Duiliu Zamfirescu, care ni se par injuste.

D. Duiliu Zamfirescu zice că „romancierii ruși, cu Gogol în frunte, au pătruns în viața Europei, dela 1840“.

Dar la 1840. nici unul din marii scriitori ruși, de care vorbește d. Zamfirescu, *nu începuse să scrie*.

Gogol, dacă începe mai înainte cu bucăți mici, își scrie însă *Sufletele moarte* la 1842.—Turghenef scrie primul său roman la 1852. Tolstoi începe cu cîteva schițe în 1852, iar operele sale capitale, le scrie foarte tîrziu, *Războiul și pace* în 1869, și *Ana Karenin* în 1876.

Dar dacă acești scriitori încep să scrie cu mult *după* 1840, apoi „pătrunderea în viața Europei“, cum zice d. Zamfirescu, se întîmplă și mai tîrziu. *Sufletele moarte* ale lui Gogol se traduc în franțuzește în anul 1858. *Povestirile unui vîndător* ale lui Turghenef se traduc în franțuzește în 1858. *Cazacii* lui Tolstoi în 1886, *Războiul și pace* în 1884, *Anna Karenin*, în 1886....

Așa încît, „rectificarea conștiinței estetice a lumii“, cum se exprimă d. Zamfirescu, făcută prin Ruși, se întîmplă, — dacă se întîmplă,— *după* 1860, iar această „rectificare“, făcută prin Tolstoi *după* 1880..... De fapt, acela care a introdus cultul Rușilor e Voguë, care a scris în anul 1886.

Și dacă *noua* școală rusească,—Gogol, Turghenef, Doștoievski, Tolstoi,—e așa de *alta* și de superioară *vechii* școli rusești, apoi aceasta se datorește „rectificării conștiinței estetice“ a Rușilor prin influența

acelor „romantici disperați” și a acelor „realiști cruzi și ironici” din Apus,—Tolstoi, de pildă, își datorește măreția,—pe lingă, de sigur, marelui lui talent și misticismului rasei sale,—*combinației* fericite a romantismului și realismului din Apus, care *fuseseră* înaintea sa.... Ar mai fi, aci, locul de distins între Gogol, Turghenef pe deoparte, și Dostoevski, Tolstoi pe de alta, care, aceștia din urmă, sînt „ruși”....

„După romanticii disperați din începutul veacului al XIX-lea veniră realiștii ironici, Dickens și Balzac”, zice d. Duiliu Zamfirescu....

Mai întâiu, cine oare să fie „romanticii disperați” de dinainte de „realiștii ironici”?—Probabil că scriitorii dela „începutul veacului”, pe care d. Duiliu Zamfirescu nu-i numește, probabil că: Chateaubriand, Stendhal, Georges Sand, Mérimée, Benjamin Constant, Manzoni, Goethe, etc....

Dar Stendhal, Benjamin Constant, Mérimée și Goethe nu sînt „romantici”. Dar Chateaubriand, Georges Sand—la bonne femme Georges,—Manzoni nu sînt „disperați”, cu toate că sînt „romantici”.

Apoi, afară de aceasta, „realiștii ironici, Balzac și Dickens”, au venit *după* romantici? Dar Balzac și Dickens sînt contemporani cu romanticii.

„Dela 1840.... s'a urmat o rectificare a conștiinței estetice a lumii”, zice d. Zamfirescu. Prin Ruși, zice d-sa.—Dar am văzut că Rușii nici nu scriseseră atunci operele lor, necum să fie traduse în Europa și deci să „rectifice” ceva.

Și ce „rectificare” să fie aceia de care vorbește d. Zamfirescu? Înainte de 1840 a existat literatura lui Homer și Aeschyle, a lui Racine și Shakespeare... Dar chiar la începutul veacului a existat Goethe și Shakespeare ajuns la modă! Oare acești doi (acești doi *măcar*, ca să nu vorbim de Byron, Shelley, Hugo, Musset, Lamartine, Heine, Schiller, Leopardi, etc. pe care d. Zamfirescu îi recuzează ca „disperați”),—oare acești doi, Goethe și Shakespeare, să nu fi fost deajuns pentru „rectificarea conștiinței estetice”? Și să fi fost nevoie „la 1840” de Gogol și Tolstoi,—care *n'au fost* la 1840?!

Între „romanticii disperați” și între cei noi, Zola și Maupassant, d. Duiliu Zamfirescu pune pe Balzac și pe Dickens... Dar cînd faci o serie: Balzac, Dickens—Zola, Maupassant, fără a pune pe Flaubert și pe George Eliot, faci istoria literaturii?

„Realistiții ironici, Dickens și Balzac, cari, metodic și crud ca tot „ce este burghez, readuseseră suflul omenesc la o platitudine cuviincioasă”, zice d. Zamfirescu.

Dickens, sentimentalul Dickens, care isprăvește veșnic cu triumful binelui, un realist crud? Balzac, *necuviinciosul* zugrăvitor al tuturor

claselor și temperamentelor, Balzac celebru prin a sa *haine du bourgeois*, inspirator de platitudine cuviincioasă ?

Ah, sentințele, sentințele !

„Un soi de veterinari-psiologi ca Zola“. De sigur, fără a fi un veterinar, Zola nu e un psiholog. — Dar acel mare *poet epic* ce a fost în Zola nu există pentru d. Duiliu Zamfirescu ?

„Un soi de erotici ca Maupassant“.....

Aci ne vom opri mai mult. Mai mult, pentru că sentința aceasta, scurtă și *nemotivată* (dealtmintealea ca și toate celelalte) este, erte-ni-se expresia, revoltătoare, prin nedreptatea ei, prin ușurința de inimă cu care d. Zamfirescu o aruncă din balconul *Convorbirilor literare* !....

Maupassant e un scriitor foarte cetit la noi, s'a și tradus mult din el, și ar fi păcat ca cetitorii „Voinței Naționale“ și ai gazetei din Ardeal să cunoască numai sentința d-lui Zamfirescu.

Noi nu vom răspunde aducând o *sentință* contrară. Ce valoare pot avea sentințele noastre, ăstora dela gurile Dunării ? Noi ar trebui să *motivăm* sentința noastră, adică să facem un studiu critic, pentru care n'avem aici nici locul, nici vremea, nici competența.

Ne vom mulțumi să aducem, în fața sentinței d-lui Zamfirescu, sentințele unor specialiști, tot atît, cel puțin, de competenți ca d. Duiliu Zamfirescu, — sentințe care au, însă, un mic avantaj : că sînt motivate în lungi studii.

Noi ne mărginim a reproduce concluziile acelor lungi studii.

Mai întăiu despre *talentul artistic* al lui Maupassant :

„In nuvelă Maupassant e absolut superior și deside orice rivalitate“. — „Aproape dedesubtul oricărei nuvele a lui Maupassant, ar trebui scris : „Aceasta e însăși perfecțiunea“. — „El a dat o traducere a vieții și o expresie a artei care, cu toate deosebirile adînci datorite vremii, se duc, peste veacuri, să se confunde cu realismul măștrilor clasici“ (*René Doumic*, *Ecrivains d'Aujourd'hui*).

„Critica a fost unanimă să recunoască ce pierdere au suferit Literele franceze prin această grabnică dispariție a celui mai complex, a celui mai puternic dintre artiștii generației venită în lume după ultimul războiu“. — Indărătnicia aceasta nedesmințită... a acestui artist cu pasiune îndrăgostit de perfecțiune va face pentru totdeauna amintirea lui „scumpă amanților Muzei“ (*P. Bourget*, *Sociologie et Littérature*).

„Veșnic aceiași luciditate infailibilă, aceiași prodigioasă facultate de a prinde din realitate trăsăturile semnificative, de a nu prinde decît pe acestea și de a le reda fără efortare. Acest spirit este o oglindă ireproșabilă, care reflectează lucrurile fără a le diforma, dar simplificin-

„du-le, clasificându-le totodată și făcînd poate să reiasă, mai ales, „legăturile de *necesitate* care există între ele"... — „Acest creier, în care „realitatea a reflectat imagini atît de *nete*, care a știut să interpreteze, „să îngrămădească, să coordoneze aceste imagini cu o vigoare și în „direcțiuni atît de hotărîte, și să ni le retrimită, mai bogate de înțeles, cu ajutorul unor semne atît de puternic urzite..." (J. Lemaitre, *Contemporains*, V, VI).

„Am pierdut în Guy de Maupassant pe cel mai mare romancier „realist al veacului nostru, sau, dacă acest cuvînt miră puțin, pe romancierul realist prin excelență". — „Cetitorul nu știe... cînd cetește pe Maupassant, dacă simte plăcere pentru arta lui Maupassant sau numai pentru adevărul zugrăvit". — „Maupassant a fost un foarte mare scriitor... „A fost romancierul realist cel mai *net*, cel mai limpede, cel mai concis „și unitar, cel mai vînjos, cel mai puternic și mai adevărat, și scriitorul „cel mai viguros cu liniște și sobrietate, adevărat clasic prin simpla apropietate a termenilor și prin disprețul pentru ornamentul frivol, pe care „l'am avut dela Mérimée încoace" (E. Faguet, *Propos Littéraires*, III).

Nu mai citez din Brandes, pentru că studiul lui despre Maupassant e tradus în romînește (Biblioteca Samitca) și-l știe toată lumea.

Taine n'a scris despre scriitorii noi și deci nici despre Maupassant. Dar iată ce cetim într-o biografie a lui Maupassant :

„Maupassant îi ceti (lui Taine) cîteva din operele sale, ne publică „cate încă, și mai cu samă nuvela sa *Le champ d'oliviers*, care provocă, „se zice, din partea lui Taine această exclamație entuziastă : „Cela, c'est „de l'Eschyle !..." Taine gusta mult operele aceluia, pe care-l numea familiar un *taureau triste*"... (E. Maynial, *La Vie et l'Oeuvre de Guy de Maupassant*).

Dar iată,—ca să-i facem plăcere și d-lui Zamfirescu, care e atît de iubitor de Ruși,—părerea lui Turghenef :

„Turghenef considera pe Maupassant ca povestitorul cel mai bine „înzestrat pe care l'a cunoscut dela Tolstoi încoace. L'am auzit susținînd „această părere la masă la Taine, mult mai înainte de a fi publicat „Maupassant *Une vie*" (P. Bourget, *Sociologie et Littérature*. Lucrul acesta se coroborează prin mărturisirea lui Tolstoi, care spune că în 1881, deci la începuturile lui Maupassant, înainte de *Une vie*, Turghenef i-a dat primul volum de nuvele al lui Maupassant).

Dar e interesant să vedem ce spune un critic moralist, un critic foarte pretențios și care s'a făcut celebru prin lupta împotriva realismului, pe care l'a combătut toată viața :

„Mă cam tem să nu se pară o intenție de a contraria sau de a „brava opinia, în cea ce ași voi să spun despre un romancier... care nu

„e Rus, ci Francez din cap până'n picioare, chiar *Gaulois* la ocazie, și poate, „în genul său, tot așa de filozof ca Tolstoi și Dostoievski... Mi-ar plăcea... să se recunoască că mai sînt romane și romancieri și aiurea decît „la St. Petersburg“. (Aici Brunetiére ironizează *septentriomania* ce a domnit un moment în Franța, pe care o importează abia acum d. Zamfirescu la noi).—„Iată unul cel puțin, care știe ce vrea să spună, care o „spune fără înconjur, obscuritate ori ceață, prea liber ori prea crud, con-vin, dar pe care-l înțelegi și care se înțelege întotdeauna pe sine. Rușii „voștri mă obosesc; ei abuzează de dreptul de a fi lungi. Puțini ro-mancieri au avut în același grad ca dînsul arta de a face să treacă în „cuvintele cele mai simple ale trebuințelor comune sentimentele, intona-„țiile, atitudinile și, cum s'ar zice, figura întregă a personajelor lor“.—„Toate aceste calități, cași unele din defectele sale, n'am putea sfîrși „fără a face să se observe în ce grad sînt „de rasă“,—înțeleg aci fran-ceze și clasice“.—„Această știință și această artă a compoziției, puțin „romancieri le posedă.... Nuvelele lui Maupassant se încadrează, ca să „zicem astfel, ca niște tablouri în ramele lor, și ne dau acea senzație de „definitiv și de isprăvit, care este triumful artei de a compune“ (Și ne gîn-dim aici: D. Zamfirescu, scriitor de talent, care și-a complectat studiile, în privința *fondului*, la înalta școală a lui Tolstoi, ce bine ar fi făcut, dacă și le-ar fi complectat, în privința *formeii*, la înalta școală a lui Maupassant,—în loc să-l.... desprețuiască ca pe „un soiu de erotic !“).—„Un naturalist, un adevărat naturalist... dar și un clasic deasemenea“ (F. Brunetiére, *Le Roman Naturaliste*).

Și acum, avem să-i facem o surpriză d-lui Zamfirescu. Iată-l și pe acela, pe care îl venerază atîta d. Zamfirescu, căruia îi jertfește *toată* literatura universală pentru a-l mări și mai mult, iată-l și pe Tolstoi, pe moralistul Tolstoi, pe cîntărețul castității,—iată-l preamărind, mai mult decît toți cei citați până aici, pe acel „soiu de erotic“ al d-lui Zamfi-rescu.

E vorba de primul roman al lui Maupassant, *Une vie* :

„Forma, frumoasă deja în prima povestire (volumul dat lui Tolstoi „de Turghenef), e dusă aci la un grad de perfecțiune așa de înalt, pe „care, după părerea mea, nici un prozator francez încă nu l'a atins.—„Nuvelele sale constituiesc meritul său principal și reala sa glorie“.—(Leon Tolstoi, Zola, Dumas, Guy de Maupassant).

Nu mai continuăm cu Tolstoi, căci în curînd vom avea de citat pagini din el....

Aceste sentințe ale atîtor oameni mari le opunem sentinței d-lui Zamfirescu, întrucît prin acea sentință (—mititică !—erte-ni-se expresia) d. Zamfirescu înjosea *talentul artistic* al lui Maupassant.

Intrucît prin sentința d-lui Zamfirescu se înjosește și *concepția vieții* pe care a avut-o Maupassant, vom aduce, iarăși, sentințe contrare sentinței d-lui Zamfirescu...

Și să ne lămurim : Nu aducem aceste contra-sențițe, pentru că am crede orbește în cuvintele oamenilor mari. Deși *unanimitatea* sențițelor ar fi o dovadă de talentul lui Maupassant, totuși credem că oricine are dreptul să guste sau să nu guste pe un scriitor. Dar.... e un dar.... cînd vrei să terfelești pe un Maupassant, nu ajunge o sențiță : Trebuie un studiu.

Tolstoi, cit e el de Tolstoi, și a scris o *carte*, cînd a fost vorba de Shakespeare.

Dacă părerile în privința lui Maupassant ar fi variate, dacă ar fi două *lagăre* între critici, atunci d. Zamfirescu ar putea să se mărginească la o sențiță :—căci aceasta ar însemna că se alipește la un lagăr și că-i împrumută și *motivarea* sențiței. Dar cînd *toți* admiră pe Maupassant, dacă ai dreptul să nu-l admiri, ai datoria să arăți pentruce,—fie acela, care se ridică *impotriva tuturor*, chiar un Lessing, un Sainte-Beuve sau un Taine !

Așa dar, aducem contra-sențițe, pentru a arăta că lucrul e mai serios decît crede d. Zamfirescu.—Cînd *toată critica*, și tot *publicul european*, admiră, dacă vrei să răstorni, nu ajunge o sențiță (—mititică—) scrisă pe prima pagină a revistei d-lui S. Mehedinți.

Va să zică începem cu contra-sențițele la sențița d-lui Zamfirescu,—din punct de vedere al *concepției vieții*...

Convenim că plictisim pe cetitori,—dar n'avem ce face. Convenim că facem ceia ce se cheamă „*enfoncer des portes ouvertes*”,—dar aceasta numai pentru oamenii culți. Vedeți însă că mai sînt și celitorii „*Voinței Naționale*” și ai gazetei din Ardeal... și „*duduca din Vaslui*”.

D. Zamfirescu zice despre Maupassant „un solu de erotic”.

Să vedem :

Dar nu ! Nu vom mai cita sențițele lui René Doumic, Jules Lemaitre, Bourget și Faguet... Aceștia sînt spirite libere (d. Zamfirescu junimist, ar putea să-i recuze ca Francezi=oameni pierduți), aceștia sînt, poate, „*erotici*” (bietul Faguet erotic !).—Vom cita numai pe Brunetière, care, oricît de Francez, dar a făcut atîta morală, atîta creștinism, atîta faliment al științei, încît cred că și junimiștii l'au absolvit de originea sa franceză.—Și vom cita, în sfîrșit, pe Tolstoi al d-lui Zamfirescu.

Începem cu Brunetière :

„Cînd l'ai cetit întreg, dar mai cu samă cînd l'ai recetit [recetește-l, „domnule Zamfirescu !], bagi de samă că, amuzîndu-ne, el știe să ne facă „să gîndim, tot atîta, sau mai mult decît un Rus”.—Studiînd, de mai „aproape, personaje mai diverse și mai complexe, sau interesîndu-se „de chestii de o ordine mai generală, el își lărgea concepția asupra „vieții”.—„Unele sentimente, de o natură mai delicată și mai subtilă, „în exprimarea căroră, cu excepția lui Daudet, cea mai mare parte „dintre naturaliștii noștri n'au reușit,—Maupassant a dovedit că naturalismul poate să le traducă, dacă cineva are talent”.—„Pesimismul „său... în primele nuvele, destul de asămănător cu al lui Flaubert, nu

„izvora decît dintr'un superb dispreț de artist pentru întreagă această omenire, care n'are grija literaturii... Dar Maupassant a trăit de atunci, a văzut multe, a cugetat mult: pesimismul său și-a schimbat natura; și, bazat cum e azi pe experiență și pe meditare, el dă naturalismului său multă adîncime".—„Inutilitatea trudei obștești a omenirii, de atîtea mii de ani de cînd se sbate ea; neputința ei de a se desface ori de a se elibera de natura sa animală; o cantitate de prostie și de vițiu veșnic egală cu ea însăși, sau poate crescîndă; veșnica reîncepere a lucrurilor asemenea cu mișcarea unui cal într'un circ; imposibilitatea gîndirii de a păși peste marginile lumii; și căderea, în sfîrșit, cu atît mai ridiculă și mai greoaie, cu cît avîntul a fost mai îndrăzneț,—acestea sînt cauzele pesimismului acestui romancier" (*Brune-tière*, Op. cit.)

Ce departe sîntem de acel „un soiu de erotic", scris de d. Zamfirescu și zețuit la Tipografia Göbl!

Dar iată ce zice și Tolstoi, care a început să-l cetească nu pe cînd era și el un „artist" (cînd Maupassant nu începuse a scrie), ci din 1881 de cînd, zice Tolstoi: „Eram în toiul muncii de transformare a concepției mele asupra lumii", de cînd adică nu putea fi cu nici un preț captivat de „un soiu de erotic". Și Tolstoi a fost așa de captivat, încît dela cetirea primului roman al lui Maupassant, *Une vie*, a „cetit cu interes tot ce purta iscalitura sa", cum zice el.

Și articolul din care citez și voiui cita e scris în 1894, după moartea lui Maupassant, în vremea celui mai fervent moralism al lui Tolstoi, după ce scrisese *Sonata de Kreuzer*.

„Maupassant a fost un scriitor de talent, adică a văzut lucrurile „în esența lor și, prin urmare, a descoperit adevărul fără voia lui". (Acest „prin urmare" e plin de înțeles: Un mare scriitor, prin faptul că e un mare talent, trebuie să aibă o profundă concepție asupra vieții și să nu fie „un soiu de erotic"!).

„Poate n'a existat scriitor care să fi fost atît de sincer convins ca „Maupassant, că toată fericirea, că înțelesul însuși al vieții stă în femeie, în iubire, și care să fi descris, cu o egală putere de pasiune, femeia și iubirea sa sub toate fețele. Și poate n'a existat niciodată scriitor care să fi arătat, cu o claritate și cu o preciziune incomparabilă, toate părțile grozave ale acestui fenomen care i se părea că este mijlocul cel mai înalt de a căpăta cea mai mare fericire posibilă a vieții. Cu cît se a_dîncea în studiul lui, cu atîta acest fenomen se desvăluia mai clar în ochii săi, și nu mai rămînea din el decît urmările grozave."

„Cetiți povestirea sa a fiului idiot, noaptea petrecută cu femeia pierdută (*L'Ermite*), matelotul și sora sa (*Le Port*), *Le Champ d'Oliviers*, *La Petite Roque*, *Miss Harriet*, Englezoaica, *Monsieur Parent*, *L'Armoire* (o fată adormită într'un dulap), căsătoria din *Sur l'eau* și, expresie supremă a tuturor, *Un cas de divorce*".

„Ceia ce spunea Marc-Aureliu, care căuta mijlocul de a distruge seducțiunea prin zugrăvirea păcatelor ei, Maupassant o reprezintă în tablouri artistice și strălucitoare, care zgudue sufletul. El a voit să exalte iubirea, dar cu cât a cunoscut-o mai mult, cu atât a blăstămat-o. El o blăstămă, și din cauza sfâșierilor și suferințelor ce poartă cu dînsa, și din cauza desamăgirilor ce-i urmează, și mai cu samă din cauza celui ceva din ea, care e o contrafacere a adevăratei iubiri și o înșelăciune, pricină de suferinți cu atât mai dureroase pentru om, cu cât acesta s'a lăsat tîrit de iubire cu mai multă încredere“.

„Puternica dezvoltare morală a autorului, în cursul carierei sale literare, e marcată prin trăsături neșterse în delicioasele sale povestiri și în cartea sa cea mai bună, *Sur l'eau*“.

„Și această dezvoltare nu se vedește numai în această detronare, cu atât mai reală cu cât nu e anume voită, a iubirii fizice,—ea apare în toate cerințele morale din ce în ce mai înalte, a căror realizare o cere vieții.“

„Nu numai în iubirea fizică vede el contradicția internă între cerințele naturii animale a omului și cele ale rațiunii sale, el o vede în întreaga organizare a lumii“.

„El vede că lumea, lumea materială așa cum e, nu numai nu e cea mai bună din lumile posibile, ci, dimpotrivă, că ea ar putea fi cu totul altfel decît este,—gîndire exprimată într'un mod frapant în *Horla*,—și că nu satisface cerințelor rațiunii și iubirii; el vede că există o altă lume, sau că, cel puțin, sufletul omului dorește venirea acestei alte lumi“.

„El nu e chinuit numai de lipsa bunului simț și a frumuseței din lumea materială, el suferă și de spiritul de neunire și dușmănie din această lume. Nu cunosc un strigăt de dezesperare mai sfâșietor,—strigăt al omului rătăcit care-și simte singurătatea,—decît expresia dată acestei idei în una din cele mai bune ale sale povestiri, *„Solitude“*. (A cetit-o d. Zamfirescu? E „un soi de erotism“ în ea?)

„Unul din fenomenele care au turmentat mai mult pe Maupassant, și la studiul căruia a revenit el de multe ori, e starea dureroasă de singurătate, în care se află sufletul; e existența acestei bariere care se ridică între om și semenii săi, barieră, cum zice el însuși, cu atât mai simțită cu cât apropierea fizică este mai mare“.

„Ce-l chinuește dară? și ce voia el? Ce poate răsturna această barieră? ce poate face să înceteze această singurătate? Iubirea. Nu iubirea femeii, această iubire de care e obosit,—ci iubirea pură, spirituală și divină. Și această iubire o caută Maupassant; către aceasta, către această liberatoare a vieții de multă vreme vederată tuturor, se aruncă el cu o sforțare dureroasă, smulgîndu-și lanțurile cu care se simte legat.“ etc.

Acestea toate la d. Duiliu Zamfirescu sînt pur și simplu: „Un

soiu de erotic" (Vedeți, nu „erotic" pur și simplu, ci și mai desprețuitor: „un soiu de erotic". Grozav desprețuiește autorul lui *Tânase Scatiul* pe autorul lui *Fort comme la Mort* !)

Vă aduceți aminte de *teoria* lui Anatole France, din *Le Lys Rouge*, că fiecare cetitor *traduce*, în felul său, ceea ce citește... Și cum a „tradus" d. Zamfirescu pe Maupassant !

Dar iată și pe d. Mehedinți cum „traduce", conform spiritului său, întreaga literatură europeană :

Acum cîțiva ani, în ilustra sa *Primăvară literară*, a decretat, și d-sa, că :

„Literatura modernă—și în deosebi cea franceză—trăia în bună parte din adulter, după cum trăește vermele din cadavru".

Această idee îi place mult lui d. Mehedinți. Acum, în același număr din „C. L.", în care d. Zamfirescu vorbește de acel „soiu de erotici", d. Mehedinți se exprimă așa :

„În cutare provincie literară a Europei, romanul s'a hrănit și se „hrănește de zeci de ani din adulter și sensualitate, întocmai ca vermele „din cadavru."

Și o s'o mai spue, fiți siguri, căci e foarte inventiv d. Mehedinți.

Știți istoria *tamburinarului* lui Daudet, căruia „i-a venit într-o noapte" celebra-i melodie pe care o repetă neconținut.

„Ța m'est venu une nuit !...."

Și lui d. Mehedinți i-a venit, într-o noapte de profundă cugetare și îngrijorare de soarta Literelor europene, acea admirabilă comparație cu „vermele din cadavru",—și n'o mai poate uita... Ța lui est venu une nuit.....

*

Și poate nici n'am fi scris această lungă, prea lungă... notiță, dacă n'am fi voit să relevăm, cu acest prilej, unul din păcatele cele mari ale culturii noastre, unul din semnele cele mai caracteristice ale inferiorității acestei culturi. Vorbim de *sentințe*.—Toată lumea dă *sentințe*, fără a simți obligația de a le motiva.—Și cu ce aere superbe, și cu ce aere profetice !

Singura grijă a acestor personaje sentențioase, e de a-și cizela două luni o *sentință*.—Acesta e „talentul" lor... „de l'écriture artiste"...

Și n'ar fi oare mai bine, pentru respectul de sine, de adevăr și de public, ca, în loc să-și tot cizeleze *sentințele*,—să le motiveze prin fapte, prin argumente, prin... intrarea în chestie ?

INVITA MINERVA...

O dovadă vie și îmbucurătoare, de pătrunderea gustului cetirii în păturile până acum mai puțin accesibile culturii, este fără îndoială înmulțirea recentă a așa ziselor *Biblioteci populare*. După „Biblioteca

pentru toți" și „Minerva“, iată acum casa editoare Socec și C-nia venind să dispute antemergătoarelor sale concursul scriitorilor și traducătorilor români. Concurența aceasta trebuie să ne bucure: *Cu vremea*, ea va folosi deopotrivă și păturilor populare și literaturii țării și scriitorilor noștri...

Deocamdată, însă, pomenita concurență se manifestă numai în forma, foarte puțin interesantă, a unor foi volante, care, plecând din București, se răspîndesc în toată țara. Și, iată cam ce se poate ceti într'una din ele, ce ni se trimite cu invitarea „rugăm inserați“:

„Institutul „Minerva“ a început publicarea unei biblioteci populare... Au apărut pînă acum trei numere cari nu ne arată însă utilitatea ei, pentru că nu dă nimic deosebit de ce s'a dat pînă acum. În primul număr d. Sadoveanu vine să ne vorbească de *Duduia Margareta*—vedem și aici încă odată, și cu părere de rău, cum d. Sadoveanu și-a comercializat manuscrisul; d-sa scrie... scrie mereu, și dacă te întreb de ce, răspunsul trebuie să-l cauți la casierul tipografiei...”

De sub mantaua acestui critic inciziv, cetitorul inteligent va zări numaidecît apărînd urechile casierului-tipograf... Oricît de interesant însă, în sine, nu acest spectacol ne-a îndemnat să facem citatul de mai jos. Atențiunea ne-a atras-o mai ales următoarea notiță însoțitoare: *Extras din „Viața Nouă“, 1 Sept.*

Așa dar, pecînd esteticul director, d. O. Densușianu, este pe deplin mulțumit de proza casierului-tipograf, pe care o inserează fără nici o rezervă, acesta nu pare deloc mulțumit de publicitatea pe care i-o asigură menționata revistă, de vreme ce recurge și la foi volante.....

„COMETA“

Spirituala comedie de salon a mult talentaților noștri poeți, d-nii D. Anghel și St. O. Iosif, a apărut în editura Socec. (Prețul 1 leu).

P. Nicanor & Comp.

Recenzii

Em. Grigorovitz. *Schitul Ce-rebucului*, Edit. Librăriei Naționale. București.

Povestirea d-lui Em. Grigorovitz trezește, chiar din primele rinduri, în sufletul celor ce au avut norocul să urce Ceahlăul, viziunea unică a priveliștii, ce se desfășoară ochiului dela poalele Panaghiei: „splendorile eterne” scrisse în valurile încremenite pe vecie ale unei mări nesfârșite, stinci mărețe, ce se ’nalță trufașe sau strînse în grămezi rotunde, ca niște fiare uriașe la marginea prăpastiei, larg deschise, în fundul căreia se ’nalță alte stinci, se revarsă alte mări cu valuri încremenite, priveliști în care ființa omului se pierde, în perspective nesfârșite, umilă, înărunță, neînsemnată. Ce sînt luptele și frământările acestei mulțimi mărunte, ce e un schit dărîmat, mălurat de pe fața pămîntului de o frîntură de stîncă desprinsă de pe fruntea vreunui din acești uriași, încremeniți de veacuri în aceiași atitudine trufașă și neclintită?... Ce e viața noastră de-o clipă în fața veșniciei exprimată în graiul măreț al acestor priveliști?... Cu ce imagini trebuie zugrăvite scenele, luptele, chipurile și sufletele, pentru ca să trezească interesul nostru în decorul acesta măreț!.. Istoria însăși e o artă, „o poveste frumoasă”, cum zice Anatole France. Dar dacă istoricului îi trebuie atîta talent ca să redea în întîmplările unei epoci, în frământările unui neam, adevărul spiritual și ideal, pe care-l cerem pentru ca istoria să ne intereseze, cum trebuie să fie scrisă o povestire cu subiect istoric, pentru ca să ne concre-

tizeze acest adevăr în cîteva tipuri și scene numai?...

Fu una aș fi preferat să-mi fi povestit d. Grigorovitz legenda schitului, să mă fi făcut să trăesc viața pusnicilor mărginită la micile preocupări zilnice ale cultului, cheltuită în patimi mărunte, mărginită la interesul momentului, în care ar fi trecut din cînd în cînd suflările aspre ale vieții lor din trecut; iar în mijlocul traiului banal, obișnuit, în care pînă într’atît s’ar fi tocit simțul tainei și al miraculosului lumii și al vieții, luct n’ar fi știut să-l înțeleagă din graiul măreț al lăcrurilor din jurul lor, ar fi izbucnit catastrofa teribilă și neașteptată a surpării Detunatei. Dar toate acele lupte, în care chipurile nu se întrezăresc în învălmășeală, ce nu redau priveliștea groznică, dar măreață, a războiului, ce nu sînt prilej pentru deslușirea caracterelor, din care nu se desfac patimile în puterea lor fatală și neînfrînată?... Le citim cu greu, cu oboseală, și gîndul mereu fuge la priveliștele acele unice ale decorului, evocat de autor, pentru a se odihni.

I. S.

* * *

Ioan Adam. *Constanța Pitorească cu împrejurimile ei.*—Un volum de 316 pg., București, 1908. Editura „Minerva”. Prețul 2 lei.

În 300 pagini, cuprinzînd peste patruzeci capitole, cunoscutul povestitor d. I. Adam ne dă de așteptat o „călăuză descriptivă” a primului nostru port maritim și a împrejurimilor lui. Peisajele zugrăvite cu un oarecare avînt, dar nu totdeauna lipsite de mo-

notonie, sînt presărate ici și colo cu excursiuni atrăgătoare și în alte domenii: cităm legenda bailor *Mamaia*, povestea lacului Tekir-Ghiol, schiță asupra vieții și activității poetului Ovidiu, și altele.

Deși destinată mai ales marelui public, pentru care numeroasele și reușitele ilustrațiuni ce împodobesc volumul vor fi negreșit o atracție deosebită, opera d-lui Adam cuprinde și pagini de un interes mai substanțial, cum sînt de pildă acelea privitoare la populațiunea Dobrogei, din care pagini extragem următoarele:

„În Dobrogea se poate vedea ca într-o carte deschisă, cum se poate regenera un neam, prin traiu bun și independentă sufletească. Același țăran român, plecat din mijlocul celorlalți tovarăși din țară, cu tot ponosul de leneș și bețiv și trăind din învoeli și tainul dela curte, — trecut peste Dunăre și devenind stăpîn pe pămîntul și munca lui, ajunge de necunoscut.

„Oamenii și-au primenit sănătatea prin muncă liberă și traiu rînduit. Fețele tuturor s'au luminat de bucuria vieții și încrederea ei. E o generațiune refăcută și întărită, care te pune pe gînduri“...

Constatările autorului, care vin să confirme aceea ce s'a afirmat de ne-numărate ori în această revistă, au cu atît mai mare greutate, cu cît el trăește în contact nemijlocit cu realitatea faptelor, ocupînd de mai mult timp o situațiune oficială în mijlocul populațiunilor pe care le descrie, și acesta este un cuvînt mai mult pentru a recomanda cetitorilor cartea d-lui Ioan Adam.

G. K.

* * *

Const. Giurescu. *Noi contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene. Letopisețul lui Eustratie Logofătul și Letopisețul Latinesc, Cronicile lui Grigore Urechi, Simion Dascalul și*

Misail Călugărul. București, Göbl-Rasidescu, 1908, 1 vol. 8° de 96 p., prețul 4 lei.

În această nouă lucrare, d. G. ajunge la concluzia că cronica lui Grigore Urechi nu numai că s'a pierdut, dar a fost necunoscută chiar cărturarilor din sec. XVII și XVIII, care au luat drept cronica lui Urechi mai ales cronica lui Simion Dascalul. — Simion Dascalul fiind singurul care într'adevăr a cunoscut pe Urechi: „În afară de Simion Dascalul, niciunul dintre cronicarii următori n-a interpolat și nici macar n-a cunoscut cronica lui Urechi. Începînd cu anul 1670, data copiei celei mai vechi despre care se face mențiune, acela a comisului Ionită Racovița, copiată de stolnicul Constantin Cantacuzino, cronica cunoscută sub numele lui Urechi era la început acela a lui Simion Dascalul, fie în forma ei primitivă, sau cu adăusele lui Misail Călugărul, iar mai tîrziu, în sec. XVIII, o prescurtare a letopisețului lui Neculai Costin“ (p. 54).

Cronica lui Simion Dascalul este o compilație după cronica lui Urechi, letopisețul latinesc (un letopiseț intern scris în latinește pentru străini, numit și leșesc, ca fiind greșit atribuit unui Leah, Leșii fiind cunoscuți ca ajutori de cronici în latinește), letopisețul moldovenesc (al lui Eustratie Logofătul), letopisețul unguresc (o traducere ungurească a unei cronici moldovenești, scrisă desigur în slavonește), apoi după scriitorii poloni Bielski și Paszkowski.

Atît letopisețul moldovenesc cît și letopisețul latinesc, scrise înainte de Urechi, au fost firește folosite de acest din urmă. Letopisețul moldovenesc există însă în două redacțiuni: „una mai sumară, cuprinzînd istoria Moldovei numai pînă la Petru Șchiopul, pe care a întrebuițat-o Urechi, și acela avută de Simion Dascalul, care era mai complexă și mergea

păn la Vasile Lupu. Tradițiile alcătuiat un element comun în amindouă. Înlăturate de Urechi, care le considera ca niște simple basme fără niciun interes istoric, ele au fost reproduse de Simion Dascalul, împreună cu arătarea izvorului unde le aflase... Parțea comună a celor două letopisețe reprezintă fondul primitiv, provenit fără îndoială dintr-un letopiseț slavon, într'o variantă mai dezvoltată și mai completă decit cele cunoscute până acum. Acel letopiseț slavon fusese redactat pe timpul lui Petru Șchiopul. Pe baza acestui letopiseț slavon a fost apoi alcătuit, probabil tot în timpul lui Petru Șchiopul, letopisețul latinesc, iar mai târziu, la o dată care nu se poate hotărî, cel moldovenesc, în redacțiunea lui Urechi" (p. 80—81).

În astfel de împrejurări, ce ne-a rămas din Urechi: predoslovie, reproducă de Simion Dascalul, precum și patru pasaje din cronica acestui din urmă în care „se găsesc unele reflecțiuni și aprecieri, care denotă că autorul lor era un boer mare”.

D. G. Inchee: „[Cronica lui Urechi] nu mai există! Cronica, care dela Miron Costin și stolnicul Const. Cantacuzino până acuma, s'a considerat ca fiind a lui Urechi, este în realitate cronica lui Simion Dascalul. Urechi a fost numai unul din izvoarele sale interne, alături de letopisețul moldovenesc, de cel latinesc și de cel unguresc, astăzi toate pierdute. Compilația mai dezvoltată, la a cărei alcătuire contribuise, le-a scos din uz și le-a făcut să dispară”.

Cași în lucrările sale anterioare, și în această lucrare d. G. dovedește o stăpînire desăvîrșită a materialului, o metodă ireproșabilă de cercetare și ingeniozitate în ipotezele pe care le emite, ceea ce ne îndrituește a privi pe acest istoric drept cel mai de frunte din tînăra generație de istorici.

G. P.

Em. Panaitescu. *Cronicarul Radul Popescu și „Istoriile Domnilor Țării Românești”*. București, Carol Göbl 1908, 31 pg.

D. C. Giurescu în „Contribuții la studiul Cronicelor Muntene”, București, 1906, a susținut ca autor al „Istoriilor Domnilor Țării Românești” pe Radul Popescu, fiul lui Hriza Vistierul. D. Em. P. în broșura de față, analizînd cu amănunțime pasajul din cronică, în care se povestește uciderea lui Hriza Vistierul de către Șerban Cantacuzino și comparînd amănuntele date cu știrile pozitive din documente, pe care le avem asupra lui Hriza, constată „nepotriviri, cărora nu li s'ar putea găsi nici o explicație, dacă se admite că Radul Popescu, fiul lui Hriza, este autorul croniciei”. Toate amănuntele cele mai însemnate, precum data închiderii, timpul dintre prima și a doua arestare, fuga și trecerea peste Dunărea a nevestei și copiilor rămași, sînt cu totul neexact povestite, ceea ce face foarte greu de primit ipoteza că Radul, pe atunci în vîrstă de 25—30 ani, ar putea fi autorul. Broșura d lui Em. P., deși e numai o lucrare de seminar (Seminarul d-lui Onciu), e totuși o lucrare serioasă și conștiincios făcută.

A. B.

Al. Gh. Dimitrescu. *Din Germania: Între școala primară și serviciul militar. Două rapoarte*. 1 vol. 95 p., București, 1908, Institutul de Arte grafice și Editură „Minerva”.

Pentru imensa majoritate a societății, școala primară este singurul institut de cultură; din nefericire cursurile predate acolo, terminîndu-se într'o vîrstă prea fragedă, cunoștințele căpătate ori nu pot fi apreciate în justa lor valoare, ori sînt fals înțelese, ori sînt uitate. Dar fiindcă valoarea unui individ în lupta pentru existență depinde de puterea de viață și de pre-

gătirea profesională ce o are, și fiindcă puterea de viață a unei societăți depinde de suma energiilor individuale, iar succesul ei în lupta de concurență cu celelalte societăți e condiționat de această energie socială, s'a impus nevoia de a se căuta cum să se sporească puterea de viață a individului. Această complexă problemă, ce frământă lumea germană, precum și soluțiile practice, ce i s'an dat, au provocat cele două interesante rapoarte pe care d. D. le publică cu subtitlul sugestiv: *Intre școala primară și serviciul militar..* E vorba, restrângându-se problema, cum să se continue și să se completeze învățământul primar spre a nu lăsa fără sprijin și fără un fir conducător în haosul luptei pentru viață, în care e silit să intre copilul, ce se oprește aici în pregătirea lui culturală.

Din cauză că școlile de adulți, deși organizate prin lege încă din 1763, nefiind însă obligatoare, n'au dat un rezultat apreciable, s'a ajuns la ideea unei transformări a școlii așa că ea să se pună în serviciul lucrătorului, dându-i cunoștințele tehnice necesare profesiei sale, și în același timp, prin o potrivită cultură generală. să-l ridice în ochii săi proprii, făcându-l să simtă importanța socială a muncii sale. Pe baza acestor principii, și condiționate de împrejurările locale, s'au născut deosebitele școli de adulți, ajutate așa de mult în extinderea și înflorirea lor de numeroasele societăți pentru cultura poporului, înțit rolul statului e mărginit la reglementarea foarte generală, pentru înlesnirea funcționării lor. Iar pentruca atâtea eforturi să nu rămână zadarnice, și pentru ca poporul să poată trage toate foloasele cu putință, societățile mai întâi și-au mărginit și precizat atribuțiile și sfera lor de activitate; apoi necesitatea, ca aceste cursuri de adulți să fie obligatoare, s'a impus.

Obligativitatea, cu îndărătnicie combătută o vreme, azi e admisă, și toți tinerii, până la 17 ani, sînt obligați a urma una din școlile de adulți recunoscută de comună. D. D. ne arată apoi diferitele specii de școli. scopurile urmărite, programul și orariul detaliat, ce ne face să vedem cum s'a căutat să nu se vatăme interesele lucrătorului, luînd ca tip cîteva școli din Berlin și una din München.

În rezumat autorul ne-a făcut un adevărat serviciu dînd la iveală volumul său, unde a concentrat fapte și idei așa de interesante, punînd astfel în discuție și la noi arzătoarea chestie a organizării școlilor de adulți.

*

Anuarul XI al societății pentru fond de teatru român, pe anul 1906—1907, Brașov, 1908, Tipografia A. Mureșeanu, prețul 2 cor.

E un elegant volum, care cuprinde, pe lângă discursurile ținute în cinstea lui Iosif Vulcan, mort anul trecut, vre-o două conferințe bine studiate asupra teatrului și importanței lui, dările de seamă asupra mersului societății, și lista tuturor membrilor societății.

M. J.

Constantin George Mano. Documente din secolele al XVI-lea—XIX-lea privitoare la familia Mano, 662 pp. și 10 tabele genealogice, F. Göbl-Ńi, București 1907.

Trecutul familiilor noastre boereste nu e cunoscut decît în linii generale: puține sînt care au avut norocul de urmași, care să-și îndeplinească măcar această pioasă datorie de a cerceta și de a arăta cine au fost străbunii. De la unul din acești urmași avem bogata colecție de documente asupra familiei Mano (Manu). Notița istorică cu care să deschide volumul e frumos îngrijită, poate prea îngrijită, de a căuta originile în tradiția familiară despre un *Mano* din Italia.

Volumul mai prezintă un deosebit interes și prin numeroasele reproduceri de documente, peceti și mai ales portrete.

Cu deosebită atenție se vor citi paginile scrise—nu se dă numele autorului—pentru marele vornic Iancu Manu, „un mare caracter” din începutul vieții noastre contemporane, mare agă al Poliției pe timpul mișcării de la 1848 și caimacan la 1858; o biografie scrisă cu multă căldură și simpatie.

M. T.

* * *

T. A. Bădăraș. *Organizarea și viața animalelor descrise pe înțelesul tuturor.* Iași 1908, Editura Librăriei Iliescu, Grossu & Comp. Preț 7 lei.

E o adevărată îndrăzneală atât din partea autorului cât și a editorilor de a da la lumină o carte cu conținut științific, scrisă în românește și destinată altui public cititor decât școlarii. Cărțile de acest fel sînt rari. De obicei publicul care se interesează de problema științifică, se adresează cărților străine, așa încît un public cititor pentru cărțile românești nu există. Cîto neajunsuri decurg din această situație ne putem ușor închipui. Unii profesori universitari, de exemplu, au căutat să-și tipărească cursul; pentru a-i asigura o disfacere mai întinsă ei au adaogat pe copertă: „pentru studenții universitari și cursul superior de liceu.” Din condescență pentru colegi ori amici comisiunile pentru aprobarea de cărți didactice le-au admis în învățămînt, și poate că aici trebuie căutată explicarea fenomenului că, cu toate reducerile făcute în programa școlilor secundare, publicul strigă că programele sînt încărcate.

Cartea d-lui T. A. Bădăraș cuprinde 520 pagini text și la urmă pe 20 pagini un index alfabetic; planul urmat o metodic ca pentru școlari. Dl. Bădăraș caută în primul rînd să dea cititorilor

cunoștinți zoologice, descriind organizarea și viața animalelor, și completează cu modul acestor lipsuri din învățămînt; în al doilea loc d-sa caută să ușureze orientarea în chestiunile biologice, și fiecare capitol arată cetitorului însemnătatea uriașă a genialei concepțiuni a lui Darwin; spre sfîrșit întîlnim chiar descrierea pe scurt a teoriei transformiste. Grație numeroaselor figuri, împrăștielte, am putea zice, cu oarecare lux în toată cuprinderea cărții, înțelegerea structurii animalelor și a funcționării organelor e foarte ușoară. Cartea e menită să aducă reale servicii celor care ar consulta-o, și trebuie felicitată atât autorul cât și editorii pentru sacrificiile ce le-au făcut cu darea ei la lumină.

Dr. P. B.

* * *

A. Müller-Guttenbrunn. *Götzendämmerung.* Ein Kulturbild aus dem heutigen Ungarn. Dritte Auflage, Wien-Leipzig, 1908.

Succesul acestui roman, a căruia a treia ediție apare abia trei luni după cea dintîi, nu se datorește însușirilor sale estetice. Autorul nici nu urmărește scopuri estetice, ci, în formă de roman, ne dă o istorie politică și culturală a Ungariei din ultimii ani. Forma de roman ti dă numai puțința de a fi mai franc în aprecierea caracterelor și actelor diferitelor personaje politice ale Ungariei de azi, care se ascund sub pseudonime străvezi.

Și aceste personaje sînt: Feyérvary, Kristöfy, Apponyi, Polouyi, Fr. Kosuth (Könöry, Dr. Desróh, Dr. Boldeg, etc.)....

Autorul, d. A. Müller-Guttenbrunn, este un german din Ungaria, care însă demult locuiește în Viena. Pătruns de mindrie națională germană, indignat de lășitatea Nemților din Ungaria, cari—membri ai unui corp național de 100 milioane de suflete—afectează un patriotism maghiar și își tradesază

limba și tradițiile culturale în favoarea unui mic popor de 7 milioane,— autorul îndeamnă pe conaționalii săi la luptă împotriva șovinismului maghiar, în unire cu celelalte naționalități din acest stat poliglot, și mai ales în unire cu Romîni.

Fabula romanului este foarte simplă.

Eroul romanului, un *șvab* din Bannat, Georg Trautmann, care de tînăr a fost silit să plece din țară, și face o strălucită carieră de inginer în Anglia și America.

Crescut astfel în afară de atmosfera „idolatriei” naționale, Georg Trautmann se întoarce în patrie, ca om matur, se entuziasmează de ideea de a-și servi țara prin vaste lucrări de canalizare a Dunării,—*dar nu poate face nimic util*, nu poate macar duce o viață compatibilă cu demnitatea lui de om,—numai fiindcă e neamț, și vra să rămînă neamț.

În acest cadru ni se desfășoară viața socială, pe toate treptele ei, peripețiile luptelor politice din ultimii ani, condițiunile intolerabile de viață pentru naționalitățile Ungariei, și nu numai pentru ele, dacă ele sînt oprite politicește,—țărănimea maghiară însăși e aruncată în mizerie neagră, în ignoranță și robie.

Opresiune, sărăcie, lipsă de cultură, corupțiunea unei clase dominante de „gentri”, lipsită de temelie morală și de reală forță socială,—această tristă realitate se ascunde în dosul fațadei înșelătoare de zgomotos patriotisme oficial.

Autorul are multă simpatie pentru Romîni, și îi dă ca exemplu Nemților.

Dupăce descrie un sat românesc, el spune de pildă:

„Cine nu este orbit de prejudecată, „trebuie să vadă chiar în mărturiile „acestea ale unei culturi romanice (arhitectura caselor țărănești) dovada, „că acest popor face parte din sfărămăturile Daciei lui Traian, că el este

„poporul primordial (Urvolk) al „cestei țări. El a fost sărac și rob, „dar cu înțetul s'a deșteptat din somn, „nu-i bimilenar.... El rezistă calăului „statului Ungar mai bine decît Șvabii“.... (p. 32).

E o carte, care trebuie citită de toți cari vor să cunoască adevărul asupra Ungariei de astăzi. E bine să o citească la noi și aceia, care confundă simțul național cu *xenofagia*. Poate își vor da seamă, unde aceasta poate duce, chiar din punctul de vedere al culturii naționale.

C. Șr.

* * *

Jean-Paul Nuyrac. *La Fontaine*. Paris, 1908. Henri Paulin et Co. Prix 5 francs.

Un nou volum asupra marelui fabulist francez, după studiile lui Taine, Sainte-Beuve, Brunetiere, Faguet, Lanson, Paul Mesnard și alții, ca să nu amintim decît pe cei mai mari,—e cam greu să nu-l ei în mînă cu oarecare neîncredere... Ce se mai poate spune nou despre La Fontaine, după ce au cugetat asupra lui și au scris criticii cei mai de frunte ai Franței?...

Dar cînd ai închis volumul, vezi că nu l-ai citit degeaba, că, cu toate micile nemulțumiri pe care le ai pe ici pe colea, o nouă figură a lui La Fontaine, mai bine accentuată, mai completă, a răsărit cu înțetul din paginile cînd greoaie și sterpe, cînd bogate și interesante ale lui J. P. Nuyrac.

Și tocmai aceasta a urmărit autorul.

Din citirea operelor și scrisorilor lui La Fontaine, din studiul vieții și sufletului lui, autorul și-a format despre caracterul și firea marelui „Bonhomme” o părere întrucîtva diferită de a predecesorilor săi,—și această fizionomie nouă a fabulistului voește să ne-o dea în studiul său.

Ceia ce aduce nou în lucrarea sa J. P. Nuyrac, pe lângă metoda riguroasă psihologică de cercetare, este

că, pentru a aprofunda până în cele mai întunecoase adâncimi sufletul marelui artist, autorul nu se bazează numai pe operele cele mai însemnate ale lui La Fontaine, ci dă un loc mult mai larg, în cercetările sale, corespondenței particulare, poeziilor ușoare, ocazionale, baladelor, „epistolelor“, epigramelor și celorlalte manifestări mărunte și zilnice ale sufletului fabulistului. Căci, după cum cu dreptate spune autorul, dacă operele mari ne arată unitatea conștiinței unui scriitor, ne dezvăluie tendințele tari și durabile ale sale, apoi operele spontanee, acele care nu au fost cizelate și muncite mult, ne dau mai bine omul, întrucât ele sînt lipsite de orice calcul și de orice ipocrizie interesată. Surprindem oarecum în operele spontane manifestările adevărate ale personalității, tot ce omul are mai personal și mai original.

Asta nu înseamnă că J. P. Nayrac nu se folosește deloc de operele „de longue haleine“ ale fabulistului francez; el le utilizează, dar numai în al doilea rînd și numai ca izvoare de informații pentru cunoașterea sufletului scriitorului.

Cît despre opera în sine și pentru sine a lui La Fontaine, ea nu-l interesează pe Nayrac: el face psihologie, nu critică literară. Așa că valoarea artistică a scrierilor lui La Fontaine, autorul o ea ca stabilită, nu caută s'o scotoască el în relief, și nici nu analizează opera marelui fabulist.

Pentru studiul său, foarte sistematic de altfel, J. P. Nayrac își fixează dinainte cadrele în care se va mișca: ele sînt titluri generale din orice tratat de psihologie; găsim astfel capitole ca: „Memoria lui La Fontaine“, „Imaginația lui“, „Sensibilitatea“, Voinea, „Caracterul“, etc...

Acest sistem, care desigur are avantajele sale, prezintă și oarecare inconveniente: pe lângă aerul de a-

ceia ce s'a obișnuit a se numi în stilistică „meditațiune artificială“, pe care-l dă întregului studiu, apoi mai silește pe autor să ne dea unele capitole în care să se dovedească lucruri așa de elementare, cum e acela din capitolul despre „Memoria lui La Fontaine“, în care autorul, pe baza a o mulțime de exemple și citații, dovedește că La Fontaine are memorie pentru tot ce-l interesează și nu are pentru tot ce nu intră în preocupările lui!...

Dar, să urmărim în linii mari studiul îngrijit și conștiincios al lui J. P. Nayrac.

~ După ce arată factorii ereditații lui La Fontaine, Nayrac se ocupă cu evoluția fizică și psihică a fabulistului: el ne dezvăluie aplecările marelui „bon-homme“ către viața ușoară și fără griji, plăcerile cetirii, în special a povestirilor de amor, lipsa de sentimente pentru soția și copilul său; apoi greutatea materiale prin care trece și luptele începuturilor ca scriitor până la vrsta de 44 de ani, cînd apar primele *povestiri*, urmate după trei ani de primele *fabule*, cînd caracterul lui La Fontaine e format și geniul lui desăvîrșit.

Dela familia mamei sale La Fontaine a moștenit mai ales însușiri: în familia aceștea erau în general oameni deștepți, vii și cunoscuți prin longevitate; despre tatăl său a moștenit oarecare defecte: lenea, prolixitatea și risipa. Ca om era stingaciu, naiv și foarte distrat; greoiu în mișcări, dar viu ca inteligență. Încă de tînr s'a arătat iubitor de mîncare, de băutură și de femei. Cu toate acestea, foarte mult iubea și admira antichitatea, și la vrsta de 20 de ani era erudit. Dintre franceji admira și citea mai ales pe Malherbe, Voiture, Marot și Rabelais.

Dintre facultățile sufletești, imaginația e foarte bogată la el; imagina-

ția lui La Fontaine se caracterizează prin tendința de a concretiza; el excelează la punerea în scenă; nu poate însă utiliza imaginația pentru scene mari, de aceea poate și-a ales mai cu seamă fabula, în care excelează. El are multă finețe și vede repede comicul, mai ales comicul situațiilor; tipurile lui sînt psihice, nu fizice, ceea ce denotă o mare putere de a pătrunde în suflete. Sensibilitatea lui La Fontaine e foarte delicată: totul îl impresionează și îl pasionează; e un afectiv, dar de o afectivitate trecătoare, puțin durabilă. Voința nu prea are; e ușuratic și nestatornic.

În concepția asupra vieții La Fontaine e optimist: uneori apare ca un fatalist. Ca psiholog e un fin analist și auto-analist. În opera lui se găsesc presurate foarte interesante observații asupra simțurilor, pasiunilor, voinței, asupra timidității, a geloziei, etc.

Ca om în societate e greoi, distrat și adesea ridicol; dar îndată ce-l interesează ceva, se înflăcărează, și atunci e foarte interesant. Ca suflet, e un egoist, care uită repede binele ce i se face,—dar tot așa de repede și răul. Lenea, slăbăciunea și indolența sînt cele trei defecte obișnuite ale lui.

Luât în totul La Fontaine e un caracter multiplu și foarte variat. Astfel autorul, pentru a caracteriza acest suflet, ni-l prezintă ca: a) un sensual, b) vizual-motor, c) egoist, d) meditativ, e) inconsecvent și f) impulsiv. Cu aceste variate fețe ale caracterului său, La Fontaine e „reprezentantul cel mai pur al spiritului francez”,—și poate tocmai de aceea unul din cel mai mari scriitori ai Franței.

*

Jean de Gourmont. *Henri de Régnier et son oeuvre.* Paris, 1908. Société du Mercure de France. Prix 0.75.

E unul din cele mai interesante volume din biblioteca „Les hommes et les idées” pe care o editează marea

revistă franceză „Mercure de France”. Cunoscutul literat și critic Jean de Gourmont ne dă un studiu asupra fruntașului poeziei simboliste franceze, Henri de Régnier.

Autorul nu intră în analiza amănunțită a sufletului și operelor poetului. Nici nu se poate face în șeptzeci de pagini un studiu complet asupra unui scriitor atât de fecund și de variat, cum e Henri de Régnier. Totuși în această privire repede, J. de Gourmont îmbrățișază toate manifestările activității literare a lui H. de Régnier și ne dă și oarecare date asupra vieții poetului, fixînd în linii mari și evoluția sufletului său, cum ea transpiră din volumele ce apar aproape în fiecare an, până la deplina lui maturitate.

Henri de Régnier, care în curînd împlinește 44 de ani, a colaborat la primele reviste în care curentul simbolist a început a se afirma, ca un fel de „dizidență” a parnasianismului, evoluînd din acesta supt influența ideilor filosofice ale lui Kant, Hegel, Schopenhauer și Hartmann. A fost timp de zece ani admiratorul lui Mallarmé și frecventatorul cel mai asiduă al reuniunilor ce se făceau Marți sara la el, a cunoscut pe Sully Prudhomme și pe Leconte de Lisle, și a fost prietin cu Hérédia, pe a cărui una din fice —poetă și ea— a luat-o în căsătorie.

În primele timpuri, H. de Régnier a fost influențat de poezii de pe atunci și mai ales de Mallarmé, dar mai apoi s'a liberat de orice influență cu apariția volumului „Poèmes Anciens et Romanesques” (1890) personalitatea sa e pe deplin formată. Începînd dela această dată mai ales, Jean de Gourmont caracterizează în scurt volumele de versuri ale lui H. de Régnier, analizînd mai amănunțit cîteva poezii care i se par mai caracteristice.

Poezia lui H. de Régnier este, după expresia lui Jean de Gourmont, „glasul unei rase”: în ea găsim toate du-

rerile și bucuriile mute de veacuri ale unui neam; ea ne emoționează nu numai prin emoția proprie a poetului, ci și prin reflexul obscur și îndepărtat al suvenirilor atavice. H. de Régnier e un om de glândire și totodată un poet cu o viziune foarte precisă, care se tradează prin imagini reale și de o mare minuțiozitate. Poezia lui e o muzică precisă și vagă totodată, un fel de radiare care te cuprinde și te învalue pe nesimțite; ea se caracterizează printr-o mare putere de sugestiune și printr'un fel de intuiție misterioasă, ce nu se poate defini, dar pe care o simți din fiecare pagină.

Limba lui H. de Régnier e bogată și armonioasă, compoziția metodică, poetica foarte simplă. Cu mijloace simple el redă cu aceiași tărie realitățile cele mai concrete și glândirile cele mai abstracte.

Ca povestitor și romancier H. de Régnier ne apare ca un stilist nelătecut, foarte minuțios în analiza sufletului omenesc și în notarea tuturor nuanțelor și finețelor, știind totodată să conducă cu îndemănare și intriga, care la el e de obicei dublă și prin urmare mai apropiată de viața reală.

H. de Régnier a scris și critică, fiind mai mulți ani redactor la partea literară de la „*Mercur de France*”, unde scrie și azi. Studiile lui asupra lui Michelet, Vigny, Hugo, Mallarmé și alții sînt foarte interesante prin observațiile juste și prin înțelegerea adîncă a operelor și a sufletelor scriitorilor. A ținut în America mai multe conferințe literare—asupra lui Vigny, Verlaine, asupra simbolismului, a parnasianismului, etc.—, care toate au fost foarte apreciate.

Astfel opera lui H. de Régnier e foarte bogată și variată, una din cele mai importante printre acele ale scriitorilor generației lui.

Volumul are și o fotografie a poe-

tului și un drăgălaș autograf, pe care ne facem plăcerea de a-l transcrie:

Le vrai Sage est celui qui fonde sur
[le sable]
Sachant que tout est vain dans le temps
[éternel]
Et que même l'amour n'est guère
[plus durable]
Que le souffle du vent ou la couleur
[du ciel].

M. C.

* * *

Michel Bakounine. *Oeuvres. Les cours de Berne et lours de Saint-Petersbourg (1870) Tome II.—Lettres à un Français (1870).—L'empire Knouto-Germanique 1870—1871.* P. V. Stœck, Paris. 1907. Bibliothèque sociologique.

Ar fi zădarnică o expunere completă a ideilor ce formează sistemul lui Bakounine, deoarece chiar baza lor e defectuoasă.

Bakounine s'ar putea caracteriza ca un spirit romantic, atît în activitatea sa teoretică, cît și în aceea de luptător în mișcarea proletariatului. E un spirit romantic în sensul că nicăiri la dînsul nu se găsesc urmele vreunei manifestări de realism. W. Sombart are o observație adînc cugetată: Anarhismul, ca concepție ideologică, e expresia unei țări, unde domnește proprietatea țărănească, și nici nu poate prinde oarecare rădăcini decît într'aceste condiții. Bakounine poate servi ca o ilustrație a acestei afirmări, căci sub aparența sa socialistă, el e un individualist. Chiar profesiunea sa de credință socialistă se îndepărtează de ceea ce însemnează în mod obișnuit cuvîntul *socialism*, prin care de obicei înțelegem marxismul.

Prin socialism, Bakounine înțelege acele concepții și mișcări sociale, care au ca ținută nimicirea exploatării, ori de ce natură ar fi exploatarea și ori prin ce mijloc s'ar ajunge la acest rezultat. El vorbește de socialismul tinzînd la întărirea proprietății țărănești individuale, deoarece țărănul urăște

orice măsură care îi ia o parte din produsul muncii lui, după cum vorbește de socialismul izvorit din idealul proletar.

Bakounine nu numai legitimează proprietatea țărănească, dar se arată partizanul perpetuării ei și, conform concepției lui, denumeste de socialiste mișcărilor țărănești, care au fost îndreptate în contra asupritorilor lor, în diferitele perioade istorice.

Întreaga activitate a lui Bakounine se razimă pe idealul său: *libertatea*. Această libertate, crede el, va fi cîștigată de muncitorii proletari, prin realizarea programului comunist, iar de către clasa țărănească va fi cîștigată prin alte măsuri, păstrîndu-se proprietatea individuală. „De unde le-a venit lucrătorilor această pretenție pe cît de ridiculă, pe atît de arogantă, tot atît de nedreaptă, pe cît de funestă, de a impune idealul lor politic și social celor zece milioane de țărani (Franceji), care nu-l voesc“ (pag. 240).

Dar nu trebuie să credem, că Bakounine se afundă în cercetarea tendințelor, care cirmuiesc producția agricolă, și care fac cu puțință menținerea proprietății țărănești.... El nu se prea încercă cu mult balast economic !

Deși el invoacă necesitatea unor programe deosebite, pentru ca aceste două categorii economice muncitoare, proletarii și țărani, să ajungă la dobîndirea libertății depline, zdrobind formele de exploatare, e departe de a fi pus chestia cu claritatea necesară importanței ei. Mai mult încă, el se contrazice de la o scriere la alta. Pe deoarte crede că va triumfa idealul socialist al proletarilor și că întemeetorul organizației socialiste va fi proletariatul revoluționar, care va fi nevoit să învingă celelalte clase sociale, și pe de altă parte e adversarul ireductibil al oricărei măsuri impuse, fie chiar și de proletari-

atul muncitor, celorlalte clase, care nu pot fi socialiste. E vrăjmaș neîmpăcat al oricărei organizații, care izvorăște din principiul de autoritate.

Întregul sistem al cugetării lui Bakounine pornește dela două gregeli mari, din care cauză întreaga lui activitate a trebuit în mod necesar să fie sterilă: 1) *O concepție fantastică a revoluției* și 2) *Nepriceperea acțiunii legitime, a luptei legale*. Ca rezultat al acestor erori e anarhismul.

1) Credința sa e că revoluția e un panaceu universal, și pentru transformarea societății, organizată în clase antagoniste, e de ajuns propaganda revoluționară-anarhistă. Iluzia sa se raportează atît asupra eficacității, cît și asupra originii revoluțiilor. După interpretarea economică a istoriei, revoluția nu-i decît ultimul termen al unei serii de transformări economice, cînd vechile raporturi juridico-politice și instituțiile, care le garantează, intră în conflict cu noile puteri producătoare, care s'au dezvoltat în sinul vechii societăți, și aceasta a devenit prea îngustă pentru ele.

Cîtă vreme clasele, în care e împărțită societatea, nu au variat în raporturile lor reciproce, atîtă timp orice încercare revoluționară nu va putea transforma organizația existentă, căci nu s'a produs dezechilibrul între starea de fapt și ordinea de drept.

Anarhismul presupune că revoluțiile pot fi produse printr'un plan, combinat în mintea cuiva și apoi răs-pîndit prin propagandă, pe cînd ele, în realitate, sînt niște rezultate ale unei situații date, născîndu-se din cauze obiective. *Concepția nerealistă a revoluției se transformă la Bakounine în „putschismul“ revoluționar.*

2) El e adversarul votului universal și al organizării muncitorilor ca partid politic, căci aceste măsuri de luptă legală slăbesc sentimentul revoluționar. El disconsideră acțiunea

legalitară a proletariatului german, căci trece de orizontul gândirii lui.

Dar tocmai mișcarea pur revoluționară a muncitorimii a fost prima ei formă de manifestare și constituie mai mult un simptom al lipsei de maturitate, și revoluționarismul dispare în măsura în care experiența proletariatului crește.

Activitatea lui Bakounine, privită din aceste puncte de vedere, justifică aprecierea unuia din fundatorii marxismului, care spunea că anarhismul lui, în loc de a folosi proletariatul, face jocul reacțiunii. Direcția „Bakouninistă” ar însemna un adevărat regres, traducându-se printr-o risipă de puteri și de timp.

*

Jean Cruet. *La Vie du droit et l'impuissance des lois.*—Bibliothèque de philosophie scientifique, Paris. Ernest Flammarion, 1908.

Cu trecerea vremii, idei, odinioară îndrăznețe, se răspindesc în conștiința publică, pentru care ele devin drepturi cîștigate.

Această reflecție ne-o sugerează cartea lui J. Cruet, în care acesta respinge concepția raționalistă în drept, după care mintea, prin dogmatismul sistemelor, transformă după voe viața socială,—și admite că dezvoltarea istorică se face din cauze obiective. Deși nu e un materialist, totuși i se pare evident, că mersul istoriei se impune conștiințelor individuale.

J. Cruet e un partizan al părerii, după care societatea e un izvor spontan de drept, și socotește că dezechordul între legea scrisă și viața zilnică este perpetuu și inevitabil, Legea, fiind o manifestare a unui anume echilibru social, cu trecerea vremii în mod fatal ajunge să fie incongruentă cu viața zilnică, care scapă de sub rățeaua generalităților sale.

Exprimind anumite trebuinți, legislația unei epoci devine nepotrivită

pentru interesele, care n-au putut fi prevăzute în momentul alcătuirii ei.

Pe lângă legea scrisă, societatea crează un drept uzual, care se menține lăaturalnic și chiar de multe ori împotriva textelor. Din trebuințele neprevăzute de legiuitor, din obiceiuri, din curente, care circulă în jurul literii legii, cu vremea se formează norme, ce se întăresc în conștiința poporului și, impunându-se, ajung să se prefacă în texte scrise.

Se poate astfel spune că viața socială experimentează dreptul, mai înainte ca acesta să se prefacă în lege scrisă. „Legea e pentru națiune un mijloc comod de a lua conștiința de cutumele sale”.

Puterea neistovită a energiilor individuale nu trebuie stingherită, căci din dezvoltarea și cooperarea lor rezultă o putere uriașă și această viață socială în practica ei e conținutul puternic al formelor de drept.

Arătându-și părerile sale în ce privește ideea de suveranitate, J. Cruet arată importanța sindicatelor, organizații economice ale muncitorimii, în transformarea înțelesului acestei națiuni: „Arbitrajul obligator are de efect transformarea contractului de muncă într-o regulamentare hotărâtă de o autoritate superioară părților, după cum autoritatea politică este superioară cetățenilor.

„Dintr-o convenție liber făcută între două părți, noi vedem astfel, că în mod progresiv contractul de muncă devine o lege votată de o majoritate, dacă nu impusă de o minoritate activă unei majorități pasive”.

Raporturile juridice, continuă Cruet, sînt o funcție a realității sociale, în care s'au produs. Indivizii și clasele sociale caută justificarea acțiunilor lor în teorii juridice, morale, etc., care iau aparența unor adevăruri aprioristice. Activitatea practică, reflectîndu-se în rațiune, determină alcătuirea unor

concepții, care s'o justifice, și aceste sisteme ideale, prin care omul vrea să-și dea samă de activitatea sa, iau forma unor adevăruri absolute.

Astfel judecata omenească crează niște iluzii, în care diferitele generații cred. În loc ca aceste concepții să fie considerate ca produsul unor împrejurări determinate, dinpotrivă lor li se atribue puterea magică de a clădi realitatea obiectivă.

J. Cruet însă nu-i completează. Iluzia, ce o suferă mintea omenească, crezând că concepțiile astfel formate exprimă raporturile obiective dintre lucruri ridicându-le la rangul unor principii absolute, — nu poate dura înfinit de mult. Cu trecerea vremii omul începe să cerceteze și propriile lui iluzii, și inteligența lui analizează la rândul lor aceste concepții justificative, căutând producerea lor în legătură cu împrejurările ambiante.

Judecata omenească dezabuzată se emancipează privind lucrurile cu ochii criticii și, reflectându-se asupra sa însăși, analizând propriile produse ale spiritului omenesc, judecata ajunge să conceapă raporturile reale între lucruri. De-acum mintea, științificește disciplinată, nu mai alcătuiește justificări, în care apoi să creadă singură... Ea își distruge idolii, pe care-i crease.

Într'un alt capitol, J. Cruet arată că legea este expresia diferitelor interese în luptă. Un text de lege nu are valoare în sine; el nu o capătă decât dacă este cineva în dosul lui, care prin propria-i energie să-l valorifice, însuflindu-i viață. Conținutul legilor nu-l formează legiuitorul, ci energiiile sociale, care se servesc de diensele în anumite scopuri.

Modul cum concepe el transformările revoluționare amintește concepția materialistică a istoriei, întru cât ele le consideră ca izvorînd din motive obiective. Totuși J. Cruet nu e un ma-

terialist. Pe cînd, după concepția materialistă, modificările întimplă în infrastructura societății, adică modificările ce le suferă echilibrul între clasele existente,—clase considerate ca diferențieri economice,—atrag cu diensele revoluționarea întregii suprastructuri, în care se reflectează trebuințele ideale ale claselor ce compun infrastructura economică; J. Cruet deși crede că într-o transformare revoluționară o anumită stare de fapt se traduce într-o stare de drept, însă el nu arată dacă privește aceste elemente active, ce reformează societatea, ca alcătuind ceea ce se denumește infrastructura economică. El nu lămurește dacă în dosul fiecărei clase revoluționare se arată un element economic.

Astfel, acest scriitor nu caută puterea mișcătoare a istoriei, în sistemele prin care oamenii vreau să-și explice lucrurile, ci dă întăetate tainice vieții zilnice. Iată însă cum apreciază J. Cruet materialismul istoric:

„....Dar la adepții materialismului istoric se găsește adesea această parte de idealism, care consistă în a socoti ca adevăr demonstrat o ipoteză numai plauzibilă.

„Este într'însul, cum a spus Tarde, o travestire pozitivistă a spiritului de himeră“.

Vorbind despre codul Napoleon, explică răspîndirea lui fără samăn, dincauză că în țările unde a fost introdus, existau tendinți, ce-și găseau expresia în această codificare, însă Cruet nu arată precis natura acelor tendinți, care găseau gata „formula unui drept elaborat în mod obscur“ în sinul acelor națiuni. Acest lucru se explică mai limpede, arătîndu-se că răspîndirea acestui cod a fost urmarea răspîndirii mondiale a civilizației capitaliste.

I. N.

Revista Revistelor

Luceafărul (Septembrie și Octombrie).—Frumoase poezii de Octavian Goga: *Cosașul*, *Prima lux*, *Răsună toaca*,—toate „din volumul ce se va pune sub tipar”, cum spune autorul într-o notiță,—volum pe care îl așteptăm cu plăcere și, împreună cu noi, credem că tot publicul român.

Sămănătorul.—Septembrie.

Cetitorii își aduc aminte, că în discuția asupra democratismului, d. A. C. Popovici mereu invoca dreptul „frunțașilor firești” de a conduce poporul—și pentru *acest motiv* combăteau mai ales *democrația*.

La întrebarea ce, vădit, i s'a părut indiscretă, dar cine sînt acești „frunțași”, în numele cărora se războește, d. A. C. Popovici aduce un răspuns, pe care sluteam datori să-l semnalăm cetitorilor—anume d-sa spune că *nu a pus încă* această chestie „specială”, și urmează... profeția: „Cînd o voiu „pune eu, tot eu o voiu lămuri. Iar de „pus, o voiu pune, cînd voiu crede eu „că-i este timpul” (Toate cursivurile acestui majestos „eu” aparțin d-lui Popovici)... (No. 38).

Așa dar cetitorii, sperăm sînt lămuriți:

La întrebarea,—dacă „democrația” pe care d-sa o combate, nu este aceea pe care o înțeleg toți democrații și „oamenii serioși” (Elveția etc), pentru ce se războește împotriva lor, iar —dacă acceptă *concepțiunea lor*, pentru

ce tăgăduiește existența democrației,—d. A. Popovici răspunde prin personalități și injurii.

Iar în ce privește pe „frunțașii firești”, pe cari li opune „guvernării poporului, d-sa ne spune că este o taină, pe care, după zece luni de discuție, nu crede însă util să o desvăluie cetitorilor, sau nu-i crede încă pe această demai de... împărtaşenie...

Pentru cei deprinși să judece și să discute după regulile logicii vulgare, aici e nodul chestiunii întregi, fără deslegarea căreia toată contraversa n'are nici un rost, oricîtă varietate de caractere tipografice s'ar întrebuința pentru a culege odată pe săptămînă cîte 15 ori în fiecare articol cuvintele mistice, de „frunțași firești”.

Dar pentru *revelațiuni* profetice logica nu există, se cere numai „credința și simplitatea de inimă”...

Asistăm pur și simplu la un fel de ritual misterios, unde nici o discuție profană nu începe. Și deci, în adevăr, am greșit, intrucît dela început nu aveam ce căuta acolo. Trebuia numai să semnalăm faptul, cu reverența impusă oricărui om civilizat față de un rit străin, și să trecem.

Ceea ce facem acum, și vom face și de acum înainte.

De altfel *trece* și viața însăși: pe cînd d. Popovici oficiază, revelează și profetizează împotriva „democrației”, în Ardeal deputații romîni convoacă

ađunări populare, cari votează moțiuni pentru „frățietate, egalitate și libertate“, pentru sufragiul universal și... pentru alianța cu socialiștii....

Studii filosofice. (Volumul II. Fascicula 4).

D. C. Antoniadu începe un studiu asupra *Filosofiei lui Bergson*, tratând în această fasciculă, cu pătrunderea și claritatea sa obișnuită, despre metoda filosofului francez și despre ideile acestuia asupra intensității și duratei ideii cuprinse în prima sa operă „*Les données immédiates de la conscience*.“

D. Draghicescu, într'un articol scurt despre „Determinismul social și procesul istoric“, arată coincidența dintre concluziile sociologice ale filosofiei lui Bergson și ideile susținute de d-sa în operele sale anterioare „*Problème du déterminisme social*“ (1903) și „*Du rôle de l'individu dans le déterminisme social*“. (1904).

D. G. Antonescu, într'un articol, destul de greu, asupra *importanței pedagogice a individualității*, schițează evoluția istorică a problemei, analizează noțiunea individualității servindu-se de cercetările recente ale lui Neumann și susține importanța practică pe care o au pentru cunoașterea individualității elevilor, caracteristicile școlare făcute asupra lor de profesori sau de diriginți, cași conferințele profesorilor aceleiași clase.

Mai remarcăm un minuscul articol al *d-lui Eugen Poni* asupra *criticii estetice*; o comunicare cu un lux de detalii iutile de *d. Ilie Ghilănescu* asupra *institului de sociologie Solvay* din Bruxelles, și o recenzie a *d-lui Rădulescu Motru* asupra interesantei opere a lui Heinrich Maier „*Psychologie des emotionalen Denkens*“.

Noua Revistă Română (No. 1). A reapărut ca revistă săptăminală.—Consacrată mai mult discuțiilor,—pe cind cele mai multe dintre reviste fac prea multă literatură.—indolentă,—

această revistă socotim că e binevenită, mai ales că d. Motru se pare că a cam părăsit atitudinea dușmănoasă neștiințifică din *Cultura română și politicianismul*, devenind mai obiectiv și mai comprehensiv.

La Nouvelle Revue (Septembre 1908).

Într'un articol interesant și bine informat, L. de Saint-Féger se ocupă de problema aviațiunii, arătând principiile pe care se bazează încercările făcute de oameni pentru a cuceri domnia văzduhului, starea actuală a acestei chestiuni și rezultatele probabile ale eforturilor aviatorilor de toate neamurile. Ideia de a zbura a venit oamenilor din observarea zborului păsărilor în aer. Aerul, acest fluid compresibil, care e de 800 de ori mai ușor decît apa și decît corpul omului, opune o oarecare rezistență oricărei efortări violente făcute pe o suprafață plană ori concavă. Această rezistență o utilizează păsările; ar putea-o utiliza și omul, dar, păstrînd proporțiile, el nu are în brațe puterea pe care o au păsările în aripi: dacă o pasăre cheltuește, ca să zboare, 4 kilogrammetri pe secundă la fiecare kilogram, apoi un om, care cu haine și cu oarecare mașinărie ajutătoare ar cîntări 150 kilograme, ar avea nevoie de o efortare de 600 kilogram-metri ca să zboare, pe cind el nu poate da decît 4 ori 5. De aceea omul a recurs la mijloace mecanice. Mai întîi s'a încercat cu *zborul ramat* (vislit) ca al păsărilor cind dau din aripi, dar nu s'a ajuns la nimic, și după ce s'a studiat mai bine zborul păsărilor (mai ales prin fotografia instantanee) s'a văzut că niciodată omul nu are să poată realiza mecanic niște aparate așa de volubile și de perfecte ca aripele. Atunci s'a recurs la *zborul planat*, acel pe care-l observăm mai ales la păsările mari, cind înaintează, în virtutea inerteiei date, fără să mai bată din aripi.

Plutirea se face atunci din cauză că aerul de dedesubt, din cauza iușelei cu care e apăsător, opune rezistență corpului ce vrea să cadă. Pe acest principiu se bazează *aeroplanale*: e vorba să avem o suprafață fixă, un propulsor și organe de orientare. Dar alce se ivește o altă greutate: ne trebuie să avem o mare desfășurare de energie cu niște aparate cît se poate mai mici și mai ușoare. De aceea pînă la mijlocul secolului trecut nu s'a ajuns la nici un rezultat practic: orice cal-vapor cerea 80 kilograme de greutate. Cătră 1880 deabia s'a ajuns, cu electricitatea, la 25 kilo de fiecare cal-vapor; iar acum în urmă, cu motoarele cu esență, dau un cal-vapor la 2 kilograme de greutate. Aceasta a făcut ca încercările de azi să dea rezultate așa de încurajătoare. Dar mai rămîn alte greutăți; chestiunea motoarelor, care ar trebui să fie perfecte, dar care azi lasă încă mult de dorit, și mai ales chestiunea stabilității suprafeței plane în aer. De stabilitatea suprafeței plane atîrnă puțința zborului, —dar această stabilitate nu o avem încă. Aeroplanul are nevoie de două feluri de echilibru, longitudinal și lateral. Primul e dat de inclinarea pe care aeroplanul trebuie să o aibă în sensul direcției ce o ia în mers, pentru ca aerul trecînd pe sub el să-l menție în aer: trebuie ca unghiul făcut în această înclinație să nu fie prea mare, nici prea mic, căci în aceste cazuri aparatul cade, ne mai fiind susținut de rezistența aerului de sub el. Al doilea echilibru, cel lateral, cere ca suprafața plană să nu se incline de loc mai mult într-o parte decît în cealaltă, căci atunci aparatul se răstoarnă ca o barcă ce s'ar apleca prea mult într-o parte: Ambele aceste două feluri de echilibru sînt foarte grele de obținut, mai ales că aviatorul are a se ocupa, în timpul zborului, de prea multe lucruri de odată. De aceea a-

viatorii de azi, Wright, Farman, Delagrange, etc., nu pot sta în aer alt cît le-ar permite funcționarea motorului și proviziunea lor de esență: sînt nevoiți să se coboare în lătă ce pierd ceva din stabilitate. Și superioritatea unui Wright, de pildă, e datorită nu numai mașinei sale, ci mai ales singelui rece, iscusinții sale. (De altfel, după cum știm, pentru premiul cel mare de aviațiune, s'a pus condiția ca aviatorul să învețe alte cîteva persoane să conducă mașina). În fine, afară de aceste greutăți, mai sînt și acele a ridicării și a coboririi; în studiul de azi a aeroplanelor, experiențele se fac pe șesuri întinse, deoarece mașinile au nevoie să alerge cîtva timp pe pămînt pentru a se putea ridica și tot așa pentru a se cobori și opri din mers. Idealul ar fi ca ridicarea și coborirea să se facă pe loc. La aceasta se va ajunge poate prin helicoptere, aparate cu elice (ca la vapoare), mai ales dacă se va face o combinație între aeroplan și elice.

Diplomatul Ragueni ne dă cîteva date interesante asupra vieții și activității Marchizului di Rudini, ministrul de curînd mort al Italiei, care a avut un mare rol în apropierea ce s'a făcut în ultimul timp între Franța și Italia.

George Sand la Nohant este titlul unui articol, în care Paul-Louis Hervieu ne dă informațiile ce le-a cules la fața locului (de la un preot de acolo și dela locuitori) asupra vieții simple, liniștite, așezate, caritabile a romancierii la Nohant. Bine înțeles, e vorba de viața ei de după cincizeci de ani.

Mercure de France. (Septembrie, 1908).

Cu prilejul apariției volumelor: „*Le Pacifisme*” de Faguet și „*Le Désarmement ou l'Alliance anglaise*” de A. Naquet, sociologul rus I. Novicov discută raportul dintre patrii și ches-

tiunea socială. Invăţatul rus combate părerile aminduror acestor scriitori franceji, păreri care se pot rezuma în următoarele: criticul Faguet crede că *e cu neputinţă să se păstreze patriile, dacă se suprimă războaiele*, iar socialistul Naquet se sileşte să dovedească că *e cu neputinţă să se rezolve chestiunea socială cît timp există patrii*. Faţă de aceste două păreri, Invăţatul dela Odessa susţine că *nu-i deloc nevoie de războaie eterne pentru a păstra patriile, şi nu-i nevoie de suprimat patriile pentru a putea rezolvi chestiunea socială*. El dovedeşte cu multă uşurinţă că alţi Faguet cît şi Naquet fac erori mari şi arată, în lucrările lor, multă necunoştinţă a fenomenelor sociale,—ceia ce nu-i de mirare, cel puţin pentru Faguet, care în sociologie e un simplu diletant. Mai curios e că Novicov, polemizînd cu Faguet întrebuiţază faţă de el termeni nu tocmai reverenţioşi,—ceia ce nu se cade faţă de un Faguet, chiar cînd, ca diletant, scrie lucruri hazardate ori chiar eronate... Greşala fundamentală a lui Faguet e că el confundă patria cu statul, şi că nu ştie că asociaţiile superioare în complexitate nu distrug pe cele inferioare, ci le înglobează şi le întăresc (dovadă: statul nu distruge familia, ci o protejă, etc). Din această cauză el crede că o minune a statelor Europei ar suprima partiile, naţionalităţile,—pe cînd în realitate, spune Novicov, ea le-ar întări, intrucît naţiunile s'ar îmbogăţi ne mai răpindu-li-se braţe şi bani pentru războaie, şi astfel naţionalităţile—acele asociaţii care satisfac trebuinţile noastre intelectuale şi morale—s'ar afirma mai tare prin intrarea în viaţa conştiinţă naţională a cît mai mulţi indivizi din fiecare naţionalitate, mulţumită răspîndirii culturii. Aceiaşi greşală fundamentală de a confunda patria cu statul o face şi Naquet; dar pe el, ca socialist, greşala îl duce la

altă concluzie: el crede că trebuie să distrugem patriile pentru a rezolvi chestiunea socială. Dar mai întăiu patriile nu se pot distruge, pentrucă ele sînt naţionalităţile, sînt limba, obiceiurile, tradiţiile şi tot ce strămoşii ne-au lăsat caracteristic şi distinct faţă de alte naţiuni. Şi Novicov arată că, din contra, soluţiunea chestiunii sociale—îmbunătăţirea soartei nuncitorilor—va întări naţionalităţile, căci azi au conştiinţa naţională dezvoltată numai un mic număr de cetăţeni, iar atunci vor avea-o mai mulţi. Astfel pentru a rezolvi chestiunea socială —închee Novicov— trebuie să punem ordinea internaţională în locul dezordinii de azi, să stabilim raporturi juridice între popoare în loc de raporturi anarhice. Iar această stabilire de raporturi juridice între popoare, aceasta e pacifismul. Să adăugăm amănuntul interesant că Novicov vorbeşte şi de noi, Romîni, atunci cînd vrea să arăte că în anarhia de azi statele sînt silite să caute a fi cît mai puternice; el spune că Basarabia, provincie locuită de Romîni, s'ar cuveni să fie dată Romîniei; dar Rusia nu o poate de azi, pentrucă să nu devie prea puternică România. Numai în epoca pacifismului, cînd nu ar mai fi frica de războaie, s'ar putea face cu graniţele statelor să corespundă cu graniţele naţionalităţilor.

Mai este posibilă o filosofie? se întreabă Jules de Gaultier după citirea cărţii lui Rageot „*Les Savans et la philosophie*”, ale cărei concluziuni şi judecăţi asupra sistemelor filosofice tradează credinţa autorului în fragilitatea filosofiei însăşi şi în neputinţa ei de a răspunde chestiunilor pe care obiectul ei i le pune. Şi răspunde Jules de Gaultier că o filosofie există, e cu putinţă, dar aşa cum trebuie înţeleasă filosofia. După cum Brunetiere a proclamat falimentul ştiinţii, pentrucă ştiinţa nu deslega probleme pe care

nici nu și le peopunea să le deslege, —tot așa scepticii în filosofie proclamă falimentul filosofiei, fiindcă li cer ceea ce ea nu caută să ne dea. Vinovați însă sînt și constructorii de sisteme filosofice, pentru că în entuziasmul lor pentru sistemul ce l-au creat, au pretins că prin el au deslegat totul. Numai Kant a primit metafizica așa cum trebuie: filosofia lui critică a răspuns cu un *non* hotărît grijelor moralității umane, care se întreabă dacă existența comportă o finalitate, dacă-i un mijloc față de un scop, și dacă în acest sens ea are vre-o valoare etică. Acest răspuns ne arată că o filosofie există și-și îndeplinește rolul. Numai dacă privim filosofia ca determinată și condiționată de contradicția intimă dintre cerințele sensibilității și exigențele logicii, o filosofie nu-i cu puțință, pentru că a-acești termeni sînt ireconciliabili. De aceea autorul crede, după cum a mai arătat și în volumul său „*Les Raisons de l'Idéalisme*” că numai substituirea sensibilității etice de azi sensibilitatea estetică spiritul omenesc poate avea o filosofie care să-l mulțumească.

Mai remarcăm în No. de pe Septembrie un mare și frumos studiu al lui Edmond Barthélemy asupra lui Saint-Simon, și continuarea interesantelor informațiuni pe care Albert de Bersancourt mi le dă asupra pamfletelor contra lui Victor Hugo.

Revue de métaphysique et de morale. (Septembrie). I. Benrubi. „*Miscarea filosofică contemporană în Germania*” tratează despre învățămîntul filosofic în universitățile germane și despre curentele filosofice actuale. Cursurile cari ocupă primul loc în învățămîntul filozofic sînt acele de istoria filosofiei, apoi vine logica și teoria cunoștinței. În urma acestora psihologia, mai ales cea fiziologică, și mai în urmă etica și estetica. Chestiile centrale de metafizică sînt abordate numai în anii din urmă. Studen-

tul în filosofie frecventează în Germania puține cursuri, dar consacră cea mai mare parte din timpul său muncii personale. De o mare importanță pentru el sînt seminariile și exercițiile filosofice. În privința curentelor filosofice contemporane, autorul articolului deosebește trei direcții: cea filosofico-științifică sau naturalistă, cea Kantiană dominantă azi în universități și o a treia, care se ocupă mai ales de chestiile centrale ale vieții.

Reprezentanții mișcării filosofico-științifice au mai mult curaj decît filosofi adevărați în construirea sistemelor. Cel mai tipic din ei e Haeckel cu monismul său plin de omnipotență legii substanței, ceilalți sînt: Ostwald cu energetismul său dominat de sentimentul unității naturii, Mach cu pragmatismul său biologic și profesorul Ebbinghaus din Halle cu monismul său psihologic.

Reprezentanții numeroși ai kantizmului sînt ostili acestor sisteme moniste. Atitudinea lor e mai mult defensivă, grija lor cea mare e de a combate adversarul, nu de a construi o lume nouă. Puntea de trecere între monismul savanților și antipozitivismul filosofilor e reprezentată de criticismul lui Riehl, celebrul profesor din Berlin, Herman Cohen și Natorp, profesori din Marburg, continuă direcția criticismului idealist al lui: Fr. A. Lange. O atitudine mai combativă față de naturalism o au: poetul filosof din Iena, Otto Liebmann și renumitul istoric al filosofiei din Heidelberg, Windelband. Acesta a aplicat idealismul său critic mai ales în istorie, arătînd diferența profundă dintre ea și științele naturii și a format o adevărată școală, care numără ca reprezentanți profesorul Rickert din Friburg, cel mai remarcabil dintre continuatorii săi, și pe profesorii Bauch și Cohn cari, în operele lor combat naturalismul, psihologismul și

sociologismul, primul în etică, al doilea în estetică. În legătură cu această școală sînt și lucrările de estetică ale profesorului Volkelt din Leipzig. Ca continuatori ai kantismului, mai ales pe terenul social, pot fi priviți profesorii din Berlin: Simmel, care combate naturalismul istoric și Dilthey, adversar al pozitivismului și al metafizicei. Singurul reprezentant al kantismului, care crede în legitimitatea metafizicei ca știință, e ilustrul filosof din Leipzig, Wilhelm Wundt. O mare analogie cu filosofia acestuia are cea a lui Paulsen. Ambele filosofii luptă pentru o filosofie științifică și o metodă voluntaristă, și susțin paralelismul psihofizic.

Dar toți acești filosofi nu fac din chestiile centrale ale vieții obiectul principal al studiilor lor. Singura excepție în această privință e profesorul Rudolph Eucken din Iena. Deși inspirindu-se din operele lui Platon, Plotin și Sf Augustin, el e în primul rînd un discipol al lui Fichte, care nu se mulțumește numai a combate naturalismul, nici a face un compromis între știința pozitivă și filosofie, construind o filosofie științifică, ci înlătură orice filosofie, care nu-i autonomă, sau care se încearcă să construiască o concepție a lumii și a vieții cu materialurile și procedeele științelor pozitive. Eucken are meritul de a pune pe filosofi contemporani în fața unei mari alternative: sau filosofia trebuie să aducă ceva cu totul nou, sau nu are rațiune de a fi. Sau e un appendice accesoriu al științelor particulare, sau are un principiu și un fel de a proceda sui generis, care îi permite să dea o nouă concepție a realității. Convingerea lui fundamentală e că știința, arta, religia, morala, viața politică și socială, nu sînt decît evoluția, sau realizarea spontană a unei vieți, a spiritului, care-și are fundamentul în ea însăși și ascultă de scopurile sale

proprii. Spiritualitatea istorică socială nu e decît evoluția unei vieți a spiritului, superioară tuturor intereselor pur omenești. Omul nu produce viața spiritului, dar participă la ea ca colaborator liber și activ. Această filosofie cu caracter mistic, numită de autorul ei activizm, conține vederi profunde și constituie o adevărată renaștere a filosofiei autonome.

Nuova Antologia. (Septembrie 1908) *Alessandro Chiappelli*. Sfîrșitul unui mare filosof.

E vorba despre E. Zeller, a cărui operă intelectuală, așa cum reesă din complexul ideilor veacului XIX, caută s'o pună în evidență Chiappelli.

Istoria filosofiei grece. în trăsăturile ei generale, e, fără îndoială, născută sub influența filosofiei hegeliane. Prima educație intelectuală însă a lui Zeller a fost teologică. El face parte din grupa marilor teologi, liberali și indepedenți, cu un înalt spirit speculativ și cu o solidă cultură istorică; F. Schleiermacher, Strauss, Baur, sub a căror influență s'a și dezvoltat. Continuator al metodei lor critico-istorice, în interpretarea vechilor texte el se alinaază la glorioasa școală din Tübingen și în „*Teologische Jahrbücher*” publică numeroase scrieri. Ca să-și dea samă, întru cît doctrinele pagine au influențat originea creștinismului, se îndreaptă spre studiul filosofiei grecești, de unde se naște monumentala sa operă. Concepția sa critică asupra istoriei filosofiei a fost dialectică hegeliană și desemnul operei sale e format de metoda constructivă a lui Hegel, care încadrează istoria filosofiei în filosofia însuși. Totuși în succesiunile ediții se îndepărtează de această concepție, până o condamnă prin o justă critică. Au rămas însă liniile grandioase ale edificiului și cea abilitate de a practica mișcarea gândirii filosofice pe fondul culturii elene.

Dacă însă sistemele și doctrinele re-

flectența în ele cerințele permanente și universale ale spiritului omenesc, dacă o Istorie a filosofiei trebuie să fie și o educatoare a gândirii și să măsoare valoarea doctrinelor expuse. atunci Z. prezintă un defect prin preamarea sa obiectivitate științifică. Griechische Denker a lui Gomperz îi e superioară în acest punct. Z. a fost apoi unul din premergătorii contingentismului francez de azi, reprezentat prin Boutroux și Bergson, îndepărtându-se dela determinismul lui Hegel și Schleiermacher și cautiind să concilieze existența și eficiența acțiunii personale cu prezența legilor universale și constante în omeniire.

El e între cei diuși, co predică o întoarcere spre criticismul Kantian și proclamă necesitatea unei severe revizii a elementelor cunoștinței și a unei reluări a punctelor esențiale ale criticii filozofice, îmbogățită de experiențele științifice ale timpului nostru. N'a creat un sistem filosofic propriu, e drept; dar a avut o atitudine critică rodnică în fața creării de sisteme, arătând liniile directive cerute de mișcarea eternă a spiritului; a întrevăzut că mișcarea filozofică se îndreaptă spre o metafizică inductivă, critică.

Cezare Lombroso. Fericirea la nebuni și genii. Dacă fericirea e rară și de scurtă durată, o întrerupere numai a lanțului de durere, aproape neexistentă la oamenii normali, ea se găsește poate, durabilă și completă numai într-o casă de nebuni, la cei cuprinși de paralizia progresivă. Ei își închipuie că sunt bogați, puternici, frumoși, cu toate calitățile; în ochii și în atitudinea lor se citește o adîncă mulțumire sufletească. Căci ruina enormă a întregului țesut nervos, provocată de procesele toxice și infective, ce lovește simultan toate organele, e precedată de o hiperactivitate circulatorie la periferia corpului și mai ales a crierului. Și tocmai acestei exa-

gerate activități a circulației se datorește faptul că bolnavul se simte bine, vesel și fantazia sa aprinsă construiește castele în Spania, căci dezorganizarea celorlalte țesuturi nervoase îi ia posibilitatea de control asupra sa. Acest proces e ritmic: o excesivă activitate circulatorie paralel cu o excesivă veselie și o scaderă în circulație paralel cu deprinarea morală, până cînd organismul se distruge cu totul.

La alții nebunia începe a se manifesta prin o mare activitate intelectuală timp de luni întregi pentru a fi urmată de o bruscă întrerupere, refuzînd până și mișcarea. La aceștia însă, creierul fiind mai puțin lovit, exagerațiile delirante sînt mai mici decît și bucuria. Aceasta e așa numita *nebulnia circulară*, căreia sînt supuși geniiile literare și artistice. Conștiința de ea se simte așa de bine încît deplora vindecarea transitorie, cum e de pildă Gerard de Nerval.

Megalomania procură și ea celor atinși clipe de fericire; cum însă ambițioșii sîrșesc cu mania persecuției, fericirea dispăre. Geniul e aproape totdeauna megaloman nu lînsă și fericit; pe lîngă vermele persecuției, și o puternică tendință spre melancolie, sub care cade învins, îl stăpînește. În clipele inspirației se bucură însă de o scurtă dar supraumană fericire. „Adesea simt că nu e decît un pas între intensă concentrare mintală și nebunie” scrie Beaconsfield; mărturisiri analoage găsim în Sf. Paul, Nietzsche, Dostojewski.

Deci fericirea nu se găsește decît la cele două extremități ale geniului omenesc și încă și aici e plătită cu lacrimi amare.

Revista d'Italia (August 1918). *G. Marpillero.* Evoluția în practica binefacerii.

Binefacerea, un gest spontan născut din generozitatea inimii, a devenit, grație complexității raporturilor so-

ciale, o știință și o artă foarte grea, care, neexercitându-se după norme sigure, ajunge tocmăi la contrariul urmărit de ea. Pentru o mai mare eficacitate a evoluat încă din antichitate spre o formă asociativă, pe care creștinismul a dezvoltat-o și consacrat-o; iar acum Statul a început să se substituie în distribuirea ei, creînd diferite instituții. Este un bine? Binefacerea particulară, pe lângă multe și mari calități, are, însă, serioase inconveniente, mai ales din cauza caracterului ei capricios și neregulat. Statul o înlocuiește cu succes tocmăi unde ea prezintă dificultăți, păcătuiește, însă, prin oficialitatea sa rece și încreată.—Căci, dacă binefacerea în sens larg are menirea de a stabili raporturi omenești, de a crea cunoașterea reciprocă între oameni, atunci asistența birocratică e neapă și păgubitoare, cheltuielile de administrație absorbind mare parte din capitalul destinat săracilor, în timp ce toate obiecțiile formulate de Spencer se adevăresc.

Pe de altă parte, statul nu se poate sustrage de la această sarcină, căci binefacerea, care la început nu era decât o obligațiune morală pentru puțini, acum s'a transformat, pe baza ideii de reciprocă dependență dintre conservarea individului și a speciei, într-o obligație legală. De aici s'a născut ideea unei concilierii între cele două feluri de asistențe, privată și publică, conciliare care, înlăturînd dezavantajele, să prezinte toate foloasele. Sistemul *Elberfeld*, care constă în ajutarea celor lipsiți la domiciliu de către societăți anume instituite și patronate de autorități, pretutindeni, unde a fost primit, a dat rezultate minunate. Apoi, întai la îngrijirea copiilor găsiți, s'a extins și la ajutorarea bătrînilor și infirmilor. El prezintă avantajul că e continuu, unitar, imparțial, competent, simpatetic, grabnic, economic. Acum se agită ideea ca însuși

bolnavii să fie îngrijiți, nu la spital, ci acasă la ei, de medici și infirmieri.

Sozialistische Monatshefte. (Septembrie 1908). *Wilhelm Schröder*. Pentru congresul social-democrat din Nürnberg. Chestiunea dacă socialismul german trebuie sau nu să voteze bugetul a stîrnit o adîncă turburare în rândurile lor; și pe cînd suda, abătîndu-se de la principiile radicale, s'a hotărît pentru votare, nordul șovăiește și se divizează. Chestiunea aceasta a ortodoxiei socialiste e veche, născută odată cu însăși doctrina; ba chiar tocmăi luptelor dintre radicalii socialiști și revizionisți, posibiliști etc... se datorește faptul că socialismul nu a fost redus la o simplă sectă. Căci, pe cînd radicalii, ocupînd extrema stîngă, nu vor să știe de existența statului burghez, în care nici odată ideea socialistă nu se va realiza, zic ei, revizionismul, plutînd în apele burgheze spre dreapta, caută, cu prețul calcării principiilor, să cunoască pas cu pas lumea burgheză, democratizînd-o și substituindu-se ei în conducerea statului. În articolul de față, Schröder vrea să dovedească că toate avantajele, de orice natură, obținute pentru muncitorime au fost cîștigate grație tacticii de concesii a revizionismului, avantaje însușite apoi și de radicali. Ba încă această evoluare treptată a socialismului a fost primită cu vremea și de cei mai intransigenți radicali, ca Liebknecht, care în 1888 declară că acel, ce nu știe să se schimbe odată cu lumea, nu este vinovat de inventarea prafului de pușcă.—Orideciteori s'a ivit o problemă, care parea că interesează de aproape principiul, socialiștii s'au împărțit în două tabere, din care în definitiv învingător a eșit revizionismul.—Așa a fost cu ocazia chestiei de trebuie sau nu să participe socialiștii la viața parlamentară, așa cînd s'a ridicat chestia politicii comunale, etc. etc.

Pe cînd radicalii, cu un caracter conservativ, s'au mulțumesc să „are în pace ogorul cucerit”, revizionistii tind să cucerească noi terenuri din societatea burgheză, sau, prin o nouă tactică, „să amelioreze situația partidului. *Bernstein* nu se sfîșie chiar să declare că, în anumite împrejurări și chestii, socialistii trebuie să lupte alături de liberali. Iar dacă lucrul e așa, atunci aprobarea bugetului de întreg sudul socialist nu trebuie privită și condemnată ca o călcare a disciplinei, ca o erezie față de principii, ci explicată și înțeleasă. Nedreptatea în lumea de azi e ceva mai mult decît o ocazie de a rosti discursuri frumoase, esențialul este să faci ceva. Ar fi prea regretabil ca pe această chestiune să se provoace o ruptură în partid.

Deutsche Rundschau. (Septembrie 1908) *Günther Jacoby*. Kant între elacii din *Weimar*. Dacă Schiller a fost profund influențat de criticismul Kantian, Goethe a fost însă cu desăvîrșire refractar acestui sistem, pe care-l privea cu indiferență și a cărui morala inspira chiar oroare poetului pătruns de concepția naturalistă a grecilor. A citit totuși pe Kant și în a sa „Influență a filosofiei mai nouă” ne spune că a luat parte la diferite discuții asupra criticii rațiunii pure, pe care însă, cum reese din scrisorile sale, n'a putut-o înțelege nici odată. În ce privește critica rațiunii practice și religia lui Kant, a luat o poziție hotărît contrară, căci avea concepția sa proprie, calogatia, acțiunea armonică, liberă de orice discordanță internă, unită cu cele mai nobile porniri ale omului, contorin căreia moralul nu e „un produs al reflexiunii omeuștii, ci natura frumoasă din naștere”—Nici la bătrîneță n'a putut înțelege Goethe imperativul categoric, cu n observă Paulsen, în sensul sistemului filosofic, ci numai în sensul morali practice: de a avea stăpînire

asupra'și.—Critica judecări în adevăr a studiat-o, dar, în deosebi de Schiller, s'a oprit numai la teoria critică a scopurilor finale, unde îl interesează expunerea metodelor. Aici însă fascinat de propriile'i teorii, înțelege altceva, decît ce voia Kant. De fapt Goethe a fost totdeauna un adept a lui Spinoza, a conceput natura ca un organism plin de viață, care cuprinde în sine ca element inseparabil conștiința omenească,—și aici se întîlnește cu Herder. Acesta considera conștiința omenească ca o parte și o treaptă a naturii organice și această concepție a putut fi de un infinit folos autorului lui *Faust* și *Werther*, dar cu desăvîrșire nekantiană. Hegel a fost un adversar al speculației raționaliste și a criticismului kantian, iar pe terenul ideilor, a dus toată viața luptă împotriva lor. Moralei unei legi a rațiunii, separată de influențele vieții empirice, i s'a făcut totdeauna o născocire filosofică, fără consistență. În estetică, pe cînd Kant mărginea principiul frumuseții la forma pură externă, Hegel recunoștea forma ca purtătoarea unei expresii interioare.

O relevare deosebită merită apoi studiul lui *Mathias Grunewald asupra luminii în pictură*, și scrisorile lui Heine și Laube, editate de *Ernst Elster*.

Deutsche Revue (Septembrie 1908) Intrigele germane în contra Angliei în timpul războiului cu Rusia, de către unul ce știe.

Autorul anonim caută să înlăture insinuările unui articol de *Andrée Meiloi*, apărut în „National Review”, insinuări, ce vor să acrediteze legenda că pe timpul războiului sud-african Germania tindea să silească pe Anglia să încheie o pace nefavorabilă, voind să formeze o înțelegere ruso-franco-germană cu ajutorul lui Muraviev, pe atunci ministru de externe al Rusiei. Propunerile repetate ale Germaniei au căzut, însă, căci Delcassé a respins orice proiect de acțiune care ar fi jignit

Anglia. Bazindu-se pe afirmările presei franco-ruse din vremea aceia, demonstrează, că dacă o fost vorba de o pornire intervenționistă, intervenirea nu putea veni decât din partea Franciei și Rusiei, în timp ce Germania era ferm hotărâtă de a nu se amesteca într'un război străin, lucru ce reesă din toată atitudinea ei. Și aceasta era și natural căci în Franța era recentă amintirea Fașodei iar Rusia caută o slăbire a Angliei și Mărilor visă o coaliție a Europei, coaliție imposibilă de altfel, date fiind raporturile încordate din acel timp între Franța și Germania și prietenia dintre aceste din urmă și Marea Britanie. Mai presus de toate e însuși mărturia prințului de Wales făcută în fața parlamentului englez: Germaniei se datorește mulțumire dacă, în vremea războiului dușmani n'au intervenit împotriva Angliei.

Revista conține apoi între altele un articol de *L. von Preibram*. Amintiri despre Böcklin, unde avem interesante date despre celebrul pictor, precum și un articol despre Istoria Culturii în Palestina cu privire la antichitățile din Karmel de von Müllinen.

Literarisches Zentralblatt (1908, No. 25).

În acest Nr. se găsește o recenzie iscălită de Brockelmann asupra cărții d-lui Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*. Recenzentul, recunoscând d-lui Iorga, stăpânirea deplină a izvoarelor bizantine și slave, deplinge neutilizarea izvoarelor turcești. Acest defect, spune recenzentul, se simte mai cu seamă în ce privește originile istoriei Turcilor. Deasemenea relevă cu mirare că autorul n'a întrebuințat unele din cele mai principale izvoare, precum inscripțiile vechi turcești, descifrate de Thomson și cercetările geniale ale lui Marquart, precum și opera lui Houtsma. Consultarea lor l'ar fi scutit de o sumă de erori, lin-

tre care recenzentul enumeră vreo cîteva. Mai departe spune că d. Iorga ar fi trebuit să cunoască mai bine instituțiile Islamului, de oarece comite numeroase greșeli „care n'ar fi fost de iertat nici pe timpul lui Hammer“. Recenzentul crede c'ar fi trebuit să stea puțin la îndoaială înainte de a începe o istorie a Turcilor fără cunoștința limbilor orientale.

The Contemporary Review. (Septembrie, 908, London).—D. *Edwin Pears*, un adinc cunosător al istoriei Turciei contemporane, face o descriere amănunțită a recentei „Revoluții Turcești“. Guvernul absolut și arbitrar al lui Abdul Hamid, început din Februarie 1878, a încetat, poate pentru totdeauna, pe la mijlocul lui Iulie trecut. Abdul Hamid și-a sprijinit regimul lui arbitrar pe sistemul spionajului, care costa anual 85,000.000 lei: erau spioni plătiți cu salariu regulat de 2200 lei pe lună. Fiecare spion era spionat de un altul, care la rîndul său avea spionul său: Sultanul, care conducea singur mecanismul acestei complicate spionajului, lua toate măsurile ca spionii să nu-l trădeze. Această adevărată armată de spioni nu-și putea legitimata necesitatea decât făcînd mii și mii de victime. Toți cei indicați de spioni ca nepartizani ai sistemului lui Abdul Hamid trebuiau, în cazul cînd nu erau uciși ori închiși, să fie exilați în provincie. Dar această pedeapsă—exilul în provincie—a fost în realitate cea mai serioasă cauză a succesului revoluției turcești. Abdul Hamid, fără să-și dea samă, recruta un stat major de nemulțumiți în toate provinciile imperiului și făcea parcă înădins selecția revoluționară pentru provincii. Prin numărul și superioritatea lor, acești exilați exercitau o mult mai mare influență asupra populației din provincii decât guvernatorii oficiali. Sistemul spionajului era practicat și în armată: ceea ce a distrus spiritul

ei de corp. E de remarcant, spune autorul, că în pregătirea revoluției, femeile au jucat un rol însemnat. Revoluția a fost condusă de „Comitetul Uniunii și Progresului” din Paris, societate compusă din Turci, Arabi, Albanezi, Bulgari, Armeni și alte naționalități. Tactul politic, pe care l-au dovedit revoluționarii nu poate fi egalat decât de rezignarea sinceră a lui Abdul Hamid. Primejdia nu mai poate veni din partea lui Abdul Hamid, care a dat dovadă că știe să se supune necesităților istorice. Succesul definitiv și durabil al revoluției atîrnă numai de comunul acord între „Comitet” și armată. Acum „Tinerii Turci” ordonă în Turcia și armata ascultă. Va dura această stare de lucruri? Va accepta oare armata subordonarea ei față de „Comitet”? Istoria trecută a Turciei se confundă cu istoria armatei ei, și e greu să credem că deacum înainte lucrurile se vor schimba deodată. Apoi egalitatea tuturor naționalităților cu musulmanii, caracteristică esențială a spiritului acestei revoluții, e de asemenea neconformă cu tradiția istorică. Și, cu toate aceste, autorul crede, că efectele revoluției nu vor fi durabile, dacă nu se va acorda de musulmani o reală egalitate supușilor ereștini.

The North American Review (Septembrie, 1908. New-York).— Problema Imigrației, care în Statele Unite se debate de la darea Constituției, e discutată în acest număr al revistei de d. William S. Rossiter. „Restricționistii” obiectează „Antirestricționistilor” că continuarea imigrației ar amenința fizionomia etnică a

Statelor Unite. Până la 1870 imigranții erau de aceeași rasă cu băștinașii: Englezi, Scoțieni, Irlandezi, Germani; acum abia un sfert din numărul total al imigranților e de origine germană, iar marea majoritate e compusă de Slavi și popoare mediteraniene. Apoi, acești imigranți—care în 1907 au ajuns la 160000, după fiscul acelui an—sînt în general de calitate inferioară, din toate punctele de vedere, și se îndesă numai în orașele deja prea locuite, congestionîndu-le. New-York, Boston, Philadelphia, Chicago se resimt cel mai mult de asemenea congestiuni, peînd regiunile agricole sînt sistematic ocolite de imigranți. „Antirestricționistii” resping obiecțiile adversarilor ca nefundate. Ei recunosc faptul că acum numărul imigranților e format în mare majoritate din popoare de rasă latină, semită și slavă, dar aceasta nu face imposibilă puțința de asimilare și nu îndreptățește dar, din punctul de vedere naționalist, părăsirea politicii tradiționale în ce privește încurajarea imigrației. Din faptul că marea majoritate a imigranților îmbrățișează categoriile inferioară de muncă nu urmează inferioritatea însușirilor lor; din întaia generație chiar ei încep să sară din clasa lucrătorilor inferiori și se disting prin harnicie și frugalitate. Schimbarea politicii tradiționale, cu privire la marea chestiune a imigrației, nu poate fi decât dăunătoare Statelor Unite. Numai prin această politică înțeleaptă a putut această țară să ajungă la o prosperitate necunoscută încă în istoria lumii.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE PEDAGOGIE.

Auguste Comte. *Cours de philosophie positive.* Tome III. Schleicher frères, Paris, 2 francs.

Ediția populară a operei marelui cugetător și constructor al sistemului pozitivist. În acest al treilea volum se tratează chestiunile filosofice relative la chimia minerală și organică, și la biologie.

Baron Dr. Carl du Prel. *La Magie science naturelle.* Liège, H. Vailant—Carmanne, 2 volume în 8°.

Traducerea franceză a unei colecții de studii, prin care dr. Prel caută să arate că magia e o știință naturală, care intră în domeniul științelor.

G. Compayré. *L'Education intellectuelle et morale.* Paris, Delaplane, 4 fr.

Cercetări, opinii și soluțiuni în chestiunea educației intelectuale și morale, bazate pe psihologia și fiziologia copilului.

ISTORIE

G. Lenotre. *Le Tribunal Révolutionnaire, 1793—1795.* Perrin, Paris, 3.50.

Istoricul viu și pitoresc, bazat pe documentele timpului, al tribunalului revoluționar dela 1793. Autorul caută să facă să re trăiască scenele și personajele acelei grozave drame.

Albert Savine. *La Cour galante de Charles II.* Paris, Louis Michaud, 1.50.

Contrar titlului, lucrarea aceasta nu e numai o colecție de biografii de ale curtezanelor regale, ci e, în parte, și o istorie a domniei lui Carol al II-lea, mai ales a începutului acestei domnii.

René Bittard des Portes. *Les Emigrés à Cocarde noire.* Paris, E. mile-Paul, 7.50.

Studii asupra vieții emigranților de după 1793 și în special a aceloraziși „à cocarde noire”, cei mai mulți ofițeri, cari s’au stabilit în Anglia.

Pietro Vigo. *Storia degli ultimi trent’anni del Secolo XIX.* Freves.

Al doilea volum din analele Italiei cuprinzând partea cea mai interesantă dintre 1875—1878 plină de evenimente importante.

ȘTIINȚI

L. de Launay *La Conquête minérale.* Paris, Flammarion, 3.50.

Un studiu asupra mineralelor, a extragerii lor, cum și asupra rolului lor economic, social și politic în viața omenirii.

Paul Hariot. *Les Urédinées (Rouilles des plantes).* O. Doni, Paris, 5 fr.

Expunerea stării actuale a cercetărilor făcute asupra ruginei la plante, precedată de un istoric scurt asupra chestiunii.

E. Coustet. *Le Procédé Ozobrome.* Paris, Charles Mendel, 0.60.

O broșură, în care se expune în detaliu procedarea ozobromă pentru fotografie, procedare, care oferă multe avantaje estetice și materiale asupra celorlalte sisteme obicinuite.

POLITICĂ.

Albert Maybon. *La politique chinoise.* Editeurs V. Giard et E. Brière, Paris.

Un serios studiu, bazat pe traducerea inedită a multor documente, asupra diferitelor partide ce și-au discutat puterea între 1898—1908. Partidele Curții, acele al Conservatorilor, reformiștilor etc... sînt examinate în adevărata lor esență, explicînd cum se desfășură lupta caracteristică de azi între Curte și marele partid revoluționar.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE. DREPT.

Jean Cruet. *La vie du droit et l'impuissance des lois.* Paris, Flammarion, 3.50.

Autorul arată cît de mult sînt în-

grădite legile de jurisprudență și de obiceiuri, celace le limitează puterea.

Lily Braun. *Le problème de la femme, sont évolution historique, son rôle économique.* Paris, Cornelly; 3.50.

Primul volum, în traducere franceză, din cercetările autoarei asupra problemei femeii; aici chestia e privită mai ales din punct de vedere economic.

Thomas L'Éducation dans la famille, les péchés des parents. Paris, F. Alcan, 3.50.

Studii asupra rolului însemnat pe care părinții îl au în formarea generațiilor nouă și indicațiuni asupra felului cui trebuie să fie crescuți copiii în familie.

CRITICA LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

Maurice Masson. *Alfred de Vigny.* Paris, Blond et C-ie, 1 fr.

Autorul se folosește de câteva scriitori inedite ale lui Vigny, din care personalitatea poetului ne apare mai limpede și ne face să înțelegem mai bine unele din trăsăturile operei sale.

L. M. de Thurly. *Ceux que j'aime* Paris Floury.

Notițe portretistice asupra unora din scriitorii și artiștii cei mai de frunte ai Franței, cum sînt Paul Adam, Anatole France, Octave Mirbeau, Rodin și alții,—întovărășind portretele lor, luxos reproduse după pictori mari.

Maurice Cauchez. *Emile Verhaeren. Monographie critique.* „Editions de Thyse”, Paris, 2 fr.

Un studiu critic asupra celui mai mare poet liric belgian, cum îl numește autorul. Cercetări amănunțite asupra ritmului poeziilor sale.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII

J. Chantavoine. *Munich.* Collection des Villes d'art célèbres. Paris, Laurens, 4 fr.

Descrierea pitorească a acestui oraș așa de bogat în opere de artă de toate felurile.

P. Lancrenon. *De la Mer Bleue au Mont-Blanc.* Paris, Plon, 10 fr.

Autorul fiind militar, cartea e interesantă mai ales din acest punct de vedere; sînt descrieri ale unor excursiuni militare, inspecții de ale porțurilor militare, din Alpi.

H. de Bruchard. *La France au soleil.* Paris, Sansot 3 fr.

Descrierea primărilor autorului prin Maroc. Interesante date asupra vieții și obiceiurilor locului.

G. Migeon. *Au Japon.* Paris, Hachette, 4 fr.

Încă unul din acei pe care faima Japoniei l-a atras. Autorul se ocupă mai ales de manifestările artistice ale Japonejilor.

LITERATURĂ

F. T. Marinetti. *La Ville sensuelle.* Paris, E. Sansot, 3.50.

Un nou poem al cunoscutului autor al poemului „La Conquête des étoiles.

Jean de Gourmont. *La Toison d'or.* Paris, Mercure de France, 3.50.

Povestire de amor.

Lucien Alphonse Daudet. *Le Chémén mort.* Paris, Flammarion, 3.50.

Istoria unei prietenii curioase dintre doi oameni din clase sociale diferite, și care sfîrșește tragic prin uciderea unuia de către celalt.

Abel Hermant. *Les Affranchis.* Paris, Lemerre, 3.50.

Autorul, pe broderia unei intrigi de roman, ne arată diferite categorii de oameni liberați de prejudecățile sociale cari înțeleg să-și trăiască viața așa cum le place.

Teodoro Longo. *Luigi Uhland.* Succesori B. Seeber.

Deși Uhland a fost de multe ori tradus în italiană, acum pe baza unor isvoare o nouă traducere publică Longo într'un volum cuprinzînd studiile sale filologice și dramele, hălădele, cîntecele și portretele, iar în ultima parte influența lui asupra poeziei italiene.

Compiler

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la recenzii)

- George Stan.** *Cine mina trenul*, 1907, Bacău. Prețul 1 leu.
- Ioan I. Lepădatu.** *In chestiunea băncii culturale*. Orăște. 1908.
- Vasile Alexandri.** *Poezii alese*. București, Socec & Co. prețul 95 b.
- Th. Cornel.** *Mentalia 1900—1908*. București 1908, 1 vol. 255 pag. prețul 3 lei.
- Virgil Caraivan.** *Povești*, București, Alcalay, 30 b.
- D. Vasiliu-Bacău.** *Conștiința Națională*, Prețul 10 bani.
- Petre Dantilesu.** *In Drumul Păcatelor*, povestiri populare. Craiova, Fulgerul, 1908, 1 broș. mică de 48 p., prețul 25 b.
- Theodor Capidan.** *Die Nominalen Suffixe im Aromunischen*. Leipzig, Barth, 1908 1 vol. în 8° de 88 p., fără preț.
- Horia Petra-Petrescu.** *Probleme Teatrale*. Brașov, Mureșianu, 1908, 1 broș. de 30 p., fără preț.
- Pr. Simeon Popescu.** *Septuaginta și Textul eвреesc al Testamentului vechiu în biserica ortodoxă*. București, editura librăriei Naționale, Calea Victoriei 47, prețul 60 bani.
- Em. Grigorovitz.** *Schitul Cerebucului*. Editura librăriei Naționale, București calea Victoriei. Prețul 1 leu.
- Florian I. Hecescu.** *Domnișoara Secession*, Tipografia „Ovidiu,” Constanța. Prețul 1 leu.
- Constantin Stan și Ion Clorănescu.** *Abecedar pentru divizia I rurală*. București, 1908. Prețul 75 bani.
- N. Nicolaescu și Grig. Teodosiu.** *Abecedar pentru clasa I ură bană*, București 1908. Prețul 75 bani.
- Al. Gh. Dolnaru.** *Aventurile unui volum de poezii (Schițe)*. Editura librăriei Leon Alcalay, București. Prețul 30 bani.
- Take Pollerat.** *Legislațiunea muncii*. București, Aurora, 1908. 1 broș. de 48 p. fără preț.
- Petre S. Rădulescu.** *Raport general relativ la mersul învățămîntului primar din jud. Ialomița*. Calarași 1908.
- I. G. Munteanu.** *Anuarul școalei comerciale din Galați pe 1907—1908*, Galați 1908.
- Al. Gh. Dimitrescu.** *Din Germania. Între școala primară și ser-*

viciul militar. Două rapoarte. București. Editura „Minerva” 1908. fără preț.

Tolstol. *Sonata Kreutzer.* Traducere de Math. Gheorghiu Biblioteca p. toți Alcalay. Prețul 30 bani

C. Cr. Stolanovici. *O contribuțiune la problema îmbunătățirii agriculturii noastre.* Agricultură în armată, București. 1908.

Constantin C. Diclescu. *Episcopul Melchisedec.* Studiu asupra vieții și activității lui, cu un portret și esecrpte din corespondență. București, Tipografia cărților bisericești, 1908, 1 vol. de 188 p., prețul 3 lei.

Dr. D. Pașcanu. *Niculitzul (Dobrogea) pitoresc și sanitar.* Buzău, Georgescu, 1908, 1 broș. 24 p., fără preț.

Dimitrie Onciul. *Din Istoria României.* București, Alcalay, Biblioteca p. Toți, 60 bani.

M. Codreanu. *Din cînd în cînd.* Versuri 1901 — 1903, Iași, 1908 Progresul.

Const. Giurescu. *Noi Contribuțiuni la studiul Cronicilor moldovene.* București, Göbl-Rasidescu, 1908, 1 vol. 8° de 100 p., prețul 4 lei.

Palmarint. *Prăvălia morții.* Traducere de N. Ținc. București, Alcalay. Bibl. p. toți, 30 b.

Ed. Ghica. *Se poate aplica noua lege a tocmelilor agricole?* Raport către d. Ministru de Interne. Vaslui, Tipografia Modernă, 1908, 1 broș. de 33 p. și Anexă, fără preț.

C. Filipescu. *Pășunatul și hrana vitelor. La ce nevoi răspunde legea înoculilor agricole cu privire la formarea izlazurilor comunale.* București, 1908, 1 vol. 8° de 110 p., fără preț.

I. I. Grecescu. *Religia în fața Științei experimentale.* Caracal, Tipografia Iorgu Petrescu, 36 p. prețul 1,25.

Preotul Ioan Antonovici. *Frații Gheorghe și Neculai Roșco Codreanu, fondatorii liceului și școalei secundare-profesionale de fete.* Bărlad, Tipografia G. V. Munteanu. 1908, 1 vol. 8° de 122 p. fără preț.

TABLA DE MATERII

a

Volumului X

(ANUL III, NUMERELE 7, 8 și 9).

I. Literatură.

	Pag.
<i>I. Agîrbiceanu.</i> —Fefelega	165.
<i>I. Al. Brătrescu-Voinești.</i> —Călătorului îi șade bine cu drumul	5
<i>N. D. Cocea.</i> —Pinea albă	25
<i>M. Codreanu.</i> —(Versuri) Corbii	171
„ „ Amon, Sturzul	172
„ „ Somnul rozelor, Călărețul	173.
<i>E. Lovinescu.</i> —Homer Travestit	48, 201
<i>Constanța Marino.</i> —Natalița	351
<i>Ion Minulescu.</i> —Nocturnă	209
<i>Gh. din Moldova.</i> —Scrisorile iubitei, Polemica	12
<i>D. D. Patrașcanu.</i> —Îvingătorul lui Napoleon	71
<i>Matilda Poni.</i> —Resignare (Poezie)	378
<i>George Ranetti.</i> —Ca și odinioară	226.
„ „ Triptic marin	227.
<i>M. Sadoneanu.</i> —O zi, ca altele	214.
„ „ Povestea cu Petrișor	379.
<i>H. Th. Ștefănescu.</i> —(Versuri) Bătrîna	198
„ „ Rondele	198.
„ „ Arpegii	352
„ „ Cantilenă	352
„ „ Madrigal	353.

II. Studii. Articole. Scrisori din țările romine.

<i>A. Baltazar.</i> —Patru cruci	41
<i>Dr. P. Cazacu.</i> —Holera	354
<i>Ion Gramadă.</i> —Cum era pe vremuri la noi în Bucovina	60
<i>G. Ibrăileanu.</i> —„Postumele“ lui Eminescu	228.

<i>Octav Gh. Lecca.</i> —Asupra originii și istoriei Țiganilor	175
<i>Vasile E. Moldovanu.</i> —Scriori din America	428
<i>A. Nour.</i> —Scriori din Basarabia	433
<i>Gh. Pascu.</i> —Vorbe explicate	211
<i>H. Sanielevici.</i> —De ce cîntă păsările?	13
<i>C. Șărcăleanu.</i> —Contele L. N. Tolstoi (Cu prilejul jubileului)	385
<i>I. Russu-Șirianu.</i> —Scriori din Ardeal (Partidul moderat. Legea lui Appony. Mișcări culturale)	128
„ Scriori din Ardeal. (Moartea episcopului Popea. „Asociația“ la Șimleu. Adunarea de la Ileanda și alianța cu socialiștii)	289
„ Scriori din Ardeal (Teatru Român—Proectul lui Andrassy—Voci maghiare—Lupta Naționalităților)	450
<i>E. Tofan.</i> —Viața romînească în Bucovina. (Doi compozitori; Ciprian Porumbescu și Tudor Cav. de Flondor)	125
„ Viața Romînească în Bucovina	445

III. Cronici.

<i>Spiridon Antonescu.</i> —Cronica artistică (O tîmplă de biserică de A. Clavel. „Darul Romei“, etc.)	100
„ Cronica Artistică („Învățămîntul artelor frumoase“)	403
<i>I. G. Duca.</i> —Cronica externă. (Situația în Austria)	92
„ Cronica externă. (Revoluția turcească)	277
„ Cronica externă. (Criza orientală și România).	418
<i>Ar. Grădinescu.</i> —Cronica științifică. (Circulația materiei în natură).	96
<i>D. D. Gheorghiu.</i> —Cronica financiară. (Situația tezaurului public în anul financiar 1907/908)	105
<i>A. Mirea.</i> —Cronica Veselă. (Caleidoscop)	120
„ „ „ Caleidoscop	284
„ „ „ Caleidoscop	427
<i>Const. C. Moleanu.</i> —Cronica economică (Economia națională și utilizarea creditului public).	246
<i>Ionescu-Sisești.</i> —Cronica economică. (Mișcarea pentru reforma financiară în Germania)	82
<i>Al. Tzigara-Samurçaș.</i> —Cronica artistică. (Muzeul Aman)	423
„ Cronica artistică („Mănăstirea Probota“)	403
<i>C. Stere.</i> —Cronica internă. (Pentru ce s-au răscolat țărani ?)	254
<i>Tarascon.</i> —Cronica veselă (Fărîmituri)	123, 287, 424

IV. **Miscellanea.**

C. S.—Rezultatele unei polemici	134
„Viitorul social“.—O lămurire pentru D. I. Scurtu.— Iar incidentul dela serbările „Junimei”	293
Din Bucovina—Înceearea unei polemici—Din Ba- sarabia — Sentințe Critice—Invita Minerva...—„Co- meta”	454

V. **Recenzii.**

<i>Ioan Adam.</i> —Constanța pitorească cu împrejurimi- mle (G. K.)	466
<i>V. Alexandri.</i> —Despot Vodă (C. B.)	143
Anuarul XI al Societății pentru fond de teatru romin (M. J.)	469
<i>T. A. Bădărău.</i> —Organizarea și viața animalelor (Dr. P. B.)	470
<i>Michel Bakounine.</i> —Oeuvres tome II (I. N.)	474
<i>Camille Bos.</i> —Pessimisme, Féminisme, Moralisme, Bib. phil. cont. (I. S.)	299
<i>Jacques Bardoux.</i> —Essai d'une psychologie de l'An- gleterre contemporaine (J. N.)	150
<i>Dr. Gustave le Bon.</i> —La Naissance et l'Evolution de la matière (H. L.)	152
<i>Cridini.</i> —Epigrame (M. C.)	304
<i>Jean Cruet.</i> —La vie du Droit et l'impuissance des lois (I. N.)	476
<i>Ludovic Dăuș.</i> —Iluzii (I. S.)	298
<i>Al. Gh. Dimitrescu.</i> Din Germania : Între școala pri- mară și serviciul militar. Două rapoarte (M. J.)	468
<i>Bucura Dumbravă.</i> —Haiducul (I. S.)	297
<i>Al. G. Florescu.</i> —Sanda (I. S.)	296
<i>Jules de Gaultier.</i> —Dépendance de la morale et l'In- dépendance des mœurs (I. S.)	144
<i>Const. Giurescu.</i> —Noi contribuțiuni la Studiul Croni- celor Moldovene (G. P.)	467
<i>Jean de Gourmont.</i> —Henri de Regnier et son œuvre (M. C.)	473
<i>Em. Grigorovitz.</i> —Schitul Cerebucului (I. S.)	466
<i>Dr. A. D. Lascu.</i> —Privire asupra situației generale a Românilor din țările coroanei Sf. Ste- fan (M. C.)	303
<i>Const. George Mano.</i> —Documente din Secolele XVI —XIX privitoare la familia Mano. (M. T.)	469
<i>A. Mirea.</i> —Caleidoscopul publicat de D. Anghel și St. Iosif (I. S.)	295
<i>Corneliu Moldovanu.</i> —Cîntarea cîntărilor (G. I.)	142

<i>A. Müller-Guttenbrunn.</i> —Götzendämmerung (C. Șr.).	470
<i>Jean Paul Nayrac.</i> —La Fontaine (M. C.).	471
<i>Raymund Netzhammer.</i> —Axiopolis und Troesmis (M.J.).	142
<i>C. Negruzzi.</i> —Poezii (C. B.).	143
<i>Adina Gr. Olănescu.</i> —Cugetări (G. I.).	140
<i>Tudor Pamfile.</i> —Jocuri de copii, adunate din satul Țepu (G. P.).	302
<i>Em. Panaitescu.</i> —Cronicaru Radul Popescu și „Istoriile Domnilor țării românești” (A. B.).	468
<i>Andrei Rădulescu.</i> —Luptele lui Ștefan cel Mare cu Turcii (M. T.).	153
<i>Al. Țigara Samurcaș.</i> —Catalogul muzeului Aman (M. C.).	304

VI. Revista Revistelor.

Arhiva (Dr. Cosmovici și aprecierea contemporanilor)	154
<i>Barzellotti.</i> —Augusto Conti și Carlo Cantoni	159
<i>Brockelmann.</i> —N. Iorga, Geschichte des omanischen Reiches	487
<i>Berleblot.</i> —Asupra fragmatismului lui Nietzsche	313
<i>Blacq.</i> —Politica engleză în Orient	309
<i>Benrubi.</i> —Mișcarea filosofică contemporană în Germania	482
<i>D-na Benoist.</i> —Incompatibilitatea sexurilor	310
Buletinul Comisiunii monumentelor Istorice	156
(Ion) Creangă	309
Convorbiri	154
Convorbiri Literare	306
<i>Carito.</i> —Neurastenia	160
<i>Conway.</i> —Idealul artei egiptene	316
<i>Chiappell.</i> —Sfârșitul unui mare filosof	483
<i>Collas.</i> —Răpirea de odinioară	310
(<i>Josephe</i>) <i>Deschamps.</i> —Les opérations mathématiques	311
Deutsche Revue (Intrigile germane în contra Angliei în războiul Burii).	486
(<i>Charles</i>) <i>Duguet.</i> —Les idées de H. G. Wells sur l'Humanité future	315
<i>Faguet.</i> —Emerson	312
<i>Fégor.</i> —Problema aviațiunii	159
(<i>Pierre</i>) <i>Giteau.</i> —La flotte allemande	479
<i>Garofolo.</i> —Dezbaterile curților cu jurați din Italia	155
<i>Gaultier.</i> —Nietzsche contra supra omului	314
„Mai e posibil o filosofie?”	311
<i>Hervieu.</i> —Georges Sand la Nohaut	481
<i>Hubert.</i> —Noile principii în colonizare	480
	315

<i>Hardic.</i> —Atitudinea socialiștilor engleji în chestia dreptului de vot al femeilor	315
Îndrumarea	154
	307
<i>Iacoby.</i> ⁿ —Influența filosofiei Kautiene asupra lui Schiller și Goethe	314
„ Kant între clasicii din Weimar	481
<i>Junimea literară</i>	154
<i>(Raul) Louis.</i> —La politique des classes moyennes en France	157
Luceațărul	307
<i>Leneru.</i> —Cazul Missei Helen Keller	311
<i>Lombroso.</i> —Fericirea la nebuni și genii	484
<i>Marpillero.</i> —Evoluția în practica binefacerii	484
Neamul Romnesc (Dl. Iorga și cursurile de vară)	155
(Complicitatea D-lui Haret)	307
<i>(Francisc G.) Newlands.</i> —Desvoltarea căilor de comunicație pe apă ale Americii	160
Noua Revistă Română	479
<i>Novicov.</i> —Paportul dintre patrie și chestia socială	481
<i>(Jean) Pêrès.</i> —Le mysticisme de la volenté chez H. de Balzac	158
<i>Pears.</i> —Revoluția Turcească	487
<i>Pézar.</i> —Modernismul la Evrei	311
Revue de méthaphisique et de morale	313
<i>(Bertrand) Russell.</i> —Liberalismul și sufragiul femeilor	161
<i>Rossiter.</i> —Imigrația	488
<i>Raqueni.</i> —Generalul Türr	310
„ Marchizul Rudini	480
Sămănătorul	154, 307
Studii Filosofice	479
<i>Schröder.</i> —Pentru congresul social-democrat din Nürnberg	485
<i>Vialleton.</i> —Legea biogenetică a lui Haeckel	314
<i>Wallace (Alfred R).</i> —Actuala stare a Darwinismului	317

VII. Varietăți.

Pneumonia și șoarecii. Toxicitatea tutunului. Cât radium posedă omenirea. Problema „chômage” —în Australia. Vindecarea „boalei de mare”. Preferințele muzicale ale Germanilor. Aureolele sfinților	318
---	-----

VIII. Mișcarea intelectuală în străinătate 162, 320, 489

IX. Bibliografie	144, 322, 491
-----------------------------------	---------------

